

Международный научно-популярный журнал

ISSN 2073-333X

Наука и жизнь Казахстана Қазақстанның ғылымы мен өмірі

№6 (50) 2017

**КАФЕДРА
ТАМОЖЕННОГО, ФИНАНСОВОГО
И ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВА**

**ЮРИДИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАЗНУ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ**

Құрылтайшы:
«ҚҰҚЫҚТЫҚ МИССИЯ» ҚОҒАМДЫҚ ҚОРЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ КЛУБЫ

Учредитель:
ОБЩЕСТВЕННЫЙ ФОНД «ПРАВОВАЯ МИССИЯ»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ КАЗАХСТАНСКИЙ КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ КЛУБ

Founder:
PUBLIC FOUNDATION «LEGAL MISSION»
INTERNATIONAL KAZAKHSTAN CRIMINOLOGY CLUB

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА
SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN**

**Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал
Международный научно-популярный журнал
International popular-science journal**

№6 (50) 2017

**ПЕДАГОГИКА
PEDAGOGY**

Астана 2017

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Абдукаримов О.А., ҚР қоғам қайраткері
Асанов Ж.К., з.ғ.к., ҚР Бас прокуроры
Абдрасилов Б.С., б.ғ.д., профессор
Абдурашулова К.Р., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
Абзалов Э.М., з.ғ.д., профессор, 3-сыныпты мемлекеттік заң кеңесшісі (Ташкент)
Байделдинов Д.Л., з.ғ.д., профессор
Байдаулет И.О., мед.ғ.д., профессор
Баулин Ю.В., з.ғ.д., профессор (Киев)
Бисенов К.А., тех.ғ.д., профессор
Бородин С.В., з.ғ.к., вице-президент, адвокат (Воронеж)
Бурханов К.Н., с.ғ.д., профессор
Букалерова Л.А., з.ғ.д., проф. (РУДН, Мәскеу)
Ведерникова О.Н., з.ғ.д., проф. (Мәскеу)
Галимов З.С., с.ғ.д., профессор
Галик Ю.В., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Гриб В.В., з.ғ.д., профессор, бас ред. (Мәскеу)
Грунтов О.И., з.ғ.д., профессор БГУ (Минск)
Дулатбеков Н.О., з.ғ.д., профессор
Елешов Р., -а.ш.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Есім Ф., ф.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Елубаев Ж.С., з.ғ.д., профессор
Жұрынов М.Ж., академик, ҚР ҰҒА Президенті
Жұрмағұлов Б.Т., - т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Зарипов З.С., з.ғ.д., профессор (Рязань)
Ыдырысов Д.А., т.ғ.д., профессор
Қасымбеков М.Б., с.ғ.д., профессор
Кемел М., з.ғ.д., профессор
Коробеев А.И., з.ғ.д., профессор (Владивосток)
Құл-Мұхаммед М.А., з.ғ.д., профессор
Козаченко И.Я., з.ғ.д., профессор (Екатеринбург)
Конягин В.П., з.ғ.д., профессор (Краснодар)
Лебедев С.Я., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Лиховая С.Я., з.ғ.д., профессор (Киев)
Мацкевич И.М., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Мухамедирлы А., ф.ғ.д., профессор
Мұсақожаева А.К., профессор, ҚазҰОУ ректоры
Мұтанов Ф.М., т.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигі
Рустамбаев М.Ю., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
Оразалин Н.М., ҚР Жазушылар Одағының төрағасы, ақын-драматург
Орлов В.Н., з.ғ.д., «Российский криминологический взгляд» журналының бас редакторы
Сартаев С.С., з.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сагадиев К.А., з.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сәрсембаев М.А., з.ғ.д., профессор
Саломов Б., з.ғ.д., профессор, адвокат (Ташкент)
Сұлтанов Қ.С., с.ғ.д., профессор
Сыдықова Л.Ч., з.ғ.д., профессор (Бішкек)
Шамурзаев Т.Т., з.ғ.д., профессор (Бішкек)
Шестаков Д.А., з.ғ.д., профессор, Санкт-Петербург халықаралық криминологиялық клубының президенті

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:

Абдиров Н.М., з.ғ.д., профессор
Ағыбаев А.Н., з.ғ.д., профессор
Айтжанов Б.Д., вет.ғ.д., профессор
Абдуллаев К.К., -а.-ш.ғ.д., профессор
Әбішев Т.Д., з.ғ.к., профессор
Әбішев Х.А., з.ғ.д., профессор
Байменов А.М., тех.ғ.к., профессор
Бишиманов Б.М., з.ғ.д., профессор
Бектұрғанов Е.Ө., ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты
Борбат А.В., з.ғ.к., бас редактор (Мәскеу)
Джансараева Р.Е., з.ғ.д., профессор
Данилов А.П., з.ғ.к., доцент (Санкт-Петербург)
Жұрмағұлова В.И. - ф.ғ.д., профессор
Жақып Б.Ө., филол.ғ.д., профессор
Жолдыбай К., жазушы-публицист
Иванчин А.В., з.ғ.д., адвокат (Ярославль)
Ивона Массакки, профессор (Польша)
Кәрібаев Б.Б., т.ғ.д., профессор
Кленова Т.В., з.ғ.д., профессор (Самара)
Куфлева В.Н., з.ғ.к., доцент (Краснодар)
Корконосенко С.Г., с.ғ.д., профессор (Санкт-Петербург)
Қанжігітов Е.Қ., вет.ғ.д., профессор
Құрманалиев К.А., ф.ғ.д., профессор
Қуаналиева Г.А., з.ғ.д., профессор
Лопашенко Н.А., з.ғ.д., профессор (Саратов)
Мажейка Кипрас И., МЕАТР акад. (Мәскеу)
Маткаримова Г.С., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
Мельник Г.С., с.ғ.д., проф. (Санкт-Петербург)
Миндагулов Ә.Х., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Омаров Б.Ж., фил.ғ.д., профессор
Саданов А.Қ., б.ғ.д., профессор
Сапиев О.С., ҚР қоғам қайраткері
Старостин С.А., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Сұлтанмұрат Е., академик
Сматлаев Б.М., з.ғ.д., профессор
Сыдықов Е.Б., т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сейтжанов Ә.Ә., з.ғ.к., доцент
Рустемов Б.Т., жазушы-публицист
Туреуцкий Н.Н., з.ғ.д., профессор
Тұрсынов С.Т., з.ғ.д., профессор
Усманов А., п.ғ.д., профессор
Тогжанов Е.Л., з.ғ.к.
Тойлыбаев Б.А., п.ғ.д., профессор
Тұрғараев Б.Т., з.ғ.д., профессор
Рүстемова Г.Р., з.ғ.д., профессор
Фадеев В.Н., з.ғ.д., проф. (Мәскеу)
Шаукенова З.К., з.ғ.д., профессор
Усманов С.У., т.ғ.д., профессор
Челадзе Г., құқық докторы, әкімшілік бизнес докторы, профессор (Грузия)
Нхи Thinh, Вьетнам Жазушылар Қауымдастығының Төрағасы (Вьетнам)
Харченко В.Б., з.ғ.д., профессор (Харьков)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Абдукаримов О.А., общественный деятель РК
Асанов Ж.К., к.ю.н., Генеральный Прокурор РК
Абдрасилов Б.С., д.б.н., профессор
Абдурасулова К.Р., д.ю.н., профессор (Ташкент)
Абзалов Э.М., д.ю.н., профессор, государственный советник юстиции 3-класса (Ташкент)
Байдельдинов Д.Л., д.ю.н., профессор
Байдаулет И.О., д.мед.н., профессор
Бисенов К.А., д.т.н., профессор
Баулин Ю.В., д.ю.н., профессор (Киев)
Бородин С.В., к.ю.н., вице-президент, адвокат (Воронеж)
Бурханов К.Н., д.п.н., профессор
Букалерова Л.А., д.ю.н., проф. (РУДН, Москва)
Ведерникова О.Н., д.ю.н., проф. (Москва)
Галипов З.С., д.п.н., профессор
Галик Ю.В., д.ю.н., профессор (Москва)
Гриб В.В., д.ю.н., профессор, гл. ред. (Москва)
Грунтов О.И., д.ю.н., профессор БГУ (Минск)
Дулатбеков Н.О., д.ю.н., профессор
Елешиов Р., д. с.-х.н., академик НАН РК
Есим Г., д.ф.н., академик НАН РК
Еллобаев Ж.С., д.ю.н., профессор
Журынов М.Ж., академик, Президент НАН РК
Жумагулов Б.Т., - д.т.н., академик НАН РК, депутат Сената Парламента РК
Зарипов З.С., д.ю.н., профессор (Рязань)
Идрисов Д.А., д.т.н., профессор
Касымбеков М.Б., д.полит.н., профессор
Кемел М., д.э.н. профессор
Қул-Мухаммед М.А., д.ю.н., профессор
Коробеев А.И., д.ю.н., профессор (Владивосток)
Козаченко И.Я., д.ю.н., профессор (Екатеринбург)
Коняхин В.П., д.ю.н., профессор (Краснодар)
Лебедев С.Я., д.ю.н., профессор (Москва)
Лиховая С.Я., д.ю.н., профессор (Киев)
Маукевич И.М., д.ю.н., профессор (Москва)
Мухамедицлы А., д.ф.н., профессор
Мусаходжаева А.К., профессор, ректор КазНУИ
Мутанов Г.М., д.т.н., профессор, академик НАН РК
Рустамбаев М.Ю., д.ю.н. профессор (Ташкент)
Оразалин Н.М., Председатель Союза Писателей Казахстана, поэт-драматург
Орлов В.Н., д.ю.н., гл. ред. журнала «Российский криминологический взгляд»
Сартаев С.С., д.ю.н., академик НАН РК
Сагадиев К.А., д.э.н., академик НАН РК
Сарсембаев М.А., д.ю.н., профессор
Саломов Б., д.ю.н., профессор, адвокат (Ташкент)
Султанов К.С., д.пол.н., профессор
Сыдыков Е.Б., д.и.н., академик НАН РК
Сыдыкова Л.Ч., д.ю.н., профессор (Бишкек)
Шамурзаев Т.Т., д.ю.н., профессор (Бишкек)
Шестаков Д.А., д.ю.н., профессор, президент Санкт-Петербургского международного криминологического клуба

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

Абдиров Н.М., д.ю.н., профессор
Агыбаев А.Н., д.ю.н., профессор
Айтжанов Б.Д., д. вет.н., профессор
Абдуллаев К.К., д. с.-х.н., профессор
Абишев Т.Д., к.ю.н., профессор
Абишев Х.А., к.ю.н., доцент
Байменов А.М., к.тех.н., профессор
Бишманов Б.М., д.ю.н., профессор
Бектурганов Е.У., депутат Мажилиса Парламента РК
Борбат А.В., к.ю.н., гл. редактор (Москва)
Джансараева Р.Е., д.ю.н., профессор
Данилов А.П., к.ю.н., доцент (Санкт-Петербург)
Жумагулова В.И. - д.ф.н., профессор
Жакып Б.О., д.фил.н., профессор
Жолдыбай К., писатель-публицист
Иванчин А.В., д.ю.н., адвокат (Ярославль)
Ивона Масаки, профессор (Польша)
Карибаев Б.Б., д.и.н., профессор
Канжигитов Е.К., д.вет.н., профессор
Кленова Т.В., д.ю.н., профессор (Самара)
Куфлева В.Н., к.ю.н. доцент (Краснодар)
Корконосенко С.Г., д.пол.н., профессор (Санкт-Петербург)
Қурманалиев К.А., д.ф.н., профессор
Куаналиева Г.А., д.ю.н., профессор
Лопашенко Н.А., д.ю.н., профессор (Саратов)
Мажейка Кипрас И., академик МЕАТР (Москва)
Маткаримова Г.С., д.ю.н., профессор (Ташкент)
Мельник Г.С., д.пол.н., профессор (Санкт-Петербург)
Миндагулов А.Х., д.ю.н., профессор (Москва)
Омаров Б.Ж., д. фил.н., профессор
Саданов А.К., д.б.н., профессор
Сапиев О.С., общественный деятель РК
Старостин С.А., д.ю.н., профессор (Москва)
Султанмурат Е., академик
Сматлаев Б.М., д.ю.н., профессор
Сейтжанов А.А., к.ю.н., доцент
Рустемов Б.Т., писатель-публицист
Рустемова Г.Р., д.ю.н., профессор
Турецкий Н.Н., д.ю.н., профессор
Турсьнов С.Т., д.э.н., профессор
Тогжанов Е.Л., к.ю.н., доцент
Тойлыбаев Б.А., д.п.н., профессор
Тургарав Б.Т., д.ю.н., профессор
Усманов А., д.п.н., профессор
Усманов С.У., д.т.н., профессор
Шаукенова З.К., д.соц.н., профессор
Фадеев В.Н., д.ю.н., профессор (Москва)
Челадзе Г., доктор права, доктор бизнес админ., профессор (Грузия)
Нхи Think, Председатель Ассоциации писателей во Вьетнаме (Вьетнам)
Харченко В.Б., д.ю.н., профессор (Харьков)

EDITORIAL BOARD:

Abdukarimov O.A., public figure of the Republic of Kazakhstan
Asanov Zh. K., Dr. of Law, General Prosecutor RK
Abdrasylov B.S., Dr. of biology, professor
Abdurasulova K.R., Dr. of Law, prof. (Tashkent)
Abzalov E.M., Dr. of Law, Professor, State Counselor of Justice of the 3rd class (Tashkent)
Baideldinov D.L., Dr. of Law, professor
Baidaulet I.O., Dr. of medical science, prof.
Bisenov K.A., Dr. of technology, professor
Baulin U.V., Dr. of Law, prof. (Kiev)
Borodin S.V., Dr. of Law, vice president, lawyer (Voronezh)
Burhanov K.N., Dr. of polit., professor
Bukalerova L.A., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Vedernikova O.N., Dr. of Law, professor (Moscow)
Gayipov Z.S., Dr. of political sciences, prof.
Gollik Y.V., Dr. of Law., Professor (Moscow)
Grib V.V., Dr. of Law., Professor (Moscow)
Gruntov O.I., Dr. of Law., Professor (Minsk)
Dulatbekov N.O., Dr. of Law, professor
Eleshov R., Dr. of agricultural sciences, acad. NAS RK
Esim G., Dr. of Philology, acad. NAS RK
Elubaev G.S., Dr. of Law, professor
Zhumagulov B.T., - Dr of technical sciences, Academician of the NAS of the RK
Zhurinov M.Zh., academic, President of NAS RK
Zaripov Z.S., Dr. of Law, professor (Ryazan)
Ydyrysov D.A., Dr. of history, professor
Kasimbekov M.B., Dr. of political sciences, prof.
Kemel M., Dr. of economics, professor
Kul-Muhammed M.A., Dr. of Law, professor
Korobeev A.I., Dr. of Law, professor (Bladibostok)
Kozachenko I.Ya., Dr. of Law, professor (Ekaterinburg)
Koniyakhin B.P., of Law, prof. (Krasnodar)
Lebedov S.Y., Dr. of Law, professor (Moscow)
Lihovaya S.Y., Dr. of Law, professor (Kiev)
Matskevich I.M., Dr. of Law, professor (Moscow)
Mukhamediyuly A., Dr. of philosophy., prof.
Musakhodzhayeva A.K., professor
Rustambaev M. Yu., Dr. of Law, prof. (Tashkent)
Orazalin N.M., Chairman of the Writers' Union, Poet, playwright
Orlov B.N., Dr. of Law, Editor-in-chief «Russian criminological view»
Sartayev S.S., Dr. of Law, acad. NAS. RK
Sagadiev K.A., Dr. of Economics, acad. NAS. RK
Sarsembaev M.A., Dr. of Law, professor
Salomov B., Dr. of Law, professor
Sultanov K.S., Dr. of political sciences, prof.
Sydykov E.B., Dr. of history, professor
Sydykova L.Ch., Dr. of Law, professor (Bishkek)
Shamurzaev T.T., Dr. of Law, professor (Bishkek)

EDITORIAL COUNCIL:

Abdirov B.D., Dr. of Law, professor
Agibaev A.N., Dr. of Law, professor
Aitganov B.D., a doctor of betener sciences is a professor
Abishev T.D., candidate of Law
Abishev H.A., Dr. of Law, professor
Abdullaev K.K., Doctor of agricultural sciences, professor
Baimenov A.M., candidate of tech, professor
Bishmanov B.M., Dr. of Law, professor
Bekturganov E.U., Member of the Parliament of Kazakhstan
Borbat A.V., Deserved Lawyer of the Russian Federation, candidate of Law (Moscow)
Jansaraeva R.E., Dr. of Law, professor
Zhumagulova V.I. - Doctor of philological sciences, Professor, academician
Zhakyp B.U., Dr. of philology, professor
Zholdybay K., writer, journalist
Ivona Massaki, professor (Poland)
Karibaev B.B., Dr. of hisroy, professor
Kangigitov E.K., a doctor of betener sciences
Klenova T.V., Dr. of Law, professor (Samara)
Kufleva V.N., cand. Sc. in Law, assistant professor (Krasnodar)
Korkonosenko S.G., Dr. of polit, professor (St.-Peterburg)
Kurmanaliev K.A., Dr. of philology, prof.
Kuanalyeva G.A., Dr. of Law, professor
Loopachenko N.A., Dr. of Law, prof. (Saratov)
Mazheika Kipras I., acad. PANS (Moscow)
Matkarimova G.S., Dr. of Law, professor (Tashkent)
Melnik G.S., Dr. of polit, professor
Mindagulov A.N., Dr. of Law, professor
Omarov B.Zh., Dr. of philology, professor
Sadanov A.K., Dr. of biology, professor
Sapiev O.S., The public figure of RK
Starostin S.A., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Sultanmurat E., academic
Smattaev B.M., Dr. of Law, professor
Seitzhanov A.A., Ph.D., associate Professor
Rustemov B.T., writer, publicist
Rustemova G.R., Dr. of Law, professor
Turetski N.N., Dr. of Law
Tursunov C.T., Doctor of Economics, professor
Toqshanov E.L., Dr. of Law, professor
Toilybaev B.A., Dr. of pedagog., professor
Turgaraev B.T., Dr. of Law, professor
Usmanov A., Dr. of political sciences, professor
Usmanov S.U., Dr. of history, professor
Shaukenova Z.K., Dr. of soc., professor
Fadeev V.N., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Cheladze G., Dr. of Law, professor (Gruzia)
Huu Think, Chairman Vietnam Writer's Association, poet (Vietnam)

ТМД елдеріндегі редакция өкілдігі:

Мәскеу ММУ:	проф. Матвеева А.А..	ұялы тел.: +7 (916) 526-44-29
Мәскеу:	проф. Лебедев С.Я.	ұялы тел.: +7 (985) 977-28-05
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	ұялы тел.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	ұялы тел.: +7-960-5726474;
Краснодар:	проф. В.П. Коняхин	ұялы тел.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	ұялы тел.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	ұялы тел.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	ұялы тел.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	ұялы тел.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	ұялы тел.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	ұялы тел.: + 992907702120
Бішкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	ұялы тел.: + 996555753058
Бішкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	ұялы тел.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	ұялы тел.: + 89109641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	ұялы тел.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	ұялы тел.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	ұялы тел.: +7 (902) 260-15-54

Представительство редакция в СНГ:

Москва МГУ:	проф. Матвеева А.А..	моб.: +7 (916) 526-44-29
Москва:	проф. Лебедев С.Я.	моб.: +7 (985) 977-28-05
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	моб.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	моб.: +7-960-5726474;
Краснодар:	проф. Коняхин В.П.	моб.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	моб.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	моб.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	моб.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	моб.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	моб.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	моб.: + 992907702120
Бишкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	моб.: + 996555753058
Бишкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	моб.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	моб.: + 89109641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	моб.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	моб.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	моб.: +7 (902) 260-15-54

Веб-сайт: www.nauka-zan.kz

e-mail: nauka-zan@mail.ru;

Журнал редакциясының мекен жайы:

Астана қ., Алматы ауданы, Оңтүстік-Шығыс, оң жағалау, Тұлқибас көш., 49 үй

Адрес редакции журнала:

г. Астана, Алматинский район, Юго-Восток, правая сторона, ул. Тулкибас, д.49.

Главный редактор: д.ю.н., профессор Алауханов Есберген Оразович +7 701 111 8828;

Научный редактор: к.ф.н., доцент Абдиева Роза Серикбаевна +7 701 33 234 07.

МАЗМУНЫ - СОДЕРЖАНИЕ - CONTENT

Жилбаев Ж.О. ОБ АКТУАЛЬНОСТИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ	12
Жилбаев Ж.О., Матасова И.Н. ОБ ИННОВАЦИЯХ В ОБРАЗОВАНИИ И НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ИХ ПРОДВИЖЕНИЯ	16
Жилбаев Ж.О., Сырымбетова Л.С., Есказинова Ж.А. О ПРОБЛЕМАХ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКАМ ДЕТЕЙ-ОРАЛМАНОВ В ШКОЛАХ КАЗАХСТАНА	20
Дайырбеков С.С., Мусабекова Г.Т. ИНФОРМАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА УЧИТЕЛЯ.....	24
Мусабекова Г.Т., Дайырбеков С.С. ОСНОВНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА	28
Мусабекова Г.А. ИНТЕГРАТИВНО-РАЗВИВАЮЩИЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ	32
Мелдешов Ғ.С. ЗАМАНАУИ БАҚ ӨКІЛДЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯНЫҢ МАҢЫЗЫ	36
Özdemir C., Özdemir E.D. KAZAKİSTANDA YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE YAŞANAN SORUNLARIN TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARI TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	38
Beisenbayeva L., Yücel Gelişli G.Ü. KAZAKİSTAN'DA EĞİTİM BİLİMLERİ VE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME ALAN EĞİTİMİ KONUSUNDA LİSANSÜSTÜ EĞİTİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	42
Игнатова Е.Р., Толмачева Д., Саденова А.Е. ПИСЬМО КАК ОДНА ИЗ ФОРМ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ, ИЗУЧАЮЩИХ КАЗАХСКИЙ И РУССКИЙ ЯЗЫКИ.....	47
Билялова Ж.Т., Абыканова Б.Т., Идрисов С.Н. ОБОБЩЕНИЕ ПЕРЕДОВОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОПЫТА ПО РАЗВИТИЮ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ	50
Алимова Қ.Ш. Баймахова А.Ш., Естаева А.О., Нұрлыханқызы Е. ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДЕ ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК МОДЕЛІ	53

Арзымбетова Ш.Ж., Сералиева У.О., Мамбетова А.Т. ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУДІҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ БАҒЫТТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ	56
Крыкбаева С.М., Кипшаков С.А. БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ САБАҒЫНДА КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУДЕ ПЕДАГОГИКАНЫҢ РОЛІ	59
Ибраева А.С., Аязбекова Б.К., Ақжанова А.Т. ЖАРИЯ СӨЗДІ ШЕШЕНДІК ӨНЕР НЕГІЗІНДЕ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ ТІЛДІК МАМАНДЫҚ СТУДЕНТТЕРІНЕ ОҚЫТУ	62
Пралиева Р.Е., Ниязова Г.Ж., Оразбекұлы Қ., Беркимбаев К.М. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДА ПОДКАСТИНГ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУ МҮМКІНДІКТЕР	66
Асанова Ұ.О., Абдуова Б.С. БІЛІМДІ ДҰРЫС БАҒАЛАУ – ТІЛДІ ШЫНАЙЫ МЕҢГЕРТУ КӨРСЕТКІШІ	71
Жылқыбай Г. БІЛІМгерлердің оқу жетістіктерін топтық жұмыс түрлерін қолдану арқылы бағалау	75
Утемисова А.А. ОСОБЕННОСТИ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ ПРИ ПОДГОТОВКЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВУЗЕ79	
Карабаева К.Ж. ДИДАКТИКА ИНФОРМАТИЗАЦИИ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	82
Торыбаева Ж.З., Алиханова С.З. МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ШАРТТАРЫ	85
Торыбаева Ж.З., Нуридинова Г.А., Сулейменова А.А ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ В СИСТЕМЕ ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	89
Нагымжанова К.М., Танирбергенова А.Ш., Сексенбаева Т.Ш. ЖАСӨСПІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ ТУЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	93
Нагымжанова К.М., Танирбергенова А.Ш., Асанова Г.Т. ЖАСӨСПІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ТӘЖІРИБЕЛІК ЖҰМЫСТАР.....	97
Пузикова С.М., Анарбек Н.А. АВТОНОМИЗАЦИЯ ВУЗОВ КАК ПОИСК НАПРАВЛЕНИЯ ОПТИМИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	103

Сыдыкова Р.Ш. САЛТ-ДӘСТҮР ЖЫРЛАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ АДАМГЕРШІЛККЕ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ МӘСЕЛЕСІ	114
Ертарғынқызы Д. ҚР ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТАРДЫ ДАЯРЛАУ ЖҮЙЕСІН ТАЛДАУ	118
Торохтий Л.С., Саденова А.Е., Асильбеков Р. У. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ЯЗЫКОВ	123
Tashkeyeva G.K., Sadyrbekova D.K., Sariyeva A.K. APPLICATION OF METHODS OF INTERACTIVE TRAINING IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	126
Жұмабекова Ф.Н. РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ АЯСЫНДА - БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ САНАСЫН ӨЗГЕРТУ	131
Кочкорбаева Э.Ш. МОТИВАЦИЯ И СТИМУЛИРОВАНИЕ УЧЕНИЯ КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ВУЗА	137
Торохтий Л.С., Мацко И.В., Дюсетаева Р.К. ФОРМИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В РАМКАХ КУЛЬТУРЫ ИЗУЧАЕМОГО ЯЗЫКА	141
Кульгильдинова Т.А., Жумабекова Г.Б., Туманбаев Р. ПОРОЖДЕНИЕ ПИСЬМЕННОГО ДИСКУРСА КАК РЕЗУЛЬТАТ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ ДИСКУРСИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ	145
Оспанова Ш.К. ПОНЯТИЕ, СТРУКТУРА И ПРИЗНАКИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ	154
Минтасова А.С. РОЛЬ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ	157
Нагымжанова К.М., Танирбергенова А.Ш., Құлмахан Н. ТҰЛҒА БОЙЫНДАҒЫ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ АХУАЛДЫҢ БАЙҚАЛУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	160
Нагымжанова К.М., Танирбергенова А.Ш., Сабит Д. ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУ МЕН ҚАЛЫПТАСУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘДЕБИЕТТЕРДЕ ЗЕРТТЕЛУІ	64
Сарыбаева Ә.Х., Турмамбеков Т.А., Серікқызы А. ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ҰҒЫМЫНЫҢ МАЗМҰНЫНА ТАЛДАУ	167
Байымбетова Ж.А., Тұрысқұлов Ө.Ж., Байбатшаева А.Е. ЖОҒАРЫ СЫҢЫП ОҚУШЫЛАРЫНА КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	170

Уразбаев К.Б., Камал Д.Б. О НАУЧНОЙ СФЕРЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И НАУЧНОМ ВИДЕ ОБЩЕНИИ.....	174
Жумабекова Г.Б., Головчун А.А. ПРОБЛЕМНО-КОММУНИКАТИВНЫЕ СИТУАЦИИ КАК ЕДИНИЦА ПРЕДМЕТНОГО СОДЕРЖАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	177
Головчун А.А., Жумабекова Г.Б. КОМПЛЕКС ЗАДАНИЙ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ	181
Savankova M.V. THE ROLE OF PORTFOLIO IN THE FORMATION OF THE INTERNATIONAL STANDARD LEVEL OF TRAINING FOR FOREIGN LANGUAGES	185
Urazbaev K.B., Bahodirovna K.D. OF SOME BASIC PARAMETERS OF COMMUNICATION IN THE SCIENTIFIC SPHERE	187
Мукажанова Л.Г. ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ПОЛИЯЗЫЧИЯ И МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ.....	191
Сактаганова М., Бердимуратова Б., Оңалбек Г. ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА.....	196
Молдабек Қ., Сманова Б.И., Жаулыбаев Ж.Қ. ЖАТТЫҒУЛАР АРҚЫЛЫ ҚАТЫСЫМДЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	199
Шатырбаева Г.Ж. МАТЕМАТИКАДАН ҚАЛЫПТАН ТЫС ЕСЕПТЕРДІ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДА ПАЙДАЛАНУ	202
Шужебаева А.И., Әбдікерім А. КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ӨСУГЕ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	206
Мирманов А.Б., Хамзина Б.Е., Шукралиев М.А., Сарсембиева Э.К. К ВОПРОСУ КЛАССИФИКАЦИИ ТЕХНОЛОГИЙ ЭЛЕКТРОННОГО ОБУЧЕНИЯ	209
Хамзина Б.Е., Мирманов А.Б., Наурыз К.Ж., Жолдангарова Г.И. СЛАГАЕМЫЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ	213
Хамзина Шолпан Шапиевна НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ.....	217

Меньшикова Н.О. ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДИКИ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ ОБУЧЕНИЯ В УРОКЕ ПО СПОРТИВНЫМ БАЛЬНЫМ ТАНЦАМ С ДЕТЬМИ МЛАДШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	221
Тюлепбердинова Г.А., Исабаева С.Н. ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДЕГІ БҰЛТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР	224
Альмухамбетова Б.Ж. Кенжебаева Э. ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ РЕГИОНА НА РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ.....	228
Ауелбеков Е.Б., Бүркітбаев Т.С., Сәдібек А., Шаханбаев М. БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӨРКЕМДІК ТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	231
Байдаулетова А.Д., Бескемпиrow А.У. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ІСКЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫ	234
Махамбетова Ж.Т. ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ 1 КУРСА К ОБУЧЕНИЮ В ВУЗЕ	237

Жилбаев Жанбол Октябрович

кандидат педагогических наук, доцент, президент Национальной академии образования им. И.Алтынсарина г. Астана, E-mail: info@nao.kz, martbek3@mail.ru

ОБ АКТУАЛЬНОСТИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Резюме. В статье рассматриваются актуальные вопросы экологической компетентности будущих специалистов. В качестве исходных позиций для актуализации проблемы экологического образования выступают: в теоретическом плане анализ дефиниций «экологическая культура», «компетентность», в эмпирическом плане – программные документы, принимаемые и реализуемые на национальном уровне.

Относительно первой позиции обращается внимание на необходимость дальнейшей разработки понятийного аппарата экологического образования. При этом научный инструментарий изучения данного вопроса предлагается разрабатывать на основе анализа компетентностного подхода в экологическом образовании. Кроме того в статье содержится авторский взгляд на уровни понятия экологической компетентности будущих специалистов и сформулировано значение компетентностного проектирования содержания экологической подготовки в системе высшего образования.

При описании программных документов указывается на прямую зависимость педагогического целеполагания в экологическом образовании от общегосударственных установок в области экологии, эффективного использования природных ресурсов и охраны окружающей среды. Динамика современной жизни казахстанского сообщества обуславливает необходимость определения новых национальных приоритетов в области экологии. Именно поэтому, несмотря на классически разработанные положения в теории обучения и воспитания, дидактические аспекты экологического образования требуют постоянного пересмотра и новых решений.

Summary. The paper deals with current issues of Ecological Competence of the Future Professionals. Two starting points for mainstreaming environmental education are highlighted in the article. The first point is the theoretical analysis of such terms as «ecological culture» and «competence». The second point is empirical, and consists of adoption and implementation of national political documents.

According to the theoretical point the author considers Ecological Competence of the Future Professionals; makes a conclusion, that the challenges of the concept and its research methods need to be developed. Having analysed widespread use of certain terms, he divided Ecological Competence into two levels: Core competence and Comprehensive competence. The author also pays attention to the need of complying with the didactical principles in designing the content of ecological education, formatting environmental values.

Description of important international environmental documents, national programmes of the Republic of Kazakhstan and their implementation is given in the context of environmental education goals. On the basis of theoretical and empirical evidences the author formulates his point of view about the Competence Approach in Ecological

Education of Future Professionals.

Түйін. Мақалада болашақ мамандардың экологиялық құзыреттілігі туралы өзекті мәселелер қарастырылған. Экологиялық білім беру проблемасының өзекті нысаны ретінде теориялық жоспарлауға «экологиялық мәдениет», «құзыреттілік», ал эмпирикалық жоспарлауға қабылданған бағдарламалық құжаттарды ұлттық деңгейде жүзеге асыру болып табылады.

Автор бірінші позицияға қатысты экологиялық білім берудің тұжырымдамалық аппаратын одан әрі дамыту қажеттілігіне назар аударған. Сонымен қатар экологиялық білім беруде құзыреттілік тәсілін саралау негізінде аталмыш мәселені зерттеуге арналған ғылыми құралды әзірлеу ұсынылған. Сонымен қатар мақалада болашақ мамандардың экологиялық құзыреттілігі мен жоғары оқу орны жүйесіндегі экологиялық білім мазмұнын құзыреттілік негізінде жобалаудың маңыздылығы туралы авторлық көзқарас берілген.

Экологиялық білім берудегі бағдарламалық құжаттардың мазмұны педагогикалық мақсаттар мен жалпы экология саласындағы ұлттық нұсқаулықтарға тікелей қатысты, табиғи ресурстарды тиімді пайдалану мен қоршаған ортаны қорғау жайлы атап көрсеткен. Қазақ қоғамдастығының қазіргі заманғы өмір динамикасы экология саласында жаңа ұлттық басымдықтарды анықтауды қажет етеді. Сондықтан оқыту мен тәрбиелеу теориясындағы классикалық ережелерге қарамастан, экологиялық білім берудің дидактикалық аспектілері қайта қарауды және жаңа шешімдерді талап етеді.

Сейчас ни у кого не вызывает сомнений высокий динамизм трансформации общественных отношений. Человеческое сообщество постоянно и интенсивно наращивает объем знаний. В этом аспекте проблемы экологии и охраны окружающей среды, эффективное использование природных ресурсов приобретают новое звучание. В силу педагогической закономерности касательно связи обучения с практической жизнью, экологическое образование нуждается в обновлении целей и задач, следовательно, и ожидаемых результатов.

Педагогическое целеполагание определяется общей политикой государства, а также прямо обусловлено социально-экономическими программами развития страны. Исключение не составляет и экологическое образование. Поэтому весьма важен анализ программных документов в области экологии, эффективного использования природных, охраны окружающей среды.

Казахстан неоднократно подтверждал свою приверженность идеям экологической безопасности и устойчивого развития. Об этом свидетельствуют:

- подписание документов, принятых Конференцией ООН по окружающей среде и развитию (Рио-92);

- активное участие в процессе «Окружающая среда для Европы»;

- присоединение к важнейшим международным конвенциям по изменению климата, борьбе с опустыниванием и сохранению биоразнообразия.

Для эффективного решения вопросов экологии за последние несколько лет в Казахстане созданы стратегически значимые политические, законодательные, институциональные базовые основы. Был принят ряд государственных программ по экологическим направлениям.

Одной из них является Государственная программа «Экология Казахстана на 2010-2020 годы». Целью программы является улучшение качества окружающей среды и обеспечение благоприятного уровня экологизации казахстанского общества. Ключевым механизмом реализации данной программы является создание Национального центра «Жасыл Даму». Основной задачей центра является эффективная реализация экологических мероприятий, развитие предпринимательства в сфере природопользования и охраны окружающей среды, внедрение экологических инноваций, создание заводов по производству технологических комплексов и экологического оборудования.

Разработана программа «Зеленый мост», включающая проекты, направленные на создание условий для расширения доступа к зеленым технологиям и инвестициям. При этом в реализации программы «Зеленый мост» будут задействованы проекты в области возобновляемой энергетики, производства «чистых» продуктов, а также строительство социально-экологически важных объектов. В рамках данной программы развиваются связи Казахстана с зарубежными партнерами, прежде всего, с соседними странами.

В республике запущен проект «Жандану», в рамках которого ведется разработка образовательной программы «Экологическая культура», съемка цикла документальных фильмов «Наследие Земли» и иных учебно-воспитательных материалов.

Проведение в Казахстане ЕХРО-2017 также имеет общественно-экологическую полезную направленность. ЕХРО-2017 - «Энергия Будущего» - позволит активно привлекать лучшие мировые технологии энергосбережения, в частности, такие технологии использования альтернативных источников, как энергия солнца, ветра, морских, океанических и термальных вод. Проведение данного мероприятия позволит Казахстану получить новые технологии и инновации для развития «зеленой экономики» наряду с другими экологическими проектами и программами.

В своем Послании народу Казахстана «Нұрлы жол» – «Путь в будущее» Президент Н.А. Назарба-

ев выделяет такие глобальные проблемы, как энергетика, экология и продовольствие.

Столь масштабное целеполагание в области экологизации казахстанского общества требует объединения усилий представителей различных отраслей науки и практики. В этой связи следует отметить важную тенденцию развития научной сферы: переход многих ее отраслей к отказу от дальнейшей дифференциации и поискам синтеза между естественными и гуманитарными науками.

Такая постановка вопроса представляет реальные предпосылки для разработки системы непрерывного экологического образования. Под экологическим образованием понимается непрерывный процесс экологизации обучения, воспитания и развития личности, направленный на формирование экологической культуры, экологической грамотности, экологического мышления обучающихся. В этой связи в 2002 году в Казахстане была принята Концепция экологического образования Республики Казахстан, в которой особое значение придавалось формированию у школьников и студентов практических навыков, ценностей, мотивации, заинтересованности в личном участии в решении экологических проблем.

Сегодня, в условиях глобализации возникает необходимость обратить внимание на качественно новую экологизацию процесса обучения, которая будет ориентирована на подготовку компетентных специалистов нового времени.

Новая социальная, культурная и экологическая ситуация вывела за пределы узкопрофессиональной предметной компетенции и повысила меру ответственности за результаты экологического образования, тем самым порождая потребность в становлении новой профессиональной компетентности специалиста. Поэтому экологизация образования предполагает усиление взаимосвязи, взаимопроникновения различных отраслей науки и технологии обучения, что способствует правильному формированию личности будущего специалиста. Следовательно, экологизация обучения означает формирование нового миропонимания и нового подхода к деятельности, основанных на выработке ноосферно-гуманитарных и экологических ценностей.

Экологизация процесса обучения в вузе рассматривается как совместная деятельность преподавателя и студента, направленная на формирование экологической культуры в целом. Преподаватель создает необходимые педагогические и дидактические условия, предоставляет необходимые средства и информацию, направляет, выступает в роли помощника, контролирует. Однако, преподаватели вузов, опирающиеся на традиционные подходы, сталкиваются сегодня с трудностями включения студентов в процесс развития критического мыш-

ления в различных типах профессиональных и социальных отношений.

О растущей потребности в формировании критически мыслящего человека свидетельствует анализ литературных данных и практической деятельности. Учеными в области экологии, психологии и педагогики совместно ведется системный поиск научно-теоретических и методологических основ модернизации системы экологического образования в условиях вуза. Это должно вселять надежду на реальное практическое воплощение фундаментальных разработок в области образовательных технологий, дальнейшее повышение качества экологизации обучения, расширение компетентности студентов.

Так, по утверждению педагогов, понятие компетентность объединяет в себе интеллектуальную и практическую составляющую образования, включает содержание образования, направленного на результат (результат на выходе), обладает интегративной составляющей культуры и деятельности.

И все же, несмотря на весьма широкое использование терминов компетентностного подхода в научной литературе (экологическая компетенция; социально-экологическая, эколого-правовая, профессионально-экологическая компетентность; компетентность в сфере экологического образования, эколого-экономической безопасности и др.), концептуальные идеи реализации этого подхода применительно к проблеме развития экологической компетентности будущего специалиста разработаны недостаточно.

Важность научного осмысления методов развития экологической компетентности будущего специалиста, целенаправленного научного анализа объективных и субъективных факторов, условий и средств построения учебно-воспитательного процесса в высших учебных заведениях обусловлена также социокультурной потребностью в развитии способностей студентов, в воспитании у них экологоориентированных жизненных ценностей.

Очевидно, что при этом экологическая компетентность может и должна рассматриваться как владение человеком компетенцией на следующих уровнях:

- ключевой компетенцией – на «глобальном» уровне (обеспечение - выживания человечества в целом, становление экологической культуры и экоцентрического сознания);

- общеобразовательной компетенцией, формирование которой необходимо в профессионально-образовательных учреждениях (не только экологического профиля). Она предусматривает формирование общей экологической грамотности, экологической культуры, предметных компетенций, формируемых в рамках специальных учебных курсов экологического характера.

Когда говорим об экологической компетентности, мы имеем в виду, осознанную способность, готовность к самостоятельной экологической деятельности, практический опыт, направленной на сохранение и устойчивое воспроизводство жизни. В то же время, по определению ученых, экологическая компетенция это – нормативное требование к образовательной подготовке будущих специалистов в области экологической деятельности, направленной на сохранение и устойчивое развитие качества жизни, на практическое улучшение состояния региональной местности в процессе выявления, решения и предупреждения экологических проблем.

Таким образом, основу содержания экологизации образования в рамках компетентностного подхода составляют:

- формирование в процессе обучения качеств личности, отвечающих потребностям современного общества;

- развитие внутренней мотивации к экологическому обучению, умения общаться, стремления к познанию, чувства ответственности за результат обучения и собственных действий, критического мышления, социального оптимизма;

- обучение учащихся самостоятельному конструированию экологических знаний, необходимых для решения возникающих перед ними задач;

- формирование системы универсальных учебных компетенций, обеспечивающих успешное освоение содержания экологического образования и создающих функциональный базис для профессиональной деятельности.

Развитие экологической компетенции зависит от разработки современной технологии обучения, методики и содержания изучаемой в вузе дисциплины «Экология и устойчивое развитие», а также ряда элективных курсов, разработанных на основе принципов интеграции, системности, непрерывности, взаимосвязи и единства экологических знаний.

Формирование экологической компетенции студентов в процессе изучения «Экология и устойчивое развитие» основывается на научные принципы, которые выступают как наиболее эффективные. При этом принцип интеграции заключается в разработке интегрированных и вариативных курсов с учетом гуманитарных, естественнонаучных и профессиональных знаний.

Принцип системности направлен на системное получение экологических знаний и навыков экологической деятельности. Принцип непрерывности отбора содержания дисциплины «Экология и устойчивое развитие» подчёркивает непрерывный характер получения экологических знаний студентами в образовательном процессе. Это определяет взаимообусловленность целей, задач, методов, форм и приёмов обучения при определении содер-

жания дисциплины на каждом этапе формирования экологической компетенции.

Принцип единства отбора содержания дисциплины позволяет осмыслить важность и значимость экологических знаний в единстве с другими гуманитарными, правовыми, естественнонаучными знаниями.

В то же время, опыт преподавания дисциплины указывает на необходимость совершенствования методической работы преподавателей в области экологизации образования с целью активизации экологической деятельности, способствующих формированию экологической компетентности. Необходимо пересмотреть процесс экологизации процесса обучения, перераспределение теоретической и практической составляющей в пользу последней, это будет способствовать развитию мотивации экологической деятельности.

Только правильно выстроенная система экологического образования будущих специалистов позволит воплотить идеи, реализовать цели и задачи и получить необходимые результаты в решении такого важного вопроса, как экологизация общества в целом.

Список использованной литературы

1. Нысанбек У.М. Концептуальные проблемы экологической безопасности в Республике Казахстан // *ANALYTIC*. - 2003. - №5. – С.17.

2. Тусупбаева Г.А. Геополитические факторы обеспечения национальной безопасности – составные параметры государственной политики Республики Казахстан // *Казахстан – спектр*. - 2005. - №2. – С.51.

3. Базаров Е.Л. Экологическая компетентность будущих специалистов: психолого-акмеологические условия и факторы развития. // *Акмеология*. - 2009. - 0,5 п.л. (издание, рекомендованное ВАК РФ).

4. Ягодин Г. А., Чернова Н. М., Аргунова М. В., Плюснина Т. А, Моргун Д. В. Экологическое образование в условиях модернизации российского образования / Под ред. Г. А. Ягодина. – М.: МИОО, 2009.

5. Ермаков Д. С. Формирование экологической компетентности учащихся. – М.: Изд-во РУДН, 2008. – 159 с.

6. Длимбетова Г.К., Алиева А.Я. Формирование экологической компетенции студентов для решения трансграничных экологических проблем Казахстана. *Материалы 12-й международной конференции*. – Астана-Санкт-Петербург, 2014.

Жилбаев Жамбул Октябрович

к.п.н., доцент, Президент Национальной академии образования им. И. Алтынсарина,
г. Астана, zh.64@mail.ru

Матасова Ирина Николаевна

магистр иностранной филологии, преподаватель кафедры иностранной филологии
и переводческого дела Карагандинского государственного университета им. академика Е.А. Букетова,
г. Караганда, irina041283@mail.ru

ОБ ИННОВАЦИЯХ В ОБРАЗОВАНИИ И НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ИХ ПРОДВИЖЕНИЯ

Түйін. Аталмыш мақалада Қазақстанның халықаралық зерттеулерге қатысу қажеттілігі туралы, айтылады нақтырақ TIMSS, PISA, сияқты нәтижелері олардың ЭЫДҰ бойынша көрсеткіштері орташадан төмен екенін растайтын. Аталған зерттеулерде Қазақстанның қатысу нәтижелері білім берудің сапасын арттыруға аса қатты қажеттілік бар екендігін көрсетеді. Сондықтан орта білім берудің мазмұнын жаңартудың (PISA, TIMSS, PIRLS) талаптарына сәйкес жүргізген орынды. Бұл орта білім беру деңгейінде аса маңызды. Осыған байланысты білім беруде инновациялар өзекті болып табылады.

Резюме. В данной статье идет речь о необходимости участия Казахстана в международных исследованиях, в частности TIMSS, PISA, результаты которых свидетельствуют о том, что они ниже среднего показателя по ОЭСР. Результаты участия Казахстана в данных исследованиях показали, что есть настоятельная необходимость повышения качества образования. Поэтому обновление содержания среднего образования целесообразно проводить с учетом требований международных исследований (PISA, TIMSS, PIRLS). Особо это важно на уровне среднего образования. В этой связи актуальны инновации в образовании.

Summary. This article deals with the need for Kazakhstan to participate in international researches, in particular TIMSS, PISA, the results of which indicate that they are below the average for the OECD. The results of Kazakhstan's participation in these researches have shown that there is an urgent need to improve the quality of education. Therefore, it is advisable to update the content of secondary education taking into account the requirements of international researches (PISA, TIMSS, PIRLS). This is especially important at the level of secondary education. In this connection, innovations in education are relevant.

Глава государства Н.А. Назарбаев в своем Послании «Казахстанский путь – 2050» поставил задачу вхождения Казахстана в число 30 развитых стран мира. При этом отметил, что «К цели 2050 года мы будем двигаться в непростой глобальной конкуренции. ... «Лёгкой прогулки» по XXI веку не будет. Середина века уже близко. Развитые страны

мира примеряют к ней свои конкретные стратегии. Вторая треть XXI века будет однозначно сложнее, а число претендентов в глобальный список Топ-30 – весьма ограниченным» [1].

По определению Всемирного экономического форума (ВЭФ) национальная конкурентоспособность – это набор политических, экономических и социальных факторов производительности. Всемирный экономический форум определяет 12 таких факторов. При этом выделяются три этапа развития национальной экономики:

- 1-й этап – этап переходного развития;
- 2-й этап – этап эффективного развития;
- 3-й этап – этап инновационного развития.

В данном рейтинге Казахстан участвует с 2013 года как страна с экономикой, переходной от 2 на 3 этап.

Динамика показателей ГИК Казахстана отличается спадами до 2011 года. С 2012 года рейтинг Казахстана поднялся с 72 до 50 места.

Согласно отчету Всемирного экономического форума, улучшение наблюдалось по группе факторов эффективности. Ухудшение на 8 пунктов наблюдается по фактору «Высшее образование и профессиональная подготовка». Из 12 факторов к образованию относятся всего две позиции.

По охвату средним образованием Казахстан находится на 42-м месте, однако статистика не учитывает детей, которые после 9 класса идут в колледж. А это солидный потенциал для улучшения. По охвату высшим образованием занимаем 62 место. Здесь также индикатор не учитывает учащихся колледжей. Кроме того, наблюдается улучшение позиций страны по двум показателям: «Качество школ менеджмента» и «Повышение квалификации персонала».

Сегодня мир стремится к созданию глобальной стратегии образования. Оно должно стать международным. Поэтому участие Казахстана в исследованиях TIMSS, PISA весьма актуально. Результаты данных исследований имеют большое значение для образовательных реформ.

Если итоги PISA-2009 для Казахстана неутешительны, то PISA-2012 дает позитивные сдвиги. Но полученные результаты пока еще ниже среднего показателя по ОЭСР.

В целом, казахстанские школьники получают сильные предметные знания, но зачастую не умеют применять их в жизни.

В целях выяснения причин было проанализировано качество учебного материала, если точнее, учебных заданий. Именно учебные задания являются основным средством общения учителя со школьниками: педагог их разрабатывает, продумывает алгоритм выполнения, а учащиеся выполняют эти задания. С учетом этого был проведен анализ учебников по химии, биологии. Анализ был направлен на выявление доли учебных заданий по типу TIMSS и PISA.

Выяснилось, что в учебных материалах преобладает знаниевый компонент. Особо тревожная ситуация с учебными заданиями на рассуждение и размышление.

В целом, анализ показал, что учебных материалов для формирования естественнонаучной грамотности очень мало. То есть отечественные учебники по химии и биологии плохо помогают подготовке к участию казахстанских школьников в исследованиях TIMSS и PISA.

Ясно, система учебных заданий – не единственный фактор успешности. Важно знать об этих исследованиях. Национальной академией образования был проведен экспресс-опрос среди школьников, студентов и родителей. И оказалось, что наши дети практически не имеют представления о TIMSS и PISA. Родители знают об этом больше.

Основным источником информации о TIMSS и PISA, как указывают респонденты, являются друзья, на второй позиции – средства массовой информации, педагоги занимают лишь третью позицию.

И как следствие, подавляющее большинство опрошенных не могут судить об актуальности данных исследований. И тем более о значимости участия в TIMSS и PISA для страны в целом.

Результаты участия Казахстана в данных исследованиях показали, что есть настоятельная необходимость повышения качества образования. Поэтому обновление содержания среднего образования целесообразно проводить с учетом требований международных исследований (PISA, TIMSS, PIRLS). Особо это важно на уровне среднего образования.

Актуальность инноваций в образовании не вызывает сомнений. Однако, отношение к инновациям всегда неоднозначно. Одних они раздражают, другие наблюдают, третьи просто критикуют. Но есть особая категория людей. Это те, кто сами иницируют и сами реализуют свои идеи.

Так, согласно теории Роджерса, выделяются следующие категории людей:

- 1) инноваторы – провоцируют изменения;
- 2) ранние последователи – осторожно пробуют новые идеи;

3) раннее большинство – принимают изменение быстрее, чем обычные люди;

4) позднее большинство – начинают использовать новые идеи тогда, когда они приняты большинством;

5) отстающие потребители – принимают новшества, если они становятся массовыми или даже традиционными [2].

Как сказал в свое время Мао Цзэдун: «Человек, который почувствовал ветер перемен, должен строить не щит от ветра, а ветряную мельницу» [3]. Именно на таких людей следует ориентироваться в продвижении инноваций. Нет смысла пытаться быстро убедить людей принять новую идею.

Однако есть объективные закономерности. Прежде всего, это структура жизненного цикла инноваций. К примеру, ученые выделяют следующие этапы: возникновение – быстрый рост – зрелость – освоение – диффузия – насыщение – рутинизация – кризис – финиш – иррадиация [4].

Поэтому очень важно понимать и выдерживать эти этапы, а также правильно управлять инновационными процессами. Не случайно академик В.И. Загвязинский отмечает, что очень часто инноваторы стремятся быстро и широко распространить свой опыт на практике. Это нередко приводит к неудачам и разочарованию.

В целом, инновации в образовании – это фактор успешного будущего. Формула успеха заключается в следующем: от стандартов через идеалы к эталону.

В педагогическом контексте эталоном выступает достойная жизнь, обеспеченная высоким качеством образования.

Идеалом для достижения такого качества являются успешный ученик и успешный учитель. Их взаимная успешность зависит, прежде всего, от педагогического мышления. Если оно инертно, не способно к инновациям, то вся система образования будет лишена всякой возможности продвигаться к лучшему.

Фактором успешности ученика и учителя выступают образовательные стандарты. Если стандарты консервативны, не адаптивны к меняющимся условиям, то продвижение к достойному будущему окажется весьма затруднительным.

Поэтому на пути к педагогическим идеалам необходимо переосмыслить и пересмотреть, прежде всего, стандарты образования.

Как известно, уже несколько лет в центре внимания педагогического сообщества находятся образовательные программы НИИШ. В последнее время этот интерес возрос особенно. В стране началась активная трансляция данного опыта.

С учетом именно этого опыта разработан Государственный общеобязательный стандарт начального образования, который после широкого

обсуждения был утвержден Постановлением Правительства РК от 25 апреля 2015 года.

В сравнении с действующим, новый стандарт построен на описании четких результатов обучения. Иными словами изменена суть педагогического целеполагания. Теперь цели становятся общими для ученика и учителя.

Безусловно, можно возразить: ведь цели были прописаны всегда и в стандартах, и в поурочных планах. Особенно в поурочных планах. И, как правило, ставили триединые цели, направленные на обучение, развитие и воспитание. И в самом начале урока эти цели озвучивали детям.

Но это цели педагогические, т.е. цели учителей, не детей. Вряд ли найдется ученик, который бы, проснувшись утром, заявил, что идет в школу получить сегодня, скажем, патриотическое или нравственное воспитание, или развить свое критическое мышление. Но ведь именно таким образом свои цели на урок прописывали учителя, да и прописывают до сих пор. При этом пользовались такими глаголами, как: «дать знания», «научить», «объяснить», «приобщить» и т.д. Иными словами, учителя планируют свои действия на уроке, а дети должны послушно выполнять их.

Яркой особенностью новых стандартов является возможность для реализации общедидактического принципа «обучать воспитывая, воспитывать обучая». В этом смысле колоссальной педагогической ценностью обладает идея сквозных тем. Достигая ту или иную цель обучения по отдельному предмету, дети имеют возможность изучать учебный материал целостно и образно, так как сквозные темы обеспечивают межпредметную интеграцию.

Это означает, что младшие школьники, которым еще не свойственно абстрактное мышление, академические знания будут получать на конкретных образах из реальной жизни. Именно здесь педагоги получают возможность приобщать детей к социальным ценностям. Сегодня приоритеты в системе ценностей определены общенациональной идеей «Мәңгілік ел».

Как известно, наиболее статичной составляющей в образовании является его содержание; динамике, как правило, подвергаются методы, средства, формы обучения, педагогические технологии, системы оценивания.

В самом деле, по-прежнему, будут изучаться и таблица умножения, и правила сложения и вычитания, и правила правописания, и теорема Пифагора, и закон Ома и т.д.

Но подход к проектированию содержания образования изменился кардинально. В новых стандартах реализован принцип спиральности. В классической дидактике этот принцип известен давно. Но в казахстанской практике образования он применяется впервые.

Идея спиральных учебных программ заключается в том, что ребенок повторяет тему или понятие несколько раз на протяжении всего школьного обучения, и при этом сложность темы возрастает при каждом повторении. На это направлены также межпредметная интеграция и обучение через сквозные темы.

Итак, новые учебные программы построены на:

1) принципе спиральности при проектировании содержания предмета;

2) иерархии целей обучения по таксономии Блума;

3) педагогическом целеполагании по уровням образования и на протяжении всего курса обучения, что позволяет максимально учесть внутрипредметные связи;

4) наличию «сквозных тем» между предметами как внутри одной образовательной области, так и при реализации межпредметных связей;

5) соответствии содержания разделов и предложенных тем запросам времени, акценте на формирование социальных навыков;

6) технологизации учебного процесса в форме разработанных долгосрочных, среднесрочных и краткосрочных планов, что позволит резко сократить нагрузку учителя, поскольку они заменят традиционное календарно-тематическое и поурочное планирование.

В целом, обновление содержания позволит достигнуть непрерывного развития навыков обучающихся по всем уровням образования.

Ясно, что новое построение содержания образования требует системных изменений и в других его составляющих, в частности, в системе оценивания. Новое содержание образования сопровождается системой критериального оценивания. Однако, проблема оценки знаний и квалификаций намного шире. Здесь нужен комплексный педагогический мониторинг. Он должен располагать широким инструментарием для психолого-педагогического отслеживания результатов деятельности обучающихся. Здесь нельзя ограничиваться результатами внешней оценки учебных достижений (БОУД) и/или единого национального тестирования (ЕНТ), а также международных сравнительных исследований TIMSS, PISA. Следует на постоянной основе отслеживать воспитательный эффект образования, результативность всех нововведений и реформ.

Обновление стандартов школьного образования обуславливает также изменения и в подготовке учителей. Сегодня необходимо готовить учителей не только к обучению по новым стандартам, но и к инклюзивному образованию, полиязычному обучению, к работе в условиях малокомплектных школ. Все это требует готовности педагогов к постоянным инновациям. Именно этим отличаются новые стандарты: осилить их могут учителя, кото-

рые находятся в постоянном поиске новых форм, методов и средств обучения.

Итак, сегодня мы имеем реальную возможность продвигаться по формуле успеха, которую мы обозначили выше. Иными словами, новые стандарты образования являются основой успешности ученика и педагога. Их успешность – залог достойного труда.

Именно на концепции достойного труда основаны сегодня многие социальные реформы, где труд рассматривается как:

- стержень устойчивого социального, экономического и экологического развития;
- главный фактор в обеспечении сбалансированности и социальной справедливости.

Труд, как базовый элемент жизни любого человека, в том числе и вступающего во взрослую жизнь, является источником всех благ и формой реализации его интеллектуальных и физических способностей.

Именно с этих позиций следует понимать те реформы, которые проводятся в казахстанской системе образования.

В этом аспекте для наших детей уже недостаточно усвоения готовых знаний. Сегодня образова-

ние становится не целью, а одним из вспомогательных средств интеллектуального развития человека, а обучение умению самостоятельно добывать необходимую информацию, выделять проблемы и искать пути их решения, уметь критически анализировать получаемые знания и применять их для решения новых задач становятся непременным условием продвижения в успешное будущее.

Литература

1. *Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» (Астана, 17 января 2014 года) [electronic resource]. – URL: <http://www.zakon.kz/4597132-poslanie-prezidenta-respubliki.html>*
2. *Гнатюк О.Л. Основы теории коммуникации. Учебное пособие [electronic resource]. – URL: <https://books.google.kz/books?isbn=5392133924>*
3. *Цитаты Мао Цзэдуна [electronic resource]. – URL: <https://millionstatusov.ru/aut/mao-tszedun.html>*
4. *Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность. – М.: Магистр, 1997.*

Жилбаев Ж.О.

кандидат педагогических наук, доцент, президент Национальной академии образования
им. И.Алтынсарина г. Астана, E-mail: info@nao.kz

Сырымбетова Л.С.

директор центра трехязычного образования Национальной академии образования
им. И.Алтынсарина г. Астана, e-mail: cto.nao@mail.ru

Есказинова Ж.А.

докторант КарГУ им. Е.А.Букетова г.Караганда, Казахстан.
e-mail: martbek3@mail.ru

О ПРОБЛЕМАХ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКАМ ДЕТЕЙ-ОРАЛМАНОВ В ШКОЛАХ КАЗАХСТАНА

***Резюме.** В данной статье представлены результаты мониторинга обучения детей-оралманов, проведенного в организациях образования Республики Казахстан. Изучение отечественного опыта по обучению языкам детей-репатриантов позволяет авторам выявить проблемы, связанные с недостаточной разработанностью единой образовательной стратегии в области обучения языкам, что негативно сказывается на интеграции детей - оралманов в учебный процесс.*

***Түйін.** Аталмыш мақалада Қазақстан Республикасындағы білім беру ұйымдарында оралман - балаларды оқыту бойынша жүргізілген мониторинг нәтижелері берілген. Авторлар оралман балаларды тілдерге оқытудың отандық тәжірибелерін зерделеу арқылы бірыңғай білім беру стратегиясының болмауына байланысты проблемаларды анықтап, оралман – балаларды оқу үдерісіне жұмылдыруға кері әсерін тигізетіндігін атап көрсеткен.*

***Summary.** This article presents the results of the monitoring of teaching children-oralman, which were held in educational institutions of the Republic of Kazakhstan. The study of the domestic experience of teaching languages to children-oralman allows the authors to identify the problems associated with insufficient development of educational strategy in the field of language teaching, which has a negative impact on the integration of children - oralman in the learning process.*

Для выявления проблем обучения языкам детей-оралманов в школах Казахстана были изучены интернет ресурсы и проведен мониторинг в организациях образования Республики Казахстан. Для мониторинга были выбраны три региона, в которых наблюдается наибольшее число детей-репатриантов.

В связи с необходимостью обеспечения равного доступа к качественному образованию детей-оралманов и выявления круга проблем, с которыми они сталкиваются в учебе, был проведен социологический опрос, в котором приняли участие пе-

дагоги трех регионов Казахстана: Жамбылская, Южно-Казахстанская и Восточно-Казахстанская области.

В социологическом опросе приняли участие 611 педагог, из них: 329 работают в сельских школах, 282 – в городских. Все учителя, принявшие участие в опросе, работают в школах с казахским языком обучения.

Поскольку больше половины опрошенных педагогов имеют высшую и первую категорию, то есть полные основания утверждать о достоверности полученных результатов социологического опроса.

Для педагогов была разработана анкета, содержащая следующие вопросы:

1. Что такое трехязычное образование?
2. Назовите 1-ые языки в школах Республики Казахстан.
3. Назовите 2-ые языки в школах Республики Казахстан.
4. Назовите целевые языки в школах Казахстана
5. Какие нормативные и правовые документы в области трехязычного образования Вы знаете? Перечислите.
6. Есть ли дети-оралманы в Вашем классе?
7. Какие затруднения дети-оралманы испытывают в обучении казахскому языку в школах с казахским языком обучения?
8. Какие затруднения они испытывают в обучении казахскому языку в школах с неказахским языком обучения?
9. Какие затруднения они испытывают в обучении русскому языку в школах с русским языком обучения?
10. Какие затруднения они испытывают в обучении русскому языку в школах с нерусским языком обучения?
11. Какие затруднения они испытывают в обучении английскому языку?
12. Какие затруднения испытываете Вы в обучении языкам детей-оралманов?
13. Проходили ли Вы курсы повышения квалификации по вопросам обучения языкам детей-орал-

манов? Назовите курсы, когда и где Вы их прошли?

14. Какие методы Вы используете при обучении языкам детей-оралманов ?

15. Как относятся родители детей-оралманов к внедрению трехязычного образования в школах Казахстана?

Как уже отмечалось, респондентам были заданы вопросы, касающиеся трехязычного обра-

зования. Так, количество правильных ответов на вопрос «Что такое трехязычное образование?» среди сельских педагогов составляет: 72%, городских школ - 51%, что свидетельствует о большей осведомленности сельских учителей. В целом можно сделать вывод о том, что общее представление о трехязычном образовании у педагогов-респондентов сформировано (рисунки 1 и 2).

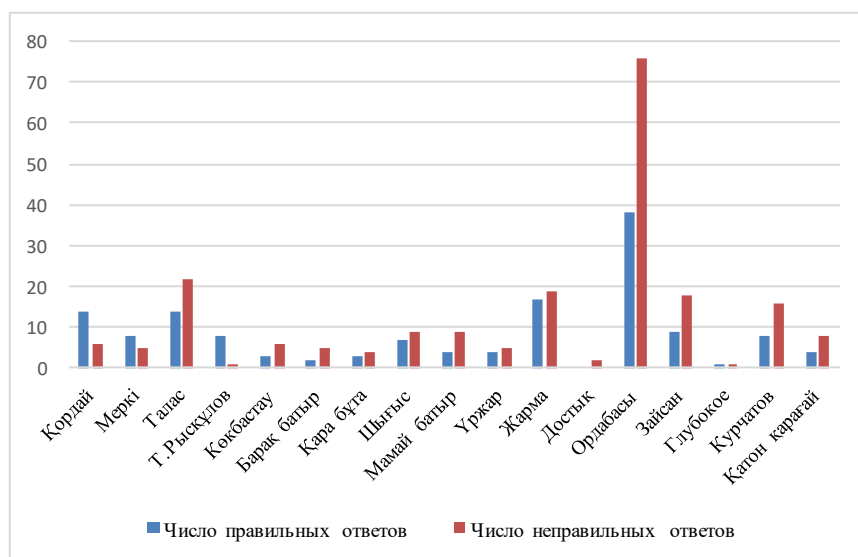

Рисунок 1 – Распределение ответов на вопрос 1. Что такое трехязычное образование? (село)

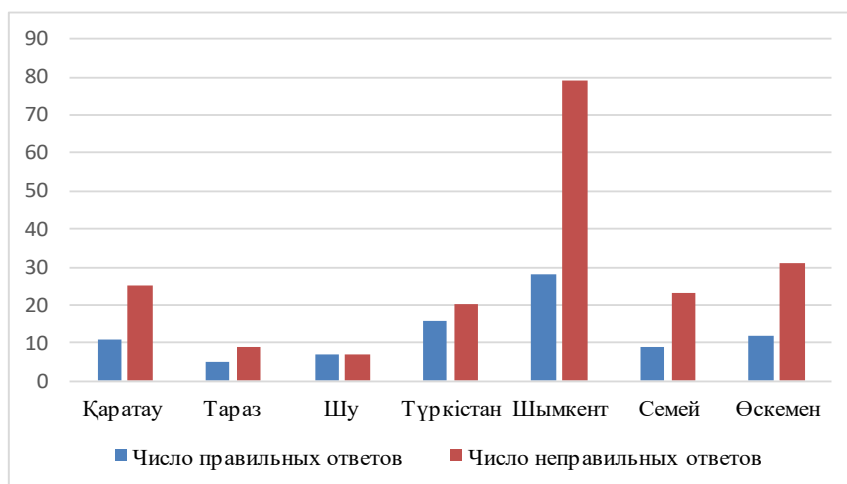

Рисунок 2 – Распределение ответов на вопрос 1. Что такое трехязычное образование? (город)

Ответы на вопрос о 1-ых языках педагогов и сельских, и городских школ продемонстрировал либо непонимание учителями сути вопроса, либо

незнание учителями языковой ситуации в области трехязычного образования в нашей стране. Данную тенденцию подтверждают диаграммы на рисунках 3 и 4.

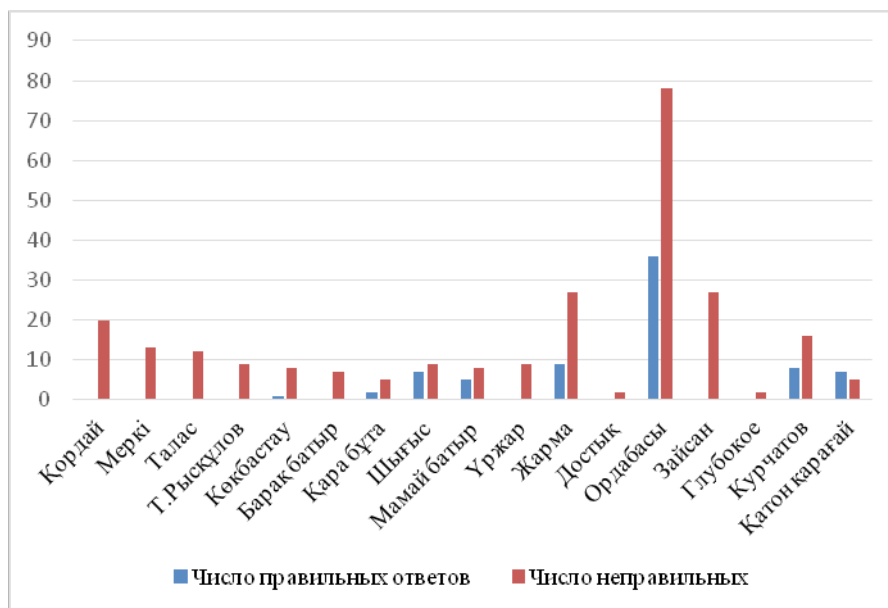

Рисунок 3 – Распределение ответов на вопрос 2. Назовите 1-ые языки в школах Республики Казахстан (село)

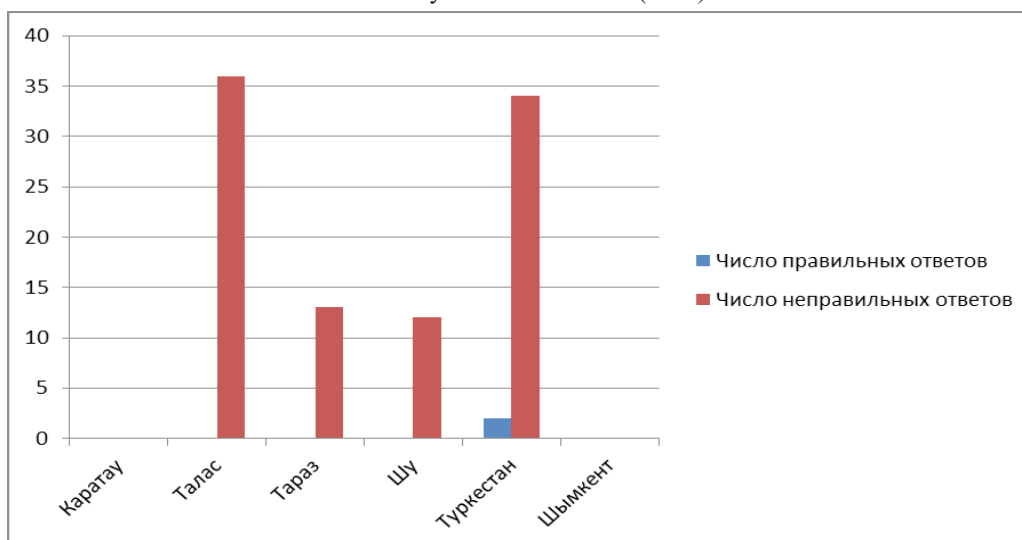

Рисунок 4 – Распределение ответов на вопрос 2. Назовите 1-ые языки в школах Республики Казахстан (город)

Такая же картина у ответов на вопрос о вторых языках. У педагогов сельских школ процент правильных ответов составляет 25,6%, городских - 0%.

Ответы респондентов на вопрос «Назовите целевые языки в школах Казахстана» свидетельствуют, что педагоги и сельской местности, и городов имеют представление о целевых языках: доля правильных ответов составила 48% и 56%, соответственно село/город.

Вопрос 5. Какие нормативные и правовые документы в области трехязычного образования Вы знаете? Перечислите.

К нормативным и правовым документам в области трехязычного образования учителя отнесли следующие:

Закон РК «О языках»;

Государственная программа функционирования и развития языков на 2011-2020 годы;

Учебные программы по обновленному содержанию образования;

Дорожная карта по развитию трехязычного образования на 2011-2020 г.г.

Вопрос 6. Есть ли дети-оралманы в Вашем классе? Ответы говорят о следующем: численность детей-оралманов в Жамбылской области составляет 289 обучающихся, в ВКО - 306 учеников, в ЮКО - 343 ребенка.

Вопрос 7. Какие затруднения дети-оралманы испытывают в обучении казахскому языку в школах с казахским языком обучения? В обучении казахскому языку детьми-оралманами названы следующие затруднения:

- разница в графике;
- чтение и письмо на русском языке;
- разговорная речь, использование диалекта;
- литературные слова на казахском языке;
- сложность произношения и чтения слов со звуками казахского языка: ұ, ү, ғ, һ, ң.

Вопрос 8. Какие затруднения они испытывают в обучении казахскому языку в школах с неказахским языком обучения?

Среди затруднений отмечены:

- разговорная речь;
- неумение писать под диктовку;
- воспроизведение текста на слух;
- недостаточность языковой практики.

Вопрос 9. Какие затруднения они испытывают в обучении русскому языку в школах с русским языком обучения? Нет ответа на этот вопрос, так как все респонденты работают в школах с казахским языком обучения.

Вопрос 10. Какие затруднения они испытывают в обучении русскому языку в школах с нерусским языком обучения? Ответы свидетельствуют, что наибольшие трудности дети-оралманы испытывают в общении, так как в окружении нет или мало русскоговорящих и нет базовых знаний.

Вопрос 11. Какие затруднения они испытывают в обучении английскому языку? Ответы свидетельствуют, что дети-оралманы в изучении английского языка затрудняются в правильном правописании звуков, букв и восприятии текстов на слух.

Вопрос 12. Какие затруднения испытываете Вы в обучении языкам детей-оралманов? Наиболее часто встречающиеся ответы респондентов на этот вопрос:

- дети, прибывшие из других стран, владеют латинской графикой;
- затрудняются писать под диктовку, читать;
- неохотно идут на контакт со сверстниками;
- сдерживает языковой барьер;
- другой менталитет.

Вопрос 13. Проходили ли Вы курсы повышения квалификации по вопросам обучения языкам

детей-оралманов? Назовите курсы, когда и где Вы их прошли?

Среди педагогов, принявших участие в опросе нет ни одного учителя, прошедшего курсы квалификации по вопросам обучения языкам детей-оралманов.

Вопрос 14. Какие методы Вы используете при обучении языкам детей-оралманов ?

Педагогами перечислены следующие методы:

- новые технологии;
- критическое мышление;
- новые формы работы;
- игровые методы;
- проектные методы.

Вопрос 15. Как относятся родители детей-оралманов к внедрению трехязычного образования в школах Казахстана? Отношение родителей к внедрению трехязычного образования, по мнению педагогов-респондентов, определяется следующим образом;

- родители не против трехязычия;
- понимают необходимость, актуальность изучения языков;
- согласны с образовательной политикой школы;
- родители заинтересованы в дополнительных уроках.

Итак, в ходе изучения отечественного опыта по обучению языкам детей-репатриантов была выявлена проблема: недостаточная разработанность единой образовательной стратегии в области обучения языкам негативно сказывается на интеграции детей-оралманов в учебный процесс. Поэтому интеграция детей-оралманов в образовательное пространство Казахстана нуждается в особом внимании как со стороны государства, так и со стороны педагогической общественности.

Таким образом, вырисовывается целый ряд проблем, имеющих в области обучения языкам. Главной из них, из которой вытекают все остальные трудности, является отсутствие методических рекомендаций по обучению языкам детей-репатриантов.

Дайырбеков Серик Сансызбаевич

ректор университета «Сырдария», кандидат педагогических наук, доцент

Мусабекова Гульнар Тажибаевна

заведующая кафедрой «Педагогика и психология» университета «Сырдария»,
доктор педагогических наук, профессор, г.Жетысай, gulnar.hanum22@mail.ru

ИНФОРМАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА УЧИТЕЛЯ

Резюме. *Залогом повышения уровня профессиональной компетенции как фактора повышения качества образования является формирование информационной культуры учителя. Уровень сформированности информационной культуры учителя определяется знаниями об информации, информационных процессах, моделях и технологиях; умениями и навыками применения средств и методов обработки и анализа информации в различных видах деятельности; умением использовать современные информационные технологии в образовательной деятельности.*

Түйін. *Білім беру сапасын арттырудың факторы ретінде кәсіби құзіреттіліктің деңгейін көтерудің кепілі мұғалімнің ақпараттық мәдениетін қалыптастыру болып табылады. Мұғалімнің ақпараттық мәдениетін қалыптастырудың деңгейі ақпарат, ақпараттық процестер, модельдер, технологиялар туралы білімімен, әр түрлі қызмет түрлерінде ақпаратты өңдеу және талдаудың құралдары мен әдістерін қолдану іскерлігі және дағдыларымен, білім беру қызметінде заманауи ақпараттық технологияларды пайдалана білуімен анықталады.*

Summary. *The pledge for improving the level of professional competence as a factor in improving the quality of education is the formation of the teacher's informational culture. The level of the formation of the teacher's informational culture is determined by knowledge of information, informational processes, models and technologies; skills and abilities of using tools and methods of processing and analyzing information in various kinds of activities; the ability to use modern informational technologies in educational activities.*

Эффективность образования всегда зависела от уровня подготовки педагогов. Процесс информатизации образования предъявляет высокие требования к профессиональным качествам и уровню подготовки педагога, к его профессиональной компетентности.

Существуют определенные квалификационные характеристики учителя, общие требования к специалисту, должностные и функциональные обязанности педагога и т.д. А какие качества учителя могут указывать на то, что педагог является профессионально компетентным (компетентный

[от лат. *competentis* – соответствующий, способный] – знающий, осведомленный, авторитетный в какой-нибудь области) и уровень его компетентности соответствует требованиям инновационной педагогики?

Какой труд учителя можно считать профессионально компетентным? «Профессионально-компетентным является такой труд учителя, в котором на достаточно высоком уровне осуществляется педагогическая деятельность, педагогическое общение, реализуется личность учителя, достигаются хорошие результаты в обучении и воспитании учащихся». «Профессиональная компетентность – это те компоненты, которые могут быть отнесены не столько к предметному содержанию, сколько к формируемым качествам личности: ответственности, творчеству, любознательности, настойчивости, стремлению к приобретению новых знаний, эстетическому восприятию действительности и, конечно, к высокой нравственности, без которой немислим подлинный профессионал своего дела. В свою очередь, «Профессионал – это специалист, который владеет нормами профессии, самостоятельно ставит профессиональные цели, по своей инициативе развивает способности, имеет высокий уровень мотивации и саморегуляции, умеет управлять своим состоянием»[1].

Формирование информационной культуры учителя – залог повышения уровня профессиональной компетенции, как фактора повышения качества образования. Уровень сформированности информационной культуры учителя определяется:

- во-первых, знаниями об информации, информационных процессах, моделях и технологиях;
- во-вторых, умениями и навыками применения средств и методов обработки и анализа информации в различных видах деятельности;
- в-третьих, умением использовать современные информационные технологии в образовательной деятельности;
- в-четвертых, мировоззренческим видением окружающего мира как открытой информационной системы.

Конструирование урока с использованием новых информационных технологий и ресурсов Интернет требует от учителя высокой степени профессиональной компетентности, а именно (и, прежде всего) информационных, аналитических,

прогностических и проективных умений на этапе его подготовки, организационных и мобилизационных умений на этапе педагогической реализации.

Предполагается, что компетентность интегрирует в себе 3 аспекта — когнитивный (знания), операциональный (способы деятельности и готовность к осуществлению деятельности) и аксиологический (наличие определенных ценностей). Это объясняется тем, что компетентный специалист является индивидуальностью, самостью, обладающей способностью осознавать и рефлексировать собственные ценности, сопоставлять, оценивать себя и иное, проектировать будущее.

Одной из главных задач современного общего образования является формирование информационной компетентности. На наш взгляд, центральное место в формировании информационной компетентности занимает информационная среда общеобразовательной школы.

Под информационной образовательной средой общеобразовательной школы понимается специально организованный комплекс компонентов, обеспечивающих системную интеграцию новых информационных технологий в педагогическую систему школы с целью построения личностно-ориентированной педагогической системы[2]. Информационная образовательная среда не может возникнуть стихийно. Ее формирование — это целенаправленный управленческий процесс.

В условиях развивающейся информационной образовательной среды школы осуществляется интенсификация всех уровней учебно-воспитательного процесса, повышается эффективность и качество процесса обучения за счет возможностей, предоставляемых информационной образовательной средой. Формирование информационно-образовательной среды школы на основе применения информационно-коммуникационных технологий является ключевым моментом в создании оптимальных условий для развития и саморазвития учителя, совершенствования его учебно-методической деятельности, педагогического творчества и информационной компетентности.

Создание единого информационного пространства в школе требует привлечения к работе всего педагогического коллектива, учащихся, и, несомненно, родителей.

Ключевой фигурой информационной образовательной среды является учитель. Именно учитель решает, в каком качестве, в каком объеме и для каких целей могут быть использованы средства НИТ в учебном процессе.

Сегодня очевидно, что учитель, действующий в рамках привычной "меловой технологии", существенно уступает своим коллегам, ведущим занятия с использованием мультимедиа-проектора, электронной доски и компьютера, обеспечиваю-

щего выход в Интернет.

Для эффективного использования возможностей информационной образовательной среды педагог должен соответствовать следующим требованиям:

- владеть основами работы на компьютере, а также иметь доступ к информационному образовательному пространству и уметь его использовать;
- работать с мультимедийными программами;
- знать основы работы в Интернет, стать для учащихся проводником в освоении Интернет и обучать их эффективному использованию информационных ресурсов для своего образования.

В настоящее время в системе образования сложились основные направления применения в учебном процессе новых информационных технологий, среди которых использование в процессе обучения автоматизированных систем и комплексов; использование экспертных систем и систем поддержки принятия решений; освоение информационных технологий с ориентацией на дальнейшее применение в профессиональной деятельности; использование информационных технологий в качестве дидактического средства и для моделирования различных объектов и процессов; повышение творческой составляющей учебной и исследовательской деятельности.

Использование универсальных информационных программ и средств информатики в процессе обучения: текстовые редакторы, электронные таблицы, системы управления базами данных, мультимедиа-технологии делают учебный процесс более интересным и творческим.

Информатизация учебного процесса на современном этапе выдвигает задачу перехода к новым педагогическим технологиям и прогрессивным методам образования. В связи с этим важнейшими задачами совершенствования учебного процесса являются как повышение информационной культуры преподавателей, как следствие повышение уровня образования и учащихся, так и проблемы адаптации информационных технологий в сфере образования, разработки единых стандартов при создании программных продуктов. Эти изменения естественно обсуждать в контексте трансформации учебных курсов, изменения их содержания, методов и организационных форм обучения в условиях становления школы. Обновленное содержание образования вместе с поддерживающими и обеспечивающими этот процесс средствами вычислительной техники — основа всех учебных программ нового поколения, предлагаемых сегодняшним школьникам. Основным тормозом на пути внедрения этих программ является методическая практика, существующее содержание учебных курсов, закрытая учебная архитектура. Новое содержание и новые информационные технологии должны предлагаться совместно с новыми педагогически-

ми технологиями, новыми методами и организационными формами учебной работы, новыми регламентами работы школы. Нужна последовательная образовательная политика, позволяющая каждому работнику школы осознать себя участником планомерных долгосрочных изменений образовательного процесса.

Сегодня особенно необходимы практические образцы, демонстрирующие:

- естественную интеграцию в учебный процесс доступных в школе новых информационных технологий;
- переход учителей к сознательному использованию всего богатства потенциально доступных методических и информационных средств;
- повышение качества образовательной работы, использование всех преимуществ существующей образовательной системы, решение стоящих перед обществом долгосрочных социальных проблем.

В «школе информационного общества» учитель перестал быть основным источником сведений об окружающем мире, а главный акцент сегодня должен делаться на освоении способов деятельности. Изменяются традиционные представления об основных функциях школьного учебника: современное учебное издание, помимо текста, включает в себя ссылки на web-источники, мультимедийные приложения и специализированные инструменты учебной работы (компьютерные среды, виртуальные лаборатории, интерактивные учебные материалы, тренажеры и т. п.). В современном информационном обществе на передний план выходит задача развития навыков и освоения новых средств коммуникации (обмена результатами информационной работы). Естественно ожидать, что эти изменения должны найти отражение в характере и содержании учебной работы школьников.

Для использования средств ИКТ в своей деятельности учитель должен:

- знать о существовании общедоступных источников информации и уметь ими пользоваться;
- уметь понимать и сознательно использовать различные формы и способы представления данных в вербальной, графической и числовой формах;
- владеть методами анализа и синтеза, уметь оценивать достоверность и практическую полезность имеющихся данных с различных точек зрения, использовать их для решения конкретных практических задач.

Что привносит использование новых информационных и коммуникационных технологий в содержание образования? НИТ предоставляют новые инструменты для сбора, хранения, обработки, представления данных и коммуникации. Умение находить и собирать информацию, проверять ее достоверность – первый шаг на пути к самостоятельной работе с информационными источниками,

к самостоятельному продуцированию лично значимой информации.

Нельзя обойти вниманием обучение коммуникационным навыкам. Чаты и форумы в Интернете, текстовые редакторы со встроенными словарями синонимов и омонимов, средствами проверки правописания и стиля изложения материала приводят к возрастанию письменной речи учащихся. Быстро растет значение «графической грамотности», созданы программы для развития навыков рисунка, технического черчения. Структура и содержание общеобразовательных курсов предоставляют необходимое пространство для коммуникации. Дополнительно к традиционному ответу на уроках такие курсы предусматривают проведение ученических конференций, использование возможности групповой работы с соответствующими обязательными сообщениями о ходе ее выполнения и полученных результатах (внутри группы и в классе). Проверенным временем инструментом для такой работы является регулярный выпуск школьных газет, альманахов и других изданий. Важно, что эти виды работ входят в учебный курс в качестве одной из обязательных составляющих и объединяются с другими формами учебной работы. Такое коммуникационное пространство естественным образом предполагает использование вновь появляющихся средств ИКТ. Например, мультимедиа-проектор делает средства презентационной графики обязательным инструментом при подготовке выступлений учащихся; школьный сайт становится местом размещения подготовленных учениками публикаций; Интернет позволяет вынести учебные проекты за стены отдельной школы и сделать их телекоммуникационными. Новые информационные технологии помогают найти естественный путь превращения школьников в активных участников учебного процесса. Однако сами по себе ИКТ не решают этой задачи. Соответствующие направления должны быть заложены в соответствующих учебных курсах. Если этого нет, то вряд ли стоит ожидать, что ИКТ окажутся действительно полезным образовательным инструментом.

Высокий образовательный потенциал современных ИКТ уже не требует специальных доказательств. Цифровая информационная среда помогает изменить практику распространения информации в школе, что, в свою очередь, приводит к перераспределению ответственности за результаты учебной работы, дает учителю новый уровень свободы в принятии решений об изменении организации и методов обучения и принципиально меняет его работу. Распространение новых информационных технологий ведет к сближению школы и ее окружения, дает учащимся возможность находиться в такой же быстро меняющейся культурной среде, пользоваться теми же инструментами, с которыми они столкнутся через несколько лет, выйдя

из школы. Работа по воплощению подобных изменений в жизнь должна стать одним из ключевых условий успеха модернизации школы.

На данном этапе информатизации образования в нашей школе основная часть коллектива владеет необходимыми пользовательскими навыками работы на компьютере, обучение и совершенствование навыков владения компьютером осуществляется преимущественно через индивидуальные консультации. Но, как показывает анализ практики, количество обученных педагогов далеко не совпадает с числом тех, кто компетентно (т. е. целенаправленно и самостоятельно, со знанием требований к профессиональной деятельности в условиях информатизации образовательного пространства и своих возможностей и ограничений) способен применять ИКТ в процессе обучения, воспитания, методической деятельности, собственного непрерывного профессионального педагогического образования. Иными словами, качественные изменения в профессиональной деятельности педагогов, прошедших обучение, не отвечают ожиданиям.

Здесь имеется ряд проблем, среди которых можно выделить следующие:

1. Всю работу по обслуживанию техники, внедрению ИКТ в образование, консультированию педагогов ведет учитель информатики, который по причине низкого уровня оплаты труда перегружен уроками, совмещает преподавание нескольких предметов. Для активного использования информационных технологий в образовательном процессе необходимы системные координаторы – педагоги, осуществляющие управление этим процессом. В задачи системных координаторов включить: создание школьного образовательного пространства, наполнение Интернет образовательными

ресурсами, развитие единого информационного образовательного пространства школы, оказание консультативной, методической помощи учителям-предметникам.

2. Недостаточная оснащенность большинства школ компьютерной техникой, периферийным оборудованием, особенно мультимедийным, имеющаяся техника морально устарела и применяется, в основном, для изучения информатики в рамках учебного предмета;

3. Отсутствие сервисных служб для технической поддержки, ремонта техники;

4. Сохраняющийся дефицит методического обеспечения процесса использования ИКТ в учебной и административной деятельности.

5. В школе имеется подключение к Интернет, но скоростные характеристики подключения привели к скептическому отношению к данному виду коммуникации как среди учителей, так и среди учащихся.

6. Отсутствие мотивации у учителей к внедрению ИКТ-технологий в педагогическую и внеурочную деятельность.

Решение этих и других проблем, которые возникнут и возникают в процессе информатизации образования позволят более широко использовать ИИТ в повседневной практике работы педагогов.

Литература

1. Каракозов С.Д. Информационная культура в контексте общей теории культуры личности// Педагогическая информатика. - № 27- 2000. - С. 41 – 55

2. Тұрғынбаева Б.А. Ұстаздық шығармашылық. – Алматы, 2007

Мусабекова Гульнар Тажибаевна

заведующая кафедрой «Педагогика и психология» университета «Сырдария»,
доктор педагогических наук, профессор, г.Жетысай, gulnar.hanum22@mail.ru

Дайырбеков Серик Сансызбаевич

ректор университета «Сырдария», кандидат педагогических наук, доцент

ОСНОВНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА

Резюме. В статье авторы обозначают свое понимание сущности профессиональной компетентности в свете современной модернизации образования, обосновывают актуальность ее формирования у преподавателя вуза. Исходя из специфики педагогической деятельности преподавателя (сочетание педагогической деятельности с научно-исследовательской работой), выделяются структурные компоненты профессиональной компетентности преподавателя вуза, и при этом делается особый акцент на профессионально важных личностных качествах преподавателя.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, психолого-педагогическая компетентность, коммуникативная компетентность; управленческая (организационная) компетентность; креативная компетентность.

Түйін. Мақалада авторлар білім беруді заманауи жаңғыртудың жағдайында кәсіби құзіреттіліктің мәнін қалай түсінгенін айтады, оны ЖОО оқытушысында қалыптастырудың өзектілігін негіздейді. Оқытушының педагогикалық қызметінің ерекшеліктерін ескере отырып,

ЖОО оқытушысының кәсіби құзіреттілігінің құрылымдық бөліктерін анықтайды. Бұл жерде негізгілері болып оқытушының кәсіби тұлғалық сапалары белгіленеді.

Түйін сөздер: кәсіби құзіреттілік, психологиялық-педагогикалық құзіреттілік, коммуникативті құзіреттілік, басқару(ұйымдастырушылық) құзіреттілігі, креативті құзіреттілік.

Summary. The author of the article highlights her understanding of the professional competence essence; she also clarifies its development in the current educational modernisation. Taking into account the peculiarities of the teaching context (combining teaching per se and research), she focuses on structural components of a teaching competence in a high education institution while she emphasises the important personal features of a teacher.

Keywords: professional competence, psychological-pedagogical competence; communicative competence; managing competence; creative competence.

На рынке образовательных услуг одним из главных условий обеспечения конкурентоспособности высшего учебного заведения является уровень профессиональной компетентности преподавателя

вуза, определяющий качество подготовки будущих специалистов. В условиях жесткой конкуренции в высшей школе происходит внедрение инновационных образовательных технологий, рассчитанных на компетентных педагогов, становление которых тормозится наличием определенных проблем. К таковым относятся ригидность мышления педагога (пристрастие к «старым», традиционным методам и формам профессионально-педагогической деятельности), отсутствие у определенной части преподавателей вуза педагогического образования, неопределенность категорий «компетентность», «компетенция», «профессиональная компетентность», а также усталость от необходимости нахождения в процессе постоянного переделывания чего-либо, что в совокупности являются факторами скрытого сопротивления инновационным изменениям[1].

Между тем, реальные изменения в процессе подготовки специалистов высшей квалификации в русле последних требований, возможно только при условии развития профессиональной компетентности самого педагога высшей школы, осознающего меру своей ответственности перед студентами, собой и всего общества.

Однако, само понятие «профессиональная компетентность», его содержание, сущность и структура сегодня еще не определены однозначно, не разработана система критериев определения сформированности профессиональной компетентности преподавателя. Вместе с тем, Е. П. Белозерцев, Ф. Н. Гоноволин, Э. Ф. Зеер, В. А. Крутецкий рассматривают профессионально значимые качества личности педагога; М. В. Булыгин, И. Ф. Демидов, М. И. Лукьянова, О. М. Шиян - условия и средства развития педагогической компетентности; Н. В. Кузьмина, А. К. Маркова, В. А. Сластенин - пути повышения профессиональной компетентности.

Что включает в себя профессиональная компетентность педагога?

В настоящее время образованию и его модернизации придается огромное значение. При этом очень важен профессионализм преподавателей. Ведь необходимо помнить, что результат образовательного процесса во многом зависит от личности преподавателя. Поэтому профессиональная компетентность педагога является важным свойством, от которого зависит качество обучения. Педагог - это

одна из наиболее значимых фигур в формировании личности человека. Под понятием "компетентность" понимается, в первую очередь, способность людей, работать эффективно в любых, а особенно меняющихся условиях. Термин "профессионализм" отражает степень овладения структурой профессиональной деятельности, согласно существующим в социуме стандартам и предъявляемым требованиям. Для его получения необходимы не только желания и способности, но и готовность к постоянному обучению.

Профессиональная компетентность педагога включает также реализацию в деятельности учителя его ценностных установок. Последнее понятие необходимо пояснить подробнее. Так, под "ценностью" в данном случае понимаются значимые для индивида явления окружающего мира, которые соответствуют его нравственным принципам, идеалам, целям. Следовательно, для преподавателя большое значение должно иметь его принятие воспитанника как личности, поиск конструктивных решений конфликтов, ситуаций, возникающих в учебно-образовательном процессе. Считается, что профессиональная компетентность педагога может быть нескольких видов. Так, специальная компетентность обозначает умение владеть своей деятельностью на самом высоком уровне. Личностная компетентность предполагает саморазвитие и самовыражение. Для индивидуального вида характерно владение способами самореализации. Все перечисленные стороны профессионализма очень важны в деятельности учителя. Нужно помнить, что личность педагога - это пример для студентов, с которыми он работает. Поэтому преподаватель должен характеризоваться, в первую очередь, как всесторонне развитая личность с богатым внутренним миром, хорошо владеющий различными методиками и всегда готовый обучаться новому.

Другие профессиональные качества учителя - это уравновешенность, доброжелательность по отношению к своим воспитанникам. Педагог, к тому же, должен быть находчивым и достаточно эрудированным. Ведь преподавателя могут поставить в тупик нестандартным вопросом и школьники, и студенты. А преподаватель, который теряется и не может внятно что-либо объяснить студентам, часто теряет свой авторитет. Профессиональная компетентность педагога - это не столько мастерство исполнения, сколько умение организовать свою деятельность, грамотно поставить цели, предвидеть то, что хочется получить в процессе работы. Несомненно, что в итоге должна быть получена отдача, которая проявляется в высоких результатах обучения и воспитания школьников. Так как основой деятельности учителя является действие, то оно состоит из нескольких компонентов. Это мотивационное звено (постановка целей и задач), исполнительское (реализация) и контрольно-оценочная

часть. Эффективная профессиональная деятельность заключается в полноценной реализации всех компонентов. При этом на всех этапах педагогом реализуются определенные функции. Профессиональная компетентность преподавателя - важный момент, который необходимо контролировать в образовательном процессе. Ведь лишь педагог, который не только отлично владеет материалом, но и постоянно открыт для новых знаний, обладает высокими нравственными качествами, способен воспитать новую личность, которая сможет стать достойным членом общества.

В современной практике в общем смысле под профессиональной компетентностью понимается способность специалиста в той или иной области, успешно решать задачи профессиональной деятельности согласно заданным стандартам. Компетентность - это то, чего достиг специалист. Составляющими профессиональной компетенции специалиста являются знания, умения, навыки, профессионально значимые личностные качества, в совокупности обеспечивающие его способность успешно выполнять свою работу.

Исходя из выше представленного, а также специфики педагогической деятельности преподавателя (сочетание педагогической деятельности с научно-исследовательской работой), в качестве структурных компонентов профессиональной компетентности преподавателя вуза следует выделить:

- знания и умения в области преподаваемой дисциплины (науки);
- психолого-педагогическую компетентность;
- коммуникативную компетентность;
- управленческую (организационную) компетентность;
- креативную компетентность.

Компетентный преподаватель непременно должен владеть научными знаниями в области преподаваемой дисциплины, чего однако недостаточно, вопреки представлениям преподавателей, не имеющих педагогического образования. Компетентный преподаватель - хороший методист, профессионально владеющий методами и методикой (образовательными технологиями), позволяющими ему представить учебный материал в виде системы познавательных задач, решение которых направлено на овладение студентом содержания изучаемой дисциплины.

Помимо знаний в области преподаваемого предмета и методики его преподавания, независимо от того какую дисциплину он преподаёт, обязательно должен быть компетентен в психологии личности, учебно-воспитательном процессе и в педагогике.

Психологическая компетентность преподавателя вуза включает, помимо выше обозначенного, еще психологические особенности студенчества; психологию учебно-познавательной деятельности студентов; психологию педагогической деятельно-

сти преподавателя; психологию педагогического общения; основы психодиагностики, без знания которых невозможно вовлечь студента в образовательный процесс и реализовать личностно-ориентированное образование.

Педагогическую компетентность преподавателя составляет совокупность знаний, умений и педагогических и научно-исследовательских способностей, необходимых ему для выполнения функции обучения и воспитания студентов. Он должен знать: государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования; цели и содержание высшего профессионального образования; принципы построения содержания профессионального образования; предмет, основные понятия и задачи научной дисциплины «Педагогика высшей школы»; сущность и закономерности процесса обучения и воспитания; принципы, методы и организационные формы обучения и воспитания студентов; современные педагогические технологии. Быть способен: самостоятельно подбирать учебный материал и оптимальные технологии их подачи студентам с целью обеспечения усвоения студентами за сравнительно короткий срок его значительного объема информации; правильно планировать и организовывать занятия с использованием активных и интерактивных методов обучения, обеспечивающих процесс творческого познания и добывания собственных знаний, формирования умений и навыков самими студентами; формировать у студентов мотивацию самостоятельной учебно-познавательной деятельности; передавать свой опыт коллегам и учиться у них, заниматься самообразованием и др.

В деятельности преподавателя особое место занимает умение выстраивать общение со студентами, своими коллегами. В данном случае оно выступает средством научной и педагогической коммуникации, условием совершенствования профессионализма, создания благоприятного психологического климата в студенческой аудитории, между педагогом и студентами. Для этого преподаватель должен владеть специальными коммуникативными умениями, к которым относятся: познание личности обучающегося – студента; организация деятельности студентов в образовательном процессе в форме сотрудничества, творческого поиска; восприятие и правильное оценивание ситуации общения; сочувствие, сострадание, понимание личности студента; сочетание уважения личности обучающегося с высоким уровнем требовательности к нему, построенного на гуманистических методах взаимодействия. При этом он должен быть способен: выступать в студенческой аудитории, вести беседу или дискуссию, используя вербальные и невербальные средства общения; объективно воспринимать партнера по общению и вызывать у него потребность к совместной деятельности; спо-

собность предвидеть и предупреждать конфликты; способность конструктивно критиковать, воспринимать и учитывать критику. В качестве одного из самых важных коммуникативных способностей преподавателя выступают рефлексивные способности, позволяющие ему объективно осознать, как он воспринимается партнером по общению, что возможно при умении воспроизводить внутренний мир собеседника.

Помимо, выделенных коммуникативных умений и способностей в структуре коммуникативной компетентности преподавателя, особо стоит сказать о профессионально важных личностных качествах преподавателя, наличие которых является катализатором становления профессионально компетентного преподавателя вуза. Сюда входят: подлинный интерес к студентам, потребность и умение с ними общаться; способность проявлять к ним эмпатию; умение ощущать и поддерживать обратную связь в общении; умение управлять собой, своими чувствами, быть эмоционально устойчивым; умение прогнозировать педагогические ситуации, возможные последствия и пути их решения; способность к педагогической импровизации; умение применять все разнообразие методов взаимодействия (убеждение, внушение, беседа, дискуссия, психическое заражение и др.).

Как известно, преподавательская деятельность - это управленческая деятельность и для ее успешной реализации преподаватель должен обладать организаторской компетентностью, включающая знания в области менеджмента образования: понятие о менеджменте, его цели, значение, функции и особенности менеджмента образования; структура организаторской деятельности преподавателя. Преподаватель должен уметь выполнять действия по определению цели учебно-познавательной деятельности студентов; планировать содержание, методы, средства обучения по преподаваемой дисциплине; подготовить и провести различные виды занятий, организовать совместную деятельность студентов, контроль за выполнением работ и оценку результатов, обеспечение учебной дисциплины при творческой обстановке.

Надо отметить, что организаторская компетентность преподавателя высшего учебного заведения направлена не только на организацию образовательной, научно-исследовательской деятельности со студентами, но и для самоорганизации собственной деятельности.

И конечно, определяясь с составляющими профессиональной компетентности преподавателя вуза непременно нужно остановиться на креативной компетентности, настоятельно необходимой для обеспечения эффективной научно-педагогической и исследовательской деятельности. Креативность - это относительно устойчивая характеристика личности, показывающая уровень ее

творческой одаренности, способность к творчеству. Креативная компетентность преподавателя проявляется в творческом процессе, обеспечиваемой системой знаний, умений, навыков, способностей и личностных качеств, необходимых ему для творчества.

Пожалуй, самым важным составляющим данного вида компетентности являются качества личности преподавателя, а именно способность к творчеству: интуиция, ассоциативность, одухотворенность, воображение; чувство новизны; гибкость и критичность ума, изобретательность, самобытность; умение видеть знакомое в незнакомом; способность к анализу, синтезу и комбинированию; способность к предвидению, переносу опыта; способность ставить и решать нестандартные задачи; стремление к новому, свободе и др.

Креативная компетентность преподавателя делает профессиональную деятельность конкретного преподавателя неповторимой, продуктивной и обеспечивает эффективную научно-исследовательскую работу.

В заключение надо сказать о том, что преподаватель вуза на каждом этапе профессиональной деятельности включается в решение всего комплекса педагогических задач, для решения которых требуется реализация всего наличного уровня его профессиональной компетентности.

Литература

1. Безюлева Г.В. *Профессиональная компетентность специалиста: взгляд психолога // Профессиональное образование. - 2005. - № 12*

Мусабекова Гульвира Айдархановна

кандидат педагогических наук, проректор по учебной и научной работе
Аркалыкского государственного педагогического института имени И.Алтынсарина
gulvira2030_73@mail.ru

ИНТЕГРАТИВНО-РАЗВИВАЮЩИЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Түйін: Мақалада білім берудің мазмұнын жаңарту жағдайында педагогикалық кадрларды даярлау барысында қосымша әдіснамалық құралдар тұрғысынан интегративтік-дамытушы тәсілдің мүмкіндіктері қарастырылады.

Түйін сөздер: интегративтік-дамытушы тәсіл, педагогикалық кадрлар, білім беру мазмұны, оқыту, педагогикалық жоғары оқу орны.

Резюме: В статье рассмотрены возможности интегративно-развивающего подхода с позиции дополнительного методологического инструментария в подготовке педагогических кадров в условиях обновления содержания образования.

Ключевые слова: интегративно-развивающий подход, педагогические кадры, содержание образования, обучение, педагогический вуз.

Summary: In the article, possibilities of integrative-developing approach from a position of additional methodological toolkit are considered in preparation pedagogical specialists under conditions of updating the content of education.

Keywords: integrative-developing approach, pedagogical staff, content of education, training, pedagogical higher educational institution.

В Послании Президента РК народу Казахстана глава государства поставил задачу обеспечения реализации Третьей модернизации Казахстана и определил ее основные приоритеты. Образование должно стать центральным звеном новой модели экономического роста. Поэтому учебные программы вузов необходимо нацелить на развитие способностей критического мышления и навыков самостоятельного поиска информации. Из этого вытекает необходимость перехода на инновационное обучение и обновление педагогического образования, без изменения которых другие составляющие не дадут ожидаемого конечного результата. История педагогического образования свидетельствует, что модернизация подготовки учителей обычно идет вслед за изменениями в работе школы. А высшее педагогическое образование не должно быть постоянно в роли догоняющего.

Для решения этой многоаспектной проблемы в современном педагогическом вузе мы выбрали интегративно-развивающий подход, в основе которого заложены положения системного, личностно-деятельностного подходов как методологически обоснованных. В.И. Загвязинский отмечает

«Сила методологии как раз в том, что она синтезирует диалектику, мировоззренческие и гносеологические подходы к конкретно-научным знаниям. Такая интеграция высвечивает ведущие проблемы, ключевые идеи, она позволяет осознать тенденции, уточнить и выбрать инструментарий поиска» [1]. Представим каждый из обозначенных подходов подробнее.

Впервые интегративно-развивающий подход к обучению стал применяться с прежде всего в школах. В рамках настоящей статьи постараемся дать ответ на вопрос: что же это из себя представляет применительно к обучению студента педвуза, коль скоро речь идет о нем как субъекте целостной педагогической системы.

Мы придерживаемся представления В.П. Беспалько о педагогической системе как совокупности связанных определенным образом компонентов: целей обучения и воспитания, педагогических задач, содержания обучения и воспитания, образовательных процессов, учащихся, учителей, технических средств обучения, форм организации образования, педагогических технологий [2]. Данный подход стал основой рассмотрения образования В.Я. Нечаевым, как интеграции различных видов учебной деятельности в единую систему, ориентируя их на социальный заказ, на социокультурные потребности общества, Е.В. Бондаревской, как целостной системы, которая является органической частью общества, отражает перемены, имеет достаточно автономную инфраструктуру и развивается в соответствии с собственными целями и закономерностями [3].

Специфика системного подхода определяется тем, что он ориентирует исследователя на выявление целостности объекта и обеспечивающих ее механизмов, на выявление разнообразных связей сложного объекта и сведения их в единую картину. Важным признаком системных объектов является наличие определенных связей элементов между ними, которые в совокупности с элементами образуют целостность системы. Другой важный признак системы является ее структура. Изучить структуру системы – значит, вскрыть связи между элементами системы. Следующей существенной особенностью системного подхода является управление. Как отмечают В.Н. Садовский «специфичной чертой сложно организуемых систем является наличие в них процессов управления» [4]. В связи

с этим системное изучение проблемы модернизации профессиональной деятельности педагогов высшего образования не только позволяет вскрыть параметры концептуальной модели, но и дает возможность описать их педагогический инструментарий.

Коль скоро мы исследуем интегративно-развивающий подход методологически, то следующий обязательно используемый методологический подход – личностно-деятельностный. Основываясь на определении учебной деятельности Д.Б. Эльконина, согласно которому ее специфика состоит в том, что она направлена на развитие и саморазвитие субъекта этой деятельности, ставится вопрос о двойственной направленности личностно-деятельностного подхода: с позиции педагога и позиции обучающегося [5]. Личностно-деятельностный подход включает два компонента: личностный и деятельностный, которые неразрывно связаны друг с другом. Личностный подход в широком смысле слова полагает, что в центре внимания обучения находится человек и все его психические свойства и состояния – его мотивы, цели, его неповторимый психологический склад. Личностно-деятельностный подход (В.И. Андреев, Л.П. Буева, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, В.И. Слободчиков) предусматривает четкую ориентацию личности в целях, объектах, результатах деятельности [6]. Одной из приоритетных задач данного подхода является включение личности в различные виды деятельности. [7].

Для нашего исследования важны следующие положения. Личностный компонент предполагает, что в центре обучения (профессиональной деятельности педагога) находится обучающийся – его мотивы и потребности. Деятельностный компонент характеризует взаимодействие (ППС, работодателей и студента) как субъект-субъектные отношения и полагает активность самой личности, обучающейся в педагогическом вузе. Специфическими принципами личностно-деятельностного подхода являются следующие: принцип субъектности обучения и воспитания; принцип учета ведущих видов деятельности и законов их смены; принцип учета сензитивных периодов развития; принцип со-трансформации; принцип определения зоны ближайшего развития и организации в ней совместной деятельности субъектов образования; принцип амплификации (обогащения, усиления, углубления) личностного развития; принцип проектирования, конструирования и создания ситуации образовательной деятельности; принцип обязательной результативности каждого вида деятельности; принцип высокой мотивированности любых видов деятельности; принцип обязательной рефлексивности всякой деятельности; принцип нравственного обогащения используемых в качестве средства видов деятельности; принцип сотрудничества при

организации и управлении различными формами деятельности, принцип самоактуализации, принцип индивидуальности.

Положения системного, личностно-деятельностного подходов мы и интегрируем, относительно цели исследования, второй составляющей выбранного подхода выступает понятие «развитие». Развитие всегда связано с развитием качеств личности, ее функций. К особенностям этого процесса Л.И. Анцыферова относит: необратимость результатов развития; развитие в педагогике носит прогрессивный характер; неравномерность, зигзагообразность развития личности [8]. Наиболее широкое признание получила теория развития личности Л.С. Выготского, исходящего и принципиально важного такого положения, как обучение должно идти впереди развития и вести его за собой [9].

В соответствии с вышеизложенным, требованиями интегративно-развивающего подхода к обучению в педагогическом вузе являются:

- учет интегральной сущности человеческой деятельности, идеи природной, социальной и духовной целостности личности студента;
- увеличение объема частоты, интенсивности взаимодействия между элементами образовательной системы;
- опора в обучении на положительное эмоциональное состояние студента;
- создание условий для самостоятельной познавательной деятельности субъектов взаимодействия;
- обучение исследовательскому подходу в познании;
- стимулирование самостоятельности студентов, активности в познавательной и творческой деятельности.

Данный подход рассматривается нами в отношении целей, процесса, содержания и результатов обучения студентов педагогического вуза.

К сожалению, в учебном процессе вуза глубоко укоренилось и еще наличествует положение, при котором преподаватель несет всю ответственность за обучение и является основным источником знаний для своих студентов. На долю же последних достается пассивное усвоение этих знаний, что приводит к утрате интереса к обучению и желания учиться. Чтобы изменить это положение масштабно, нужно помочь преподавателю понять, что обучающиеся сегодня не должны просто пассивно поглощать информацию, а создавать свое собственное представление предметного содержания обучения.

Требуется коррекция устаревшей модели обучения «пассивный студент - активный преподаватель», для которой характерны следующие особенности: в центре технологии обучения – преподаватель; между обучающимися идет негласное соревнование; на занятиях обучающиеся играют

пассивную, второстепенную роль; суть обучения – передача знаний (фактов). На смену этой устаревшей модели должна прийти новая модель обучения «студент – самоконструктор своей базы знаний», основанная на следующих принципиально важных положениях: в центре технологии обучения – студент; в основе учебной деятельности – сотрудничество; обучающиеся играют активную роль в обучении; суть технологии – развитие способности к самообучению.

Раскроем содержание этих требований на примере ответа на вопрос: каким должно быть интегративно-развивающее занятие и какова должна быть роль преподавателя на таком занятии?

Основным элементом образовательного процесса, как правило, было и остается занятие (лекционное или семинарское, практическое), но в нашем случае существенно меняется его функция и форма организации. Основным механизмом усвоения знаний во время таких занятий признается мышление, которое обеспечивает более креативный подход к изучению тех или иных объектов окружающей действительности.

Для формирования такого мышления практикуется поисково-исследовательский, проблемный метод, каковым собственно является проектирование во время выполнения разных по характеру заданий: теоретико-аналитических, расчетных, графических, лабораторно-практических, написания эссе, решения ситуационной задачи, и т.д. В этом случае занятие направлено не на сообщение и проверку знаний, а выявлению опыта студентов по отношению к изучаемому материалу. Студенты постоянно находятся в диалоге, делятся своими мыслями и мнением, обсуждают то, что предлагают другие в группе, отбирают содержание или решение, закрепленное научным знанием. Преподаватель при этом должен убедить, а не принудить студентов принять это решение (содержание) путем применения интегрирования знаний из различных областей, интеграции различных методик.

Научное решение рождается как знание, которым владеет не только преподаватель, но и студент. Происходит своеобразный обмен знанием, коллективный отбор его содержания. Студент при этом сам конструирует свою базу знаний, осознает эту возможность и возможность применять полученные знания для анализа и решения практических задач.

Как можно сделать обучение будущего учителя развивающимся, соответствующим доминирующим потребностям личности, интегративным?

1) учебный процесс должен вызывать личную заинтересованность студента в усвоении материала;

2) при разработке содержания занятий нужно интегрировать знания, методы и приемы так, что-

бы студент решал задачи и проблемы, опираясь на наличие собственных возможностей и потребностей, а выполнение задания помогало бы ему увидеть свои потенциальные возможности и перспективы;

3) необходима интеграция учебных модулей, т.е. преподаватели разных дисциплин работают над одной специальностью (в моногруппах) для развития их же профессиональной саморегуляции;

4) оценка выставляется не за конечный результат, а за процесс его получения.

Далее, возникает закономерный вопрос: как может быть организован учебный процесс на основе интегративно-развивающего подхода? Нами пока выявлены к разработке следующие методы:

1) Исследовательские: «обучение через открытие», то есть студент самостоятельно изучает то или иное явление, закон или способ решения задачи, которые не были известны ему ранее. При этом он, естественно, может опираться на цикл познания;

2) Коммуникативные, или по другому, дискуссионные: студент временно становится автором какой-либо точки зрения на определенную научную проблему. При реализации такого подхода у студента формируются умения высказывать свое мнение и понимать чужое, вести конструктивную критику, искать позиции, объединяющие обе точки зрения, и находить компромисс, «докапываться» до истины;

3) Имитационный: группа разбивается на отдельные подгруппы, каждая из которых самостоятельно работает над общим заданием, имитируя, например, то или иное юридическое лицо (заведение или фирму). Итоги такой деятельности затем обсуждаются, оцениваются, определяются лучшие, наиболее интересные. Примером такого подхода на занятиях может быть «защита мини проектов», «исследования в действии»;

4) Информационно-коммуникативный: усиливает внимание и мотивацию студента, креативность и критическое мышление, содействует междисциплинарным академическим стандартам и целям обучения.

Поскольку особое место в процессе подготовки учителя в целом (и автора статьи в частности) занимают психолого-педагогические дисциплины, рассматриваемый подход позволяет расширить блок дисциплин указанного цикла с учетом детализации содержания этого цикла и включать в образовательный процесс на всем протяжении обучения в педвузе.

При этом обновление психолого-педагогического цикла должно идти по пути устранения из содержания излишних элементов теоретизирования, абстрактности и схоластики. Возможно образовательные программы психологии и педагогики

должны являться частью интегрированной «программы компетентности учителя», включающей в себя иерархию наиболее значимых качеств, умений и навыков, без которых невозможно эффективное преподавание. Такая практика существует в ряде стран (Англия, Канада, США).

Таким образом, интегративно-развивающий подход, не будучи чем-то абсолютно новым, вооружает исследователей и практических деятелей образовательной сферы дополнительным методологическим инструментарием, позволяющим более адекватно осмысливать изменившиеся требования к содержанию и результатам обучения и подготовки педагогических кадров. В то же время очевидно, что интегративно-развивающий подход, будучи областью комплексных межпредметных исследований, может быть реинтерпретирован в категориях педагогики, психологии, менеджмента и других наук, концепции и методы которых используются в исследованиях сферы образования и управлении этой сферой.

Литература

1. Загвязинский, В.И. Опосредованное влияние методологии на практику [Текст] / В.И. Загвязинский // Сов.педагогика. - 1990. - № 3. - С.55-67.

2. Беспалько, В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения [Текст] / В.П. Беспалько. - М.: Изд-во ИРПО МО РФ, 1995. - 336 с.

3. Большаков, В. Ю. Педагогические основы развития лидерской одаренности у старших школьников [Текст] : автореф. дисс. ...докт. пед. Наук / В.Ю. Большаков. - М., 2000. - 35 с.

4. Садовский, В.Н. Основания общей теории систем: логико-методол. анализ [Текст] / В.Н. Садовский. - М.: Наука, 1974. - 279 с.

5. Зимняя, И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результатов образования [Текст] / И.А. Зимняя // Высш. образование сегодня. - 2003. - № 5. - С.34-42.

6. Крылова, Н. Б. Социокультурный контекст образования [Текст] / Н. Б. Крылова // Новые ценности образования: содерж. гуманист. образования / О. С. Газман, Р. М. Вейсс, Н. Б. Крылова. - М.: [б. и.], 1995. - Вып. 2. - С.67-103.

7. Маркова, А.К. Психология профессионализма [Текст] / А.К. Маркова. - М.: Знание, 1996. - 308 с.

8. Анцыферова, Л.И. Психология формирования и развития личности [Текст] / Л.И. Анцыферова // Человек в системе наук. - М., 1989. - С.426-434.

9. Выготский, Л.С. Психология развития человека [Текст] / Л. С. Выготский. - М.: Смысл, Эксмо, 2003. - 1136 с.

Мелдешов Ғалымжан Сәрсенбайұлы

Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі
Тілдерді дамыту және қоғамдық-саяси жұмыс комитеті төрағасының орынбасары

ЗАМАНАУИ БАҚ ӨКІЛДЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯНЫҢ МАҢЫЗЫ

Заманауи БАҚ-тың көрермендер мен оқырмандарға жетімділігінде журналистердің психологиялық білімін жетілдіру мәселесі жетекші рөл алатыны сөзсіз. Өйткені журналистер болып жатқан оқиғаны сол күйінде баяндап берушілер ғана емес. Бұқаралық ақпарат тұрғындарға кез келген саяси, әлеуметтік, экономикалық мәселелерді дұрыс ұғынуға жәрдемдеседі. Осы іскерлік саладағы жүйелі әлеуметтік-психологиялық зерттеулер ең алдымен журналистика саласының әлеуметтік институт ретінде қалыптасуына, аудиториямен диалогтық қарым-қатынас жасауына, сонымен қатар журналистердің шығармашылық жұмысын жүзеге асыруға көмегін тигізеді.

Психологияның түрлі ғылым салаларындағы ғана емес, адам өміріндегі әсері туралы өткен ғасырдың басында-ақ ғалым М.Жұмабайұлы «Психология» еңбегінде айтқан болатын. «Жанды дұрыс тәрбие қылу үшін жанның жайын баяндайтын ғылыммен таныс болу керек» /1/ - дей отырып, адамға психология әліппесін жетік меңгеру қажеттігін баса көрсетеді. Адам баласының ақыл көріністері әсерленудің нәтижесінде қалыптасатындығын айта келіп, ғалым әсерленудің екі шартын айрықша атап көрсетеді. Ғалымның «Әсер білінгендей күшті болсын. Яғни әсер тым әлсіз болса, әсерлену болмайды. Мысалы, күшті дауыс құлағыңды тұндырады, шулатады. Бірақ одан жас дұрыс әсерлену ала алмайды» - деген тұжырымын журналистика саласының мамандары да естен шығармағаны абзал. Журналистердің сөзінің мағыналы, ойлы, уәжді болуымен қатар сөйлеу мәнері, өзін-өзі ұстауы, дауыс екпіні де көрермендерге қатты әсер етеді. Адресантқа әсер етіп, өзінің ойын дәл жеткізуі үшін сөйлеу мәдениетін жетік білуі керек. Ал сөйлеу мәдениетіне журналистің әдеби сөйлеуімен бірге орфоэпиялық заңдылықтарды сақтауы, дауыс ырғағы т.б. жатады. Бір өкініштісі, әсіресе жас журналистердің қатарында сөйлеп тұрғанда эмоцияларын орынсыз қолданатындары, кейбір салқынқандылық танытатын тұстарда өрекіп, екіленіп сөйлеу жиі кездесіп жатады. Әсіресе бүгінгі телехабарларда диктор мен журналистің рөлінің бірігіп кетуі адресанттың адресант алдындағы кәсіби әдеп мәселесін бұзып алуына жол беріп жатады. Мұндай ара-жігі ашылған қарым-қатынастан әсерлену күтудің өзі әбестік болып көрінеді.

Психология – психикалық құбылыстардың (жан қуаттарының) пайда болу, даму және қалыптасу заңдылықтарын зерттейтін ғылым десек,

психикалық құбылыстар бізді қоршап тұрған сыртқы дүние заттары мен құбылыстардың мидағы әртүрлі бейнелері болып табылады /2/. ХХІ ғасыр – ақпарат ғасыры. Ақпарат түсіндіру, мазмұндау ұғымымен тікелей байланысты екендігін жоғарыда айтып өткен болатынбыз. Өңделіп, нақты фактілерге сүйеніп ақпарат беру, яғни арнайы техникалық құралдардың көмегімен, жұртшылыққа ақпаратты жеткізу – БАҚ-тың негізгі қызметі. Түрлі мәліметтерді ашық жариялау осы әлеуметтік мекеменің міндетіне енетіндіктен, қоғамның өмір сүруін қамтамасыз етудегі БАҚ-тың рөлі зор. Сол себепті де Наполеон: "Жауға қарсы жүздеген мың қол әскерден, төрт газеттің ойсырата соққы беру мүмкіндігі зор", - деп ақпараттық құралдардың маңызын баса көрсетсе, француз жазушысы Бальзак баспасөзді «төртінші билікке» теңейді.

Осыдан келіп, «Бүгінгі таңда біздің еліміздің ақпарат кеңістігіндегі журналистердің алатын орны қандай?» деген сұрақ туындайды. Бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдық санаға әсер етіп, қоғамдық пікірді туғызады, қоғамның бір-бірімен байланысын қамтамасыз етеді. Әсіресе, ақпараттық кеңістікте Интернет рөлінің өсуімен адамның және қоғамның құқықтары мен бостандықтарын шектейтін, қатыгездікті насихаттайтын, жеке басына нұқсан келтіретін жалған ақпараттың таратылуы да жиі кездесіп қалады. Ақпарат елдің тұрмысына, көңіл-күйіне, мінез-құлқына әсер ететіндігін еліміздегі ақпарат саласының мамандары естен шығармағаны жөн.

Қоғамдық пікір – адамдардың белгілі бір мәселеге, әлеуметтік өмірдің әртүрлі құбылыстарына, әлеуметтік топтар мен жеке тұлғаларға көзқарасын білдіретін қоғамдық сананың ерекше түрі. БАҚ қоғамдағы өзекті әрі маңызды мәселелерге шолу жасағанда қоғамдық пікірге сүйенеді. Осыдан келіп, журналистиканың әлеуметтану, психология сияқты әлеуметтік-гуманитарлық пәндермен тығыз байланысы ашылады. Журналистер өзінің кәсіби шеберлігі шеңберінде тек журналистика мен саясаттанудың алғышарттарын біліп қана қоймай, әртүрлі саладағы сарапшы, ал ең бастысы қоғамдық ойдың өкілі болуы тиіс. Журналист ұғымы «сөз бостандығы», «бұқаралық қарым-қатынас әрекеттеріне әрқашан дайын болу» ұғымдарымен астасып жатады. Бұл жерде келтіріліп отырған деректердің шынайылығы ғана емес, әртүрлі көзқарасты берудегі шынайылық та ескерілуі тиіс. Журналистің атқарушы билікке, заңға, нарықтағы жағдайға және қоғамның журналистерге арта-

тын үмітіне қатысты журналистің өз ұстанымы болғанда ғана ол кәсіби маман ретінде өзін көрсете алады. Журналистік этика – әділдік, ақиқат пен жақсылыққа қызмет етуі ғана емес, азаматтарға да болып жатқан оқиға үшін жауапкершілікті сезіну мүмкіндігін беру. Бұл - оған әсер ету үдерісіне қатысу деген сөз.

Журналистік этика жүктейтін әлеуметтік жауапкершіліктің бар салмағын жете ұғынған журналисті кәсіби шындалған, толық қалыптасқан маман деп атауға болады. Журналистің адамгершілігі, ізеттілігі, инабаттылығы, мәселені көтеру барысында осы және басқа да адами қасиеттерінің көрініс алуынан бастау алып, оның шыншылдығы мен фактілерді ешбір боямалай, бұрмалаусыз дәл беруіне ұласатын журналистік этика журналистер үшін ұстанатын қағидадардың ішіндегі аса маңыздысы дей аламыз.

Журналистің психология саласындағы білімі оның тақырыпты дұрыс таңдап, оны дұрыс ашуына да әсер етеді. Кез келген журналистің өзінің көтеретін тақырыбымен бірге, нақты бір мәселені ашу барысында құрастырған жоспары болады. Берейін деп отырған ақпаратына өзектілік, заманауилық, шұғылдылық тәрізді қасиеттердің тән немесе тән емес екенін анықтаумен бірге сол ақпаратты қандай форматта ұсыну қажеттігін анықтау мәселесі де журналист үшін маңызды. Яғни, ақпараттық қызметтің субъектісі бір мәселені жеткізіп қана қоймай, бұл мәселені аудиторияда талқылап, нақты бір шешімдерді қабылдайды, мәселеден шығатын жолды көрсетеді. Осы ретте баспасөз беттері, теледидар және басқа да ақпарат таратушы құралдар жұртшылықтың ойлау, талдау қабілеттіліктерін дамытуға бағытталаындығын да айта кеткеніміз абзал. Бүгінгі ғылым мен техниканың қарыштап өскен заманында БАҚ-тың түрлі арналары, Интернет желісі, баспасөз құралдары адамдар мен ұйымдарға ақпарат берумен ғана айналыспай, жұртшылықтан ақпарат жинау мәселесімен де айналысады. Әсіресе, жұртшылықтан алынған ақпа-

ратты түрлі салаларды реформалау барысында немесе сауда саласындағы маркетингтік тәсіл ретінде қолдану күн сайын артып келеді.

Психологиялық тұжырымдама тұрғысынан беріліп отырған ақпараттың кімге арналатындығын анықтаудың маңызы зор. БАҚ қолжетімділігі деген ұғымның астарына тек экономикалық аспектілер ғана емес, жас ерекшеліктері, гендерлік, әлеуметтік, аумақтық, этникалық бөліністер де енеді.

Жұрттың бәріне белгілі ақпараттың өзін журналист шынайы түрде шыншыл жеткізгенде оның ұсынып отырған ақпаратын қоғам құнды дүние ретінде қабылдайды. Сонымен қатар билік пен жұртшылық арасындағы мәселелерді жеткізуде журналистің ұстанатын позициясы сол журналист туралы қоғамдық пікірдің оң немесе теріс қалыптасуына әсер етеді. Осы ретте бүгінгі таңда БАҚ өкілдері жеткізіп отырған ақпаратқа билік етуші үкімет тарапынан цензура жоқ екендігін айта кеткен дұрыс. Сонымен бірге елде қалыптасқан жаңа экономикалық саясат та БАҚ тарапынан жұртшылыққа экономикалық қысым көрсетуге, болмаса теріс бәсекедегі жарнаманың жасалуына жол бермейді.

Қорыта айтқанда, журналистердің түрлі әлеуметтік институттармен тығыз байланыста дамуы олардың ұйымдастырушылық қабілеттерінің артуына және еңбектерінің нәтижелілігіне әсер етеді. Елдің заманауи бұқаралық жадына әсер етіп, қоғамдық пікірді дұрыс қалыптастыру үшін журналистер кәсіби шеберлігін жетілдірумен бірге жантану, яғни психология саласындағы жаңалықтарды да жіті қадағалағандары абзал.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. *Жұмабаев М. Шығармалар. 3 том. – Алматы, 1996.*
2. *Майерс. Д. Социальная психология. 6-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2002.*

Özdemir C.

Süleyman Demirel Üniversitesi, Kaskelen, Kazakistan
Ulusallararası Burç Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, Sarajevo, Bosna Hersek, Cemal.ozdemir@sdu.edu.kz

Özdemir E.D.

Süleyman Demirel Üniversitesi, Kaskelen, Kazakistan
Ulusallararası Burç Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, Sarajevo, Bosna Hersek, deryaelif44@gmail.com

KAZAKİSTANDA YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE YAŞANAN SORUNLARIN TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARI TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Özet. Bu çalışmanın amacı, Kazakistanda Türkçe öğrenimi görmüş öğretmen adaylarının Kazakistanda yabancı dil olarak Türkçenin sorunları hakkında sahip oldukları görüşleri ortaya koymaktır. Bu amaçla araştırmada nitel araştırma yöntemi ile 2015-2016 yılında Almatı Süleyman Demirel Üniversitesi'nde öğrenim gören 10 Türkçe öğretmen adayından veriler toplanmıştır. Öğretmen adaylarıyla ilgili kişisel bilgiler tanımlayıcı istatistiksel yöntemle; öğrencilere yarı açık uçlu anketle yöneltilen sorularla sahip olunan bilgiler de içerik analizi tekniği ile sunulmuştur. Elde edilen veriler, öğretmen adayları stajyerlik eğitimlerini Kazakistanda Türkçe öğretmekte olan kurumlarda yaptıktan sonra toplanmıştır. Bu dönemde araştırmanın yapılmış olması Türkçe öğretiminde yaşanan sorunlar hakkında sağlıklı görüşler ortaya koymalarına yardımcı olacak bir etkidir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistanda Türkçe Öğretimi, Türkçe Öğretmen Adayları, Türkçe Öğretiminde Yaşanan Sorunlar, Soydaş Halklar.

Түйін. Бұл жұмыстың мақсаты, түрік тілі бойынша білім алған болашақ мұғалімдердің Қазақстанда шет тілі ретінде түрік тілінің үйретілу барысындағы қиындықтар жайлы өз көзқарастарын көрсету. Осы бағыттағы істерді сапалы зерттеу жолында 2015-2016 жылдары Алматы Сүлейман Демірел Университетінде білім алатын 10 болашақ түрік тілі мұғалімдерінен мәліметтер жинақталды. Болашақ мұғалімдер туралы жеке мәліметтер статистикалық жолмен; студенттерге ашық анкеталарда қойылған сұрақтарына жауаптары арқылы жинақталған мәліметтерді талдау нәтижесінде көрсетілген. Бұл мәліметтер, болашақ мұғалімдердің тағылымдама кезеңінде Қазақстанда Түрік тілін үйретіп жатқан мекемелердегі білімдерін шыңдағаннан кейін жинақталған. Осы сәтте, Түрік тілін оқытуда туындаған мәселелер туралы жүргізілген зерттеу жұмыстарының жасалуы сапалы көз қарастардың пайда болуына септігін тигізді.

Түйін сөздер: Қазақстанда Түрік тілінің оқытуы, болашақ Түрік тілі мұғалімдері, Түрік тілін оқытудағы қиыншылықтар, туыс Ұлттар.

Резюме. Целью данного исследования является, установить в Казахстане систему, по которой будущие учителя Турецкого языка выдвигали бы свои мнения о проблемах Турецкого языка как иностранного в Казахстане. В процессе высокого качества исследований в этом направлении, университет Сулеймана Демиреля в Алматы, в течении 2015-2016 года проводил сбор информации о 10 будущих учителях Турецкого языка. Результаты исследования были выявлены, посредством персональных статистических данных будущих учителей, путем заполнения ими открытых анкет. Эта

информация, для будущих учителей, которые преподают Турецкий язык в учебных заведениях Казахстана, и хотят развивать свои накопленные знания в этой области. На данный момент, в результате проведенных исследований проблем изучения Турецкого языка, способствовало появлению качественных мнений.

Ключевые слова: преподавание Турецкого языка в Казахстане, будущие учителя Турецкого языка, проблемы в изучении Турецкого языка, родственные нации.

Summary. The aim of this study is to reveal the opinions of pre-service teachers who have studied Turkish in Kazakhstan about the problems of Turkish language as a foreign language in Kazakhstan. For this purpose, qualitative research method was used in the research and data were collected from 10 Turkish pre-service teachers who were educated at Süleyman Demirel University in 2015-2016. Personally identifiable information about pre-service teachers is defined by statistical method; Information provided by students with questions posed by semi-opened questionnaires is also presented by content analysis technique. The obtained data were gathered after the pre-service teachers did their internship training in institutions teaching Turkish language in Kazakhstan. Conducting research in this period will help to bring forth healthy opinions about the problems in Turkish language teaching.

Key words: teaching Turkish language in Kazakhstan, pre-service teachers of Turkish language, problems of Turkish language teaching, kindred nations.

Dil, insanların bulunduğu asıl dünyadan ayrılmasına ve gerçek dünyanın kurallarına bağlı bulunmayan yapay bir dünya kurarak tabiatla tarihin buluşmasına katkı sağlayan, toplumlara ait anlaşmalara dayanan bir saymacalar sistemi olmakla birlikte seslerin ve anlamların ilişkilerinin tamamıyla sebepsiz olduğu, seslerden örgülenmiş ortak öğretilmelerin toplanmış şeklidir [1, s. 45].

Günümüzde büyük bir coğrafyada etkin bir şekilde kullanılmakta olan Türkçe; UNESCO'nun verdiği bilgiler doğrultusunda dünyada 200 milyondan fazla kişi tarafından konuşularak en çok konuşulan beşinci dil olma özelliğine sahiptir. Bu derece büyük bir dil olan Türkçe'nin yabancılara öğretimi faaliyetleri de çok eski zamanlardan başlayarak günümüze kadar gelmiştir. Asırlardır milletler kültürel, askeri, politik, dini, ekonomik, siyasi, tarihi, ticari gibi çeşitli sebeplerin etkisiyle sahip oldukları dillere yenilerini ekleme ve kendi dillerini diğer milletlere öğretme ihtiyacı içinde olmuşlardır. Halihazırda dünyada birçok

insan tarafından konuşulan Türkçe ile ilgili bir taraftan ana dili şeklinde öğretilmesi bir taraftan da yabancı dil şeklinde öğretilmesi meselesi üzerinde gerçekleştirilen birçok çalışma ve araştırma vardır [2, s. 12]. Yabancılar Türkçe öğretim faaliyetleri günümüzde büyük bir gayretle yurt içinde ve yurt dışında çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Yabancı olanlara Türkçe öğreten yurt içi ve yurt dışı kurumlar arasında; kültür merkezleri, Türkoloji merkezleri, akademiler, dernekler, enstitüler, vakıflar, özel okullar ve devlet okulları, kolejler, özel kurslar, büyükelçilikler ve üniversitelerde bulunan dil öğretim merkezleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları resmî iken bazıları özel teşebbüs olarak faaliyet göstermektedir. Yapılan bu faaliyetler beraberinde

bazı problemleri de getirmektedir. Bir yerde eğitim ve öğretimin başlaması ile ortaya çıkan sorunların tespit edilmesi o sorunların çözümü adına en önemli adımlardan birisi olmasından dolayı bu çalışmada Kazakistanda Türkçe Öğretmeni adaylarının Türkçe öğretimi adına tespit ettikleri, düşündükleri sorunlar ortaya konulmuştur.

Çalışmaya Almatı Süleyman Demirel Üniversitesi'nde 2015-2016 yılında Eğitim Fakültesi 4. Sınıfta öğrenim gören Türkçe öğretmeni adayları katılmıştır. Öğretmen adaylarından alınan veriler onların staj eğitimlerini tamamladıktan sonraki döneme denk getirilmiştir. Bunun sebebi Kazakistanda Türkçe öğretiminde yaşanan sorunları Türkçe öğretimi yapılan okullarda birebir gidip görmeleridir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmen Adaylarının Kişisel Bilgileri

Öğretmen Adaylarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı	f	%
Bayan	5	50.0
Erkek	5	50.0
Toplam	10	100.0
Öğretmen Adaylarının Mezun Oldukları Liselere Göre Dağılımı	f	%
Düz Lise	5	50.0
Meslek Lisesi	3	30.0
Anadolu Lisesi	2	20.0
Toplam	10	100.0
Öğretmen Adaylarının Yabancı Dil Bilmelerine Göre Dağılımı	f	%
Bir yabancı dil bilenler	3	30.0
İki yabancı dil bilenler	3	30.0
Üç yabancı dil bilenler	4	40.0
Toplam	10	100.0
Öğretmen Adaylarının Türkçe Eğitimi ve Öğretimi ile ilgili kurs/seminer alıp almadıklarına Göre Dağılımı	f	%
Evet	4	40.0
Hayır	6	60.0
Toplam	10	100.0

Tablo 1'de görüldüğü gibi araştırmaya katılanlardan 5 tanesi bayan, 5 tanesi erkektir. Öğretmen adaylarının 5 tanesi Düz Lise mezunu, 3 tanesi Meslek Lisesi mezunu, 2 tanesi de Anadolu Lisesi mezunudur. Adayların yabancı dil yeterliliklerine bakıldığında 4 kişi üç tane yabancı dil bilmekte, 3 kişi iki tane yabancı dil bilmekte, 3 kişi de bir tane yabancı dil bilmektedir. En son bölümde ise öğretmen adaylarının daha önce Türkçe eğitimi ve öğretimi ile ilgili kurs yada seminer alıp almadıklarının dağılımı verilmiş ve bu dağılıma göre adayların 4 tanesi daha önce kurs veya seminer almışken 6 tanesi bu şekilde bir eğitime katılmadıkları görülmektedir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğretmen Adaylarının Gelecekle İlgili Planları ve Kazakistanda Türkçe Öğretiminde Yaşanan Sorunlara Ait Düşünceleri

1. Mezun olduğunuz takdirde Yabancılar Türkçe öğretimi alanında görev yapmayı düşünür müsünüz? Niçin?

K₁: Evet düşünürdüm. Çünkü Kazak kültürü ve Türk kültürü birbirine çok benziyor.

K₂ Evet mezun olduğum zaman görev yapmayı düşünüyorum. Çünkü bu bölümü yabancılar Türkçe öğretmek ve onlara faydalı olabilmek için okudum.

K₃ İmkan olursa isterim 4 yıl boyunca bunun eğitimini aldım ama gördüğüm kadarıyla herkes artık Türkçeci o yüzden ihtiyaç yok diye düşünüyorum.

K₄ Evet yapmayı düşünüyorum. Çünkü yabancılar ders anlatmak hem zevkli hem de onun eğitimini gördük.

K₅ Evet düşünüyorum. Çünkü Türkçeyi çok seviyorum. Türkçeyi, kendi dilimi başkalarına, bilmeyenlere, öğrenmek isteyenlere öğretmek isterim. Türkçenin daha çok kişi tarafından öğrenilmesine katkıda bulunmak isterim.

K₆ Evet düşünüyorum. Dört yıl boyunca eğitim gördüğüm alanda görev yapmak isterim.

K₇ Evet düşünüyorum. Sebebi kendi kültürümü, dilimi yabancılar öğretmek lazım.

K₉ Düşünürüm. Çünkü yabancılara Türkçe öğretmek ayrı bir ufuktur. Türkçenin sevgi dili olması sebebiyle tüm insanlığa bu dili öğretmeye vesile olmak çok güzel bir duygu. Türk dilini, kültürünü hal dili ile yaşayarak insanlara öğretmeye çalışmak büyük bir onurdur. Türk dilini ve kültürünü tüm dünya bilmelidir.

K₁₀ Evet. Yabancılara Türkçemizi öğretmek benim için büyük bir zevk olacaktır.

2. Kazakistan'da soydaşlara yabancı dil olarak Türkçe öğreten bir öğretmenin hangi konularda bilgi sahibi olması gereklidir?

K₁ Kitaplarda biraz daha gramer örneklerine yer verilmelidir. Öğrencileri pratik yapacakları ortamlara götürmelidir. Öğrencilere Türk kültürünü ayrıntılı bir şekilde anlatacak donanıma sahip olmalıdır.

K₂ Sınıfın seviyesini bilmelidir. Dil bilgisine hakim olabilmelidir. Her türlü öğrenciye hitap edebilecek kabiliyette olmalıdır..

K₃ Kazak kültürünü de iyi bilmesi gerekir.

K₄ Öncelikle yabancı dil öğretiminde temel ilkeleri bilmesi lazım.

K₅ Hem Kazakistanın hem de Türkiyenin gelenek - göreneklerine vakıf olmalı. Teknolojiyi yakından takip etmeli.

K₆ Bence hitap ettiği öğrenci grubunun özellikleri ve ülke kültürü hakkında bilgi sahibi olması lazım.

K₇ Kazakçaya hakim olması lazım. Kendi alanında başarılı olması lazım.

K₈ Hocanın karşı tarafın dilini iyi bilmesi gerekiyor.

K₉ Kazakistan kültürünü çok iyi bilmelidir. Çünkü bir milletin kültürü o milletin dilidir. Türk kültürü çok zengindir. Bu zenginliği öğrencilere göstererek daha eğlenceli hale getirebilir.

K₁₀ Gerekli bilgiye sahip olmalıdır. Dil bilgisi konuşması gayet düzgün olmalıdır.

3. Sizce Türkçe'nin Kazakistan'da soydaşlarımıza yabancı dil olarak öğretiminde karşılaşılan sorunlar nelerdir?

K₁ Telaffuz konusunda öğrenciler Kazak alfabesindeki "i" ile Türk alfabesindeki "ı" harfini karıştırıyorlar. Öğrenciler Türkçeye karşı ilgisiz olması başka bir sorun.

K₂ Öğretim esnasında öğrenen kişinin isteksiz olması. Çeşidin az olması. Tek düze bir öğretimin hüküm sürmesi.

K₃ Öğretmenlerin şive ile konuşması bence büyük bir problem. Ayrıca bazı öğretmenlerin dersin dışına çok çıkması da problem oluşturmaktadır.

K₄ Genelde öğretmenler zor durumda kaldıklarında Kazakça kullanabiliyorlar. Bu da problem oluşturuyor.

K₅ Yabancı dil öğrenen kişilerin daha çok pratik yapmada problemleri var. Ayrıca telaffuz sıkıntıları var. Tabii ki grameri de iyi bilmeleri gerekmektedir.

K₆ Bütün öğrenci grupları eşit düşünülmektedir. Oysaki öğrencinin ihtiyacına göre dersler ayarlanırsa iyi olur.

K₇ Yaşanan sorun öğrencinin Türkçeyi nerede kullanacağını düşünmesidir. Dilin eskisi kadar popüler olmaması probleme sebep olmaktadır.

K₈ Ezber yoluyla birşeyler verilmeye çalışılması bir sorundur.

K₉ İlk başlarda Türkçe bu coğrafyada çok kolay öğretilmiş. İlk başta öğretmenlerin gayreti, istekleri, hayalleri doğrultusunda sevgi ve şefkatle öğretilmiş. Ama günümüze bakıldığında öğretmenlerin isteksiz hareketleri dil öğretimini yavaşlatmış ve öğrenci de isteksiz hale gelmiştir. Öğretmenler Türkçeyi neden öğrettiklerini ve gayelerini unutmazlarsa Türkçe öğretimi ilk baştaki gibi kolay olacaktır.

K₁₀ Öğretmenin yetersiz kalması ve Türkçe konuşanların azalması karşılaşılan sorunlar arasındadır.

4. Sizce Kazakistan'da soydaşlarımıza yabancı dil olarak Türkçe'nin öğretiminde karşılaşılan sorunların kaynağı/kaynakları nelerdir?

K₁ İlk gelen öğretmenlerle yeni mezun olan öğretmenler arasında fark olması. Türkçe derslerinin azalması. Türk kültürünün iyi bir temsilinin olmaması.

K₃ Büyük bir problem görmüyorum normalde Türkçe ilgi çekici bir ders geliyor.

K₄ Bireysel farklılıklar bir sorun olarak karşımıza çıkabiliyor.

K₅ Türkçenin yabancı dil olarak iyi bir şekilde sunulmaması.

K₆ Bence lisans eğitimini Türkçe üzerine yapmayıp yüksek lisans eğitimini Türkçe üzerine yapıp derslere girilmesidir.

K₇ Yeni açılan şirketler Kazakistana yatırım yaptıkları zaman dil bilen insanlara ihtiyaç duyuluyor ve bu bir avantaja dönüşebilir.

K₈ Pratik olmaması. Gramer sadece dil öğretmeye yetmiyor.

K₁₀ Telaffuzların genellikle yanlış öğrenilmesi.

5. Kazakistan'da soydaşlarımıza yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaşanan sorunlarının çözümüne yönelik yapılan çalışmalardan hangisini/hangilerini biliyorsunuz?

K₁ Bilmiyorum.

K₂ Bilmiyorum.

K₃ Öğretmenler daha aktif olmalı bazı öğretmenler yeni yöntemleri öğrenmeye yönelik kurslara katılmalı ve öğrencilere o dersi sevdirmek istiyor ise merhametli olmalı.

K₄ Çözüme yönelik öğrencileri güdüleyip ve cesaretlendirmek gerekir.

K₅ Teknoloji daha iyi kullanılmaya çalışılıyor. Cahoot, prezi gibi uygulamalar yaygınlaştı.

K₆ Üniversitelerde fakültelerde öğrencilerin ihtiyaçlarına göre konu düzenlemesi yapıldı.

K₁₀ Telaffuzla yapılan dinlemeler, videolar, kısa filmler.

6. Kazakistan'da soydaşlarımıza yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Yaşanan sorunlara ilişkin sizin çözüm önerileriniz nelerdir?

K₁ Kitaplar hem eğlenceli hem de gramer ağırlıklı olmalı. Her ders için birer oyun belirlenmeli. Ders ilgi çekici hale gelmeli. Öğretmenlerin ders anlatmaları konusunda motive edilmesi gerekir. Öğrencilerin pratik yapabilecekleri kişiler ayarlanmalı. Ders dışı dersin tekrarı için kurslar yapılabilir.

K₂ Gördüğüm kadarıyla bu coğrafyada Türkçe öğretmenliği mezunu olmadığı halde Türkçe öğretmenliği yapan öğretmenler mevcut. Yabancılara Türkçe öğretimi konusunda bu çok sıkıntı oluşturmuyor ama kendi alanı olmadığı için öğretmen de öğrenci de sıkıntı çekiyor. O yüzden öğretmen seçiminde bu alanda okumuş öğretmenlerin öğretmen olmasına dikkat edilmelidir.

K₃ Üniversite eğitimini bu alanda yapmamış insanlar yüksek lisans yaparak Türkçe öğretmeni oluyorlar. Bazı okullarda yüksek lisans yapmadan da Türkçe öğretmeni oldukları görülüyor. Bu alanda yetişmemiş insanları Türkçe öğretmeni yapmamak gerekir.

K₄ Öncelikle dil öğretmenin ne kadar önemli olduğunu idrak ettirmek gerekiyor. Çocuklara dili öğretirken dili zevkli hale getirmek elzem bir konudur.

K₆ Öğrecinin ihtiyacı bilinip ders ona göre anlatılmalıdır. Uzmanlık alanı Türkçe öğretimi olan öğretmenler ders vermelidir. Son olarak da Türkçe seçmeli ders olarak müfredatlara konulursa bir nebze olsun sorunlar hal olur.

K₁₀ Daha düzgün konuşmayı sağlamak gerekir. Gerektiği şekilde öğrencilerle beraber olunmalıdır. Bol bol kitap okunmasına dikkat edilmelidir.

Tablo 2'deki sorulara öğretmen adaylarının verdikleri cevaplar incelendiği zaman adayların hemen hemen hepsi mezuniyetlerinden sonra Yabancılara Türkçe öğretimi alanında görev

yapmayı düşünmektedirler. Bununla beraber bu alanda öğretmenlerin bilgi sahibi olması gereken konularla ilgili soruya daha ağırlıklı olarak Kazak kültürünü ve Kazak dilini bilmek gerektiği cevabını vermişlerdir. Öğretmen adaylarına yöneltilen üçüncü soruya ise farklı cevaplar verilmiştir. Ama yaşanan sorunlarla ilgili öne çıkan cevaplar: Öğrencilerin isteksizlikleri, öğretmenlerin eskisi kadar gayretleri ve yeterlilikleri olmaması, pratik yapma alanlarının yetersiz olması. Bir diğer soruda Kazakistanda Türkçe öğretiminde yaşanan sorunların kaynağını bulmak amaçlanmış ve öğretmen adayları bu soruya da ağırlıklı olarak öğretmen endeksli sorunların varlığını ve Türkçe kullanım alanlarıyla pratik alanlarının yetersiz olmasını belirtmişlerdir. Bir diğer soruda ise bu sorunların çözümüne yönelik yapılan çalışmalar hakkında ne bildikleri öğrenilmek amaçlanmıştır ama adayların yarısından fazlasının bu konuda pek bilgisinin olmadığı görülmektedir. Son ve en önemli sorulardan biri denilebilecek Kazakistanda Türkçe öğretiminde yaşanan sorunlara ilişkin öğretmen adaylarının çözüm önerilerine bakıldığında karşımıza farklı cevaplar çıkmaktadır. Adaylar, özellikle bu alanda öğretmenlik yapanların bu alanda öğrenim görmüş insanlardan olması gerektiğini, pratik yapma imkanlarının geliştirilmesi gerektiğini, öğrencilerle beraber olarak onları Türkçe adına motive etmek gerektiğini dile getirmişlerdir.

Kaynakça

1 Karaağaç, G. (2012), *Türkçenin Dil Bilgisi, Akçağ Yayınları: Ankara, s. 45.*

2 Karakuş, İ. (2006), *Atatürk Dönemi Eğitim Sisteminde Türkçe Öğretimi, Türk Dil Kurumu: Ankara, s. 12.*

KAZAKISTAN'DA EĞİTİM BİLİMLERİ VE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME ALAN EĞİTİMİ KONUSUNDA LİSANSÜSTÜ EĞİTİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Özet. Bu araştırmanın genel amacı, Kazakistan'daki eğitim bilimleri ve alan eğitimi konusunda lisansüstü eğitimi yapan öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliklerini karşılaştırmaktır. Bu araştırma, Eğitim Bilimleri alanında lisansüstü eğitim gören Kazakistan'daki lisansüstü öğrencilerinin var olan araştırma yeterliklerini karşılaştırmayı amaçlayan tarama modelinde ve betimseldir. Araştırmanın evrenini, Kazakistan'da eğitim bilimleri ve alan eğitimi konusunda devlet üniversitelerinde, lisansüstü eğitimi gören dört üniversitenin öğrencileri oluşturmuştur. Araştırmada; Kazakistan'daki eğitim bilimleri ve alan eğitimi konusunda lisansüstü eğitim yapan öğrencilerin, bilimsel araştırma yeterliklerinin cinsiyet, eğitim düzeyi ve bilimsel araştırma ile ilgili ders alma durumuna göre değişmediği sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel araştırma, bilimsel araştırma yeterlikleri, yeterlik, bilimsel araştırma yeterlik algısı

Kazakistan eğitim sistemi genel olarak Sovyet eğitim sistemin etkisinde kalmıştır. Bağımsızlık sürecinden sonra ilk olarak eğitim sisteminde Bolonya sürecinin etkisiyle kredili eğitim sistemine geçilmiştir. Eğitim sisteminde Avrupa eğitim sistemine uyumlu hale gelmeye yönelik olarak düzenlemeler yapmıştır. 1992 yılında çıkarılan Genel Eğitim Kanunu ile eğitim sisteminde düzenlemeler yapılmış, bu kanunda 2007 yılında tekrar düzenlemeler yapılmış, eğitim kanunu ile yükseköğretimde üç aşamalı sisteme geçiş olmuştur. Yükseköğretim lisans, yüksek lisans ve doktora olarak düzenlenmiştir (Balahmetova, 2011; Çernih, t.y).

Kazakistan'da 2010 yılında çıkarılan Bilim Kanunu ile araştırmanın önemi kabul edilmiş ve bilimsel eğitim faaliyetlere öncelik verilmeye başlanmıştır. Bu kanunun temel misyonu, bilimsel ve yenilikçi etkinliklerde yöneticilere eğitim vermek ve yenilikçi bir ekonomi geliştirme konusunda aktif merkezler olmaktır. Kanunla yeni oluşturulacak "Araştırma üniversiteleri" adı verilen yeni yükseköğretim kurumları türleri tanıtılıyor ve bu tür bir üniversitenin bir modelinin Kazakistan'da Nazarbaev Üniversitesi olarak kurulduğu belirtilmektedir. Bu üniversitenin yalnızca en iyi dünya üniversitelerine uygun eğitim veren bir yükseköğretim kurumu olmasının yanı sıra uluslararası bir araştırma üniversitesi haline gelmesi beklendiği belirtilmektedir (European Commissions, 2012).

Kazakistan'da da eğitim bilimleri ve öğretmenlik alan eğitimi konusundaki lisansüstü eğitim programlarında, lisansüstü eğitim yapan öğrencilerin

bilimsel araştırma yeterliklerinin geliştirilmesi için bilimsel araştırma yeterliklerini kazandırmayı amaçlayan farklı ders saatleri, içeriklerde farklı adlarla dersler yer almaktadır. Bu derslerin genel olarak amacı, yüksek lisans öğrencilerinin bilimsel araştırma metodolojisi ve metotları konusundaki bilgilerini sistematik şekilde oluşturmak, pedagojinin önemli sorunlarını bilimsel ders ve deneysel etkinlik olarak sistematik bir şekilde oluşturmak, lisansüstü öğrencilerinin mesleki pedagojik kültürünü geliştirmek, onları yaratıcı ve mesleki sorunları çözmeye hazırlamak olarak belirlenmiştir. Ders, pedagoji enstitülerinde haftada üç saat olarak on beş hafta okutulmaktadır. Dersin içeriğinde ise Pedagojik araştırmaların teorik- metodolojik temelleri, Bilimsel araştırmadaki ana metotlar ve onları kullanma teknikleri, Araştırma metotlarının sınıflanması, Pedagojik araştırmaların ana aşamaları, Eğitim araştırma ve sonuçlarının yayınlanması ve pratikte uygulanması, yüksek lisans tezinin yazımı ve savunması gibi konulardan oluşmaktadır (Taubayeva, 2014). Bogolovski, Zagvizanski, Zimni, Novikov ve Yakovlev gibi bilim adamlarının araştırmalarına göre Kazakistan'da eğitimdeki kompleks araştırma çalışmalarında problemler olduğu ifade edilmekte ve bir çok durumlarda araştırma çalışmalarında bilimsel yetersizlikler ortaya çıkmaktadır (Садуақасқызы vd., 2014, s. 45).

Lisansüstü eğitim gören öğrencileri bireysel olarak araştırma yapabilme yeterliklerini kazanmış olmaları gerekir. Araştırmacı bir kimliğe sahip olacak olan lisansüstü öğrencileri bilimsel araştırma ile ilgili görüş yeterliklere sahip olmakla birlikte bunları doğrudan uygulamaya yönelik yeterliklere de sahip olmaları gerekir. Bir başka deyişle, araştırma yeterliklerine sahip lisansüstü eğitim öğrencileri akademik çalışmalarında sorgulama becerilerini etkili olarak kullanarak eğitim sorunlarına bilimsel çözümler önerebileceklerdir. Ayrıca bir akademisyen bilim ve teknolojinin hızla geliştiği bu süreçte kendini sürekli yenilemelidir. Bu nedenle alanında mesleki ve akademik anlamda bilimsel gelişmelere duyarlı olması ve bu gelişmeleri yakından takip etmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca akademisyenler bilimsel araştırmalarda ve eğitim sorunlarının çözümünde lisansüstü eğitimde elde ettiği bilimsel yeterlikleri kullanacaklardır (Kart ve Gelbal, 2014).

Veri toplama Aracı

Araştırmada Beisenbayeva ve Gelişli(2017) tarafından geliştirilen 32 madde ve dört alt boyuttan oluşan güvenilirlik katsayısı 0.958 olan Bilimsel Araştırma Yeterlik Algısı ölçeği kullanılmıştır.

Araştırma Verilerinin Analizi

Çalışmada lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma yeterlik düzeylerini belirlemek için öncelikle öğrencilerin ölçeğe verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları alınarak, öğrencilerin ölçek maddelerine verdikleri cevaplara göre yeterlik düzeyleri betimlenmiştir. Öğrencilerin, bilimsel araştırma yeterliklerine sahip olma düzeyleri Kazakistan alt problemlere göre içinde karşılaştırılmıştır.

Eğitim bilimleri ve öğretmenlik alan eğitimi konusunda lisansüstü eğitim yapan öğrencilerin bilimsel araştırma yeterlik algıları için ise her bir yeterlilik maddesinin medyan değeri ve standart sapması hesaplanmıştır. Nicel veriler, bilgisayar ortamında SPSS 22 (Statistical Packet for Social Sciences) programı kullanılarak çözümlenmiştir.

BAYAÖ'ği ile Kazakistanda eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme alan eğitimi konusunda lisansüstü eğitim alan öğrencilerden elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediği Kolmogorov-Smirnov testi ile analiz edilmiş (Tabacnick ve Fidell, 2013;

Pallant, 2010), analiz sonuçlarının normal dağılmadığı görülmüştür.

Eğitim bilimleri ve öğretmenlik alan eğitimi konusunda lisansüstü öğrencilerin bilimsel araştırma yeterlilik algılarının cinsiyet, lisansüstü eğitim düzeyleri, bilimsel araştırma yeterlikleri kapsamında dersleri alıp almama durumları ve aldıkları ders değişkenlerine göre analizi için dağılımın normal ve homojen olduğu durumlarda t testi, dağılımın normal ve homojen olmadığı durumlarda ise karşılaştırmalar için parametrik olmayan testlerden olan Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi için $p=0.05$ seçilmiştir.

Bu kısımda, araştırma alt problemleri doğrultusunda cinsiyet, eğitim düzeyi, öğrencilerin bilimsel araştırma kapsamındaki ders alma durumları ile bilimsel araştırma teknikleri, ölçme değerlendirme, ileri araştırma teknikleri ve istatistik dersinin alınma durumuna göre bilimsel araştırma yeterlik algılarının karşılaştırmaları, ölçek verilerinin normal dağılıp dağılmadıklarına bakılarak istatistik analizlere yer verilmiştir.

Tablo 2- 3'de, Kazakistan'da eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme eğitimi alanında lisansüstü eğitim gören öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yeterlikleri Algılarının öğrencilerin cinsiyetlerine göre karşılaştırılması verilmiştir.

Tablo 2:
Bilimsel Araştırma Yeterlikleri Algısının Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Karşılaştırılması (t Test) 1

Boyutlar	Cinsiyet	N	X	Ss	Sd	t	p	
Faktör 1: Problem Durumu	Kız	92	3,63	3,69	61,73	-1,184	,239	
	Erkek	34	3,80	3,51				
Faktör 2: Ölçme Aracı(Yöntem)	Kız	92	3,54	5,28	63,369	-1,216	,226	
	Erkek	34	3,72	4,89				
Faktör 3: Veri Analizi(Bulgular ve Yorum)	Kız	92	3,46	3,46	3,94	59,332	-2,242	,027*
	Erkek	34	3,82	3,91				
Toplam	Kız	92	3,64	19,93	66,786	-1,867	,064	
	Erkek	34	3,87	17,47				

*P<0.05

Tablo 3:
Bilimsel Araştırma Yeterlikleri Algısının Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Karşılaştırılması (Mann Whitney U Testi) 2

Boyutlar	Cinsiyet	N	M	S.O	U	z	p
Faktör 4: Rapor hazırlama	Hayır	92	3,86	60,82	1317,000	-	,174
	Evet	34	3,96	70,76			1,359

P>0.05

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre bilimsel araştırma yeterlik ölçeği alt boyutları ve toplam verilerin dağılımının normallik testi sonuçlarına göre(Tablo 43-44); ölçeğin 1, 2, 3. alt boyutları ve toplam puanlarının Shapiro-Wilk testi sonuçlarına göre normal dağıldığı,

4. alt boyutun normal dağılmadığı sonucu elde edilmiş, normal dağılımlara iki karşılaştırmalarda kullanılan parametrik(t testi) normal olmayan dağılımlara nonparametrik test(Mann Whitney U) testi uygulanmıştır. Tablo 2 ve 3'e göre lisansüstü

öğrenim gören öğrencilerin BAYAÖ'den aldıkları toplam puanlar cinsiyetlere karşılaştırıldığında, bilimsel araştırma yeterlik algıları arasında anlamlı bir fark ($t=-1.867$, $p>0.05$) gözlenmemiştir. Ölçeğin alt boyutlarından öğrencilerin aldıkları puanlar cinsiyetlere karşılaştırıldığında, bilimsel araştırma yeterlik algıları arasında anlamlı bir fark (1. Alt boyut $t=-1.184$, $p>0.05$, 2. Alt boyut $t=-1.216$, $p>0.05$, 4. Alt boyut $U=1317,000$, $p>0.05$), gözlenmemiştir. Ancak ölçeğin 3.Alt boyutu olan Veri analizi boyutunda ($t=-$

2.242, $p<0.05$) erkek öğrencilerin(Kız $X=3.46$, Erkek $X=3.82$) lehine anlamlı fark bulunmuştur. Öğrencilerin bilimsel yeterlik algılarının cinsiyet değişkenine göre (Kız $X=3.64$, Erkek $X=3.87$) oldukça yeterliyim düzeyinde olduğu görülmüştür. Bu sonuç cinsiyetin bilimsel araştırma yeterlilik algısı açısından önemli bir değişken olmadığı biçiminde yorumlanabilir.

Tablo 4-5'de bilimsel araştırma yeterliklerinin lisansüstü eğitim düzeyine göre karşılaştırılması verilmiştir.

Tablo 4:

Bilimsel Araştırma Yeterlikleri Algısının Öğrencilerin Lisansüstü Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması (t Test) 1							
Boyutlar	Eğitim Düzeyi	N	X	Ss	Sd	t	p
Faktör 1: Problem Durumu	Yüksek Lisans	90	3,68	3,85	78,421	,015	,988
	Doktora	36	3,67	3,14			

P>0.05

Tablo 5:

Kazakistan Bilimsel Araştırma Yeterlikleri Algısının Öğrencilerin Lisansüstü Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması (Mann Whitney U Testi)2

Boyutlar	Eğitim Düzeyi	N	M	S.O	U	z	p
Faktör 2: Ölçme Aracı(Yöntem)	Yüksek Lisans	90	3,71	64,42	1537,500	-,446	,655
	Doktora	36	3,57	61,21			
Faktör 3: Veri Analizi(Bulgular ve Yorum)	Yüksek Lisans	90	3,60	66,32	1366,000	-1,378	,168
	Doktora	36	3,40	56,44			
Faktör 4: Raporlama	Yüksek Lisans	90	3,83	61,82	1468,500	-,819	,413
	Doktora	36	3,93	67,71			
Toplam	Yüksek Lisans	90	3,75	63,54	1616,500	-,019	,985
	Doktora	36	3,68	63,40			

P>0.05

Öğrencilerin eğitim düzeyine göre bilimsel araştırma yeterlik ölçeği alt boyutları ve toplam puan dağılımının Shapiro-Wilk normallik testi sonuçlarına göre ölçeğin 1, alt boyutu puanlarının normal dağıldığı, 2, 3 ve 4. alt boyutun ve toplam puanlarının normal dağılmadığı sonucu elde edilmiştir. Ölçeğin alt boyut toplam puanları ve alt boyutlarını karşılaştırmada normal dağılımlara, iki karşılaştırmalarda kullanılan parametrik(t testi), normal olmayan dağılımlara nonparametrik test (Maan Whitney U) testi uygulanmıştır.

Tablo 4ve 5'e göre lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin BAYAÖ'den aldıkları toplam puanlar eğitim düzeylerine göre karşılaştırıldığında, ölçeğin toplam puanına göre öğrencilerin bilimsel araştırma

yeterlik algıları arasında anlamlı bir fark($U=-1616,500$, $p>0.05$) çıkmamıştır. Ölçeğin alt boyutlarına göre karşılaştırma yapıldığında; öğrencilerin bilimsel araştırma yeterlik algıları arasında anlamlı bir fark (1. Alt boyut: $t=.015$; $p>0.05$; 2. Alt boyut: $t=.335$; $p>0.05$; 3. Alt boyut: $t=1.172$; $p>0.05$; 4. Alt boyut: $t=-.827$; $p>0.05$;) çıkmamıştır. Bu sonuçlara göre öğrencilerin eğitim düzeylerine göre aritmetik ortalama, sıra ortalamaları ve medyan değerleri incelendiğinde, bilimsel araştırma yeterlik algılarının oldukça yüksek çıktığı söylenebilir.

Öğrencilerin ölçeğin birinci alt boyutunda (Problem Durumu) yeterlik algılarını, yüksek lisans öğrencileri, ($X=3.68$) oldukça yeterliyim düzeyinde, doktora öğrencileri de ($X=3,67$) oldukça yeterliyim

düzeyinde görmektedirler. Ölçeğin ikinci alt boyutunda (Ölçme Aracı Hazırlama) yeterlik algılarının, yeterlik algılarının, sıra ortalamaları ve medyan değerleri dikkate alındığında, yüksek lisans öğrencilerinin (S.O= 64.42, M= 3.71), doktora öğrencilerinden (S.O= 61.21, M=3,57) daha yüksek bulunmuştur. Ölçeğin üçüncü alt boyutunda (Veri Analizi) yeterlik algılarının, sıra ortalamaları ve medyan değerleri dikkate alındığında, yüksek lisans öğrencileri (S.O= 66.32, M=3.60), doktora öğrencilerinden (S.O= 56.44, M=3.40) daha yüksek bulunmuştur. Ölçeğin dördüncü alt boyutunda (Raporlama) yeterlik algılarının, sıra ortalamaları ve medyan değerleri dikkate alındığında, doktora öğrencileri (S.O= 67.71, M=3,93), yüksek

lisans öğrencilerinden (S.O= 61.82, M=3.83) daha yüksek bulunmuştur.

Bu sonuçlara göre eğitim düzeyi dikkate alındığında yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin bilimsel yeterlik algılarının oldukça yeterli olduğu görülecektir. Eğitim düzeyi incelendiğinde Yüksek lisans öğrencilerinin bilimsel araştırma yeterlik algılarını doktora öğrencilerinden daha üst düzeyde görmeleri araştırmanın dikkat çekici bulgularından biri olarak görülebilir.

Tablo 6'da Bilimsel Araştırma Yeterlikleri Algısının Öğrencilerin Lisansüstü Eğitim Sürecinde Bilimsel Araştırmayla İlgili Ders Alma Durumuna Göre Karşılaştırılması verilmiştir.

Tablo 6: Bilimsel Araştırma Yeterlikleri Algısının, Öğrencilerin Lisansüstü Eğitim Sürecinde Bilimsel Araştırmayla İlgili Dersi Alma Durumuna Göre Karşılaştırılması (Mann Whitney U Testi)

Boyutlar	Bilimsel Araştırma İle İlgili Ders Alma Durumu	N	M	Sıra Sayıları Toplamı	U	z	p
Faktör 1: Problem Durumu	Evet	114	3,80	63.99	628,000	-,468	,640
	Hayır	12	3,50	58.83			
Faktör 2: Ölçme Aracı(Yöntem)	Evet	114	3,57	64,76	540,000	-1,199	,230
	Hayır	12	3,14	51,50			
Faktör 3: Veri Analizi (Bulgular ve Yorum)	Evet	114	3,60	64.32	591.000	-,777	,437
	Hayır	12	3,40	55.75			
Faktör 4: Rapor Hazırlama	Evet	114	3,86	63.33	665,000	-,158	,874
	Hayır	12	3,93	65.08			
Toplam	Evet	114	3,75	64.03	624,000	-,499	,618
	Hayır	12	3,60	58.50			
P>0.05							

Tablo 6'ya göre lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin bilimsel araştırma yeterlik algıları, Bilimsel Araştırma İle İlgili Ders Alma Durumu dağılımının normalliği Shapiro-Wilk testi ile analiz edilmiş ve dağılımın normal olmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin ders alma durumlarına verdikleri cevap dengesiz dağıldığı için parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U testi ile yeterlik algıları karşılaştırılmıştır.

Tablo 6'ya göre lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin BAYAÖ'den aldıkları toplam puanlar, lisansüstü eğitimde bilimsel araştırma ile ilgili ders alma durumlarına göre karşılaştırıldığında, öğrencilerin bilimsel araştırma yeterlik algıları arasında anlamlı bir fark (U=624.000; p>0.05) çıkmamıştır. Ölçeğin

toplamında bilimsel yeterlik algılarının sıra sayı ortalamaları ve medyan değerleri incelendiğinde, ders alan öğrenciler (S.O= 64.03, M=3.75) ve ders almayan öğrencilerden (S.O=58.50, M=3.60) daha yüksek düzeyde oldukça yeterli görmektedirler. Ölçeğin alt boyutlarına göre karşılaştırma yapıldığında da, Bilimsel Araştırma İle İlgili Ders Alma Durumuna göre öğrencilerin bilimsel araştırma yeterlik algıları arasında anlamlı bir fark (1. Alt boyut: U=628.000; p>0.05; 2. Alt boyut: U=540.000; p>0.05; 3. Alt boyut: U=591.000; p>0.05; 4. Alt boyut: U=665.000; p>0.05) çıkmamıştır.

Bilimsel araştırma ile ilgili ders alma durumu sonuçlarına göre, öğrencilerin yeterlik algılarının sıra ortalamaları ve medyan değerleri dikkate alındığında,

ölçeğin birinci alt boyutunda (Problem Durumu) ders alan öğrencilerin (S.O= 63.99, M=3.80), ders almayan öğrencilerinden (S.O= 58.83, M=3,50) daha yüksek, ikinci alt boyutunda (Ölçme Aracı Hazırlama) ders alan öğrencilerin(S.O= 64.76, M=3.14), ders almayan öğrencilerden (S.O=51.50, M=3.14) daha yüksek, üçüncü alt boyutunda (Veri Analizi) ders alan öğrencilerin (S.O= 64.32, M=3.60), ders almayan öğrencilerden (S.O=55.75, M=3.40) daha yüksek, dördüncü alt boyutunda (Raporlama) ders alan öğrenciler(S.O= 63.33, M=3.86), ders almayan öğrencilerden (S.O=65.08, M=3.93) daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Bu sonuçlara göre bilimsel araştırma ile ilgili ders alma durumları dikkate alındığında, ders alan ve almayan öğrencilerin bilimsel araştırma yeterlik algılarının oldukça yeterliyim düzeyinde görülecektir. Ancak ders alan öğrencilerin ders almayan öğrencilerden sıra sayı ortalamalarının ve medyan değerlerinin yüksek çıkması, lisansüstü eğitimde bilimsel araştırma yeterlikleri kapsamında alınan derslerin öğrencilerin bilimsel araştırma yeterlik algılarının oldukça yüksek düzeyde çıkmasına neden olduğu söylenebilir. Lisansüstü eğitimde bilimsel araştırma yeterlikleri kapsamında ders almanın bilimsel araştırma yeterlilik algısı açısından önemli bir değişken olduğunu biçiminde yorumlanabilir.

ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, Kazakistan'da lisansüstü eğitim gören öğrencilerin, bilimsel araştırma yeterlik algılarının BAYAÖ ölçeği sonuçlarına göre oldukça yeterliyim düzeyinde olmasına rağmen ölçek maddeleri incelendiğinde araştırma sürecinin birçok aşamasının ölçekte olmadığı, öğrencilerin bilimsel araştırma ile ilgili yeterince ders almadıkları görülmüştür. Ayrıca öğrencilerle yapılan görüşme sonuçları elde edilen veriler, ölçekten elde edilen verilerle tutarlı olmamış, öğrencilerin bilimsel araştırma yeterlik algılarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara dayalı olarak;

1. Lisansüstü eğitim alan öğrencilerin bilimsel araştırma yeterlik algılarının geliştirilmesi kapsamında dünya standartlarında kabul edilen bilimsel araştırma yeterliklerinin kazandırılması,

2. Ölçek ve görüşmeden elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin bilimsel araştırma yeterlikleri kapsamında yeterince ders almadıkları, bu kapsamda hem yüksek lisans hemde doktora düzeyinde Bilimsel Araştırma Teknikleri, İleri Araştırma Teknikleri gibi derslerin programda zorunlu dersler arasında yer alması,

3. Lisansüstü öğrencilerin eksik oldukları yeterliklerden birisi de, araştırmada elde edilen verilerin, araştırma problemleri doğrultusunda analiz edilmesiyle ilgili istatistiksel analiz teknikleri konusundaki yetersizlikleridir, öğrencilerin bu eksikliklerinin giderilmesi konusunda istatistik dersi almaları önerilir.

Kaynakça

1. Al Farabi Üniversitesi (2007). Yüksek lisans eğitimi, bilimsel araştırma yöntemleri dersinin içeriği, Almatı.
2. Balahmetova, G.K.(2011). *Etapi stanovleniya sisteni obrazovaniya, Respubliki Kazakistan Vestnik, Almatı: KazNPU.*
3. Brizgalova S.(2003). *Введение в научные исследования. Kaliningrad, Rusya.*
3. Садуақасқызы, К., Танаева, А. П., Байымбетова, Г. Т., & Торебек Б. Ж.(2014). *Педагогикадағы ғылыми зерттеу әдістері және педагогикалық зерттеудегі логика. Молодой ученый, 20(1), 44-46.*
4. Çernih, I.(t.y). *Programma phd v Kazakhstane: zatinuvshiesya tranzit ili dogoniyuşiye razvitiye. Central Asian Bureur for Analitical Reporting.*
5. Erdem, A.R.(2012). *Bilim insanı yetiştirmede araştırma eğitimi. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 2,(3), 166-175.*
6. *European Commissions. (2012). Higher education in Kazakhstan. http://eacea.ec.europa.eu /tempus/participating_countries/overview/Kazakhstan.pdf sayfasından erişilmiştir.*
7. Gelişli, Y., Beisenbayeva, L.(2017). *Scientific Inquiry Competency Perception Scale (The Case of Kazak Post-Graduate Students) Reliability and Validity Study, International Journal of Instruction, 10(1), 1-16.*
8. Gezer, Ç.(2012). *Lisansüstü eğitim programlarında öğrenim gören öğrencilerin araştırma öz-yeterliklerinin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları Ve Öğretim Anabilim Dalı, Lefkoşa, KKTC.*
9. Karasar, N. (1984). *Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık Ltd.Şti.*
10. Қаленова, Т.С.(2013). *Кредиттік оқыту жүйесінің қалыптасу тарихынан: шетелдік және қазақстандық тәжірибие. http://repository.enu.kz/handle/123456789/5041 sayfasından erişilmiştir.*
11. Kart, A., & Gelbal, S.(2014). *Öğretmen adaylarının bilimsel araştırma öz yeterlik algılarının ikili karşılaştırmalı yargılar yöntemiyle belirlenmesi. Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 5(1) , 12-23.*
12. *Kazakistan Akпаратlık Talday Ortalığı(2016). Statistics of education of the Republic of Kazakhstan (national collection) 2015-2016. Astana. http://iac.kz/en/analytics/ statistics-education-republic-kazakhstan-national-collection-2015-2016 sayfasından erişilmiştir.*
13. *Kazakistan Cumhuriyeti.(2007). Genel Eğitim Kanunu, Astana*
14. *Kazakistan Cumhuriyeti.(2011). Yükseköğretim Kanunu, Astana.*
15. Keskinlikç, S.B., Ertürk, A. (2009). *Eğitim bilimleri doktora öğrencilerinin istatistiksel bilgi yeterlilikleri. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(1), 141-151.*
16. Kurt, A. A., İzmirli, Ö. Ş., Fırat, M., & İzmirli, S. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri dersine ilişkin bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi bölümü öğrencilerinin görüşlerinin incelenmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30, 19-28.*
17. Pallant, J.(2010). *Survival manual, a step by step guide to data analysis using SPSS. Australia: MC Graw Hill, Allen & Unwin Book Publishers.*
18. Papanastasiou, E. C.(2005). *Factor structure of the "attitudes toward research" scale. Statistics Education Research Journal, 4(1), 16-27.*
19. Saracaloğlu, A. S. (2008). *Lisansüstü öğrencilerin akademik güdülenme düzeyleri, araştırma kaygıları ve tutumları ile araştırma yeterlikleri arasındaki ilişki. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(2): 179-208.*
20. Singh, K.(2011). *Report of the special rapporteur on the right to education. Addendum Mission to Kazakhstan, United Nations, General Asembly Human Rights Council, http://dag.un.org/handle/11176/289040 sayfasından erişilmiştir.*
21. Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics (6th ed). New Jersey: Pearson Education Inc.*

Игнатова Елена Руфовна

кандидат филологических наук., Казахский национальный университет имени аль-Фараби., Алматы, Казахстан. e-mail: elenainatova55@mail.ru.

Толмачева Диана Семеновна

кандидат филологических наук., Казахский национальный университет имени аль-Фараби., Алматы, Казахстан. e-mail: diana.tolmacheva.51@mail.ru

Саденова Айгуль Ескермесовна

доктор филологических наук., Казахский национальный университет имени аль-Фараби., Алматы, Казахстан. e-mail: sadenovaa@mail.ru.

**ПИСЬМО КАК ОДНА ИЗ ФОРМ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ,
ИЗУЧАЮЩИХ КАЗАХСКИЙ И РУССКИЙ ЯЗЫКИ**

***Резюме.** В статье описываются проблемы обучения письменному общению иностранных студентов, изучающих казахский и русский языки, даются рекомендации и упражнения.*

***Summary.** This article describes the problems of writing skills teaching as one of the communication forms for foreign students learning Kazakh and Russian language. Recommendations and exercised are included.*

***Түйін.** Мақалада қазақ және орыс тілдерін үйренетін шетелдік студенттерді жазылымға оқытудың мәселелері қарастырылады, ұсыныстар мен жаттығулар беріледі.*

Письменная речь в современном мире является наиболее профессионально значимой. Формирование умений письменной речи казахского языка у иностранных студентов занимает важное место в деятельности преподавателя. Письменная компетенция, письменное обучение является главными составляющими письма.

Преподаватели казахского и русского языков, которые работают с иностранными студентами, должны четко определить цели обучения письму.

В последнее время наиболее обсуждаемой темой является проблема перехода письменной казахской речи на латиницу, Президент Казахстана Н.А. Назарбаев считает, что Казахстан к 2025 году перейдет на латиницу.

В 2017 году должен быть выбран наиболее приемлемый вариант алфавита для казахского языка. Инициатива президента Н.А. Назарбаева связана с политикой трехязычия: казахский, русский, английский. Латиница по мнению президента, должна помочь казахстанцам интегрироваться в мировое сообщество. Для студентов-иностранцев, которые в своем родном языке используют латиницу, обучение письму будет более простым, сейчас эта проблема изучается и рассматривается учеными со всех сторон. Многие специалисты считают, что переход на латиницу позволить Казахстану сблизиться с тюркским миром, в котором латиница используется широко (Турция, Азербайджан, Узбе-

кистан и другие страны).

В своей статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» президент Н.А. Назарбаев говорит о том, что необходимо принять единый стандарт латинской графики, но и подготовить специалистов, создать новые учебники казахского языка.

В настоящее время латиница доминирует в информационном пространстве. Переход казахского языка на латиницу будет осуществляться поэтапно.

Письменная речь – это двусторонний процесс чтения-письма и письма-чтения. В то же время письмо и говорение наиболее взаимозависимы. Происходит переход от слова, произносимого вслух или про себя, к написанию этого слова. Алфавит является только инструментом, позволяющим интерпретировать устную речь в письменную, с тем, чтобы сохранить произношение слов. Использование казахским языком латиницы – это непростой процесс, который должен предусмотреть все сложности сохранения казахской устной речи. Помимо алфавита письменная речь имеет свои особенности, которые должны хорошо себе представлять преподаватели казахского языка.

Пишущий человек для высказывания мыслей, возникающих в форме внутренней речи, использует языковые средства. Происходит переход от слова, произносимого вслух или про себя, к написанию этого слова, какой бы алфавит не использовался в письменной речи при написании текстового материала происходит более тщательный отбор лексических и грамматических средств. Письмо формирует наиболее правильную речь, так как пишущий человек может вернуться к написанному, изменить содержание, дополнить или уменьшить информацию. Можно проверить и исправить написанное.

Иностранные студенты, которые изучают казахский язык, понимают, что должны не только говорить, но и читать и писать по-казахски. В Казахстане, где казахский язык является государственным, для получения образования в вузах страны, дальнейшей работы в Казахстане, требует-

ся хорошее владение казахской письменной речью. Уже на начальном этапе нужно научить студентов правильно писать свое имя, имя адресата, дату, адрес. Потом студентов учат начинать, заканчивать письмо, уметь коротко, но содержательно передать в письме информацию, студенты должны уметь написать заявление, заполнить анкету, поздравить с праздниками. Все эти навыки письма сразу же могут использоваться в реальной жизни.

На среднем этапе обучения студенты должны уметь:

- написать письмо другу (сообщить информацию о себе, об университете, об учебе, о городе, о стране);
- письменно задавать вопросы и отвечать на них;
- заполнять анкеты;
- проводить работу после чтения текста (составить важную информацию и нужные слова).

Студенты второго года обучения должны иметь более высокий уровень владения письмом. Студенты уже должны расширить темы и проблемы общения.

Преподавателям нужно формировать у студентов следующие компетенции письма:

- составлять развернутый план и тезисы сообщения;
- упрощать письменный текст;
- выражать свое мнение;
- писать аннотацию, рефераты.

КазНУ им. аль-Фараби является не только учебным заведением, но и научным центром, где большое внимание уделяется научной работе преподавателей и студентов. На факультете довузовского образования студенты второго года обучения участвуют в научных конференциях. Они готовят доклады на разные темы на казахском и русском языках. При написании докладов студенты могут показать свое умение использовать научную литературу, выражать свое отношение к исследуемой проблеме. Все эти умения и навыки преподаватели формируют у студентов с помощью упражнений во время всего учебного процесса. Хорошие результаты дает работа, когда студенты строят предложения по образцу. На начальном этапе можно использовать предложения с пропущенными словами. Это позволяет студентам учиться выбрать и использовать нужную лексику.

Моделирование предложений по образцу позволяет студентам выработать необходимые навыки письменной речи. На продвинутом уровне преподаватели должны ставить перед студентами уже более сложные задачи:

- уметь составлять монологи и диалоги;
- описывать какие-либо ситуации с помощью данных слов и словосочетаний;
- составлять сложные предложения.

Все эти сформированные компетенции письменной речи позволят студентам общаться письменно, учиться на разных факультетах, заниматься научной работой.

В Казахстан приезжают студенты из разных стран. Все они по-разному овладевают навыками письма, Китайские и Корейские студенты хорошо пишут. Корейские студенты с интересом учат казахский язык, готовят научные доклады, участвуют в конференциях. Афганские студенты более свободно и быстро овладевают устной речью, но письмо вызывает у них трудности, часто они пишут небрежно, с ошибками. Преподаватели должны учитывать особенности студентов из разных стран, прививать им любовь к письму. На начальном этапе преподаватели должны много времени уделять письму, учить орфографии, проводить диктанты, учить запоминанию новых слов не только устно, но и письменно. После этого нужно учить студентов строить предложения, формировать навыки изложения нужной информации.

Студенты должны четко понимать, что письмо является важной частью образовательного процесса. Компетенции письменной речи необходимы студентам не только для обучения, но и для будущей работы.

Многие студенты не умеют излагать свои мысли письменно на родном языке. Письменная речь формирует у студентов способность анализировать информацию, умение выделить главное, сформулировать основную идею. Формирование письменного общения у иностранных студентов происходит постепенно: от простого к сложному.

Сфера использования письменного общения существует в пределах конкретного лингвосоциума. Студенты-иностранцы, обучающиеся на факультете довузовского образования КазНУ им. аль-Фараби изучают одновременно казахский и русский языки, так как казахский язык является государственным в Казахстане, а русский язык – языком межнационального общения.

Студенты-иностранцы понимают, что казахский язык и умение писать по-казахски являются необходимостью для продолжения получения образования в Казахстане и дальнейшей работы.

Обучение на казахском и русском языках иностранных студентов имеет общие для двух языков особенности.

Письменное общение студентов-иностранцев может проходить в ситуациях официальных и неофициальных, в ходе индивидуальных и групповых контактов. Студенты моделируют письменное общение, усвоенное ими соответствии с образцами в рамках некоторой социальной среды (от мини-диктантов, смс-сообщений между студентами до написания рефератов, статей дипломных работ). В учебном процессе преподавателям нужно моделировать ситуации письменного общения со всеми

присущими им параметрами, с одной стороны, а с другой – развивать у учащихся умение трансформировать приобретенные навыки письменной речи на родном языке на русский язык с учетом социокультурной специфики, общения в стране изучаемого языка.

Письменные упражнения опираются на устную коммуникацию. Они должны усложняться от самых простых (подстановочных) до упражнений творческого характера.

Студентов нужно учить логике изложения, так как не все достаточно хорошо могут изложить письменно свои мысли или какую-либо информацию даже на своем языке.

При подготовке к письменным заданиям студентов нужно учить:

- правильно оформлять текст;
- выделять абзацы, начало, середину и конец;
- осуществлять изложенное в логической последовательности;
- соблюдать правила орфографии и пунктуации;
- социокультурные особенности письменной русской речи.

Письменные упражнения и задания готовят студентов к дальнейшей учебе на разных факультетах университета и в магистратуре.

Студенты должны уметь:

- излагать письменно различные высказывания на учебно-профессиональные темы;
  - составлять конспект, рецензию, аннотацию;
  - составлять планы текстов;
  - писать реферат, доклад, статью;
  - писать курсовую, дипломную работу;
- заполнять анкеты, составлять деловые документы.

Уже с самого начала обучению со студентами можно проводить диктанты для развития навыков письма. Здесь можно использовать разные виды диктантов:

- словарный диктант помогает студентам лучше запомнить написание слов;
- диктант-предложение учить удерживать в памяти несколько языковых единиц;
- диктант-текст нужно читать два-три раза, давая студентам возможность записать и проверить услышанное.

Затем следует проводить диктанты, которые готовят студентов к написанию изложений и сочинений:

- восстановительный диктант (прослушивание текста с ключевыми словами, после этого восстановление текста по ключевым словам);
- диктант по аналогии (преподаватель читает предложение или небольшой текст, а студенты пишут свое предложение или текст аналогичного содержания).

Студенты факультета довузовского образования КазНУ имени аль-Фараби уже во время первого

года обучения во втором семестре участвуют в научной конференции, готовят доклады и выступают. Кафедра издает сборники научных докладов студентов. Студенты после подготовительной работы хорошо осознают структуру текста, умеют изложить главное, правильно оформить работу. Каждая тема доклада обсуждается вместе с преподавателем. Преподаватель помогает студенту подобрать соответствующую литературу. Студент составляет план работы, излагает основную информацию по теме, цитирует использованных авторов, анализирует все изложенное и высказывает свою точку зрения. Эта работа вызывает у студентов большой интерес, учить их использовать научную литературу и творчески развивать предложенную тему.

Поэтапное обучение письменной речи приводит студентов к нужным результатам. Студенты уже могут написать реферат, рецензию, аннотацию.

Большое внимание преподаватели уделяют обучению студентов написанию деловой документации:

- заявление;
- письмо;
- заполнение различных анкет. Это необходимо всем студентам.

Заключение. Чтобы научиться слушать, говорить и читать по-казахски, надо одновременно научиться писать, овладевая всеми видами речевой деятельности, студенты овладевают языком. Письменная речь позволить студентам получить высшее образование в Казахстане, заниматься научной работой, участвовать в дальнейшем в различных сферах экономической, научной и культурной жизни Казахстана, в совместных проектах с другими странами.

Интерес к казахскому языку растет во всем мире. Недавно прошедшая в Астане выставка ЕХРО-2017 показала, что Казахстан занимает достойное место в мировом сообществе. Обучение казахскому языку иностранцев позволит им лучше контактировать в Казахстане с людьми, изучать самобытность старны, ее историю, участвовать в совместной деятельности.

Литература:

1. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. – М.: Академия, 2008.
2. Крючкова Л.С., Моцинская Н.В. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному. – М.: Наука, 2012.
3. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. – М.: АСТ. Астрель, 2008.
4. Игнатова Е.Р., Толмачева Д.С. Особенности методики обучения письму как одной из форм общения иностранных студентов, изучающих русский язык. – Вьетнам, 2015. С.100-104.

Билялова Ж.Т. - к.п.н., доцент,
Абыканова Б.Т. -к.п.н., ассоциированный профессор,
Идрисов С.Н. - к.п.н., ассоциированный профессор
Атырауский государственный университет им.Х.Досмухамедова, bakitgul@list.ru

ОБОБЩЕНИЕ ПЕРЕДОВОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОПЫТА ПО РАЗВИТИЮ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

Түйін. Бұл мақалада шығармашыл мұғалімдердің оқытуды ұйымдастырудағы озық әдістері мен олардың оқушы тұлғасын дамытудағы оңды жақтары атап көрсетіледі.

Резюме. В данной статье проанализируется и обобщается существующий педагогический опыт в нетрадиционной организации учебного процесса по развитию логического мышления учащихся.

Summary. Given article is stated as generalization of pedagogical experience on the development of students' logical thinking.

В массовой школе, как отмечает психолог Б.А. Сосновский, «бытуют, передаются и закрепляются своего рода педагогические стереотипы, приемы и правила работы с детьми, которые исходят из чисто житейских, не всегда осознаваемых психологических представлений. Это – практические последствия недостаточной психолого-педагогической компетентности учителей, воспитателей, руководителей» .

К указанным психологическим упрощениям можно отнести преувеличение роли памяти учащихся в учебном процессе, сочетаемое с соответствующей недооценкой их мышления. Но ведь, по словам А.Н.Леонтьева, запомнить, «вместить в себя – это не то же самое, что понять» .

Еще К.Д.Ушинский писал, что учение есть труд, полный активности и мысли. Но именно активная, деятельностная, творческая стороны учения недостаточно актуализированы при так называемой традиционной организации обучения.

Массовое обучение, стихийно ориентированное на объяснение, иллюстрацию, повторение и закрепление методом проб и ошибок, не дает гарантии действительной интериоризации и сознательного усвоения учебного материала. Дидактические приемы строятся преимущественно на принципах одностороннего действия от учителя к ученику. А это неизбежно приводит к неостребованности, а значит, и недоразвитию многих интеллектуальных потенциалов подрастающего индивида. Ребенок в этой ситуации часто поставлен в условия потребителя идущей из уст педагога информации, вместе того, чтобы самым активным образом включиться в решение тех или иных предметно-содержательных проблем.

Ясно, что для изменения такого положения дел нужна совершенно нетрадиционная организация учебного процесса и деятельности учения.

Процесс обучения должен обеспечить отказ от зубрежки, развитие мышления, активизацию мыслительных процессов за счет мастерства учителя, проблемности и обобщенности изложения, высокой эмоциональности речи.

Именно такой процесс обучения мы наблюдаем у передовых, творчески работающих учителей, чей педагогический опыт требует обобщения.

Передовой педагогический опыт имеет следующие критерии: более высокая, чем в массовом опыте, результативность; новизна, актуальность; оптимальность; целенаправленность; системность; достаточная длительность функционирования; устойчивость и воспроизводимость результатов; возможность решения разнообразных учебно-воспитательных задач на основе данной педагогической системы.

Обобщение передового педагогического опыта служит необходимым эмпирическим материалом в научном исследовании. Однако следует учитывать, что непосредственное перенесение педагогического опыта только в том виде, как он осуществляется в определенных условиях конкретными учителями, в другие школы и другим учителям, как правило, не дает хороших результатов. Еще К.Д.Ушинский писал: «Практика, факт – дело единичное, и если в воспитании признавать дельность одной практики, то даже и такая передача советов невозможна. Передается мысль, выведенная из опыта, но не самый опыт...» .

Таким образом, дальнейшей целью нашей статьи будет «выведение мысли из опыта».

Для качественного обновления системы обучения необходим перевод обучения на субъект-субъектную основу, требующую такой педагогической технологии, которая бы обеспечила ученику развитие его мотивационной сферы, интеллекта, склонностей, самостоятельности.

Такие возможности дает модульное обучение, сущность которого состоит в том, что «ученик полностью самостоятельно (или с некоторой помощью педагога) достигает конкретных целей учебно-познавательной деятельности в процессе работы с модулем».

Модульное обучение пока делает лишь первые шаги. Учителя-предметники начинают создавать модули по отдельным темам своих предметов. Модульное обучение располагает большими возможностями по развитию учащихся, если учитель стремится к центральной роли ученика в системе

«учитель-ученик». Во время такого урока максимально используются способности каждого ученика, приподнимается планка его возможностей.

Модульное обучение требует от учителя перестройки всей его деятельности, которая теперь заключается не в объяснении нового материала, а в управлении деятельностью учащихся через модули. А значит, его задача состоит в грамотном выделении интегрирующих дидактических целей модуля и структурировании учебного содержания согласно этим целям. Для осуществления этого учитель должен уметь структурировать, обобщать, анализировать, находить новые технологии.

Таким образом, учитель самосовершенствуется в процессе овладения технологией модульного обучения, повышается его мастерство, и в немалой степени за счет этого происходит развитие мышления учащихся.

Большую роль сыграет компьютерная поддержка процесса обучения. Информационные технологии помогли учителям обеспечить восприятие, осознание, усвоение учебного материала не только на информативном, но и на системном уровне. Легче стало выделить элементы знаний, которые составляют изучаемое явление, исследовать связи как внутрипредметные, так и межпредметные, определить главные идеи для усвоения.

Проверка знаний с помощью компьютеров позволило изменить систему самоконтроля и контроля знаний учащихся, стала более гибкой и объективной. На этапе усвоения знаний ученик мог, выполняя задание, проверить с помощью ключа правильность своих ответов. На этапе контроля знаний использовалась многовариантная программа тестов, что обеспечивало полную самостоятельность учащихся и объективное выяснение уровня усвоения и владения материалом.

Сегодня в школах серьезное внимание должно быть уделено внедрению информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), позволяющих вести гибкое и вариативное обучение учащихся. Если в условиях информационно-объяснительного подхода к построению учебного процесса работала в основном формула: усвоение=понимание+запоминание, то ИКТ строятся по формуле: овладение=усвоение+применение знаний на практике. Эти технологии позволяют посредством знаний учить школьников мыслить, учить их познавательной деятельности, т.е. акцент в них должен быть сделан на процесс, а не на результат.

На наш взгляд, наиболее емкое и значимое определение ИКТ дают В.В.Давыдов и В.В.Рубцов, характеризуя ИКТ как предметно и коммуникативно направленную учебную среду, включенную в учебную деятельность.

Таким образом, компьютер играет роль эффективного средства учебно-воспитательной деятельности, является инструментом обработки и ана-

лиза педагогической информации, инструментом управления и организации учебно-воспитательной деятельности.

Компьютеризация образовательной сферы открывает перед учителями новые возможности, но вместе с тем порождает и новые проблемы: как организовать занятие с использованием компьютера, в чем заключается задача педагога.

Психолого-педагогические и методические проблемы компьютеризации в сфере образования рассмотрены в работах Б.С.Гершунского, Е.И.Машбица, В.М.Монахова, Г.И.Фроловой, ими разработаны основные дидактические условия применения компьютера в обучении, разработаны концептуальные основы построения ИКТ.

Далее проанализируем и обобщим существующий педагогический опыт по развитию логического мышления учащихся.

С этой целью обратимся к опыту учителей математики А.Е.Соболева, С.М.Макаровой, А.К.Калинкина.

Учитель А.Е.Соболев активно применяет метод, в котором он лишь формулирует условие задачи, а вопросы к задаче и ответы на них должны дать сами ученики. Этот метод активизирует мышление учащихся, т.к. они должны применять анализ, сравнение, сделать вывод.

Учитель С.М.Макарова использует идею опережения, т.е. задает всему классу опережающие домашние задания. Конечно, с такими заданиями справляются далеко не все, но они заставляют учеников думать, а иногда и открывать то, что учитель только собирается объяснить. С. Л. Макарова широко использует на уроках тесты логического характера, в которых требуется не только механически сравнить рисунки, но и установить закономерность, обосновать ее, дать словесное описание. При этом ее ученики «открывают еще одну грань математики: эта наука учит наблюдать, делать выводы из наблюдений, высказывать гипотезы, проверять результаты».

Развитию мышления, в частности, его системности, в немалой степени способствуют и опорные конспекты А.К.Калинкина. Они выполняют опорную функцию в организации и управлении умственной деятельностью учащихся и становятся ориентиром в усвоении не только знаний, но и действий, выполняемых учащимися при решении тех или иных учебно-познавательных задач. Идею опорных конспектов он заимствовал у В.Ф. Шаталова, но развивает ее самостоятельно, ибо считает, что «невозможно работать по чужим опорным конспектам, ведь конспект – это душа учителя».

Учитель математики И.К.Акири разработал методику использования специальных логических упражнений (математических тестов) в процессе введения новых математических понятий, усвоения математической терминологии. В основу этих

логических тестов положены идеи известного английского психолога Г. Айзенка. Подобные тесты помогают не только в овладении математической терминологией, но также и в формировании необходимых умений и навыков, в процессе повторения, систематизации и обобщения знаний. Логические тесты представляют большой интерес для учащихся, так как они требуют не только наблюдательности, но и умения устанавливать необычные связи между объектами, включают ребят в поисковую деятельность по нахождению логических признаков и закономерностей, проведению аналогий.

Заслуживает внимания и опыт М.Н.Волкова, учителя математики. Учитель в своей практике применяет метод целесообразных задач, который использует в трех направлениях:

1) подводит учащихся к противоречию между имеющимися знаниями и знаниями, которые необходимы для разрешения кульминационной задачи урока;

2) подводит учащихся к тому, что новые знания становятся следствием ранее изученного материала;

3) через систему задач учитель подводит учащихся к новой математической закономерности, которая затем обосновывается.

При реализации третьего направления М.Н.Волков широко использует логические приемы мышления, такие как индукция и дедукция, конкретизация и обобщение и др.

В настоящее время многие учителя работают по системе укрупнения дидактических единиц (УДЕ), ими накоплен огромный педагогический опыт. П.М.Эрдниев и Б.П.Эрдниев ставят вопрос об усвоении УДЕ, направленном на осознание учащимися связей между понятиями, действиями, величинами, взаимобратными или сходными в том или ином отношении.

Для развития логического мышления учащихся огромное значение имеет методическая и психолого-педагогическая подготовка учителя, его методологическая культура. Содержание образования создает благоприятные предпосылки для развития мышления детей, а реализовать их призван учитель с помощью специальной методики, в основе которой должна быть последовательность, этапность, системность.

Повышение качества подготовки учителя не может быть осуществлено исключительно путем

интенсификации обучения, нацеленной на увеличение объема знаний обучающихся, ибо сегодня нельзя судить о степени готовности специалиста к профессиональному труду только по тому, сколько он знает. Гораздо важнее, как он знает, на каком уровне мыслит, какова у него методическая подготовка, методологическая культура.

Совершенствование образования является огромной комплексной проблемой, требующей больших материальных затрат, обобщения всего лучшего, передового в системе подготовки специалистов, изменения структурно-функциональных соотношений ступеней образования.

: постепенный переход к многоуровневой системе высшего педагогического образования, позволяющей обеспечить вариативность обучения, выбор различных образовательных и профессиональных программ и тем самым способствовать более полной реализации творческого потенциала личности.

И, наконец, необходимо, чтобы адекватно обновленному содержанию образования умело использовались новейшие методы учителя, составляющие суть передового педагогического опыта: модульный принцип обучения; работа по программам, нацеленным на формирование опыта умственной деятельности; использование на практике теории поэтапного формирования умственных действий; метод УДЕ, включающий составление обратных задач; проблемный метод обучения, построенный на основе последовательности личностно ориентированных педагогических ситуаций.

Использованная литература:

1. Сосновский Б.А. О психологических проблемах школьного образования // *Химия в школе*, 1994, №5 – с. 50 – 53.

2. Леонтьев А. Н. *Деятельность. Сознание. Личность* – М., 1977 – 367с.

3. Ушинский К.Д. *Собр. соч. Т. 2* – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1968 – 379с.

4. Давыдов В.В., Рубцов В.В. *Тенденции информатизации советского образования* // *Советская педагогика*, 1990, №2 – с. 50 – 55.

5. *Говорят участники конкурса «Учитель года – 94»* // *Математика в школе*, 1995, №1 – с. 3 – 11.

6. Акири И.К. *Логические тесты на уроках математики* // *Математика в школе*, 1994, №6 – с. 27 – 32.

Алимова Құндыз Шайыпқызы

ОҚМПИ магистр-аға оқытушысы, Alimova_87@mail.ru

Баймахова Ақнұр Шүленқызы

ОҚМПИ магистр оқытушысы, aknur.bajmaxova@mail.ru

Естаева Алия Оңласбекқызы

ОҚМПИ магистр оқытушысы, Шымкент, Aliya_8726@mail.ru

Нұрлыханқызы Еркінай

Аймақтық әлеуметтік инновациялық университетінің магистр оқытушысы, Erkinai88@mail.ru

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДЕ ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК МОДЕЛІ

Түйін. Мақалада жалпы білім беретін мектептерде жеткіншектердің ақпараттық мәдениетін қалыптастырудың құзыреттілік моделі туралы қарастырылған.

Түйін сөздер: құзырлылық, ақпараттық құзырлылық, компьютерлік құзырлылық, сауаттылық, ақпараттық сауаттылық, ақпараттық мәдениет.

Резюме. В статье рассматривается модель формирования культуры информационной компетенции подростков в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: компетентность, информационная компетентность, компьютерная компетентность, грамотность, информационная грамотность, информационная культура.

Summary. In the article is examined model of forming of culture of informative competence of teenagers in general schools.

Keywords: competence, informative competence, computer competence, literacy, informative literacy, informative culture.

Қазақстандағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында халықаралық рейтингтерде білім көрсеткішінің жақсаруы мен қазақстандық білім беру жүйесінің тартымдылығын арттыру үшін педагог кадрлардың мәртебесін арттыру, олардың кәсіби біліктілігін дамытуды қамтамасыз ету, педагогтердің еңбегін ынталандыру мәселелеріне үлкен мән берілген.

Қазір әлемдік білім кеңестігіне ене отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау үшін құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну өзекті мәселе болып отыр.

Құзырлылықтың латын тілінен аудармасы «компетенс» белгілі сала бойынша жан-жақты хабардар, білгір, қандай да бір сұрақтар төңірегінде беделді түрде шешім шығара алады дегенді білдіреді» деп көрсетеді.

ЮНЕСКО глоссарийінде мынадай анықтама берілген: Құзырлылық – бұл күнделікті өмірдің нақты жағдайларында пайда болатын проблемалар мен міндеттерді тиімді түрде шешуге мүмкіндік беретін қабілеттілік.

Ақпараттық құзырлылық – бұл оқу, тұрмыс және кәсіби бағыттағы міндеттерді шешуде ақпараттық-коммуникациялық технологияның мүмкіндіктерін жан-жақты қолдану қабілеті.

Жалпы алғанда «құзырлылық» ұғымы жайлы ғалым К.Құдайбергенова «Құзырлылық ұғымы – соңғы жылдары педагогика саласында тұлғаның субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл аудару нәтижесінде ендіріліп отырған ұғым» және «Құзырлылықты білімін, біліктілігін, дағдысын, тұлға мінез-құлқын, ең бастысы, тұлға мүмкіндігін бағалаудың критерийі мақсатында қарастыру құзырлылық маңызын толық аша алады. Олай болса, құзырлылық, нәтижеге бағдарланған жаңа білім беру жүйесінің сапалық критерийі ретінде әлеуметтік және өмірлік көзқарастарды есепке алу қажет» деп көрсетті.

Бұл жайлы Б.Тұрғынбаева «... өзінің практикалық әрекеті арқылы алған білімдерін өз өмірлік мәселелерін шешуде қолдана алуын – құзырлылықтар деп атаймыз» дей отырып, «Құзырлылыққа бағытталған оқыту үрдісінде тәжірибелік жолмен мәселені шешу мүмкіндігі молаяды. Осы жағдай біліктілікті арттырудағы екінші үлгіге көшірудің негізі бола алады. Өйткені, құзырлылыққа бағытталған үлгіде білім алушылардың өздерін ұйымдастыру - басты мақсаты» деп көрсетеді.

Қазіргі кезде «компетенция» ұғымы төрт мағынада (хабардарлық, құзыр, білік, құзырет) аударылып, қолданыс табуда. Сол себепті де қазақ тіліндегі осы төрт ұғымның қолданылуы әрқайсысының астарындағы мән-мағынасына, атқарар әрекетіне және қолдану аясына байланысты болуы керек деген пікірді қолдаймыз. Алайда көптеген зерттеу жұмыстарында бұл ұғымды біліктілікпен

байланыстырып қолдануда. Біз өз зерттеуімізде «біліктілік» ол «квалификация» сөзінің аудармасы болып табылатындықтан және бұл терминнің кірме сөз екендігін ескере отырып, сол қалпында пайдалануды жөн көрдік.

«Компетенция» латын тілінен аударғанда, «competentia» - адамның жақсы хабардарлығымен, танымдылығымен және тәжірибесімен сипатталатын мәселелер шеңберін құрайды. Белгілі салада компетентті адам бұл сала бойынша оған негіздеп айтуға және әрекет етуге мүмкіндігі болып, соған сәйкес білімдермен, қабілеттермен қаруланады.

Әдебиеттерде «ақпараттық құзырлық», «компьютерлік құзырлық» терминдері жиі кездеседі. Ақпараттық-коммуникациялық технологияның жеделдетіп дамуына байланысты «ақпараттық-коммуникациялық құзырлық» деген терминді қолдану тиімді.

Ақпараттық-коммуникациялық құзырлық – бұл адамдардың кез келген проблема мен міндеттерді компьютермен, ақпараттық құрылғылармен және телекоммуникациямен шешу қабілеті.

Компетенцияның басты ерекшелігі – оқытудан тікелей туындамайды. Ол – жеке тұлғаның өзіндік даму, жеке тұлғалық даму, өзіндік тәжірибе қорытындысы, сондай-ақ білімнің, біліктің, дағдының және тану тәжірибесінің, пәндік практикалық түрлендірудің, субъективті тұлғалық тәсілі. Сондықтан да компетенцияға қатысты теориялық материалдарға, зерттеулерге сүйене отырып, біз компетенттік тұрғыдағы оқыту мен дәстүрлі оқытуды салыстырмалы түрде төмендегіше көрсете аламыз.

Бұл жүйе негізінде 12 жылдық мектептің орта сыныптарында тұжырымдамаға сәйкес қалыптастырылатын өзін-өзі жүзеге асыру, ақпараттық, коммуникациялық компетенциялар топталды.

12 жылдық білім беруде педагог төмендегідей құзыреттіліктерді игеруі міндетті:

-арнайы құзыреттілік - өзінің кәсіби дамуын жобалай білетін қабілеті;

-әлеуметтік құзыреттілік - кәсіптік қызметімен айналысу қабілеті.

-білім беру құзыреттілігі - педагогикалық және әлеуметтік психологияның негіздерін қолдана білу қабілеті.

Құзыреттілік дегеніміз - қазіргі заман талабына сай педагог қауымының өзін-өзі өзгерте алу қабілеттілігі. Құзыреттілік қалыптастыру дегеніміз - шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып ойлаудың, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейіне шығу, жаңаны түсіне білуге, білімнің жетіспеушілігін сезінуге үйрету арқылы ізденуге бағыттауды қалыптастырудағы күтілетін нәтижелер.

Мұндай құзырлықтың қатарына мыналар жатады:

-бағдарлы құзыреттілік;

-мәдениеттанымдылық құзыреттілік;

-оқу-танымдық құзыреттілік;

-коммуникативтік құзыреттілік;

-ақпараттық-технологиялық құзыреттілік;

-әлеуметтік- еңбек құзыреттілігі;

-тұлғалық өзін-өзі дамыту құзыреттілігі.

Білім беру жүйесінде кәсіби құзырлы маман деп мамандығы бойынша өз пәнін жетік білетін, тұлғалық- ізгілік бағыттылығы жоғары, өзінің іс- қимылын педагогикалық шеберлікпен атқаруға қабілетті, оқытудың жаңа технологияларын толық меңгерген, отандық және шетелдік тәжірибелерді шығармашылықпен қолдана білетін кәсіби маман педагогті айтамыз.

Біздің пікірімізше, біліми салалар бойынша қарапайым сауаттылықтың функционалдық сауаттылыққа, яғни компетенцияға және компетенциялардың өмірлік дағдыларға ауысуында ерекше тиімді де бүгінгі күн талабына жауап бере алатын құрал - бұл қазіргі ақпараттық технологиялар (ҚАТ). Бұл пікірімізді біз қазіргі ақпараттық технологиялардың орасан зор мүмкіндіктерімен, соның ішінде әсіресе, ақпаратпен жұмыс істеу мәдениетіне негіз болып табылатын ақпараттық сауаттылықты қалыптастырудағы ерекше мүмкіндігімен түсіндіре аламыз.

Бүгінгі таңда жеткіншектерде ақпараттық сауаттылықты қалыптастыру қажеттігін және оның мақсатқа сәйкестілігін келесі себептермен түсіндіре аламыз:

- бүгінгі іргелі жаңалықтар мен ақпараттық технологияға толы ақпараттық қоғамда маңызды әлеуметтік мақсат – бұл жаңа ойлау стилін қалыптастыру болып отыр. Интеллектінің аса үдетпелі дамуы орта мектеп жасында жүзеге асады және зейін ерікті болып, ойлаудың көрнекі-бейнеліктен сөздік логикалыққа ауысуы жүреді, қабылдау талдамалы, дифференциалды сипатқа ие болады. Соған сәйкес орта сынып оқушылары жоғары сынып оқушыларына қарағанда қазіргі ақпараттық технологияларды тез және жеңіл меңгереді, өйткені олардың ойлауының стереотипі қалыптаспаған.

- оқушыны қазіргі оқу ақпаратының қуатты ағымында бағдарлануға үйрету, оның негізгісін айыра білу, ақпараттың бағыттылығын түсіну, қайта өңдеу, олардың заңдылықтарын таба білу және қазіргі ақпараттық технологиялардың көмегімен кез келген практикалық іс-әрекетте, түрлі жағдаятта сауатты қолдана білу талабы жылдан-жылға күшеюде.

- бүгінгі күні бала компьютермен мектепке дейін-ақ танысады, яғни оқу дағдысын меңгермей тұрып-ақ ол компьютерден ақпарат алады. Сол себепті де баланың компьютермен жұмыс нәтижесінде өзіне пайдалы нәрсе ала білуі өте маңызды. Соның ішінде керектісін алып, керек емесін алып тастай білу дағдысына ие болуы аса қажет.

- білім беруді жаңарту құралы есебінде компьютердің ролі ұдайы өсуде, ал ол өз кезегінде оқушы-

ларды оның сауатты қолданушысы болуға мәжбүр етіп отыр.

ЮНЕСКО-ның «сауаттылық» ұғымын қарапайымнан күрделіге қарай даму кезеңдеріне сәйкес берген ұстанымына сүйене отырып және ҚАТ осы сауаттылық кезеңдеріндегі орнына қатысты қарастыра келе, біз келесі сызбаны ала аламыз:

Ақпараттық мәдениет біздің зерттеуіміздің мәтінінде оқушылардың жалпы мәдениетін құраушы болып табылады. Соған орай, «ақпараттық мәдениет» ұғымы мәдениеттану тұрғысынан қарастырылады. Мәдениеттану тұрғысынан қарастыру ақпараттық мәдениетті жеке-тұлғалық жаңалық ашу, өзінде мәдениет әлемін жасақтау, мәдени диалог идеяларын дамыту үрдісі ретінде түсіндіруге мүмкіндік береді және мұнда негізге салынған мағынаның жеке, өзіндік өзектенуі жүреді.

Сондықтан да біз «ақпараттық мәдениет» ұғымын адамның жалпы мәдениетінің бір элементі, ақпараттық ресурстарды тұтынумен және жасақтаумен байланысты білім, білік, дағды, құндылықтар нормасы жиынтығы және ақпараттық іс-әрекетті қазіргі ақпараттық технологиялардың көмегімен репродуктивті деңгейден шығармашылық деңгейге дейін орындай білу қабілетімен байланыстырамыз.

«Ақпараттық сауаттылық» ұғымын біз ақпараттық мәдениетке негіз болатын құрамдас бөлшегі бола отырып, ол қазіргі ақпараттық технологиялардың орасан зор мүмкіндіктері мен түрлі салада қолдану аясын білуге қатысты білімдерін қамтумен қатар, ақпаратпен сауатты жұмыс істеуге (компьютердің көмегімен ақпаратты жасақтау, жинау, сақтау, өңдеу, тарату) және практикада алуан түрлі оқу тапсырмаларын орындауға, оқу-танымдық іс-әрекеттің өз бетіндік түріне негізделі отырып, өзін-өзі жүзеге асыруға қажетті біліктер жиынтығы деп анықтадық.

Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарында жалпы білім беретін мектептердің орта сыныптарындағы білім беру мазмұны, оқу жоспарлары мен оқу бағдарламалары, оқушылардың ақпараттық сауаттылықтарын қалыптастыру мәселелері қарастырылады.

Қазақстан Республикасы білім беру жүйесін ақпараттандырудың мемлекеттік бағдарламасында ақпараттандыру мәселесі негізгі мәселе ретінде көрсетіле отырып, мемлекеттік бағдарламада мамандарды жан-жақты даярлау, кәсіби шеберлігін жетілдіру мәселелері қарастырылған.

Педагог мамандарды ақпараттық-коммуникациялық технология негізінде дайындауда келесі қағидалар негізге алынған:

-вариативтілік – мұғалімнің жасақтаған материалдарына сәйкес біліктілікті көтеру жүйесін бағыттау;

-болашаққа негізделген – күтілетін нәтижені анықтайтын кезеңдік бағдарламалардың бағытын айқындау;

-рефлексивті-креативті – жаңа ақпараттық технологияларды меңгеруді ұйымдастыру;

-эргономикалық – нақтылы мәселелерді үйренуге қажетті уақыт мөлшері айқындау;

-ізгіліктілік – бейімделген оқыту жүйесін құру, нақтылы нәтижесін анықтау;

-тәжірибеге бағытталған – мұғалімнің тәжірибені қолдану идеясын жүзеге асыру;

-жекелеген кеңес беру – игерілетін мәселелердің мазмұны мен оған қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдерді анықтау.

Жаңа ақпараттық технологиясына дайындау мынадай екі негізгі модуль бойынша құрастырылған: “Педагогтың ақпараттық құзырлығы” және “Оқытудағы ақпараттық технологиялар”.

Ақпараттық мәдениетті дамыту қазіргі педагогтың ақпараттық құзырлығына қойылатын талаптарына сай анықталады:

-қазіргі білім беру жүйесіндегі ақпараттық кеңістік туралы біртұтас түсінікті қалыптастыру (бүкіләлемдік ақпараттық ресурстарға бағдарлау, ақпараттарды іздеу алгоритмі мен ақпараттарды аналитикалық-синтетикалық тұрғыдан өңдеу әдістерін меңгерту);

-ақпараттық (дербес жағдайда, компьютерлік) сауаттылық: оқу-әдістемелік, озық тәжірибелерді зерттеу, ғылыми-зерттеу нәтижелерін түрлендіру мен технологияларды қолдану әдістерін меңгерту; қолданбалы программалық құралдарды меңгерту; жаңа программалық құралдарды меңгерту;

-өз қызметтерін жаңа ақпараттық технологияның мүмкіндіктерін пайдалану: жаңа ақпараттық технологияның мүмкіндіктері туралы білім; коммуникациялық қызметтерді пайдалану дағдысы; білім беру процесінің ерекшеліктерін ескере отырып, педагогикалық программалық құралдарды қолдану және оларды өз қызметтерімізге сәйкес бейімдеп пайдалану.

Қазіргі жағдайда мұғалімнің ақпараттық-коммуникациялық құзырлығы кәсіби мамандықтың құрамды бөліктері болып табылады. Сондықтан бұл мәселе болашақ мектеп мұғалімдерін даярлаудың көкейтесті мәселелерінің бірі ретінде айқындалады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. *Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 2010 жыл 7 желтоқсан.*

2. *Қазақстан Республикасы бастауыш және орта кәсіптік оқу мекемелерін ақпараттандыру бағдарламасы 2001 жыл 10 мамыр.*

3. *Құдайбергенова К. Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерийі // 2008. 30- 32-бет.*

4. *Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімнің шығармашылық әлеуметін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту.// -А.: 2005, 174-бет.*

Арзымбетова Шолпан Жақсылыққызы
ОҚМПИ доценті, п.ғ.к., Шымкент, Sh.zh73@mail.ru

Сералиева Улбосын Орынбасаровна
ОҚМПИ магистр-аға оқытушысы, Шымкент, Alimova_87@mail.ru

Мамбетова Алтынай Токмуратовна
ОҚМПИ магистр-аға оқытушысы, Шымкент, altynay.mambetova.2017@mail.ru

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУДІҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАҢҒЫ БАҒЫТТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Түйін. Мақалада психологиялық қызмет көрсетудің қазіргі заманғы бағыттарын жүзеге асырудың технологиясы мен әдіс-тәсілдері туралы қарастырылған.

Резюме. В статье рассматриваются современные направления и технологии оказания психологической службы в реализации методов.

Summary. In the article is examined modern directions and technologies of providing of psychological service in realization of methods.

Қазіргі таңда жалпы білім беретін мектептердегі педагог-психологқа жүктелер міндет ауыр. Ең бастысы – педагог-психолог жалпы білім беретін мектептерді дамытудың барлық жақтарын білуі шарт. Жалпы білім беретін мектептердегі психологиялық қызмет – халық ағарту жүйесіндегі аса қажетті салалардың бірі.

Педагог-психолог өзінің кәсіптік білімдеріне сүйене отырып, бірнеше кәсіби функционалдық міндет атқарады: біріншіден, баланың даму деңгейін белгілейді; екіншіден, түрлі психологиялық ауытқушыларды дер кезінде аңғарып, оны түзету жолдарын тағайындайды; үшіншіден, болуы мүмкін қиындықтардың алдын алу үшін психологиялық шаралар ұйымдастырылады.

Мектеп өмірінде жиі кездесетін психологиялық мәселелерге өтініштің түсуіне байланысты психологиялық (топтық және жеке) кеңестер береді, ата-аналармен психологиялық ағарту жұмыстарын өткізеді. Мектеп оқушыларының тұлғалық қасиеттерін анықтау нәтижесінде психолог оның мүмкіндігі туралы құнды деректер алады. Мектептегі кіші топ ұжымындағы өзара қарым-қатынас типтерін реттейді, топтағы психологиялық ахуалды байқап, бір қалыпты жағдайда ұстап отыруға мүмкіндік береді. Педагог-психолог пен мектеп мұғалімдері оқушыларды дамыту мақсатында өзара бірлесіп іс-әрекет жасайды. Бірлескен іс-әрекеттің жетістігі үшін қатысушылардың құндылық операцияларының бірлігі қажет.

Педагог-психолог педагогикалық процестердің қатысушыларының бірі болып педагогикалық ұжымның мүшесіне енетіндіктен бұл ақиқаттарды ескеру қажет. Сонымен қоса, көбінесе педагогпен және педагогикалық ұжыммен сай келмейтін кәсі-

би жүйенің мақсатын және құндылық бағдарын тасушы болады.

Г.С.Абрамованың бойынша, психологиялық ақпараттармен өзара әрекеттесу, психикалық және тұлғалық даму нормасының құрылымдық түсінігі ретінде құрылуы мүмкін және қажет. Егер оқушы және мұғалімнің өзара қатынасының пәні сабақ болса, онда педагог-психолог бұл жағдайда өзінің қатысуымен келесі міндеттерді шешуі керек:

- Оқушының оқу үрдісін адекватты бейнелеу мәселелерін;

- Мұғалімнің оқу пәнінің өзара қатынас пәні ретінде адекватты бейнелеу мәселесі;

- Оқытушының оқушы өмірінде алатын орны мен рөлін адекватты бейнелеу мәселесі;

- Оқушының өміріндегі рөлі мен орнын адекватты бейнелеу мәселесі.

Ерекше назарды педагогикалық ұжымның әртүрлі мүшелерінің функционалды міндеттерін зерттеу қажет етеді. Ол өзінің функционалды міндеттерін және жұмысында басқа мамандармен қиылысу орнын саналауға көмектеседі.

Педагог-психолог балалардың психологиялық даму ерекшеліктеріне жалпы бақылау жұмысын іске асырады. Психологиялық диагностиканың пәні – баланың психологиялық статусын анықтау болып табылады (психологиялық функциялардың даму ерекшеліктері, тұлғалық даму сатылары, мінез-құлық, жүріс-тұрыс, темперамент).

Педагог-психолог жұмысындағы ерекше категория – ол ата-аналар. Мектеп тәжірибесіндегі талдаулар, ата-аналармен жұмыстың күрделі өзгерістерді талап етуін көрсетеді. Оның сәттілігі көптеген міндеттердің шешіміне байланысты.

Бірінші міндет – жанұя тұлғаның қалыптасуындағы ерекше рөлді атқарады, осыған байланысты педагогтар мен ата-аналардың психологиялық бағдарын өзгерту.

Екінші міндет – жанұялық тәрбие және ата-аналар қажеттілік шарттары, ғылыми жанұялық диагностика.

Үшінші міндет – ата-аналарды психологиялық-педагогикалық дайындауға дәстүрлі жағымсыздықтан айыру.

Төртінші міндет – ата-аналардың өзіндік педагогикалық мүмкіндіктерді кең қолдануы, яғни

ата-аналар мен жұмыс жүргізуде олардың өзіндік ойларымен санасу.

Бесінші міндет – жанұяға психологиялық-педагогикалық жедел жәрдем ұйымдастыру.

Алтыншы міндет – ата-аналармен практикалық сипатта жұмыс көрсету, яғни жанұялық тәрбиелеу технологияларын үйрету.

Психологиялық қызмет көрсетудің жаңа бағытының моделінде мектеп әкімшілігі елеулі орын алады. Педагог-психолог жетекшілерге тұлғаларды күшті және әлсіз жақтарын тануға, ұжымдағы психологиялық жағымды микроклимат орнатуға, іс-әрекет және басқаруда оптимальды стильді таңдауға, педагогикалық ұжымды диагностикалауға, кадрларды аттестациялап, реттеуде, дұрыс таңдау, тұлғаралық және ұжымдық шиеленістерді шешуге шақырылады.

Педагог-психолог жұмыс жасайтын категориялардың ең күрделісі – мұғалімдер. Олар психологиялық қызметті әртүрлі қабылдайды: бірлесіп жұмыс жүргізуге ұмтылу, қызығушылықпен, немқұрайлықпен, сенімсіздікпен, кейде ашық түрде қарсылық танытады. Жоғарғы құзіреттілік, объективтілікпен, жұмысының практикалық бағыты және жұмыс нәтижелері ғана психолог мұғалімдер ұжымының сенімін жаулайды. Ең алдымен тұлғалық психодиагностикадан бастаған жөн. Мұғалімдердің ерекшелігін зерттегеннен кейін, ынталандырушы кеңестер беру қажет.

Мұғалімдер тұлғалық ерекшеліктерін бағалауға өте жағымсыз қабылдайды. Әдетте олар басқаларды бағалауға үйренген. Оған өзінің кемшіліктері мен әлсіз жақтарын есту оңайшылыққа соқпайды. Сонымен қатар мұғалімдердің көбінің тұлғалық үрей деңгейі жоғары болады, педагог-психолог тұжырымдамаларын асыра сілтеп немесе толығымен мойындамайды.

Осы қиыншылықтарды болжай отырып, педагог-психолог өзін-өзі бағалау және топтық динамикалық әдістерді қолдануы мүмкін. Айтылып өткен жағдайларда психологтың өзі мұғалімдерді бағалауда ұстамды болады.

Педагог-психолог мектеп немесе бала-бақшаның және оның құрамының дамуының психологиялық жағынан қамтамасыз етуге күші жетсе, ол әлеуметтік тапсырыстарды орындады және бала-бақшаның немесе мектептің әлеуметтік күшін айқындайды. Осылайша, психологиялық қызметтің авторлық моделі пайда болады. Мектептің психологиялық қызметінің кез келген авторлық моделі басымдықтарының, жүйесін, серпімділігін, формаларының алуан түрін және жұмыстарын, әдістерін бөлуді көрсетеді. Бұл қызмет экологиялық және адами болуы керек, яғни қыз бен әр баланың мінсіздігіне және қайталанбастығына басшылық ету. Ол психологтың кәсіби достастығына, шығармашылығына, іскерлік оптимизміне сүйенеді. Психологиялық қызмет көрсетудің жаңа бағытының

моделі психологтың тұлғалық және кәсіби өзіндік анықтауға сүйенеді.

Жалпы білім беретін мектептерде педагог-психологтардың коррекциялық жұмыстарының негізгі техникасы үш себептермен шартталады:

- Балалық шақтағы жекелік даму қарқыны және жас ерекшеліктері қалыпты шамамен сипатталады. Қалыпты шама – нақты бір баланың психикалық мүмкіндіктерін бағалау деңгейін көрсетеді, әрі бағыттаушы, коррекциялық жұмысқа негіз етіп алынады.

- Психологиялық диагноз қоюдың күрделілігі, түсінікті, дәйекті, дәлелді, сенімді, әдістемелер қолданылуынан анықталады. Зерттеуге қатысудан бас тарту, қызығушылықтың жоғалуын немесе зейіннің басқа нәрсеге ауып кетуіне байланысты тесттік тапсырманы орындауда баланы психолог өзіне жағымды деңгейде қаратып алуы қажет.

- Коррекциялық жұмыста үлкендермен қарым-қатынаста баланың өз құқықтарын қорғап, мақсатына берік болу қиынға соғады.

Г.С.Абрамова бойынша, психокоррекциялық жұмыста педагог-психолог пен тапсырыс берушілер арасындағы қарым-қатынастың үш нұсқасы бар:

- «Мен сияқты жаса». Мұнда педагог-психолог өзіне жауапкершілік алып, жұмыстың қатаң жүйесін ұсынады.

- «Кел, бірге жасайық». Бұл нұсқада педагог-психолог тапсырыс берушімен жауапкершілікті бөліседі.

- «Мына тәсілдерден өзің таңдау жаса». Тапсырыс берушіге өзіне жауапкершілік алу ұсынылады.

Жағдайдың қалыптасуына педагог-психологтың әдіснамалық тәсілі әсер етеді.

Д.Н.Исаевтың зерттеуінде, мұғаліммен қарым-қатынас сипаты – оқушының әсіресе жеткіншек оқушының психологиялық келбетінің қалыптасуына, мектепке бейімделуіне, әлеуметтенуіне, оқушылармен қарым-қатынасы орнауына, іс-әрекеттерге қатысты қалыптасуына ықпал ететін басты факторлардың бірі деп көрсеткен.

Педагогтың балаға жағымсыз қатынасын айтпастан бұрын, педагогтың жеткіншек оқушыны бағалауы жөнінде сөз қозғау қажет. Үлгерім жөніндегі баға туралы айтылып жатыр. Бұдан туатын заңды сұрақ: бағамен не бағаланады? Оқушы жауабының деңгейі ме, әлде қандай амалмен болса да алынған бақылау жұмысының сапасы ма? Негізінен әрбір жауап үшін емес, өткен сабаққа қарағандағы жетістігі үшін қойылған дұрыс еді.

Педагог-психологтар оқушылар мен мұғалімдердің арасында осындай келіспеушілік жағдайын тудырмау үшін және оқушылардың мінез-құлықтарына, өзіндік ерекшеліктеріне байланысты кеңес беру жұмыстарын атқарады. Педагогикалық-психологиялық қызметте кеңес беру бағыты бойынша қызметкерлер нақты мынадай міндеттерді шешеді:

- Оқу-тәрбие мекемелерінің әкімшілігіне, мұғалімдерге, тәрбиешілерге, ата-аналарға, шеберлерге балаларды оқыту мен тәрбиелеу және бірлесіп жұмыс істеу мәселесі бойынша кеңестер береді.

- Балаларға оқу, жетілу, өмірлік және кәсіби өз-өзін анықтау, ересектермен және құрбыларымен өзара қарым-қатынас, өз-өзін тәрбиелеу және т.б. мәселелері бойынша жеке және топтық кеңес беріледі.

- Жеке және топтық кеңес беру арқылы педагогикалық кеңестерге, әдістемелік бірлестіктерге, жалпы мектептік және кластық ата-аналар жиналысына қатысып, дәріс оқу арқылы педагогтардың, ата-аналардмастерлердің, қоғамдық өкілдердің психологиялық мәдениетінің жоғарлауына септігін тигізеді.

- Бала тағдырында мүмкін болатын өзгерістерді (арнайы оқу-тәрбие мекемелеріне жіберу, ата-ана құқығынан айыру, бала асырап алу және т.б.) анықтауға байланысты сәйкес, инстанциялардан дұрыс шешім шығару мақсатында, халықтық соттың, қамқорлық көрсету ұйымдарының сұранысы бойынша баланың психикалық даму ерекшеліктері туралы сұрақтар бойынша шешім қабылдаған кезде кеңесші-сарапшы ретінде кеңес береді.

- Өзін-өзі басқаруды ұйымдастыру сұрақтары бойынша нақты балалар мекемесіндегі тәрбиелеу жағдайларын балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкестендіріп, педагогикалық-психологиялық ерекшеліктерінің негізінде оқу-тәрбие шараларын жоспарлауға кеңесші ретінде қатысады.

Бұл бағыт – баланың жеке тұлғалық және даралық қалыптасу үрдісіне педагог-психологтың белсенді әсер етуін білдіреді. Оның міндеті – әр баланың жас ерекшелік нормативтерінің сәйкестілігін қамтамасыз ететін, балаларды жеке оқытып, тәрбиелеуде, олардың қабілетін, бейімділігін дамытуда педагогикалық ұжымға көмек беретін педагогикалық қызмет бағыты болып табылады. Бұл бағытта балалардың мінез-құлқындағы және оқуындағы өзгерістер мен бұзылуларды, дамуындағы ауытқуларды түзету жұмыстары ерекше орын алады.

Психологиялық талдау барысында анықталған және қатаң индивидуалды, нақты өзгешелігі бар баланың жас ерекшелік және дара ерекшеліктері бойынша жетілдіру және педагогикалық-психологиялық зерттеу жұмыстарының бағдарламалары мен жоспарлары құрылады.

- Баланың әр жас ерекшелік кезеңінің дамуын есепке алғанда, психикалық дамудың бөлек жақтарын және жеке тұлғаның толықтай дамуына бағытталған бағдарламаларды өндеп жүзеге асырады.

- Психолог баланың психикалық дамуында ауытқуларды болдырмау бағытында түзету бағдарламасын өндеп жүзеге асырады.

- Жетілдіру және педагогикалық-психологиялық түзету жұмыстарының бағдарламасына

психологиялық және педагогикалық бөлімдері кірістіріледі.

Жетілдіру және педагогикалық-психологиялық түзету жұмыстарын төмендегі бағыттар бойынша кірістіруге болады:

- жеке балалармен арнайы жұмыс жүргізу үрдісінде;

- балалар тобымен арнайы жұмыс жүргізу үрдісінде;

- тәрбиелік іс-шаралар бағытында;

- баланың ата-анасының және басқа туыстарының қатысуын қажет ететін формада өткізуге болады.

Мектептегі педагогикалық-психологиялық қызметтің бірі – баланың психикалық саулығына яғни, жан дүниелік, физиологиялық дамуына және ортада қолайлы микроклимат қалыптастыру.

Бастауыш мектептен 5-сыныпқа өткенде, орта буын сыныбындағы дағдыға бейімделу кезінде балада дағдарыс сипаттары болады. Орта буын оқуындағы өзіндік қиындықтар, шәкірт психикасының өзгеруіне, эмоционалдық сферасын игерудегі қиналыстар, оқу үлгеріміне, психикалық саулығының төмендеуіне әсер етеді. Әр түрлі мұғалімдердің дәріс жүргізу әдіс-тәсілдерінің түрліше болуы, мектеп ережесіне үйренуі, оқу үлгерімінің төмендеуі салдарынан ата-аналарының баланың жас ерекшелігіндегі құбылыстарын ескерместен наразылық тудыруы; бала болмысында аффектілі мінездердің көрініс беруі, қарым-қатынас барысында эмоциялық реакциялар, невротикалық күйзелістер байқалады. Бейімделу кезеңіндегі баланың дағдарыстан шығу жолдарын зерттеудің бір объектісі – отбасы болып табылады. Баланың жалпы интеллектісінің арнайы, шығармашылық қабілетінің дамуында жанұяның микроортасы негізгі фактор болады.

Сонымен психологтың жалпы білім беретін мектептердегі алатын кәсіптік статусы түрлі жерде әр түрлі. Ол психологтың жұмысты ұйымдастыру тәсілдеріне байланысты, яғни жұмыс істейтін психолог маманданған, психологиялық білімі жоғары, адам жанын танушы болуы қажет.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. *Абрамова Г.С. Практикалық психологияға кіріспе. – М., 1994*

2. *Абрамова Г.С. Практикалық психология. – М., 2002. С-11-13.*

3. *Нұрмұханбетова Т.Р. Тәжірибелік психология. 1-бөлім. Білім беру жүйесіндегі психологиялық қызметтің мазмұны мен әдістемесі – Шымкент., 2012.*

4. *Исаев Д.Н. Детская медицинская психология. – Л., 2008.*

Крыкбаева С.М.

өнертану кандидаты, қауым.проф.м.а. ҚазМемқызПУ, Алматы, sarakm@yandex.ru

Кипшаков С.А.

п.ғ.к., Т.А.Букетов ат. ҚарМУ, Қарағанды қ., kipshakov@mail.ru

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ САБАҒЫНДА КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУДЕ ПЕДАГОГИКАНЫҢ РОЛІ

***Түйін.** Бұл мақалада бейнелеу өнері сабағында оқушыларға көркемдік білім беруде педагогиканың ролі қарастырылады. Оқушыларға бейнелеу өнерінің эстетикалық тәрбие берудегі маңызды ролі бейнелеу өнерінің және көркем шығармашылықтың ерекшелігімен айқындалады. Көркем-педагогикалық білім беру жалпы, ұлттық және жеке сипатқа ие. Балаларға тәлім беруде бейнелеу өнерінің мұғалімі әр оқушының үйлесімді түрде жан-жақты дамуына, өмірдегі әдемілікті табиғатта, өнерде, ғылымда және қоғамда толықтай қабылдау қабілетіне ие болуға көмектеседі.*

***Резюме.** В данной статье рассматриваются роль педагогики в художественном образовании на занятиях изобразительным искусством учащихся. Важная роль изобразительного искусства в эстетическом воспитании учащихся объясняется самой спецификой изобразительного искусства, художественного творчества. Художественно - педагогическое образование имеет как общечеловеческую, национальную, так и индивидуальную природу. Обучая детей, преподаватель изобразительного искусства помогает каждому учащемуся всесторонне гармонично развиваться, старается воспитать у них способности к полноценному восприятию прекрасного в жизни, природе, искусстве, науке и обществе.*

***Summary.** This article examines the role of pedagogy in art formations in the classroom with the fine arts of students. The important role of fine arts in the aesthetic education of students is explained by the very specificity of fine art and artistic creativity. Artistic and pedagogical education has both universal, national, and individual nature. Teaching children, the teacher of fine arts helps each student comprehensively develop harmoniously, tries to cultivate in them the ability to fully appreciate the beautiful in life, nature, art, science and society.*

Мектеп оқушыларына көркемдік білім беру екі өзара байланысты оқыту (бейнелеу өнерінің негіздерін құрайтын білімдер жүйесі мен бейнелеу икемділігі мен дағдыларын оқушыларға меңгерту) және тәрбие үдерістерінен (жеке бастың жан-жақты дамуы мен ақыл-ой тәрбиесі) тұрады. Бейнелеу өнерін оқыту - алдын ала жоспарланып, мақсатты түрде бағытталған іс-әрекет, оны орындау барысында оқушылардың көркемдік білім алуы, тәрбиеленуі және дамуы жүзеге асады, сонымен қатар адамзаттың, іс-әрекеттің және қарым-қатынастың жекелеген қырлары меңгеріледі.

Бейнелеу өнерін оқытуда көркемдік білім берудің негізгі сипаттары:

- екі жақтылық, мұғалім мен оқушының өзара байланысына негізделеді;

- мұғалімдік қызметтің мазмұндық және іс-әрекеттік жақтарының бірлігі;

- тұлғаның жан-жақты дамуына бағыттылығы;

- шығармашылық іс-әрекетті басқарушылық.

Бұл сипаттамалар жалпылама қасиетке ие және бейнелеу өнерін оқыту үдерісіне қатысты.

Оқушыларға көркемдік білім беруде бейнелеу өнерін оқыту үдерісінің құрылымы екі басты субъектілердің, яғни педагог пен оқушылардың өзара бірлескен іс-әрекетімен танылады. Біріншісінің іс-әрекеті – көркемдік білім беру, оқыту болса, ал екіншісінің іс-әрекеті – оқу.

Көркемдік білім беру – оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін басқаратын, ұйымдастыратын педагогтың мақсатты түрде бағытталған, арнайы ұйымдастырылған ісі. Бейнелеу өнері пәнін оқытудың мақсаты – оқушылардың көркемдік білім алуын тиімді етіп ұйымдастыру [1].

Оқу – бұл мақсатты түрде бағытталған, арнайы ұйымдастырылған оқушылардың танымдық іс-әрекеті, оның орындалу барысында білім, іскерлік, дағды жүйесі меңгеріледі және жеке тұлғалық қасиеттері дамиды. Бейнелеу өнерін оқудың мақсаты болып жас жеткіншектердің дүниетанымы, қоршаған орта жайлы ақпараттарды жинақтап өңдеуі, шығармашылық іс-әрекеттерін дамытуы болып табылады. Бейнелеу өнерін оқудың қорытындылары жалпы оқушының дамуынан, қарым-қатынас жүйесінен, білімінен, іскерлік, дағдысынан көрініс табады.

Бейнелеу өнерін оқыту мынандай компоненттермен танылады: оқытудың мақсаты мен міндеттері, мазмұны, субъектілердің қызметі, әдістер, тәсілдер, құралдар және оқытудың нәтижесі.

Бейнелеу өнерін оқытуда үш қызмет жүзеге асады: көркемдік білім берушілік, дамытушылық және тәрбиелік. Тәжірибе жүзінде қызметтердің іске асуы кешенді міндеттердің шешімін табуымен, педагог пен оқушылар іс-әрекетінің мазмұнымен, оқыту әдістері мен формаларының үйлесімділігімен байланысты. Сонымен, бейнелеу өнерін оқыту дидактикада құрастырылған жалпы ережелерге негізделеді оны мұғалім көркемдік білім беруді ұйымдастыру кезінде ескеруі тиіс.

Бейнелеу өнері пәнін оқыту үдерісін ұйымдастырудың жалпы нормалары көркем білім берудің заңдылықтарымен, принциптерімен байланысты. Заңдылық бүтіннің құраушы бөліктері арасындағы өзара қайталанатын, тұрақты, негіздік, объективті байланыстарынан көрініс табады.

Оқыту заңдылықтары дегеніміз бұл оқыту

үдерісінің құрамдық бөліктерінің арасындағы объективті, мәнді, тұрақты, қайталанатын байланыстар [2].

Бейнелеу өнерін оқыту заңдылықтары көркемдік білім беру үдерісінің компоненттері арасындағы байланысты көрсетеді. Заңдылықтардың жалпы және жеке, ішкі және сыртқы, дидактикалық және оқу-танымдық, психологиялық және ұйымдастырушылық түрлері болады. Заңдылықтардың мысалдарын қарастырайық.

Бейнелеу өнері пәнін оқытудың мақсаты мен мазмұны қоғамның оқушының білім алу деңгейіне деген талабына байланысты болса, ол – жалпы заңдылық. Бейнелеу өнерін оқытудың нәтижелілігі оқушының саналы түрдегі шығармашылық іс-әрекетіне байланысты болса, бұл – жеке заңдылық. Оқу үдерісінің тиімділігі мектептің материалды-техникалық жағдайына байланысты, бұл сыртқы заңдылық. Бейнелеу өнері бойынша оқу материалын меңгеру тереңдігі мен беріктігі оқушының белсенділігі мен дербестігіне байланысты, бұл ішкі заңдылықтың мысалы.

Оқыту қорытындылары оқушылардың көркем білім берудің мақсатын түсінуі мен қабылдауына тура пропорционалды деңгейде болса, бұл дидактикалық заңдылық. Оқушылардың оқу материалын табысты меңгеруі көркемдік білім берудің проблемалық деңгейіне байланысты болуы, бұл оқу-танымдық заңдылық болып табылады. Көркемдік білім беруде оқушылардың іс-әрекеті басқа адамдармен байланысты болса, бұл - элеуметтік-психологиялық заңдылық. Ұйымдастырушылық заңдылық бұл мұғалімнің оқытуды тиімді ұйымдастыруына және басқаруына байланысты көрініс табады.

Сондықтан да, бейнелеу өнері пәнінің мұғалімі оқушылармен бірігіп істеген іс-әрекеттің нәтижесі заңдылықтардың әр түрлі типтеріне байланысты екенін анық түсінген жөн. Осы аталған заңдылықтар бейнелеу өнері пәнін оқыту принциптерін анықтайды.

Принциптер– оқыту үдерісін ұйымдастыру мен өткізуге жетекшілік жасайтын нормативтік талаптар [3].

Бейнелеу өнері пәнін оқытудың барлық принциптері өзара байланысты, сондықтан оларды жүйелеп қарастыралық.

Диалектикалық дүниетаным мен адамгершілік тәрбиесін беру қазіргі мектептің негізгі міндеттерінің бірі болғандықтан білім берушілік, дамытушылық және тәрбиелеу принциптерінің бірлігі көркемдік білім мен іскерліктер жүйесінің қалыптасуына, жеке тұлғалық қасиеттердің, мінез-құлық ерекшеліктерінің дамуына мүмкіндік береді. Бейнелеу өнері жас жеткіншектерді тәрбиелеп қана қоймай оларға қоршаған ортаны тануға көмектеседі.

Оқу үдерісінің мазмұны мен әдістерінің ғылымилық принципі оқушыларға білім берумен шек-

теліп қалмай, сол білімдерді ғылыми қағидалармен бекітіп отыруды міндеттейді. Бейнелеу өнерін оқыту іргелі ғылыми негізге сүйеніп құрылған жерде, оқушы таңғаларлық үлгерімге жетеді. Бейнелеу өнерін оқыту бағдарламасында бейнелеу өнерінің ғылыми негіздерін құрайтын форма, түр-түс, кеңістік, симметрия, ассиметрия, ритм, перспектива (ауа перспективасы, сызықтық перспектива, көлеңке перспективасы т.б.), жарық-көлеңке заңдылықтары (жарық, жартылай жарық, жартылай көлеңке, көлеңке, түсіп тұрған көлеңке, зат көлеңкесі, рефлекс т.б.) туралы білім мен кеңістік көріністерін меңгергенде шығармашылық жұмыстарының сапасы артатын болады.

Көрнекілік принципі заттар мен құбылыстарға таным көзі ретінде қарап, оқушыларға көркемдік білім бойынша оқу материалын терең әрі саналы түрде меңгеріп, лайықты жағдай жасауды ұсынады.

Бейнелеу өнері пәнінің мұғалімі нұсқаға қарап сурет салу, сәндік сурет салу, тақырыптық сурет салу, әңгіме-сабақ, мүсін сабағы болсын көрнекілік құралдарын қолдануына тура келеді. Көрнекілік әсіресе бейнелеу өнерінің негізін құрайтын заңдылықтарға кіретін терминдерді, ұғымдарды түсіндіру үшін қажет. Көрнекілік арқылы мұғалім «горизонт сызығы», «перспектива», «графика», «кескіндеме» және т.б. жайлы айтып түсіндіреді.

Кескіндеменің негіздерін үйретуді мақсат ететін бояумен сурет салу сабақтарында мұғалім оқушыларға түстер жайлы тақырыптарға арналған көрнекі құралдар қолданады.

Нұсқаға қарап сурет салу сабағында бейнелеудің төрт кезеңін білдіретін таблицаны қолдану оқушылардың танымдық - шығармашылық қабілеттерін дамытуға қолайлы жағдай жасайды. Бұл көрнекіліктің бірінші кезеңінде - зат көрінісін қағаз бетіне дұрыс орналастыру, екінші-заттың конструктивтік құрылысын салу, үшінші штрихтау немесе бояу арқылы заттың көлемін беру тәсілдері, төртінші - аяқталған сурет қандай болу керек екендігін білдіретін үлгі сурет бейнеленіп көрсетіледі.

Бейнелеу өнері сабақтарындағы көрнекіліктер оқушылардың заттар мен құбылыстар туралы дүниетанымын арттырып, сурет өнерінің негізгі түсініктерін меңгеруге жәрдемдеседі, сонымен қатар бейнелеу барысын түсінуге және оны бейнелеуге үйретеді.

Саналылық пен белсенділік принципі оқушылардың оқу мақсаттарын айқындап, өз жұмыстарын жоспарлап, оқу міндеттерін шешудің тәсілдерін өз бетімен анықтайды, меңгерген білімдерінің мәнін түсінеді. «Саналылық», «белсенділік», «өзіндік» ұғымдарының бір-бірінен айырмашылықтары болғанымен, бірінсіз бірі болмайды. Білімді саналы меңгеру, оқушылардың белсенділігі мен өзіндік әрекетін қажет етеді, сондықтан оқытудағы белсенділік дегеніміз оқудағы жедел ақыл-ойлық және практикалық жақтары мен көркемдік білім бойын-

ша білім, іскерлік, дағдыларының саналы меңгеру шарты мен нәтижесі болып саналады.

Бейнелеу өнері пәнінде оқушы оқылатын материал мен тапсырмалардың мазмұнына түсінуі керек. Саналылық оқушының материалдарын құрғақ түрде жаттамай, суретті ойсыз салмай, салынатын суреттің мәніне түсінуді талап етеді. Саналылықпен жұмыс істейтін оқушы әр уақытта суретті дұрыс салып, дер кезінде орындауға тырысады, өзін-өзі бақылауға үйренеді.

Оқушылардың белсенділігі мен саналылығын арттыру барысында әркімге жеке қарым қатынас принципін еске ұстау қажет. Бұл жерде мадақтау, өз күшіне деген сенімін арттыру, шағын сын ескертпе, әр түрлі формадағы жәрдемдесу сияқты жұмыс әдістері қолданылуы мүмкін. Мұғалімнің басшылық ролінің маңыздылығы мен қажеттігін мойындай отырып, педагогика ғылымы оқушыны тәрбиенің пассивті нысанасы емес белсенді, саналы жұмыскері ретінде қарайды.

Жүйелілік пен бірізділік принципі оқыту мен оқуды белгіленген бір тәртіппен жүргізуге мүмкіндік береді. Мектептегі бейнелеу өнерін оқыту үдерісіндегі жүйелілік оқу жоспары мен оқу бағдарламаларында анықталған. Жүйелілік пен бірізділік принципін оқу-тәрбие үдерісінде сақтау үшін мұғалімге оқу материалдарының біртіндеп күрделенуін көрсететін жұмыс бағдарламасы мен тақырыптық жоспарлар, әдістемелік нұсқаулар, иллюстративтік жылдық жоспар көмектеседі. Жүйелілік пен бірізділік бейнелеу өнерін оқыту үдерісі міндеттерін ойдағыдай шешуге негізделеді.

Лайықтылық және шамаға байланыстылық принципі мұғалімнің оқу материалдарының күрделілігі мен тереңдігіне байланысты әрбір сыныпқа, балалардың әрбір жас ерекшеліктеріне байланысты бөлуін талап етеді. Мысалы, оқу материалдарының балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкестендіру үшін қандай материал лайық екенін қарастырады.

Беріктілік принципі көркемдік білімнің оқушылар санасында берік болып қалыптасқанын талап етеді, ол үшін оқушылар сурет салу барысында танымдық белсенділіктерін танытып, үйренгендерін практика жүзінде қайталап отырады.

Оқушыларға бейнелеу өнері пәнінде көркемдік білім берудегі ұйымдастырушылық – әдістемелік принциптер – оқыту үдерісінің ұйымдастырушы формалары мен әдістерін анықтайтын ережелер [4].

Енді оларды қарастырайық:

- бейнелеу өнерін оқыту үдерісінің тұтастығы мен бірлігі принципі мұғалім мен оқушының іс-әрекеттерінің бірлігі мен өзара байланысын көрсетеді;

- оқу жұмыстарының топтық және жекелік формалары мен оқу жұмысының тәсілдерін тең үйлестіру принципі көркемдік білім мазмұнын меңгерудің тиімділігін арттырады, ол үшін

оқушыларды ұжымдық, топтық, жеке жұмыстардың түрлеріне тарта білу керек. Сонымен қатар оқушыларды үйірме, клубтар және т.б. жұмыстарына қатыстыру қажет;

- оқуға деген жағымды қатынасты қалыптастыру принципі ғылымның әр түрлі салаларының мәліметтерін пайдалануды көздейді, көркемдік білімдердің өмірдегі практикалық мәнін түсіндіреді.

Сонымен, бейнелеу өнері пәнінің мұғалімнің әдістемелік дайындығының теориялық мәселелерін құрайтын білімдер жүйесі бейнелеу өнерін оқыту мазмұны, оқыту формалары, әдіс-тәсілдері, бейнелеу өнерінің сабақтарын ұйымдастыру, бейнелеу өнері сабағынан сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру, бейнелеу өнерін оқыту принциптері ұғымдарын біріктіреді.

Әр принцип белгілі бір ережелерден тұрады. Ереже дегеніміз оқытудың жекелеген аспектілерін ашып көрсету, принциптерді нақтылау. Олар педагогқа белгілі бір жағдаяттар туындағанда не істеу қажеттігіне нақтылы нұсқаулар береді.

Бейнелеу өнері пәні мұғалімнің жалпы педагогикалық-психологиялық дайындықтары, педагогика мен психология ғылымдарының теориялық білімдерін меңгергендігі мен тәрбиелік жұмыстарды ұйымдастырудың іскерлік пен дағдыларын педагогикалық практикада қолдана білуімен сипатталады. Бейнелеу өнері пәні мұғалімнің көркем-графикалық дайындығы көркемдік білімдер негіздерін меңгеруімен және бейнелеудің іскерлік пен дағдыларын меңгеру деңгейінен көрінеді.

Қорыта келе, заманауи дидактикада оқыту принциптері педагогикалық іс-әрекеттің және оқыту үдерісінің нәтижелілігіне бағытталған оқыту үдерісінің заңдылықтарына сүйенген жалпы ережелер, ұсыныстар ретінде қарастырылады. Жалпы алғанда оқыту принциптері бір-бірімен тығыз байланысты, олар өзара тәуелді және бірін-бірі толықтырып отырады, оқыту тәрізді бұл екі жақты мақсатты үдеріс және оның кезеңдері бір-бірімен тығыз байланысты. Бейнелеу өнері пәнінің мұғалімі принциптер жүйесіне сүйену қажет, сол арқылы оқытудың мазмұнын, әдіс-тәсілдерін, құралдарын таңдауға дәлелді түрде келеді.

Пайданылған әдебиеттер:

1. *Ералин Қ. Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі. Оқу әдістемелік құрал. Түркістан. «Тұран», 2011.- 231б.*
2. *Сластенин В.А. Избранные труды /В.А. Сластенин. - М.: Магистр-пресс, 2000.*
3. *Полонский В.М. Словарь по образованию и педагогике /В.М. Полонский. – М.: Высшая школа, 2004.*
4. *Қузин В. С. Изобразительное искусство и методика его преподавания в школе. Ангар, 1998.*

**Ибраева Айман Саматовна,
Аязбекова Балкия Копановна
Акжанова Антонина Толеубаевна**

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің аға оқытушылары
Қарағанды қаласы, aimanibraeva23@mail.ru, b.ayazbekova@mail.ru

ЖАРИЯ СӨЗДІ ШЕШЕНДІК ӨНЕР НЕГІЗІНДЕ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ ТІЛДІК МАМАНДЫҚ СТУДЕНТТЕРІНЕ ОҚЫТУ

Резюме. В статье рассматриваются особенности подготовки студентов к публичной речи как основе ораторского искусства, как необходимой составляющей профессиональной культуры будущего специалиста. Исследуется проблема овладения умениями публичной речи. Содержится материал практических советов по подготовке речи начинающих ораторов. Авторы делятся положительным опытом обучения публичной речи. Так, например, авторы считают, что для практического обучения искусству публичного выступления целесообразно подразделение публичных выступлений на виды по их функции, т.е. по цели, которую ставит оратор в своем выступлении, по жанру и по форме. Выступление обычно строится по традиционной трехчастной композиции: вступление, основная часть, заключение.

Ключевые слова: Публичная речь, ораторское искусство, публичное выступление, риторика, естественное красноречие, свойства ораторской речи, аргументация в ораторском искусстве, общение, культура общения, ситуация межкультурного общения, социокультурный компонент, особенности деловой речи.

Summary. The article studies the peculiarities of preparing students for public speech as the basis of oratory art as an essential component of professional culture of the future specialist. The problem of mastering the skills of public speech is studied. The material contains practical advice on the preparation of speech by novice speakers. The authors share the positive experience of teaching public speech. Thus, for example, the authors believe that for practical training in the art of public speaking, it is expedient to subdivide public performances into species according to their function, i.e. on the goal, which the speaker puts in his speech, according to genre and form. The performance is usually based on the traditional three-part composition: the introduction, the main part, the conclusion.

Keywords: Public speech, public speaking, public speech, rhetoric, natural eloquence, the characteristics of oratorical speech, argumentation in oratory, communication, communication culture, the situation of intercultural communication, the socio-cultural component, the features of business speech.

Сөз — адамдар арасындағы қарым-қатынас құралы, ақпарат алмасу тәсілі, өзге адамның санасына және әрбір қадамына, әрекетіне әсер ету құралы. Сөзді орынды қолдана, құбылта білу өте жоғары бағаланады. Бұл сияқты қабілет-адамның жалпы мәдениетінің, білімділігінің құрамды бөлігі.

Бүгінгі таңда зиялы адамның сүреңсіз де сөлекет сөйлеуі, яғни шешен сөйлеу мәдениетінің төмендігі адам баласының оқи және жаза білмеуі сияқты ыңғайсыз көрінуі тиіс, ал білім беру мен тәрбиелеу ісін толық жүзеге асыруды шешендіксіз көзге елестету қиын.

Сөз қоғам дамуының ағымын аңғартады және ілгері даму үдерісіне мүмкіндіктер туғызады. Сөз адамдардың санасы мен еркіне бірден-бір әсер ететін, оларға білім беретін, сенімін қалыптастыратын, азаматтарды нақты әрекеттерге жұмылдыратын өте күшті қарудың ролін атқарады.[1, 59 б.]

Өте ежелгі дәуірлерден бері адам баласы жанды сөздің әсер ету құпиясының сыры неде екенін (бұл туа біткен қасиет пе, әлде ұзақ уақыт тер төге оқудың, өз бетімен білім алудың нәтижесі ме?) танып-білуге ұмтылуда.

Риторика – көпшілік алдында сөйлеу өнері.[2, 127б.]

Риторика сөзі гректің rhetorike , яғни «шешендік өнері» дегенді білдіреді. Сонымен риторика дегеніміз - шешендік өнері туралы ғылым, аудитория алдында сөйлеу өнері. Риторика бізді өз сөзіміздің көмегімен аудиторияға ықпал етуді, жетістіктерге жетуді үйретуге үндейді.

Платонның, Аристотельдің пайымдауынша риторика дегеніміз сендіру, нандыру, көндіру өнері дегенді білдірсе, ал Квинтилиан ділмарлық өнері дегенді айтады.

Ал Цицерон әр шешен үш негізгі мәселені негізге алуға міндетті дегенді айтады.

DOCERE, яғни түсіндіру.

DELECTARE, яғни әсем сөйлеу өнері.

MOVERE, яғни ықпал ету өнері.

Ежелгі ұлы грек философы Аристотель (б.д.д. 384-322 ж.) риториканың ғылым ретіндегі негізін салушы болып есептеледі. Оның дүниежүзіне танымал «Риторика» еңбегі қазіргі таңда да көпшілікке кеңінен таныс. XX ғасырда риторика жаңа даму қозғалысына ие болады. Ол сөйлеу

арқылы әсер ету ғылымы, яғни әсерлі түрде қарым-қатынас жасау ғылымынан орын алады.

Практикалық риторика түрлі жанрдағы және типтегі хабарламалар (ғылыми мақала және иландыра сөз сөйлеуден бастап анекдот және қызықты әңгімелерге дейін) аудитория алдында сөйлеу іскерлігіне үйретеді.

Заманауи риторика көпшілік алдында сөйлеген сөзімен ықпал жасау, яғни көпшілік алдында сөйлеген сөзімен күшті әсер ету туралы ғылым дегенді білдіреді.

Жұрт алдында сөйлеу дегеніміз шешеннің жеткілікті түрде үлкен және ұйымдастырылған тікелей қатысушылары бар аудитория алдында ресми сөз сөйлеуі (негізінен монолог).

Ресми дегенді қалай түсінеміз? Ресми сөйлеу дегеніміз сөйленетін сөз, тақырып алдын-ала жарияланады, шешен аудиторияға таныстырылады немесе аудитория онымен хабарландыру арқылы таныс болады, шешеннің мамандығы, қызметі, қай жерден екендігі және т.б. белгілі болады.

Тікелей қатысушылары бар аудитория дегенді қалай түсінеміз? Сөз сөйлеуші тыңдармандарымен бір аудиторияда болады, ол тыңдармандарын, олар оны көреді, сұрақтар қоюы мүмкін.

Жеткілікті түрдегі үлкен аудитория дегеніміз не? Әдетте 10-12 адамнан тұратын аудитория үлкен, ал одан аз болса онда топпен әңгімелесу деуге болар еді, шешен үшін ең жақсы аудитория 25-30 адамнан тұратын аудитория.

Ал ұйымдастырылған аудитория дегеніміз белгілі бір орынға белгіленген уақытта келген, тақырыппен, сөз сөйлеушімен таныс, сөйленетін сөз уақытын білетін және оны тыңдауға дайын аудитория.

Мақсатына қарай шешенді практикасында жұрт алдында сөйлеудің кеңінен таралған негігі төрт түрін көрсетеді:

- Ақпараттық
- Хаттамалық-этикетті
- Көңіл көтеретін
- Иландыру

1. Мақсаты – бірсыпыра ақпаратпен таныстыру. Мұндай сөйлеу түрі ақпараттық деп аталады. Ақпараттық жанр ғылыми баяндамада, мәлімдемеде, студенттер алдындағы дәрісте, мұғалімнің түсіндіру кезіндегі монологында, қандай да бір жағдайлар туралы әңгімелегенде немесе кейбір құбылыстарды суреттеу, сабақта оқушылардың сұрақтарына жауап беру кезінде қолданылады.

Нұсқау, болатын оқиғаға байланысты хабарландыру да ақпараттық сөз түріне жатады.

2. Мақсаты – көпшілік қабылдаған кейбір салт жорасын, хаттаманы, этикетті сақтау. Бұл жағдайда хаттамалық – этикетті сөз туралы айтуға болады:

Ресми делегациямен сәлемдесу, мерейтой иесін құттықтау, қандай да бір ресми іс-шара алдындағы

сөйлеу сөзі, адамның немесе ұжымның еңбегіне баға беріп сөйлеу (мақтау сөз), қайғылы митингтегі сөз, ресми тост т.б..

3. Мақсаты – жиналғандардың көңілін көтеру. Бұл жағдайда біз көңіл көтеру мақсатындағы сөйлеу туралы айтамыз. Мысалға көптеген бейресми тостар, банкеттердегі сөздер, қызықты уақиғалар туралы әңгімелер, өмірден алынған қызықты жағдайлар ж.т.б.

4. Мақсаты – сендіру. Сендіру сөзі шешеннің көзқарасының дұрыстығын көрсетуді, аудиторияның осы мәселеге байланысты пікірін нығайту немесе өзгертуге үндейді. Сендіру сөзінің әдеттегі түрлеріне ғылыми және саяси дискуссиялардағы, сайлау алдындағы, үгіт-насихат, жарнамалау сөздері жатады. Шешеннің алдына қойған мақсаттарының бірігуіне орай оның сөзі кешенді сипатқа ие болуы мүмкін. Мысалға ақпараттық - этикетті, ақпараттық - көңіл көтеру, ақпараттық - сендіру және т.б. аралас типтер туралы айтуға болады.

Шешендіктануда формасына қарай жұрт алдында сөйлеудің келесі түрлерін ажыратады:

- Баяндама
- Мәлімдеме
- Сөз сөйлеу
- Дәріс
- Әңгіме

Баяндама – қандай да бір маңызды ғылыми немесе қоғамдық-саяси мәселелерді ашып көрсететін кеңейтілген мәлімдеме. Баяндамалар әдетте маңызды, ғылыми, өндірістік, саяси тақырыптарға бөлінеді. Уақытқа байланысты баяндамалар 10-15 минуттан екі-үш сағатқа дейін созылады (мысалы, үкімет тарапынан жасалатын баяндамалар).

Мәлімдеме – уақытына қарай үлкен емес (5-10 минут) сөз сөйлеу, онда шағын мәселе қарастырылады. Мәлімдеме – жеке тақырыпқа байланысты шағын баяндама. Әрбір мәлімдеме қандай да бір мәселенің жеке аспектіне арналады. Мәлімдеме алдын-ала дайындалады, толық ойластыруды және әдебиетті оқуды қажет етеді.

Сөз сөйлеу - әдетте қандай да бір алдын-ала хабарланған мәселені талдауға байланысты қысқа мәлімдеме. Ол 3-5 минутқа созылады, сөз тақырыбын алдын-ала (талданатын мәселе аясында) таңдауға болады немесе мәселені талдау барысында тұжырымдалады (тосыннан шығару).

Дәріс – маманның қандай да бір мәселені қисынды, кеңінен ғылыми немесе ғылыми-көпшілікке түсінікті баяндауы. Дәрістер оқу жағдайында мектепте, жоғары оқу орындарында пайдаланылады, қандай да бір тақырыптарға арналған ғылыми-көпшілік дәрістер кең тыңдаушылар ортасында оқылады. Дәрістердегі жеке мәселелер(бөлімдері) міндетті түрде баса айтылуы керек. Дәрістер ұзақтығына қарай 20-30 минуттан бір-біржарым сағатқа (жоғары оқу орындарындағы дәрістер) болады.

Әңгіме – кең, дайындалған (яғни шешен алдын-ала дайындаған) тыңдармандармен диалог. Әңгімеде ұзаққа созылған шешен сөзінің болуы да мүмкін (монологтар), бірақ ол тыңдаушыларға міндетті түрде сұрақтар қоюды, оларды тыңдауды, жауаптарын талдап түсініктеме беруді талап етеді. Көпшілік алдында сөйлеуде әңгіме 20-30 адамнан аспайтын аудитория алдында, тыңдармандар оларға айтылатын хабарламаға қызығушылық танытқан кезде қолданылады.

Риторикадағы басты ережелердің бірі шешеннің аудиторияны өзіне бағындыра білуі, ықыласына бөленуі. Шешеннің өзін қалай ұстауынан, сөзін қалай бастауынан, яғни алғашқы әсерден басталады.

Аудиторияның әлеуметтік құрамы (зиялылар, жұмысшылар, шаруалар, студенттер), олардың білім, білік, жас ерекшеліктері де көпшілік алдында сөйлеуде маңызды болып табылады.

Аудиторияның тәртібі оның әлеуметтік құрамының біркелкілігіне байланысты. Кей жағдайда ынта-ықыласы, ой-өрісі, білім, жас ерекшеліктері, әлеуметтік құрамы, жалпы мағлұматы, дүниетанымы әркім тыңдаушылар болады. Бұл орайда олардың құштарлығын ояту, тәнті ету шешеннің тәжірибесіне, өнерпаздық қабілетіне, ойлау жүйесіне, сезімталдығы мен қабылдауына тәуелді.

Қабылдау мен түсінудің проблемалары біртұтас құбылыс екендігі анық.

Көрнекті психолог Н.Н.Жинкиннің көрсетуінше, қабылдау дегеніміз тілдің материалдық құралдарын (фонема, буын, сөз, сөйлем, үнділік) талдау мен жинақтау. Қабылдау мен түсіну адамның ішкі құбылыстары мен сыртқы байланыстарын түгелдей қамтиды. Аудиторияның қабылдауы мен түсінуі үшін, атап айтқанда, олардың көңіл-күйін, наным-сенімдерін, құштарлықтарын және мотивтері мен нұсқауларды есепке алған жөн.[3,235б.]

Психолог Н.А.Зимняя аудиторияның ықыласын мынадай мотивтер оятуы мүмкін екендігін айтады: 1) интеллектуалдық, 2) моралдық, 3) эстетикалық мотивтер.

Аудиторияда интеллектуалдық мотивтермен қатысқандар айрықша ықыласпен тыңдайды. Білім-ғылыммен мұздай қарулансам, көкірегіме тоқысам деген ойда болады.

Енжар тыңдаушыларды еліктіріп әкету онайға соқпайды.

Эстетикалық мотивтермен келгенде шешен қайтсе де олардың күткеніндей биіктен жарқырап көрінуге тиісті.

Тәжірибелі шешен аудиторияның психофизиологиялық ерекшеліктерін, әлеуметтік құрамын, көңіл-күй толқындарын, ой, сана, таным дәрежесін тез арада жүзінен оқып, өзіндік қорытындылар шығарады.

Жиналған әлеуметтің алдында еркін сөз сөйлеуде Аристотель сөйлеу композициясының сегіз бөліміне назар аударады.[4,137б.]

1. Сөйлеудің өзі емес, оған кіріспе немесе алғы сөз. Саяси және сот сөзжарысында кіріспенің қажеті шамалы, қайта бірден тақырыпқа көшу мәнді. Алғы сөздің мақсаты-аудиторияны тыңдауға дайындау. Егер де шешен мен аудиторияның кездесуі бірінші болмаса, онда кіріспенің қажеті шамалы. Өйткені тыңдарман танымалы шешеннің сөзіне алдын ала бейімделеді.

2. Тақырыпты белгілегенде, оның атауы тыңдаушыға түсінікті болуы абзал.

3. Заттық мазмұнды жүйелі баяндау. Сол үшін фактіні таңдау мақсатқа сай және дұрыс тиянақталуы шарт.

4. Сөйлеудің заттық аясын талдау - сипаттау.

5. Дәлелдеу арқылы негізгі мақсатқа – тыңдаушыны сендіруге қол жеткізу. Тек дәйекті дәлел ғана шешендік өнердің қасиетін ашып бере алады.

6. Теріске шығару. Жалғандықты білдірудің түрлері: а) пікірталас (сұрақ-жауап); ә) эристика (грек сөзінен - айтысушы) – әр айтысушы өз мүддесін қорғамақ. Мысалы: базардағы саудаласу. Әркім өз мүддесін жақтап, әйтеуір ортақ бітімге келеді.

7. Үндеу – тыңдаушылардың жүрегіне ұрандата жол салу, олардың эмоциясын бағындырып алу.

8. Қорытынды – айтқанды қысқаша тұжырымдау.

Қазіргі таңда көпшілік алдында сөйлеудің түрлі формалары (дәріс, баяндама, сөйлеу) сияқты түрлі жанрлар түрлі дайындықты қажет етеді. Ал көпшілік алдында сөйлеудің жалпы ережелеріне, яғни кез келген сөзге, жанрға байланысты дайындық кезінде қолдануға болатын және қажетті ережелерге тоқталып, атап өтетініміз:

1. Сөзді ширақ бастау.

2. Драматизм.

3. Сыпайы әсерленушілік.

4. Қысқалық.

5. Екі адамның сөйлесуі.

6. Әңгімелеу.

7. Аудиториямен қарым-қатынас орнату және сақтау.

8. Негізгі ойдың түсініктілігі.

9. Сөзді ширақ аяқтау.

Г.З. Апресян шешендіктің әлеуметтік-функциональді белгілерін ескере отырып, оның: әлеуметтік-саяси, академиялық, әлеуметтік-тұрмыстық, соттық, құдайшыл-шіркеулік түрлері сияқты бағыттарын атап өтеді. Автор сөз сөйлеудің мынандай түрлерін салаға жіктеп береді:

- әлеуметтік-саяси шешендікке саяси-әлеуметтік, саяси-экономикалық тақырыптарға арналған баяндамалар, есепті баяндама, саяси немесе дипломатиялық тақырыптағы арнайы сөздер, саяси

шолу, мәжілістегі сөздер, үгіт-насихат жұмыстары жатады;

- академиялық шешендік оқу орнындағы дәрістерді, ғылыми баяндаманы, ғылыми шолуларды, ғылыми мәліметтерді қамтиды;

- соттық шешендік дегенде прокурордың немесе кіна таға айыптаушының сөзін, қоғамдық-айыптаушының сөзін, адвокаттық немесе қоғамдық-қорғаушының сөзін, өзін-өзі ақтаушының сөзін ескереміз;

- әлеуметтік-тұрмыстық шешендік мерекедегі салтанатты сөз, отырыстығы арнайы сөз, қайғылы оқиғаға байланысты арналып айтылған сөздерді қамтиды;

- құдайшыл-шіркеудегі шешендік діни уағызға, шіркеу жиылысындағы сөзге, тәлімдік тілмәрлыққа негізделеді.

Адамдық белсенділіктің қоғамдық қызметі жетілген және көбейген сайын қызыл тілдің қолдану аясы да кеңейеді, түрленеді. Қоғамдық бағыттар жетілген сайын парламенттік тілмәрлық, дипломатиялық тілмәрлық, сауда-саттық тілмәрлық, дәрістік-насихаттық тілмәрлық, диалогиялық тілмәрлық қалыптасты.

Көпшілік алдында сөз сөйлеу – шешеннің биік дүниетанымынан, қабілеттілігінен, өмірлік және өнерпаздық тәжірибесінен туындайды.

Ежелгі Римдегі Цицероннан келе жатқан мынандай афоризм бар: «ақындар болып туады, шешендер қалыптасады», яғни шешенді тәрбиелеп өсіруге болады. Дұрыс сөйлеудің ережесін үйрету арқылы адамда шешендік қабілетті жетілдіруге болады. Мұнда шешендік көп алдында сөйлей білу, сөйлей алу қабілетін аңғартады. Бұл – жүйелі жаттығудың нәтижесі. Өзімен үнемі және беріліп жұмыс істейтіндер сөйлеу қабілетін жаңғыртады. Өзімен жұмыс істеудің екі бағдары басым. Бірі – өз кем-кетігімен күресу, оны жеңе білу. Екіншісі – жаңа мақсат – мүддеге орай өз қабілет-қасиеттерін жетілдіру, жоғары жүйеге келтіру. Ол үшін көп оқу, түрлі көзқарастармен танысу, ғылыми және көркем әдебиеттердің тартымды ойлары мен нақты тұжырымдарын қысқаша жазып жүру, көп тіл білуге талпыну, әр ортада сөз бастай білу қабілетін жақсарту жұмыстарын қатар жүргізу қажет.

Психологтардың айтуынша, шешеннің ептілігін құрайтын амал-әрекеттерге:

- әдебиетті таңдай білу;
- таңдаған әдебиетті оқу қабілеттері;
- жоспарды жасай білу;
- сөйлеу мәтінін жаза білу;
- аудитория алдында өзін ұстай білу;

- әңгіме желісін уақыт мүмкіндігіне орай ықшамдау жатады.

- Шешендіктің мұндай қабілеттері бірден немесе өздігінен кездейсоқ қалыптаса қоймайды. Ол үшін шешен:

- баяндаманың мәтінін өзі жасауы;
- материалды анық, айқын және сеніммен жеткізе білуі;
- тыңдаушылардың сұрағына дұрыс жауап беруі;
- тыңдарманмен тікелей және еркін қатынаста болуы;
- көрнекі және техникалық әдіс-құралдарды пайдалана білуі керек.

Бүгінгі таңда осы қабілеттерді сауатты қолдану өте маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Молдабеков Ж. Шешендік: Оқу құралы.- Алматы: «Қазақ университеті», 2014. -379 бет.

2. Львов М.Р. Риторика. Культура речи: Учеб. пособие для студентов гуманитарных факультетов вузов. - М.: Издательский центр "Академия", 2004.-272с.

3. Александров Д.Н. Риторика. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000.-534с.

4. Иванова-Лукьянова Г.Н. Культура устной речи: интонация, паузирование, логическое ударение, темп, ритм. - М.: Наука, 2003.-197с.

5. Сопер П. Основы искусства речи: Пер. с англ.- Ростов н/Д.: Феникс, 1995.-446с:табл.

6. Айви А. Лицом к лицу: Практич. пособие для освоения приемов и навыков делового общения.- Новосибирск: ЭКОР, 2005.- С. 172

7. Эрнст О. Слово предоставляется Вам. Практические советы по ведению деловых бесед и переговоров.- М.: Экономика, 1999.- С. 91

8. Михайличенко Н.А. Риторика.- М.: Изд-во «Берегиня», 1993. Мицич П. Как проводить деловые беседы.- М.: Экономика, 2003.- С. 198

9. Ладанов И.Д. Мастерство делового взаимодействия.- М.: НТК «Менеджер», 1999.- С. 254

10. Введенская Л.А. и др. Русский язык и культура речи: Учебное пособие для вузов / Л.А. Введенская. - Ростов н / Д., 2002. - 544с.

11. Карнеги Д. Как вырабатывать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично / Д. Карнеги. - М.: "Проспект", 1989. - 419с.

14. Шейнов В.П. Риторика / В.П. Шейнов. - Мн.: Амалфея, 2000. - 592с.

Пралиева Рабиға Есимовна

Түркістан қаласы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Дайындық факультеті, Жалпы пәндер кафедрасының аға оқытушысы

Ниязова Гульжан Жолаушиевна

Түркістан қаласы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Компьютерлік ғылымдар кафедрасының меңгерушісі, ngulzyan@bk.ru

Қуандық Оразбекұлы

Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университеті. Түркістан қаласы, kuandyk_orazbek@mail.ru

Беркимбаев Камалбек Мейірбекұлы

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Кентау институтының директоры

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДА ПОДКАСТИНГ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУ МҰМКІНДІКТЕРІ

Түйін. Бұл мақалада ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялардың дамуы тенденциялары негізделген. Сонымен қатар, ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялардың педагогикалық мүмкіндіктерін пайдаланып іске асырылатын аралас оқыту түрлеріне сипаттама беріліп, оның артықшылықтары тұжырымдалған. Оқыту технологиясы сапасында подкастинг технологиясының мәні түсіндіріліп, оның негізгі түсініктері анықталған. Подкастингтің негізгі қасиеттері келтірілген. Подкаст түрлері анықталып, подкастинг технологиясын болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлауда пайдаланудың мүмкіндіктері баяндалған.

Түйін сөздер: ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялар, аралас оқыту, аралас оқыту модельдері, подкаст, скринкаст, подкастинг технологиясы.

Резюме. В данной статье обоснованы тенденции развития информационно-телекоммуникационных технологий. А также, дано характеристика и выявлены преимущества различных моделей смешанного обучения которые реализуется с использованием информационно-телекоммуникационных технологий. В качестве технологии обучения докладаются сущность технологии подкастинг. Приведены основные свойства подкастинга. Определены виды подкастов и возможности технологии подкастинга в профессиональной подготовке будущих учителей.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, смешанное обучения, модели смешанного обучения, подкаст, скринкаст, технология подкастинг.

Summary: The article deals with the tendencies of development of informational- telecommunication technologies. As well as the characteristics and advantages of the different models of mixed learning

that is implemented with the use of informational-telecommunication technologies. As learning technologies are reporting on the essence of technology is podcasting. The basic properties of podcasting were provided. The types of podcasts and capability of technology of podcasting in the professional training of future teachers were defined.

Key words: informational-communication technology, mixed learning, models of mixed learning, podcast, screencast, technology of podcasting.

Заманауи білім беру әлемнің жетекші мемлекеттерінің бәсекеге қабілетті талаптарына және инновациялық даму моделінің стратегиялық дамыту бағытына сәйкес құрылуы қажет. Бұл жағдай әлемдік білім беру кеңістігінде жан-жақты интеграциялық білімге құмар, заманауи өзгерістерге жылдам бейімделетін, өз бетімен креативті кәсіби коммуникативтік іс-әрекеттер жасай алатын, кәсіби әлеуетті, зияткер ұлт қалыптастыруды талап етуде. Болашақ мұғалімдерге қойылатын мұндай талап олардың ағылшын тілін еркін меңгеруі, олардың көп ұлтты әлеммен байланыстары мен қарым-қатынастарын кеңейтуге, өздерінің рухани, танымдық және әлеуметтік-адамгершілік қажеттіліктерін толық қанағаттандыруға, ой-өріс, білім деңгейін, шығармашылық еңбек аясын кеңейтуге, сонымен қатар жалпыадамзаттық құндылықтар мен әлемдік мәдениетті танып, білуге мүмкіндіктер береді.

Соңғы он жылдағы қоғам өміріндегі түбегейлі өзгерістер, әсіресе қалыптасқан білім беру жүйесіне түбегейлі өзгерістер жасап отырған реформалар болашақ мұғалімдерден кәсібиліктің жоғары деңгейін талап ететіндігі белгілі. Осы орайда, жылдам даму үстіндегі ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялардың білім берудегі потенциалын оңтайлы пайдаланудың білім беру сапасын арттыруға ықпалы зор [1, 2].

Гольшко А.В. өзінің «Ведущие мировые ИКТ-тренды» атты мақаласында келесі ақпаратты келтіреді (<http://json.tv/>). Бүгінгі таңда, ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялар әлемі қарапайым ғана: «cloud-pipe-device» формуласымен жұмыс жасайды. Интернет желісіне 13 млрд. астам қосылған құрылғылар саны белгілі, бұл дегеніміз әлем бойынша әрбір адамға 2 данаға таяу деген сөз. Ақиқатында желіге қосылу мүмкіндігі бар құрылғылардың барлығы қосылуда, атап

айтқанда, бағдарламалардан бастап тұрмыстық техника, автомобильге дейін, ақылды үйлер мен ақылды қалалардың үздіксіз жұмысын қамтамасыз етуге тиістілердің барлығы. Мобильді қосылулардың орташа жылдамдығы 2018 жылға дейін екі есе өседі деп болжануда. Ал мобильді қосылудың жылдамдығы – ақпараттардың мобильді трафиінің өсуі мен қолдау табуының басты кілті. Cisco компаниясының болжамдары (кесте 1):

Кесте 1. Заманауи құрылғылардың интернетке қосылу жылдамдығы

Жыл	2012	2013	2014	2015	2016	2017	CAGR
Мобильді құрылғының интернетке қосылуының орташа жылдамдығы (Кбит/с)	1 387	1 676	1 908	2 147	2 396	2 509	13 %
Смартфонның интернетке қосылуының орташа жылдамдығы (Кбит/с)	3 983	4 864	5 504	6 132	6 756	7 044	12 %

Cisco компаниясының болжамы бойынша 2018 жылға қарай жалпы әлемдік трафиктің 70%-дан аса бөлігін видеотрафик құрайтын болады, ал әлемдік мобильді трафик ақпараттарының 94%-ын смартфондар, ноутбуктар, планшеттер қалыптастырады.

Ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды, интернет желісінің мүмкіндіктерін білім беруде пайдалануды қарастыруда электронды білім беру ресурстары, электронды оқыту, қашықтықтан оқыту және т.б. туралы айтылады. Электронды білім беру ресурстары сапасында пайдалану үшін электронды құрылғылар пайдаланылатын оқу материалдары айтылады.

Электронды оқу модульдерінің өзгерістер, толықтырулар, толықтай жетілдірулер үшін маңызды қасиеттердің бірі болып табылады. Электронды білім беру ресурстарын пайдаланып іске асырылатын ықпалды оқыту формаларының бірі аралас оқыту болып табылады.

Аралас оқыту – дәстүрлі оқыту формасын және қашықтықтан оқыту формасын үйлестіре пайдаланылатын оқыту формасы. Білімді тасымалдау мен педагогикалық үдеріс қатысушыларының өзара қарым қатынасын ұйымдастыруда түрлі техникалық орталар пайдаланылады, ал қатысушылар уақыт пен кеңістікке тәуелсіз қатыса алады. Қашықтықтан оқыту формаларына чат-сабақ, вебинарлар (қашықтықтан өтілетін сабақтар, конференциялар, семинарлар, іскерлік ойындар), қашықтықтан оқыту курстары, мобильді оқыту, телеконференциялар және т.б.

Бірқатар зерттеу жұмыстарын талдау барысында аралас және электронды оқытудың шетелдік жоғары оқу орындарында білім беру ісінде пайдаланылуының жағдайы мен перспективаларын анықтауға қол жеткізілді. Атап айтқанда, Ali Al-

Busaidi электронды оқытудың жоғары білім беру сапасына әсерін зерттесе [3], R.Ellis жоғары білім беру жүйесінде қашықтықтан оқытудың кілттік аспектілері мен тәсілдерінің өзара байланысын анықтаған [4]. Ал, R.Bensor электронды оқыту жүйесінде контексті ақпараттық толықтыру рөліне ерекше назар аударып [5], Eelon Lim авторлық бірлестіктекейс стади оқыту үшін электронды оқулықты білім беру құралы ретінде қолданудың мүмкіндіктері мен білімгерлердің оқу ақпаратын қабылдауларына пайдалылығын зерттеген [6].

Шетелдік оқыту практикасында жалпы аралас оқытудың алты түрлі моделі қарастырылады:

1. «Face to Face Driver» моделі. Оқу бағдарламасының басым бөлігі оқу орнында оқытушының басшылығымен ұйымдастырылады. Электронды білім беру ресурстары мен технологиялары негізгі бағдарламаға қосымша ретінде пайдаланылады.

2. «Rotation» моделі. Оқу уақыты жеке электронды оқыту мен оқытушымен бірге оқу аудиториясында өтуі бойынша бөлінген. Оқытушы электронды оқыту барысында қашықтықтан қолдауды іске асырады.

3. «Flex» моделі. Оқу бағдарламасының басым бөлігі электронды оқыту жағдайында іске асырылады. Оқытушы әрбір білімгерге қашықтықтан жеткілік жасап, аз санды оқу топтарымен немесе жеке жеткізеді.

4. «Online Lab» моделі. Оқу бағдарламасы оқу ғимараты аумағында ұйымдастырылған электронды оқыту жағдайында (компьютерлік оқу сыныптары) меңгеріледі. Білімгерлер онлайн-курстардан бөлек сынып-сабақ жүйесінде де білім ала алады.

5. «Selfblend» моделі. Америкалық жоғары оқу орындары үшін дәстүрлі оқыту моделі болып табылады. Білімгерлер негізгі білім беру бағдар-

ламасына қосымша оқу курстарын өз беттерінше таңдайды.

Білім беру контентін жеткізушілер түрлі оқу орындары немесе білім беру мекемелері болы мүмкін.

6. «Online Driver» моделі. Оқу ақпаратының негізгі бөлігі ақпараттық білім беру ортасының электронды қорлары арқылы меңгеріледі. Оқытушымен жүзбе жүз кездесулер жиі сипатқа ие. Жүзбе-жүз кеңес алулар мен әңгімелесулер, емтихандар міндетті болып табылады.

Аралас оқытуды қолданудың артықшылықтары:

- жоғары сапалы білім қол жетімді болады тұлғалар санының өсуі;
- педагог қызметкерлерге жүктемені азайту;
- білім беру сапасын жақсарту (соның ішінде тиімді оқыту орталарын пайдалану арқылы);
- оқытуды басқарудың тиімді құралдарын қамтамасыз ету;
- студенттердің жұмыс ұйымдастыру заманауи құралдарын, коммуникацияларын меңгеруі.

Аралас оқуды пайдалану білім беру саласында қолданыстағы проблемаларды шешу құралы сапасындағы кілттік орталардың бірі болуы мүмкін.

Болашақ мұғалімдерді даярлауда тиімді аралас оқыту технологияларын қолдану аталған саладағы педагогикалық қызмет сапасын жетілдірумен қатар, креативті ойлау қабілеті жетілген, кәсіби тұрғыда ұдайы өсуге бейім, меңгерген білімін шығармашылық тұрғыда жаңғырта пайдалана алатын мамандар даярлауға жол ашады. Осындай технологиялардың бірі ағылшын тілін оқытуда пайдаланудың тиімділігі жоғары подкастинг технологиясы.

Подкаст технологиясы өзіндік даму тарихы бар веб-қызмет түрі ретінде Веб 2.0 қызметтері қатарында аталатын технологиялардың бірі. Бұрынғы кезде сайт контенттерін құру мен тарату сайт қызметкерлері тарапынан «жоғарыдан-төменге» ұстанымымен жүргізілетін (сайт, форумдар және т.б.) болса, Веб 2.0. технологиясында (блог, уикипедия, әлеуметтік желілер, твиттер және т.б.) контенттерді құру мен тарату қарапайым пайдаланушылар тарапынан іске асырылуы мүмкіндігі бар. Бұл өз кезегінде контенттерді құруды әртараптандырады, желі әлеуетін үлкен әлеуметтік белсенділікпен пайдалануға, желі қолданушылардың өзара қарым-қатынас мен бірлесе жұмыс жасауларына әкеледі. Бұл сипат аталған подкастинг технологиясына да тән.

«Подкастинг» термині «iPod» (Apple фирмасының mp3 ойнатқышының атауы) және «broadcasting» (ағылшын тілінде теле-, радио хабар тарату) сөздерінің бірігуінен пайда болған. Дегенмен, подкасттарды іске қосу үшін iPod бар болуы міндетті емес.

Интернет желісінде аудиофайлдарды тарату мүмкіндігі бұрыннан бар болатын. Подкастинг ау-

дио және видео файлдарды тасымалдаудың басқа тәсілдерінен пайдаланушылардың жаңартулар туралы ақпарат алуға тіркелулерімен ерекшеленеді.

Ағылшын тілінің Жаңа Оксфорд сөздігінде подкастинг терминінің мәні «интернетте жеке аудио ойнатқышқа көшіру мүмкіндігі қолжетімді радио хабардың немесе басқа да осыған ұқсас бағдарламаның цифрлық жазбасы ретінде анықталған» [7]. 2005 жылы бұл сөздік «подкаст» терминін жылдың жаңа сөзі ретінде таңдаған болатын. Таңдау оның жылдам өскен танымалдылығы және цифрлық жазба жасау құрылғысы мен интернетке қосылу мүмкіндігі бар кез-келген адам үшін подкасты өз бетінше құру және жариялау мүмкіндігіне негізделді.

Apple компаниясының сайтында «подкастинг – бұл тіркелушіге RSS технологиясын пайдаланып, интернет желісі арқылы жеткізілетін эпизодтық бағдарламалар сериясы» деп анықталған [<https://www.apple.com/ru/itunes/podcasts/fanfaq.html>]. Подкастинг жасаушы немесе таратушы веб-серверге XML-құжаттары мен эпизодтарды орналастыру жолымен подкасттарды қалыптастырады. Тұтынушы клиенттік қосымша арқылы подкастингке жазылады.

Интернет арқылы контент ретінде таралу тәсілі бойынша подкастинг маңызды екі қасиетке ие:

1. Подкастингке тіркелу мүмкіндігі. Бұл RSS арнасы көмегімен аудио және бейне контентті автоматты жеткізуге негізделген мүмкіндік.

2. Файлдарды (контенттерді) интернеттен компьютерге, ноутбукке, мобилді құрылғыға (телефон, смартфон, планшет және т.б.) көшіріп тасымалдау мүмкіндігі.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде «подкастинг» түсінігінің аясында:

- радиохабарларды цифрлық жазбалау;
- эпизодтық бағдарламалар сериясы;
- аудио-, бейне файлдарды құру және тарату үрдісі;
- дыбыстық хабарларды жариялау айқындалады.

Сондай-ақ, аудио және бейне файлдар (контенттің басқа да формалары) өз құрылғысына автоматты түрде көшіру үшін тіркелген пайдаланушыға қолжетімді.

Подкасттарды жіктеу мәселесі бойынша бірнеше көзқарастар бар. Г.Стенли подкасттардың келесі типтерін жіктеп ұсынады:

- аутенттік;
- оқытушы құрған (teacher podcasts);
- білімгер құрған (student podcasts)
- әдістемелік (educator podcasts).

Л.И.Агафонова мен Ж.С.Аникина келесі жіктеуді ұсынған:

1. Техникалық платформада:

- автономды подкаст (жеке бағдарламалық жабдықта жасалған);

- интеграцияланған подкаст (анықталған сайт шеңберінде құрылған).

2. Мультимедиа типі бойынша:

- аудио подкаст;
- бейне подкаст.

3. Авторлар санына қарай:

- жеке;
- ұжымдық.

4. Авторлық құрам бойынша:

- оқытушылар подкасты;
- білімгерлер подкасты.

5. Жанры бойынша:

- білім беруге арналған;
- көңіл көтеруге арналған;
- қоғамдық-саяси подкаст.

6. Оқыту мақсатына байланысты:

- дағдыларды қалыптастыру;
- білікті дамыту [8].

Аудиоподкаст аудиожазбаны білдіреді. Бұл жазбада мақсатты оқу аудиториясына қызықты және ақпарат (идея, ойлар, пікірлер, көзқарастар, талдаулар және т.б.) мәтінмен мазмұндалған болуы мүмкін.

Жазба кез-келген цифрлық аудиоформатта (мысалы, mp3 аудио файл) безендіріліп, ұсынылады.

Подкасттың бұл түрі басқаларынан автордың өз бетінше дыбысты жазуымен, мазмұнның монолог түрінде берілуімен сипатталады.

Аудиочат – аудиоподкастқа ұқсас, бірақ ақпарат сұхбат түрінде ұйымдастырылады.

Слайдкастинг – сәйкес фотолар қатарымен берілген, цифрлық аудиоформатағы жазба. Бұл өз кезегінде фотосуреттер, графиктер және т.б. элементтер, басқа да статикалық бейне суреттердің өзара ауысуы қолдау табатын дыбысты файлға жазу.

Бейнеподкаст – подкастингтің негізгі мәселе-сімен байланысты қандай да бір тақырыпта автордың баяндамасының (сөйлеген сөзі және т.б.) бейне жазбалануы.

Бейнеподкаст мақсатты аудитория үшін пайдалы болуы тиіс. Дәстүрлі жағдайда бейнеподкаст веб камераға немесе мобильді құрылғыға жазбала-нады. Бейненің жоғары кәсіби тұрғыда түсірілім жасалуы міндетті емес. М.Хигердің пікірінше бейнеподкаст үй жағдайында түсірілген подкастингке тіркелушілерге пайдалы әрі тегін ақпаратпен мазмұндалған бейнежазба.

Бейнечат – бейне подкастқа аналог, бірақ ақпа-ратты ұсынуда сұхбаттық сипатқа ие.

Көп жағдайда бұл подкаст авторының шақы-рылған тұлғамен әңгімелесуі. Бұл жағдайда әң-гімелесу қосымша сюжеттер, түсіндіруші немесе растаушы сюжеттермен толықтырылуы мүмкін.

Скринкаст – бейнеподкасттың ерекше нұсқасы. Скринкаст мәні арнайы бағдарлама көмегімен компьютер экранындағы іс-әрекеттің аудио түсіндір-мелерімен қоса бейне файл форматында жазылып, сақталуы. Бұлай құрылған бейне файл подкаст болып табылады. Подкасттың бұл нұсқасы оқыту курстарын құру үшін пайдалы.

Мәтіндік подкаст – анықталған тақырыпта мазмұндалған мәтіндік электронды құжат. Бұл мәтіндік электронды құжат подкасттың басқа түр-лері сияқты пайдаланушыларға тіркелулері бойны-ша таралады және подкастингтік негізгі мәселе-сімен байланысты көзқарасын мазмұны бойынша ұсынады.

Графикалық подкаст – мәтіндік подкасттың аналогы. Оның ерекшелігі ақпараттың графикалық формада ұсынылуы. Мысалы, фотосурет, иллю-страция, графиктер, диаграммалар және т.б.

Жоғарыда аталған екі контент түрін біріктіре ұсынатын подкаст – мәтіндік және графикалық деп аталады.

Электронды құжат түрінде таралатын дәстүрлі подкасттар подкаст терминалда PDF форматында жұмыс жасайды.

Apple фирмасы подкастинг технологиясының танымалдылығын арттырумен қатар, осы бағыт-та көптеген көлемді жұмыстар атқарып келеді. Подкастингті іске асыруды қамтамасыз ету үшін бағдарламалық жабдықтар жасауға ықпал етуде. Бұдан бөлек Apple фирмасының сайтында подка-стингке арналған мамандандырылған бөлім жұмыс жасайды. Сайттың мәліметінше iTunes Store под-касттар агрегатында 300 000-нан аса подкаст жи-нақталған [9].

Болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлауда под-кастинг технологиясын пайдалану білім сапасын арттыру үшін жаңа мүмкіндіктер ашады, олардың негізгілері:

- оқу-әдістемелік ақпаратқа қолжетімділікті кеңейту;
- жедел кеңес беру арқылы көмек көрсетуді ұй-ымдастыру;
- оқытудың жекеленуін арттыру, өз бетінше білім алу қорларын жетілдіру;
- қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру;
- бірегей жабдықтарға, қауіпті заттар, құбылы-стар немесе процестер және т.б . модельдеудің кеш-еніне қол жеткізу;
- педагогтар қауымдастығын қалыптастыру;
- білімгерлердің желілік қауымдастығын қал-ыптастыру;
- білімгерлерде сенімді және қажетті ақпаратты таңдау, сыни ойлау, іздеу дағдыларын дамыту және дамыту.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Беркимбаев, К. М. Жоғары оқу орында-рында болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алу үрдісінің мәні мен құрылымы [Текст] / К. М. Беркимбаев, К. М. Арымбаева, А. Р. Боранбаева // Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің хабаршысы=Вестник Казахского Национального университета им.Аль-Фараби. - 2016. - №2. - Б. 46-52.-("педагогикалық ғылымдар" сериясы).
2. Berkimbaev K.M. The formation of information competence of future specialists – as a factor of improvement of quality of preparation // *Life Science Journal*. – 2013. - Vol. 10. - P. 198-202.
3. Ali Al-Busaidi K. An empirical investigation linking learners' adoption of blended learning to their intention of full e-learning// *Behaviour & Information Technology*, 2013. №11(32). P. 1168-1176.
4. Ellis R., Ginns P.& P. Leanne. E-learning in higher education: some key aspects and their relationship to approaches to study// *Higher Education Research & Development*, 2009. №3(28). P. 303-318.
5. Benson R. & G. Samarawickrema. Addressing the context of e-learning: using transactional distance theory to inform design// *Distance Education*, 2009 №1(30). P. 5-21.
6. Ee-Lon Lim E.& Khe Foon Hew. Students' perceptions of the usefulness of an E-book with annotative and sharing capabilities as a tool for learning: a case study// *Innovations in Education and Teaching International*. 2014, № 1(51). P. 34-45.
7. *The new Oxford American dictionary* / ed. by Erin McKean. Second edition. Oxford University Press, 2005. – 2051 p.
8. Аникина Ж.С., Агафонова Л.И. Развитие учебной автономии при обучении иностранному языку: к истории вопроса в зарубежной педагогике *Вестник Томского государственного педагогического университета*. 2009. № 4. С. 23-27.
9. Володин А.А. Методика применения технологии подкастинга в обучении : Монография [Текст] / А.А. Володин, А.А. Володин. –Подольск : АНО ВПО «МОГИ», 2013. – 98 с.

Асанова Ұ.О.

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ профессоры

Абдуова Б.С.

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ профессоры

БІЛІМДІ ДҰРЫС БАҒАЛАУ – ТІЛДІ ШЫНАЙЫ МЕНҒЕРТУ КӨРСЕТКІШІ

Түйін: Тіл үйренушінің қазақ тілін қаншалықты меңгергендігін бағалау өлшемдері бойынша тексерудің маңызы ерекше. Жоғары оқу орындарында білім алушылардың аудиторияда және одан тыс жерлерде де тілдік құзыреттілігін дамыту тәсілдері жетілдіріліп келеді. Егер мәтін арқылы тілдік тұлғалардың байланысы оқытылып, тілдік қатынастардың барлық түрі үйретілсе, өздік жұмыстар арқылы білім алушы өзінің шығармашылық қалбетін дамытады.

Кілт сөздер: тілдік құзыреттілік, бағалау критерийлері, тексеру тәсілдері, балдық жүйе, шынайылық.

Резюме. Значение проверки по критериям оценки уровня усвоения казахского языка обучающимся имеет особое значение. Совершенствуются методы развития языковой компетенции студентов высших учебных заведений как в аудитории, так и вне ее. Если посредством текста, развивая связь языковых личностей, применяются все виды речевой деятельности, то самостоятельные работы развивают творческий облик обучающегося.

Ключевые слова: языковая компетентность, критерии оценки, методы проверок, балльная система, искренность.

Summary. The meaning of checking the level of the Kazakh language learning by the learner has a particular significance. The methods of development of linguistic competence of the university students as in the auditory so as outside of it are improving. By means of text, developing the ties of linguistic personas, all types of speech activities are used, and Students' Individual Work develops the creative image of the learner.

Key words: linguistic competence, evaluation criteria, checking methods, point rating system, honesty.

Білім алушылардың оқу жетістігін бақылау және тексеру – кредиттік оқыту жүйесінің негізгі және ажырамас бөлігі. Бақылау кең көлемде оқу процесін тексеру деген мағынаны білдіреді. Бақылау оқыту үдерісінде білім алушылардың оқу әрекетіне басшылық жасау қызметін атқарады, олардың шығармашылық күші мен қабілетінің дамуына ықпал етеді. Білімді бақылаудың негізгі мақсаты – оқу бағдарламасы бекіткен оқу материалын студенттің қандай сапамен меңгергенін анықтау.

ЖОО-да білім алушылардың оқу жетістігін бақылау үшін келесі бақылаудың түрлері қолда-

нылады: ағымдық бақылау, аралық бақылау, қорытынды бақылау. Бұл бақылау түрлері академиялық күнтізбеде бекітілген уақыттарда жүргізіледі.

Ағымдық және аралық бақылаудың формасын пәннің бағытына қарай оқытушы бекітеді. Ағымдық және аралық бақылау коллоквиум, тест, жазбаша бақылау жұмыстары, диспут, дөңгелек үстел, іскерлік ойын, проблемалы мәселелерді шешу түрінде жүргізілуі мүмкін.

Қорытынды бақылау (емтихан) жұмысы оқу курсы аяқталғанда өткізіледі. Қорытынды бағалауда студенттің барлық өтілген тақырыптар негізінде алған білімдері тексеріледі.

Қорытынды бақылау формалары:

- Тестілеу;
- Ауызша емтихан;
- Жазбаша емтихан;
- Дифференциалдық сынақ.

Пән бойынша емтихан аяқталғаннан соң студентке оның оқу жетістігінің көрсеткіші болып табылатын қорытынды баға қойылады. Қорытынды баға рұқсат алу рейтингілік бағасынан және емтихан бағасынан жинақталады. Білімді балдық жүйемен бағалаудың пән бойынша жоғары рейтингі 100 балды құрайды, оның 60%-ы семестрдегі ағымдық үлгерімін бағалауға, 40%-ы – пән бойынша қорытынды бақылауға бөлінеді.

Бағалау – оқытудың құрамдас бөлігі және қорытындылау сатысы. Бағалау – оқу үдерісінің деңгейін, сапасын, дәрежесін белгілеу. Жоғары оқу орындарында білімді бағалау – студенттердің ойлау дағдысының дамуын, олардың оқу материалын қандай дәрежеде меңгергендігін, өз бетімен жұмыс істеу қабілетін анықтайтын маңызды көрсеткіштердің бірі.

Студенттердің білімін бағалаудың маңызды бір бөлігі – білімді бағалаудың балдық жүйесі. Ол сапаны қамтамасыз етудің тетіктерін іске асырып, оқыту нәтижесін бағалауға, оқуға деген ынтызарлықты күшейте отырып білім алушылардың оқуын жеделдете, жетілдіре түсуіне мүмкіндік береді. Балмен бағалау жүйесі студенттің пәнді меңгеру процесіндегі жұмысы мен игеру алдындағы және оны аяқтағаннан кейінгі деңгейін бағалаудың негізгі құралы болып табылады.

Білім беру ұйымдарында білімді бағалаудың балдық жүйесін енгізу студенттерге оқу материалын игеру бойынша жүйелі түрде жұмыс жүргізуге жол ашады. Білімді балдық жүйемен бағалау оқу ісін ұйымдастыру кезінде оқу үрдісінің жүру бары-

сын бақылауды жақсартады, әрбір студенттің жұмысын бағалап, оқу үрдісін ұйымдастыруға жедел түзетулер енгізуге әрі білім алушыларды материалдық жағынан көтермеу мәселелерін анағұрлым ұтымды шешіп отырады.

Оқып білім алушылардың білімін бағалау өлшемдері:

«А», «А-» («өте жақсы») – бұл баға білім алушы бағдарлама материалын толық меңгергенде және қандай да бір қателіктер, олқылықтар жібермегенде, БӨЖ тапсырмаларын уақытылы және дұрыс орындағанда, сол бойынша есеп бергенде, сонымен бірге өзіндік ой-пікірін білдіргенде, коллоквиум және үй тапсырмаларын уақытылы және қатесіз орындағанда, ғылыми-зерттеу жұмысымен айналысқанда, пәнді меңгерген кезде қосымша ғылыми әдебиетті өз бетінше қолданғанда, бағдарлама материалын өз бетінше жүйелей алған кезде қойылады.

«В+», «В», «В-» («жақсы») – бұл баға студент бағдарлама материалын 75% -дан төмен орындамағанда, сонымен бірге жауап беру кезінде өрескел қате жібермегенде, БӨЖ тапсырмаларын уақытылы орындағанда және оларды негізгі ескертулерсіз тапсырғанда, коллоквиумдар мен үй тапсырмаларын негізгі ескертулерсіз дұрыс орындап, уақытылы тапсырғанда, оқытушының нұсқауымен қосымша әдебиеттер пайдаланғанда, ғылыми-зерттеу жұмысымен айналысқанда, негізсіз олқылықтарды немесе студенттің өзі түзеткен негізгі қателерді жібермегенде, оқытушының көмегімен бағдарлама материалын жүйелей алғанда қойылады.

«С+», «С», «С-», «Д+» («қанағаттанарлық») – бұл баға студент бағдарлама материалын 50%-дан төмен игермегенде, БӨЖ тапсырмаларын, үй тапсырмасын орындаған кезде оқытушының көмегіне жүгінгенде, коллоквиум тапсырған кезде олқылықтар мен негізсіз қателерді жібергенде, зерттеу жұмысына белсенді қатыспағанда, оқытушы көрсеткен оқу әдебиеттерімен шектелгенде, материалды жүйелеуде көп қиындықтар кездескенде қойылады.

«F» («қанағаттанарлықсыз») – бұл баға бағдарламада қарастырылған негізгі материалды меңгеруде студент олқылықтар танытқан жағдайда, пән бағдарламасының жартысынан көбін игермегенде, жауап беру кезінде негізгі қателер жібергенде, ағымдық, аралық және қорытынды бақылау түрлерімен қарастырылған жеке тапсырмаларды орындамағанда, бағдарламада қарастырылған барлық негізгі әдебиетпен жұмыс істемегенде қойылады.

Студенттердің білімін бағалауда олардың практикалық сабақтағы белсенділігіне, сабаққа қатысуына, БӨЖ тапсырмасын орындауына, үй тапсырмасын орындауына жеке-жеке балл қойылып отыруы тиіс. Мәселен, студент сабаққа келмесе

– 0%, практикалық сабаққа келіп, жай отырғаны үшін – 20%, ал практикалық сабақта белсенділік танытып, жұмыс жасаса – 20%-дан 100%-ға дейін бағаланады. Аралық бақылау жұмысын орындау кезінде де бұл талаптар ескеріледі. Сондай-ақ емтихан бағасын қою кезінде де оқытушы осы жоғарыда айтылған өлшемдерді басшылыққа алады.

Бағалаудың негізгі өлшемдері ЖОО-да бекітіліп, оқу үдерісінде қолданыста болып келе жатқанына қарамастан, әлі де оқытушылар тарапынан студенттің білімін бағалауда «жомарттық таныту» не тым «қатал боп көріну» жиі кездесіп жатады. Жоғары баға алған студенттің сабақтан тыс уақытта өз ойын жеткізе алмай, не тосыннан қойылған сұрақтарға жауап бере алмай жататындарын көріп жүрміз. Сондай-ақ сабақта мүлде сөйлемейтін студенттің аудиториядан тыс уақытта қазақшасы қамшы салдырмайтынын да байқаймыз. Осындай білім алушыларды дұрыс бағалай білу – оқытушы тарапынан үлкен жауапкершілікті ғана емес, адамгершілік пен кәсібилікті де танытатын амал. Баға білімді есепке алумен қатар тәрбиелік құрал қызметін де атқаратыны белгілі. Сондықтан да білім алушылардың білімін бағалауда немқұрайлылыққа салынуға болмайды.

Студенттердің білім жетістіктерін бүгінгі күннің талабына сай жаңаша бағалау – заман талабы. Бағалаудың жаңа әдісінде студент бағаны қандай критерийлер бойынша алғанын, келесі сабақтарда қандай критерийлерге көңіл бөлу керектігін ұғынады. Бұл жүйеде білім алушының нәтижесімен бірге іс-әрекеті де бағаланады. Одан басқа студенттерді бағалауда оқытушы түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана алады. Оқу үдерісінде студенттер өзін-өзі бағалау, бірін-бірі бағалау, топтық бағалауда оқу үдерісінің белсенді қатысушысы бола алады.

Студенттердің білімін бағалауда білімгерлердің өздеріне мүмкіндік беру арқылы оқу процесін тиімді ету оқытушының жұмысын жеңілдетері анық. Өзін-өзі бағалау – өз әрекеттері мен дамуына баға беру, оларды сыни көзқарас тұрғысынан талдау қабілеті, өз тәжірибесін кәсіби қызметпен байланыстыру әрекеттері студентте рефлексия дағдысы қалыптасқандығын көрсетеді. Өзін-өзі бағалау және құрбыларын бағалау студенттерге ойлайтын және оқитын тұлға ретінде өзінің білімін дамытуға, ағымдағы тапсырмаларды түсінуге, оқыту үдерісін жақсартудың жолдарын сезінуге және жетістікке жетуге мүмкіндік береді. Өзін-өзі бағалау жұмысын кестелер арқылы жүзеге асыру тиімді тәсіл болмақ. Мысалы: студенттің өзін-өзі бағалау кестесі, өзінің пікірталасқа қатысуын бағалау кестесі, топтық жұмыстарды бағалау кестесі, «ойды қорытындылау» тәсілін бағалау кестесі және топ жұмысын бағалау кестесін құру. Өзін-өзі бағалау және өзара бағалау нақты критерийлерді қажет етеді. Олар:

- не тексерілуге тиіс екенін түсіну;
- студенттерге өзінің жұмыстарын қайта қарауға мүмкіндік беру;

- студенттерге өздерінің жеке мақсаттарын анықтауға және өз жұмыстарын жақсарту үшін не істеу керектігін анықтауға көмектесу үшін керек. Өзін өзі бағалау өзін өзі реттеуге жетелейді.

Өзара бағалау нәтижесінде студенттердің бағаның дұрыс қойылғанына көздері жетіп, бәсекелестік туады, олар өз деңгейлерінің жоғары болуына талпынады, келесі жолы қате жібермей, жіберген қателерінің дұрыс жауабына айрықша көңіл бөледі, білім алуға ұмтылады. Сондықтан да сабақта бағалаудың әр түрін қолдану жақсы нәтиже бермек. Бағалаудың бірнеше түрлері бар:

- Ғажайып сызғыш әдістемесі арқылы бағалау;
- Жеке жетістіктер парағын толтыру арқылы бағалау;
- Эмоциялық қалыптар кескіндемесі арқылы бағалау;
- Пікірнама жазу арқылы бағалау;
- Оқытудың «Үш өлшемді әдістемелік жүйесіндегі» бағалау (Қараев пен Кобдикованың оқыту технологиясы бойынша бағалау);
- Блум таксономиясы бойынша бағалау;
- Липкинаның «Үш баға» әдістемесіне сәйкестендірілген бағалау;
- Портфолио көмегі арқылы бағалау;
- Жапсырма қағаздар көмегімен бағалау, т.б.

Қазақ тілінен жоғары баға қоюды жақсы көретін оқытушылар білім алушылардың білімін тексеру мақсатында эссе жазу тапсырмасын береді. Студент эссесі – оқытушы ұсынған тақырыпқа өзіндік жазбаша жұмысы (тақырыпты студент ұсына да алады, бірақ міндетті түрде оқытушымен келісілген болуы тиіс). Эссенің мақсаты – өзіндік шығармашылық ойлау және өз ойларын жазбаша мазмұндау дағдысын дамыту. Эссе жазу өте пайдалы, ол авторға ойды айқын және сауатты тұжырымдауға, ақпаратты құрылымдауға, талдаудың негізгі категорияларын пайдалануға, себеп-салдарлық байланыстарды ажыратуға, түсініктерді сәйкесті мысалдармен безендіруге, өз тұжырымын дәлелдеуге, ғылыми стильді меңгеруге көмектеседі.

Эссенің негізгі мазмұны мынада: қойылған проблеманың мәнін айқын мазмұндау, қағиданы және аналитикалық құрал-сайманды пән шеңберінде қарастырылатын, қолдана отырып, өзі жүргізген талдауын енгізу, қойылған проблема бойынша автордың ұстанымын қорытатын тұжырымдарды кіргізу. Пәннің ерекшелігіне байланысты эссенің нысаны елеулі саралап жіктелуі мүмкін. «Кейбір жағдайларда бұл зерделенетін проблема бойынша статистикалық бар мәліметтерді талдау болуы, жаппай ақпарат құралдарының материалдарын талдау және зерделенетін модельдерді қолдана отырып ұсынылған тапсырманы нақты талқылау, проблеманы бейнелейтін мысалдарды іріктеу және

нақты талдау». Сол секілді көркем мәтіннен де белгілі бір үзіндіні алып, сол бойынша автордың өз бейнесі мен кейіпкер бейнесін танытатын тұстарын талдауға, өз ойын бейнелі жеткізе жазуға ынталандыру қажет. Мысалы, өтіліп жатқан тақырып отбасы, неке, демография туралы болды делік. Қазақ жазушыларының бұл тақырыпта жазылған бір шығармасынан үзінді ала отырып, бірге талқылап, ары қарай студенттің өзіне неге эссе жаздырмасқа? Сонда қазақ тілінен бестік баға алып жүрген студентіңіздің сіз күткен деңгейге қаншалықты лайық екендігін байқай аласыз. Бұлардан басқа, қарапайым тілмен айтқанда сұрақ-жауап тәсілдерін де жиі қолдану қажет. Оны түрлендіруді де ескеріп отырғанымыз абзал.

Студенттердің қазақ тілінде қаншалықты мазмұнды, тартымды сөйлей алатындығын анықтаудың бір тәсілі ретінде бейнефильмдерді көру және талқылау болуы шарт. Тиісті мазмұндағы бейнефильмдерді тек қана қосымша материалдар ретінде емес, сабақтардың және тренингтердің кез-келген түріне оның тақырыбы мен мазмұнына сәйкес пайдалануға болады. Фильмді көрсетер алдында студенттердің алдына бірнеше (3-5) шешуші сұрақтар қою керек. Бұл келесі талқылауға салудың негізі болады. Алдын ала таңдалып алынған кадрлармен фильмді тоқтатып, пікірсайыс өткізуге болады. Соңында студенттермен бірігіп міндетті түрде жиынтығын шығару және қорытындысын жариялау керек.

Қазақ тілін оқытуда үлкен нәтижелерге қол жеткізу үшін олардың өздерін жағдаяттарды талқылау және пікірді жинақтау тәсілдеріне жетелеу керек. Оқытушы сабақ үрдісін ұйымдастырушы, бағыттаушы адам ролінде болады. Шешім табылған кезде студент өз еңбегінің дұрыс, бұрыстығын өзінше дәлелдей білуге үйренеді. Сондай-ақ білім алушыға өз ойын білдіріп, пікір айтуға мүмкіндік береді. Мысалы, өзіміз сабақта қолданатын жағдаяттық тапсырмадан мысал бере кетейік:

Тапсырма Тірек сөздерді толық қолдана отырып, берілген жағдаятқа диалог құрастырыңыз.

Көлік сатып алғыңыз келеді. Өзіңіз жақсы көретін көлік маркасын, қанша теңге (доллар) көлемінде алғыңыз келетінін автосалон менеджеріне (диллерге, көлік базарындағы сатушыға, т.б.) айтыңыз. Ол сізге сіз таңдаған көліктердің сапасы туралы айтып береді.

Тірек сөздер:

- 1) Жапония көліктерін айтар едім;
- 2) Қазақстанда құрастырылған көліктер;
- 3) Тапсырыс бергеннен кейін 60 күн ішінде жеткізіледі.

Осы тәсілдің өзінен-ақ білім алушының жағдаяттық тапсырмаларға қаншалықты дайын екендігін, шынайы өмірде жиі ұшырасатын тақырыптарға қатысты көзқарасын, жылдам тілдік коммуникацияға түсу дағдысын, сұқбаттасушының сұрақтары

мен жауаптарын тыңдай отырып, әңгімеге араласу қабілетін анықтауға болады. Әрине, сіз әлі де болса қандай баға қою қажеттігін пысықтап алу үшін кері байланыспен тексеріңіз. Ол үшін

«Алма ағашы» әдісін таңдауға болады: Студенттерге сабақ басында екі түсті «алма» беріледі. Сабақ соңында оны алма ағашына ілу керек. Жасыл түсті алма (мен бүгін бәрін жақсы орындадым деп ойлаймын: менің көңіл-күйім көтеріңкі, тапсырмаларды орындау барысында қателескен тұстарым аз болды) ілген студент өз дәлелін айтады. Қызыл түсті алма (мен тапсырманы орындай алмадым, көңіл-күйім жоқ. Тапсырмаларды орындауда сөздік қорым жетіспеді, жылдам коммуникацияға түсе алмадым, сөйлемдерімде қателер жиі кездесті, т.б.) ілген білім алушы өзіне не қиындық келтіргенін айтады, қойылар бағаның шынайы болатынына көз жеткізе алады. Сонымен бірге, сабақты қорытындылауда оқытушы

«Тобықтай түйін» тапсырмасын бере алады. Мұнда білім алушылар өздеріне берілген оншақты сөздің ішінен, өздерінің бүгінгі сабақтағы жағдайын сипаттайтындай екі-үш сөзді таңдап айтады. Мысалы, олар:

Қызықты болды; Ұнады; Қуаныштымын; Шабыттандым; Түсіндім; Тартымды емес; Қанағаттанбадым; Зеріктім; Немқұрайлылық туғызды; Жаңалық емес; Өзекті емес; Тым ауыр қабылданды; т.б. Бұндай кері байланыстар оқытушы мен студенттердің арасында сенімділік пен өзара ықпалдасу нәтижесін көздеуі керек. Әсіресе жағымсыз пікірде болған студенттің жағдайын түсіндіруіне, олқы кеткен тұстарды табуға, жағдаяттан бірлесе жол табуға ұмтылғанымыз абзал.

Баға студенттің кемшіліктерін табу үшін емес, керісінше оның әрі қарай дамуына ықпал ету үшін қойылады. Баға қою бағалаудан туады және де білім алушы келесі білім алушыға баға қоймайды, тек бағалайды. Сонымен, бағалау жүйесінің негізгі мақсаты білім сапасын арттыру болып табылады. Ал қазіргі заманғы білім сапасы дегеніміз ол білім алушының келешектегі өзінің әртүрлі жеке мәселелерін шешуге керекті, қажетті құзіреттіліктерін қалыптастыратын білім беру нәтижесі болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. *Жоғары оқу орындарындағы білім алушылардың үлгеріміне ағымдық бақылау, аралық және қорытынды аттестаттау өткізудің типтік ережесі. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы №125 бұйрығымен бекітілген (ҚР БҒМ 2013.11.04 №445 бұйрығымен енгізілген өзгерістерімен)*

2. *Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға білім беру стандарты 5.03.006-2006.- Астана, 2006.*

3. *Тауипбаева А.Т., Абдихайымова Г.Т. Тұлғаның ақыл-ойын қалыптастырудағы өзін-өзі бағалаудың педагогикалық-психологиялық мүмкіндіктері // Молодой ученый. – 2015. – №7.2. – С. 34-36.*

4. *Құрман Н.Ж. Қазақ тілін дамыта оқыту технологиясы. Монография. – Астана, 2007.*

5. *Красноборова А.А. Критериальное оценивание как технология формирования учебно-познавательной компетентности учащихся // Автореф. ... канд. дисс. Нижний Новгород, 2010. – 140 с.*

Жылқыбай Г.

Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің доценті, ф.ғ.к.,
Түркістан қ., e-mail: zerek24@mail.ru

БІЛІМГЕРЛЕРДІҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІН ТОПТЫҚ ЖҰМЫС ТҮРЛЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАҒАЛАУ

Түйін. Қазіргі таңда жоғары оқу орындарында болашақ мамандарды даярлау ісін қайта қарау, оның мазмұны мен құрылымын өзгертуді ғана талап етпей, сонымен қоса оның бүкіл бағдар бағытын түбегейлі жетілдіруді керек етіп отыр. Білім берудің қазіргі мақсаты – тек білім мен дағдыға қол жеткізу ғана емес, солардың негізінде дербес әлеуметтік және кәсіби біліктілікке қол жеткізу, студенттің жеке тұлға ретінде жан-жақты дамуына баса мән беру, проблемалық оқытуды жетілдіру, шығармашылық еңбегімен өздігінен ізденіп білім алу, дайын материалды ғана қанағат тұтпай, ақпаратты өзі іздеп табу, ой қорытындысын жасауға үйрету.

Түйін сөздер: жоғары оқу орындары, мамандар даярлау, білім беру, кәсіби біліктілік, мазмұн мен құрылым, топтық жұмыс, бағалау жүйесі, өзекті мәселе, өмір талабы.

Резюме. Способом организации совместной деятельности обучающихся под руководством преподавателя с целью решить групповые задачи или воздействовать на мнения участников в процессе общения является групповая дискуссия. Темы дискуссий могут непосредственно касаться теоретического материала занятий. Использование данного метода позволяет дать студентам возможность увидеть проблему с разных сторон, уточнить личные точки зрения, выработать общее решение группы, повысить интерес аудитории к обсуждаемой проблеме. Студенты осваивают языковые нормы не только «рядом», но и «вместе», сотрудничая друг с другом. Все без исключения обучающиеся подчеркивают важность взаимодействия, сотрудничества, поскольку считают эти навыки необходимыми в будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: ВУЗ, подготовка кадров, образование, профессиональные навыки, содержание и структура, групповая работа, система оценки, актуальная проблема.

Summary. Method of the organization on students joint activities under the teachers' leadership is the urgent problem in education with the purpose of solving group problems or to influence on participants' opinion. Subjects of discussions can be directly concerned teaching theoretical materials. The use of this method allows students to give the chance to see a problem from the different sides, to specify the personal points of view, to develop the common decision of group, to increase interest of audience to discuss the problem. Students can master the language regulations not only "nearby", but also "together", cooperating with each other. All students emphasize the importance of interaction and cooperation as they may consider these skills necessary for future professional activities.

Keywords: HIGHER EDUCATION INSTITUTION, training, education, professional skills, content and structure, group work, system of assessment, urgent problem.

XXI ғасырда білім мен ғылым саласында болып жатқан өзгерістер болашақ мамандар даярлауда жоғары мектептің алдына жаңа міндеттер қойып отыр. Осыған орай, бүгінгі әлеуметтік білім беру кеңістігіне сай бейімдеп білім алу, жалпы ғаламдық танымды, ойлауды дамыту, өзінше ғылыми тұжырым жасауға, олардың қажетіне қарай ғылым жетістігін сұрыптауға, студенттің өзінің іс-әрекетінің субъектісі болуына мүмкіндік туғызу - көкейкесті мәселе.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім беру және оның шығармашылық, рухани және тәни күш қуатын жетілдіру, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына жағдай жасау міндеті көзделгенін ескерсек, болашақ мамандарды жаңашылдыққа даярлауымыз керек [2].

Жоғары білім - маманға білім, іскерлік және дағды ғана беріп қоймайды, ол жеке тұлға қалыптастырады. Жоғары мектептегі білім берудің басты мақсаты - алдыңғы қатарлы жастар тәрбиелеу, адамзаттың мәдени және өнегелік деңгейі мен оның ой-өрісін арттыру, жоғары білімді маман иелерін дайындау. Білім саясатының өзекті мәселелері - кәсіптік даярлаудың сапасын жақсарту, біліммен қамтамасыз етудің ғылыми-әдістемелік жүйесін түбегейлі жаңарту, оқытудың әдістері мен ұйымдастыру түрлерін өзгерту, педагогикалық ғылымдарды ұйымдастыруды қайта құру, ондағы алдыңғы қатарлы оқу-тәрбие тәжірибелері мен қазіргі қоғамның сұраныстарының алшақтығын жою, білімдегі жаңашылдықты саралау, білімді жетілдіру үрдісіндегі үздіксіздікті қамтамасыз етуде оның ролін арттыру.

Қазақстан Республикасындағы қоғамдық өзгерістердің ауқымдылығы, күрделілігі білім беру саласына оның ішінде жоғары оқу орындарында білім беру стратегияларына өзгерістер енгізуді талап етеді. Әр түрлі болжамдардың сан алуандығына қарамастан, қазіргі білім беру жүйесін дамыту үрдісінде жаңа оқыту үлгілеріне, мазмұнына, технологияларына, түрлері мен әдістеріне қатысты шығармашылық ізденістердің қарқындылығымен әрі көп түрлілігімен ерекшеленетінін мойындауға болады.

Білім беру саласында оқу-таным әрекетінің сапасын, дәрежесін есепке алу, тексеру және бағалаудың білім, білік, дағдының нәтижесін артты-

рудағы қызметі ерекше. Оның технологиясын әр кезде өмір талабына сай жетілдіріп отыру - оқыту міндеттерінің өзекті мәселелерінің бірі. Қазіргі кезде жоғары оқу орындарында оқыту үдерісіндегі оқу-таным әрекетінің сапасын анықтайтын рейтингтік түрі өмірге келді. Білім нәтижелерін бағалау жүйесі – студенттердің білімді қаншалықты жетік меңгергенін анықтау механизмі. Қазіргі заманғы бағалау икемді, көп құралды (құрылғылы), түсінікті, психологиялық жайлы, көп құрамды: диагностикалық, суммативті, формативті болып келеді. Білімді бақылау және бағалау ғылыми дәлелденген, тәжірибеде қолданылған принциптер негізінде жүргізіледі: әділдік, жан-жақтылық, жүйелілік, жеке-даралық, дифференциалдық және тәрбиелік. Әділдік, шындық (білім сапасының нақтылығы, баға өлшемі мен ережесі нормасына қатысты) – бұл субъективтік факторларды болдырмауды көздейді.

Оқыту үдерісінде оқытушының бағалауынан бөлек студенттердің өзін-өзі бағалауы мен өзара бағалауы да өте қажет. Өзін-өзі бақылау, олардың оқу бағдарламасы материалы мен игерген іскерлігі және дағдысының беріктігі жайлы ақпарат алуын қамтамасыз етеді. Өзін-өзі тексеру арқылы студенттердің алған білімдеріне деген сенімі артады, орындаған жаттығуы мен жүргізген жұмыстарының нәтижесін бағалайды. Баға – білімді есепке алу ғана емес, тәрбие құралы да. Сондықтан білім нәтижелерін бағалауда немқұрайдылыққа салынуға болмайды. Әрбір жұмыс түрін бағалауда бағалау критерийлерін ұсыну маңызды.

Топтық жұмыс түрлерін бағалауда оқытушылардың жиі қоятын сұрақтары:

- Топтық жұмыс түрлерін қолдану арқылы білімгерлердің оқу жетістіктерін қалай бағалауға болады?

- Топтық жұмыс түрлерін бағалауда формативті бағалауға нені жатқызуға болады?

Оқытудың топтық түрін қолдануда жұмыс соңында алынған өнім ғана маңызды емес, сондай-ақ оның қалай алынғаны, жасалғаны да маңызды. Бұл – бағалауға жұмыс нәтижесі ғана емес, үдерістің өзінің де қатысты екендігін білдіреді, өйткені топпен жұмыс жасай білу – білімгерде қалыптастырылуы, оның қалыптасуы үшін жағдай

жасалуы тиіс маңызды құзырет. Мұндай жағдайда формативті бағалау оқыту үдерісінің бөлігіне айналады, өйткені топтық жұмыс талқылау, сұрақ қою, кері байланыс орнатуға құрылады. Топтық жұмысты бағалаудың міндетті түрде баға қоюмен шектелмейтіндігін оқытушының есте сақтағаны маңызды.

Топтық жұмысын бірнеше бағытта бағалауға болады:

- Оқытушының әр топтың қызметін бағалауы;

- Оқытушының кейбір білімгерлердің қызметін бағалауы;

- Өзіндік бағалау (өзара бағалау, оқытушы мен білімгерлердің топ жұмысын бірге бағалауы).

Топтық жұмысты ұйымдастыру үшін оқытушының білімгерлерге басынан бастап түсіндіріп қоюы тиіс бірқатар шарттың орындалуы талап етіледі:

- Топтық жұмыс мақсатының өтіліп отырған тақырыптың оқыту мақсатына сәйкестігін хабарлау.

- Тапсырманы бағалау критерийлерін анықтау (топтағы жұмыс үдерісін бағалау және топ жұмысының нәтижесін бағалау).

- Бағалауды кім жүзеге асыратынын хабарлау (оқытушының өзі; білімгерлермен бірге; тек білімгерлер; арнайы қазылар алқасы).

- Топ жұмысын тапсырудың түрі мен мерзімін анықтау.

- Бағалау ұстанымдары туралы хабарлау: Топ жұмысына қосқан жеке үлесінің міндетті бағалануы; Топ жұмысын тұтастай бағалау.

Егер оқытушы топ жұмысына баға қоюды жоспарласа, топ мүшелеріне әр түрлі баға қоймағаны жөн, өйткені ол – топтық жұмыстың концепциясына қайшы келеді. Бірдей баға қойған жағдайда да оқытушы топтың жақсы жұмысын мадақтап, топтық жұмысқа онша қатыспай отырғандарды талқылауы керек. Бұл – әсіресе, топ мүшелерінің әрқайсысының жауапкершіліктері нақты белгіленген жағдайда қолайлы.

Оқытушы бақылау түрлерін белгілеп, білімгерлермен бірлесіп отырып «Топ жұмысын бағалау критерийлерін» талқылап және бекітіп алады да, семестр бойы топ жұмысын бағалауда қолданып отырады (1-кесте).

1-кесте. Топ жұмысын бағалау					
Топ №	Топтағы ынтымақтастық (міндеттердің бөлінуі мен орындалуы)	Тәртіп(басқа топтарға кедергі жасамау, тапсырмадан тыс қалмау, шуламау)	Тақырыпты, тапсырманы, материалды ашу	Өзге топ презентацияларын тыңдай алуы, сұрақ қоюы, толықтыруы	Жалпы балл
	30	10	30	30	100
I					
II					
III					

Топ жұмысын белгіленген талаптар деңгейінде әділ бағалау топтың белсенділігін, өздеріне деген сенімін арттырады. Осылайша өзара бірін-бірі бағалауға, өзін-өзі бағалау түрлеріне де қол жеткізуге болады.

Топтық жұмыс түрінде оқытушы әр білімгерді жеке бағалағысы келсе, жұмыс топ болып жүргізілгенімен, сол топтық жұмысқа әр білімгердің қатысуын анықтайтын бағалау критерийлерін жасап алу керек. Оқытушы сабақ басталмас бұрын кімдерді жеке бағалағысы келетінін белгілеп алады (2-4 білімгер).

Кейбір білімгерлердің қызметі мен оқу нәтижелерін бағалауда оқытушы өзара бағалау түрін де қолдануына болады. Ол үшін оқытушы олардың топтық жұмыс жасау барысындағы қосқан үлестерін бағалау қажеттігін ескертеді. Ол үшін бағалау критерийлерін нақтылап белгілеп алу маңызды (2-кесте).

Оқытудың топтық жұмыс түрін қолдану барысындағы қорытынды бағада білімгерлердің жеке оқу жетістіктерінің көрініс табатынын оқытушының ең әуелі түсіндіріп қойғаны жөн.

2-кесте. Білімгердің топтық жұмысқа қосқан үлесін бағалау критерийлері

	1.Ақмарал	2.Мақпал	3.Оспан	4.Ару
Міндеттерді бөліседі және орындайды				
Ұсыныс айтады				
Талқылауға белсенді қатысады				
Топ мүшелеріне көмектеседі				
Ықыласпен тыңдайды				
Өз пікірін дәлелдей алады				
Жалпы балл				

Білімгерді бағалау үдерісіне қатыстыру жағдайы білімгерге өзін оқытушымен тең дәрежеде сезінуіне, соған сәйкес өзінің білім алуына деген жауапкершілікті сезінуіне ықпал етеді. Оқытудың топтық жұмыс түрінде өзін-өзі бағалаудың да өзіндік орны бар. Кейбір жағдайларда білімгерге өзін-өзі бағалауға да мүмкіндік берген жөн. Ол үшін топтық жұмыс аяқталғаннан кейін білімгерге өзін-өзі бағалау формасын өзіндік толтыру қолданылады (3-кесте).

3-кесте. Өзін-өзі бағалау және білімгерді оқытушының бағалауы

Білімгердің аты-жөні, тобы	Мүмкін болатын балл	Алынған балл	
		Өзінің бағасы	Оқытушы бағасы
Топтағы өз міндеттерін толық, уақытында, сапалы орындады			
Берілген оқу тапсырмаларын негізге ала отырып топта жұмыс атқарды			
Берілген оқу тапсырмаларын орындауда топ мүшелеріне көмектесіп, ынталандырып отырды			
Өзгелерді ықыласпен тыңдады			
Аргументті идеялар ұсынды			
Талқылауларға қатысты			
(қарсылығын сыпайы білдіріп, даулы мәселелерде келісімге жетіп отырды)			
Топтағы басқа білімгерлердің жауаптарын толықтырып, пікір қосып отырды			
Барлығы:			

Бұл жағдай топта жұмыс істеу дағдыларын дамыту деңгейіне, оқу материалдарын меңгеру сапасына талдау жасауға, білімгерлердің оқу жетістіктерінің сапасын жақсартудың келесі қадамдарын жоспарлауға мүмкіндік туғызады. Топтық жұмыс түрлерін бағалаудың әр түрлі формаларын қолдану нәтижесінде оқытушы білімгерлерге топтағы жұмыс үдерісін бағалауды, өзіндік бағалау механизмдерін қолдану арқылы дайындалған жұмыстың мықты және әлсіз тұстарын анықтауды үйретеді.

Бақылаудың ең негізгі мақсаты – студенттерді өз білімдеріндегі кемшіліктерді дер кезінде анықтап, оны жойып отыруға ынталандыру болып табылады. Біздің байқауымызша, білімгерлер жұмысының қарқындылығы бақылау өткізудің жиілігімен және тұрақтылығымен реттеледі. Оқытушы

жұмысының маңызды аспектісі білімгерлердің білім, білік, дағдыны меңгеруін бақылау, білімгерлердің өзін-өзі тексеру және өз жұмысын бағалау мақсатында пайдалануы болып табылады.

Әдебиеттер:

1. *Оценивание учебных достижений учащихся. Методическое руководство/Сост. Р. Х. Шакиров, А.А. Буркитова, О.И. Дудкина. – Б.: «Билим», 2012.*

2. *Білім туралы заң. // Қазақстан Республикасындағы Білім туралы заңнама. Заң актілерінің жиынтығы. – Алматы: Юрист, 2003. -180 б.*

3. *Ахмет Ясауи университетінде білім беру үдерісін ұйымдастыру бойынша нормативті құжаттар жинағы. – Түркістан. ХҚТУ баспаханасы, 2014. - 264 бет*

Утемисова Анар Алтаевна

кандидат педагогических наук, заведующая кафедрой математики
Костанайского государственного университета им. А. Байтурсынова
г. Костанай, e-mail: anar_utemisova@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ ПРИ ПОДГОТОВКЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВУЗЕ

Түйін. Нарықтық қатынас экономистерге тиімді шешім қабылдап және қабылданған шешімге жауапкершілік алатын жоғары талап қойып отыр. Бұл мақалада шешім қабылау түсінгіне және тұрақсыздық пен белгісіздік жағдайларында шешім қабылдаудың ерешелігін анықтауға сараптама жасалған.

Резюме. Рыночные отношения предъявляют повышенные требования к экономистам, способные принимать эффективные решения и брать ответственность за принятые решения. В данной статье приведен анализ понятия принятия решения, и выявлены особенности принятия решения в условиях нестабильности и неопределенности.

Summary. Market relations are more demanding for economists, who are able to make effective decisions and take responsibility for the decisions taken. This article provides an analysis of the concept of decision-making, and the peculiarities of decision making in conditions of instability and uncertainty.

В быстро меняющейся экономической ситуации происходит стремительное изменение процессов производства на основе внедрения новых современных технологий, что влечет за собой необходимость подготовки высококвалифицированных специалистов. В условиях жесткой конкуренции современный специалист должен владеть глубокими профессиональными знаниями, оперативно реагировать на изменения в обществе, быть готовым к принятию оптимальных ответственных решений. Особенно это важно для специалистов в области экономики, так как от способности принимать оптимальные профессиональные решения зависит не только деятельность одного предприятия, но и экономики страны в целом.

Принятие решений является, возможно, одним из основных видов деятельности человека. Попытка понять, объяснить и предсказать поведение делающего выбор индивида стала главной задачей поведенческих и социальных наук. Действительно, экономическая теория, психология, социология и политические науки имеют дело с решениями, принимаемыми покупателями, пациентами, избирателями и государственными деятелями [1; 2; 3; 4].

Термин «принятие решений» появился в 30-х годах прошлого столетия и использовался теоретиками «классической школы» для характеристики процессов децентрализации. Более углубленное

исследование вопросов, связанных с принятием решений в рамках различных наук привело к созданию ряда концепций, в рамках которых рассматриваемое понятие трактовалось по-разному.

В экономических науках понятие «решение» неоднозначно и рассматривается как процесс, как акт выбора или как результат выбора.

Решение как результат выбора в экономике представляет собой предписание к действию. С содержательной точки зрения решением может быть способ действия, план работы, вариант проекта и т.п. Решение является одним из видов мыслительной деятельности и проявлением воли человека и имеет свои характерные признаки. К ним относятся:

- наличие выбора из множества возможных решений;
- выбор ориентирован на сознательное достижение;
- выбор основан на сформировавшейся установке к действию [3].

Многие авторы подчеркивают важность для экономистов временного фактора принятия решения [3; 5; 6 и др.], поэтому, как правило, предлагается рассматривать его как поэтапный процесс, оптимизирующий временные затраты: анализ проблемной ситуации и постановка задачи, формирование решения, выбор наилучшего решения.

Характерной чертой для принятия решения в области экономики, кроме того, является определение ограничений и критериев принятия решения [7]. Ограничения варьируют и зависят от конкретной ситуации. Ограничения корректирующих действий сужают возможности в принятии решений. К таким ограничениям, например, можно отнести неадекватность средств; неспособность закупить ресурсы по приемлемым ценам; потребность в технологии, еще не разработанной или чересчур дорогой; исключительно острая конкуренция; законы и этические соображения и др.

В дополнение к идентификации ограничений некоторые авторы (М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури) рекомендуют определить стандарты, по которым предстоит оценить альтернативные варианты выбора. Стандарты в этом случае могут служить критериями принятия решений. Они выступают в качестве рекомендаций по оценке решений [7].

В процессе принятия решений формируются альтернативные (взаимоисключающие) варианты

решений и оценивается их предпочтительность [3; 7; 8 и др.]. В идеале желательно выявить все возможные действия, которые могли бы устранить причины проблемы и тем самым дать возможность достичь целей. Тем не менее, в реальной экономической деятельности редко имеются достаточные знания и время, чтобы сформулировать и оценить каждую альтернативу. Поэтому, вместо поиска наилучшего возможного решения перебираются альтернативы до тех пор, пока не выявится такая, которая бы удовлетворяла определенному приемлемому минимальному стандарту.

После составления списка идей переходят к оценке каждой альтернативы. При оценке решений определяются достоинства и недостатки каждой из них и возможные общие последствия, прогнозируется то, что произойдет в будущем. Будущее всегда неопределенно. Важным моментом в оценке является определение вероятности осуществления каждого возможного решения в соответствии с намерениями. Если проблема была правильно определена, а альтернативные решения тщательно взвешены и оценены, делается выбор, т.е. принимается решение [1; 7; 8 и др.].

Как подчеркивают многие авторы [1; 3; 7 и др.], простой выбор направления действий имеет малую ценность. Для разрешения проблемы или извлечения выгоды из имеющейся возможности решение должно быть реализовано. При этом уровень эффективности осуществления решения повысится, если оно будет признано теми, кого оно затрагивает [9].

Еще одной особенностью, входящей в процесс принятия решения в экономической сфере деятельности и начинающейся после того, как решение начало действовать, является установление обратной связи. По мнению американского ученого Харрисона: «Система отслеживания и контроля необходима для обеспечения согласования фактических результатов с теми, что ожидалось в период принятия решения». На этом этапе происходит измерение и оценка последствий решения или сопоставление фактических результатов с теми, которые нужно было получить.

Аналогичного мнения придерживается и доктор экономических наук А.А. Радугин, который рассматривает «принятие решения» как процесс, включающий в себя следующие этапы [10]:

1) определение проблемы. Процесс обнаружения проблемы состоит в ее обнаружении и определении. Обнаружение проблемы – процесс осознания, что существует некоторый вид проблемы. Источники, из которых менеджер может узнать о существовании проблемы, включают в себя личный обзор, анализ данных и документов компании, кроме того, общественное мнение (включая мнение покупателей, потребителей, поставщиков, независимых экспертов, рабочих, управленческого

аппарата и их замечания);

2) постановка целей. За определением проблемы следует постановка целей, которые будут служить основой для будущего решения;

3) разработка альтернативных решений. Альтернативные решения – два или более способа рассмотрения проблемы. Процесс разработки альтернативных решений проводится для того, чтобы найти наилучшее решение;

4) выбор альтернативы. Менеджер должен оценить внимательно широту размаха альтернатив. Ожидаемый эффект каждого варианта должен быть просчитан вместе с оценкой вероятности того, что этот эффект будет получен. Позитивный и негативный результаты каждой альтернативы должны быть предусмотрены;

5) осуществление решения. Выбор альтернативы влечет за собой ее осуществление, т.е. внедрение решения в действие;

6) оценка результатов. После того, как решение осуществлено, менеджеры должны оценить эффективность. Если решение оценено как неэффективное, менеджер может столкнуться с выбором другой альтернативы или создать новый список альтернатив. Если решение оценено как эффективное, менеджер должен пересмотреть элементы, которые сделали его таковым. Опыт принятия и осуществления каждого решения становится бесценной частью управленческого опыта. Он будет использован повторно для принятия решений в будущем [10].

По мнению А.А. Радугина само по себе принятие решения есть компромисс. Принимая решение, необходимо взвешивать суждения о ценности, что включает рассмотрение экономических факторов, технической целесообразности и научной необходимости, а также учитывать социальные и чисто человеческие факторы. Принять «правильное» решение, – значит, выбрать такую альтернативу из числа возможных, в которой с учетом всех этих разнообразных факторов будет оптимизирована общая ценность [10]. Однако, на наш взгляд, определение принятия решения А.А. Радугина является неполным, потому что в нем не анализируются ситуации с целью уменьшения ее неопределенности и приведения к виду, более доступному для контроля над ней, не определяются основные ограничивающие факторы, которые обычно и порождают проблему.

Занимаясь проблемой принятия решений в области экономики, американский ученый Г. Саймон делит все решения на две категории: программируемые и непрограммируемые. Программируемые решения связаны с достаточно часто возникающими в деятельности организации ситуациями, что позволяет менеджменту разработать правила принятия решений в будущем. К программируемым относится, в частности, решение о заказе бу-

маги и других канцелярских принадлежностей при снижении их запасов до определенного уровня. К числу подобных решений относятся и правила о необходимости наличия определенных навыков у кандидата на замещение вакантной должности, определение точки заказа в системах контроля производственных запасов и т.д. Менеджеру достаточно один раз сформулировать правила принятия таких решений и его подчиненные, и другие работники будут просто исполнять их.

Непрограммируемые решения связаны с уникальными, неопределенными и неструктурированными ситуациями, которые имеют важное значение для деятельности организации. Многие непрограммируемые решения связаны со стратегическим планированием (высокий уровень неопределенности внешней среды и необходимость принятия сложных решений). Решение об инвестициях в новое производство, разработка нового товара или услуги, выход на новый географический рынок, переносе штаб-квартиры в другой город – все это примеры непрограммируемых ситуаций [9].

Важно отметить, что непрограммируемые решения могут быть не ограничены какой бы то ни было политикой, правилами и порядками, принимаются в случае непредвиденных проблем и используют личную инициативу и личные взгляды экономиста.

Таким образом, анализ специальной литературы в области принятия решений [2; 3; 6; 9; 11 и др.] позволяет рассматривать «принятие решения» в одном из трех аспектов (как процесс, как акт выбора, как результат выбора) и выделить особенности принятия профессиональных решений в экономической деятельности:

- важность временной составляющей принятия решения;
- необходимость введения жестких экономических ограничений, которые оказывают влияние на эффективность решения;

- необходимость выявления критериев принятия решения как необходимого условия для принятия оптимального решения в условиях ограниченного времени;

- использование возможности обратной связи для определения «точки возврата» – существенной корректировки (изменения) принятого решения в случае возникающих для предприятия потерь.

Литература

1. Бондаревская, Е.В., Бермус, Г.А. Теория и практика лично ориентированного образования // Педагогика.– 1996. – № 5. – С. 72–76.
2. Змиевская, Е.В. Учебная деловая игра в организации самостоятельной работы студентов педагогических вузов.: Дис. ... канд. пед. наук. – М., 2003. – 169 с.
3. Канеман, Д., Тверски, А. Рациональный выбор, ценности и фреймы // Психологический журнал. – 2003. – № 4. – С. 31-42.
4. Маралов, В.Г. Основы самопознания и саморазвития. – М.: Академия, 2004. – 256 с.
5. Загвязинский, В.И., Атаханов, Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования. Учебное пособие. – М.: Академия, 2005. – 254 с.
6. Матюшкин, А.М. Развитие творческой личности – М., 1991. – 180 с.
7. Крайг, Г. Психология развития. – СПб.: Питер, 2001. – 992 с.
8. Весна, М. А. Педагогика высшей школы. – Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2004. – 99 с.
9. Саймон, Г., Смитбург, Д., Томпсон, В. Менеджмент в организациях - М.: Экономика, 1995. – 335 с.
10. Радугин, А.А. Основы менеджмента - М.: Центр, 1997. – 288 с.
11. Саак, А.Э., Тюшняков, В.Н. Разработка управленческого решения – СПб: Изд-во Питер, 2007. – 272 с.

ДИДАКТИКА ИНФОРМАТИЗАЦИИ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Түйін. Мақалада автор университеттің оқу үдерісіндегі бұлтты технологиялардың дидактикалық құндылығын және он-лайн қосымшаларын ашып көрсетеді. Тілдік университеттегі оқу үрдісінде бұлтты технологияларды қолданудың проблемалары мен болашағы бірыңғай «кеңістік» құрады.

Бүгінгі таңда бұлтты технологиялардың маңыздылығы арта түсуде, университеттерге білім берудің жоғары деңгейін қамтамасыз ететін заманауи, желілік қосымшаларды ұсыну үшін жаңа әлеуетті мүмкіндіктер ұсынылуда.

Жұмыстың жаңалығы авторы, Google Apps Education Edition және Microsoft Live @ edu сияқты бұлт платформаларын және Microsoft SkyDrive бұлт қоймасын пайдалану арқылы университетте ИЯ оқытуда бұлтты технологияларды қолдануды ұсынады.

Резюме. В статье автор раскрывает дидактическую ценность облачных технологий и он-лайн приложений в образовательном процессе ВУЗа. Исследуются проблемы и перспективы использования облачных технологий в учебном процессе в создании единого образовательного «пространства» на занятиях ИЯ в языковом ВУЗе.

Сегодня растет значимость облачных технологий, предлагающих вузам новые потенциальные возможности для предоставления современных, базирующихся на сетевых технологиях приложений, обеспечивающих высокий уровень образовательного сервиса.

Новизна работы состоит в том, что автором предложено применение облачных технологий в обучении ИЯ в ВУЗе на примере использования таких облачных платформ как Google Apps Education Edition и Microsoft Live@edu, и облачных хранилищ Microsoft SkyDrive и Apple iCloud. Предложены перспективные направления внедрения указанных ресурсов в образовательный процесс по использованию облачных технологий как в ходе аудиторных занятий, так и в процессе самостоятельной подготовки обучающихся.

Summary. In this article the author discusses the effective application of information and communication technologies (ICT) in the educational process of a university, evidence regarding cloud technology. The urgent need to change educational priorities at the present time has necessitated wholesale changes in the methodology of teaching foreign language at the linguistic university.

The author will consider the opportunities and prospects for the application of cloud technologies in teaching foreign languages at university, evidence from the use of cloud platforms such as Google Apps Education Edition and Microsoft Live@edu, Microsoft's SkyDrive, and Apple iCloud online storage. The author will also suggest challenging applications of these resources in the cloud-based educational process both during in-class learning and in the course of students' self-training.

Moreover, the author analyses the prospects of creating a "collective cloud", uniting in the Internet network "clouds" of different universities with their educational content into a unified educational "space", which would expand the capabilities of both students and teachers.

Информатизация образования на сегодняшний день является одним из ключевых условий развития казахстанского общества. Одним из направлений развития отечественного высшего образования является внедрение в учебный процесс новых информационных сервисов. Информационные технологии в образовании выполняют не только функции инструментария, но и открывают качественно новые возможности для обучения, оказывают стимулирующее воздействие на развитие дидактики и методики, способствуют созданию новых форм обучения и образования. Сегодня перспективным направлением развития информационных технологий в системе образования являются облачные технологии.

Несмотря на то, что облачные технологии появились сравнительно недавно (реализация первого проекта произошла в 1999 г.), в современной практике уже накоплено достаточно опыта их применения в рамках образовательного процесса учебными заведениями разного уровня. Е.А. Широкова, описывая историю развития облачных технологий, отмечает, что именно в 1999 году была сформирована компания Salesforce.com, которая была первой, кто предоставил доступ к своему приложению через сайт, это была первая компания, которая предоставила свое программное обеспечение по принципу «программное обеспечение как сервис» (Saas) [1].

Дидактический потенциал облачных компьютерных технологий в образовательном процессе при обучении английскому языку в ВУЗе состоит в том, что они предоставляют широкий спектр онлайн инструментов и услуг, что позволяет обеспечить практически непрерывное сотрудничество педагогов и студентов. В современной системе образования наибольшую популярность получили такие сервисы, основанные на облачных вычислениях, как Google Apps, Education Edition, Microsoft Live@edu, Microsoft's SkyDrive, Apple iCloud online storage. Эти системы являются web-приложениями на основе облачных технологий, они представляют собой такие инструменты, которые позволят преподавателям и учащимся повысить эффективность взаимодействия и совместной работы. С помощью облачных технологий при обучении английскому языку преподаватель имеет возможность организовать практическое занятие, как альтернативу традиционной форме организации, таким образом, создается возможность для персонального обучения, интерактивных занятий и коллективного преподавания. Вышеизложенные преимущества использования облачных технологий приведены в

статье А.И. Газейкина и А.С. Кувина [2]. Приведем краткое описание вышеперечисленных сервисов, основанных на облачных технологиях.

1) Google Apps представляет собой пакет облачных сервисов и приложений для совместной работы. В пакет включены: электронная почта Gmail с поддержкой текстового, голосового и видеочата; Google Диск – виртуальное хранилище файлов и прав доступа к ним; Google Календарь – с помощью которого создается расписание учебных занятий, индивидуальный план и прочее; Google Документы – инструмент позволяющий создавать документы, таблицы и презентации.

2) Microsoft Live@edu предоставляет возможность практического использования известных офисных приложений через Web-браузер на основе облачных технологий. Он позволяет использовать электронную почту, календарь, проводить веб-конференции, применяя видеосвязь, виртуальную доску и совместимый доступ к рабочему столу, создавать и обслуживать собственный сайт, создавать и редактировать документы в форматах Word, Power Point, Excel, OneNote. SkyDrive – это облачное хранилище для файлов.

3) Apple iCloud это облачное хранилище, предназначенное для любых файлов, которые переносятся с устройств Apple на удаленные серверы Apple. Облачный сервис iCloud позволяет использовать календарь для планирования мероприятий и напоминаний о них, редактировать документы с автоматизированной функцией создания резервных копий, пользоваться почтой и прочим.

Рассматривая потенциал облачных технологий в сфере образования, О.Ф. Брыксина и А.Ю. Сироткин в своих исследованиях особо выделяют пакет Google Apps. О.Ф. Брыксина говорит, что сервисы Google позволяют создать такую уникальную информационно-образовательную среду, которая соответствует требованиям ФГОС нового поколения [3]. А.Ю. Сироткин, перечисляя его преимущества, разделяет достоинства облачных технологий, как для учащегося, так и для преподавателя в рамках образовательного процесса [4].

С помощью облачных технологий возможным становится интегрирование разных активных методов обучения в информационную среду, которая привлекательна для современного студента. По мнению Е.Л. Амировой и Н.А. Матвеевой, наиболее эффективными методами обучения, реализуемыми с помощью облачных технологий при обучении иностранному языку являются методы блога, веб-квеста, веб-конференции, Интернет-чата [5]. Авторы отмечают, что Веб-квест это наиболее перспективный способ использования облачных технологий при обучении иностранному языку. Под Веб-квестом они понимают образовательный сайт, на котором реализуется самостоятельная исследовательская деятельность студентов на за-

данную тему. Облачные технологии при обучении студентов старшекурсников являются не просто средством повышающим качество и эффективность образовательного процесса, но и позволяют подготовить будущих учителей английского языка к жизни и профессиональной деятельности в информационном обществе.

Применение облачных технологий в педагогическом ВУЗе, бесспорно, способствует повышению профессиональной компетентности будущих учителей, поскольку данный подход позволяет обучающимся не просто пассивно созерцать, а активно включиться в совместную познавательную деятельность. Традиционные подходы к организации образовательного процесса сегодня уже не отвечают тем требованиям, которые предъявляют к современным специалистам, учителям английского языка. Дидактический потенциал облачных технологий при обучении будущих учителей английского языка состоит в том, что они позволяют развить способность к поиску, анализу и систематизации информации, это актуально, ведь современный учитель должен уметь работать с информацией, а также находить действительно необходимые знания во всевозрастающем потоке данных. По мнению Д.С. Ковалева, широкое применение информационных технологий и постоянно увеличивающийся объем информации обуславливает потребность образовательных учреждений в предоставлении учащимся потока систематизированной информации, что возможно также благодаря облачным технологиям [6].

О.Б. Шамина и Т.В. Буланова занимались изучением облачных технологий в образовательном процессе, они пришли к выводу, что облачные технологии предоставляют свободу действий, как для преподавателя, так и для студента [7]. Преподаватель имеет возможность открыть доступ к своим лекциям в электронном виде, лабораторным заданиям, дополнительной литературе и прочим учебным материалам. В свою очередь, студенты могут взаимодействовать как с преподавателем, так и со своими сокурсниками в рамках образовательных целей.

Большой интерес для нас представляет доклад О.Ф. Брыксиной и Н.В. Беленова о дидактическом потенциале облачных технологий в образовательном процессе, подготовленный на VI Международную научно-практическую конференцию «Инфо-Стратегия 2014: Общество. Государство. Образование» [8]. Среди десяти преимуществ использования облачных технологий, мы считаем особо важным, выделить одно из них, которое как никогда актуально при обучении английскому языку. Итак, облачные технологии позволяют сделать образовательный процесс более открытым. То есть, студенты теперь могут прослушивать лекции лучших мировых педагогов и известных ученых,

это уникальная возможность саморазвития. Ведь сейчас не все студенты, будущие учителя английского языка, имеют возможность поехать на практику в англоязычную страну, помощником здесь выступают именно облачные технологии, которые позволяют студенту без проблем перемещаться по сети и осваивать новые знания. Именно за этим, мы считаем, и стоит дидактический потенциал облачных технологий в рамках подготовки будущих учителей английского языка в ВУЗе.

С.А. Щенников считает, что применение облачных технологий в образовательном процессе должно основываться на таких дидактических принципах, как: 1) принцип деятельности; 2) принцип индивидуального подхода; 3) принцип личностно-ориентированного взаимодействия; 4) принцип дружественной среды; 5) принцип открытости коммуникативного пространства [9]. Он считает, что лишь соблюдение этих принципов позволит использовать облачные технологии с максимальной отдачей и эффективностью.

Интересной для нас представляется статья Н.Б. Стрекаловой об облачных технологиях в профессиональной подготовке современных специалистов. Она комментирует дидактические принципы С.А. Щенникова и отмечает, что они как никогда важны особенно при проведении практических занятий, она дополнила список его принципов еще двумя – 6) принципом наглядности и 7) принципом обратной связи [10].

Л.К. Раицкая говорит о том, что реализация учебного процесса в интернет-сети априори воспринимается студентами позитивно, поскольку глобальная сеть на сегодняшний день является ведущей средой обитания молодежи, для них это основной источник актуальной научной и учебной информации и перспективная форма обучения [11].

Таким образом, использование облачных технологий в образовательном процессе представляет большой потенциал для модернизации образовательных технологий. В частности, это круглосуточный доступ к учебным материалам, одновременный доступ к разнообразным формам образовательной информации, быстрое обновление образовательной информации, формирование у студентов и преподавателей информационной культуры нового уровня. Облачные технологии позволяют реализовать профессионально-ориентированное образовательное пространство, создающее такие условия, которые формируют у будущего специалиста индивидуальный стиль профессиональной деятельности, находясь при этом еще в стенах ВУЗа. Самообслуживание, всеобщий доступ к сети, группировка ресурсов, гибкость – это те характеристики облачных технологий, которые значительно повышают удобство и эффективность

работы в сфере образовательных услуг. Более того, автор данной статьи) анализирует создание «коллективного облака», объединяющего в сети «облака» разных ВУЗов, что расширит возможности, как студентов, так и преподавателей. Таким образом, облачные технологии при обучении английскому языку в ВУЗе представляют огромный дидактический потенциал, как для студента, преподавателя, так и для всей системы высшего образования.

Список литературы

1. Широкова Е.А. *Облачные технологии // Современные тенденции технических наук: материалы международной научной конференции. – Уфа: Лето, 2011. – С. 30-33.*
2. Газейкина А.И., Кувина А.С. *Применение облачных технологий в процессе обучения школьников // Педагогическое образование в России. – 2012. - № 6. – С. 55-60.*
3. Брыксина О.Ф. *Создание открытого образовательного пространства на основе облачных технологий // Поволжский педагогический вестник. – 2014. - № 2 (3). – С. 19-23.*
4. Сироткин А.Ю. *Педагогический потенциал облачных технологий в высшем образовании // Гаудеамус. - №2014. - № 2 (24). – С. 35-43.*
5. Амирова Е.Л., Матвеева Н.А. *Облачные технологии как средство формирования социокультурной компетенции будущих учителей английского языка // Проблемы и перспективы современной науки. – 2014. - № 2. – С. 45-54.*
6. Ковалев Д.С. *Облачные технологии в системе дополнительного профессионального образования московской области // Вестник РМАТ. - 2015. - № 1. – С. 108-112.*
7. Шамина О.Б., Буланова Т.В. *Облачные технологии в современном образовательном процессе // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2014. - № 8. – С. 38-42.*
8. Брыксина О.Ф., Беленов Н.В. *Дидактический потенциал облачных технологий // Доклад на VI Международную научно-практическую конференцию «Инфо-Стратегия 2014: Общество. Государство. Образование». – 2014. – 2 с.*
9. Щенников С.А. *Дидактика электронного обучения // Высшее образование в России. – 2010. - № 12. – С. 83-90.*
10. Стрекалова Н.Б. *Облачные технологии в профессиональной подготовке современных специалистов // Научный диалог. – 2015. - № 7 (43). – С. 63-74.*
11. Раицкая Л.К. *Дидактические и психологические основы применения технологий Веб 2.0. в высшем профессиональном образовании: монография / Л.К. Раицкая. – Москва: МГОУ, 2011. – 173 с.*

Торыбаева Жамиля Захановна

педагогика ғылымдарының докторы, Педагогикалық ғылымдар кафедрасының профессоры,
Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан қаласы, Zhamilyzahan@mail.ru

Алиханова Сарвиноз Зиявиддиновна

«Педагогика және психология» мамандығының 2 курс магистранты,
Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қаласы, sarvi.noz@bk.ru

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ШАРТТАРЫ

Түйін. Қазақстан Республикасының қалыптасу және даму тарихы өзгеше және қайталанбас құбылыс. Қазақстанның қазіргі заманғы рухани және материалдық мәдениеті республиканы мекендейтін көптеген халықтардың мәдениетінің араласуы болып табылады. Көпконфессиялық және көп мәдениеттілік әр түрлі конфессиялар мен этномәдениетке жататын адамдар арасындағы толеранттық қатынастарды сақтауды бірінші орынға қояды.

Осыған байланысты жас ұрпақтың толеранттылыққа қабілеттілігін қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Ұсынылған мақалада қазіргі әлемдегі этносаралық шиеленістер мен қақтығыстарды жеңудің мүмкін жолы ретінде толеранттылық құбылысына теориялық және практикалық қызығушылықтың артып жатқанына назар аударылады.

Кілттік сөздер: толеранттылық, оқушылар, тәрбиелеу, мектеп, процестер, жүйелік, тұтастық, шарттар, қалыптастыру.

Резюме. История становления и развития Республики Казахстан неповторима и своеобразна. Современная духовная и материальная культура Казахстана являет собой сплав культур многих народов, населяющих республику. Многоконфессиональность и поликультурность выдвигают на первый план задачу поддержания толерантных отношений между людьми, принадлежащими к различным конфессиям и этнокультурам.

Именно в этой связи возникает необходимость в формировании у подрастающего поколения способности быть толерантным. В представленной статье подчеркивается теоретический и практический интерес к явлению толерантности как возможному пути преодоления межэтнической напряженности и конфликтов в современном мире.

В статье дается содержательный анализ научной категории «толерантность». Принимая во внимание, что процесс формирования и развития личности требует опоры на системно-целостный подход. Исходя из этого, авторы раскрывают педагогические условия, которые обеспечивают процесс приобщения личности к толерантному поведению и формирования толерантности личности в условиях целостного педагогического процесса современной школы.

Проблема толерантности рассматривается в аспекте необходимости организации единого воспитательно-образовательного пространства по воспитанию толерантности у школьников.

Ключевые слова: толерантность, школьники, воспитание, школа, обучение, процесс, системность, целостность, условия, формирование

The history of formation and development of the Republic of Kazakhstan is unique and peculiar. The modern spiritual and material culture of Kazakhstan is an alloy of cultures of many people occupying the republic. Multi-confessionality and multicultural conditions put in the forefront a problem of maintenance of tolerant human relations, belonging to various faiths and ethnocultures.

In this regard there is a need for formation at younger generation of ability to be tolerant. In the presented article theoretical and practical interest in the tolerance phenomenon as to a possible way of overcoming of interethnic intensity and the conflicts in the modern world is emphasized.

In article the substantial analysis of the scientific category "tolerance" is given. In view of the process of formation and development of the personality demands a support on system and complete approach. Proceeding from it, authors open pedagogical conditions which provide process of familiarizing of the personality with tolerant behavior and formations of tolerance of the personality in the conditions of complete pedagogical process of modern school.

The problem of tolerance is considered in aspect of need of the organization of uniform educational and educational space for education of tolerance at school students.

Keywords: tolerance, school students, education, school, training, process, systemacity, integrity, conditions, formation

Бүгінгі Қазақстан Республикасы қоғамы этникалық әртектілігімен ерекшеленеді. Этникалық әртектіліктің болуы адамдар мен әлеуметтік топтар арасындағы өзара қарым - қатынастың сипатына өз әсерін тигізеді, кейде бұл өзара түсінбестікке, қарама қайшылыққа, қақтығысқа соқтыруы мүмкін. Сондықтан да алға қойған жаңа белестерге қол жеткізу үшін Қазақстан азаматтарының бой-

ындағы өзіндік қасиеттерге нұқсан келтірмей жаңа қасиеттерді, дербестікті және таңдау мен шешім қабылдау жағдайындағы жауапкершілікті тұлғааралық үйлесімді қарым-қатынас орнатуға, қоғамдағы тиімділікті арттыруға әсер ететін білім, білік, дағдыларды қалыптастыру мәселесі тұр. Бұл мәселені шешудің бір жолы – еліміздің келешегі болып табылатын бүгінгі өскелең жас ұрпақты толеранттылыққа тәрбиелеу.

Қоғамның дамуы, оның мүшелерінің жан-жақты, үйлесімді дамуымен, яғни тұлғалық қасиеттердің қалыптасуына байланысты. Ал тұлғаның қалыптасуы бірнеше фактордың әсері арқылы жүреді. Тұлға дамуы, процесс ретінде, индивидтің психофизиологиялық ерекшеліктерімен, оның өзінің белсенділігімен, ішкі қарама-қайшылықтарымен және сыртқы әлеуметтік жағдайлармен шартталады [1].

Мәселе төңірегіндегі педагогикалық-психологиялық әдебиеттермен танысу барысында толеранттылық және оны қалыптастыру проблемасының философиялық, психологиялық, әлеуметтану, этикалық жақтарын қарастырумен қатар оның педагогикалық аспектілерінің біршама зерттелгендігін байқадық.

«Толеранттылық» сөзі ең алғаш рет 1361 жылы ұғым ретінде пайда болған» деп, ХҮІІ ғ. француз филологы Пьер Ларусстың энциклопедиялық сөздігінде жазылған. Ағылшын этимологиясының Оксфорд сөздігі «tolerance» ұғымының ХҮ ғасырға, ал «toleration» ұғымының пайда болуын ХҮІ ғ. жатқызады. Егер ХҮ ғасырда ол «төзімділік», «ауруға төзу қабілеті» мағынасында қолданылса, ХҮІ ғасырда «ризалық», «ұстамдылық», «сабырлылық» ұғымдары ретінде қолданысқа енген [2].

«Толеранттылық» терминін саралау барысында ғалымдар арасында елеулі қайшылықтар туындайды. Біраз жағдайда оны тікелей «төзімділік» сөзімен байланыстырады. Қазақ тілінде «төзім» сөзі «шыдам», «сабыр», «тағат» мағынасында да қолданылады. Яғни, «төзімді болу» - басқаға, оның ісіне, құбылыстарға шексіз төзу, шыдауды білдіреді.

Негізінен төзімділік, яғни «толеранттылық» (лат. «tolerantia» — шыдам, төзім) терминіне шет тілдері сөздігінде «бір нәрсеге, біреуге төзімділік, төзу, шыдау» деген түсініктеме беріледі.[3; 4]

«Толеранттылық» ұғымның мәні «рухани, адами, идеялық, діни көзқарастар менің ұстанымдарыма жат болса да, қабылдаймын» дегенді білдіреді. Ал педагогика ғылымында толеранттылық төзімділік, шыдамдылық, ымыраластық, байсалдылық, кісілік, ізгілік, кемелін таңдау, келісімін табу деген мағына береді [5].

Толеранттылық – бұл жергілікті халықтың басқа ұлт өкілдеріне және басқа діндегі адамдарға түсіністікпен қарап, олардың өмір салтына, көзқарастарына, құндылықтарына деген төзімділік бел-

гісі. Жалпы толеранттылық өркениетті қоғамға тән құбылыс. Бұл – халықтың сана сезімінің, дәстүрінің, рухани байлығының кемелденгенінің айқын көрінісі.

Жалпы тұлғаның бойында толеранттылық қалыптасуы үшін ол рухани дамудың бірнеше сатыларынан өтуі тиіс, яғни аталмыш сапа өздігінен пайда болмайды. Демек, бұл арнайы ұйымдастырылған педагогикалық іс-әрекеттің нәтижесі болып табылады [6]. Сол себептен соңғы кездері мектептегі оқу-тәрбие үдерісінде тұлғаны жан-жақты дамыту мәселелерімен қатар толеранттылығын қалыптасуын қамту жайлы көп айтылып жүр. Өйткені, дәл осы баспалдақтан өту барысында оқушы негізгі әлеуметтік тәжірибені игеріп, оның тұлғалық сапалары қалыптасады.

Педагогикалық жүйе белгілі педагогикалық шарттарды сақтағанда ғана қызмет етеді және дамиды. Осы орайда жоғары сынып оқушының толеранттылығын қалыптастыруды ұйымдастыру жолдары мен шарттарын қарастыруда жалпы педагогика ғылымындағы қалыптасқан тәжірибеге назар аудардық.

Ғылыми әдебиет көздерінде «шарт» ұғымына бірнеше анықтамалары берілген. Шарт - қоршаған ортаның қандай да бір үдерісіне ықпал ететін жағдайлар мен факторларды түсіну деп анықталады [7].

Ал қазақ тілінің түсіндірмелі сөздігінде «шарт» ұғымына мынандай түсініктеме беріледі [8]. «Шарт – бұл: тәуелді болатын бір жағдай; өмірдің, іс-әрекеттің белгілі бір саласында қалыптасқан ережелер; бір нәрсе жүзеге асырылатын жағдай; негізге алынатын мәліметтер мен талаптар».

Философиялық сөздікте: «Шарт – заттың қоршаған құбылыстарға қатынасын білдіретін философиялық категория. Шарт өзі пайда болатын өмір сүретін және дамитын жағдайда ортаны құрайды» деп берілсе, педагогикалық зерттеуде, көп жағдайда, тәуелді болатын жағдай; бір нәрсе жүзеге асырылатын жағдай ретінде қарастырылады [9].

Педагогикалық зерттеулерде қарастырылатын мәселеге байланысты шарттар жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуын қамтамасыз ететін себеп-салдар; оқу-тәрбие үдерістерін ұйымдастыруға қойылатын талаптар; әрекеттің реті; педагогикалық міндеттерді шешу үдерісін жүзеге асыратын орта; педагогикалық әсерді жүзеге асыруды қамтамасыз ететін ережелер мен қарым-қатынас түрлері ретінде ұсынылады.

Жоғарыда аталғандарды есепке ала отырып, біздің ойымызша, жалпы орта білім беру жағдайында оқушының толеранттылығын қалыптастыруды ұйымдастыру үдерісіндегі шарттар оқушы мен мұғалімнің өзара түсінісуі, серіктестікпен бірлесіп әрекет етуге бейімділігі, бірлескен шығармашылық жұмыстарға негізделетін диалогтық, субъектаралық қатынастарынан жасалған, сонымен бірге

тұлғааралық қарым-қатынастарды қалыптастыруға мүмкіндік туғызатын, ынтымақтастық іс-әрекеттерге жетелейтін, толеранттылығын қалыптастыратын жағымды педагогикалық жағдай деп есептейміз.

Сондай-ақ, педагогикалық шарттар оқу-тәрбие үдерісін тиімді ұйымдастыруға бағытталады. Осыдан педагогикалық шарттар қойылған мақсатпен міндеттерге қол жеткізуді қамтамасыз ететін оқу-тәрбие үдерісінің мазмұны мен оны ұйымдастыру түрлерінің объективті және оларды іске асырудың материалдық мүмкіндіктерінің жиынтығы, жоспарланған нәтижені қамтамасыз ететін, міндетті түрде сақтауды қажет ететін сыртқы талаптар ретінде олардың іс-әрекетте жүзеге асырылуы жоғарыда санамалап берілген педагогикалық шарттардың қызметтік жүйесіне тікелей байланысты.

Мектеп - тәрбиенің негізгі институттарының бірі болғандықтан жасөспірімдер үшін еркіндіктің, толеранттықтың орталығына айналуы керек. Сондықтан, оқушылардың толеранттылығын қалыптастырудың бірінші шарты - мұғалімнің оқушымен педагогикалық қарым – қатынасқа түсуі. Оқушыларды толеранттылыққа тәрбиелеу мен өмірлік ұстанымын қалыптастыру мақсатында оқыту мен тәрбиелеу үшін жеке тұлғаға бағытталған жұмыс жүргізілуі тиіс. Бұл оқушылар арасындағы тәрбие жұмыстарын адамдарға ортақ құндылықтарды: түрлі идеологиялық көзқарастарға, қоғамдық-экономикалық жағдайларға, саясатқа, мәдениетке, діни нанымдарға және төзімділікті қалыптастыруға бағыттаудан тұрады. Ізгілікті қоғамда білім мекемесі тәрбиеленушінің бойында ата-анаға, айналасындағыларға деген сыйлы қатынасты, жасы үлкен адамдармен жас балаларға қамқор болу, көмек беру, табиғатпен қоршаған ортаны қорғау ниетін тәрбиелеуі тиіс. Мұндай тәрбиенің іргетасы отбасында, мектеп қабырғасында ұлттық тәрбие беру арқылы қалыптасады. Әрине ол үшін сыныптан тыс жүргізілетін оқу-тәрбие шаралар ұжымдық-шығармашылық жұмыстар оқушылардың өзгелерге деген төзімділігін, кез келген жаңа ортаға тез үйреніп, қалыптасуына мүмкіндік береді.

Оқушылардың толеранттылығын қалыптастырудың екінші шарты - мұғалім оқу-тәрбие процесін, оның заңдылықтарын, принциптерін, тұлғаны дамытып, оның бойындағы толеранттылықты қалыптастырудағы барлық компоненттердің мәнін дұрыс түсінуі, оқу-тәрбие үдерісінде оқушылардың толеранттылығын қалыптасуының жүзеге асуы үшін мұғалімнің әр пәнді толеранттылықты игеруге баулумен ұштастырудағы ұсынған нақты теориялық-педагогикалық бағыты болуы тиіс. Әрбір тақырыптың мазмұнын ашып көрсетуге дайындала отырып, осы тақырыпқа байланысты оқушылардың толеранттылығын қалыптастырудың жалпы міндеттерін шешуді оқытудың мазмұ-

ны, түрлері және әдіс-тәсілдерімен байланыстыру міндетті түрде ескерілуі қажет.

Оқу-тәрбие жұмысының нәтижелі болуы мұғалімнің білім мен тәрбие беру тәсілдерін жетік меңгеріп, қажет жағдайда тиімдісін таңдай білуіне байланысты. Соның ішінде оқыту мен тәрбиелеудің интерактивті формаларын, әдістерін қолдану оқушылардың ұйымшылдық, ұжымшылдық, белсенділік, шешімпаздық, көшбасшылық, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жүзеге асыру сапаларын бекітеді.

Оқушылардың толеранттылығын қалыптастырудың үшінші шарты - оқушылардың толеранттылығын қалыптасу деңгейлерін диагностикалау. Яғни, бұл жұмыс мектептегі педагогикалық-психологиялық қызмет тарапынан жүзеге асырылуы тиіс деп есептейміз. Өйткені, оқушылардың толеранттылығын қалыптасу деңгейін анықтау бірнеше бағыт бойынша жүргізілуі тиіс. Атап айтқанда: педагогикалық диагностикалау, психологиялық диагностикалау және мектептегі оқу-тәрбие үрдісінің диагностикалау.

Педагогикалық диагностика – оқушылардың тәрбиелік және білім деңгейлерін анықтауға арналған оқытушының іс-әрекеті; санның сапалық өсу мен сәйкестігін талдау жұмыстары; Психологиялық диагностика – балалардың бойындағы әдетте байқала бермейтін бірақ қарым – қатынасы мен оқу әрекеттеріне кері әсер ететін ауқуларды анықтау; мектептің педагогикалық үрдістегі диагностика – оқу-тәрбие үрдісіндегі жетістіктермен кемшіліктерді анықтау үшін белгілі бір оқу-тәрбие мекемесінде жүргізілетін жұмыстар. Осыған сәйкес тұлғаның толеранттылығын қалыптасу үдерісінің мазмұны, әдіс- тәсілдері таңдалып, сабақ барысында және сабақтан тыс ұйымдастырылатын іс-шаралардың түрлерін айқындауға мүмкіндік болады.

Білім беру – тұлғаның даму және өзін-өзі дамыту үрдісі, ол білімде, біліктілікте, шығармашыл іс-әрекетте және әлемге деген эмоционалды-құндылық қарым-қатынаста іске асырылған адамзаттық әлеуметтік маңызды тәжірибені меңгеруімен байланысты; қоғам мен тұлғаның материалдық және рухани мәдениетті дамыту мен сақтау бойынша іс-әрекетінің қажетті жағдайы.

Оқушылардың толеранттылығын қалыптастырудың төртінші шарты – мектептің тұтас көпмәдени-тәрбиелік кеңістікті құру, яғни мектептің оқу-тәрбие берудің теориясы мен практикасына, мазмұнына, әдістеріне оларды өзара бірлік негізінде қарастыру, оқушылардың жас ерекшеліктері мен қабілеттеріне сәйкес ендірілетін тіл материалдарын меңгерудің оңтайлы жұмыс түрлеріне сараптама жасау олардың қоғамдық-тарихи объективті қажеттілігін ұғынуға байланысты екендігін және оны қоғамдық, педагогикалық мұрат, деңгейіне көтергенде игілікті нәтиже беретіндігіне көз жеткізілді.

Қорыта келгенде, мәдени орта – мектеп өмірі ырықтануының маңызды факторы, өйткені тұлғаның және мектеп қауымдастығының өмірлік іс-әрекетіне жалпыадамзаттық негіз береді. Мектептегі орта баланың көңіл-күйін анықтайды, жайлылықты, қауіпсіздікті сезіндіреді. Оң жұмыс жасайтын орта ынтымақтастық пен толерантты қарым-қатынасты орната отырып, шешім қабылдауда демократиялық қағидалардың орнығуына көмектеседі. Осындай ұйымдасқан мектеп ортасының арқасында үлкендер мен балалардың өзара қарым-қатынасында толеранттылықтың қалыптасуына қолайлы ахуал нығайтылады.

Демек, мектептегі оқу-тәрбие жұмыстарды ұйымдастыруда оқушылардың бойында толеранттылықты қалыптастыру мүмкіндіктерін ескеру және мектептегі сыныптан тыс тәрбие жұмыстарын және пәндер бойынша қосымша жұмыстарды ұйымдастыруда аталмыш шарттарды басшылыққа алу мен жұмыс мазмұнына енгізу арқылы оқушылардың толеранттылығын қалыптастыруда тұтастық пен кешенділік қамтамасыз етуге болады.

Әдебиеттер

1. Әбенбаев С. *Тәрбие теориясы мен әдістемесі*. - Алматы, 2004-2006.
2. Жусанбаева Г. *Толеранттылық - өзара сыйласымдықты қалыптастыру құралы // Воспитание школьников - Оқушы тәрбиесі*. - 2012. - № 10. - Б. 2-5.
3. Шаяхметова М. *Толеранттылықты қалыптастырудың кейбір педагогикалық мәселелері // Ұлт тағлымы – 2008*. - № 2. - 23-26 б.
4. Нысанбаев Ә.Н. *Егемендікке болу мен нығаюы жағдайындағы қоғамдық сананың эволюциясы және жаңа құндылықтар жүйесінің қалыптасуы // Тәуелсіз Қазақстан философиясы*. Астана: Аударма, 2006.-544б
5. Айталы А. *Толеранттық және демократия // Егемен Қазақстан*. - 2006. - 31 наурыз.
6. Уэйн К. *Образование и толерантность // Высшее образование в Европе*. - №2.-1997.
7. Сейталиев К. Б. *Тәрбие теориясы*. - Алматы : Мектеп, 1986. - 150б.
8. Жанұзақов Т. *Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі*. - Алматы : Дайк-Пресс, 2008. - 968б.
9. *Философиялық сөздік*. - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1993. - 356 б.

Торыбаева Ж.З.

доктор педагогических наук, профессор Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, г. Туркестан, Zhamilyzahan@mail.ru

Нуридинова Г.А.

кандидат педагогических наук, доцент, Южно-казахстанский государственный университет имени М.Ауезова, г. Шымкент

Сулейменова А.А.

кандидат педагогических наук, Южно-казахстанский государственный университет имени М.Ауезова, г. Шымкент

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ В СИСТЕМЕ ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Резюме. В настоящее время крайне актуальной является проблема формирования здоровой личности. Для системной оценки здоровья личности в настоящее время применяется термин, как «психологическое благополучие». Так, в зарубежных исследованиях, посвященных изучению оптимального, благополучия центральной является проблема субъективного благополучия личности, которая первоначально включала в себя понятия счастья, удовлетворенности жизнью, положительной эмоциональности, психологического здоровья, стойкости духа и т.д. Учитывая, что сегодня достаточно изучены закономерности зависимости психологического благополучия от ряда факторов: социальные, социально-психологические и психологические.

В предлагаемой статье раскрыты основные подходы и определения содержания психологического аспекта благополучия личности в системе общего образования.

Авторы дают обоснование необходимости исследования феномена «психологическое благополучие» для обеспечения здоровья подрастающего поколения и приобщения к здоровому образу жизни, а также отмечают важность создания и основные направления деятельности психологической службы в ракурсе исследуемой проблемы.

Ключевые слова: здоровье, личность, психологическое благополучие, образование, школа, факторы, здоровый образ жизни, мониторинг

Түйін. Қазіргі уақытта дені сау тұлғаны қалыптастыру өте өзекті мәселе болып табылады. Жеке тұлғаның денсаулығын жүйелі бағалау үшін қазіргі уақытта «психологиялық бақуаттылық» термині қолданылады. Мәселен, оңтайлы, амандық мәселесіне зерттеуге арналған шетелдік зерттеулерде негізгі мәселе болып жеке тұлғаның субъективті әл-ауқаты болып табылады, ол бастапқыда төмендегідей ұғымдарды қамтыды бақыт, өмірмен қанағаттану, оң эмоция, психологиялық денсаулық, рух табандылығы және т.б. Қазіргі уақытта психологиялық бақуаттылықты бірқатар факторларға байланысты заңдылықтарды жеткілікті зерттелген олар: әлеуметтік, әлеуметтік-психологиялық және психологиялық.

Ұсынылып отырған мақалада жеке тұлғаның жалпы білім беру жүйесінде бақуаттылықтың психологиялық аспектісінің негізгі тәсілдері және мазмұны ашылған.

Өскелең ұрпақтың денсаулығын сақтау және салауатты өмір салтын тарту мақсатында мақала автор-

лары «психологиялық бақуаттылық» феноменінің зерттеу қажеттігінің негіздемесі береді, сонымен қатар зерттеу мәселесіне қатысты психологиялық қызметті құрудың және оның қызметінің негізгі бағыттарының маңыздылығын атап көрсетуде.

Кілттік сөздер: денсаулық, жеке тұлға, психологиялық бақуаттылық, жеке басын қуаландыратын, психологиялық бақуаттылық, білім беру, мектеп, факторлар, оқушылар, диагностика, мониторинг.

Summary. The problem of forming healthy personality is extremely actual nowadays. We use a term, as "psychological prosperity" for the system estimation of health of personality. So, in the foreign researches dedicated to the study of optimal, prosperity central problem is subjective prosperity of personality that originally plugged in the concepts of happiness, satisfaction by life, positive emotionality, psychological health, firmness of spirit etc. Taking into account, today conformities to law of dependence of psychological prosperity are studied enough from the row of factors: social, socially-psychological and psychological.

The basic approaches and determinations of maintenance of psychological aspect of prosperity of personality are exposed in the system of general education are considered in the given article.

Authors give a ground to the necessity of research of the phenomenon "psychological prosperity" for providing of health of rising generation and attaching to the healthy way of life, and also mark importance of creation and basic directions of activity of psychological service in foreshortening of the investigated problem.

Keywords: health, personality, psychological prosperity, education, school, factors, students, diagnostics, monitoring

Здоровье молодежи – одна из главных ценностей любого сообщества и одновременно важнейшее достояние личности, которое помогает достичь высшего уровня ее развития и самореализации на благо своей Родины. На современном этапе это становится важным еще и потому, что в реальной практике обучения, в результате освоения многих новшеств, включаемых сегодня в содержание образования, возникают различные отклонения в состоянии здоровья школьников, обусловленные как физиологической усталостью, так и психоэмоциональными перегрузками.

Данные национального центра проблем формирования здорового образа жизни подтверждают, что существующая система обучения требует огромных энергозатрат от учащихся. Об этом свидетельствует нарушение физического и нервно-психического развития детей, что проявляется в невротических состояниях, дефектах полового развития, уменьшении уровня физического развития [1].

Здоровье человека является единым, целостным объектом научных исследований. Чтобы познать и понять механизмы сохранения здоровья человека, необходимо исходить из парадигмы целостности человека. Следовательно, укрепление и развитие здоровья человека определяется и обеспечивается неисчерпаемой совокупностью процессов и факторов: физических, психологических, социальных и духовных [2].

Известно, что организм человека функционирует по законам саморегуляции. При этом на него воздействует множество внешних и внутренних факторов. Многие из них оказывают крайне отрицательное влияние на состояние здоровья человека. В детском и подростковом возрастах таковыми прежде всего, являются: нарушение гигиенических требований режима дня, режима питания, учебного процесса, вредные привычки, низкая двигательная активность и т.п. [3].

Вместе с тем, характеризуя состояния здоровья человека исследователи оперируют таким понятием, как обеспечение психологического благополучия личности в самом широком смысле.

Существует большое разнообразие подходов к определению понятия, структуры, факторов, детерминант и предпосылок психологического благополучия личности. Так, Е. Динер, Р.М. Шамионов, Г. Л. Пучкова, М. В. Соколова, Л. В. Куликов, О. С. Ширяева рассматривают психологическое благополучие личности как позитивную оценку себя и собственной жизни; доминирующее психическое состояние, совокупность необходимых личностных ресурсов, обеспечивающих субъективную и объективную успешность личности в системе «субъект-среда» [4].

Проблема изучения различных аспектов психологического благополучия личности оказалась в поле внимания исследователей благодаря работе Н. Брэдбурна (1968). В теориях, появившихся позже, психологическое благополучие представляется совокупностью личностных ресурсов, обеспечивающая субъективную и объективную успешность личности в системе «субъект-среда». В них просматривается неоднозначность в соотношении понятий «субъективное благополучие» и «психологическое благополучие». Субъективное благополучие - составляющая психологического благополучия: Э. Динер, К. Рифф, С. Ю.Семенов и др., психологическое благополучие - часть субъек-

тивного: Н.К. Бахарева, Л.В. Куликов, М.В. Соколова, Р.М. Шамионов, Г.Л. Пучкова и др. Можно найти их трактовку как синонимичных понятий: Н. Брэдбурн, Е.Н. Панина, Е.Е. Бочарова и др.

Психологическое благополучие в отличие от понятия «психологическое здоровье» рассматривается чаще всего в рамках экзистенциального переживания человеком отношения к собственной жизни: Е.Е. Бочарова, М.В. Григорьева, И.А. Джидарьян, Е.В. Кучерова, В. Мензул, В.Э. Пахальян и др.

В этой связи, по мнению Н. Ноддинс, обеспечение психологического благополучия должно стать одной из основных целей образования, следовательно, концептуальной основой будущих реформ образования в разных странах мира [5].

Исследование психологического благополучия детей, подростков и студентов, в отличие от исследований взрослых, началось относительно недавно. Так, в настоящее время, объем научно-исследовательских работ продолжает расти, разрабатываются психометрически обоснованные инструменты измерения данного феномена. Исследователи Р. Гилман и С. Хьюбнер разработали ряд методик определения школьного благополучия (2007). Большой интерес вызывают работы У. Бронфенбреннера, которым предпринята попытка объяснить с точки зрения своей биопсихосоциальной теории развития внутренние характеристики взаимодействия между психологическим благополучием и образованием. Отсюда следует, что если процесс школьной жизни связан с положительными эмоциями, то в таком случае учебное заведение становится позитивным социальным институтом и способствует психологическому благополучию.

Финские психологи К. Яронен и П. Онстедт-Курки выделили следующие социально-психологические факторы психологического благополучия: безопасность и комфортность домашней среды, атмосфера любви, характеризующаяся семейными радостями, близостью и гармонией; открытость и доверительность межличностных взаимосвязей; родительский контроль и включенность в жизнь детей; чувство значимости в семье, семейная поддержка отношений с людьми и видов деятельности детей вне семьи [6].

Другими аспектами школьной среды, положительно связанными с удовлетворенностью жизнью, являются наличие внеклассных мероприятий и чувства привязанности учащихся к своему учебному заведению [7].

На основании вышеизложенного, можно сделать следующие выводы: Психологическое благополучие учащихся является необходимым условием формирования учебной деятельности и становления субъекта. Следовательно, психологическое благополучие является важным результатом образовательного процесса, а также является неотъем-

лемой стороной процесса формирования мотивации личности.

Особо отметим, что психологическое благополучие на индивидуальном уровне зависит от социального контекста и обеспечения психологической безопасности.

В современной социокультурной ситуации психический мир человека нуждается в защите и поддержке, а сам человек испытывает дефицит защищенности, прежде всего, психологической. Безопасность означает наличие определенных условий, необходимых для жизни, развития и деятельности. Социальная среда есть совокупность условий, в которых происходит формирование и развитие человека на протяжении всего жизненного пути.

Одной из важнейших сред, развивающих и формирующих человека, является, безусловно, образовательная среда. Образовательная среда - это конкретные, целенаправленно создаваемые субъектами образовательного пространства условия, обеспечивающие взаимодействие уникального внутреннего мира развивающейся личности с другими личностями и реальным миром [8;9].

Наиболее успешно разработка данного направления осуществлена в отношении психологической безопасности образовательной среды, где создана концепция психологической безопасности в образовании, обоснована модель сопровождения психологической безопасности образовательной среды, предложена система психологических технологий по ее созданию. Разработаны и внедрены средства психологической диагностики состояния образовательной среды в категории безопасности [10]. В процессе обучения осуществляется передача и усвоение знаний, умений, навыков и способов познавательной деятельности.

Анализ образовательной среды как части образовательного пространства, со своими качественными характеристиками позволил выявить аспекты ее психологической безопасности: состояние среды, свободное от проявлений психологического насилия во взаимодействии, способствующее удовлетворению основных потребностей в личностно- доверительном общении, создающее референтную значимость среды и обеспечивающее психическое здоровье включенных в нее участников; система межличностных отношений, которые вызывают у участников чувство принадлежности (референтной значимости среды), убеждают человека, что он пребывает вне опасности (отсутствие угроз); укрепляют психическое здоровье; система мер, направленных на предотвращение угроз в целях продуктивного устойчивого развития личности.

Таким образом, психологически безопасной образовательной средой можно считать такую, в которой большинство участников имеют положи-

тельное отношение к ней, высокий уровень удовлетворенности характеристиками школьной среды и защищенности от психологического насилия во взаимодействии [11]. Исходя из определений образовательной среды И.А. Баевой (2006), В.Э. Пахальян (2006) под психологической сущностью ее понимается совокупность деятельностно-коммуникативных актов и взаимоотношений участников учебно-воспитательного процесса.

Отсюда обеспечение психологической благополучия и психологического здоровья личности требует постоянного мониторинга условий обучения и воспитания. Вместе с тем, образовательная среда - сложноорганизованная система, и на сегодняшний день можно отметить малую разработанность ее психологической оценки.

Значимым показателем психологической безопасности образовательной среды может выступать удовлетворенность ее участников основными характеристиками взаимодействия в ней. Удовлетворенность средовыми характеристиками является инструментом сохранения психологической безопасности образовательной среды. Не менее важным фактором в оценке качества образовательной среды может стать показатель удовлетворенности участников процесса отдельными ее составляющими. Общение - это основная сфера проявления психических состояний, необходимое условие формирования психологических свойств личности. Динамика психических процессов и состояний человека существенно зависит от условий, средств, способов и форм с его общения с людьми. Мы исходим из того, что «психологически оптимальное общение имеет место тогда, когда в нем реализуются цели участвующих в нем людей в соответствии с мотивами и с помощью таких способов, которые не вызывают у партнеров чувство неудовлетворения» [12].

При разработке методов психологического мониторинга следует принимать во внимание ряд требований, в частности возможность их пролонгированного использования для детей всех школьных возрастов, возможности установления половозрастных нормативов, стандартизации математико-статистической обработки, минимальность и достаточность, легкость в освоении и использовании.

Резюмируя вышеизложенное, в настоящее время проблемы обеспечения психологического здоровья в системе общего среднего образования требуют организации систематического мониторинга психологической безопасности образовательной среды на основе экспресс-диагностики, который позволил бы контролировать качество психологических условий, в которых осуществляется обучение и воспитание. Вместе с тем, очевиден запрос субъектов образовательной среды на обеспечение психологической безопасности, охрану и под-

держание психического здоровья ее участников, что является убедительным аргументом в пользу создания и функционирования психологической службы в каждом образовательном учреждении.

Литература:

1. Баттакова Ж.Е., Токмурзиева Г.Ж., Адаева А.А. Современные аспекты проблем формирования здорового образа жизни подростков // Актуальные вопросы формирования здорового образа жизни, профилактики заболеваний и укрепления здоровья.- 2014. -№ 2.- С. 16-27. 2 Ахаев А.В. Управление здоровьесберегающим образовательным процессом.- Усть-Каменогорск, 2004.-70с.

3. Власова Н.В. О психологических проблемах психогенной школьной дезадаптации. // 12-летнее образование.- 2006. - №2. – С.56.

4. Шевеленкова Т.Д., Фесенко П.П. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методика исследования) // Психологическая диагностика. - 2005.- № 3. -С. 95–129.

5. Noddings N. *Happiness and education*. New York: Cambridge University Press. - 2003.

6. Joronen K., Astedt-Kurki, P. *Familial contribution to adolescent subjective well-being*. // *International Journal of Nursing Practice* 7- 2005. - № 11.- P. 125–133.

7. Шамянов Р.М. *Психология субъективного благополучия*. М.: Наука, 2003.

8. Daly M.C., Wilson D.J. *Happiness, Unhappiness, and Suicide: An Empirical Assessment*. Working Paper: San Francisco, 2008.

9. Diener E., Lyubomirsky S., King L., *The Benefits of Frequent Positive Affect: Does Happiness Lead to Success?* // *Psychological Bulletin*.- 2005, -Vol. 131.- № 6.- P.803– 855.

10. Ryff C.D., Singer B.H. *Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being* // *Springer Science+Business Media: Journal of Happiness Studies*. - 2006. -№ 9.- P. 20.

11. *Психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы/ под ред. И.В. Дубровиной*. - Екатеринбург, 2000.

12. Пахальян В.Э. *Развитие и психологическое здоровье. Дошкольный и школьный возраст*.-Питер, 2006.

Нагымжанова К.М.

п.ф.д., профессор

Танирбергенова А.Ш.

п.ф.к., доцент

Сексенбаева Т.Ш.

магистрант, «Тұран-Астана» университеті, anar-tanirbergenova@mail.ru

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ ТУЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйін: Мақалада жасөспірімдік кезеңдегі тұлға дамуы мәселесі қарастырылған. Жасөспірімдер арасындағы тұлғалық қақтығыс мәселесінің өзектілігі зерттеу тұрғысынан анықталып, қоғамдағы орны көрсетілген. Мақалада «қақтығыс» мәселесінің психологиялық тұрғыда қарастырылуы мен ғалымдардың ой пікірлері берілген. Қақтығыс мәселесінің қазақ тілді еңбектерде қарастырылуы деңгейіне шолу жасалған. Ғылыми еңбектерге талдау жасай отырып, жалпы адам өмірінде кездесетін қақтығыс түрлері, оның ішінде жасөспірімдер арасында кездесетін қақтығыс түрлері қамтылған. Жасөспірімдер арасында тұлғалық, тұлғааралық қақтығыстардың туындауының негізгі себептері көрсетілген.

Сонымен қатар жасөспірімдік кезеңнің психологиялық сипаты, тұлғалық қалыптасуындағы мәселелер қамтылған. Жасөспірімдік кезеңдегі оқушы өзін қоршаған әлемге баға береді, көпшілік жағдайда өз дегенін орындатуға деген ниеттерін ашық білдіріп, оны қанағаттандыруға ұмтылып отыратындығымен ерекше екендігі мақалада нақтыланған. Осы тұрғыда жасөспірімдер арасында туындаған қақтығыстар олардың тұлғалық қалыптасуына кей уақытта жағымды, кей уақыттары керісінше жағымсыз әсер ететіндігі мақалада аталған.

Кілтті сөздер: жасөспірімдік кезең, қақтығыс, тұлғалық қақтығыс, тұлғааралық қақтығыс.

Резюме: В статье рассмотрены проблемы этапов личностного развития подросткового возраста. А также показана актуальность исследования проблем конфликтов среди подростков и их место в обществе. В статье представлены психологические проблемы понятия «конфликт» и проанализированы точки зрения ученых по поводу данного понятия. Рассмотрены труды на казахском языке о проблемах конфликтов. Анализируя научные труды, скомпонованы понятия конфликтов, видов конфликтов среди людей, конфликтов среди подростков. Показаны причины возникновения личностных, межличностных конфликтов среди подростков. Вместе с этим, рассмотрены психологическая характеристика уровней развития подростков, проблемы их личностного становления. Уникальность же данной статьи в том, что здесь рассматривается оценка внешней среды самим учащимся подросткового возраста, проанализированы внутренние состояния, ощущаемые подростками в социуме, а также каково их поведение в таком обществе. Тем самым, в статье обозначены положительные и отрицательные стороны личностных конфликтов среди подростков и их последствия для становления подростков как личности.

Ключевые слова: подростковый возраст, конфликт, личностный конфликт, межличностный конфликт.

Summary: The article considers the problems of the stages of personal development of adolescence. It also shows the relevance of the study of conflict problems among adolescents and their place in society. The article presents psychological problems of the concept of "conflict" and analyzes the views of scientists about this concept. The works on the problems of conflicts in the Kazakh language are considered. Analyzing scientific works, the concepts of conflicts, types of conflicts among people, conflicts among adolescents are arranged. The reasons for the emergence of personal, interpersonal conflicts among adolescents are shown. Together with this, the psychological characteristics of the levels of development of adolescents, the problems of their personal development are considered. The uniqueness of this article is that it considers the evaluation of the external environment by the pupils of adolescence, the internal states felt by adolescents in society, and also their behavior in such a society are analyzed. Thus, the article identifies the positive and negative aspects of personal conflicts among adolescents and their consequences for the development of adolescents as individuals.

Key words: adolescence, conflict, personality conflict, interpersonal conflict.

Жасөспірімдік шақ адам өміріндегі ең албырт, ересектер мен балалық шақ арасындағы өтпелі көпір десек болады. Осы шақта олар басқаларға тез еліктегіш, қателіктерге бойы алдырғыш болады. Бұл кезең адам өмірінде ата-ана, қоғам алдында аса жауапкершілігін ерекше деуге болады.

Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында [1], сонымен қатар Елбасының жыл сайынға Қазақстан халқына Жолдауларында [3,4] ұрпақ тәрбиесі әрдайым назардан тыс қалмайды.

Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаев 2014 жылдың 11 қарашасында «Нұрлы жол – болашаққа бағыт» атты өзінің халыққа жолдауында [2], - деп атап көрсеткендей заман талабына сай үйлесімді, жаңаша ойлай алатын, бәсекелестікке қабілетті, тың идеаларды іске асыратын, еліміздің алға қарай дамуы үшін аянбай еңбек ететін, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру қажет. Өскелең

ұрпаққа ерекше мән беріп, оның жеке ерекшеліктері мен қабілеттерін дамытып, өз-өзіне деген сенімділік пен өз-өзін бағалауын жоғары деңгейде қалыптастыру қазіргі замандағы өзекті мәселелердің бірі.

Бұл зерттеу жұмысының тақырыбы қоғамдық, әлеуметтік, педагогикалық және психологиялық мәні бар өзекті мәселелердің бірі екендігін айшықтай түсері сөзсіз. Себебі бүгінгі жасөспірім, ол ел тізгінін ұстар жастарға, Отанының париоты, ұлт болашағы болып табылады. сондықтанда жасөспірімдер арасындағы қақтығыстарды болдырмау, мейілінше, өзара тұлғааралық қатынас барысында достық, ауызбіршілік, бауырмалдық, төзімділік секілді қасиеттерді қалыптастыру маңызды.

Қақтығыс мәселесі психология ғылымының мәселесінің бірі болып табылады. Адамдар арасындағы қарым-қатынас адамға тән табиғи ерекше қажет. Кез-келген топта болсын оның психологиялық ортасы болады, оның ішінде жеке адамдар арасындағы қарым-қатынасы ерекше орын алады. Топтағы қақтығыс—ол күрделі мәселе. Топтық қақтығыстың пайда болуы әр түрлі. Ал оның жағымды, жағымсыз әсері бар екені белгілі. Топ дегенде біз бірнеше топ еске түседі. Оларға келетін болсақ кіші топ, үлкен топ, ресми және ресми емес, шартты топ, этикалық және тағы басқа. Осы топтар ішіндегі қақтығыс үнемі кездесіп отырады. Топ ішіндегі жеке адамдар қарым-қатынас жасау мәселесі күн сайын өте күрделене түскен әлеуметтік мәселе.

Себебі адамдардың психологиялық мінез-құлқы әр түрлі. Жеке адамға тән психологиялық ерекшеліктерін біз адамның бойында қалыптасқан әлеуметтік қасиет деп айтуға болады. Топ ішіндегі қалыптасқан мінез-құлық сипаттары шұғылданған іс-әрекет түрлеріне сәйкес өзіндік ұстанымдары болатынын көрсетеді. Олардың әрбір нәрсе мен оқиға, қарым-қатынасы, білім деңгейі, түрлі жаңалықтар түрлеріне әсерленіп, қабылдауы, сезініп түсінуі әрқалай.

Қоғам—бұл адамдардың тіршілік етуі, әрбір адам қоғамның мүшесі ретінде танылады.

Адамның топ ішіндегі өзіндік ерекшелік бейнесі, «мен» - бейнесі, өзіндік мінез-құлқы мен іс-әрекетін, сол топ ішінде нендей қызмет атқарып, қандай орын алатынын көрсететін кез-келген адамның даралық сипаты. Адамның дара басына тән қасиеттер мен сипаттар, оның ерекшеліктері өмір кезеңдеріндегі түрлі топтар арасында қалыптасқан мінез-құлқын көрсетеді, сол мінез ерекшеліктерінің қандай топтар мен ұжым арасындағы өмір кешкені жайында белгісіз қалдырып отыратын бейнелерден құралатын мінез енді әр түрлі ортаға бейімделіп тіршілік етуі оның психологиялық өзіндік портреті жасалады.

Жеке адам арасындағы күнделікті қарым-қатынаста бір-бірінің кем-кетігі мен мінезіндегі жағымсыз қылықтарын көзіне нұқып айту, не бөтен адамдар арасында әшкерлеу оның наразылығы мен реніш сезімінің шиеленістіре түсетін өзінің себептері болады. Екі адам арасындағы қақтығыс сол топтағы басқа адамдарға да теріс әсерін тигізеді [5].

Адам арасындағы қарым-қатынас қақтығысқа тікелей әсер етеді. Топтағы қақтығысты шешудің әр түрлі әдістері бар. Сол әдістерді шебер қолдану, оны жүзеге асыру бірден бір әлеуметтік психологиялық мәселе болып табылады.

Қақтығыс—адамдар арасында көп кездесіп, көп айтылатын контакт формасы. Бұл форма көптеген жерлерде кездеседі. Бір жағдайда қақтығыс күресте кездеседі. Ол жағдайда қарсыластар бірін-бірі әлсіздендіруге қолданылады. Бұған мысалға біреу екінші біреуді аңду, оған өтірік жала жабу жатады. Ал қақтығыстың екінші формасы боксер немесе фехтовальщиктер жекпе-жегіне ұқсайды. Мұнда партнерлардың әрқайсысы өз басымдылығын көрсетуге тырысады. Кей кезде бұл қақтығыстар өзіне бағындыру, өзінің қызығушылығы үшін басқаларды пайдалану мақсатында болады.

Ғылыми-әдістемелік, педагогикалық-психологиялық әдебиеттерде ғылыми халықаралық термин «конфликт» қазақ тілінде қақтығыс, егесу, керісу, жанжал, дау-жанжал, тартыс деген мағыналарда жиі қолданылады. Бұл аталған ұғым, түсініктер оқушыларға білім беру, оқыту, үйрету барысында, оларды тұлға ретінде қалыптастыруда, олардың мәдени қарым-қатынасында, мінез-құлқында жиі көрініс табатыны белгілі [6].

Оқушылардың даму процесінде, олардың жас және жеке педагогикалық-психологиялық ерекшеліктеріне байланысты, олардың арасындағы қақтығыс және оның басқа түрлерінің келіп шығуы, пайда болуы табиғи нәрсе екендігін де ұмытпаған жөн.

Ғылыми-педагогикалық және психологиялық туындыларға сүйене отырып, қақтығыстың мынадай түрлерін атауға болады: тұлғалық, тұлғааралық қақтығыстар, отбасындағы қақтығыстар, басшы-бағынушылар арасындағы қақтығыстар, әлеуметтік топтар арасындағы қақтығыстар, саяси және мемлекетаралық қақтығыстар және т.б.

Сонымен қатар, педагогикалық мамандыққа қатысты педагогикалық еңбек, қызметтегі қақтығыстар, инновациялық (жаңалықтар енуімен байланысты) қақтығыстарды өз алдына бөліп жеке қарастыруға да болады.

Қақтығыс бұл адамдар арасындағы қарым-қатынас психологиясының негізгі бір компоненті болғандықтан сол ұнамсыз қатынастың келіп шығу себептері, факторлары, жағдайлары, оның түрлері, технологиясы мен механизмі, көріністері,

дамуы немесе тежелуі, оларды болдырмау немесе шешімін табу жолдары сияқты мәселелерге жан-жақты тоқталамыз. Мамандық саламызға сай тұлғааралық қақтығыстар мәселесі терең де жан-жақты қамтылады.

Тұлғааралық қақтығыс мәселесі педагог, психолог ғалымдардың да ұдайы назарында болғандықтарын атап өтуге болады. А.Лурия екі күшті, бірақ қарама-қарсы бағыттағы пікір-көзқарастың қақтығысуы, тартысы дейтін болса, В.Мерлин тұлғаның терең және өзекті себеп және қатынастардан қанағаттанбау нәтижесін жатқызса, Ф.Василюк санада ерекше құндылықтар ретінде қалыптасқан екі ішкі сезім-түсініктің тоқтығысуын айтады.

Қақтығыс проблемалары бойынша бірқатар зерттеу жұмыстары атқарылды. Оның ішінде М.П. Фоллет, Д.Л. Аустин, Ф. Ротлисбергер, В. Диксон, В. Скотт, Т. Парсонс, Р. Дарендорф, Л. Козер, В.В. Дружинина, Д.С. Конторов және тағы басқалардың жұмысын атап өтуге болады. Бұлардың бәрінде де қақтығыс мәселелерінің сан-салалары зерттелген. Қақтығыс проблемасы кейінгі жылдары көптеген ғалымдардың зерттеу объектілері болды. Бірқатар зерттеулерде қақтығыстардың әдіснамалық, теориялық мәселелері қарастырылады (В.П. Ратников, О.Н. Громова, А.В. Дмитриев, Г.В. Атаманчук және т.б.), кейбіреулерінде конфликтінің бағыттарын шешу жолдары қарастырылды (Л.А. Тихомиров, М.Н. Руткевич, А.М. Яковлев және т.б.). Бұл зерттеу еңбектері психология ғылымында ерекше құнды болып табылады, олар ғылымдардың дамуына айтарлықтай үлес қосып, практикалық мәнге ие болды. Олардың әрқайсысы қазіргі таңда ғылым үшін пайдалы, әрі қоғам дамуының талабына орай өте қажет.

Г.Зиммель жасөспірімдердің өзара қарым-қатынасындағы қақтығыс функциясының байланысы сол қақтығысқа қатысушы жақты, сонымен қатар қақтығыс дамуының әлеуметтік жиынтығының бірнеше түрлерін тұжырымдады. Зиммельдің «Әлеуметтік тек» идеясына қарамастан қақтығыс соғысуымен ғана емес, ол көбіне адамдардың арасындағы өшпенділік қалпының көрінісі деді [7].

Ф.Дарендорфтың [8] қақтығысқа берген анықтамасында қақтығыс формасы кең түрде «қақтығыс» деп атайды. Бұл кезде қақтығыс феномен кең және бір формада нақтылы түрде қақтығыс шегі күштеу деп атайды. Американ социологы 1956 ж. «позитивті-функционалды» теориясы атты еңбегі, яғни, «әлеуметтік қақтығыс функциясы» батыс социологиясында негіз болды. Қақтығыстың позитивті-функционалды концепциясында Л.Козер қақтығыстың әлеуметтік жүйедегі тұрақтылықты қамтамасыз етудің жағымды роль атқаратынын негіздеді. [9]

К.Левин [10] қақтығысты шешу жолын жеке тұлғаның іс-әрекет құрылымының мотивациялық шекарасын көреді. Адам өзінің жарты өмірінде индивид ретінде де, сонымен қоса әлеуметтік топ мүшесі ретінде де іс әрекет етеді. Топтағы қақтығыстың маңызды факторын анықтайтын бөлігін Левин адам мен топтағы шиеленістің жалпы сатысы деп көрсетеді. Топтағы қақтығысты әлеуметтік атмосфераға байланысты. Адамның бос қимыл кеңістік соны бос қимыл кеңістігінің жеткілікті қимылы топқа бейімделумен жеке қажеттіліктің қанағаттану жағдайы болып есептеледі.

В.И.Спиранский [11] жасөспірімнің өзара тұлғалық қатынасындағы қақтығыстың негізгі түрлерін бөлген. Ол тұлғааралық жеке тұлға мен топ пен үлкен әлеуметтік топ, қоғам арасындағы этникалық топ пен мемлекет арасындағы қақтығыс және т.б. Егер қоғамдық өмірді алатын болсақ, онда саяси экономикалық, идеологиялық, әлеуметтік, заңдық, отбасы және социомәдени және т.с.с. қақтығыс. Яғни автор қақтығыс мотивіне байланысты зерттеушілер әлеуметтік қақтығысты үш блокқа бөліп қарастырады.

Жалпы материалдарды іріктей келе жасөспірімдер арасындағы тұлғалық қақтығыстар өзара түсінбеушіліктен басқа өзара қызығушылықтардың сәйкес келмеуі, танымдық қабілеттерінің әртүрлілігі, қажеттілік дәрежелерінің әртүрлілігі, дүниетанымы, рухани құндылықтары, өскен ортасының әртүрлілігі және басқа да себептерден туындайтынын атауға болады.

Теориялық материалдарға талдау жасай отырып мынадай ой тұжырымын жасауға болады:

1. Қақтығыс - бұл өзара қарым-қатынас барысында туындаған жағымсыз эмоциялармен жалғасатын субъектілердің қарама-қайшылығынан тұратын, өзара туындаған қарама-қайшылықтарды шешудің бір жолы ретінде қарастырылады.

2. Тұлғааралық қақтығыс – белгілі бір жағдайлардағы келіспеушілік, мақсаттағы қарама-қарсылық, өзара әрекеттесуші субъектілер арасындағы қарама-қайшылық туындауының нәтижесінде пайда болған ашық соқтығысу.

3. Жасөспірімдік кезең – бұл тұлғаның моральдық және әлеуметтік құндылықтардың негізі қалана бастайтын балалық пен ересектік арасындағы өтпелі уақытқа деп тұжырымдауға болады. Бұл кезеңдегі өзіндік сана қалыптасатын жетілу кезеңі. Жасөспірімдік кезеңдегі жетекші әрекет ретінде коммуникативтік әрекетті атауға болады. Ол қарым-қатынасқа түсе отырып, өмір туралы түсініктері қалыптасып, қажетті мәліметтермен толығады. Жасөспірімдер үшін қоршаған ортаның, құрдастарының пікірлері құндылығымен ерекше.

4. Жасөспірімдік шақ тұлғалық дамудың маңыздылығы әрі ерекшелігімен анықталатын, көптеген

көзқарастары арасындағы келіспеушіліктері туындайтын, тұлғалық қақтығыстар жиі кездесетін кезең екендігімен сипатталады.

5. Тұлғалық қақтығыстар жасөспірімдердің тұлғалық дамуына жағымды да, жағымсыз да әсерін тигізетін, құндылықтары, мотивтерінің динамикасымен, когнитивті білімінің қайта құрылуымен байланысты болады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы <http://www.akorda.kz>
2. Н.Ә.Назарбаев 2014 жылдың 11 қарашасында «Нұрлы жол – болашаққа бағыт» атты өзінің халыққа жолдауы // <http://www.akorda.kz>
3. «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар <http://www.akorda.kz>
4. ҚР Тұңғыш Президенті - Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» http://www.inform.kz/kz/elbasy-makalasy-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru_a3016293
5. Алауханов Е., Бахаутдинов А., Мурсалова Л. Кәметке толмаған қыздар жасаған қылмыстардың алдын алу мәселелері. – Алматы, 2008.
6. Алауханов Е., Қарамырза Ж. Жас адамдардың құқық бұзуға бейім мінез-құлқы және оның алдын алу мәселелері. – Алматы, 2008.
7. Бабосов Е.М. Конфликтология: Учебник пособие для студентов вузов. – Минск: ТетраСистемс., 2010
8. Белкин А.С., Жавовронков В.Д., Зимина И.С. Конфликтология: наука о гармонии. – Екатеринбург, 1995.
9. Танирбергенова, А.Ш., Базарбаева К.Қ. Жасөспірімдер психологиясын дамытуға арналған тренингтер – Астана, 2015.
10. Левин К. Динамическая психология: Избранные труды. «Смысл»-2001.-570стр.
11. Конфликтология: Учебник для вузов / Под ред. В.П. Ратникова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.

Нагымжанова К.М.

п.ғ.д., профессор

Танирбергенова А.Ш.

п.ғ.к., доцент

Асанова Г.Т.

«Тұран-Астана» университетінің магистранты, anar-tanirbergenova@mail.ru

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ТӘЖІРИБЕЛІК ЖҰМЫСТАР

Түйін: Мақалада жасөспірімдік кезеңдегі тұлғалық қақтығыстардың азайту мәселесі қарастырылған. Жасөспірімдер арасында тұлғалық, тұлғааралық қақтығыстардың туындауының негізгі себептері көрсетілген. Жасөспірімдер арасында туындайтын тұлғалық қақтығыстар мен тұлғалық қасиеттері арасындағы байланыс ерекшеліктеріне талдау жасалған. Сонымен қатар жасөспірімдер арасындағы қақтығыстарды болдырмаудың негізгі жолдары қарастырылған.

Кілтті сөздер: жасөспірімдік кезең, қақтығыс, тұлғалық қақтығыс, тұлғааралық қақтығыс.

Summary: В статье рассмотрены проблемы этапов личностного развития подросткового возраста. А также рассмотрены причины возникновения личностных конфликтов среди подростков. Сделан анализ особенностей связи между личностных качеств и личностных конфликтов. Даны предложения по устранению личностных конфликтов среди подростков.

Ключевые слова: подростковый возраст, конфликт, личностный конфликт, межличностный конфликт.

Summary: The article considers the problems of the stages of personal development of adolescence. And also the reasons of occurrence of personal conflicts among teenagers are considered. An analysis is made of the features of the relationship between personal qualities and personal conflicts. Proposals on the elimination of personal conflicts among adolescents are given.

Key words: adolescence, conflict, personality conflict, interpersonal conflict.

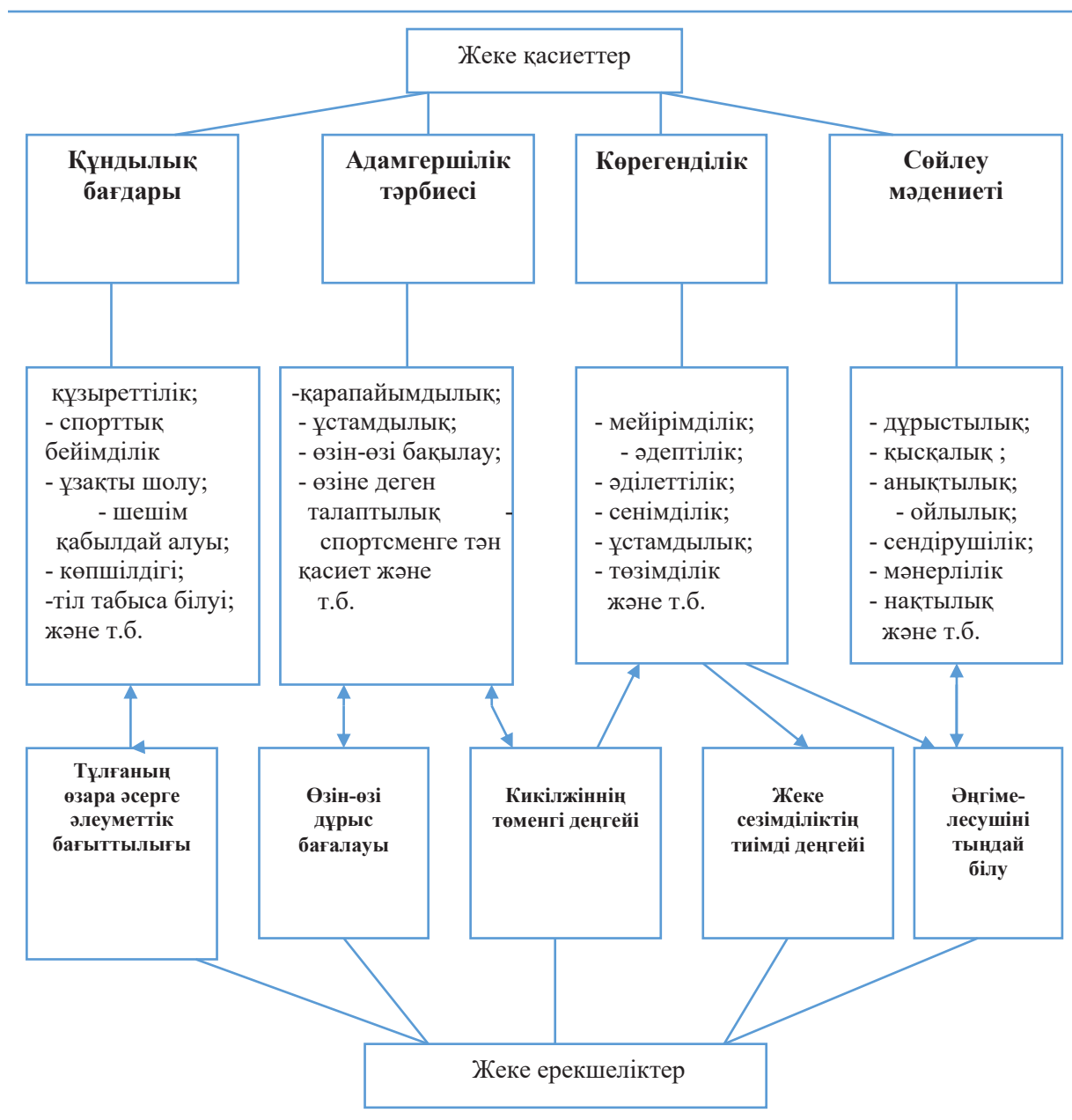
Қақтығыс – психология ғылымының мәселесінің бірі. Адамдар арасындағы қарым-қатынас адамға тән табиғи ерекше қажет. Кез-келген топта болсын оның психологиялық ортасы болады, оның ішінде жеке адамдар арасындағы қарым-қатынасы ерекше орын алады. Топтағы қақтығыс—ол күрделі мәселе. Топтық қақтығыстың пайда болуы әр түр-

лі. Ал оның жағымды, жағымсыз әсері бар екені белгілі. Топ ішіндегі жеке адамдар қарым-қатынас жасау мәселесі күн сайын өте күрделене түскен әлеуметтік мәселе.

Себебі адамдардың психологиялық мінез-құлқы әр түрлі. Жеке адамға тән психологиялық ерекшеліктерін біз адамның бойында қалыптасқан әлеуметтік қасиет деп айтуға болады. Топ ішіндегі қалыптасқан мінез-құлық сипаттары шұғылданған іс-әрекет түрлеріне сәйкес өзіндік ұстанымдары болатынын көрсетеді. Олардың әрбір нәрсе мен оқиға, қарым-қатынасы, білім деңгейі, түрлі жаңалықтар түрлеріне әсерленіп, қабылдауы, сезініп түсінуі әрқалай. Біздің зерттеу проблемамыз төңірегінде мынадай ой тұжырымдалды: іс-әрекетті мотивациялық, танымдық компоненттері бағытында шешіп, жасөспірімдер арасындағы тұлғалық қақтығыстардың алдын-алуға болады.

Қарым-қатынас онда тікелей іс-әрекет тиімділігін қамтамасыз ету үшін қажетті ақпарат алмасу басқару тиісінше, ерекшеліктер мәселе ретінде, бостандығына кепілдік, мәдени іс-шаралар болып табылады. Екіншіден, адам әлеуметтік сапасы пайда қарым-қатынасы, адам қолы мәдени бірлігін пайдалану мүмкіндігін жасау. Үшіншіден, олардың жобалық құндылықтармен қарым-қатынасы [1].

Бас көруге, іс-қимыл тікелей білім ретінде, бірінші кезеңін орнату тұлға ретінде, мәдени қарым-қатынастардың тек бірінші белгілерін сіңіріледі, және тікелей іс-қимыл және тікелей іс-қимыл мәдениетін жоғарыда ерекшеліктерін жеке қақтығыстар әлемде. Сонымен қатар, мен қарым-қатынас, мәдени қарым-қатынастардың құралы ретінде адамдармен оның өзара іс-қимыл тақырыбы ретінде адамдарды тәрбиелеу қабылдау және түсіну. Адам үнемі адамгершілік, эстетикалық, дүниетанымдық сипаттағы бағалаудан тұратын оқиғалар арасында өмір сүреді. Мұнда ол міндеттерді анықтауы, шешімдерді іздеуі, табуы секілді іс-әрекеттер жасалынады.

Сурет 1 – Тұлғаның жеке қасиеттерінің оның ерекшеліктерімен өзара байланысы

Адам өмірлік іс-әрекетінің мақсатты бағытталған аспектілері мазмұны жалпы адамзаттық құндылықтарды ұғыну, мойындау үшін тұлғаны белсендірумен анықталады. Осылайша, адамзат жасаған материалдық және рухани құндылықтар шеңберінде қимыл жасайды, яғни белгілі бір мәдениет құрамында болады. Мұнда ол әрі мәдени ықпалдар объектісі, әрі құндылық тудырушы субъект ретінде белгіленеді.

Адамгершілік жүйе ретінде келесі бөліктерден тұрады, олар өзіндік ішкі байланыста, өзіндік сипатқа ие және өзінің даму механизмі болады. Олар: адамгершілік сана, қатынастар, іс-әрекет, қадағалау механизмі (құндылықтар, идеалдар, нормалар, принциптер және т.б.). Атап айтқанда, адамгер-

шілік іс-әрекет пен адамгершілік қатынастар моральдың объективті жағын анықтайтын болса, адамгершілік сана - өзіндік - субъективтік жағын бейнелейді. Айта кететін жайт, тек теориялық абстракцияда ғана адамгершілік жүйесінің бөліктерін жеке қарастыру мүмкін, ал шын мәнінде олар өзара байланыста жүреді.

Жасөспірімдер арасындағы тұлғалық қақтығыстар әлеуметтік қатынастардың арнайы бір түрі болып, адамдар іс-әрекеті (құлықтық) барысында пайда болады. қоғамда орнығатын адамгершілік қатынастарының объективті жүйесі деп саналады. Қарым-қатынастың мазмұнына, түрлеріне қарай, адамдардың әлеуметтік байланысы тәсілдеріне және жіктеу жасалынады [2].

Қарым-қатынас мәдениетінің тағы бір құрамдас бөлігі санасы болып табылады. Сана құлықтың даму тенденциясын, оның перспективаларын айқындайды. Сонымен, сана өзіндік моральдық қатынастарды бейнелейді.

Іс-әрекеті - бұл рухани іс-әрекет болып, мұнда жеке тұлға ерік-күші нәтижесінде өзіндегі өзіншілдік сезімін жояды, қойылған адамгершілік мақсат жүзеге асады.

1-кесте - Жасөспірімдер арасындағы тұлғалық қақтығыстар адамаралық қатынастардың сипаттамасы негізіндегі көрінісі

Қатынастар	Қатынастар белгілері
Адамның қоғамға	1. Адамзаттық
	2. Адамның ұғымдағы маңыздылығын ұғыну
	3. Қоғамдық борыш
	4. Адамның қоғамдық белсенділігі
	5. Өмірді жақсартуға ұмтылыс
	6. Өз қалауларын қоғамдық жұмыстарға ендіру
	7. Азаматтық борыштарды орындау
	8. Өз мінез-құлқын қоғамдық нормаларға сай басқару
Адамның адамға	1. Гумандық
	2. Құрметтеу
	3. Мейірімділік
	4. Өзара түсінушілік
Адамның өзіне-өзі	1. Өзінің жеке қасиеттерін бағалау (принципшілдік, өз бетінше жұмыс істеу, жинақтылық, сенімділік, жауапкершілік, қойылған мақсатқа жетуде өжеттілік)
	2. Мінез-құлқын талдау және түзету (қажет болса)
	3. Қызығушылығын, қажеттілігін бағалау
	4. Өзін-өзі тәрбиелеуге ұмтылу
Адамның еңбекке	1. Еңбексүйгіштік
	2. Жауапкершілік
	3. Ұйымдасқандық
	4. Жұмыскерлік
	5. Тапқырлық
	6. Еңбектің өмірлік маңызын түсіну
	7. Ақыл-ой еңбегі мен денелік еңбек мәдениетінің болуы
Адамның табиғатқа	1. Жауапкершілік
	2. Гумандылық
	3. Табиғаттың адам үшін қажеттілігін түсіну
	4. Қоғам мен табиғаттың өзара байланысы заңдылығын түсіну
	5. Табиғи байлықтарды саналы түрде пайдалану
	6. Келер ұрпақ үшін қолайлы биосфераны сақтау қажеттілігін ұғыну

Жасөспірімдер арасындағы тұлғалық қақтығыстарды болдырмаудың бірден бір жолы алдымен қарым-қатынасқа түсушілердің мәдениетіне тікелей тәуелді. Демек, қарым-қатынас мәдениеті – бұл, қарым-қатынас пен коммуникация процесінде бірлікте қолданылатын мәдени нормалардың, білімдердің, құндылықтардың жиынтығы.

Қарым-қатынас жасау мәдениетінің басты көрсеткіші бұл сыпайылық. Сыпайылық – бұл қарым-қатынас жасау барысында өзге адамдардың көзқарасын, пікірін, қажеттілігін ескеру және бағалау.

Л.Успенский: «Сыпайылық - бұл қоғамға еруге негіз болатын керемет өнер», - деп анықтаған.

Сыпайы болу үш фактор негізіне байланысты:

1. Өңгімелесушілер қаншалықты бір-бірін жақсы танындығына және олардың статусына тәуелді. Қаншалықты бір-бірін аз танысағ статусы неғұрлым жоғары болса, сыпайылық деңгейі де соншалықты жоғары болады.

2. Тыңдаушының сөйлеушіге қарағанда билігі қандай дәрежеде екендігіне байланысты. Қолында билігі бар адам қарым-қатынасқа түсушілер арасында соғұрлым жоғары құрметке ие болады.

3. Қарым-қатынастағы серіктесіңіздің жеке басына тіл тигізбеу.

Жасөспірімдер арасындағы тұлғалық қақтығыстарды болдырмаудың негізгі жолдары:

а) тұлға санасының дамуындағы (жақсылық, намысқойлық туралы) адамгершілік білімдер;

ә) тұлға дүниетанымының дамуындағы адамгершілік идеалдар, нормалар мен принциптер, адамгершілік бағыттар мен қызығушылықтар, сенімдер мен нанымдар;

б) тұлға қасиеттерінің жетілгендігі адамсүйгіш, адамдарға деген құрметтік қатынас, мейірімділік, шыншылдық, ожданлық, адалдық, абыройлылық, борышқа сену, жауапкершілік және т.б.;

в) тұлға қасиеттердің бірізді жүйеленуі, мораль нормалары мен қағидаларын ұғыну.

Кез-келген мәдениетті тұлға қарым-қатынасқа түсу барысында төмендегі жағдайларды ескеру қажет:

- тәртіптің «негативті» үлгілерінен аулақ болу;
- сөйлеушіні тыңдай білу;
- өзінің алғысынды, ризашылығынды білдіруге талпыну;
- сөйлеушіге жеке тұлға ретінде қарап, жеке басына құрметпен қарай білу;
- қарым-қатынас барысында шынайы болу.

Демек, адам өмірінде қарым-қатынас маңызды роль атқарады. Қарым-қатынас арқылы адамдар бір-бірі арасындағы көптеген мәселелерді, түсінбеушілікті жоя алады, достық, сыпайылық, сыйластық, қомқорлық, адамгершілік т.б. орнатуға мүмкіндік алады, яғни қарым-қатынас барысында ақпарат алмасады [3].

Ақпарат алмасудың ерекше түрі ретінде қарым-қатынас іс-әрекетке өзіндік әсерін тигізеді, оның мазмұнын өзгертіп жаңа қатынас орнатуға мүмкіндік береді. Оқытушы мен жасөспірімдер арасында дұрыс ұйымдастырған қарым-қатынас олардың мінез-құлқын, тәртібін түзетуге, реттеуге, басқаруға мүмкіндік туғызып, сонымен бірге білімдік жәнәтәрбиелік мақсаттарды жүзеге асыруға үлесін қосады.

Сондықтан да білім беру үдерісіндегі тұлғалық қатынастарды орнатудың әлеуметтік құрылымына талдаудың әлеуметтік аспектісін, мәнді белгілерін қарастырған жөн.

Себебі, біріншіден, тұлғалық қатынастар құрылымын қарастырғанда оның жалпы әлеуметтік қасиеттерін және оның дамыту бағыттарына көңіл бөлінді.

Екіншіден, тұлғалық қатынастар құрылымын анықтау пән туралы қажетті және жеткілікті түсінік алуға болады.

Үшіншіден, тұлғалық қатынастар қозғалмалы динамикалық құбылыс болғандықтан оның даму механизмін бөліп көрсету қажет.

Төртіншіден, тұлғалық қатынастар құрылымының күрделілігі мыналарға байланысты: а) өзара байланыс және өзара тәуелділіктің әлеуметтік, психологиялық, биологиялық-физиологиялық қасиеттеріне; ә) әр қасиеттің өзіндік маңыздылығына байланысты.

2-кесте - Білім берудегі тұлғалық қатынастың әлеуметтік құрылымы

№	Білім берудегі тұлғалық қатынасты қарастыру деңгейі	Әлеуметтік құрылымының негізгі компоненттері	Білім берудегі тұлғалық қатынастың әлеуметтік құрылымының негізгі компоненттері
	I деңгей	Әлеуметтік қасиеттер	
1		Қоғамдық қатынастар және әрекеттер барысына негізгі қарым-қатынасқа түсу	Білім беру жүйесіндегі этикалық, құнды-бағытталған, эстетикалық ақыл-ой әрекеттік, адамгершілік қатынастар
2		микроорта	Оқу, ғылыми, мәдени-ағартушылық ұжымдар
3		әлеуметтік қызметтер (позиция, статус, роль)	Жасөспірімдер, мұғалімдер, ата-аналар
4		Рольдің интероеризациясы	Оқыту, білімді меңгеру, мінез-құлық нормалары, өзі-өзі танудың қалыптасуы, уағыздау
5		Интероризациядан экстероризацияға өту	Тұлғалық қасиеттеріне сай қабілетінің, қызығушылығының, мотивінің, құндылық қасиеттерінің көрінуі
6		Экстероризация	Білім бері үдерісінде тұлғааралық қатынастардың жетілуі

7	II	Психологиялық-педагогикалық қасиеттер	Ақыл-ой қабілеттері, рационалдыққа және эмоционалдыққа сай қиялдау, тәрбиенің, эмоцияның, сезімнің ерекшелігі
8	III	Биологиялық-физиологиялық қасиеттер	Морфофизиологиялық қажеттілік, жасы, темпераменті
9	IV	Генотиптік қасиеттер	Жалпы соматикалық, нейродинамикалық қасиеттер

Жоғарыда ұсынылған кестедегі мәліметтерге қарай отырып, білім беру аймағындағы тұлғалық қатынастың негізгі төрт деңгейі болатындығы туралы қорытынды жасауға болады.

Бірінші деңгей тұлғаның әлеуметтік маңызды қасиеттерінен тұрады. Яғни, адамның қоғамдық өмірге және әлеуметтік топтарға байланысты мінез-құлқын түсіну. Әлеуметтік тұрғыдан қарағанда тұлғаның құндылық қасиеттері жағымды қасиеттерді қабылдауынан, дәстүрден, қоғамдық моралдан, білім, білік, дағдылардың белгілі деңгейдегі бірлігінен, әлеуметтік рольдерді қажетті деңгейде меңгеруіне байланысты.

Екінші деңгей - психологиялық-педагогикалық. Бұл деңгей адамның мотивінен, қажеттілігінен, ақыл-ой қабілеттерінен, қиялынан, мінез-құлқынан, өзі туралы субъективті пікірінен тұрады.

Үшінші деңгей - тұлғаның биологиялық-физиологиялық қасиеттері - қажеттілік, темперамент, морфофизиологиялық ұйымдастыруы, кейіннен бұл аталғандар адам психикасының интеллектуалдық (зияткерлік) және рухани күйіне айналып, дамиды.

Төртінші деңгей - детерминацияланған генетикалық, биологиялық тұқым қуалаушылық компоненттерден тұрады.

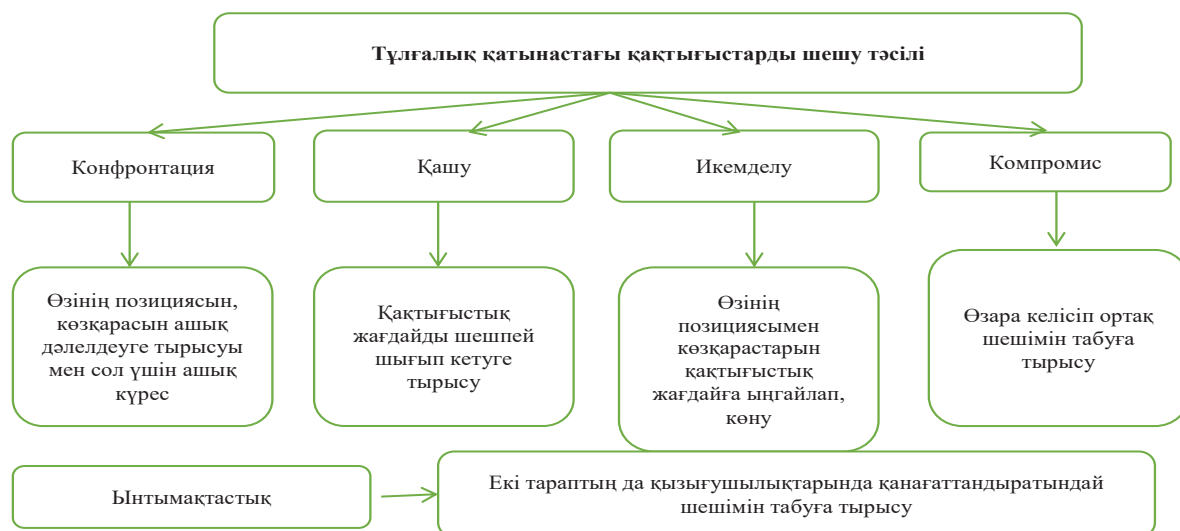
3-кесте — Білім берудегі қарым-қатынас қызметінің құрылымы

Адам әрекетінің жалпы қызметі						
Білім берудегі қарым-қатынас қызметі	Коммуникативті (адамның өмірмен байланысын қамтамасыз етеді)	Ақпараттық (қоршаған ортаның қасиеттерінің көрінуін қамтамасыз етеді)	Когнитивті (қабылғанды қайта ойлау)	Эмотивті (дүниемен қатынасына уайымдау)	Когнативті (талпыныс тудыратын күштерді тудыру)	Креативті (шығармашылық күш табу)
Қарым-қатынастың әлеуметтік қызметі	Қауымның топтың білімі	Тәжірибені игеру, қабылдау	өзін-өзі тануды қалыптастыру	Тұлғааралық қарым-қатынасты қалыптастыру	Ұйымдастыру және басқару	Тұлғаны түрлендіру
Қарым-қатынастың әлеуметтік-психологиялық қызметі	өзара байланыс	өзара көріну өзара түсіну	өзара қарым-қатынас	өзара қарым-қатынас	өзара әрекетте келісушілік	өзара әсер ету
Қарым-қатынастың психологиялық қызметі	Сөйлеу, жест, ым, әрекет, сезім мүшелері	Хабарлама, экспрессия, әрекет өнімі, түйсіну, қабылдау, есте сақтау	Фантазия, қиялдау, ойлану	Эмоция, сезім, көңіл-күй	Зейінді тұрақтандыру, ерік, қажеттілік, қызығушылық, мотив	Сендіру, түсіндіру, еліктеу

Тұлғалық қатынас құрылымының элементтерінің негізгі қасиеттерінің барлығы да тең мәнді, қатынасқа тәуелді өмір әрекетінің формасы ретінде көрініп, әр түрлі тиісті қызметтерді атқарады.

Жоғарыда берілген теориялық материалдарға талдау жасай отырып тұлғалық қатынас-ақпарат-

тық-коммуникативтік және психологиялық әрекеттің бірі, білім беру үдерісіндегі субъектінің бірлескен өмір әрекетінің мақсатына сай сезіммен, білімімен тәжірибе алмасуды іске асыратын құрал деген қорытынды шығаруға болады.

Сурет 1 – Жасөспірімдер арасындағы тұлғалық қатынастардағы қақтығыстарды алдын алу мен шешу тәсілдері

Сонымен білім берудегі тұлғалық қатынасы туралы пікірлерді қарастыра отырып, мынадай тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді:

- 1) тұлғалық қатынас бірнеше элементтерден тұратын жүйелі үдеріс;
- 2) тұлғалық қатынас - бұл субъектаралық өзара әрекет;
- 3) тұлғалық қатынас - білім беру үдерісіндегі субъектілердің өзара қатынасын реттеу мақсатында және жалпы ортақ нәтижеге жетудегі келісімге бағытталған өзара әрекеттік үдеріс;
- 4) тұлғалық қатынас - қызметтік үдеріс;
- 5) қарым-қатынас - бір жағынан нормативті

және басқарушы үдеріс болса, екінші жағынан өзіндік реттеуші үдеріс.

Әдебиеттер

1. Алауханов Е., Бахаутдинов А., Мурсалова Л. *Кәмелетке толмаған қыздар жасаған қылмыстардың алдын алу мәселелері.* – Алматы, 2008.
2. Алауханов Е., Қарамырза Ж. *Жас адамдардың құқық бұзуға бейім мінез-құлқы және оның алдын алу мәселелері.* – Алматы, 2008.
3. Танирбергенова, А.Ш., Базарбаева К.Қ. *Жасөспірімдер психологиясын дамытуға арналған тренингтер* – Астана, 2015.

Пузикова С.М., Анарбек Н.А.

Факультет философии и политологии КазНУ им. аль-Фараби, Алматы

E-mail: Puzikova.Svetlana@inbox.ru

АВТОНОМИЗАЦИЯ ВУЗОВ КАК ПОИСК НАПРАВЛЕНИЯ ОПТИМИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Резюме. В статье рассматривается проблема оптимизации образовательного процесса в высших учебных заведениях Республики Казахстан через призму расширения прав вузов в определении конкурентоспособных образовательных программ, обеспечивающих высокие квалификационные характеристики выпускников и духовно-нравственные, ментальные ценности казахстанского социума. Авторы использовали данные социологического исследования, проводившегося среди преподавателей и магистрантов известных казахстанских вузов, мнения которых, как непосредственная связь с практическим ходом реформ, позволяет оптимизировать процесс организации современного образовательного процесса.

Ключевые слова: высшее образование, управление образовательными системами, процесс автономизация вузов, оптимизация образовательного процесса, ментальные ценности образования.

Түйін. Мақалада Қазақстан Республикасындағы жоғары оқу орындарындағы білімдік бағдарламаларды бітіруші түлектердің бәсекеге қабілетті жоғары кәсібилігін көрсететін және қазақстандық социумның рухани-адамгершілік, ментальды құндылықтарын сипаттайтын жоғары оқу орындарының құқықтарын кеңейтуді анықтаудағы білім беру үдерісін оңтайландыру мәселесі қарастырылады.

Авторлар қазіргі білім беру үдерісін ұйымдастыруды оңтайландыруға мүмкіндік беретін, реформалардың практикалық бағыттарымен сәйкес келетін пікірлері бар қазақстандық танымал жоғары оқу орындарының оқытушылары мен магистранттары арасында жүргізілген әлеуметтік зерттеулерді қолданған.

Түйін сөздер: жоғары білім беру, білім беру жүйесін басқару, жоғары оқу орындарын автоматтандыру үдерісі, білім беру үдерісін оңтайландыру, білім берудің ментальды құндылықтары.

Summary. The article addresses the issue of educational process optimization in higher education institutions of the Republic of Kazakhstan through the prism of expanding the rights of universities in determining competitive educational programs that ensure high qualification of graduates and spiritual and moral values of the Kazakhstani society. The authors used the data of a sociological survey conducted among teachers and graduates of reputed Kazakh universities, whose opinions, as a direct link to the practical course of reforms, make it possible to optimize the organization of current educational process.

Key words: higher education, educational system management, university autonomization process, educational process optimization, mental values of education.

Введение.

Процесс глобализации оказывает непосредственное влияние на функционирование современной образовательной системы, разрушает, по признанию специалистов, традиционно сложившиеся

организационные основы, приводит к ослаблению влияния национально-государственного фактора; меняется система ценностей, осуществляется переход к новому типу рациональности, предполагающему акцент на образование как условие профессионального успеха [1, с. 141].

Рациональным становится государство, которое делает ставку на серьезные инвестиции в человеческий капитал, выступающий ценным ресурсом в достижении преимуществ в конкурентной борьбе. Высшее образование, в соответствии с гумбольдовскими традициями, стало теперь считаться решающим средством экономического роста общества. Президент Республики Казахстан Н.А.Назарбаев в своей недавней статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» также отметил, что образование – самый фундаментальный фактор успеха в будущем [2]. Во всех современных государствах осуществляется поиск такой модели высшего образования, чтобы можно было успешно конкурировать на мировом рынке образовательных услуг, сохраняя традиционно сильные стороны профессиональной подготовки специалистов в своей стране.

В последние десятилетия практически все развитые страны проводили различные по глубине и масштабам реформы национальных систем образования, отстаивая национальные позиции в конкурентной борьбе на рынке образовательных услуг. Не стала исключением и Республика Казахстан.

Особенностью ее преобразовательной политики как раз стало понимание, что выполнить свои задачи система образования может при соблюдении внутренних условий и принципов собственного развития, которые определяют жизнеспособность образования, способность его к саморазвитию.

Основными принципами построения образовательной системы стали те, что обеспечивают взаимные интересы и потребности личности и общества:

1. Принцип тесной взаимосвязи всех элементов образовательной системы, их конструктивное, диалогическое общение;
2. Принцип свободы выбора, который подразумевает, что образовательная система строится, исходя из взаимных интересов обучающихся и обучаемых;
3. Принцип обеспечения системы всеми необходимыми ресурсами;
4. Принцип постоянного анализа результатов, отбраковывания неработающих элементов;
5. Принцип взаимоуважения всех участников образовательного процесса;

6. Принцип гарантированности прав субъектам, включенным в данную систему в целях ее развития.

Главной же проблемой в применении этих принципов на практике до сих пор остается необходимость адаптации под каждый элемент, что требует высокой интеллектуальной и практической подготовки участников процесса реформирования. Еще одной проблемой в условиях приспособления системы образования к изменяющейся внешней среде стало сохранение ценностно-культурного потенциала. Это предопределило обращение автора к проблеме автономизации вузов республики, которая создает такие условия. Оговоримся, что процесс автономизации при этом не рассматривается в административно-правовом смысле, то есть как «автономность хозяйствующего субъекта». Автора в большей степени интересует процесс развития автономности как творческой составляющей учебного процесса, как возможность параллельно с процессом подготовки современного профессионала формировать личность-носитель национального кода, соединяющую в себе лучшие черты ментальности своего народа.

Обзор проблемы.

Имеется достаточно широкий спектр разноплановых работ отечественных и зарубежных ученых по проблемам управления образовательной деятельностью, по разработке общих проблем ее совершенствования (Л.Л. Абалкин, Н.Г.Багаутдинова, Ю.С. Васильев, А.Н.Вольский, В.П.Галенко, С.Ю. Глазьев А.Н.Уткина, др.; за рубежом проблемой управления образовательной деятельностью активно занимались Л. Бальцеревич, Г.Бернер, Н. Готерье, Э.Гронер, Дж.Карнези, О.Кивинен, Р.Козуз, Х.Кьюлл, Д. Нортон, Д.Ньюман, Д.Питерсен, М.Портер, Р.Ринне и ряд других исследователей).

Проблемы государственного регулирования высшего профессионального образования нашли отражение в работах Г.Балыхина, А.Грязновой, Ю.Давыдова, Н.Дудченко, А.Запесоцкого, В.Колесова, М.Курбатовой, М.Матросова, Н. Панкова, С.Смирнова, Л.Якобсона, Н.Силантьевой Н. Основной аспект, который рассматривают авторы,- функционирование вузов в условиях рыночной системы, вопрос о пределах коммерциализации вузовской деятельности, рассматриваются экономические аспекты автономии вузов в отдельных странах, в Казахстане, в частности (С.М.Омирбаев, М.М.Мусарский, Т.В.Майорова, А.А.Кайгородцев др.). Что касается процесса автономизации, как следствия совершенствования управленческой практики, в научных трудах пока еще нет единой точки зрения на его сущность, публикации, чаще всего затрагивают экономический аспект образовательной деятельности. У исследователей автономизация обычно ассоциируется с политологическим содержанием этого процесса, с демократизацией образовательного процесса, либо трактуется только как свобода хо-

зяйствующего субъекта. Автор солидарен с точкой зрения Проскурина Н.С. что нужно «оторваться от существующей и превалирующей точки зрения, от привычного стандартизованного формально-административного понимания автономизации» [3]. Это понятие гораздо шире и не должно ассоциироваться с раздроблением системы, а скорее с большей возможностью предлагать и оперативно реализовывать перспективные и конкурентоспособные новшества, позитивные инновации в образовательном процессе, учитывающие национальные особенности и ценные традиции социализации в конкретной стране.

Отметим, что за рубежом имеется некоторый опыт образовательных систем по автономизации вузов как основы для развития индивидуального образовательного лица системы высшего образования, в котором отслеживается настойчивый и перманентный поиск оптимального сочетания государственного регулирования и самостоятельности вузовской образовательной практики, который полезно изучить и использовать.

Не секрет, что стратегия развития современного образования характеризуется усилением акцента на самостоятельную деятельность не только студентов, но и вузов. Поиск вариантов качественной подготовки молодежи к профессиональной деятельности не должен умалять значение учета при этом социально-культурных особенностей страны. «Без опоры на национально-культурные корни модернизация повиснет в воздухе», - недавно еще раз подчеркнул Президент Казахстана Н.А. Назарбаев,- причем был сделан на этом пути акцент только эволюционное развитие, которое «дает нации шанс на процветание» [2].

Ментальные ценности образования, согласно утверждениям ученых, противодействуя насильственным деформациям и форсированным революционным преобразованиям в системе, допускают эволюционный путь преобразований, поддерживая стабильность общества, его сплоченность и социальную солидарность [1, с.394].

Реформируя систему образования, нельзя заставить, принудить людей изменить свою профессиональную и общественную жизнь, необходимо создать инновационные основы взаимоотношений в образовательных учреждениях, соответствующие условиям конкурентной борьбы в рыночном обществе, в то же время, поддерживая такие важные для казахстанского общества качества личности, как честность, порядочность, добросовестность, сопереживание и социальная поддержка ближнему, коллегам. Корпоративная образовательная культура должна быть чужда местничеству и проводить политику патернализма по отношению к честным, добросовестно обучающимся и работающим личностям. Президент РК в своем недавнем выступлении это особо подчеркнул: «Каждый должен оцениваться по личному вкладу и по личным про-

фессиональным качествам», современная система взаимоотношений в казахстанском социуме не терпит кумовства[2].

Динамизм развития современного общества не терпит непродуманных решений, требует работу школы, способной к самообновлению, к широкому саморегулированию, учету ценностных приоритетов культуры народов, сохранению внутреннего национального ядра, дружбы и взаимопомощи этносов и личностей, объединенных общей территорией и судьбой.

Цель статьи состоит в том, чтобы, выделив сложившийся в современном образовательном пространстве опыт в управлении образовательными процессами, определить перспективы, а также возможные риски, потери культурного и образовательного потенциала в результате процесса децентрализации, предложить приемлемые варианты оптимизации системы высшего образования Казахстана, посредством автономизации, основываясь на мнениях непосредственных участников данного процесса.

Методы исследования.

Для получения искомых результатов, помимо анализа документов и специальной литературы, использовались опросные методики: в мае 2017 года было проведено глубинное интервью и анкетирование 24 преподавателей ведущих казахстанских вузов (Казахского Национального университета им аль-Фараби и Казахского национального исследовательского технического университета им. К.И.Сатпаева (возраст: от 29 до 66 лет, имеющих стаж работы не менее 5 лет), 45 – ти магистрантов 1-2 курсов КазНУ им.аль-Фараби (в возрасте от 22 до 38 лет) 3-х факультетов (факультета философии и политологии, факультета международных отношений и физико-технического факультета), а также целевой опрос 16 респондентов, имеющих солидный образовательный опыт (студентов 5 курса специальности «терапевт» Национального медицинского университета им. Асфендиярова и резидентов 1 курса специальности «Лучевая терапия» Научно-исследовательского института онкологии г. Алматы (возрастная группа – 22-23 года) .

Результаты исследования.

Совершенно очевидно, что принципиально важную приемлемость тех или иных преобразований нужно соотносить с мнением специалистов-практиков, аудиторией непосредственных потребителей образовательных услуг, поддерживая баланс желаемого и реально достижимого для развития системы образования на перспективу.

Отметим, что преобразование системы высшего образования, введение разнообразных форм обучения и типов вузов расширяет возможности получения гражданами качественных образовательных услуг. В этом плане автономизация вузов, понимаемая как уменьшение зависимости от внешнего фактора,

от произвола чиновничьего аппарата, развитие здоровой конкуренции, инициативности коллективов вузов, переход детерминирующей роли развития к внутренним факторам помогает развернуть процесс оптимизации не формально или директивно, а вкуче с практическими нуждами общества будущего.

В понимании автора процесс автономизации как результат процесса децентрализации, есть расширение прав участников образовательного процесса по применению передовых образовательных практик, отечественных и зарубежных, отвечающих запросам личности, культуре общества, интересам коллективов образовательных учреждений. При этом должен уважаться принцип субсидиарности, то есть объединение более высокого уровня не должно вмешиваться во внутреннюю жизнь объединения более низкого уровня, лишая его возможности принятия самостоятельного решения, а скорее должно поддерживать, координировать его деятельность для достижения культурного блага страны.

Образовательные учреждения, используя процесс автономизации вступают в соревнование организационных культур; они должны бороться за право обеспечения обучающегося не только профессиональными компетенциями, но ценностями национальной культуры. Поскольку этот механизм до конца не отработан, возникает необходимость рассмотреть, насколько успешно процесс автономизации осуществляется за рубежом, что он привносит в работу системы образования; какой оптимальный баланс централизации и автономизации выбирают для себя наиболее развитые страны.

Общезвестно, что конкретная организация, формы и методы управления образованием. его функционирование в решающей степени зависят от специфики политической и культурной традиций страны. Все разнообразие современных национальных моделей организации образования в развитых странах в настоящее время можно свести к двум: централизованной и децентрализованной [4, с. 90]. Рассмотрим наиболее характерные, сильные и слабые их стороны, определяя возможность проекции будущего Республики Казахстан.

Что характерно для централизованной системы? Прежде всего, такая система предполагает функционирование единого образовательного стандарта, нацелена на упрочение чувства культурной общности; в то же время поддерживает авторитарные традиции в руководстве образованием, сковывает инициативу работников, затрудняет поиски новых форм и методов педагогической работы, игнорирует, либо недооценивает значение региональной специфики, то есть соединяет сильные и слабые стороны [5]. В тоже время без государственного регулирования практически невозможно обойтись: «Нацию будет мучить хаос без установленной формальной процедуры регулирования существования учреждений высшего образования», - логично замечают зару-

бежные специалисты [6]. Классическим примером страны с централизованной системой образования является Франция, которая даже в эпоху глобализации с успехом проводит политику поддержки своих национальных интересов и традиций. Здесь все вопросы организации и деятельности государственных образовательных учреждений регламентируются законами и правительственными решениями, контролируются обширным бюрократическим аппаратом, который осуществляет надзор и за частными учебными заведениями.

Современные тенденции коммерциализации и децентрализации развития образования принципиально не изменили облик высшего образования. Оно остается в значительной степени государственным и централизованным, финансируется в большей мере из государственного бюджета. Центральный орган управления образованием в стране - Министерство национального образования и культуры - считается одним из самых важных и престижных государственных ведомств; его нередко возглавляют видные государственные деятели, стоявшие ранее у руля правительства. Только государство здесь имеет право на выдачу дипломов до уровня бакалавров как пропуска для поступления в вузы.

Несмотря на проведенные реформы, направленные на децентрализацию образования (начало их относится к 80-м годам XX века), когда регионы приобрели право самостоятельно определять направления социально-экономического и культурного развития, а вузы стали пользоваться финансовой автономией при использовании субсидий, государство продолжает нести главную ответственность за состояние учреждений образования, контролирует их расходы, определяет стратегию совершенствования образовательного процесса. Здесь повышается административная, финансовая, педагогическая, научная автономия вузов, но государство не утрачивает своей функции контроля за этим процессом [4, с.91].

Таким же интересным представляется опыт оптимизации системы высшего образования в Японии. С одной стороны, здесь велика роль центрального руководства со стороны министерства образования. С другой,- после проведенной реформы децентрализации система управления здесь стала включать два консультационных совета. Один состоит из профессорско-преподавательского состава и занимается курированием учебной и научной деятельности, другой - из представителей министерства образования, специалистов производства, правовой сферы, в обязанности которого входят финансовые и управленческие вопросы. Интересно, что ректор вуза не назначается, а выбирается на совместном заседании обоих советов и утверждается после этого министерством образования. Здесь образование максимально приближено к производству за счет привлечения специалистов-практиков к разработке

учебных программ; имеет место тесное университетско-правительственно-промышленное сотрудничество, в результате чего образовательные учреждения превратились в Национальные университетские корпорации со статусом юридического лица. А преподаватели получили возможность работать не только в вузах, но и на предприятиях.

Показательный пример результата децентрализации образования и полной автономности его частей - образование в США. Здесь не существует общегосударственного органа управления высшим образованием. Функции государственного органа по управлению вузами в значительной степени выполняют независимые организации (Ассоциация американских университетов, Ассоциация инженерного образования и т.д.), которые осуществляют аккредитацию образовательных программ, анализируют деятельность вузов, собирают статистику. Нет здесь и общегосударственного стандарта, диплома государственного образца, перечня специальностей и направлений подготовки специалистов, правил приема в вузы. В стране 600 публичных (финансируемых штатом, где территориально расположены вузы) и 1800 частных университетов. Каждый университет устанавливает свои правила обучения. Принцип оценки уровня образования исходит от потребителя: «Клиент доволен, - уровень образования – хороший». Ни один вуз не субсидируется из федерального бюджета. Если высшее учебное заведение принадлежит штату, то и финансируется из его бюджета. В свою очередь, процесс финансирования зависит от экономической ситуации в стране. В период финансовых трудностей законодатели штатов используют средства, предназначенные на образовательные нужды, а образовательные учреждения, соответственно, повышают плату за обучение. В последние годы, в связи с экономическим кризисом, ситуация для потребителей в образовательной сфере усугубилась. Чтобы ее улучшить, государственные колледжи (в США - это вузы) и частные высшие учебные заведения стали создавать частные фонды из добровольных пожертвований, чтобы таким образом как-то отстоять интересы своих клиентов. Официальные власти США, обеспокоенные слабой подготовкой обучающихся в области науки и техники, не случайно определили ситуацию как «безумное образовательное разоружение» [1, с. 144]. Бывший Президент США Барак Обама, выступая в Национальной академии наук, отметил: «Мы знаем: страна, которая сегодня превосходит нас по качеству образования, завтра обойдет нас как конкурентов. Так что я не хочу, чтобы кто-то превосходил нас в образовании» Он пообещал, что к 2020 году среди американцев будет самый большой в мире процент людей с высшим образованием». Вопрос о качестве образования здесь остается довольно актуальным и для большинства американцев далеко не решенным [7, с. 22-23].

Если посмотреть на работу высших учебных заведений в Великобритании также имеющей децентрализованную систему управления образованием, то вузы также являются неподконтрольными центральной власти; они не являются частью государственного сектора. Даже в случае бюджетного финансирования, государство избегает вмешиваться во внутренние дела вузов. Хотя в последнее время правительство страны проводит политику активного вмешательства в жизнь университетов, осуществляя контроль даже учебных программ вузов [8]. Это связано с тем, что ускоренное развитие информационных и коммуникативных технологий создали ситуацию жесткой конкуренции. Способность вузов к инновациям начинает жестко отслеживаться государством [5, с. 91].

Отметим, что существование децентрализованной системы требует очень четкую систему взаимоотношений между автономными ее элементами, даже некую культуру взаимодействий (что достижимо не везде). В противном случае, это приводит к неразберихе. Даже в Германии, где с немецкой точностью работают практически все элементы государственной системы, исследователи признают, что система взаимоотношений между правительством и федеральными землями очень сложна. Длительным является процесс переговоров для достижения решений в образовательной сфере. Он всегда затягивается. Компромиссные варианты решения проблем даются с большим трудом, поскольку в процессе участвуют множество структур (промышленные и торговые палаты, комитеты по профессиональному обучению, земельные комитеты по профессиональному обучению, земельные министерства и т.д.) [9].

Отметим, что мировая образовательная практика демонстрирует в настоящее время противоречивые тенденции. В странах с централизованной системой управления высшим образованием наблюдается тенденция децентрализации (Франция, Япония, например). В странах с низкой долей государственного участия в системе высшего образования - тенденции противоположного типа (яркий пример - Великобритания). Поиск оптимальной доли участия в управлении образовательного процесса его субъектов продолжается.

Опираясь на опыт реформирования зарубежных стран, становится очевидным, что для Республики Казахстан децентрализация высшего образования состоит не в разрушении структуры управления образовательными учреждениями, а в автономии творческого поиска, придании большей самостоятельности по созданию, прежде всего, собственных программ обучения, обеспечивающих качественную профессиональную подготовку. Это программы обучения, формирующие не только компетенции, но социально-ответственных граждан, определяющие новое кредо жизни молодого поколения и целью которого являются не ценности богатства и роско-

ши, а культура здорового и активного образа жизни в социуме с акцентом на профессиональный успех, достигнутый честным, увлекательным трудом, поддерживающим ценности социальной солидарности и патриотизма.

Каковы проблемы, риски и перспективы на пути поиска направлений и источников оптимизации образовательной системы? Проведенное в мае 2017 года социологическое исследование, в котором приняли участие в качестве экспертов преподаватели ведущих вузов Республики Казахстан и магистранты различных курсов и специальностей, обучающиеся, имеющие хороший социальный опыт, позволило выявить искомые факторы, которые влияют на поступательность оптимизации образовательного процесса в современных вузах республики.

Любые инновации, как известно, должны быть прочувствованы как необходимость, поддержаны участниками образовательного процесса. Насколько глубоко понимается сам процесс децентрализации, автономизации его субъектами? Мы опросили респондентов с целью выяснить, что они вкладывают в содержание этих понятий. Результаты выявили небольшие расхождения в определениях между преподавателями и магистрантами вузов. Неожиданностью стало, что более половины из них (54.17% педагогов) ничего не знают о нем, либо затруднились с ответом.

45.83% опрошенных экспертов-преподавателей предложили краткие комментарии. Из них 36.4% определили процесс децентрализации и ее следствие автономизацию как «управление бюджетом, который формируется вузом из собственных заработанных средств», то есть выделили финансовую составляющую процесса. 27.3% опрошенных считают, что централизация - это «уменьшение контроля государства, предоставление больших свобод вузам в соответствии с Болонским процессом, процесс принятия решений предоставляется руководителям вузов; это, по сути, перераспределение власти, переход в частное владение государственного сектора образования». В равной степени (по 18.2% предпочтений) респонденты ответили, что децентрализация предполагает: 1). Автономизацию, при которой подбор преподавательского состава кафедр факультета, кадровая политика факультета, развитие магистратуры и докторантуры PhD на факультете, организация научно-исследовательской работы студентов, развитие материально-технической базы факультета, оснащение лабораторий, внедрение новых технологий осуществляется самим вузом; 2). Такой процесс предполагает самостоятельную политику вуза в области оплаты труда сотрудников факультета, определение персонального уровня оплаты труда сотрудников деканата, техническое оформление приказов на оплату труда.

Что касается ответов аудитории магистрантов, 68% опрошенных составили категорию, которые

либо ничего не знают об этом процессе, либо знают очень немного. Опрос 32% респондентов, которые могли предоставить некоторые характеристики процессу, выявил следующее понимание децентрализации. Во-первых, «это отсутствие государственных стандартов и необязательное подчинение Министерству образования и науки»; во-вторых, - «самостоятельное распределение финансовых средств вузом, создание собственных программ обучения», «студенты сами могут выбирать предметы обучения и преподавателей», в-третьих, это «процесс управления образованием на рациональной основе», «децентрализация – это для богатых, развитых стран, к ней пока еще рано переходить». Как видим, внимание респондентов концентрируется на какой-то одной стороне процесса.

Более подробная и глубокая характеристика процесса была дана магистрантами гуманитарных специальностей: «Децентрализация вузов РК призвана, по задумке властей, повысить качество и конкурентоспособность отечественного высшего образования, выпускников казахстанских вузов на мировом рынке; в рамках данного процесса предполагается предоставить вузам право на самостоятельное формирование образовательных программ по различным специальностям, как в целом, так и в рамках программ отдельных дисциплин. Однако столь благая цель не снимает всей противоречивости и неоднозначности данного процесса, а тем более тех рисков, которые в ней заложены»; «со вступлением Казахстана в Болонский процесс планируется предоставление вузам больше свободы и уменьшение контроля со стороны государства»; «задача децентрализации - поставить процесс управления образованием на рациональную основу, позволяющую, с одной стороны, - продуктивно разрабатывать и успешно осуществлять единую общегосударственную образовательную стратегию и политику, с другой, - увеличить степень свободы и меру государственной поддержки позитивных инициатив, исходящих от местных органов власти и образовательных учреждений», «предоставление больших прав и возможностей отдельным структурным подразделениям», «это результат демократизации общества, обучение студентов по собственной программе», «это перераспределение полномочий с вышестоящего уровня на нижестоящие: от Министерства образования и науки до руководителей вузов; предоставление университетам некоторой автономии в управлении и финансировании, предоставление больших прав и возможностей отдельным структурным подразделениям вузам»; «перенос вузов в регионы». В данном случае слушатели справедливо выделяют несколько аспектов процесса децентрализации, и могут представить более глубокий взгляд на происходящие преобразования и пути их оптимизации.

Отвечая на вопрос: «Считаете ли, что есть риски и угрозы при переходе к новому принципу организации управления и организации процесса обучения?» 50.04% преподавателей и почти половина магистрантов (48%) ответили положительно. Затруднились с ответом более трети респондентов (соответственно: 33.36% экспертов и 34% обучающихся). Оптимистами, ответившими, что рисков нет, немного: 16.69% - среди преподавателей и 9% - у слушателей.

Обоснования рисков движения по пути автономизации образования республики можно сгруппировать.

К первой группе рисков респонденты относят несовершенство управленческого аппарата, неподготовленность к этому процессу управленческих кадров, которые являются кабинетными работниками, а не практиками. Обеспокоенность респондентов вызывает забюрократченность всех образовательных структур, неразвитость процесса автономизации как такового; низкая мобилизационная способность и неразворотливость системы, что не позволит мобильно осуществить преобразования, сделать их необходимыми и осознанными. («В результате несогласованных действий структурных подразделений, сложившегося неравномерного распределения текущей работы между управленческим звеном и нижестоящими подразделениями системы образования возможен хаос и неразбериха, резкое снижение эффективности работы, риск недобросовестной конкуренции»).

Вторая группа опасений связана с тем, что теоретически процесс децентрализации, автономизации не проработан, нет того рационального подхода к преобразованиям, который учитывает социо-культурные особенности Казахстана («народ не готов к новым инновациям, общество может ее не принять»). Респонденты указывают на риск усиления вестернизации, утраты культурной идентичности, усиление потребительского подхода к образовательным институтам, риск забвения богатого отечественного образовательного опыта («не стоит забывать старые принципы, традиции и тот богатый опыт, который существовал»); называется реальная опасность «неблагоприятного идеологического воздействия со стороны конкурирующих стран», «роста экстремизма»; «риск политической и социальной нестабильности, вследствие создавшейся системы неблагоприятных факторов».

Третья группа рисков и опасностей включает следующие неблагоприятные следствия для образовательного процесса как воспитательного и социализирующего фактора: 1). Рост коррупции, вследствие размытых современных морально-ценностных оснований деятельности вузов, усиление коммерциализации системы образования («это может снизить качество образования, поскольку понизятся требования к учащимся, ведь они приносят

прибыль. Вузу невыгодно отчислять в таком случае даже неуспевающего»; «усилится коррупция при поступлении»; 2). Расширение административного аппарата как следствие финансово независимого существования вузов, вследствие повсеместного существования местничества и кумовства; угроза невостребованности подготовленных специалистов из-за кумовства и коррупции; 3). Массовые увольнения квалифицированных сотрудников, которые высказывают свое несогласие с беспорядком.

Четвертая группа рисков связана с неблагоприятными следствиями для процесса обучения и судьбы выпускника. Здесь респонденты указывают следующие обстоятельства: 1). «Отсутствие единых государственных стандартов, гарантирующих качество подготовки – нет единых критериев, непонятно, как измерять качество подготовки специалистов»; «риск снижения качества учебных программ («не все преподаватели и вузы достаточно компетентны»); «недействительность на практике диплома отечественного вуза за рубежом - это реальность».

2). Опасность снижения качества преподавания по отдельным направлениям подготовки существует вследствие того, что не каждый вуз может хорошо оплатить труд квалифицированного специалиста; непрестижность педагогической профессии привела к дефициту высококвалифицированных педагогов; «преподавателей, даже располагающих значительным опытом и квалификацией по достижению пенсионного возраста увольняют, молодые преподаватели часто не восполняют созданный дефицит» ;

3). Снижает качество обучения поточная система обучения, навязываемая с целью экономии финансовых средств;

4). «Внедрение вузами неапробированных учебных программ, разработанных самостоятельно- это риск утраты качества»; респонденты указывают на возможную опасность параллельного существования программ де-юре (по которым вузы получают лицензии) и де-факто (по которым осуществляется подготовка кадров) приведет к снижению конкурентоспособности выпускника;

5) «Будут большие проблемы самостоятельной организации образовательного процесса, которая еще до конца не отработана».

6). «До сих пор не ясно, как в условиях автономизации будет осуществляться лицензирование и аттестация учебных программ (они, ведь, должны быть индивидуальным «лицом» вуза и конкурировать с зарубежными вузами, а не подстраиваться под их программы)»;

7). «Адаптация к новым принципам функционирования системы образования может ее отбросить далеко назад, возникнет затянувшийся период адаптации к новым условиям, к этому люди не готовы».

Подавляющее большинство опрошенных преподавателей (70.83%) и магистрантов (71.11%) считают, что государственные вузы - более престижные учебные учреждения, их нужно сохранить, поскольку они в большей степени гарантируют трудоустройство выпускника и снижают риск снижения конкурентоспособности при перестройке учебного процесса. Ответы на вопрос: «Какие факторы предопределят Ваш выбор вуза?» (если Вам представится возможность продолжить образование) можно продемонстрировать в таблице, дающей представление о приоритетах педагогов и слушателей, разнице и общности их позиций

(Таблица 1).

Таблица 1. Ведущие факторы, определяющие выбор вуза для продолжения образования.

п/№	Факторы	Выбор магистрантов в % (естественно.-научн. спец./гуманит. спец.)	Итого	Выбор преподавателей в %	Итого
1	Престижность вуза	48/45	46.5	58.33	52.42
2	Вуз с высококвалифицированным составом преподавателей	36/70	53	75.00	64.00
3	Вуз, дающий прочные знания	60/70	65	45.83	55.42
4	Вуз, где есть четкая организация образовательного процесса	24/45	34.5	58.33	46.42
5	Вуз, гарантирующий трудоустройство	44/55	49.5	33.33	41.42
6	Вуз, предоставляющий разнообразные формы организации учебных занятий	16/45	30.5	20.83	25.67
7	Возможность вуза интересно организовать досуг	8/15	11.5	8.33	9.92
8	Приемлемая плата за обучение.	0/30	15	41.67	28.34

9	Вуз, со свободным посещением занятий	0/10	5	4.17	4.59
10	Мне все равно, где учиться; главное - получить диплом по специальности.	0/10	5	4.17	4.59
11	Вуз, где легко можно будет сдавать экзамены	4/15	9.5	0	4.75
12	Свой вариант	0/0	0	4.17(несколько вариантов)	2.09

Респонденты практически единодушно высказываются в пользу выбора вуза, который дает прочные знания по специальности и имеет сильный профессиональный состав преподавателей. Очевидно, что этим определяется для них престижность вуза, определенные гарантии на будущее трудоустройство и преуспевание. Косвенно проявляются следующие опасения опрошенных лиц: возможность недополучения знаний, социального опыта, необходимых для успешной карьеры, сложность решения финансовой стороны обучения. Представляется, что процесс автономизации должен быть лишен декларативности, формализма, осуществляться в приемлемом, индивидуальном для вуза режиме в соответствии с конкретными интересами и преподавателей, и потребителей предоставляемых услуг.

Считают ли респонденты, что при децентрализации образования появляются новые возможности и перспективы в развитии отечественной системы образования? Положительно на этот вопрос ответили 70.89% преподавателей и 44.0% магистрантов.

Респонденты практически единодушно высказываются в пользу выбора вуза, который дает прочные знания по специальности и имеет сильный профессиональный состав преподавателей. Очевидно, что этим определяется для них престижность вуза, определенные гарантии на будущее трудоустройство и преуспевание. Косвенно проявляются следующие опасения опрошенных лиц: возможность недополучения знаний, социального опыта, необходимых для успешной карьеры, сложность решения финансовой стороны обучения.

Представляется, что процесс автономизации должен быть лишен декларативности, формализма, осуществляться в приемлемом, индивидуальном для вуза режиме в соответствии с конкретными интересами и преподавателей, и потребителей предоставляемых услуг.

Считают ли респонденты, что при децентрализации образования появляются новые возможности и перспективы в развитии отечественной системы образования? Положительно на этот вопрос ответили 70.89% преподавателей и 44.0% магистрантов.

Затруднились с ответом - 20.85% педагогов и 36.0% процентов обучающихся.

Какие перспективы открываются, по мнению респондентов, при получении вузами автономности ?

В первую группу возможностей, которые открываются перед образовательными учреждениями в условиях автономизации вошли следующие факторы: интернационализация научных исследований, расширение возможностей их мирового признания; усиливающееся сотворчество преподавателей и учащихся при разработке практических проблем, ускорение их решения; развитие новых исследовательских проектов совместно с другими вузами, увеличение авторских научных программ; уменьшение бюрократических препон для индивидуальной научной деятельности; большая свобода в распоряжении финансовыми средствами в научных целях.

Вторая группа возможностей - это расширение прав и академических свобод преподавателей и студентов, формирование дополнительной конкурентной среды для вузов, которая позволит студентам активно бороться за свои права, а вузам - за студентов; у профессорско-преподавательского состава может появиться возможность продвигать новаторские формы и методы преподавания, предлагать различные технологии обучения.

В третьей группе - возможности уменьшения учебной бюрократии, использование аутсорсинга, то есть передача непрофильных функций организации, в том числе по управлению персоналом, внешнему подрядчику, четко определяя для него сферы обеспечения (секретариат на кафедре, текущий ремонт, редакционно-издательская деятельность, хозяйственная служба, др.), что улучшает качество принимаемых управленческих решений, сокращает время их осуществления; «у преподавателей будет больше свободного времени для творческой работы».

Тем не менее, 4.17% педагогов не видят перспектив такой перестройки. У магистрантов процент настороженного отношения к изменениям еще выше - 20%.

Характерны ответы, которые могут внести некоторые пояснения такой позиции. 9% магистрантов ответили: «Идея хорошая, но главный вопрос в том, как она воплотится на деле. С одной стороны, это даст больше свободы в разработке программ и спецкурсов, но с другой стороны, лишившись государственного финансирования, ВУЗы будут решать эту проблему всеми доступными средствами

(обучать только платежеспособных студентов, не смотреть и не гарантировать качество подготовки, формально выполнять свои функции)», «угроз нет, главное – нужно сделать стабильной саму систему образования, но переход на латиницу – неправильно; это шаг к неразберихе», «возможен риск утраты государственного контроля над идеологией и лоббирование интересов различных деструктивных социальных групп и иностранных государств, что привносит риски политической стабильности для республики».

Что предлагают респонденты сделать, чтобы оптимизировать систему образования, используя процесс автономизации?

Первый блок предложений коснулся системы управления образованием и образовательным процессом в целом и был сформулирован в виде открытого вопроса: «Чтобы Вы предложили для совершенствования системы управления современной высшей школой в РК?».

Преподаватели и магистранты в равной степени в первую очередь выделили необходимость «поддержания целостной стратегии развития образования», отметили «отсутствие системности в образовательной политике», указывали факторы, что мешают эффективности образовательного процесса («резкие перестройки учебного процесса», «не нужно часто менять образовательные программы, преподавателям надо просто дать возможность проходить курсы повышения квалификации, чтобы творчески использовать инновации»), «меньше реформ, а использование готового позитивного опыта!» считают 20.29% респондентов; «уменьшить бюрократию» – высказались 5.78%; 2, 89% опрошенных указали на неизбежность пересмотра Закона об образовании; поступило и такое мнение: «Нужно присвоить Национальной академии наук статус профильного министерства науки с постоянной дислокацией в г. Алматы и передачей из МОН РК соответствующих компетенций» -(1.44%).

Респонденты предложили «шире использовать международный опыт управления вузами», ориентируясь «на лучшие практики зарубежных университетов», «заимствовать модели управления вузами зарубежных стран», «основать совет попечителей, вовлекая в него бизнесменов и меценатов», «улучшить менеджмент, достигнув уровня международного стандарта», «нужна честность управленцев», -(10.14 %).

Поступили предложения «вернуться к советской вузовской системе обучения», «вернуть эффективные элементы советской образовательной системы», «соединить советскую систему подготовки кадров с европейской, взять лучшее», «нужно дать академическую свободу вузам, но вернуться к линейной системе, убрав кредитную» -8.69%.

Второй блок ответов дал представление о том, что, по мнению, респондентов можно улучшить в

организации учебного процесса, его проведения, чтобы добиться высокого результата. Отвечая на вопрос «Что бы Вы усовершенствовали в современном образовательном процессе?», поступили следующие ответы, выделившие приоритеты для респондентской аудитории.

В целях совершенствования образовательного процесса опрошенные высказались за «решительное улучшение технического оснащения аудиторий», «нужно улучшить подбор образовательных технологий обучения», «широким сделать внедрение современных технологий обучения, информационных технологий», «креативных технологий, способствующих быстрому запоминанию информации» - 11.59%; «сделать акцент на совершенствовании качества образовательного процесса, а не на «пробивание» имиджа»- 2.90%.

В предложениях респондентов прозвучало требование усилить практикоориентированность образования («формирование протекания учебного процесса с участием работодателей и на основе практических нужд производства», «установить тесное сотрудничество с лабораториями, производством», «практикоориентированность, основанная на прочных фундаментальных знаниях» - 17.39%.

Самый объемный блок предложений поступил в адрес совершенствования работы педагогов высшей школы. Часто присутствовали следующие тезисы (выражающие общую озабоченность и педагогов, и обучающихся), которые приведем дословно, поскольку охватывают они практически весь спектр проблем, с которыми сталкивается современный педагог: «Уменьшить загруженность преподавателя рутинными делами, меньше бумаг!», «снизить бумажную занятость преподавателей, для того чтобы они могли больше внимания уделять обучению», «снизить нагрузку на педагогический состав, для оформления требуемой от них документации расширить составов администраторов или секретариата», «кафедрам выделить побольше методистов для текущих дел и разгрузить преподавателей»; «отделить институт кураторства от педагогической деятельности», «не использовать преподавателей на дежурстве в общежитии», «брать на работу активных преподавателей», «не погружать преподавателя в бизнес, не нагружать экономическими проблемами вуза», «нужно разделить профсоюзы ППС от профсоюзов административных и технических работников вузов для повышения эффективности защиты прав профессорско-преподавательского состава», «нужно повысить значимость педагогического дела», «у преподавателя должен свободный творческий день для занятия наукой и педагогическим творчеством», «нужно улучшить условия работы преподавателей», «повысить заработную плату преподавателям», «ужесточить требования для поступления в вузы педагогического профиля»- 68.12%.

В присутствовавших мнениях прозвучала не-

обходимость усовершенствовать систему контроля работы преподавателя (2.90%), а также систему оценки на экзаменах («сделать экзамены устными», «заменить тестовые и письменные экзамены на устный опрос») – на это указали 8.69% респондентов.

Обсуждение.

Привлечение потенциала высококвалифицированных специалистов-практиков в систему управления образовательным процессом, педагогов, представителей разных поколений, школ и направлений, создающих оптимальные условия социализирующей среды – первостепенный, таким образом, шаг, обеспечивающий процесс оптимизации института образования. Автономизация позволяет оперативнее осуществить эту задачу. В разных учебных заведениях могут появиться много пионерских разработок, носящих поисковый характер, выходящих за пределы стандартизированных процессов обучения, но приносящих хороший результат, который может быть повторен другими исследователями. В такой творческий процесс должны обязательно вовлекаться инициативные студенты, «болеющие» за дело, претендующие на какие-то полномочия или привилегии, но они – источник огромных инновационных идей для процесса преобразований.

Выявленные путем проведенного автором социологического исследования оценки и предложения непосредственных участников образовательного процесса помогают определить не только очевидные опасности и угрозы стабильности развития системы образования в РК, но и высветить перспективные пути решения многих других проблем. Опираясь на мнения людей, можно выделить зоны комфорта для движения всех участников образовательного процесса в соответствии с реалиями жизни.

Имеющийся опыт преобразований в мировой образовательной сфере показывает, что наиболее предпочтителен вариант поддержания баланса централизации и автономности во управлении образовательной системой, творческое применение новаций в соответствии с меняющейся внешней средой. Определенным ориентиром преобразований в Казахстане в этом направлении может, на взгляд автора, служить опыт децентрализации и автономизации систем образования в таких государствах, как Франция и Япония, сохранивших лучшие образовательные традиции и конкурентоспособность на рынке образовательных услуг.

Казахстанская система образования должна в ближайшей перспективе обеспечить совершенствование управления системой образования, оптимизировать функционирование учебного процесса не по принципу догоняющего образования, а на основании переработки новаций зарубежных и отечественных специалистов, не ограничиваясь использованием какой-то одной технологии. Автономизация учебно-воспитательного процесса вузов, на наш взгляд, создает большие возможности, определяя

приемлемые и индивидуальные условия оптимизации обучения для каждого вуза. Добиваясь достижения качественного, конкурентоспособного уровня подготовки выпускников, обучение в казахстанских вузах обязано сохранить духовные корни и традиции сильной политехнической подготовки обучающихся. В учебной деятельности важно соединить проблемно-деятельностное обучение с контекстным, расширить практику проектной деятельности по актуальным проблемам, востребованных практикой. Но для реализации эффективных образовательных технологий, способствующих быстрой адаптации профессионального образования к изменяющимся потребностям общества и рынка труда; требуются серьезные усилиями, прежде всего педагогического состава вузов. Что, по мнению опрошенной аудитории, является главным для успешной мобилизации педагогов для решения поставленной цели? Прежде всего – нужно на практике восстановить статус преподавателя в казахстанском обществе.

Возрождение традиции уважительного отношения к педагогу предполагает высвобождение его от многочисленных бюрократических функций (подготовка отчетной документации для различных инстанций и проверок), хозяйственных, организационных обязанностей. Автономизация позволяет ввести аутсорсинг, таким образом уменьшить учебную бюрократию, за счет передачи непрофильных функций, сферы обеспечения учебного процесса (секретариат, редакционно-издательская деятельность, хозяйственная служба) внешнему подрядчику, специальной службе, которая высвободит преподавателя от рутинной работы, создаст возможность сконцентрироваться на учебно-воспитательной, проектно-научной деятельности. Сегодня совершенно очевидно, что субъективный, личностный, человеческий фактор есть первостепенный фактор в оптимизации образовательной сферы.

Реально проработанная стратегия может быть реализована только при условии высокой мотивации главных исполнителей (педагогов), при существенном стимулировании их труда, повсеместном общественном признании заслуг этой профессии, проявляющемся в повседневной заботе и уважительном отношении к преподавательскому труду. В восточной и евразийской традиции уважительное отношение к личности педагога, графику его труда и отдыха, высокое материальное, моральное стимулирование через признание его высокого статуса и влияния на текущие процессы в обществе – это аксиома. В Южной Корее, к примеру, говорят так: «Отступи на три шага, но не наступай даже на тень своего учителя!». Корни такого отношения к педагогической деятельности были заложены древней традицией почитания мудрости. Достигнутые успехи этой страной, в том числе в образовательной сфере, обеспечены соединением культурных традиций народа с вкладом педагогов в формирование молодого

поколения. Здесь даже начинающий преподаватель получает порядка 2-2,5 тыс. долларов в месяц. В связи с высоким статусом преподавательского труда в стране отсутствует дефицит педагогических кадров высокой квалификации [10, с. 76-78].

Кстати, в такой преуспевающей стране, как современная Япония, статус педагога ничуть не меньше. Это единственная страна в мире, где педагог получает зарплату больше, чем государственный чиновник [11, с. 52].

Преподаватель казахстанского вуза, следуя отечественной культурной традиции, должен оставить за собой право в большей степени быть воспитателем нежели менеджером, тем методологически грамотным наставником, который сможет обеспечить формирование не только квалифицированного специалиста, но и целостной личности как гаранта гуманистического будущего Казахстана. Нужно восстановить традицию педагогической династии, возвращая «педагогов по призванию». Не секрет, что от современного преподавателя требуется особый набор психологических и коммуникативных качеств, главными и определяющими из которых должны стать морально-нравственные, любовь и глубокий интерес к людям, профессии и жизни, желание самосовершенствоваться. Это закладывается в детстве, в семье, где ребенок сможет наблюдать работу педагога «изнутри», через родителя, потом осознанно идти по избранной стезе.

Успешному профессионально-педагогическому отбору могут успешно послужить современные информационно-коммуникативные средства (которые вуз в условиях автономизации может развивать в необходимых размерах). Это - Интернет-технологии, позволяющие экзаменовать педагогов через скайповые трансляции занятий, через открытые конкурсы педагогического мастерства различного уровня в различных регионах, транслируемые в прямом вещании. Автономизация облегчает возможности индивидуализировать не только учебный процесс, но и осуществлять через теле - коммуникационные средства кадровый отбор педагогического состава работников, минуя бюрократические процедуры конкурсного набора.

В ментальности нашего народа также – уважение к старшим, педагогическому опыту старшего поколения. Процесс автономизации индивидуализирует процесс использования педагогического опыта старшего поколения работников, имеющих пенсионный возраст, но могущих и желающих эффективно работать в новых условиях.

Заключение.

Таким образом, при автономизации создается уникальная возможность соединить воедино и использовать тот ценный потенциал, что накоплен путем практического экспериментирования за последние десятилетия в отечественной и зарубежной

практике. Нил Постман очень хорошо сказал: «Нам нужно идти дальше с широко открытыми глазами, чтобы мы могли использовать технологию, вместо того, чтобы она использовала нас». Система образования должна зорко видеть сильные стороны подготовки специалистов в различных странах и реализовать не одну, а различные идеи и технологии, работающие на результат. Инструментом зоркости является умение воспользоваться всей совокупностью идей, которую производит творческая педагогическая общественность, используя возможности автономизации.

Список использованных источников:

1. Курс лекций по социологии образования. Под общ. ред. В.И. Астаховой.- Харьков.- 2009.- 463с
2. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. 12 апреля 2017. // http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statiya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya
3. Проскурин В.А. Перспективы образования: *raison d'être* автономии Нового Университета. От романтики к прагматике // <http://edu.futurisrael.org/ProskAutUniver-2.htm>
4. Уткина А.Н. Тенденции децентрализации образовательных систем // Теория и практика общественного развития.- №7.- 2011.- С. 90-94.
5. Вульфсон Б.Л. Управление образованием на Западе: тенденции централизации/децентрализации. // Педагогика.- 1997.-№2.-С.110-114.
6. *The Management of Higher Education: Challenges Before Higher Education Leaders in the Twenty-First Century* // A Keynote Address Presented at The First International Conference on Moldovan Higher Education By Steve O. Michael, Ph.D., P. 26., Chisnau, Moldova, December 18-19, 2001.
7. С каждым новым открытием, увеличивающим наши возможности, возрастает и наша ответственность. Выступление Барака Обамы в Национальной академии наук 27 апреля 2009 г. // Социология образования. – 2010. – № 3. – С. 14–25.
8. Анарбек Н., Гумерова А. Этапы децентрализации высшего образования в Европе: общие закономерности и национальные особенности //Материалы научно-практической конференции. – Екатеринбург, ноябрь 2015 г.
9. Олейникова О., Муравьева А. Социальное партнерство в сфере профессионального образования в странах Европейского союза. // Высшее образование в России.- 2006.-№ 6.- С.111-120).
10. Турысжанова Р. Восток – дело тонкое // Столичное образование.- 2006.- №1-2.- С. 76-78.
11. Пузикова С.М. Повышение качества профессиональной подготовки молодых специалистов: опыт Японии // Научные труды / Воен. ин-т КНБ Республики Казахстан. – 2010. – № 2. – С. 50–55.

Сыдыкова Роза Шаймардановна

П.ғ.д., профессор gulnar1972@mail.ru

Түркістан қ., Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ, Өнер факультетінің «Орындаушылық өнер» кафедрасы

САЛТ-ДӘСТҮР ЖЫРЛАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ АДАМГЕРШІЛККЕ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйін. Еліміздің болашағы, көркейіп өркеніетті елдер қатарына қосылуы бүгінгі ұрпақ бейнесінен көрінеді. Заманауи педагогикалық теория елеулі өзгерістерге еніп, білім беру мазмұны жақсарып, жаңа көзқарастар пайда болуы мен білім беру құрылымында жаңа технологиялар өмірге келуде. Музыкалық тәрбиені, шығармашылық жұмысты өмірмен байланыстыру, музыкалық өнерге деген қызығушылығын арттыру, оның тәрбиелеудегі әсерін күшейту сияқты қажетті міндеттерді жүзеге асыруда музыка мұғалімі өз пәнін жақсы меңгеріп және әрдайым жеке тұлғалы оқушыға көңіл бөлуін талап етеді. Оқушы-ол тыңдаушы, орындаушы екендігін есте сақтау керек. Оның білгендігі мен тәжірибесі мұғалімге қарағанда аз бола тұрса да, музыкаға деген өзінің қатынасын білдіре алады. Заманауи педагогикалық теория елеулі өзгерістерге еніп, білім беру мазмұны жақсарып, жаңа көзқарастар пайда болуы мен білім беру құрылымында жаңа технологиялар өмірге келуде.

Кілтті сөздер: галерея, көркемөнерпаз, екпін, динамикалық күш, штрих, комплект, категория.

Резюме. Будущее нашей страны, его вхождение в ряд цивилизованных стран отражается в наших сегодняшних поколениях. Осуществление таких необходимых задач преподавателя музыки, как связывание музыкального воспитания и творческой работы с жизнью, повышение интереса к музыкальному искусству, повышение его влияния на воспитание требует хорошего освоения своего предмета, обязывает уделять большого внимания к обучающимся студентам, как к индивидуальным личностям. Надо помнить что студент – это слушатель и исполнитель. Хотя он много чего не знает, у него мало опыта, чем у преподавателя, но он может показать свое отношение к музыке через музыку. Значительное изменение современной педагогической теории, улучшение содержания образования, новые взгляды способствуют появлению новых технологий в структуре музыкально-образовательного процесса.

Ключевые слова: галерея, любитель, акцент, динамическая сила, штрих, комплект, категория.

Summary: The future of our country, its occurrence in row of civilized countries is reflected in our today's generations. Implementation of such necessary aims of the music-master as binding of musical education and creative work with life, increase of interest in musical art, increase of its influence on education demands good development of the subject, obliges to give great attention to the trained students, as to individual persons. It is necessary to remember that the student is listener and performer. Though he doesn't know a lot of things, he has not enough experience, than at the teacher, but he can show the attitude to music through music. Considerable change of the modern pedagogical theory, improvement of education content, new views promote emergence of new technologies in structure of musical and educational process.

Keywords: gallery, fan, accent, dynamic force, stroke, set, category.

Қазақ халқына алғырлық пен батылдықты, қайырымдылық пен кішіпейілділікті, ашық-жарқын көңіл мен кеңпейілділікті, қонақжайлық пен дархандықты қасиеттер тән. Өз жері мен Отанына, туған еліне деген шексіз сүйіспеншілігі, мал шаруашылығына икемділігі, меймандостығы, өмірдің қиындығына, әділетсіз істерге төзімділігі, сөз өнерін ардақтауы, шешендік қабілеті, еңбексүйгіштігі мен шыншылдығы жалпы ұлтқа тән қасиеттер.

Қазақ халқы мінез-құлықты қалыптастыруда арзан күлкіге, арсыздыққа жол бермеген. Ол ұрпағын жігерлі, өжет, қайсар, ойлы, өткір тілді, арлы, иман жүзді, адал, зерделі, парасатты азамат етіп тәрбиелеген.

Әр заманда ғұмыр кешкен қазақ ғұламалары адамзат бойында кездесетін мінез кемшіліктерін «мінездегі міндер» деп, былай саралаған:

- ұятсыздық пен арсыздық;
- ақымақтық пен ақылсыздық;
- екіжүзділік пен жарамсақтық;
- өсекшілік пен суайттық;
- күншілдік пен іштарлық;
- мақтаншақтық пен тәкапарлық;
- өзімшілдік пен өркөкіректік;
- еріншектік пен жалқаулық;
- сараңдық пен пайдакүнемдік;
- даңғойлық пен дойырлық;
- салғырттық пен салдыр-салақтық;
- маскүнемдік пен нашақорлық.

Жаман мінез - рухани кесел [51]. Бұл кеселді жою үшін түбіріне балта шабу керек. «Баланы жастан» деген мақал бар, оның түпкі мәні, адам бойындағы жағымды мінез-құлық, жақсы қасиеттер бала кезден бастап қалыптасады дегенге саяды.

М.Әуезов «Ел боламын десең, бесігінді түзе» деген ұлағатты сөзі арқылы ұрпақ тәрбиесі бесіктен басталатынын, ұзақ, үздіксіз үрдіс екенін ескерткен. Өзгермейтін, түзелмейтін мінез болмайды. Әр адам өз мінезіне өзі жауапты. Ұлы Абай: «Мен егер закон қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім» деген екен.

Күндер, жылдар зымырап өтіп жатыр. Бірақ, мінездегі келеңсіз көріністердің азаятын түрі жоқ. Әрине, мұның әр түрлі себеп-салдары да бар. Қазіргі қоғамда жас ұрпақ бойында кездесетін «мінездерді» атап айтсақ:

а) ақпарат құралдары мен теледидар тасқыны шапшаң қарқынмен дамыған мына заманда ұрлық, бұзақылық, шабуыл жасау, зорлық-зомбылық, тонау, зорлау сияқты жексұрындық іс-әрекеттерге еліктеген жастар осы іс-әрекеттерді өздері қайталап, небір қылмыс түрлерін жасауда (акша бермегені үшін ата-анасын бөлшектеп өлтіруге дейін баруда);

ә) компьютерлік «қатыгездік» ойындар балалар мен жасөспірімдер психологиясына үлкен әсер етіп, өзгертуде;

б) қала көшелерінде темекі, арақ жарнамалары өтс көп. Темекі, арақ, нашаға уланған әлсіз, жігерсіз, жасық, дәрменсіз, арсыз, даңғой, мақтаншақ жастар қатары көбеюде.

в) өз тіліне менсінбей қарап, өзге тілде шүлдірлеген мәңгүрт жастар, өзін заман ағымына сай азамат пен азаматшамыз деп сезінуде.

Осындай жастардан өз ұлтының жоғын жоқтап, халқының қамын ойлайтын азаматтар қайдан шықсын.

Қазіргі таңда қылмыскерлердің басым көпшілігі жастар. Оған кінәлі кім? «Адам баласын заман өсіреді, кімде-кім жаман болса, оның замандастарының бәрі виноват» деген ұлы Абай. Олай болса, жастар мінезіндегі кемшіліктерге әсер етуші факторлар:

-әлеуметтік-экономикалық жағдай (жұмыссыздық);

-қоғамдағы орта;

-отбасындағы психологиялық ахуал.

Әрбір қазақ баласы «мінездегі міндерді» бойына дарытпауына, олардан аулақ жүруіне әбден болады.

Әркімнің өз биігі бар шығатып,

Әркімнің өз білігі бар ұғатыи.

Әркімнің өз кемшілігі бар әсте,

Көкейінде жасырынып тұратын -

деп, Т.Молдағалисв жырлағандай, адам әрқашан өз бойындағы кемшілігін түзетіп, жақсы қасиеттерді бойына дарытып, «болмасаң да ұқсап бақ, бір жақсыны көрсеңіз» дегендей өзін-өзі тәрбиелеуі қажет.

Ақиық ақын М.Мақатаев «мінездің міндерін» өрелі оймен өткір сынаған. «Әттең, әттең...» өлеңінде:

Қайтейін мінезінді жарқылдаған,

Жақсылық бір өзіңнен артылмаған.

Несіне көзді көріп көлгірейсің,

Жігітім белгілі ғой артың маған!

Әлділерді көргенде қалтылдаған,

Әлсіздерді сескентіп, жалтылдаған.

Жиіркенішті осы бір салтың маған,

Ыза кернеп бойымда қан тулаған! -деп, адам бойындағы мінез құбылысын, жаны ауырып, қаны тулап, қабырғасы қайысып жырлаған [27, 123].

Ақын, қоғам қайраткері Фариза Оңғарсынова: «Уақыт адам мінезін жасаса, адамдар қарым-қаты-

насы уақыт, заман бейнесін сомдайды. Екі тумақ та, екі өлмекте жоқ. Өмір адамға бірақ рет беріледі. Ендеше сол бір келер өмірді өкінбей, ешкімге жалтақтамай өткізгенге не жетсін?! Жалтақтамай ғұмыр кешу мінездің ғана шаруасы емес, арға да байланысты. Ешкімнің ала жібін аттамағандардың ғана ары таза. Ал ары таза адамның сөзі де таза, тура. Менің ойымша заманның бір ерекшелігі -осындай адамшылық қасиеттердің сынға тусуі. Бұл біз үшін ауадай қажет нәрсе. Себебі, сынға жеке басымыз ғана түсіп отырған жоқ, сынға ұлттық намысымыз, халықтық қалпымыз түсіп отыр. Сол үшін көлеңкелі жерде қалтырап, күнгеілі жерде жалтыраудың түкке керегі жоқ» деп, мінез, ар, яғни адамдық қасиеттерге өрелі оймен сындарлы баға берген [51].

Ұлы Абай: «Адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озады» деген [52, 114]. Адамзат баласының бойында кездесетін мінездің артықшылығын ұлылар «мінездің озықтығы» деп, оның түрлерін былай саралаған:

-алғырлық мен тапқырлық;

-қайсарлық пен қайраттылық;

-өжеттік пен жігерлілік;

-батылдық пен намысқойлық;

-адалдық пен шыншылдық;

-имандылық пен арлылық;

-табандылық пен байсалдылық,;

-сабырлылық пен ұстамдылық;

-парасаттылық пен ізеттілік;

-дархандық пен жомарттық;

-кішіпейілділік пен кеңпейілділік;

-мейірімділік пен қайырымдылық;

-әдептілік пен сыпайылық;

-еңбекқорлық пен елгезектік [53,81].

Міне, осы қасиеттер адамды өзгелерден ерекшелендіріп, биіктетіп көрсетеді.

Ұрпақ тәрбиесімен шұғылданып отырған ата-ана мен ұстаздар қауымының адам мінезін қалыптастыруда атқарар міндеті, көтеретін жүгі, жауапкершілігі өте зор. «Адамның адамшылығы, ақыл, ғылым, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, ұстаздан болады» дегенді де данышпан Абай айтқан. Ақыл, мінез нышаны-ата-анадан. Сондықтан да халық «тегіне тартқан» дейді.

Қазақ халқының ұлттық менталитеті сақталған заманда «тектілік» ұғымы айрықша орын алған. Ең бастысы, халық қазақты дұрыс жолға салар «тектілікті» ту етті. «Шыққан тегі жаман болса, өз қылығын танытар» деген Ж. Баласағұни.

XV ғасырда өмір сүрген Шалкиіз жырау мынадай өрелі ой айтқан:

Айырдан (Түйе) туған жампоз бар,

Жүгін нарға салғысыз.

Арғымақтан туған будан бар,

Күнінде көрінім жерді алғысыз,

Жаманнан туған жақсы бар

Адам айтса нанғысыз,

Жақсыдан туған жаман бар
Күндердің күні болғанда,
Бір аяқ асқа алғысыз [54, 174].

Ақыл, мінез баламен бірге туғанмен, жүре жетіледі. Дәннің өсіп-өнуі топырағына, күтіміне байланысты болатыны сияқты, бала ақыл-есінің, мінезінің қалыптасуы да ортасына байланысты. Соны байқағаа халық «Ұлың өссе - ұлы үлгілімен ақылдас бол», «Қарағайға қарап тал өссін, қатарына қарап бала өссін» деп, ұлағатты ой айтқан.

Отбасынан алған тәрбиенің жақсылығы мен жамандығы өмір бойы көрінеді.

Бала ата-ана, балабақша тәрбиесінен кейін мектепке келеді. Мектепке бір ұяң, бірі ерке, бірі сотқар, енді бірі қайсар, әр түрлі отбасында тәрбиеленген бала келеді. Ұстаздар қауымы оқушы мінез-кұлқын қалыптастыру үшін, ең алдымен, баланың физиологиялық және психологиялық ерекшеліктерін анықтап алуы керек. Оның өзінше жолдары бар. Мәселен, ол үшін:

- сауалдама жүргізу;
- өзіңді таны (тестілеу);
- диагностикалық зерттеу;
- отбасы жағдайын білу

т.б. әдіс-тәсілдер қолдану арқылы баланың:

- мінез-кұлқының жақсы жақтарын, бейімін, қызығуын;
- мінез-кұлқының кемшіліктерін, осал жақтарын білу керек.

Оқушы мінезіндегі жағымды, жағымсыз жақтарын қатар қойып, жағымды жақтарын мадақтап, жағымсыз жақтарын ескерте отырып тәрбиелегенде істің оңға басары сөзсіз.

Сонымен бүгінгі таңда жастар мінездегі келеңсіз көріністердің себептері мен түрлері- ақпарат құралдары мен теледидар тасқыны шапшаң қарқынмен дамыған мына заманда ұрлық, бұзақылық, шабуыл жасау, зорлық-зомбылық, тонау, зорлау т.б.

Және де компьютерлік «қатыгездік» ойындар балалар мен жасөспірімдер психологиясына үлкен әсер етіп, өзгертуде. Қала көшелерінде темекі, арақ жарнамалары өте көп болуының нәтижесінде темекі, арақ, нашаға уланған әлсіз, жігерсіз, жасық, дәрменсіз, арсыз, даңғой, мақтаншақ жастар қатары көбеюде.

Қазақтың ұлттық салт-дәстүрлерінің, ойындарының тәрбиелік мәнінің бар екеніне ешкім күмәнданбайды. Біздің айтайық деп отырғанымыз сол ұлттық дәстүрлер мен ойындары жаңа өмірге байланысты қолдана біліп, ескі мен жаңаның ара қашықтығын айқындау, шамасы келгенше мектеп қабырғасында қолданып, ұлттық мінезді дамытып қалыптастыру.

Салт-дәстүрдің, ойындардың ұлттық, таптық, тарихи, жалпы адам баласына тән ерекшеліктер бар. Салт-дәстүрлер, ойындар жалпы ортақ дүние бола тура, оның тек ұлтқа, ұлттық мінезге тән жер-

лері де бар. Ол ұлт қасиетін қалыптастырады. Ұлттық ойын, салт-дәстүрді қабылдау ұлттық сезімге байланысты, ол ұлттықтың белгісі. Түркі халықтары, соның ішінде қазақтың салт-дәстүрлерінің көптеген түрлері арқылы балаға білім, тәрбие берген, ұлттық мінез қалыптастырған. Ол тұрмысқа, мәдениетке, кәсіпке, отбасылық жағдайға байланысты жүргізілген. Салт-дәстүр-ойын-бұл ұлттық белгі. Ол сезім арқылы балаға беріліп, мінезін дамытып қалыптастырады.

Қазақ ұлтының салт-дәстүрлік ойындарының түрлері бала тәрбиесіне, тұрмыстық өмірге, отбасылыққа, ата кәсіпке, ағайынгершілікке, ойын-сауыққа, мәдениетке байланысты т.б. болып бөлініп кете береді. Аталған салт-дәстүрлер: өлең-жыр, шешендік сөз, мақал-мәтел, аңыз-ертегі, соған байланысты ұлттық ойындар, отбасылық іс-шаралар арқылы берілген.

Мәселен, бала тәрбиесіне байланысты салт – дәстүр тал бесіктен жер бесікке дейін адам өміріне, оның тәрбиесіне арналған.

Осы ойдың ғылыми анықтамасы: «Қазақ халқының ұлттық тәлім-тәрбие ана құрсағынан басталып, адамды бүкіл өмір бойы және оны о дүниеге шығарып салумен аяқталатын әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлер, қарым-қатынастар ойын арқылы жүзеге асырылған» [12, 24].

Қазақ салт-дәстүр, ойындар арқылы баланы ағайынгершілікке, азаматтыққа, еңбекқорлыққа, Отанын, елін сүйуге баулыған, осылайша қазақи мінезді қалыптастырып дамытқан.

Жастар мінездегі келеңсіз көріністер бұрында да болған.

Бірақ кеңестік заманға дейінгі кезеңде жастар арасындағы келеңсіз көріністер ұлттық мінезден алшақтамаған.

Қазақтардың ұлттық мінезден алшақтағаны кеңестік кезеңнен басталды. Оның себебі кешегі кеңестік ұлтсыздық саясаты әсер болды. Кеңес заманында «Ұлт» деген ұғымды сөздіктен шығаып тастауға дейін барды. Ал бүгінде біздің жастар, соның ішінде бастауыш сынып оқушылары түрлі ақпарат құралдары мен теледидар тасқыны шапшаң қарқынмен дамыған заманда ұрлық, бұзақылық, шабуыл жасау, зорлық-зомбылық, тонау, зорлау т.б. көріп өсіп, ұлттық мінезден ауытқуда.

Және де компьютерлік «қатыгездік» ойындар балалар мен жасөспірімдер психологиясына үлкен әсер етіп, өзгертуде. Қала көшелерінде темекі, арақ жарнамалары өте көп. Темекі, арақ, нашаға уланған әлсіз, жігерсіз, жасық, дәрменсіз, арсыз, даңғой, мақтаншақ жастар қатары көбеюде. Батыстың жағымсыз мәдениетіне еліктеп жастар қазақи мінезден айырылуда.

Сондықтан да бүгінгі таңда қазақтың ұлттық тәрбиесін жандандырудағы міндеттер: бесіктегі, балабақша, бастауыш мектеп жасындағы баладан бастап ұлттық салт-дәстүрлік ойындар арқылы

қазақтың ұлттық мінезін дамытып қалыптастыру, жоғалтып алмау.

Ұлттық салт-дәстүрлердің тынысы кең, оларды түрлі тәрбие салаларында, соның ішінде қазақи ұлттық мінезді қалыптастыру үшін қолдануға болады. Ол бесік жырынан басталып, «тұсау кесу», «сүндетке отырғызу», «ақ сүйек», сонымен қатар батырлар жыры т.б. Өз халқын шапқыншылықтан қорғауда ерлігі аңыз болған, өлең-жырға қосылған батыр, ақын, шешен, еңбекқор бабаларымыз қазақтың дала педагогикасының бір саласы ұлттық ойын, салт-дәстүрлерден нәр алып өскен. Соларды паш ету арқылы ұлттық намысты оятып, ұлттық мінезді қалыптастырып дамыту қажет.

Қазақтың салт-дәстүрлерге байланысты ұлттық ойындары арқылы балаларға, жастарға тәлім-тәрбие беруге болатынын дипломдық жұмыста дәлелдеуге бақтық.

«Бесік жыры», «Тұсау кесер», «Беташар» жырларының өзі жастарға үлгі-өнеге береді. Бұл тек қазақ халқына тән. Мүмкін бұлардың кейбіреулерін мектеп қабырғасында қолдануға болмайтын да шығар, бірақ олардың тәрбиелік мәні барына ешкім күмән келтірмейді. Бұл қазақтың қазақ екенін білдіретін жырлар, ұлттық мінез, ұлттық белгі.

Бүгінде Қазақ халқы Ел Президенті Н.Ә.Назарбаевтың бастауымен өзінің ұлттық салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын тірілтіп, оған жаңа мән беріп, ұлттық тәрбие құралы ретінде пайдалануда. Бұрынғы аты аталмаған ұлттық немесе этнопедагогика жанданып, педагогикалық оқу орындарында классикалық педагогикамен қатар жүргізілуде.

Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаевтың бастамасымен кешегі өткен жылғы қыстық Азияда олимпиадасын ұйымдастырып өткізуі ұлттық намысты қолдан бермеудің бір белгісі.

Қазір Қазақстан мектептерінде Ахмет Байтұрсынұлының, Ж. Аймауытовтың, М.Жұмабаевтың еңбектері оқылып, «Атамекен», «Каусар бұлақ», «Елім ай» атты тәрбие бағдарламалары қолданылып жүр.

Қысқасы қазақтың ұлттық ойындары, салт-дәстүрлері, қазақтың ана тілі жанданып, болашақ ұрпаққа ұлттық мінезді қалыптастырып дамытуына ықпал етуде. Ел Президенті Н.Ә.Назарбаев 2011 жылғы «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» деген қазақстан халқына жолдауында «2020 жылы 90 пайыз қазақстандықтар қазақ тілін меңгереді» деген. Бұл дегеніміз ұлттық саясат жаңа мәнмен өмірде өз орынын алуда, басқа ұлт өкілдері қа-

зақтың салт-дәстүр, тілін, ділін үйренуде. Басқа ұлт өкілдері осындай бетбұрыс жасаған заманда, қазақ азаматтары ұлттық мінезін қалыптастырып дамытып, басқа ұлт өкілдеріне үлгі болады. Бұл болашақ қазақ ұлтының өмірде өркениетті елдердің орасынан өз орнын табады деген сөз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *Халық педагогикасы негіздеріндегі ұлт денсаулығы және ұрпақ тәрбиесінің психофизиологиялық жаңа көзқарастары. Жинақ. «Қазақстан-2030» стратегиясы тұрғысынан. Атырау. 2008*

2. *Аймауытов Ж. Психология Алматы «Ана тілі» 1992*

3. *Жұмабаев М. Педагогика Алматы «Ана тілі» 1992*

4. *Тәжібаев Т. Жалпы психология Алматы «Қазақ университеті» 1993*

5. *Жарықбаев Қ. Жалпы психология Алматы «Рауан» 2008*

6. *Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. Алматы. «Рауан» 2008*

7. *Бөлеев Қ., Оразова Ә. Педагогикалық мерзімді баспасөз және оқушыларға ұлттық тәрбие беру Алматы «Нұрлы әлем» 2008*

8. *Батырханова Р. «Тәртіп-тәрбиенің түпқазығы» Г. «Егемен Қазақстан». 09.02. 2007*

9. *Ахметов Ә. «Ұрпақ тәрбиесі-ұстаз қолында» Г. Егемен Қазақстан. 21. 05.2008*

10. *Аманова С. Ж. Тәрбие құралы №3 2008*

11. *Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. Астана. Еуразия университеті 1998*

12. *Асарбаев А. Қазақтың ұлттық ойындарын бастауыш мектеп тәрбие жұмыстарында пайдалану. Алматы.»Мерей» 2007*

13. *Бекбатчаев Т. Применение традиционных казахских народных игр в системе физического воспитания в школе. Алматы. «Спорт Академиясы» 2009*

14. *Сағындықов Е. Ұлттық ойындарды тәрбие жұмыстарында пайдалану. Алматы «Рауан». 2007*

15. *Арманова Сәтен. Мінез ерекшеліктері Ж.Тәрбие құралы №3 2009*

16. *Өміртаева Р. Отбасы-алтын діңгек Ж. Бастауыш мектеп №9 2008*

ҚР ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТАРДЫ ДАЯРЛАУ ЖҮЙЕСІН ТАЛДАУ

Түйін. Мақалада ҚР әлеуметтік педагогтарды даярлау жүйесі қарастырылады. ҚР Мемлекеттік жалпыға білім беру стандарты негізінде «5B012300-Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі таңу» мамандығының біліктілік сипаттамасы, білім берудің негізгі мақсаты, болашақ әлеуметтік педагогтың құзыреттілігіне қойылатын негізгі талаптар, сонымен қатар білім беру бағдарламасының мазмұны талданады.

Кілттік сөздер: әлеуметтік педагог, білім беру мазмұны, жеке білім беру траекториясы.

Резюме. В статье рассматривается система подготовки социальных педагогов в РК. А также автор анализирует квалификационное описание специальности «5B012300-Социальная педагогика и самопознание», цель образования, основные требования к компетентности будущих социальных педагогов, а также содержание образования на основе Государственного общеобразовательного стандарта РК.

Ключевое слово: социальный педагог, содержание образования, индивидуальная образовательная траектория.

Summary. The article considered the system of training of social educators in the Republic of Kazakhstan. Also, the author analyzes the qualification description of the specialty «5B012300-Social pedagogy and self-knowledge», the purpose of education, the basic requirements for the competence of future social educators, as well as the content of education on the basis of the State Compulsory Educational Standard of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: social pedagogic, educational content, individual educational trajectory.

XXI ғасырда Қазақстан өзіндік ұлттық білім беру жүйесін, білім беру үлгісін және білім беру сапасын қамтамасыз ететін заманауи үрдістерді ескере отырып, болашақтағы даму мүмкіндіктерін анықтау жолында. Тәуелсіз мемлекет ретінде Қазақстанның Лиссабон декларациясына қол қоюы, Болон үдерісіне қатысуы және т.б. әлемдік білім беру кеңістігіндегі орнын айқындайды. Бұл білім беру аймағындағы сапа мен технологиялық жетістіктерді анықтайтын республиканың әлеуметтік-мәдени қызығушылықтары мен білім берудің жаһандық үрдістерін ескере отырып, білім беру жүйесін қарқынды дамытуды талап етеді. Соған сәйкес білім беру мазмұнын жетілдіру мен білім беру жүйесі үшін кәсіби әлеуметтік-педагогикалық мамандарды даярлау сапасын арттыру өзекті мәселе болып отыр.

Жоғары оқу орындарда әлеуметтік педагогтарды даярлау – болашақ педагогтарға, яғни маманның кәсіби құзыреттіліне қойылатын талаптарға сәйкес кәсіби әрекеттерді орындауға мүмкіндік беретін арнайы білім, білік, дағдыларды меңгеруі, әлеуметтік ойлау, әлеуметтік сана, әлеуметтік мінез-құлықтар-

дың қалыптасу үдерісі болып табылады. ЖОО-да оқыту – болашақ әлеуметтік педагогтарды кәсіби әрекетке даярлығын қалыптастырудағы негізгі және мақсатқа бағытталған үдеріс болып табылады. Сондай-ақ, болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби іс-әрекетке даярлығы оның кәсіби идеалға жетудегі жолдарының бірі екенін ескерсек, студенттердің оқу және шығармашылық әрекеті және педагогикалық тәжірибенің ұйымдастырылу деңгейінен болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби идеалының қалыптасуына тәуелді [1].

Әлеуметтік педагог – тұлға дамуына және оның қалыптасуына қолдау көсететін, сондай-ақ әр түрлі деңгейдегі әлеуметтік мәселелерді шешуге қабілетті педагогикалық мамандық. Әлеуметтік педагогика саласында елеулі еңбек жазған ғалым А.В. Мудриктің пікіріне сүйенсек, «...әлеуметтік педагогика» адамның өмір бойына қатар жүретін әлеуметтік тәрбиені зерттейді. Адам өміріндегі әлеуметтік тәрбиенің алатын орны мен рөлі, даму мен әлеуметтену секілді үдерістермен салыстыра отырып анықтауға болады.

Білім беру аймағындағы әлеуметтік педагогтардың қызмет аясы әртүрлі типтегі білім беру мекемелеріндегі спорттық-сауықтыру іс-әрекеттері мен мәдени бос уақытты ұйымдастыру, балалар мен жасөспірімдерді әлеуметтік бейімдеу мен оңалту қызметін, құқық қорғау, әкімшілік-аймақтық органдармен, қоғамдық ұйымдармен, қорлармен және коммерциялық құрылымдармен байланысын қамтиды.

Әлеуметтік педагогтың іс-әрекеті бала мәселесін шешуге, сонымен қатар балаға көмек көрсетуде әр түрлі мекемелердің қызметтерін үйлестірумен байланысты; қарым-қатынас барысында делдал қызметін, тәрбиеленуші мен ересектер арасында үшінші жақты ұстанды, оларға кеңес береді, көмектеседі, өзара түсінісетін қатынас орнатады; баланың нышандары мен қабілеттерін, оның қызығушылықтарын, өмір сүру жағдайларын, қоршаған ортасының климатын, оның жағымды және жағымсыз қасиеттерін, отбасыдағы, мектептегі, ауладағы жағдайды, оның физикалық және психикалық денсаулығын зерттейді [2]. Отандық ғалымдар Г.Ж. Меңлібекова, Ш.Ж. Колумбаева, Л.М. Нарикбаева, Р.И. Бурганова, М.Т. Баймұқанова және т.б. еңбектеріне сүйенсек әлеуметтік педагогтарды даярлау әлеуметтік қорғау және халықпен жұмыс жүйесінің қалыптасуымен қатар жүреді.

Қазақстанда «әлеуметтік педагог» мамандығы алғаш рет мемлекеттік құжаттарда 1991 жылы ресми түрде тіркелді. 1991 жылдың қыркүйегін-

де Қазақстанның үш педагогикалық жоғары оқу орындары – Целининград педагогикалық институты (қазіргі Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті), Қарағанды және Қызылорда педагогикалық институттары (қазіргі университеттер) базасында әлеуметтік қызметкерлер – педагогтар даярлана бастады. 2009 жылы «Бөбек» ҰҒТБСО-н ұсынысы бойынша бакалавриат, магистратура және докторантура мамандықтарының классификаторына жаңа «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы енді. Еліміздің университеттерінде аталмыш мамандық бойынша алғаш рет 2010 жылдан бастап мамандар даярлана бастады.

Қазіргі таңда еліміздің бірқатар таңдаулы университеттерінде, атап айтсақ: әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде; Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде; Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде; Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінде; Павлодар мемлекеттік педагогикалық институтында; Ақтөбе мемлекеттік педагогикалық институтында; Тараз мемлекеттік педагогикалық институтында; А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінде; Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінде; С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университетінде; М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінде; Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институтында; М. Өтемісіев атындағы Батыс Қазақстан университетінде; Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінде «5B012300-Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы бойынша мамандар оқытылады.

Өзіміз көріп отырғандай бұл кіріктірілген мамандық, яғни әлеуметтік педагог және өзін-өзі тану пәнінің мұғалімі даярланады. Сондықтан да оның көтеретін жүгі ауқымды. Біз әлеуметтік педагогқа қойылатын талаптармен бірге өзін-өзі тану пәні мұғаліміне қойылатын талаптарды да басшылыққа аламыз.

Болашақ әлеуметтік педагогтарды кәсіби даярлау үдерісі ҚР нормативтік құжаттарына сүйенеді, жекелей алғанда, мамандық шеңберіндегі білім беру бағдарламалары тізімі көрсетілетін Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартына сүйенеді. Стандарт негізінде «5B012300-Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының біліктілік сипаттамасы, білім берудің негізгі мақсаты, болашақ әлеуметтік педагогтың құзыреттілігіне қойылатын негізгі талаптар, сонымен қатар білім беру бағдарламасының мазмұны беріледі. Сондай-ақ әлеуметтік педагог мамандығын даярлаудың тұжырымдамалық негізін қамтамасыз ететін негізгі нормативтік құжаттар тізімі бар.

6.08.058-2010 ҚР МЖМБС-н талдай келе, Қазақстан Республикасының «5B012300-Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығын да-

ярлау үдерісі даярлаудың жалпы әлемдік талаптарына сай келетіні және де қажетті кәсіби сапалар мен құзыреттіліктердің қалыптасуына мүмкіндік беретіні анықталды.

«5B012300-Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының бакалавр дәрежесі бойынша болашақ әлеуметтік педагогтарды даярлау білім беру бағдарламасының мақсаты келесідей:

- елжандылыққа тәрбиелеу, Қазақстан Республикасы халықтар достығын, әр түрлі халықтар мәдениетін, дәстүрлер мен салттарды құрметтеуге тәрбиелеу;

- жалпыадами және әлеуметтік-тұлғалық құндылықтарды қалыптастыру;

- экологиялық, физикалық, этникалық, құқықтық мәдениет пен ойлау мәдениетін қалыптастыру;

- бакалаврды тілдік даярлау;

- кәсіби іс-әрекетке қажетті іргелі білім, білік және дағдыларды қалыптастыру.

Бұл мамандықтың оқу бағдарламасының мақсаты – әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану саласында кәсіби құзыреттіліктерді, әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекетті жүзеге асыруға дайындық ретінде негізгі педагогикалық шеберлік негіздерін жетік меңгерген жоғары білікті мамандар даярлау. Сондай-ақ, жалпы білім беретін мектептер үшін оқушылардың рухани-адамгершілік жан-дүниесін жетілдіруді мақсат тұтатын, өмірде жалпыадамзаттық құндылықтарға сүйенетін, «Өзін-өзі тану» пәнінің рөлін тәжірибеде іске асыруға дайын мұғалімдерді даярлау. Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану саласында мамандарды даярлау қажеттілігі аталмыш оқу бағдарламасының ашылуына себеп болды. Қоғамды реформалау жағдайында мемлекеттің әлеуметтік саясатының бағыттары да өзгеріске ұшырайды. Оған қатысты Білім беру туралы Заңы, Көп балалы отбасыларды әлеуметтік қолдау туралы Президент жарлығы, Жетім балалар мен ата-анасының қарауынсыз қалған балаларды әлеуметтік қорғау туралы үкімет қаулысы және т.б. секілді бірқатар нормативтік актілер қабылданды. Елімізде әлеуметтік бейімделу, қиын балаларды әлеуметтік сауықтыру орталықтары, үйінен қашып кеткен балаларға арналған үйлер ашылып, әлеуметтік, медициналық, психологиялық, педагогикалық және т.б. көмек түрлерін көрсететін әлеуметтік үйлер мен сенім телефондары, сонымен қатар, көптеген қызмет түрлері жұмыс істейді. Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану қоғамның саяси, әлеуметтік, экономикалық қайта жаңғыру жағдайында Қазақстанның Бала құқығы туралы Конвенцияға қол қоюы балаларға көмек көрсету, қорғау мен қолдаудың тиімді жүйесін құруға бағытталған өзгерістер арқылы әлемдік кеңістікке кіруге мүмкіндік береді.

Білім беру бағдарламасының құрылымы білім беру мазмұнын анықтайтын оқу жұмыстарының әртүрлі түрлерінен құрылады және олардың сәй-

кестігін, өлшемі мен есебін сипаттайды. Білім беру бағдарламасы студенттің оқу аяқталған соң қол жеткізетін оқытудың нақты нәтижесіне бағытталған. Сонымен қатар, оқу жоспарын құрастыруда бітіруші түлектің азаматтық қоғамда өмір сүруге және жұмысқа орналасуға дайындығын қамтамасыз ететін жалпы құзыреттіліктері ескерілді.

Болашақ әлеуметтік педагогтарды даярлау білім берудің ұлттық үлгісі және еуразиялық полимәдениетті, коммуникативтілікті, технократтылықты меңгерген, педагогикалық іс-әрекет аясының әлеуметтік маңызды міндеттерін заманауи ғылыми-тәжірибелік деңгейінде шығармашылық тұрғыда және жоғары кәсібилікпен шеше алатын жаңа формациядағы мамандарды даярлауды болжайтын нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесі; білім беру жүйесінің жалпы ұлттық басымдықтарының дамуы үшін негіздердің қалыптасуы; қоғам, мемлекет қызығушылықтарының қанағаттануы негізінде жүргізіледі [3].

Әлеуметтік педагогтың қызмет ету аясы білім беру жүйесінің оқу орындарында, әлеуметтік қорғау құрылымдарында өтеді. Отандық зерттеуші Б. Кульбекова әлеуметтік педагогтар мен әлеуметтік қызметкерлерді даярлаудың шетелдік озық тәжірибесін зерттей келе, әлеуметтік сала үшін мамандарды даярлаудың құрылымы әлеуметтік нарықты зерттеп, әлеуметтік педагогикалық іс-әрекетті дербес оқытудың бағдарламасын жасауға дейінгі дәйекті технологияны енгізуді ұсынады [4].

Әлеуметтік мәдени ойлау дәрежесі жоғары әлеуметтік педагог қана тәрбиеленушілердің әлеуметтік ортаға үйлесімді бейімделуіне, шығармашылық тұрғыдан дамуына ықпал ете алады. Б.Ю. Шапиро әлеуметтік педагогтың кәсіби құзыреттілігінің келесідей түрлерін сипаттайды: тұжырымдамалық құзыреттілік – өз мамандығының теориялық негіздерін түсінуді, мәселелерді талдау, синтездеу біліктерін қамтиды; техникалық құзыреттілік – негізгі кәсіби дағдыларды, соның ішінде зерттеу, басқару және жалпы стратегияларды талдау дағдыларын меңгеру қабілеті; интегративтік құзыреттілік – теория мен тәжірибені байланыстыра алу білігі; кәсіби іс-әрекет жүзеге асатын мәдени, экономикалық және әлеуметтік контекстерді түсіне алу білігі, яғни арнайы, бірегей және жалпы әмбебап құбылыстарды байланыстыра алу қабілеті; бейімділік құзыреттілігі – аталмыш мамандықта кездесетін қандай да бір өзгерістерді алдын ала көре алу және дайын болу қабілеті; тұлғаралық құзыреттілік – тиімді қарым-қатынасқа түсе алу білігі.

Аталмыш мамандықтың шеңберінде жүзеге асатын білім беру бағдарламаларының мазмұны ҚР Жалпыға міндетті білім беру стандарты негізінде бекітіледі және оқу жоспарлары (типтік, жеке және жұмыс) және бағдарламалары (типтік және силлабустар) арқылы жүзеге асады. Жоғары

оқу орындары типтік оқу жоспарын басшылыққа ала отырып, студентке альтернативті элективті оқу пәндерін таңдауға мүмкіндік беретін элективті пәндердің каталогын құрастырады [4].

Типтік оқу жоспары - мамандық бойынша мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты негізінде жасалатын және студенттердің меңгеруге қажетті ең аз көлемдегі кредиттерін, бақылау формаларын, сондай-ақ оқытудың қосымша түрлері мен қорытынды аттестаттауын көрсете отырып, жалпы білім беру пәндері, базалық пәндер және кәсіптік пәндер циклдеріне шоғырландырылған оқу пәндері тізімі тұрғысынан міндетті компоненттерді белгілейтін негізгі оқу құжаты.

Жеке оқу жоспары – типтік оқу жоспары мен элективті каталог негізінде студенттің әр оқу жылына арнап жасайтын, оның қалаған пәндерінің тізімін, кредиті мен академиялық сағат санын құрайтын құжат; жеке оқу жоспары нақты бір студенттің оқу бағытын көрсетеді.

Жұмыс оқу жоспары – типтік оқу жоспары және нақты кәсіби іс-әрекеттің шарттарын, оқу процесінің кезеңдерін есепке ала отырып жасаған білім алушылардың жеке оқу жоспарлары негізінде жасалатын және жоғары оқу орнымен бекітілетін құжат. Ол міндетті және таңдау бойынша компоненттерде, жалпы білім беру пәндері, базалық пәндер және кәсіптік пәндер циклдеріне шоғырланған, білім алушының меңгеруіне қажетті оқу пәндерінің толық тізімін құрайды және онда оларға сәйкес білім алушылардың меңгеруге қажетті кредиттері мен академиялық сағаттары көрсетіледі. Жұмыс оқу жоспарының құрылымын жоғары оқу орны жеке анықтайды.

Типтік оқу бағдарламасы – мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру – стандарты негізінде жасалып, типтік оқу жоспарындағы міндетті компонент пәндерінің мазмұнын, оқу көлемі мен тәртібін анықтайтын, меңгеруге қажетті негізгі білімдер, іскерліктер, дағдылар мен құзыреттіліктер тобын, ұсынылған әдебиеттерді көрсететін және Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы өкілетті органымен бекітілетін оқу құжаты.

Силлабустар – оқылатын пәннің сипаттамасын, оның мақсаты мен міндеттерін, тақырыптық жоспарын, әрбір тақырыптың ұзақтығын, оның қысқаша мазмұнын, өздік жұмыстың тапсырмаларын, кеңес беру уақытын, аралық бақылау кестесін, әдебиеттер тізімін, оқытушының қоятын талаптары мен бағалау өлшемдерін құрайды.

Элективті пәндер каталогы - жоғары оқу орындары жеке анықтап студенттерге таңдау бойынша оқуға ұсынылатын оқу пәндерінің тізімін, олардың көлемін, аралық бақылау формаларын (курстық жұмыс (жоба), графиктік-есеп жұмысы және т.б.) құрайтын құжат.

Негізгі оқу жоспары – Қазақстан Республика-

сының жоғары және жоғарыдан кейінгі білім беру мамандықтарының классификаторы негізінде жасалатын, білім беру бағдарламасын пәндердің циклі бойынша құрылымы мен көлемін реттейтін, міндетті компонент пәндер тізімі мен минималды кредит көлемі және тәжірибенің барлық түрлері, университеттің ғылыми кеңесі бекітетін қорытынды аттестация жайы көрсетілетін оқу құжаты.

Негізгі оқу бағдарламасы – мамандықтың негізгі оқу жоспарындағы пәндердің міндетті компонентінің мазмұны, көлемі, ұсынылатын әдебиеттері көрсетілетін, университеттің Ғылыми кеңесі бекітетін оқу құжаты.

Жеке білім траекториясы – жоғары және жоғарыдан кейінгі білім беру бағдарламасын меңгеру шеңберінде студенттердің жеке оқу жоспарына сәйкес білім беру мазмұнын жоспарлау және меңгеру, өз бетінше таңдау.

Қазақстан Республикасында студенттер өздерінің жеке оқу жоспарына сәйкес білім беру мазмұнын жоспарлау және меңгеру, өз бетінше таңдау құқығына ие. Мысалы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті болашақ әлеуметтік педагогтарды жеке білім берудің екі траекториясы бойынша дайындайды: 1) Әлеуметтік педагог және өзін-өзі тану мұғалімі; 2) Әлеуметтік педагог-аниматор. Студенттер 1, 2 курста мемлекеттік міндетті модуль, әлеуметтік – коммуникативті модуль, кәсіби модульдер блогы: жаратылыстану-ғылыми (STEM) модулі, базалық кәсіби модульдер пәндері бойынша білім алады. Ал 3 курсқа келгенде негізгі оқу жоспарына сәйкес әрбір студент өзіне білім траекторияларының бірін таңдауға құқығы бар.

«Әлеуметтік педагог және өзін-өзі тану мұғалімі» траекториясы болашақ әлеуметтік педагогты жалпы білім беру мектептерінде, мемлекеттік және жеке білім беру ұйымдарында, балалардың құқығын қорғау мекемелерінде, арнайы білім беретін мекемелерде, мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған мектеп-интернаттарында, қиын балаларға арналған мектеп-интернаттарында және т.б. жұмыс істеуге дайындайды. Әлеуметтік педагог ретінде жастарды әлеуметтендіру мен тәрбиелеу мәселелерін, қиын балалармен жұмыс жасау ерекшеліктерін, ата-аналармен жұмыс жасау технологиясын, балалармен әлеуметтік-педагогикалық түзету жұмыстарын жүргізу және т.б. мәселелерін меңгерсе; Өзін-өзі тану мұғалімі ретінде өзін-өзі тану тұжырымдамаларын, мектепте өзін-өзі тану пәнін оқыту әдістемесін, технологиясын, әдістерін, педагог тұлғасына тән кәсіби сапалар мен қасиеттерді меңгереді.

«Әлеуметтік педагог-аниматор» жеке білім траекториясы болашақ әлеуметтік педагогтардың жалпы білім беретін мектептерде, жаздық демалыс лагерлерде, қосымша білім беру мекемелерінде, балалар үйлерінде, балалар мен жасөспірімдерді түзету мекемелерінде, арнайы мектептерде

және т.б. әлеуметтік педагог балалардың бос уақытын дұрыс ұйымдастырушы, тәрбиеші, тәлімгер ретінде қызмет атқаруға бейімдеп дайындайды. Екінші білім беру траекториясы бойынша болашақ әлеуметтік педагогтар балалардың бос уақытын ұйымдастырудың ғылыми-педагогикалық негіздерін, әлеуметтік-педагогикалық, психологиялық диагностика, коррекция, алдын алу жұмыстарын жүргізудің техникасын, әлеуметтік-педагогикалық тренингтерді жүргізу дағдысын меңгереді.

Жоғарыда аталған мәліметтерді сараптай келе, бүгінгі таңдағы МЖМБС келесідей кемшіліктерін де атап өтуге болады:

- МЖМБС жалпы білім беретін пәндер циклінің басымдық танытуы және олардың санының шектен тыс көптігі кәсіби пәндерді оқыту мүмкіндігін азайтады;

- Еуропа университеттерінде жалпы білім беретін пәндер жоқ дерліктей, болған күнде де олар 1, 2 кредиттен аспайды;

- кәсіби және іргелі білім беретін пәндер арақатынасы дұрыс қойылмағандықтан, ол маманның кәсіби даярлығынан көрініс табады;

- білім беру бағдарламалары мазмұнының құзыреттілікпен әлсіз байланыста;

- еңбек саласымен әлсіз байланыс орнатылған, яғни МЖМБС негізгі ережелерінде маман даярлауда жұмыс берушінің орны, рөлі, міндеттері көрінбейді.

ҚР жоғары оқу орнын «5B0123000-Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығын бітіруші түлектер ҚР БҒМ балаларды қорғау комитетіне, балаларды қорғау бойынша облыстық департаменттерге, әлеуметтік бағытталған мекемелерде (әлеуметтік қамсыздандыру органдары және жұмыссыз, аз қамтылған, еңбекке жарамсыз адамдарға көмек көрсету және қолдау); мемлекеттік және мемлекеттік емес білім беру ұйымдарында (мектепке дейінгі білім беру ұйымдары, балалар үйлері, интернаттар, арнайы білім беру мекемелері); қоғамдық ортада жас ұрпақты тәрбиелеу мен дамыту мәселелерімен байланысты мекемелерде (түзету және оңалту мекемелері, арнайы мектептер, балалар үйлері, колониялар); балалардың бос уақытын ұйымдастыру мен шығармашылығын қолдаумен байланысты мекемелерде (қоғамдық ұйымдар, балалар клубтар, студиялар, сауықтыру лагерлері) қызмет атқара алады.

«Әлеуметтік педагогика» мамандығы бойынша жоғары кәсіби білім берудің мемлекеттік білім беру стандарттарына қатысты жағдай аландатпай қоймауда, мұнысы осы стандарттардың шеңберінде мамандарды даярлауға байланысты әлеуметтік-педагогикалық практикаға ықпалын тигізіп отырады. Әлеуметтік педагогиканың әлеуетін институттық (тек қана білім беру мекемелері) және объектілік (дамуында әлеуметтік мәселелері бар балалар) тұрғыдан шектеуге деген талпыныс бай-

қалуда. Әлеуметтік-педагогикалық қызметтің әлеуметтік саланың әртүрлі секторлары мен қоғамның тіршілік қызметінің өзге салаларына таралу процесі тоқтауда. Мамандар тұтастай әлеуметтік педагогиканың және әлеуметтік педагог мамандығының беделінің төмендеп бара жатқанын атауда [5].

Қазақстан Республикасында әлеуметтік педагогтарды даярлау жүйесі бойынша ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді, нормативтік құжаттарды талдай келе, әлеуметтік педагог-мемлекеттік құрылымдардың, әлеуметтік бағыттағы мекемелердің, қоғамдық ортада өскелең ұрпақты тәрбиелеумен, әлеуметтенуімен және тұлғалық дамуымен байланысты мемлекеттік және мемлекеттік емес білім беру ұйымдарында қызмет атқаратын маман.

Қорытындылай келе, жоғары оқу орындарында әлеуметтік педагогтарды даярлау жүйесін зерделей келе, келесідей ерекшеліктерді анықтауға мүмкіндік береді:

- Қазақстанда әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығы бойынша мамандардың даярлана бастағанына көп бола қоймағанына қарамастан, жоғары оқу орындар оқу жоспарлары мен оқыту бағдарламаларын жетілдірумен айналысуда;

- жеке тұлғаға бағдарланған оқыту жүйесін құру барысында өнеркәсіп қажеттіліктерінің өзгерісін, ғылым мен техниканың және қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістерді ескере отырып элективті пәндердің каталогы үнемі өзгеріп отырады;

- жоғары оқу орындары оқытудың кредиттік технологиясына көшуі жұмыс берушілердің сұраныстарын қанағаттандырып, пәндердің таңдау компонентіне кәсіби маңызды арнайы білім мен біліктердің қалыптасуына ықпал ететін арнайы курстарды қосуға мүмкіндік берді;

- мамандарды тәжірибелік даярлаудағы кейбір қиыншылықтар халыққа әлеуметтік-педагогикалық көмек көрсетудің тұрақты жүйесінің қалыптаспауымен байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Yertargynkyzy D. Importance of social-pedagogical actions in forming specialists professional ideal // Materials of the XII International scientific and practical conference, «Science and civilization», 30 January-07 February 2016. P. 62-66.*

2. *Шведунова И.М., Лунева Е.А., Пархоменко Е.В. Методическое пособие для начинающих социальных педагогов, работающих в детских домах (в рамках проекта «Мониторинг социального обеспечения детей, оставшихся без попечения родителей») // URL: <http://lib.znate.ru/dpcs/index-141642.html> (дата обращения: 25.11.2013).*

3. *Государственный общеобразовательный стандарт образования Республики Казахстан. Высшее образование. Бакалавриат. Специальность 5B012300-Социальная педагогика и самопознание. ГОСО РК 6.08.079-2010. Издание официальное. Министерство образования и науки Республики Казахстан. – Астана. – 48.*

4. *Кульбекова Б. «Қазақстан республикасы мен Ұлыбританияда әлеуметтік қызметкерлерді дайындау ерекшеліктері», 2010ж. автореферат.*

5. *Дадебаев Ж.Д., Асанов Н.А, Уразаева К.Б., Оспанова А.К. и др. Институт магистратуры : организация образовательного процесса на основе кредитной технологии .- Алматы: Қазақ университеті, 2003.*

Торохтій Л. С.

доцент., Казахский национальный университет имени аль-Фараби, e-mail: valtoro45@mail.ru.

Саденова А. Е.

доктор филологических наук., Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, e-mail: sadenovaa@mail.ru.

Асылбеков Р. У.

кандидат филологических наук., Казахский национальный университет имени аль-Фараби

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ЯЗЫКОВ

Резюме. В статье рассматривается интерактивные технологии для развития коммуникативной компетенции при усвоении иностранного языка.

Данная статья посвящена изучению процесса речевого общения как одного из аспектов преподавания иностранного языка. Принцип коммуникативности, ставший базовым для большинства дидактических концепций и успешно реализуемый почти на всех этапах обучения, в значительной степени укрепил связи методики и языкознания, усилил интерес к коммуникативным параметрам процесса преподавания.

Түйін. Мақалада шет тілін оқытуда коммуникативтік құзыреттілікті дамыту үшін интерактивті технологиялар қарастырылады. Мақалада шет тілін оқытын шетелдік студенттердің сөйлеуін қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Сөйлеуге үйретудің психологиялық мәселелері сөз болады.

Мақалада оқудың түрлі кезеңдеріне тиесілі түрлі әдістемелік ұсыныстар берілген. Мұнда ең алдымен айтылымның туындауы, оның коммуникативтік мәні мен тілдің нормасына сай келуі дамытылады.

Summary. The article deals with interactive technologies for the development of communicative competence in mastering the foreign languages. This article is devoted to the study of the process of speech communication as one of the aspects of teaching foreign language.

Communicative principle, which became the base for most of didactic concepts and successfully implemented in almost all stages of education, largely strengthened ties methodology and linguistics, increased interest in teaching communicative process parameters.

Все большее количество студентов осознает необходимость владения иностранными языками для успешной реализации своих профессиональных, творческих, социокультурных стремлений. Процесс преподавания иностранных языков приобретает функциональную направленность и включает формирование иноязычных коммуникативных компетенций.

Изучение иностранного языка предполагает достаточно высокий уровень мотивации личной деятельности студентов, осознание ими необходимости изучения именно этого языка, а также четкое представление о тех сложностях, с которыми им придется столкнуться в процессе обучения.

Перед методикой иностранного языка в современном Казахстане встали новые задачи, которые определяются социальным заказом общества: содержание обучения должно соответствовать международному статусу. Новое время, новые условия требуют немедленного и коренного пересмотра как общей методологии, так и конкретных методов и приемов преподавания иностранных языков.

Проблема управления учебной деятельностью многозначна, разнопланова, имеет философские, психологические, педагогические, методические и другие аспекты. Экономические, политические, социокультурные процессы легли в основу развития современной системы языкового образования.

Основной целью обучения иностранным языкам является формирование и развитие коммуникативной культуры студента, обучение практическому овладению иностранным языком.

В вузе особое место занимают такие формы обучения, которые обеспечивают активное участие на занятиях каждого студента, повышают знания и индивидуальную ответственность обучающихся за результаты учебного труда. Эти задачи можно успешно решать с помощью педагогических технологий.

Задача состоит в том, чтобы создать условия практического овладения языком для каждого учащегося, выбрать такие методы обучения, которые позволили бы каждому студенту проявить свою активность, свое творчество, активизировать познавательную деятельность студента в процессе обучения иностранным языкам.

Изучение иностранного языка – эффективное средство социализации личности, интеллектуального развития студента, выработки новых стандартов разных форм деятельности, ориентированных на мировую практику.

Данное обстоятельство имеет особенно важное значение при изучении иностранного языка для специальных целей. Учебный курс помогает сформировать коммуникативную компетенцию, а именно способность и готовность осуществлять межличностное и межкультурное общение с носителями языка.

Изучение иностранного языка для специальных целей способствует социальной адаптации студентов вузов к условиям постоянно меняющегося поликультурного, полиязычного мира. Прежде всего, следует отметить, что интенсивное изучение данного предмета, расширяет лингвистический кругозор студентов, содействует их общему речевому прогрессу с использованием новых информационных технологий.

При обучении иностранному языку в учебном процессе в настоящее время широко используются интенсивные технологии, тесно связанные с использованием эффективных приемов и методов преподавания, активным включением студентов в образовательный процесс.

Применение интерактивных методов обучения явилось объективной необходимостью, продиктованной закономерностями любого обучения как такового. Создание в аудитории иноязычного общения настраивает студента на подготовку к участию в процессе общения. В основе интенсивного метода обучения лежит процесс обучения, который и является моделью процесса общения. Таким образом, интенсивный метод преподавания иностранного языка с использованием интерактивных методов становится объяснительным принципом построения процесса обучения.

При обучении иностранному языку на современном этапе является овладение обучающимися корректными речевыми навыками, учитывая его фонетическую, грамматическую, лексическую и стилистическую сторону.

В современную систему образования все активнее внедряются использование информационных технологий и компьютерных телекоммуникаций. Мощная компьютерная техника, развитие сообщества сетей Интернет, способствует оснащению образовательных учреждений.

Применение интерактивных методов тесно связано с методическими инновациями. Интерактивный метод означает способность взаимодействовать или находится в режиме беседы, диалога. От этого процесс обучения и контроля становится более продуктивным. Студент в ходе интерактивного обучения принимает продуманное решение, учится критически мыслить. Таким образом, интерактивное обучение – это специальная форма организации познавательной деятельности, имеющей вполне конкретные и прогнозируемые цели, контроль результатов обучения осуществляется с помощью инновационных технологий, которая применима к прогнозируемым ожидаемым результатам.

Под информационными технологиями обучения при этом понимают все технологии, использующие специальные технические средства (мультимедийное оборудование).

В особенности – при изучении его теоретиче-

ской основы интенсификации учебного процесса с использованием интерактивных методов обучения, необходима опора на информационные технологии. Управление процессом обучения видам речевой деятельности языковой личности занимает одно из наиболее важных мест и наиболее сильно привязана к конкретным условиям ее возникновения и использования.

Данный вид работы позволяет совершенствовать навыки монологической речи, умение находить нужную информацию, анализировать ее и делать выводы. Обсуждение сообщений развивает не только навыки логического изложения чужих, но и собственных мыслей, учит спорить, слушать и убеждать собеседника.

Среди основных форм развития навыков устной речи можно назвать проведение дискуссий, бесед за «круглым столом», пресс-конференций, а также разработка проблемных ситуаций на общественно-политическую, страноведческую и бытовую тематику. Проблемные ситуации побуждают студентов не только пользоваться готовыми знаниями, умениями и навыками, но и требуют от них творческого использования накопленных знаний, развивают умение вести аргументированный спор, умение использовать в споре полученные знания иностранного языка.

Особого разговора заслуживает использование технических средств как фактора интенсификации процесса обучения иностранному языку. Их использование открывает совершенно новые, еще не исследованные технологические варианты обучения, связанные с уникальными возможностями современных компьютеров и телекоммуникаций. Так, использование различных мультимедийных средств компьютерной техники в системе новых информационных технологий дает возможность индивидуального подхода к организации учебной деятельности каждого студента. Это диктуется также тем, что в силу своих психофизиологических особенностей студенты обладают различными способностями и задатками. Для достижения одинаковых результатов в изучении иностранного языка разным студентам требуется разное количество времени, упражнений на тот или иной грамматический или лексический материал.

Прежде всего, возможность неоднократного воспроизведения образцового произношения отдельных звуков, слов, а позже и предложений на занятии и во внеурочное время обеспечивает слуховую наглядность и позволяет студентам путем сознательного подражания развить необходимые навыки произношения и интонации.

Нельзя также не отметить роль видеоматериалов на иностранном языке. Как нам представляется, будущее за компьютерными технологиями в системе образования, которые позволят комплексно изменять и модернизировать учебный процесс

с учетом потребностей сегодняшнего дня, приближать их к требованиям современности. Активное использование компьютерных технологий подразумевает не замену преподавателя, его направляющей и координирующей функций, а освобождение его от рутинной деятельности в учебном процессе, переход преподавателя и студента на новый творческий уровень деятельности. Правильная организация самостоятельных действий студента в новой информационной среде с использованием компьютерной техники позволяет с успехом осуществить принципы самообучения и самоуправления.

Современная методика иностранного языка предполагает использование отдельных приемов интенсификации в традиционной системе обучения. Под интенсификацией понимается не ускоренное обучение, а особым образом организованный учебный процесс, направленный на достижение и поддержание максимальной активности студентов, приобретение навыков и умений иноязычного общения через ситуации, моделирующие реальную коммуникативную деятельность. Средствами, побуждающими к этой деятельности, выступают ролевые игры, поисковые задания, коллективные формы работы. Многие упражнения и задания хорошо работают, если они мотивированы, связаны с коммуникативными потребностями студентов и способны пробудить интерес и познавательную деятельность. Значительную помощь оказывает также общение с носителями языка.

Компьютерные технологии в преподавании иностранного языка – эффективное средство, позволяющее комплексно изменять и модернизировать учебный процесс с учетом потребностей сегодняшнего дня, приближать их к требованиям современности. Мультимедиа-средства позволяют использовать многообразные подходы к подаче информации. На практике это означает, что преподаватель и студент сами могут устанавливать скорость изучения, объем материала и степень его трудности в соответствии с поставленными требованиями и условиями, со своими запросами и возможностями.

Таким образом, дальнейшее совершенствование навыков устной и письменной речи студентов, формирование у них способности мыслить на иностранном языке, развитие более глубокого чувства изучаемого языка является сегодня одной из основных задач.

Неослабевающий интерес к изучению иностранного языка заставляет нас по-новому подойти к решению некоторых актуальных проблем его преподавания. Изучение иностранного языка для специальных целей предполагает дальнейшее развитие навыков речевого поведения в различных ситуациях общения, учет особенностей народного менталитета.

Применение новых технологий вносит изменения в систему обучения: в центре обучения является обучающийся. Это способствует созданию творческой атмосферы на занятии, создает условие для развития индивидуальных способностей учащихся, развитию самостоятельного творческого мышления. Дает возможность преподавателю дифференцировано подходить к каждому учащемуся в процессе обучения.

Таким образом, главная цель обучения иностранным языкам – обучение свободному ориентированию в иноязычной среде и умению адекватно реагировать в различных ситуациях, то есть общению.

Каждый язык отражает культуру того народа, который на нем говорит. Следовательно, овладение иностранным языком не отделимо от знакомства студентов с фактами истории, культуры, общественными явлениями, социальными условиями в стране изучаемого языка. Учет этих факторов дополняется еще и тем обстоятельством, что развитие языка и мотивы его изучения во многом определяются экономическим и социальным развитием общества.

В настоящее время чрезвычайно актуален разговор о поиске новых педагогических технологий, методов и средств обучения, которое бы соответствовало обновленному содержанию и стандартам образования.

Список источников:

1. Гальскова Н.Д. *Современная методика обучения иностранным языкам (Текст): пособие для учителя / Н.Д. Гальскова.* – М.: АРКТИ, 2003.-192с.
2. Казарцева О.М. *Культура речевого общения: теория и практика обучения: Учеб. Пособие / О.М. Казарцева,* -М., 1998.
3. *Настольная книга преподавателя иностранного языка (Текст): справочное пособие / под ред. Е.А. Маслыко.* – Минск: «Высшая школа», 2001. -315с.

Tashkeyeva G.K.

k.p.s., senior lecturer of the Al-Farabi Kazakh National University, Almaty,

Sadyrbekova D.K.

PhD student, Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty

Sariyeva A.K.

k.p.s., senior lecturer of the Al-Farabi Kazakh National University, Almaty

APPLICATION OF METHODS OF INTERACTIVE TRAINING IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Summary. *The process of intensification of creative activity can rightfully be considered as a means of engaging students into intense creative activity, presenting purpose-modeled training cases and tasks by performing which trainees can increase the level of their creativity. Educational environment aimed at intensification of students' creative activity and based on interactive educational forms, methods, means and techniques, encourage students to improve their knowledge and skills to work with sources of information, wisely arrange communication with participants of pedagogical process and form an ability to solve various problems.*

Keywords: *intensification of creative activity, interactive training, interactive educational methods, educational environment.*

Түйін. Шығармашылық іс-әрекетті белсендіру процесін студенттерді қарқынды шығармашылық іс-әрекетке арнайы жасалған тапсырмалар арқылы тарту әдісі ретінде қарастырылады. Осы тапсырмаларды орындау барысында білім алушылар өздерінің шығармашылық деңгейін көтере алады. Интерактивті әдістерді қолдану арқылы студенттердің шығармашылық іс-әрекетін белсендіруге бағытталған жоғары оқу орындарының білімдік ортасы студенттердің білімдерін шыңдауға, ақпарат көздерімен жұмыс жасау біліктілігін арттыруға түрткі болады, сонымен қатар, олардың педагогикалық процесс мүшелерімен сауатты қарым-қатынас орнатуға үйретеді және түрлі мәселелерді шешу дағдысын қалыптастырады.

Түйін сөздер: шығармашылық іс-әрекетті белсендіру, интерактивті оқыту, интерактивті оқыту әдістері, білім беру ортасы.

Резюме. *Процесс активизации творческой деятельности можно рассматривать как средство вовлечения студентов в интензивную творческую деятельность посредством специально смоделированных заданий, выполняя которые обучающиеся могут повысить уровень своего творчества. Образовательная среда, направленная на активизацию творческой деятельности обучающихся на основе интерактивных форм, методов, средств и приемов обучения, побуждает к совершенствованию своих знаний и навыков работы с источниками информации, грамотно организовать общение с участниками педагогического процесса и формировать умение решать различные проблемы.*

Ключевые слова: *активизация творческой деятельности, интерактивное обучение, интерактивные методы обучения, образовательная среда.*

The educational environment aimed at intensification of creative activity of students based on use of interactive forms, methods, tools and methods of training promotes development in students of knowledge and abilities to work with information sources, to competently organize communication with participants of pedagogical process, to form abilities of solution of problems. Continuous, systematic interaction of the teacher and student promotes successful intensification of joint creative activity.

The analysis of training programs, manuals has allowed us to determine the potential for intensification of creative activity of students, which is available in them by the disciplines studied in a higher educational institution. It should be noted that the revealed potential in practice is not always realized completely. It is necessary to consider features of the available potential and, therefore, to satisfy some conditions: all teaching and educational work has to be focused on object of activity – complete pedagogical process; activity of teachers has to be directed to intensification of creative activity of student; the practical orientation of process of teaching all disciplines, pedagogical practices, research work, taking into account opportunities of their interaction in teaching and educational process is necessary.

Creation of system idea of pedagogical process, that is those methodological positions on which there is a teacher connected with knowledge of the main regularities of pedagogical process. We agree with the opinion of N.D. Khmel that the knowledge of these regularities gives the chance, first, to receive optimum results of practical activities; secondly, allows to construct model of pedagogical process proceeding from which it is possible to analyze real pedagogical process, its positive and negative sides and at the same time to simulate development of positive experience [1, 2].

Proceeding from the provision on readiness of the teacher for realization of bilateral nature of complete pedagogical process, then readiness of student to active participation in it is always a product of activity of the teacher. In that case means of formation of

readiness of student to interaction in pedagogical process (with the teacher, with each other) is their systematic inclusion in different types of educational and extracurricular activities, that is creation of such educational environment which stir up not just educational activity, but also develops the creative relation to mastering knowledge at students.

The individual and frontal educational and extracurricular activities of student which are traditionally presented in pedagogical process give the chance to work qualitatively only with part of students, and it means that the necessary volume of knowledge, ability and skills put in programs is acquired by less than half of students. It follows that in traditionally instrumented pedagogical process the possibility of intensification of creative activity only on part of students is really created, and only those who are already ready to work. In total the above provisions modern technologies of training can be considered as means of interaction and improvement of quality

of education of participants of complete pedagogical process. Practice shows that use of active and interactive methods of training allows the teacher to organize collective cogitative activity for the purpose of achievement of positive result in such a way that student becomes the researcher capable to approach performance of educational tasks creatively, at the same time to reflex actions.

In present conditions of development of education market in Kazakhstan and requirements of an era of information technologies, teaching has to combine developed by practice directive and modern, informational and interactive training models.

For experimental check of efficiency of a technique of introduction of model of intensification of creative activity of students in the educational environment of higher educational institutions we have developed the special course (Table 1) and methodical recommendations to the organization of the educational environment of interactive training.

Table 1 – Special course "Intensification of creative activity of students on the basis of interactive training" (1 credit)

Subject of the lesson	lecture	IWWT	Independent work
Introduction. Essence of the concepts "activity", "intensification", "creative activity", "educational environment" and their interaction	2	2	2
Psychology and pedagogical bases of creative activity student	2	2	2
Structural and substantial models of intensification of creative activity of students in the educational environment of higher education institutions	2	2	2
Reflective and reproductive and reflective and creative levels of thinking and their role in intensification of student's creative activity	2	2	2
The characteristic of the methods of intensification of student's creative activity (the project, CCA (collective creative activity), a method of a problem statement of material, a discussion method, an interview method, etc.)	3	3	3
The organizational forms of education directed to intensification of creative activity of subjects of pedagogical process	2	2	2
Development of the creative tasks for student's independent work	2	2	2
Total	15	15	15

The leading ideas of personal and activity approach to process of intensification of student's creative activity; integration in pedagogical process; uses of educational mechanisms of complete pedagogical process have been the basis for the special course developed by us.

In the organization of training we sought for inclusion of students in such training environment where the student enters dialogue with classmates, with the teacher. He surely pronounces the studies material, argues, asks questions, answers, estimates. And surely uses scientific concepts and terms. Thus, the student penetrates into the studied material, works

with the textbook, operates with cogitative operations of the analysis, synthesis, comparison, collation, etc. On our supervision, there are no "passive students" in such training environment, because all of them are active. Anyway, the interactive environment involves in cognitive activity of all participants of pedagogical process, at the same time intensification of their creative activity is observed.

When determining the place of the special course in teaching and educational process of a higher educational institution, we based on the following provisions:

- the special course is a backbone link in complete pedagogical process of a higher educational institution

which is focused on intensification of creative activity of student;

- the special course is a peculiar continuation of courses of psychology and pedagogical disciplines as at its studying it is supposed to be based on students' knowledge of pedagogics, psychology, history of pedagogics, a technique of teaching subject matters, techniques of educational work, the special disciplines;

- the special course surely has to precede student teaching because the gained theoretical knowledge has to be fixed in practical activities of students.

Special course purpose: the organization of training and the doctrine of students in the interactive mode where forms, methods, receptions and conditions of collaboration of subjects of pedagogical process are characterized by intensification of creative activity of the personality.

Achievement of this purpose is connected with the solution of the following tasks:

- to acquaint students with the forms and conditions of interactive training promoting intensification of their creative activity;

- to define the maintenance of the methods and receptions of interactive training influencing intensification of creative activity of students;

- to open the conditions of creation of the educational environment of interactive training influencing intensification of creative activity of students;

- to give methodical instructions on development and performance of the educational tasks directed to intensification of creative activity of subjects of pedagogical process.

The volume of the special course is calculated for 1 credit (45 hours): lecture lessons – 15 hours, independent work of students under the leadership of the teacher (IWWT) – 15 hours, the independent work of students (IWS) – 15 hours.

Each lesson for which we prepared included one or more executive purposes. The different work was carried with teachers (the training seminars, meetings of methodical councils, round tables, individual conversations, etc.) which included questions of formation of the interactive environment for the purpose of joint creativity, interaction in the system "teacher - student", "student - student", "the student - group of students" was carried out. We trained teachers to create the kindest situation, conditions for comprehension of didactic material by students, the formation of students' motivation, directed to success of educational activity.

As it has been stated above, the maintenance of the special course has been developed in such a way that achievement of the purpose and the solution of tasks have been based on wide use of interactive methods and forms of the organization of educational lesson. At the same time students worked individually, in couples, in groups on studying of essence of key

concepts, studied various levels of thinking, focused the attention on features of creative thinking, mastered the methods promoting intensification of cogitative activity, a reflection of independent work. So, for example, in the educational interactive environment intensification of creative activity of subjects can be observed as follows:

a) in the «student – student» system the teacher gives a task which is performed individually, and then is discussed in couple (a brainstorming method, educational texts, etc.). Discussion of the studied subject in couple work promotes a joint search of knowledge, a co-creation, a mutual testing, a mutual assessment, a mutual aid. Thus, students form in themselves qualities of the benevolent relation to each other, respect for foreign opinion, responsibility for quality of training;

b) in the «teacher – student» system: the teacher, acting as a facilitator that means the active assistant in the course of self-educational work, approaches each student, during interactive training and takes an interest in questions of advance of informative and creative process. The teacher, entering dialogue with the student or group of students, seeks not to give ready-made knowledge, and directs, coordinates, corrects, initiates their educational actions. Thus, the student (group of students) learns to find independently solutions of tasks, to accept and understand responsibility for final conclusions, the conclusions, to approach creatively the organization of activity and performance of educational tasks. The teacher's role in demonstration of an example of personal culture, creation of competent communication between participants of pedagogical process, tolerance, an accurate statement of thought, development of creative tasks, creations of the kind educational environment should be especially noticed;

d) in the system "student - group of students" formation of the educational environment where each participant feels the favorable psychological atmosphere which is characterized by the joint search activity directed to achievement of the purpose and the solution of educational tasks is very important. Students discuss, analyze, make joint decisions, estimate each other, and make conclusions about quality of the performed work and plan prospects. At the same time, the relations of one student to group work or the attitudes of group towards one specific student are defined by manifestation of activity, creativity, aspiration of everyone to make the feasible contribution to the common cause. That is, everyone has to feel maintenance responsibility and results of the performed task. The special attention is paid to formation of communicative qualities, creative abilities, and pedagogical cooperation.

Motivation. In creation of the interactive educational environment the great value is got by the next moments of educational lesson: interest in

the studied subject; image of the teacher; motivation; providing with the information and technical means allocated for intensification of creative activity; development of the educational tasks including creativity elements, independent search of knowledge; the invigorating warm-ups; use of a training material of positive character; humanistic orientation of educational lesson; inclusion of elements of game activity.

The current check is a continuous process that has to be executed during all educational course, since the moment when the lesson subject has been presented for the first time. The teacher conducts the students to understanding of material by means of the current check. Results allow the teacher to design lesson so that to eliminate any confusion, gaps in knowledge and abilities during educational process.

The current check strongly varies on the level of the specificity and formality. It is sometimes convenient to carry out the current inspection in small groups; some lessons demand written tests, and others – oral check. For example, it is possible to begin lesson with informal discussion of the previous question, that is with what was remembered by students. Use of the current check helps to be sure that students are not pushed to studying of new subjects and purposes before they have not achieved success in system of abilities, which are necessary for further assimilation of new knowledge.

Participation of students in educational process. An important element of the interactive educational environment is communication of students among themselves and with the teacher that is a basis of development of theoretical thinking with such components as promotion of ideas, planning, the analysis, communication, a substantial reflection. In the course of educational activity, creation of the interactive environment promotes the solution of problems of the developing training, emergence of conditions for development of the valuable, personal and semantic sphere of student. Problems of educational character are solved at the same time. For example, the kind atmosphere of the educational environment of interactive training influences on formation of such qualities of the personality as concentration, culture of communication, tolerance, argumentativeness and substantiality of the speech.

Participation of students in educational process where interactive forms and methods of training are widely used promotes development of qualities of self-organization in them, self-updating that is very important from the point of view of socialization. Mobility, fast adaptation to the new environment, creation of relationship with people of different categories – that is the incomplete list of solvable tasks in interactive training.

It is very important to plan activity of students carefully in the organization of interactive training.

Students have to know that the teacher not only watches their actions, but can give a quick help in time, simulate necessary procedures, such as, to provide students with didactic materials, information sources. Students should explain what results are expected when performing tasks. On lessons the teacher is obliged to tell students results of their work, to comment on the course and quality of the performed operations, to let know that work in audience is one of priorities of educational process. Nevertheless, independent work of students is a part of the educational activity, which is continuation of process of knowledge and creativity.

The completion serves for synthesis and a generalization of all elements of educational lesson. Completion of lesson should be considered as one of the most important aspects of educational activity of students. The interactive educational environment has to promote strengthening of the key moments of lesson, focusing attention of students to interrelations of the passable material with new, defining prospects of further development of the studied subject. Students do it independently or the teacher with active participation of students finishes lesson.

Methods with which lesson comes to the end are also important as well as the content of end. We recommend the following: final offers also have to make audience active. It is possible to ask them to specify the main points of lesson, to give a task to draw a parallel between the content of the previous and today's lesson. Sometimes it is possible not to finish lesson, in this case, it is necessary to give students a research task. Some lessons may contain three and more separate ends. End has to correspond to the lesson, it is necessary to remember: educational process is not continuous; it always has to be improved and modernized.

Assessment. This procedure is an important element of any educational process, but in the interactive educational environment it has the features which are defined by such concepts as: self-assessment, mutual assessment and collective assessment. Students learn to reflex the activity, to respectively estimate themselves and fellow students, criteria elaborate, study objectivity, achievement of true knowledge. So, process of an assessment and mutual assessment will be organized by the teacher who accustoms students to analyze in details the educational actions, to approach creatively the solution of tasks, to show examples of estimation. The evaluation criteria promoting deep judgment of maintenance of the studied subject, the careful analysis, ability to synthesize details of the studied material, to draw conclusions, to make decisions are offered. In such environment students' knowledge and abilities to estimate the solved problem from various points of view, cutting elements of bias, inadequacy of a self-assessment and vice versa, attracting possibilities of achievement of true result and its assessment are developed. One of the basic

rules of interactive training is use of incentive remarks in which there is no particle "not". For example: "Incorrectly", "Wrong", "No, a mistake!" etc. Such remarks promote braking of cogitative activity and the matter of creativity is surely out of the question. On the contrary, any slightest effort noticed by the teacher has to be followed by encouragement, support, and confidence in success of the student.

Didactic materials and technical equipment of the educational environment of interactive training include educational and methodical documentation, distributing materials, educational texts as additional material, textbooks and additional literature, the audio-video equipment, laboratory devices and accessories. In parallel with studying of the special course "Intensification of creative activity of students on the basis of interactive training" the organization of educational and research work such as academic and degree projects, scientific and research work of students is necessary.

Summing up the results, I would like to emphasize that intensification of creative activity of students based on interactive training is not only necessary, but also possible in the conditions of the higher education. And, if in the educational environment the motivation of educational cognitive activity is steady and develops from interest into requirement, if students own abilities and modes of work in the interactive mode, possess the main intellectual operations, nature of management of cognitive activity from external changes on internal,

educational cognitive activity has creative character, then the process of intensification of creative activity can be considered created.

Modern realia in a certain way correct understanding of educational forms and methods in a higher educational institution. In educational environment of higher educational institutions a special part in the complex of educational techniques and means is assigned to modern technologies, particularly, using techniques, ways and means aimed at active involvement and engagement of a student in educational process, i.e. using interactive methods in the course of training. Educational environment focused at intensification of students' creative activity by using interactive educational forms, methods, means and techniques encourages development of students' knowledge and skills to work with sources of information, communication with the parties of pedagogical process, mastering an ability to solve problems.

References:

1. Hmel N.D. *Pedagogical process in comprehensive school*, Alma-Ata, 1990, pp. 194

2. Hmel N. D. *Technology of realization of complete pedagogical process*, Program of the special course for a magistracy of universities, Almaty, Kazakh university, 1998, p. 24

Жұмабекова Ф.Н.

педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент,
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры
Астана қ., E-mail: zhumabekova58@mail.ru

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ АЯСЫНДА - БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ САНАСЫН ӨЗГЕРТУ

Түйін. Аталған мақалада болашақ мамандардың рухани жаңғыру аясында ұлттық санасын өзгертуді жүзеге асырудың жолдары қарастырылған. Мұнда ұлттық сананы өзгертуге ықпал ететін маңызды мәселелер: ұлттық сананы жаңғырту, жастарға дүние жүзіндегі таңдаулы үлгілердің негізінде білім алуға мүмкіндік жасау, білім саласындағы жаһандық бәсекеге неғұрлым бейімделген мамандарды даярлау, жаңа мамандарды ашықтық, прагматизм мен бәсекелік қабілет сияқты сананы жаңғыртудың негізгі қағидаларын қоғамда орнықтыратын басты күшке айналдыру жолдары көрсетілген. Ұлттық сананы өзгертуде туған халқына құрмет, сүйіспеншілік, мақтаныш сезімдерін ұялату, ұлттық рухты дамыту, мәдениетін, өнерін, салт-дәстүрін, тарихи мұраларды қастерлеуге тәрбиелеу, тәлім мен тағылым, білім мен біліктерін шыңдауға баса назар аударылған. Осы міндетті дұрыс түсініп, адамзатқа жеткізуде болашақ педагогтің алатын орны және жоғары оқу орындарында ұйымдастырылған іс-шаралар мен оның әдіс-тәсілдері сипатталған.

Мақаладағы ең басты идеяларды басшылыққа ала отырып оны болашақ мамандардың санасына сіңіріп, артық ақпараттар емес білім беру жүйесін рухани адамгершілікке тәрбиелейтін жалтыадамзаттық құндылықтарға негіздей отырып қайта құруда сөзден іске көшудің қажеттілігі баяндалған.

Тірек сөздер: рухани жаңғыру, ұлттық код, ұлттық сана, жалтыадамзаттық құндылықтар, ұлттық құндылықтар.

Резюме. В этой статье обсуждаются способы, которыми будущие специалисты могут изменить свое национальное сознание в рамках духовного обновления. Здесь показаны ключевые вопросы, которые способствуют формированию национального сознания: модернизация национального сознания, возможность для молодежи получить образование на основе лучших образцов мира, подготовка наиболее адаптированных специалистов к глобальной конкурентноспособности в сфере образования, пути становления главной силой в обществе основных принципов модернизации сознания, такие как открытость, прагматизм и конкурентоспособность. Изменение национального сознания фокусируется на привитии уважения, любви и гордости к родному народу, на развитии национального духа, на воспитании ценить культуру, искусство, традиций, исторические наследия а также на улучшение образования и обучения, знаний и навыков. Описана роль будущего педагога который правильно поймет эти задачи и предоставит человечеству, а также мероприятия и их методы организованные в высших учебных заведениях.

Основываясь на основных идеях в этой статье, необходимо переходить от слова к делу, перестраивать его в сознании будущих специалистов и в перестройке на основе общечеловеческих ценностей, которые воспи-

тывают духовную мораль, а не лишнюю информацию в системе образования.

Ключевые слова: духовная модернизация, национальный код, общечеловеческие ценности, национальные ценности.

Summary. This article discusses ways in which future professionals can change their national consciousness within the framework of spiritual renewal. The key issues that contribute to the formation of national consciousness are illustrated here: the modernization of the national consciousness, the opportunity for young people to get education on the basis of the best models of the world, the preparation of the most adapted specialists for global competitiveness in education, the ways of becoming the main force in society of the basic principles of modernization of consciousness, such as openness, pragmatism and competitiveness. The change of the national consciousness focuses on inculcating respect, love and pride towards the native people, on the development of the national spirit, on the upbringing of appreciating culture, art, traditions, historical heritage and also on improving education and training, knowledge and skills. The role of the future teacher who correctly understands these tasks and will give to mankind, as well as activities and their methods organized in higher educational institutions is described.

Based on the basic ideas in this article, it is necessary to move from the word to the deed, reconstruct it in the minds of future specialists and in restructuring on the basis of universal values that educate spiritual morality, and not superfluous information in the education system.

Key words: spiritual modernization, national code, universal values, national values.

Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында:

«жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодынды сақтай білу. Онсыз жаңғыру дегеніңіздің құр жаңғырыққа айналуы оп-оңай. Бірақ, ұлттық кодымды сақтаймын деп бойыңдағы жақсы мен жаманның бәрін, яғни болашаққа сенімді нығайтып, алға бастайтын қасиеттерді де, кежегесі кері тартып тұратын, аяқтан шалатын әдеттерді де ұлттық сананың аясында сүрлеп қоюға болмайтыны айдан анық. Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол ада-суға бастайды. Сонымен бірге, рухани жаңғыру ұлттық сананың түрлі полюстерін қиыннан қиыстырып, жарастыра алатын құдіретімен маңызды. Бұл – тарлан тарихтың, жасампаз бүгінгі күн мен жарқын болашақтың көкжиектерін үйлесімді сабақтастыратын ұлт жадының тұғыр-намасы. Мен халқымның тағылымы мол тарихы мен ықылым

заманнан арқауы үзілмеген ұлттық салт-дәстүрлерін алдағы өркендеудің берік діңі ете отырып, әрбір қадамын нық басуын, болашаққа сеніммен бет алуын қалаймын» – деп жүрекжарды ойын ортаға салған еді. Бұл ретте, тұтас қоғамның және әрбір қазақстандықтың санасын жаңғыртудың бірнеше бағытын атап өткен еді [1].

Мемлекет басшысының рухани дамуға қатысты сөзі дүниетанымдық саладағы жаңғыру бойынша қолданылып отырған жаңа ұғым. "Сананы жаңғыртудың" негізгі алты бағытын белгілеп беріп отыр. "Білімнің салтанат құруы" бөлімінде "Білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді" дегені бізге, яғни білім беру саласының қызметкерлеріне, мұғалімдерге болашақ мамандарға жаңа серпін беретіні сөзсіз. Бұл идеяларды жүзеге асыратын кімдер, әрине жаңа буын, жас ұрпақ. Олай болса, қазіргі алдымызда отырған жастарды тәрбиелеу, олардың бойында бәсекелік қабілетті арттыру, мәдени және сана ашықтығына ұмтылу, ізгі қасиеттерді қайта түлету, қанағатшылдық, қарапайымдылық, үнемшілдік сынды қасиеттерді қалыптастыруға аянбай еңбек етуіміз керек.

Осыған орай рухани жаңғыру негізінде болашақ мамандардың ұлттық санасын өзгерту бүгінгі күннің көкейкесті мәселесі болып отыр. Олардың санасына туған халқына құрмет, сүйіспеншілік, мақтанш сезімдерін ұялату, ұлттық рухын дамыту, мәдениетін, өнерін, салт-дәстүрін, тарихи мұраларды қастерлеуге тәрбиелеу, тәлім мен тағылым, білім мен біліктерін шындау басты міндет. Осы міндетті дұрыс түсініп, адамзатқа жеткізуде болашақ мамандардың алатын орны ерекше және төменде оның бірнеше бағыт-бағдарларына тоқталатын боламыз.

Біріншіден, болашақ мамандардың ұлттық санасын өзгертуде жеке адам ғана емес, тұтас халықтың өзі бәсекелік қабілетке ие болғанда ғана табысқа жетуге мүмкіндік болады. Бәсекелік қабілет дегеніміз – ұлттың аймақтық немесе жаһандық нарықта бағасы, я болмаса сапасы жөнінен өзгелерден ұтымды дүние ұсына алуы. Бұл материалдық өнім ғана емес, сонымен бірге, білім, қызмет, зияткерлік өнім немесе сапалы еңбек ресурстарының болуын талап етеді. Болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалатындықтан, әрбір болашақ мамандардың компьютерлік сауаттылығын, шет тілдерін білуі мен мәдени ашықтық сияқты факторлардың сөзсіз қажеттілігі айқындалып отыр. Бәсекеге қабілетті болуы үшін нені үйренуі керектігі туралы білім беру жүйесін және оның мазмұнын жаңарту, болашақ мамандарды ғылыми технологиялық даму мен инновациялық бастамашылдыққа, бәсекеге қабілеттілікке баули отырып, олардың ұлтына қарамастан, са-насына мемлекетшілдік, ұлтжандылық, отаншылдық

рухын егу мүмкіндігін қарастыру маңызды болмақ.

Екіншіден, қанымызға сіңген көптеген дағдылар мен таптаурын болған қасаң қағидаларды өзгертпейінше, біздің толыққанды жаңғыруымыз мүмкін емес. Қазіргі қоғамда шынайы мәдениеттің белгісі – орынсыз сән-салтанат емес. Керісінше, ұстамдылық, қанағатшылдық пен қарапайымдылық, үнемшілдік пен орынды пайдалану көргенділікті көрсетеді. Нақты мақсатқа жетуге, білім алуға, саламатты өмір салтын ұстануға, кәсіби тұрғыдан жетілуге басымдық бере отырып, осы жолда әр нәрсені ұтымды пайдалануға бейімделуі керек. Болашақ мамандардың кәсіби бейімделуінде жас ұрпаққа тәрбие беру үшін ең алдымен өзі үлгі бола білуі және тәрбиеленген болуы керек. Бүгінгі студент болашақ ұстаз екенін сезініп, өзін кемелдендіруге әрекет етуі шарт. Олардың кәсіби құзіреттілігі, рухани-адамгершілік деңгейі, қарым-қатынас мәдениеті, жағымды ойлауы, өзіне де жақсы болуы және басқаларға да пайдалы іс тындыруы арқылы өзін рухани жағынан жаңартып отыру міндетін жүзеге асыруымыз керек [1].

Үшіншіден, ұлттық бірегейлікті сақтау – ұлттық жаңғыру деген ұғымның өзі ұлттық сананың кемелденуін білдіреді. Оның екі қыры бар: ұлттық сана-сезімнің көкжиегін кеңейту және ұлттық болмыстың өзегін сақтай отырып, оның бірқатар сипаттарын өзгерту қажет. Қазір салтанат құрып тұрған жаңғыру үлгілерінің қандай қатері болуы мүмкін? Қатер жаңғыруды әркімнің ұлттық даму үлгісін бәріне ортақ, әмбебап үлгіге алмастыру ретінде қарастыруда болып отыр. Алайда, өмірдің өзі бұл пайымның түбірімен қате екенін көрсетіп берді. Іс жүзінде әрбір өңір мен әрбір мемлекет өзінің дербес даму үлгісін қалыптастыруда. Ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс. Ғасырлар қойнауынан жеткен бабалар үні – бұлар біздің рухани мәдениетіміздің бір парасы ғана. Сонымен бірге, жаңғыру ұғымының өзі мейлінше көнерген, жаһандық әлеммен қабыспайтын кейбір дағдылар мен әдеттерден арылу дегенді білдіреді. Қазақ-стандықтардың ешқашан бұлжымайтын екі ережені түсініп, байыбына барғанын қалаймын. Біріншісі – ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңғыру болмайды. Екіншісі – алға басу үшін ұлттың дамуына кедергі болатын өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту керектігіне баса назар аударылған. Осыған орай, оқыту үдерісінің ұлттық құндылықтарға негізделуі ең маңызды мәселе оны тұтас білім беру үдерісінде үздіксіз іске асырылуына жағдай жасалуы керек. Кез-келген пәнді жалпыадамзаттық құндылықтармен интеграциялай отырып оның мазмұнын ашуға көңіл бөлу қажет. Жас ұрпақты тәрбиелеуде рухани бастауларды ашу, олардың жүректеріне ұлттық

құндылықтарды сіңіре отырып ұлттық сананы жаңғытуға баса назар аударылғандығы маңызды болып отыр [1].

Ұлттық құндылықтар – белгілі бір ұлтқа, ұлт азаматына тән зат, адами қадір-қасиет, яғни халық ғасырлар бойы жинақтаған ұлттық рухани және материалдық құндылықтар. Ертеректе ең алдымен ғылым негіздерін меңгеру мен сауаттылыққа көңіл бөлінсе, қазіргі базалық білім - мейірімділік, әділдік, махаббат, зорлық көрсетпеу, бақыт, дұрыс мінез-құлық сияқты адами құндылықтарды білуге оқытудың нәтижесін бағдарлайды [2].

Ұлттық құндылықтарды қайта түлету. Оның ішіне бізді өзге ұлттан ерекшелендіретін, ұлттың өзіне тән салт-дәстүр, ұлттық мінез, тарих және тарихи мұрағаттар, тіл, дін, діл, мәдени, рухани өнер (ән, терме, жыр, қиса, күй, айтыс), қолөнер (зергерлік, ұсталық, ағаш кесте, тоқыма, тері өңдеу), ұлттық спорт, ұлттық әдебиет, кино, тағы да басқа құндылықтарды жаңғыртуда мүмкіндігінше ұлттық құндылықтар әуелгі тұмса қалпын сақтаса, ол соншалықты құнды.

Қазақ халқының осындай дәріштеуге, қастерлеуге, дамытуға тұрарлық ұлттық рухани және материалдық құндылықтары туралы ұлағатты, құнды ойларын халық игілігіне, келешек ұрпақты, ел-жұртқа ие болар азаматтарды тәрбиелеуге неге қолданбасқа? Әр ұлттың өзінің ұлттық құндылықтары болады. Бір ұлтты екіншілерінен ерекшелендіріп тұратыны оның: тілі, ертегілері, мақал-мәтелдері, лиро-эпостық және батырлар жырлары, әдет-ғұрпы, салт-санасы, менталитеті, мәдениеті, өнері, тағамдары, ұлттық қолөнері, тұрмыстық бұйымдары, ұлттық ойындары, т.б. өзгелерге ұқсамайтын қасиеттері. Осылардың бәрі – ұлттық құндылықтарға жатады.

Адамдардың бойында қалыптасқан имандылық қадір-қасиеттер рухани құндылықтарға, ал адамдардың қолымен жасалған тұтыну заттары мен кәсібі материалдық құндылықтарға жатады. Өзімізді өзіміз бағалай білуге бет бұру – ұлттық байлығымызды игеру, ұлттық санамызды дамытуға көңіл бөлу қажет. Ұлттық құндылықтарды іріктеп, оқыту үдерісіне енгізу арқылы ұлттың тұнып тұрған асыл мұралық рухани байлығынан болашақта ел билейтін ұрпақтарды сусындатып, отбасында да, мектепте де ұлтжандалылық пен отаншылдыққа баулып, өз халқын, өз мемлекетін көздің қарашығындай қорғайтын тұлғаларды тәрбиелеп шығару басты ұстаным болмақ. Өз ұлттың қадірлеп-қастерлеген, ұлт қадірін білген алаштың ардақты азаматы Ж.Аймауытовтың терең рухани қазынамыз: қазақ болмысы, ұлтаралық қатынастар, руханилық пен адамгершілік нормалары, мәдениет, оқу-білім, тәрбие мәселелері туралы айтқан тұжырымдары осы күнге дейін маңызын жойған жоқ [3].

Қазіргі күрделі әрі аумалы-төкпелі заманда құндылықтар жүйесінің алатын орны ерекше. Құндылықтарға бейімделу адамзатқа тән. Болмыс құбылыстарының құндылықтарынсыз әлеуметтік жан иесі ретіндегі адамның іс-әрекетінің де, өмірінің мәні де болмайды. Өмірдің мәнін түсіну жағымды эмоционалдық жағдай ретінде мақсатқа ұмтылушылықпен, қарым-қатынастағы өз орнын сезінумен, басқа адамдарға деген қызығушылықпен, олармен бірігу сезімімен, белгілі ережелерді ізгілік ережелері ретінде қабылдаумен, болмыстағы өз орнын, арман-тілегін сезінумен қоса жүреді

Рухани жаңғыру кезінде ең алдымен біз елін, жерін, халқын шын сүйетін ұрпақ, қалың қауым тәрбиелейміз десек, әуелі тарихи санамыз жаңғыруы керек. Қазақтың ертеңгі ұрпағы ең әуелі осы елдің, осы кең байтақ жерді қалай иеленгенін, бұған қанша қан төгіліп, қанша тер сіңгенін, мұндай ұланғайыр даланы біздің ата-бабаларымыз қалай сақтап қалғанын, бұл даланы бізге өсіп-өну үшін аманаттап кеткенін, осы дархан даланың әр қарыс жері үшін батырларымыздың, хандарымыз бен билеріміздің қасық қаны қалғанша қалай күрескенін бүгінгі ұрпақ білуі керек. Сонда ғана тарихын тану арқылы біздің ұрпақтың бойында қазақ екенін мақтан тұтатын, “мен мынадай ата-бабадан, намысын тапталпаған ержүрек, батыр ұлттан тараған ұрпақ екенмін ғой” деген түсінік қалыптасқан, елі мен жерін сүйетін шын мәніндегі отаншыл, ұлтшыл, патриот ұрпақ өсіп-өнеді деп ойлаймын – деп Ш. Құрманбайұлы ой түйіндейді [4].

Төртіншіден, білімнің салтанат құруын іске асыруда студенттерді білімді, көзі ашық, көкірегі ояу болуға ұмтылуын талап етеді. Жоғарыда айтылғандарды топшылай отырып, біз рухани-адамгершілік құндылықты белгілі бір бағытты, мақсатты, жүйелі ұлттық көзқарасты, мінез-құлықтағы адамдық тәртіп пен рухани дағдыны қалыптастыратын жүйе деп түсіндіреміз. Рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруда маңызды тәрбиелік міндеттер: біріншіден, рухани-адамгершілік, руханилық, әсемдік, ақиқат, ізгілік, еркіндік, рахымшылық, кешірімділік, тәуелсіздік сияқты жалпыадамзаттық құндылықтардың өмірге еркін ене бастауы; екіншіден, жалпыадамзаттық құндылықтармен қатар, ұлттың өз мәдениетін меңгере отырып, әлемдік рухани ынтымақтастық рухта басқа ұлттармен бейбітшілікті сақтау; үшіншіден, болашақ мамандардың белсенді өмірлік позициясын, жан дүниесін адами құндылықтар арқылы рухани-адамгершілік пен руханилықты берік орнықтыру. Яғни, рухани-адамгершілік құндылық – адамның ішкі жан-дүниесінің өлшемі адамның жақсылыққа ұмтылуы, басқаларға жанашырлық білдіруі, айналадағы адамдарға қайырымдылығы, өмір сүруге талпынысы, өмірді дұрыс сүру мәсе-

лелері жайында ізденуі, өзін-өзі танып, өзін-өзі бағалап, сол арқылы дүниені, әлемді тануына жол ашуда жалпыадамзаттық құндылықтар арқылы тәрбие беру – рухани азғындықтан шығудың ең басты жолы. Осы орайда бүгінгі таңдағы білім беру ұйымдарында жүргізілетін тәрбиенің өзіндік басты мақсаты да осында айқындалып, бағыты белгіленуі қажет.

Бесіншіден, сананың ашықтығы - рухани және экономикалық жағынан өрлеймін деген қоғам үшін ауадай қажет қабілеттер мен қасиеттер болып табылады. Ол қоғамның аумалы-төкпелі заманында әрбір адамның кез-келген өзгерістерге дайын болуы. Сананы жаңғырту біздің мақсаттарымыздың бірлігін, құндылықтарымыздың ортақтығын және қоғамдық келісімнің қуатын айшықтайды. Қазақстанның дамуының негізі болатын тұрақтылықты нығайту болашақ мамандардың ұлттық санасын өзгерту жеке тұлғаның халықтық түсініктері мен сенімдерін, білімін нақты іс-әрекетте, қарым-қатынаста пайдалану арқылы көрінеді. Болашақ мамандардың ұлттық санасын өзгертуге оқытушы тарапынан педагогикалық қолдаудың мәні зор және жағымды психологиялық жағдай жасау; тұлғаның өз бойындағы мүмкіндіктерін ашуға бағыт беру, ұлтының дәстүрлерін т.б. мақтан тұтуын қамтамасыз ету; көмек көрсету, үлгі-өнеге болу; кәсіби деңгейі мен мәдениеттілігінің жоғары болуы ықпал етеді. Ұжыммен белгілі бір іс-әрекетте қарым-қатынас барысында пайда болатын жағдайлар әдетке айналып, мінез-құлықтың белгілі бір бағытын таңдауға әкеліп, ұлттық сана қалыптасуына негіз болады [5].

Алтыншыдан, рухани жаңғыру негізінде болашақ мамандардың ұлттық санасын өзгертуге төмендегідей әдіс-тәсілдерді пайдалану ұсынылады:

- дәрістер – ұлттық құндылықтарға негізделген теория мен тәжірибенің бай мұраларынан берілген жарқын ақпарат, деректер, қызықты мысалдар т.б. негізінде бүгінгі күнмен байланыстыра, өмірлік тәжірибе алуға ықпал ететіндей өткізілсе болашақ мамандардың ынта-ықыласын, қызығушылығын тудырып, ұлттық сананы қалыптастыруға мүмкіндік береді;

- “Сократтық сұхбат” – кезегімен қосымша сұрақтар қоя отырып, оларға жауап тауып, студенттердің ұлттық санасын өзгертуге қаншалықты ықпал ететіндігін байқай отырып бағыт-бағдар беріледі;

- ғылыми-жоба, әлеуметтік бағдарламалар, дөңгелек үстел, ашық ой алаңы, пікір – сайыс т.б. белсенді әдістерді пайдалана отырып екі топ кезегімен ой толғаныстары мен шешімдерін ортаға салып, өз жобаларын қорғауға жаттықтырады;

- сыр – сұхбат – қазіргі кезеңде қоғамымызда болып жатқан өзгерістерге сай, адамдардың

бойындағы ұлттық сана деңгейінің өзгеруі, халықтық педагогика идеяларындағы ой-пікірлердің ерекшелігі; мәселенің шешімін табу жолдары және т.б. арналған тәрбиелік клубтардың жұмыстарын жандандыру арқылы нәтижеге қол жеткізуге болады;

- ашық микрофон – болашақ мамандар үшін жалпыадамзаттық құндылықтарға негізделген, рухани-адамгершілік тәрбиені біртұтас оқу үдерісінде үздіксіз жүргізу арқылы, ғұлама ойшылдар мен ұлылар ұлағатының идеяларының ықпалы туралы мәселені талқылаған маңызды болмақ;

- ұлы тұлғалар күні – халқымыздың батыр ұлдары мен қыздары, ұлттық мақтанштарымыз болған Ұлы тұлғалар (Абай, Шәкәрім, Ыбырай, Ахмет, Мағжан, Міржақып т.б.) мерей тойларына орай өткізілетін танымдық, құндылық бағыт беретіндей қызықты да мазмұнды шараларға атсалысып, өз үлестерін қосуға ықпал етеді;

- ұлттық сананы өзгертуге ақын-жыраулар тағылымдарын, Абайдың “Қара сөздері” секілді тәлімдік мәні зор материалдарды пайдаланып, этикалық тақырыптағы әңгімелер, түсіндірмелер, түсініктемелер, дәрістер, этикалық әңгіме-сұхбаттар, ақыл-кеңестер, мысалдар қолдану өз нәтижесін беретіні дәлелденуде;

- ұлттық мұралар аукционы – халқымыздың дәстүрлері, мәдениеті, өнері, т.б. жөніндегі студенттер мен қолөнер бұйымдарын т.б. “сатып алу” мақсатындағы білімдік сайыстар ұйымдастырылады;

Ұсынылған шараларды оқу-тәрбие үдерісінде тиімді пайдалану оң нәтижеге жеткізіп, студенттердің ұлттық санасын өзгертуге негіз болады деп есептейміз. Дұрыс ұйымдастырылған оқу-білім, еңбек, іс-әрекет т.б. студенттердің ақыл-ойын дамытады, өмірлік дұрыс бағыт таңдауына, ұлтын, елін, жерін сүйуге мүмкіндік береді.

Бұл сөзімізге дәлел ретінде Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасында ұйымдастырылған, жалпы қауымды, үнемі дұрыс ой, дұрыс сөз, дұрыс әрекет жасауға шақыру мақсатында «Бүгінгі күнге ұлы сөз» идеясын атап өтуге болады.

Бұл идеяның басты мақсаты адамның шынайы болмысы жайлы, оның өмірдегі алатын орыны жайлы тәжірибелерді насихаттау. Қарым-қатынастың әсерлі құралы бола түсу үшін, бұл бастама қандай да бір нақты идеяны, нақты бір ойды жеткізу болып табылады. «Бүгінгі күнге ұлы сөз» әлеуметтік ғылымдар факультетінің кіре берістегі дәліздің екі қабырғасында тақтайшалар ілінген. Бірі мемлекеттік қазақ тілінде болса, екіншісі орыс тілінде жазылған. Тақтайшалардың өзі екі ұяшықтан тұрады. Үстінгі ұяшықта бүгінгі күн-

нің мерзімі тұратын болса, астыңғы бөлікте нақты сол ұлағатты сөз, афоризм, мақал-мәтел немесе гибратты ойлар орналасады. Сөз соңында міндетті түрде авторы көрсетіледі. Студенттер таңертең сабаққа келіп, бірден дәріске кіріп кетіп, қоңырау соққан кезде бірінші қабатқа қарай, қабырғадағы бүгінгі сөзді оқуға жүгіріп баратындықтарын айтады. Оқи алмай қалғандары болса, басқаларынан «бүгінгі сөзді оқыдың ба, маған түсіріп жіберші?» - деп, жарысып сұрастырады. Бұл ойларымен бізге студенттер өздері бөлісті. Оның үстіне бірде, ғаламтор желілерінде отырып, сол қабырғадағы сөздерді суретке түсіріп, басқалармен бөлісіп жүрген студенттер көптеп саналады. Тағы бірде, сабақтан қайтып бара жатып, келесі күннің сөздерін ауыстырып, іліп жатқанымызда, бірнеше студенттердің бізді күтіп тұрғандықтарын байқадық. Олар басқа факультет студенттері және ертең келе алмайтын болғандықтан, бүгін оқып кетуге қызығушылық танытқанын айтты. Бұл да біздің дұрыс әрекет жасап жүргендігіміздің нәтижесі екендігіне көзіміз жетті. Ол сөздер алға қарай жылжытады, белгілі бір іс-әрекеттерге түрткі болады. Дұрыс ойдан – дұрыс сөз туындайды. Ойы дұрыс адамның - сөзі дұрыс. Дұрыс сөзден – дұрыс іс-әрекет пайда болады. Дұрыс іс-әрекет әдетке, әдет-мінезге, ал, мінез - тағдырға айналады. Адам қандай бағытта сөйлеп, ойын білдірсе, сондай бағытта өмір сүреді.

Осыған орай, кафедрада құрылған «Руханият» клубының жұмысы бойынша тұрақты, жүйелі өткізілетін іс-шаралар да болашақ мамандардың ұлттық құндылықтарды құрметтеп, ұлттық сананы жаңғыртуға ықпал етіп келе жатқандығын анық байқауға болады. Олар клубтың: «Студент», «Әлеумет», «Шапағат», «Ұлағат», «Шабыт», «Құрмет», «Инабат», «Гибрат», «Салауат» деп аталатын 9 бағыттары бойынша ұйымдастырылады. Атап айтқанда: «Рухани ұстаз – өнегесі» атты кездесу кеші, «Жан шуағы», атты дөңгелек үстел, «Ұстаз - мәңгілік нұр таратушы» сыр сұхбат, «Адамзат тарихындағы ең көне әліпби-латын әліпбиіне көшу», «Туған жерге туыңды тік», тақырыбындағы пікір сайыстар, «Жаныңда жүр жақсы адам», «Студенттердің заманауи әлемдегі бәсекелестікке қабілеті» атты студенттер үйіндегі өткізілген дебат, «Рухани жаңғыру: ұлттық сана-сезімнің көкжиегін кеңейтеді» апталықтардың ұйымдастырылуы болашақ мамандардың ұлттық санасын қалыптастыруға негіз болады деп есептейміз. Дұрыс ұйымдастырылған тәрбие жұмысы мен оқу-білім, еңбек, іс-әрекет т.б. болашақ мамандардың ақыл-ойын дамытады, өмірлік дұрыс бағыт таңдауына, ұлтын, елін, жерін сүйуге мүмкіндік береді.

Болашақ мамандар шет елдік тәжірибелерді оқып үйренумен қатар оны өз еліміздегі тәжірибелермен салыстыра отырып, жетістіктері мен

кемшіліктерін саралап, біздің ұлтымыздың менталитетіне сәйкес келетінін, қажеттісін алып пайдалануы керек. Ең бастысы ұрпақ тәрбиесінде ата - ана, ұстаз, білім беру ұйымдарын басқарушы әкімшілік өздері үлгі бола отырып жас өркенді ақпараттар ағымымен қаруландыруды ғана мақсат тұтпай, адами құндылықты, рухани адамгершілік тәрбиені жас ұрпақтың бойына сіңіруде нақты іске көшудің жолдарын жасау қажет. Мұнда баланың рухани бастауын ашуда кемел мұғалім ретінде ізгілік стилін, ізгілік тәсілдемелерін пайдалану, ата-анамен ынтымақтастық орнату, әрдайым жағымды көңіл күй туындату арқылы жас ұрпақтың бойына имандылық, ізгілік, кісілік, бауырмалдық, ұлтжандылық т.б. құнды адамгершілік қасиеттерді бойына сіңіру маңызды болмақ. Ұрпақ тәрбиесіндегі парызымызды орындауда ғасырлар бойы тағдырдың талқысынан өткен, заманымыздың сынында шыңдалған, еленіп-екшеліп жасығы жоғалып, асылы жеткен жалпыадамзаттық құндылықтарға бағдарланған білім беру мен тәрбиелеудің әдіснамасы мен тұжырымдамасын, осыған дейін жасалған тұғырлар мен қағидаларды жүзеге асырудың әдістемесін қалыптастыруды қолға алуымыз қажет. Ұлтымызға тән даналық қасиеттерге сүйене отырып, жас ұрпақтың ой, ниет тазалығын сақтауға, ақиқаттың ақ жолын таңдауға, риясыз сүйіспеншілікпен дұрыс әрекет жасауға, бүгінгі «беймаза» заманда ішкі тыштытық орната алуға, төзімділікке, шыдамдылыққа, өмірден адам ретіндегі өз орнын таба алуға бағыттай білу маңызды болмақ [6].

Ойымызды қорытындылай келе, рухани жаңғыру негізінде болашақ мамандардың ұлттық санасын өзгертуде санадағы ескіден арылмай, жаңаны сіңіре алмаймыз. Ол үшін бірінші кезекте ұлттық сананы жаңғыртуға, дамуға кері әсері бар әдеттерден арылу керек. Әрине, арылуға тиісті жаман әдеттер аз емес, олардың дамуымызға кедергі болатын ең бастыларынан бастау қажет. Әр адам ең алдымен неден арылуға тиіс? екенін ойланып, ұлттық болмыстың өзегін жоғалтпай, өткеннің кейбір кертартап тұстарынан арылу керек.

Рухани жаңғыру негізінде болашақ мамандардың ұлттық санасын өзгертуде ықпал ететін маңызды мәселелер: ұлттық сананы жаңғыртуда заман сынағына лайықты нақты іс шараларды жүзеге асыру қажет. Қазақ тілінің әліпбиін өзгерту, тарих, саясаттану, әлеуметтану, философия, психология, мәдениеттану және филология ғылымдары бойынша болашақ мамандарға толыққанды білім беруге қажетті барлық жағдайды жасау,

жастарға дүние жүзіндегі таңдаулы үлгілердің негізінде білім алуға мүмкіндік жасау, білім саласындағы жаһандық бәсекеге неғұрлым бейімделген мамандарды даярлау, жаңа мамандарды

ашықтық, прагматизм мен бәсекелік қабілет сияқты сананы жаңғыртудың негізгі қағидаларын қоғамда орнықтыратын басты күшке айналдыруға міндеттіміз. Бұл міндетті ұлтын сүйетін, ұлт тағдырын өз тағдырымен байланыстыратын жүрегі ізгілікке толы әрбір азамат қуана қабылдап, оны жүзеге асыруға жұмыла кірісуіміз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы. Астана. 2017

2. Назарбаев Н.Ә. «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру жөніндегі қоғамдық кеңестің кеңейтілген отырысында сөйлеген сөзі //

Қазақстан музейлері. – 2007.- №2. – Б. 2.

3. Ж.Аймауытов. Таңдамалы шығармалары. Алматы. 1990. – 253 б.

4. Ш Құрманбайұлы: *Рухани жаңғыру дегеніміз – ұлт рухының асқақтауы.*

5. Мукажанова Р.А, Омарова Г.А. «Өзін-өзі тану» және басқа оқу пәндері: мазмұны мен әдістерін интеграциялау мүмкіндіктері. Мұғалімдерге арналған әдістемелік құрал. Алматы. «Бөбек», ҰҒПББСО, 2013.- 140 б.

6. Жұмабекова Ф.Н. Заманауи білім кеңістігін ізгілендіруде жаңа тәсілдемелерді пайдалану жолдары. «Бәсекеге қабілетті маманның ұлттық және әлемдік кәсіби келбетін қалыптастыру» атты халықаралық ғылыми-парактикалық конференция. Түркістан. 22-23 сәуір. 2016 ж.75-79 б.

Кочкорбаева Э.Ш.

магистр психологии, ст.препод. кафедры профессионального образования
Казахского Агротехнического университета им.С.Сейфуллина г.Астана, Elya_6061967@mail.ru

МОТИВАЦИЯ И СТИМУЛИРОВАНИЕ УЧЕНИЯ КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ВУЗА

***Түйін.** ЖОО–ның білім беру үдерісінде оқу іс-әрекетіне ынталандыру мен қалыптастыру білім берудің тиімділігін арттырудың тәсілі болып табылаы. Педагог пен студенттің өзара іс-әрекетінің тиімділігі оқуға ынталандыру мен қалыптастыру ережелерімен әдістері және формаларын қолданумен сипатталады.*

***Резюме.** Мотивация и стимулирование учения является действенным способом повышения эффективности образовательного процесса вуза. Эффективность взаимодействия педагога и студентов зависит от использования форм, методов, правил мотивации и стимулирования учения.*

***Summary.** This paper focuses on the efficient ways of motivation and stimulating of student to study successfully, and to increase the quality of educational process in the Higher Educational Institutes. Interaction between instructor and trainees will be effective to base on appropriate forms, methods and rules of motivation and encourage of students.*

На этапе своего развития современное общество ставит перед профессиональным образованием задачу подготовить всесторонне развитого, профессионально мобильного, интеллектуального человека новой формации. Очевидно, что период обучения в вузе является оптимальным временем для формирования нового, гибкого типа мышления и активного развития личности.

Целью обучения в вузе является профессиональная подготовка специалистов. В связи с этим отношение студентов к своей будущей профессии можно рассматривать как форму и меру принятия конечных целей обучения. Наиболее обобщенной формой такого отношения является профессиональная направленность. Это понятие включает в себя: представление о цели, мотивы, побуждающие к деятельности, эмоциональное отношение к этой деятельности, удовлетворенность ею.

Кроме профессиональной направленности в подготовке специалистов важное значение имеет учебная мотивация студентов. Мотивационная сфера может быть представлена:

- профессиональной мотивацией (желание студента получить профессию);
- познавательными мотивами (приобретение новых знаний и получение удовлетворения от самого процесса познания);
- прагматическими мотивами (желание иметь в будущем более высокий заработок);

- широкими социальными мотивами (желание приносить пользу обществу);

- мотивами социального и личностного престижа (желание самоутверждения, самореализации, стремление занять определенное положение в обществе и в конкретном ближайшем социальном окружении) и др. /1/.

Влияние уровня и качества мотивации на академическую успеваемость уже не раз было экспериментально подтверждено учеными педагогами и психологами. Сравнение показателей учебной мотивации студентов позволило обнаружить у них различия в структуре учебных мотивов. Для сильных студентов доминирующими являются: стремление стать высококвалифицированными специалистами, успешно защитить диплом, отлично и хорошо учиться, не пропускать занятия, получать одобрения преподавателей, быть примером для сокурсников, иметь интеллектуальное удовлетворение. У слабоуспевающих студентов более выраженными мотивами стало желание удержаться в университете, получать стипендию, изучать предметы только в рамках программы, выполнять только то, что требуют преподаватели, избегать наказания и осуждения за плохую учебу со стороны родителей и близких. Сравнение доминирующих мотивов у студентов с разной академической успеваемостью показывает, что мотивация сильных студентов направлена в большей степени на достижение конечных целей учебной деятельности, а у слабых студентов учебные мотивы направлены на текущие условия учебной деятельности и носят более ситуативный характер.

Учебные достижения студентов зависят от многих факторов, и, как правило, отличаются у сильных и слабых студентов. У сильных студентов учебные достижения обусловлены в большей мере субъективными факторами (психологическими): особенностями мотивации, самоорганизации, активности и т.п. Учебные результаты у слабоуспевающих студентов главным образом зависят от внешних факторов (педагогических): уровня организации учебного процесса, качества преподавания, организации стимулирования учения и т.п.

Отсюда вытекают и различные пути повышения успеваемости сильных и слабых студентов. В группе сильных студентов успеваемость может быть повышена на основе управления мотивационной сферой и самостоятельной работой. Повышение успеваемости у слабоуспевающих студентов

может быть достигнуто через совершенствование различных сторон учебного процесса и через психологический уровень управления процессом обучения.

С мотивацией учебной деятельности студентов неразрывно связано ее стимулирование. «Стимулировать», в современном понимании значит подталкивать, давать толчок, побуждать человека к чему-либо. Человек так устроен, что без постоянных напоминаний и понуканий, собственных или внешних усилий, а часто и прямого принуждения не может сдвинуться с места, недостаточно активно трудится, действует по инерции.

При наличии же побуждающего стимула действия обучаемых становятся энергичнее и активнее, чем при его отсутствии. Действенное стимулирование побуждает студентов работать на самом высшем уровне, в результате чего, при прочих равных условиях, таких, как способности, состояние здоровья, уровень подготовленности, различная степень стимулирования обуславливает различную успеваемость студентов.

В настоящее время уровень развития теоретических исследований в области стимулирования учебной деятельности достаточно высок. И мало найдется факторов эффективности и результативности учебной деятельности, сравнимых со стимулированием по степени своего влияния на продуктивность педагогического процесса. Понятие педагогами всей важности и необходимости мотивации и стимулирования учебной деятельности поможет добиться устойчивых результатов учения.

Существует множество способов мотивации и стимулирования учения, но наиболее эффективными, как показывает практика, являются следующие:

- увлеченное преподавание и новизна учебного материала;
- демонстрация важности изучения материала в связи с его максимальной практической значимостью в соответствии с жизненными планами, ориентациями и интересами студентов;
- использование в учебном процессе инновационных форм и методов обучения (личностно-ориентированный подход, игровые методики, тренинги, методы активного обучения, методы обучения с использованием новейших информационных технологий);
- сочетание (чередование) различных форм и методов обучения;
- обучение в парах (микрогруппах);
- демонстрация достижений обучаемых и создание ситуаций успеха;
- соревнование, поощрение и наказание и т.п. /2/.

Следует отметить, что самый актуальный и наиболее часто используемый сегодня метод мо-

тивации и стимулирования студентов к учебной деятельности - это применение информационных технологий в процессе обучения. Бурное развитие информационных технологий в современном мире и повсеместная компьютеризация не оставило без внимания и образование.

Опыт педагогов доказывает, что использование возможностей ПК в обучении оказывает ощутимое влияние на развитие и становление личности (реализуются познавательный, творческий, коммуникативный, эстетический потенциалы личности). Студент получает возможность изучения информации по самостоятельно выбранному им алгоритму, пользуясь интерактивными ресурсами, организующими и контролирующими функциями ПК. Таким образом, применение информационных технологий в обучении имеет высокий мотивационный и стимулирующий эффект.

Деловые и ролевые игры, как вид инновационных технологий обучения и воспитания в мотивационном и стимулирующем плане широко применяется на всех этапах процесса обучения вуза. Деловые и ролевые игры схожи по своей сути с ситуациями переживания успеха, поскольку также направлены на создание игровых ситуаций, вызывающих яркие эмоциональные переживания. Мотивационное назначение игровой деятельности обеспечивается, прежде всего, ее добровольностью, возможностями выбора, элементами соревновательности, удовлетворения потребностей личности в самоутверждении, самореализации и т.п. /3/.

Личностно-ориентированные технологии обучения также являются эффективными способами мотивации к учебной деятельности, так как их целью, прежде всего, является ориентация на свойства личности, ее формирование и развитие в соответствии с природными способностями и полным учетом интересов и потребностей личности учащегося в обучении.

Мотивационный и стимулирующий эффект использования на занятиях учебной дискуссии также неоспорим. Именно в процессе дискуссии студент может удовлетворить потребность в высказывании своего мнения по рассматриваемому вопросу, потребность быть выслушанным и понятым. В такой работе наблюдается высокий уровень интеллектуальной и личной активности /4/.

Одно из ведущих мест в мотивации и стимулировании учебной деятельности отводится применению в учебном процессе активных методов обучения. Активные методы обучения при использовании их в учебном процессе дают наибольший активизирующий эффект. Активные методы обучения не новы по своей сути, они успешно внедрены и применяются в учебном процессе вуза. К активным методам можно отнести деловые и ролевые

игры, анализ конкретных ситуаций (кейс - стадии), дискуссии, тренинговые технологии, проблемное обучение, аудио – визуальные методы, компьютерные технологии.

Таким образом, можно с уверенностью сказать, что использование в педагогической практике инновационных образовательных методик в целях мотивации и стимулирования студентов к учебной деятельности способствует формированию у них стойкого познавательного интереса к учению, реализует оптимальное сочетание внешней и внутренней мотивации. А формирование же мотивов учения и развитие познавательных интересов способствует решению других задач обучения – формированию глубоких и прочных знаний. /5/.

Перечисленные способы мотивации и стимулирования учебной деятельности студентов в образовательном процессе вуза не являются единственными и неизменными. Педагогическая наука, как и все другие науки, не стоит на месте – она развивается по мере появления новых форм и методов обучения, мотивации и стимулирования учебной деятельности, активизации познавательной деятельности и т.п.

В основе практического стимулирования лежат выдвинутые теорией и подтвержденные практикой психолого-педагогической науки правила педагогического стимулирования учебной деятельности:

1) Опирайтесь на желания. Не пытайтесь ломать или переделывать студента. Задача педагога: сменить направленность устремлений, если они не совпадают с педагогическими целями.

2) Используйте идентификацию. Следует подталкивать студентов к определению своих желаний и мотивов, тогда можно будет подобрать конкретные и определенные стимулы для мобилизации усилий по достижению целей учебной деятельности.

3) Учитывайте интересы и склонности. В преподавании следует ориентироваться на склонности студентов.

4) Говорите о том, что интересует студента. Необходимо проявлять уважение и должное понимание к их мнениям и оценкам.

5) Используйте намерения, которые возникают на основе потребности. Например, если студент твердо для себя решил стать экономистом, то изучение необходимых предметов станет его первоочередной потребностью, мотивом и стимулом к учению.

6) Поощряйте желание добиться признания. Многие студенты учатся не ради знаний, а ради признания (престижа). Их подгоняет высокий уровень притязаний. Не следует пренебрегать этим стимулом.

7) Признавайте достоинства.

8) Одобряйте успехи. Известны случаи, когда разумная и одобрительная оценка со стороны педагога производила мощный толчок к деятельности со слабоуспевающими студентами.

9) Сделайте работу привлекательной.

10) Дайте студенту шанс.

11) Обращайтесь к самолюбию. Нет людей, утверждают психологи, согласных всю свою жизнь ходить в неудачниках, нормальному человеку свойственно стремление улучшать свое положение.

12) Показывайте достижения.

13) Хвалите. Похвала в учебной деятельности должна возникать спонтанно, ее не стоит планировать, нельзя назначать, как по расписанию.

Использование преподавателем перечисленных правил стимулирования учебной деятельности будет способствовать, прежде всего, повышению у студентов мотивации к учению и, как следствие этому, увеличению эффективности процесса обучения /6/.

Известно, что только та деятельность будет осуществляться студентом более эффективно, которая отвечает его определенным внутренним и внешним установкам, потребностям, мотивам. Поэтому роль мотивации и стимулирования учебной деятельности неоспорима.

Практика также показывает, что использование педагогом в учебном процессе мотивации и стимулирования познавательной деятельности студентов способствует следующему:

- активности студентов в учебной деятельности;
- стремлению к самостоятельной познавательной деятельности;
- готовности выполнять учебные задания;
- сознательности выполнения заданий;
- стремлению повысить свой личный уровень обученности;
- получению прочных теоретических и практических знаний, умений и навыков по изучаемым предметам;
- повышению эффективности взаимодействия обучаемых, т.е. студентов и преподавателя в образовательном процессе.

Поэтому следует также акцентировать внимание и на том, что мотивация и стимулирование учебной деятельности служит опорой, от которой отталкивается и преподаватель, и студент в процессе обучения. При этом существенно меняется позиция преподавателя: он уже не доминирует над обучаемыми (студентами), а становится равноправным участником совместной деятельности по достижению результатов обучения.

Таким образом, всё вышеизложенное позволяет сделать вывод, что мотивация и стимулирование учебной деятельности студентов выступает одним

из действенных способов повышения эффективности образовательного процесса, и их рассмотрение и изучение должны быть определены как одно из приоритетных направлений изучения в психолого-педагогической науке.

Литература:

1 Черкасов Н. Н. *Повышение эффективности мотивации и адаптации учащихся к профессии начального профессионального образования: Автореф. дис. канд. пед. наук. - М., - 2004. - 24 с.*

2 Маркова А. К. Матис Т. А. Орлов А. Б. *Формирование мотивации учения. - М.: Просвещение, 2001.*

3 Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. *Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования. - Алматы, 2001г. -296с.*

4 Мильман В. Э. *Внутренняя и внешняя мотивация учебной деятельности / В. Э. Мильман // Вопросы психологии. - 1987. - № 5.*

5 Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. *Инновационные методы обучения, или как интересно преподавать: Учебное пособие.-Алматы,2007.-284с.*

6 Додонов Б. И. *Структура и динамика мотивов деятельности / Б. И. Додонов // Вопросы психологии. - 1994. - № 4.*

Торохтий Людмила Семеновна

доцент, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, valtoro45@mail.ru

Мацко Ирина Васильевна

старший преподаватель, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, matskoi@mail.ru.

Дюсетаева Роза Кенесхановна

старший преподаватель, Казахский национальный университет им. аль-Фараби
e-mail: roza_dusetayeva@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В РАМКАХ КУЛЬТУРЫ ИЗУЧАЕМОГО ЯЗЫКА

В условиях современного обучения иностранцев русскому языку, когда в одной учебной группе учатся представители разных стран, обладающие специфическими особенностями национального характера и мышления, вопрос о формировании языковой личности в связи с культурой речи изучаемого языка приобретает особое значение. В процессе обучения необходимо учитывать уважению не только к уникальности культуры каждого народа, терпению к необычному поведению учащихся из других стран, гибкости в своем ответном поведении, но и знакомить с культурой страны изучаемого языка. Необходимо выработать общие нормы взаимодействия, учитывая традиции и особенности культуры.

Культурное многообразие предполагает межкультурное взаимное обогащение. Сокращение межкультурной дистанции, воспитание готовности адаптироваться к иному поведению представителей другого народа создаст возможность выработки оптимальной стратегии сотрудничества на занятии.

Овладеть межкультурными знаниями помогут иностранным учащимся лингвострановедческие и культурологические комментарии, словари, тексты, составленные в сопоставительном плане, аудиовизуальные средства, дающие представление о культурных параллелях и пересечениях. Таким образом, одна из целей обучения иностранных учащихся русскому языку – ликвидация «коммуникативного пробела», который с каждым уроком должен заполняться все больше, включая в себя новые факторы.

Иностранные студенты, изучающие русский язык, должны научиться понимать, почему люди другой культуры поступают определенным образом в каждой конкретной ситуации. Чем больше знаний о чужой культуре, тем меньше возможность появления коммуникативных неудач в общении с носителями языка в будущем.

Главным в общении людей является их стремление понимать друг друга. Каждая культура формируется в соответствии со своими базовыми признаками, одним из которых является язык.

Язык – это не только система знаков, но также исторически сложившаяся форма культуры народа.

Русский язык складывался в течение многих веков. Его словарь и грамматический строй сформировались не сразу. Словарь постепенно включал в себя новые лексические единицы, появление которых диктовалось потребностями общественного развития. Грамматический строй постепенно приспособлялся к более точной и тонкой передаче мысли вслед за развитием национального общественного и научного мышления. Таким образом, потребности культурного развития стали двигателем развития языка, и язык отразил и сохранил историю культурной жизни нации, в том числе ее этапы, которые уже ушли в прошлое. Благодаря этому язык является для народа уникальным средством сохранения национальной самобытности. Таким образом, культура речи является важной частью национальной культуры в целом. Именно поэтому вопрос о культуре речи в преподавании русского языка как иностранного является весьма актуальным, а в настоящее время он приобретает все большее значение.

Культура речи – это сложившаяся в процессе длительного развития человеческого общества дисциплина, определяющая возможность и правила употребления языковых средств в конкретной обстановке и в соответствии с поставленной задачей.

Обучение русскому языку как иностранному предполагает, что иностранные учащиеся обретают способность пользоваться данным языком в контекстах и ситуациях, типичных для повседневной коммуникации того народа, язык которого они изучают.

Культурная речь всегда помогала людям найти взаимопонимание как в производственных видах деятельности, так и в духовном общении. Общась культурно, люди делают правильный выбор в направлении достижения своей цели, коммуникативных задач.

В процессе обучения русскому языку как иностранному перед преподавателем стоят две задачи: с одной стороны, научить иностранных учащихся

правильному произношению, интонации, употреблению слов и форм, построению предложений и словосочетаний, соблюдению строевых норм языка, добиться автоматизма в правильном употреблении языковых единиц, что особенно важно на начальном этапе обучения; с другой стороны, научить правильному построению письменных и устных текстов, использованию речевых средств в полном соответствии с их стилистическим и лингвострановедческим статусом в изучаемом языке, с речевым поведением носителей современного литературного языка. Эти две задачи взаимосвязаны и неразделимы, так как учащиеся не только получают знания, но и приобретают навыки коммуникативной деятельности на русском языке. Языковая компетенция предполагает владение на хорошем уровне культурой неродной речи.

Иностранные учащиеся, приехав в чужую страну, должны не только изучить язык, на котором говорят его жители, но и приобщиться к национальным ценностям, понять основные особенности национального характера, особенности восприятия мира представителей изучаемого языка.

Например, такие понятия, как любовь, дружба, семья, дом, вера, счастье, закон, труд и др. существуют в разных языках, но у носителей разных культур они вызывают разные ассоциации, не совпадающие или совпадающие частично.

Изучая русский язык, иностранные учащиеся знакомятся с жизнью страны изучаемого языка, лучшими достижениями в области литературы, искусства, науки и техники, с интеллектуальной и эмоциональной насыщенностью языковой жизни общества.

Для иностранных учащихся русский язык является в первую очередь средством общения, то есть выполняет свою коммуникативную функцию. А, как известно, «... в любой коммуникации, даже если она сводится к самым элементарным утверждениям или отрицаниям (типа «да», «нет»), уже содержится кусочек мысли, чувства и культуры народа. Коммуникация и информация нераздельны».

Обучение иностранных учащихся русскому языку предполагает, что учащиеся приобретают способность пользоваться данным языком в ситуациях, типичных для повседневной речевой коммуникации, поэтому, обучая языку, необходимо обучать их культуре речи. Требования к культуре речи иностранных учащихся должны быть достаточно высокими и дифференцированными в зависимости от этапа обучения.

В настоящее время в научной литературе сложились определенные подходы к изучению культуры речи, отражающие многоплановый характер этого сложного явления языковой жизни современного общества: структурно-лингвистический, социолингвистический, психолингвистический и, наконец, коммуникативно-функциональный.

Именно на путях углубления этого последнего подхода и возможна разработка проблем культуры речи в прагматических аспектах, в частности в целях обучения иностранцев русскому языку и соответственно – в целях воспитания у иностранных учащихся русской речевой культуры.

Под культурой речи применительно к нашим условиям следует понимать владение нормами устного и письменного литературного языка, умение использовать выразительные языковые средства, модели речевого этикета и осознанно использовать их в реальных условиях общения в соответствии с целями и содержанием речи.

В процессе работы над культурой речи в иностранной аудитории необходимо прежде всего раскрыть понятие нормы, так как именно с усвоения норм языка начинается приобщение учащихся к культуре неродной речи.

Норма – это образец общепризнанного употребления элементов языка (слов, словосочетаний, предложений). Нормы помогают литературному языку сохранить свою целостность и общепонятность. Они защищают литературный язык от потока социальных и профессиональных жаргонов, диалектов и просторечий. Именно нормы позволяют литературному языку выполнять одну из важнейших функций – культурную. Постоянное развитие языка ведет к изменению литературных норм, и это необходимо учитывать при обучении иностранцев русскому языку.

При этом обычно выделяют два этапа: первый связан с усвоением учащимися литературно-языковых норм, второй – с творческим применением норм литературного языка в различных ситуациях общения, их искусным сочетанием и даже обоснованным отступлением от них в зависимости от целей и задач речевой коммуникации. Иностранные учащиеся не только обучаются правильно в соответствии с нормой выражать свои мысли, но и правильно воспринимать речь, не затрудняясь в понимании нормированной речи и ее общепринятых ситуативных вариантов.

Конечно, разговорная речь иностранных учащихся имеет свои особенности, для нее характерны стихийные переходы от одной языковой системы к другой (особенно на раннем этапе обучения), и тем не менее они стремятся нормировать свою речь, говорить ясно и правильно. Чтобы привить учащимся эти навыки в новой языковой системе, необходимо не механическое ее восприятие, а усвоение общих закономерностей системы, теоретическое обобщение полученных знаний и применение их в языковой практике. А это значит, что обучение русскому языку как иностранному должно осуществляться в непосредственной и неразрывной связи с формированием речевой культуры, на одном языковом материале, который включает весь комплекс языковых и речевых средств.

Культура речи воспитывается в языковом сознании, в речевом поведении людей. Этому способствуют кроме занятий по русскому языку пресса, радио, телевидение, кинематограф, театр, различные средства наглядности, речевая практика. Однако преподавателю необходимо учитывать, что на сегодняшний день не всякое литературное произведение и не всякая передача по радио и телевидению могут служить в качестве образца нормативного употребления языка, поэтому в работе следует опираться на лучшие образцы литературного языка. Необходимо обращаться к несомненным достижениям национальной речевой культуры, чтобы иностранные учащиеся уже на начальном этапе обучения имели хотя бы общее представление о национальном своеобразии русской речи, познакомились с богатством и разнообразием русского языка.

При усвоении русского языка иностранные учащиеся пользуются умениями и навыками, выработанными на базе родного языка, поэтому необходимо обращать внимание на характер взаимосвязей родного языка студентов и русского языка. Степень родственности языков обуславливает специфику интерференции, а степень контактов создает предпосылки для лексических заимствований, грамматических и произносительных влияний.

На начальном этапе обучения русскому языку все логико-мыслительные операции иностранные учащиеся производят на родном языке. Замысел высказывания оформляется тоже на родном языке студента, а реализуется путем перевода с родного языка на русский. Насколько высказывание будет позитивным с точки зрения культуры русской речи, зависит не только от знаний учащимися грамматических правил и словарного запаса, но и от правильного соотношения элементов системы понятий родного и русского языков, находящей свое выражение в точной лексической сочетаемости слов и высказываний. Когда происходит отождествление понятий родного и русского языков, то в высказывании лежит ложная идентификация значений, смешение внутренних форм слова. Необходимо учитывать, что устная и письменная разновидности литературного языка взаимосвязаны и дополняют друг друга.

Богатство любого языка составляет его лексический и фразеологический фонд, создаваемый на протяжении многих веков и отражающий особенности жизни и быта, традиции и мировоззрение народа. Народная мудрость – явление интернациональное, и часто в родном языке студента можно найти пословицу, имеющую почти тот же смысл, что и предложенное преподавателем изречение, а сравнение двух одинаковых по содержанию фраз дает хороший повод для разговора об обычаях двух стран. Пословицы, поговорки, фразеологические обороты легко запоминаются и влияют на поведение и внутренний мир человека. Но при этом

необходим строгий отбор пословиц и поговорок для иностранных учащихся, учет их актуальности, частотности употребления, учебно-методической целесообразности. Исходя из этого, на уроках русского языка нужно знакомить иностранных учащихся с пословицами, поговорками, фразеологическими единицами, которые могут рассказать о традициях и обычаях, о быте, характере и эмоциях человека. Понимание между людьми может быть достигнуто только в том случае, когда учащиеся не только овладеют языковыми знаниями, навыками и умениями, но и познают культуру другого народа.

Например, чтобы понять выражение «Ну что ты кричишь на всю Ивановскую?», надо знать определенные факты русской истории. Конечно, можно просто запомнить, что таким образом русские иногда выражают просьбу не говорить слишком громко. Но даже запомнить это выражение будет легче тому, кто знает историю его происхождения. И только ему будет понятна его красочность и оригинальность.

Такие фразеологизмы, как «доброе утро», «добро пожаловать», «приятного аппетита», «спокойной ночи» и др. вводятся уже на ранней стадии изучения русского языка и, рано или поздно, входят в активный лексический запас студентов, помогая им правильно вести себя в той или иной речевой ситуации. Опыт показывает, что иностранные учащиеся с большим интересом воспринимают афористические единицы и используют их в речи.

Человек, как правило, формируется той культурой, в которой он растет и формируется как языковая личность. В рамках собственной культуры у иностранных учащихся складывается свое видение мира, образа жизни, менталитета и т.п. как единственно возможного и, главное, единственно приемлемого. Когда они вступают в коммуникацию с носителями другой культуры, то начинают осознавать, что существуют и другие способы языкового выражения мыслей, форм переживания, поведения, которые не согласуются с привычными для него, поэтому воспринимаются как непонятные и странные.

Например, на предложение «Пойдем съедем по бутерброду!» в театре во время антракта американец отвечает вопросом: «А разве можно?» Для него такое предложение – маленькое открытие: в театральном кафе американских театров продают только напитки. Подобные ошибки в говорении и восприятии объясняются различиями в культуре народов.

Если языковой барьер становится очевидным сразу, то барьер культурный проявляется при сопоставлении родной культуры с чужой, в лучшем случае удивительной, а чаще странной и даже шокирующей.

Ясно, что иностранцу нужно хорошо знать культуру народа, чтобы пользоваться изучаемым

языком как средством общения. Вступая в коммуникацию с представителями чужого языка, иностранные учащиеся должны владеть системой правил речевого поведения, речевым этикетом, являющимся неотъемлемой частью культурного общения. Владение речевым этикетом порождает доверие и уважение, позволяет чувствовать себя уверенно и непринужденно, не испытывать непонимания и затруднения в общении. Иностранцы должны не просто понимать языковое выражение, они должны осмыслить, что хочет выразить его партнер по коммуникации, какую информацию тот хочет сообщить, смысл высказанного. Это достаточно трудно для иностранных учащихся, поэтому, начиная с первого этапа обучения, необходимо включать в учебный процесс средства выражения переспроса, уточнения, обращать внимание на то, что, будучи правильным с точки зрения языка, некоторые речевые конструкции ошибочны с точки зрения речевого поведения. Они определяются традициями, конкретной экстралингвистической ситуацией, имеют социальные ограничения и предпочтения, связанные со статусом общающихся. Корректируя учащихся, преподаватель может сказать: «Так мы не говорим. Обычно мы говорим так. Как правило, так не говорят». Можно предложить учащимся вопрос: «А как у вас говорят в данной ситуации?»

Преподавателю русского языка как иностранного следует осознавать, что у иностранных учащихся уже сложившиеся представления о своем народе и других народах. Поэтому важно научить их видеть различия между культурами, улавливать особенности другой культуры, преодолевать стереотипы.

Преподавателю необходимо учить уважению к уникальности культуры каждого народа. Необходимо выработать общие нормы взаимодей-

ствия, учитывая традиции и особенности культуры страны.

Чтобы овладеть чужим языком, необходимо осознавать, что носитель чужого языка является и носителем чужой культуры, необходимо научиться общаться с ним в формате его культуры, а именно, овладеть межкультурной коммуникацией. Межкультурная коммуникация – это процесс вербального и невербального общения между носителями разных языков и культур, процесс обмена информацией между представителями разных культур. Знания культуры речи страны изучаемого языка облегчает общение, помогает формированию языковой личности, воспитывает толерантность.

Список литературы.

1. Алхазивили А.А. *Основы владения устной иностранной речью.* М., 1988г.
2. Арутюнова Н.Д. *Функции языка. Русский язык.* М., 1999г.
3. Бухбиндер В.А. и др. *Очерки методики обучения устной речи на иностранных языках.* Киев, 1980г.
4. Зимняя И.А. *Психология обучения неродному языку.* М., 1989г.
5. Капитонова Т.И., Москвин Л.В. *Методика обучения русскому языку как иностранному на этапе предвузовской подготовки.* СПб: Златоуст, 2006г.
6. Кулибина Н.В. *Зачем, что и как читать на уроке.* СПб: Златоуст, 2001г.
7. Пассов Е.И. *Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению.* М: Русский язык, 1989г.
8. Скалкин В.Л. *Основы обучения устной иноязычной речи.* М: Русский язык. 1981г.
9. Тер-Минасова С.Г. *Язык и межкультурная коммуникация.* М., 2000г.

Кульгильдинова Т.А.

доктор пед.наук, профессор, КазУМОиМЯ имени Абылай хана, umo@ablai.khan.kz

Жумабекова Г.Б.

кандидат пед.наук, доцент, КазУМОиМЯ имени Абылай хана, zhuma_a@mail.ru

Туманбаев Р.

магистр, докторант КазУМОиМЯ имени Абылай хана, magnitka_traktor@mail.ru, Алматы

ПОРОЖДЕНИЕ ПИСЬМЕННОГО ДИСКУРСА КАК РЕЗУЛЬТАТ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ ДИСКУРСИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ

Резюме. В статье рассматривается проблема подготовки конкурентоспособных специалистов, владеющих языками триединства. В связи с этим решается проблема выполнения коммуникативных задач, которые связаны с овладением межкультурной коммуникативной компетенцией. Перед образовательной системой Казахстана поставлена цель – формирование языковой личности обучающихся, владеющих не одной определенной культурой, а лингвокультурологическим кодом субъектов полилога. Причем для формирования дискурсивной компетенции студентов важна готовность упорядочивать предложения в единый связный текст с учетом топика/фокуса как в устной, так и письменной коммуникации для интерпретации известной/новой информации. В связи с этим особая роль отводится готовности студента пользоваться инвентарем языковых средств (в виде высказываний и дискурсов), который складывается из знаний и развитой способности к их адекватному использованию.

Ключевые слова: лингвокультурный код, дискурсивная компетенция, коммуникативный регистр.

Summary. The article considers the problem of training of competitive specialists proficient in trinity languages. In this regard, the problem of performing communicative tasks associated with the acquisition of intercultural communicative competence is solved. The goal of educational system of Kazakhstan is formation of the language personality, owning not one particular culture, and linguistic and cultural code of the subjects of discussion. Moreover, for the formation of discursive competence of students highlights the commitment to organize proposals into a single coherent text, given a topic/focus in both verbal and written communication to interpret the known/new information. In this regard, a special role of students' readiness is determined to use the instruments of linguistic resources (in the form of sayings and discourses), which consists of knowledge and developed ability to their adequate use.

Key words: lingua cultural code, discursive competence, communication

Түйін. Мақалада үштұғырлық тілдерін меңгерген бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау мәселесі қарастырылады. Осыған сәйкес, халықаралық коммуникативті компетенциясын меңгеруге байланысты коммуникативті міндеттерді орындау мәселесі шешіледі. Қазақстандағы білім беру жүйесіне белгілі бір мәдениетті ғана емес, полилог субъектілерінің лингво-мәдени кодын меңгерген білім алушылардың тілдік тұлғасын қалыптастыру мақсаты қойылды. Сонымен бірге, студенттердің дискурсивті компетенцияларын

қалыптастыру үшін таныс/жаңа ақпаратты интерпретациялағанда ауызыша және жазбаша коммуникацияда топикті/фокусты есепке ала отырып сөйлемдерді бірыңғай байланысқан мәтін ішінде ретке келтіруге дайын болуы маңызды. Осыған орай, білім мен олардың дұрыс қолдана алу қабілеттілігінен құрылатын (сөйлеу және дискурс түріндегі) тілдік құралдарын қолдануда деген студенттердің дайындықтарына ерекше көңіл бөлінеді.

Кілт сөздер: лингво-мәдени коды, дискурсивтік компетенция, коммуникативтік регистры.

Результатом образования в условиях реализации триединства языков является передача знаний с целью развития умений и доведения их до состояния готовности реализовывать речевое намерение в любых профессиональных ситуациях общения. Такое условие владения языком составляют сущность коммуникативной компетенции.

Коммуникативная компетенция определяется как творческая готовность человека пользоваться инвентарем языковых средств (в виде высказываний и дискурсов), которая складывается из знаний и развитой способности к их адекватному использованию.

Для выполнения коммуникативных задач обучающимся необходимо овладеть межкультурной коммуникативной компетенцией. Интеграция в мировое сообщество ставит перед образовательной системой Казахстана новую цель – формирование личности обучающихся, воспринимающих себя не только как представителей одной определенной культуры, а в качестве граждан мира, субъектов полилога культур, осознающих свою значимость, ответственность в глобальных общечеловеческих процессах, проходящих как в Казахстане, так и в мире в целом. Международная организация Совет Европы взяла на себя задачу оказания содействия странам Европы в согласовании целей и содержания обучения иностранным языкам. Факт вхождения Казахстана в Совет Европы повлек необходимость согласования образовательных стандартов Казахстана с общими европейскими стандартами [1].

Согласно общеевропейским компетенциям владения иностранным языком [2] дискурсивная компетенция на уровне B2 включает готовность упорядочивать предложения в единый связный текст с учетом топика/фокуса; известной/новой информации; естественной последовательности действий; причинно-следственных отношений; тематики; связности и целостности; логики; стиля и регистра общения; воздействия на собеседника. Согласно уровню владения языком B2 развитие темы предполагает готовность студента четко и понятно строить высказывание описательного или повествовательного характера, более подробно освещать отдельные моменты, иллюстрируя примерами. Согласно уровню владения языком B2 целостность и связность предполагает готовность студента четко и ясно передавать отношения между элементами высказывания с помощью разнообразных средств связности, строить ясные и логичные высказывания, однако более продолжительные высказывания могут быть недостаточно логичны.

Дискурсивная компетенция предполагает готовность к построению высказывания на изучаемом языке. Обучающийся должен овладеть способностью располагать информацией в текстах, выполняющих различные макрофункции (описание, повествование, экспозиция и т.д.); строить связный письменный текст (сочинение, деловое письмо и т.д.). При изучении иностранного языка работа над дискурсивной компетенцией включает в себя уже на начальном этапе отработку отдельных предложений [3, 24].

Одной из главных причин, обуславливающих сложности при обучении дискурсивной письменной речи, преподаватели-практики называют отсутствие системы упражнений, направленной на поэтапное обучение созданию письменного текста, и недостаточную разработанность вопросов обучения письменной речи в методической литературе. Поэтапное обучение созданию письменного текста должно охватывать и работу с текстами в семантическом, структурном и содержательном аспектах, и работу с текстовыми категориями, учитывать которые необходимо студенту на творческой стадии. Наличие текстовых категорий в письменном произведении является его необходимым «каркасом», отражающим его цельность, связность, членимость, тематичность, логичность, темпоральность, локальность, оценочность. Выявление текстовых категорий представляет трудную задачу. В работах исследователей встречаются различные классификации текстовых категорий. [3, 25; 5, 42]

Письменная речевая деятельность представляет работу по составлению статей, заметок, корреспонденций, эссе и т.д. Так как порождение устного и письменного дискурсов имеет различные алгоритмы обучения, то нам представляется целесообразным ограничиться проведением обучения

или устному, или письменному дискурсу студентов-журналистов на языковых занятиях. [5, 245]

Овладение лингвокультурологическим кодом субъектов полилога предполагает владение и оперирование лингвокультурологическими знаниями, навыками и умениями. [5, 244]

Таблица 1. Лингвокультурологические знания, навыки и умения

- знания навыки и умения
- когнитивной структуры лингвокультурологического поля;
- о различной наполняемости сопоставимых концептов и лингвокультурем в родной и изучаемой культурах;
- о наличии в лингвокультуре языкового значения и культурного смысла; - строить лингвокультурологическое поле концептов;
- проводить сравнительный анализ сопоставимых в родной и изучаемой культурах концептов и лингвокультурем;
- умение раскрывать культурный смысл лингвокультурем;
- о способах обработки культурной информации, содержащейся в текстах с использованием различных стратегий чтения: ознакомительного, просмотрового, поискового, изучающего;
- извлекать из текстов культурную информацию, - собрать культурную информацию по частям из разных типов текстов: художественных, публицистических, научных, прагматических;
- анализировать, сопоставлять, классифицировать, систематизировать, обобщать культурную информацию;

Для обучения письменному дискурсу. Процесс формирования иноязычной дискурсивной компетенции представляет собой последовательность пяти этапов, нашедших отражение в разработанном нами алгоритме порождения письменного дискурса, условно поделенном на этапы: мотивационно-целевой, рецептивно-репродуктивный (или текстознакомительный), репродуктивно-продуктивный (или текстоподготовительный), аналитико-продуктивный и творческо-креативный. Первый этап начинается с постановки цели урока и выяснения мотивации у студентов.

1-й этап – мотивационно-целевой. Мы не выясняем мотивацию, а создаем студентам мотивацию. Ставится проблема: какими методами разъяснить студенту, в чем цель нашего урока, чему мы должны научиться на занятиях по английскому языку, так как повышение позитивной мотивации учебно-познавательной деятельности студентов меняет не только отношение к знанию, но и само знание.

2-й этап – рецептивно-репродуктивный (или текстознакомительный). На этом этапе мы проводим работу над материалом текста и контролем понимания содержания. Мы предлагаем сначала тексты малого членения. Эти тексты выступают

источником информации, основным обучающим материалом. Студенты получают содержательную информацию, выполняют условно-коммуникативные задания, из которых они получают информацию о предмете разговора. Эта информация дается на лингвокультурологическом фоне. На данном этапе обучения проводится семантизация трудной лексики (текст аутентичный) с помощью словаря, комментариев, сносок. Лексические задания на этом этапе тренировки могут быть следующего характера:

- перевести на русский язык выделенные слова или подобрать к ним дефиниции;
- найти в тексте эквиваленты русским предложениям;
- подобрать синонимы;
- перефразировать стилистические нейтральные предложения, используя языковые и речевые клише, обосновывая использование стилистических средств (метафора, сравнение, эпитет, литота ...)
- переписать текст, исключая из него второстепенные слова и предложения;
- прочтите предложения, вставив в них пропущенные слова;
- соединить слова из одной колонки со словами из другой колонки по смыслу;
- составить из отдельных слов предложение;
- подобрать к первой части предложений их продолжение.

Предполагается, что вначале студенты выполняют упражнения с такими заданиями, которые могут дать какую-то интерпретацию той информации, которая имеется в тексте. Причем тексты нужно брать небольшие по объему. Можно и целесообразно предложить студентам на занятии по английскому языку следующее задание: «Дайте интерпретацию предложения/ абзаца». Сначала деятельность идет на первом рецептивно-репродуктивном уровне: они читают и воспринимают содержание текста; пользуются материалом, взятым из текста. На формирование данных умений направлены условно-коммуникативные упражнения, целью которых является знакомство с газетой, обучение пониманию новой лексики при чтении и выполнении различных условно коммуникативных упражнений, закрепляющих употребление новой лексики и информативного материала. Эта деятельность носит рецептивно-репродуктивный характер. Третий этап носит репродуктивно-продуктивный (или текстоподготовительный) характер, что обуславливает переход от условно-коммуникативных упражнений к коммуникативным: вопросы по ситуативному содержанию текста, предполагающие развернутые ответы с использованием материала текста, дискуссия, обсуждение.

На третьем этапе ставилась задача перед студентами - применить усвоенные знания в ситуа-

циях общения, связанные с военным конфликтом. Такой анализ помогает студентам глубже понять перипетии военного конфликта, отраженного в содержании текстов. Анализ готового текста подготавливает собственную речь, создание собственного высказывания. На этом этапе происходит углубленное знакомство с идеей текста, осмысление прочитанного, развивается мышление, восприятие эмоциональных коннотаций. Следующий, четвертый этап – аналитико-продуктивный: проводится работа над текстом с точки зрения выявления его журналистской специфики на английском языке. Этот этап работы предполагает использование специализированных знаний в области элементарных основ журналистики при анализе текста:

- определить жанр текста/дискурса: информационный, аналитический и т.д.;
- определить вид дискурса по сфере деятельности: социально-политический, публицистический, академический, профессиональный, научный, технический, специальный и их способы их определения в зависимости от области знаний;
- определить тип информации: содержательно-фактуальная, содержательно-концептуальная и содержательно-подтекстовая информация;
- охарактеризовать вид дискурса по характеру изложения: повествовательный, описательный, экспозитивный, аргументативный, персуасивный;
- каковы общие признаки подобного жанра, определите степень объективности текста, какие факты в тексте преобладают;
- какой композиционный тип речи в тексте используется (сообщение, рассуждение, описание, рассказ, др.).

Предложенный нами алгоритм является необходимым компонентом методической модели обучения. Алгоритм – это предписание, задающее последовательность операций, точное выполнение которых позволяет решать определенные задачи в процессе обучения. Придерживаясь алгоритма порождения письменного дискурса, студенты должны выполнить закономерные поэтапные шаги, чтобы грамотно выразить свои мысли, учились анализировать свои действия в самостоятельной письменной работе. Пятый этап - творческо-креативный: студенты выбирают наиболее эффективное решение поставленной проблемы и создают собственный письменный дискурс/текст. Именно на этих этапах реализуется формирование и овладение дискурсом студентами после выполнения различного рода заданий и упражнений на уроке. Студенты создают свой первый вариант, за которым должно последовать его редактирование и корректировка. По окончании работы преподаватель проводит оценочную работу. Работа оценивается по критериям соблюдения всех необходимых текстовых категорий, которые «участвуют» в орга-

низации нового текста в логичном и содержательном аспектах.

Владение данной компетенцией предполагает владение различными типами текстов, входящими в дискурс. У студентов должны быть сформированы следующие умения: понять логико-смысловую структуру текста; композиционно оформить текст; определить способ изложения, зная алгоритм порождения текста и соблюдая различные текстовые категории; создать текст. Работа по использованию дискурсов в обучении иностранным языкам стимулирует речемыслительную деятельность и является перспективным путем формирования межкультурной коммуникативной компетенции.[6,с.13].

Таким образом, для построения собственного письменного дискурса/ текста требуется знание текстовых категорий, умение учитывать и охватывать их в совокупности, выстраивая собственный текст, умение пользоваться языковыми средствами для передачи той или иной текстовой категории. Эта задача обучения вызвана трудностями выбора категорий для правильной организации текста в структурном и содержательном планах. Но чаще всего отсутствие одного из средств, обеспечивающих структурное единство текста, компенсируется остальными элементами текстовой связности. Текстовые категории пока не являются общепринятыми, но именно они помогают составить композиционно-смысловую структуру и выработать принципы построения собственного письменного текста/ дискурса.

Литература

1. Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории. Алматы, 2005-2006 г.

2. *Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка - Департамент по языковой политике, Страсбург. 2001*

3. Byram M. and Esarte-Sarries V. *Investigating Cultural Studies in Foreign Lan* Современные культурологические подходы к обучению... ВЕСТНИК ВГУ, Серия лингвистика и межкультурная коммуникация, 2001, № 2 -117 *Language Teaching. - Clevedon: Multilingual Matters ltd., 1991. С.23-40.*

4. Фурманова, В.П. *Межкультурная коммуникация и культурно-языковая прагматика в теории и практике преподавания иностранного языка: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / В.П. Фурманова. М., 1994., 58 с.*

5. Кульгильдинова Т.А. *Концептуализация информации в целях формирования коммуникативной компетенции учащихся // V Международная научная конференция «Русский язык в языковом и культурном пространстве Европы и мира». Варшава, 2012. с. 244-248*

6. Глазков А.В. *Информационно-динамический подход в лингвистическом анализе текста // Филологические традиции в современном литературном и лингвистическом образовании – М.: МГПИ, 2010. Т.1. с.351–356.*

Байкулова А.М. – PhD доктор,
 Минайдарова М.И. – оқытушы
 Тараз мемлекеттік педагогикалық институты

ЕРЕСЕК ТОП БАЛАЛАРЫНЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Түйін. Аталмыш мақалада ересек топ балаларының тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру мәселесін қарастырған. Осыған орай, ағымдағы заманауи білім беру әлемнің жетекші мемлекеттерінің бәсекеге қабілетті талаптарына және инновациялық даму моделінің стратегиялық дамыту бағытына сәйкес құрылуы қажет. Бұл жағдай әлемдік білім беру кеңістігінде жан-жақты интеграциялық білімге құмар, күнделікті өзгерістерге тез бейімделетін, өз бетімен шығармашылық іс-әрекеттер жасай алатын, әлеуетті, зияткер ұлтты қалыптастыруды талап етіп отыр. Сол себепті зерттеу бағытындағы еңбектерді талдау арқылы тұлғалық қасиеттер нақтыланған.

Негізгі сөздер: мектепке жасына дейінгі кезең, тәрбие, тұлға, тұлғалық қасиет, білім.

Резюме. В данной статье раскрывается проблема формирования личностных качеств детей старшей группы. В этой связи, современное образование должно отвечать конкурентным требованиям наиболее развитых стран мира и строиться в соответствии с инновационной моделью стратегического развития. Это требует формирования интеллектуально развитой нации, способной быстро адаптироваться к современным вызовам, приобретать разносторонние интегративные знания в условиях глобализации, а также активно заниматься творческой деятельностью. В связи с этим уточнены личностные качества посредством анализа трудов по направлению исследования.

Ключевые слова: дошкольный возраст, воспитание, личность, личностных качеств, знания.

Summary. This summary adult children of the group to consider the issue of personal qualities. In this regard, the modern education process of the nation has to be constructed in the direction of models of innovational development in accordance with the strategies of competitive highly developed countries of the world. This situation requires the formation of an intellectual national potential in the world of education who is able to adapt quickly in comprehensive integrational changes in day-to-day knowledge and to create their own creative actions. In this regard, personal qualities are refined through the analysis of works in the direction of research.

Key words: pre-school age, education, personality, personal qualities, knowledge.

Қазіргі таңда қазақ елі саяси-экономикалық, әлеуметтік жағынан өркеніетті елдер қатарынан орын алуда. Бұл орайда білім беру жүйесіне бірсыпыра өзгерістер енгізілуде. Жас ұрпаққа жаңа оқу бағдарламалары мен оқулықтары, оқу-әдістемелік құралдары жасалып, балалар бақшасына енгізілді. Мұндағы басты мақсат – болашақта қоғам мүддесін өтеуге қабілетті, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру. Бұл міндеттер Қазақстан Республикасының Конституциясында, «Тіл туралы» Заңында, «Білім туралы» Заңдарында және т.б. атап көрсетілген [1].

Сол себепті балалардың тұлғалық қасиеттерін сәби кезінен бастап дамыту олардың ойын өрбіту, сол арқылы жеке басының қалыптасуына жағдай жасау – оқу-тәрбие мәселесіндегі негізгі мақсаттардың бірі. Ересек топ балаларының тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру бірден пайда болмайтын күрделі процесс. Ол жүйелі жүргізілетін жұмыс түрлерінің негізінде жүзеге асады.

Сонымен қатар, ел Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдаған үндеуінде: «... біз тарихи ескерткіштерді, әдеби-мәдени мұраларды таныта тәрбиелеуді мектепке дейінгі кезеңнен бастап үзіліссіз жүзеге асыруға тиіспіз. Осы арқылы бүлдіршіндерді адамгершілікке, өз еліне сүйіспеншілікке, патриоттыққа тәрбиелеуге тиіспіз» - дей келе, «бәріміз де бала кезімізде халық ауыз әдебиетінің баға жеткісіз бай мұрасымен сусындап өстік. Қазақ ертегілерін, батырлар жырын оқымаған қазақ баласы жоқ шығар деп есептеймін» - деген болатын [1; 56]. Осы міндеттерді жүзеге асырудың алғы шарты ретінде үздіксіз тәрбие мен білім берудің тұжырымдамалары жасалып, соның негізінде оқыту, тәрбиелеу мазмұнын түбегейлі жақсарту көзделіп отыр. Мәселен, мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту үздіксіз білім беру жүйесінің алғашқы деңгейі ретінде қазіргі өзгермелі әлемде талапқа орай бейімделуге қабілетті бала тұлғасының қалыптасуы мен дамуы үшін жағдайлар жасауда. Ғалымдар жүргізген көптеген психологиялық және педагогикалық зерттеулер мектепке дейінгі жастағы балалардың зияткерлік, тұлғалық, әлеуметтік және эмоциялық дамуын анықтаудың педагогикалық шарттарын нақтылау екендігін дәлелдеді.

Дейтұрғанмен, халқымыз бала тәрбиесіне ерте бастан-ақ ерекше көңіл бөлгені, мектепке дейінгі тәрбие мәселесін басты назарда ұстағаны мәлім.

Қазақстанда мектепке дейінгі тәрбиенің қалыптасуы, алғашқы мектепке дейінгі тәрбие ұйымдарының ашылуы, олардың дамуы, аталған мекемелерде тәрбие беру үдерісін ғылыми-педагогикалық тұрғыдан ұйымдастыру, мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту, тәрбиелеу мәселелері Ж.Аймауытов, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Н.Құлжанова сынды ғалымдардың еңбектерінде ұсынылғаны белгілі.

Мектеп жасына дейінгі ересек топ балаларының тәрбиесі, олардың білім алуы және дамуы жайлы теория мен практикалық тәжірибе баланың әлеуметтік дамуы мәселесімен байланысты болып келеді. Биологиялық индивид әлеуметтік субъектіге айналып, әлеуметтену үдерісі барысында оның маңызды болып табылатын жеке тұлғалық қасиеттері қалыптасады. Соның негізінде биологиялық индивид әлеуметтік топтар құрамына кіре отырып, қоғамда орныққан құндылықтарды, қолданыстағы заңдылықтарды, қалыптасқан әлеуметтік нормаларды, озық салт-дәстүрлерді, мінез-құлық үлгілерін игереді, сол арқылы өмір сүріп отырған қоғамға кірігуі жүзеге асатыны белгілі. Себебі, бала әлеуметтік ортаның мүшесі болғандықтан, өмірінің алғашқы айынан бастап айналасындағы адамдармен қарым-қатынасқа түсудің қажеттілігін бастан өткереді. Қарым-қатынас күрделі де көп қырлы әрекет, сондықтан адам баласына алдыңғы аға буын жинақтап жеткізген әлеуметтік тәжірибені игеру үдерісінде қажетті білім мен білікті қажет етеді. Оның ішінде тұлғалық қасиеттерінің жоғары деңгейде қалыптасуы ересек топ балаларының кез-келген әлеуметтік ортаға бейімделуінің кепілі болып табылады.

Сол себепті тұлғалық қасиеттің қалыптасуының маңыздылығы баланың мектепте білім алу кезеңіне өту барысында аса ерекше орын алатындығын М.И.Лисина, Е.Е.Кравцова, Г.Г.Кравцов, В.А.Петровский, А.Г.Русская сынды ғалымдар өз еңбектерінде анықтаған. Бұл бізге, мектепке дейінгі жастағы баланың жас ерекшеліктеріне тән өзіндік құндылығын мойындауға, оған жеке тұлғаның маңызды даму кезеңі ретінде қарауға, сондай-ақ әр баланың қоршаған ортадағы өзге адамға жеке бағдарлануымен, олармен қарым-қатынасын жүзеге асыру ретінен хабардар болуымен, әртүрлі іс-әрекетте белсенділік танытуымен ерекшеленетін өмірлік жолын таңдау мүмкіндіктерін кеңейту міндетін анықтап беруге мүмкіндік тудырды. Себебі, балалардың өзгелермен қарым-қатынасқа түсудің қарапайым түрінің тапшылық етуі оның құрдастарымен және үлкен адамдармен өзара іс-әрекетінде үлкен қиындықтар туғызатыны сөзсіз. Бұл олардың қорқыныш сезімдері артып, білім алу үдерісіне үлкен нұқсан келтіреді. Міне, сондықтан тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру мектепке дейінгі кезең мен бастауыш мектепте білім беру кезеңінің сабақтастығын қамтамасыз етудің басымдылығы,

оқу әрекетінің табыстылығын қамтамасыз етудің қажетті шарттары әлеуметтік жеке тұлға дамуының маңызды бағыты болып табылады.

Мәселен, осы кезге дейін бала тәрбиесіндегі бір жақтылық, арнайы қабылданған нормативтерге бағыну, мойынсұну; баланың жеке тұлғалық ерекшеліктеріне баса назар аудармау; әлеуметтік белсенділікті шектеу сияқты кедергілер баланың эмоционалдық реакциясын бәсеңдетіп, өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі таныту мүмкіндіктерін төмендетті. Мектепке дейінгі балалық шаққа деген көзқарастың өзгеруі жұмыс мазмұнын, формалары мен әдістерін қайта қарастыруды, білім беру үдерісін ізгілендіру мен үлкен адам мен баланың өзара іс-әрекеті үлгісінің талаптарына жауап беретін жаңа әдістерді қарастыруды талап етеді. Жаңа әдістер баланың өзін іс-әрекеттің субъектісі екендігін түсінуіне, психологиялық тұрғыдан қолайлы жағдай аясында екенін сезінуіне мүмкіндік беретін даму деңгейімен қамтамасыз етуге бағытталады. Сол себепті мектеп жасына дейінгі ересек топ балаларын қазіргі заман талабына сай жалпы адамзаттық қасиеттерді меңгерте отырып, олардың зияткерлік деңгейін арттырудың, жеке тұлға ретінде өзін-өзі тану мен жанындағы балаларды бағалаудың, қарым-қатынас коммуникациясын, қарым-қатынас этикасын, тілдік мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын анықтау аса қажет. Десек те, бала бойындағы асыл қасиеттердің көзін ашып, оны қоғамның белсенді мүшесі етіп дайындауда, білім беру мен тәрбиелеуде жеке тұлғаны дамыту қатар жүргізілгенде ғана өз дәрежесінде жүзеге асады. Осыған байланысты білімнің мазмұнын, оқыту әдістері мен тәрбиені ұйымдастыру нысандарын жетілдіруді нақтылай түсу қажеттілігі туындайды.

Осы тұста біз зерттеу тақырыбымыз ересек топ балаларының тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру жолдары болып табылатындықтан, мақаланың ұғымдық аппаратын нақтылауға септігін тигізетін «тұлға» ұғымының мәнін қысқаша ашуды міндет санадық. Әрбір тұлғаның, адамның жекелік қайталанбайтын ерекшелігін сипаттайтын қасиеттері көптүрлі және сан алуан екендігі мәлім. Сол себепті тұрмыста тұлғаны сипаттайтын мыңдаған түсініктер бар. Біз әрбір адамға оның бойындағы қасиеттерін, қандай да бір жағдайдағы мінез-құлығын, іс-әрекетін болжау, анықтау арқылы өзіміздің жеке түйсігімізге тән баға береміз. Тұлғалық қасиеттер тұлғаның өзінің өзгелерге тұлға ретінде танылатын бойындағы қасиеттері арқылы сипатталады.

Зерттеу барысында біз тұлғаның мәнін қасиеттер тұрғысынан сипаттайтын еңбектерді талдау арқылы тұлғалық қасиеттерді нақтылай аламыз. Демек, тұлға ұғымының мәнін аша отырып, тұлғалық қасиеттерді анықтаймыз.

Барлық іс-әрекеттегі субъект адам болғандықтан «тұлға» түсінігінің көптеген ғылым сала-

ларының (психология, педагогика, әлеуметтену, саясаттану, құқық, т.б.) негізгі объектісіне айналуы тегін емес. Адамның әлеуетін, қабілетін, қасиетін, мүмкіндіктерін қалыптастыру мен дамытуға қатысты білімдерге деген сұраныстардың күннен-күнге артуы аталған мәселенің психология және педагогика ғылымдары тұрғысынан өзектілігі мен маңыздылығын дәлелдей түседі.

Тұлға ұғымына жасаған талдау нәтижесінде бүгінгі таңда тұлғаны сипаттайтын анықтамалардың сан алуан (шамамен 200) екендігін, тұлға ұғымының мәнін ашатын түсініктерді біріктіру жұмыстары күрделі мәселелердің қатарынан табылып, ғылыми еңбектерде оған берілген бәріне бірдей ортақ анықтаманың қалыптаспағандығын байқадық [2; 3]. 1937 жылы американдық психолог Г.Оллпорт өзінің алғашқы «Тұлға психологиялық интерпретация» атты кітабында тұлғаға байланысты 50-ден астам түсінік береді. Түсініктерді синтездеудің нәтижесінде бір шешімге келе алмай, тұлға ұғымына анықтама беруден бас тартып, «адам – бұл объективті шынайылық» деп қорытындылаған болатын [4].

Мәселен ғылыми әдебиеттерде бастапқыда «тұлға» түсінігінің ежелгі театрдағы

актердің киген бетпердесін білдіргені, содан кейін актердің өзін және оның

рөлін түсіндіргені, соңғы уақытта қоғамдық өмірдегі адамның өмір сүру

бейнесіне қатысты айтылатындығы анықталған [4, 89 б]. Ал педагогика ғылымында «тұлға» эволюциялық үдерістің призмасы тұрғысынан қарастырылса, психология ғылымында «тұлға» әлеуметтік-мәдени ортада, біріккен іс-әрекет үдерісі мен қарым-қатынаста иеленетін адамның ерекше сапасы [4, 134-135 б] деп беріледі. Сондай-ақ Қазақстан ұлттық энциклопедиясында «Тұлға» – жеке адамның адамгершілік, әлеуметтік, психологиялық қырларын ашып, адамды саналы іс-әрекет иесі және қоғам мүшесі ретінде жан-жақты сипаттайтын ұғым [5] деп түсіндірілген.

Жоғарыда көрсетілген анықтамалар «тұлға» ұғымының кеңдігі мен күрделі

екендігін және әр ғылымда оның зерттеу пәніне қатысты түсіндірілгенін

байқатады. Дейтұрғанмен, осы аталған амалдар бірін-бірі жоққа шығармайды, керісінше

толықтыра түседі. Олай дейтініміз олардың әрбірінде көрсетілген факторлар арқылы тұлға дамиды және тұлғаны сипаттайтын қасиеттер де осы үдеріс барысында қалыптасады. Біз осы тұста өз мақаламызға сәйкес тұлғаның дамуы мәселесіне де тоқталуды жөн көрдік.

Адамның болмысы туралы ойлар ежелгі философтардың еңбектерінен бастау алатыны бізге мәлім. Олай дейтініміз, аталмыш мәселе осы күнге дейін әлі де зерттеушілердің арасында өзінің құндылығын жоғалтқан емес.

Деректерге сүйенсек, ежелгі грек философы Сократтың тұжырымдауынша Антикалық кезеңдегі Ежелгі Батыс философиясының өркениетінде адамның өмір сүруінің негізгі мақсаты болып оның өзін-өзі адамгершілік тұрғыдан белсендіру қажеттілігі саналады. Сондай-ақ ол «адам өзін танығанда ғана, өзіне не пайдалы екенін, нені істей алатынын, нені істей алмайтынын білетіндігін және анық түсінетіндігін» айтады. Адам санасының жақсылық пен ақиқатқа бағытталатынын, оның өз бойындағы қабілеттерін анықтай алуы оның өзін танып білуіне байланысты екендігін көрсетеді [6]. Белгілі грек философтары Аристотель мен Платонның философиялық ойларының психологиялық негізіне «адамның өзі түсінбейтін, түсіндіре алмайтын құбылыстарға ең алғаш таңдану, таңырқау сезімдерін білдіреді» деген пікірлері жатады [6, 160 б]. Платон адамның міндетін өзінің жанын барлық заттық субстанциядан ажырату арқылы өзіне зейін қоюы деп түсіндірсе, Аристотель өз еңбегінде адамдардың барлығы табиғатынан білімге ұмтылатынын айтады [6, 348 б].

Ал, Қайта өрлеу кезеңінде адамның шынайы өмірінің шарттарын,

еркіндігін оның тұлғалық әлеуетін зерттеу арқылы түсінуге болатындығы

туралы идеялар кең тараған. М.Вольтер, Ж.Ж.Руссо қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық және рухани-саяси өзгерістерге адамзаттың табиғаты (эгоизм, құштарлық, әуестік) ықпал ететіндігін анықтады.

Жаңа дәуір философиясының көрнекті өкілі Гете «Адамдық қасиет оған тек туғанда берілген ерекшеліктермен емес, оның өзі жасаған құндылықтары арқылы өлшенеді» деп жазды [6, 136 б]. Барлық адамдардың табиғатынан тең екендігін айтып, адамның барлық қабілеттері мен дарындылығы, оның адамгершілік қасиеттері белгілі бір ортаның ықпалымен қалыптасатынын айтады. Д.Дидро адам тұлғасының қалыптасуында және әлеуметтік құрылымды белсендіруінде тәрбиенің рөлін жоғары бағалады [6, 193 б].

Байқап тұрсақ, зерттеушілер тұлғаның бойындағы қасиеттердің туа бітпейтінін, оның дамуында тәрбиенің, қоршаған ортаның маңызы туралы айтады. Демек, жоғарыда аталған философиялық көзқарастарда тұлға өзін-өзі анықтау, өзін-өзі тану, рефлексия сынды қасиеттермен анықталғанын байқаймыз.

Тұлға бойындағы қасиеттердің ерекшеліктері туралы ойлар одан әрі орта ғасыр ғұлама ойшылдарының еңбектерімен жалғасады. Әл-Фараби адам баласының бойында ортақ қасиеттердің болатынын айта отырып, сонымен бірге әр адамның тек өзіне ғана тән қасиет-қабілеттерінің болатындығын сөз етіп, тапқыр ойлы, зерек адамдарды, яғни кез келген пікір алалығын туғызатын мәселелердің шешімін дұрыс тауып, тапқырлық көрсете

алатын болса, кез келген іс-әрекетті уақыт өткізбей, аз уақыт ішінде тамаша етіп аңғара алатын, яғни зерек, өзі ойлаған заттарды адамдардың көпшілігі қабылдап, жалпы жұртқа мәлім қағидалар мен тәжірибелерді байқау арқылы дұрыс қабылдай алатын болса, ол адамды бойында тұлғалық қасиеті бар адам деп айта аламыз дейді. Ал Ж.Баласағұни тұлға бойындағы қайырымдылық, кішіпейілділік, сабырлық қасиеттерді ерекше атады. А.Иүгінекидің «Ақиқат сыйы» деген еңбегінде адамның бақытты болуы оның мінезіне байланысты, қатты ашуы келгенде оған тежеу жасай алатын адамға Алла тағаланың сыйы бар. Алла адамның жүрегіне жылылық береді, себебі алла тағала «сабырлықты, жақсылықты, жақсы мінезді сүйеді», – деп адам бойындағы ізгі қасиеттерді өз шығармаларына арқау етеді. Қожа Ахмет Иассауи [7] адам бойындағы кездесетін даңқ, құмарлық, күншілдік, екіжүзділік, надандық, кекшілдік, алдау сияқты жаман әдеттердің болатынын өкінішпен айтып, адамның іс-әрекетін оның адамгершілік деңгейімен бағалайды.

XIX ғасырда өмір сүрген Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев

секілді қазақ ағартушы-ойшылдары еңбектерінде тұлғаның бойындағы маңызды қасиеттерді әр қырынан қарастырғаны бәрімізге аян. Ш.Уәлиханов адамды бойлай берген сайын, оның таңғажайыптылығының құпиясына таңданатынымызды айтады. Табиғаттың таңғажайып құбылысы - адамның өзі болып табылады. Ол – қабілетті, ойлай алатын, жан-жағын бағдарлай алатын, білімді, ұят сезімі бар, ақылды, имандылық секілді қасиеттерді атап, оларды ұрпақ бойынан көруді және дарытуды қалаған. Ы.Алтынсариннің қазақ халқына тән қасиеттерді зерттеулері, қоғамның сұранысын толығымен қанағаттандырып, бәсекелестікке түсе алатын тұлға қалыптастыру барысында ойшылдың айтқан ойлары мен еңбектері бүгінгі күннің өзекті мәселелерімен қиылысып келеді. Ал А.Құнанбаевтың адами жетілу «Адам» ұғымына байланысты ой-пікірлерінің негізінде адамгершілігі мол, сүйе білетін және сүйікті бола алатын, толық адамның бейнесі жан-жақты суреттелген. Хәкім Абай бұл игі қасиеттерді одан әрі жалғастырып, адам мен қоғам арасындағы байланысты еңбекпен, біліммен, ақыл-ой, санамен байланыстыруға болатынын айтады. Ол халық болмысын адамның кісілігімен, қабілет-қасиетімен түсіндіруге [8-10] тырысады.

Философтардың адам болмысы және адам дамуы туралы пікірлеріне

жасаған талдау орта ғасыр ойшылдары мен қазақ ағартушыларының бүгінгі күні де құнды саналатын, тұлғаның бойынан табылуға тиісті әділеттілік, ізгіліктік, адамгершілік сынды қасиеттерге аса мән бергендігін көрсетті.

Тәуелсіз мемлекет тұсындағы егеменді ел философиялары Т.Ғабитов «Адам - ақыл-ойы бар әлеу-

меттік жан» деп, тұлға бойындағы ақыл мен ойға баса назар аударса, В.П.Тугаринов тұлғаның: 1) саналылық; 2) жауапкершілік; 3) еркіндік; 4) жеке басының қадірі; 5) даралық қасиеттер мен қоғамдық белсенділікпен бекіген саяси-идеялық бағытты қасиеттерін қатар қояды [11]. Ал С.Мырзалының пікірінше, «адам – санасы арқылы дүниені танып білетін, соның нәтижесінде еңбек құралдарын жасап, өзара бірігіп, айнала қоршаған ортаны өзгертіп, сан алуан қажеттіліктерін өтей алатын пенде» [12] болып табылады.

Тұлғаны зерттеу – тұлғаның нақ қазіргі жағдайда кім екенін және осы жағдайға қалай жеткендігін анықтау. Әрине, адамдар бір-бірінен өмір бойы жинаған білімдеріне қарай ажыратылады: әр адам – әмбебап құбылыс. Бірақ білім алу, үйрену, даму үдерісі барлық адамдарға тән ортақ заңдылықтарға бағынады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындыласақ, тұлға, бір жағынан, биология мен физиология заңдылықтарына бағынатын физикалық денелік ағза болып табылады. Бұл тұрғыдан алғанда, оған құштарлық, өте күшті санасыз импульстер тән және оны инстинктер мен құмарлық басқарады, нәтижесінде ол қорқыныш пен мазасыздануға бой алдырады. Екінші жағынан, адамзат табиғаты біздегі саналылықты, ақыл-ойды, болып жатқан жағдайлардың мәнін ұғыну, түсіну үдерістермен қабілеттендірген. Мәселен, адамгершілікке ұмтылу арқылы адам өзінің табиғи құштарлықтарынан жоғарылап, өз еркімен таңдау жасауға талпынады. Демек, адам толығымен өткеніне тәуелді емес. Бұл тұрғыдан адам табиғатын сана, ақыл-ой және еркіндік құрайды.

Сонымен тұлға индивидтің қоғамдағы, әлеуметтік қарым-қатынаста қалыптасатын ерекше сапаларының жиынтығынан тұрады. Адамның табиғатын түсіндіруге байланысты сұрақтар олардың басқа тірі ағзалардан эмпирикалық айырмашылықтарына қатысты болса, ал болмысы туралы сұрақтар олардың табиғатында сырттай көрініс беретін және олардың жүріс-тұрысын анықтайтын қасиеттеріне қатысты қойылған. Демек, тұлға бойындағы қандай да бір қасиеттердің қалыптасқандығын анықтау үшін оның қоғамдағы орнын, қарым-қатынасын, рөлін қарастыру қажет.

Осы тұста айта кетер жайт, мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің педагогтары мен психологтарын кәсіби дайындаудың психологиялық негіздерін және мектепке дейінгі жастағы балалардың тұлғасын зерттеуге үлес қосқан Х.Т.Шерьязданованың еңбектері [13] біздің зерттеуіміздің өзектілігін арттырды. Себебі, Х.Т.Шерьязданованың ғылыми мектебімен онтегенездегі тұлға дамуының түрлі аспектілері нәтижелі зерттеліп отыр. Ал А.Р.Ерментаева өзінің теориялық және эксперименттік зерттеу жұмыстарының нәтижесінде психологиялық дамуы төмен, рухани адамгершілік

құндылықтарды қабылдамаған, ізгіліктегі ұстанымы жетілмеген адамдарда белсенділік, дербестік, бастамашылық сынды субъективті қасиеттердің ешқашан ұйыспайтынын дәлелдеген. Өзіне және өзгелерге деген құнды қатынастар арқылы анықталатын субъект даму арқылы ұдайы жетіліп, тұлға субъект ретінде іс-әрекетті, қарым-қатынасты, әлеуметтік ортаға қатысты өзінің тұлғалық ерекшеліктерінің кейбірін өзгертеді, кейбірін дамытып жетілдіреді, ал енді басқаларының қайта құру әлеуетінің болатындығын айтады [14].

Сонымен заманауи тұлға өз өмірін құра отырып, оған деген қатынасын

қалыптастырады. Бірақ әлеуметтік-экономикалық өзгерістер оның шарттарын түсіндіруде бізден белгілі шешімдерді қабылдауды талап етеді. Бұл дегеніміз – біздің алдымызда саналы және белсенді әрекетке қабілетті тұлғаның психологиясын анықтау қажет.

Біздің көзқарасымыз бойынша, тұлға – саналы әрекет ететін адам. Ол

қоршаған ортаның әсерін сезе отырып, өзі өзгелерді таниды және өзгелерге

танылады. Оның әлеммен белсенді және әлеммен саналы қатынасы қоршаған әлемді және енді қалыптасып келетін адамның өзін де өзгертеді.

Демек, тұлға тек заттық қарым-қатынас арқылы анықтала алмайды, сол себепті де әлеуметтік қарым-қатынастар биологиялық организмге психика арқылы әсер етеді және мұнда әлеуметтік орта мен биологиялық организм арасын байланыстыратын негізгі мәселе тұлға болып саналады.

Аталғандармен қоса, ересек топтағы балалар тұлғасының біртұтастығы мен мазмұнына өзгермелі қоршаған орта мен тәрбиеші іс-әрекеттің ықпал ететіндігі анық.

Себебі мектеп жасына дейінгі баланы дамытып, қалыптастырудағы ең алғашқы ұстазы ата-анасы болса, балалар бақшасына келген соң отбасылық тәрбие негізін ары қарай дамытушы тәрбиеші-педагог болады. Өзінің қарамағындағы тәрбиеленушілері үшін қолайлы әлеуметтік ортаны жасай отырып, баланың психикалық дамуына жағымды әсер беретін, қарым-қатынас процесін басқарып, бақылаушы болатын тек тәрбиеші ғана. Тәрбие процесіндегі тәрбиешінің ролі Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында, Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында және бүгінгі күнгі оқыту мен тәрбиелеудің жаңа технологияларында аса ерекше ескертілгендігі анық.

Демек қорыта айтқанда, тұлғаның біртұтастығы қарапайым алғанда, оның бойындағы қасиеттерін тізіп қою арқылы ғана анықталмайды. Тұлға өзінің болмысын қоршаған әлеммен өзара әрекет ету барысында көрсетіп, түрлендіріп, дамытатындығын естен шығармауымыз керек.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1 *Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы - Астана, 2012.*

2 *Коростылева Л.А. Психология самореализации личности:*

затруднения в профессиональной сфере / Л.А.Коростылева. – СПб.: «Речь», 2005. – 222 с.

3 *Краткий философский словарь / Под редакцией А.П.Алексеева, –М.: «Проспект», 2000. –400 с.*

4 *Ожегов, С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов - М.: Рус. яз.,1988. – 746 с.*

5 *Қазақстан ұлттық энциклопедиясы. Бас ред. Б.Аяған. «Қазақстан энциклопедиясының» Бас редакциясы. – Алматы, 2006. – 704 б.*

6 *Истоки развития психологии и дефектологии в Казахстане.*

Намазбаева Ж.И., Запьягаев Г.Г., Луцкина Р.К. книга. –Алматы: НИИ

Психология Каз НПУ им.Абая, 2012. – 424стр. +48стр.вкл.

7 *Әбдігапбарова Ұ.М., Байкулова А.М. Түркі гұламалары еңбектеріндегі харизматикалық лидердің сипаты // Абай атындағы ҚазҰПУ хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. - №2 (46). - Алматы, 2015. – Б. 222-226.*

8 *Уәлиханов Ш. Шығармалар жинағы. -1-том. –А, 1981.–388 б.*

9 *Алтынсарин Б. Таңдамалы педагогикалық мұралары. – А: Ғылым, 1995. – 280 б.*

10 *Абай тағлымы. Құрастырған ф.ғ.д., профессор Н.Ғабдуллин. – А: Жазушы, 1986.*

11 *Ғабитов Т. Қазақ философиясы: оқу құралы. – А: Раритет, 2010. – 280 б.*

12 *Мырзалы С. Философия. Толықтырылып, түзетіліп шығарылған*

басылым / С.Мырзалы – Алматы: «Бастау» баспасы, 2014. – 648 б.

13 *Шерьязданова Х.Т. Психологические основы профессиональной подготовки педагогов и психологов дошкольного образования: дис... докт.психол.н. – М, 1999. – 322 с.*

14 *Ерментева А.Р. Субъектно-ориентированная психологическая подготовка студентов: дисс. ... докт. психол. наук. –Алматы, 2008. –312 с.*

Оспанова Ш.К.

магистр педагогики, ассистент кафедры профессионального образования Казахского Агротехнического университета им.С.Сейфуллина г. Астана, e-mail - shinar1872@mail.ru

ПОНЯТИЕ, СТРУКТУРА И ПРИЗНАКИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Түйін. Мақалада педагогикалық техниканың түсінуіне әкелетін негізгі бағыттары және оның құрылымдық элементтері мен белгілері қарастырылады.

Резюме. В статье рассматриваются основные подходы к понятию педагогических технологий, основные структурные элементы и основные признаки педагогической технологии.

Summary. The article is described a basic approaches about definition of pedagogical technologies, his structural elements and a basic indications of pedagogical technology.

Современный период в истории Республики Казахстан характеризуется глубокими социально-политическими, экономическими и культурно-общественными изменениями, которые неизменно повлекли за собой пересмотр основных ценностей образования. На современном этапе развития общества значительно расширяются задачи стоящие перед системой образования. Согласно Закону Республики Казахстан «Об образовании», одной из наиболее важных ее задач является «...создание необходимых условий для получения качественного образования, направленных на формирование, развитие и профессиональное становление личности на основе национальных и гражданских ценностей, достижений науки и практики» [1]. В послании Президента народу Казахстана Н.А.Назарбаев отмечал, что «в условиях социально-экономических преобразований все большую значимость приобретает проблема профессионального становления личности» [2].

Современный уровень развития общества требует высокообразованных специалистов, людей творческих, способных к свободному мышлению. В связи с этим, перед современной педагогикой ставится одна из наиболее актуальных и нелегких задач - выработка методов и создание условий для развития такой конкурентно-способной личности. Эту задачу успешно можно решить с помощью разработки и внедрения в образовательный процесс различных педагогических технологий.

Потребность во внедрении новых педагогических технологий обучения в системе образования предопределяет необходимость обоснования основ и организационно-дидактических условий, позволяющих реализовать эти технологии в учебных заведениях определенного типа с большей эффективностью. Этой проблеме посвящены тру-

ды известных ученых Вербицкого Г., Махмутова М., Сластенина В., Скаткина М. И., Скакуна В. А., Лернера И. и др.

Проблема применения разнообразных технологий в образовательном процессе в настоящее время осложняется необходимостью выбора той или иной педагогической технологии. В соответствии с этим, на наш взгляд, стоит рассмотреть и определить само понятие «педагогическая технология».

Как показывает анализ педагогической литературы, в отечественной науке этот термин употребляется очень широко. Он может обозначать направление дидактики, технологически разработанную систему обучения, систему методов и приемов обучения, наконец, методику и отдельные методы обучения. Мы, в свою очередь, придерживаемся точки зрения, согласно которой, педагогическая технология – это системное, концептуальное, нормативное объективированное инвариантное описание деятельности учителя и ученика, направленное на достижение образовательной цели [3].

Впервые педагогическая технология в ее исторической ретроспективе стала предметом исследования Ф. А. Фрадкина и его единомышленников: Л. И. Богомоловой, Е. Ю. Рогачевой, С. И. Мезенцевой, Н. Г. Осуховой, М. Г. Плоховой, Л. А. Кирсановой и др. [4].

Тщательное изучение и анализ педагогических технологий прошлого, выявление важнейших его структурных элементов, осмысление процессов возникновения и функционирования, а также исчезновение этого сложного функционального явления – все это составляет ценнейшее для современности педагогическое знание, помогающее более глубоко проникать в сущностные характеристики педагогических технологий, осознавать закономерности их становления и развития .

Обстоятельный анализ проведенных историко-педагогических исследований позволяет констатировать, что педагогическая технология выступала предметом дискуссий и научных споров в течение многих столетий. Ни один выдающийся педагог не мог обойти эту проблему. «Можно и нужно каждого учителя научить пользоваться педагогическим инструментарием, - утверждал Я. А. Коменский, - только при этом условии работа будет высокорезультативной, а место учителя – самым лучшим местом под солнцем. Школа – мастерская, она «живая типография», которая «печатает людей». В этом направлении им была выстроена классно-урочная система организации процесса

обучения и разработаны четкие последовательные правила обучения [5].

Зарождение идеи технологии педагогического процесса связано прежде всего с внедрением достижений научно-технического прогресса в различные области теоретической и практической деятельности. У истоков технологизации в педагогике стоял А. С. Макаренко. К наиболее известным авторам современных педагогических технологий за рубежом относятся Дж. Кэрролл, Б. Блум, Д. Брунер, Д. Хаблин, Г. Гейс, В. Коскарелли. В нашей отечественной педагогике известны труды таких казахстанских ученых, как Абдыкаримова Б. А., Абдырова А.К., Устемирова К. и др.

Слово «технология» произошло от греческих слов *techné* – искусство, мастерство и *logos* – учение. Поэтому термин «педагогическая (образовательная) технология» в буквенном переводе обозначает учение о педагогическом искусстве, мастерстве.

Для процесса обучения всегда существует своя технология, характерная для тех методов и средств, которые преподаватель использует при организации и проведении занятий. Технология обучения, с одной стороны, воспринимается как совокупность методов и средств обработки, представления, измерения и предъявления учебной информации, а с другой – это наука о способах воздействия преподавателя на учащихся и взаимодействия с ними в процессе обучения с использованием необходимых технических или информационных средств. В технологии обучения содержание, методы и средства обучения находятся во взаимосвязи и взаимообусловленности.

Технология обучения как педагогическая система представляет собой системную категорию, ориентированную на дидактическое применение научного знания, научных подходов к анализу и организации учебного процесса и направленную на достижение высоких результатов в развитии и становлении личности учащихся.

Структурными составляющими такой системы являются:

- цели обучения;
- содержание обучения;
- средства педагогического взаимодействия, в том числе мотивация и средства преподавания;
- организация учебного процесса;
- учащиеся;
- преподаватели;
- результат деятельности (уровень обученности, воспитанности)

Педагогическая технология – это строго научное проектирование и точное воспроизведение гарантирующих успех педагогических действий. Поскольку педагогический процесс строится на определенной системе принципов, то педагогическая технология может рассматриваться как сово-

купность внешних и внутренних действий, направленных на последовательное осуществление этих принципов в их объективной взаимосвязи, где всецело проявляется личность педагога.

На сегодняшний день в теории обучения наиболее часто встречаются такие определения термина «педагогическая технология»:

- Педагогическая технология – это содержательная техника реализации учебного процесса (В. П. Беспалько).

- Педагогическая технология – это продуманная во всех деталях модель совместной педагогической деятельности по проектированию, организации и проведению учебного процесса с безусловным обеспечением комфортных условий для учащихся и учителя (В. М. Монахов).

- Педагогическая технология – это системная совокупность и порядок всех личностных, инструментальных и методологических средств, используемых для достижения педагогических целей (М. В. Кларин).

Изучение феномена педагогической технологии позволило выделить ряд ее преимуществ. Она реализуется как систематическая, целенаправленная, сознательно проектируемая деятельность, отличающаяся от неструктурированного элементарного исполнения, поэтому служит достижению цели наименьшими затратами. Педагогическая технология направлена на совершенствование мастерства педагога, его компетентности в решении образовательных задач.

Понятие «педагогическая технология» может быть рассмотрена в двух смыслах: в широком педагогическом смысле и в узком педагогическом смысле [6].

В широком педагогическом смысле под педагогической технологией понимается проект педагогической системы, реализуемый на практике. В узком педагогическом смысле педагогическая технология представляет собой интегративную систему, включающую упорядоченное множество операций и действий субъектов образовательного процесса, обеспечивающих целеопределение, содержательные, информационные, предметные и процессуальные аспекты, направленные на усвоение знаний, умений и навыков, формирование личностных качеств обучаемых, заданных целями обучения.

Общепедагогический (общедидактический) уровень: общепедагогическая (общедидактическая) технология характеризует целостный образовательный процесс в данном регионе, учебном заведении, на определенной ступени обучения. В этом случае педагогическая технология синонимична педагогической системе: в нее включаются совокупность целей, содержание, формы организации и средства обучения, алгоритмы деятельности субъектов образовательного процесса.

Частнометодический (предметный) уровень: термин «частнопредметная педагогическая технология» представляет собой совокупность методов и средств, используемых для реализации целей обучения и воспитания в рамках одного предмета, класса.

Локальный уровень: локальная технология представляет собой технология отдельных частей учебно-воспитательного процесса, решение частных дидактических и воспитательных задач (технология самостоятельной работы; технология формирования понятий и др.) .

Основные структурные составляющие педагогической технологии:

- концептуальная основа
- содержательная часть:
- процессуальная часть – технологический процесс:

Выше изложенное позволяет выделить основные признаки педагогической технологии. К ним относятся: концептуальность, системность, эффективность, управляемость, алгоритмизация, стандартизация и структурирование учебного материала, воспроизводимость, актуальность.

Как видим, понятие «педагогическая технология» исследователями трактуется по-разному, поэтому в его употреблении часто встречаются некоторые терминологические нюансы, на которые необходимо обратить особое внимание. Единой точки зрения на педагогические технологии в педагогике нет, так как это явление находится на стадии развития и становления.

Таким образом, из всего выше сказанного, следует сделать вывод о том, что педагогические технологии обучения организуют активную познавательную деятельность обучающихся в процессе обучения, поэтому в педагогическом процессе следует максимально использовать педагогические технологии.

Список использованной литературы

1. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.12.2015г.). Астана, Акорда, 27 июля 2007.

2. «Послание Президента страны народу Казахстана» Назарбаев Н. А. 1997 г. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 14 декабря 2012 г.

3. Абдыкаримов Б.А., Абдыров А.М., Баубекова Г.Д. Профессиональная педагогика.– Астана, 2009.

4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии /В.П. Беспалько. – М.: Педагогика, 1989. – 190 с.

5. История педагогической технологии. Сб. науч. трудов. Отв. ред.:

Плохова М.Б., д.п.н., Фрадкин Ф.П., д.п.н. – М.:НИИ АПН, РСФСР, 1982. – 246 с.

6. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учеб. пособие.- М.: Народное образование, 1998. – 194 с.

РОЛЬ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Резюме: В статье рассматривается одна из ведущих проблем в педагогике - активизация учебно-познавательной деятельности в обучении. Анализируются понятия как активность, познавательная активность, учебно-познавательная деятельность, а также рассматриваются пути активизации с использованием активных методов обучения.

Ключевые слова: обучение, познание, активность личности, учебно-познавательная деятельность, активные методы обучения.

Түйін: Бұл мақалада оқыту қызметін жандандыру педагогикада өзекті проблемасы болып табылады. Белсенділік, оқу-танымдық, оқу-танымдық қызметі ұғымдар талданады. Белсенді оқыту әдістерінің жандандыру жолдары қарастырылады.

Кілт сөздер: оқыту, таным, жеке тұлғаның белсенділігі, оқу-танымдық қызметі, оқыту әдістерінің жандандыруы

Summary: The problem of learning activity energizing is a leading one in the education science. The author deals with such concepts as: activity, cognitive activity, learning activity. The ways to enhance the learning activities by application of active learning techniques are discussed in the paper.

Keywords: learning, cognition, personal activity, educational and cognitive activities, active learning methods.

В системе высшего образования познавательная деятельность занимает ведущее место в становлении и развитии специалиста. В настоящее время ориентация системы высшего профессионального образования на формирование компетенций как совокупности результатов обучения и элементов содержания (знаний, умений, навыков и опыта), предполагает создание педагогических условий, где студент может проявить себя как интеллектуальную, активно познающую личность, умеющую выражать свою социальную позицию и индивидуальность.

Система познавательных отношений, складывающихся в процессе обучения в вузе, во многом предопределяет качество общей и специальной подготовки выпускника, возможности его будущей профессиональной адаптации и роста.

Обучение в вузе как целенаправленно организованный педагогический процесс, стимулирующий активную учебно-познавательную деятельность студентов по усвоению и овладению знаниями,

умениями, навыками, которые необходимы в будущей профессиональной деятельности, развитие творческих способностей, духовных убеждений и миропонимания, моральных и эстетических взглядов в традиционном понимании рассматривается как двухсторонний процесс преподавания и учения [1].

Преподавание, в ходе которого осуществляется передача системы знаний, умений, опыта деятельности, и учение как активный познавательный процесс, в котором происходит усвоение опыта через его восприятие, осмысление, преобразование и использование [2].

В основе познавательной деятельности лежит познание. Если это постижение действительности и приобретение знаний, тогда в «познавательной деятельности активность субъекта, направленная на объект, не модифицирует его, не разрушает и не реконструирует, но отражается им и возвращается к субъекту в виде знания об этом объекте» [4].

Познавательная деятельность в общем смысле – это единство чувственного восприятия, теоретического мышления и практической деятельности. Она осуществляется на каждом жизненном этапе человека, в различных видах деятельности и общественных отношений. Однако лишь познание через обучения может приобретать четкую форму в специфической, свойственной только человеку учебно-познавательной деятельности, которая затрагивает, например, выполнение таких предметно-практических действий в учебном процессе, как экспериментирование, конструирование, проектирование, решение исследовательских задач.

Проблема активизации учебно-познавательной деятельности через обучения относится к числу ведущих в современной педагогической науке. Ее актуальность обусловлена поиском и необходимостью разработки оптимальных технологий обучения, которые бы позволили вывести студентов - будущих дизайнеров - на уровень самообразования и саморазвития, так как становление личности дизайнера и совершенствование его профессионального мастерства выходят за рамки образовательного пространства вуза, происходит постоянно всю его жизнь.

В решении задачи по поиску эффективных технологий обучения, направленных на активизацию познавательной деятельности, мы считаем необходимым определить такие базовые понятия как «активность» и «познавательная активность».

В психолого-педагогических исследованиях «активность» рассматривается с двух позиций:

- как динамическое свойство человеческой деятельности, свойство ее собственного движения [5];
- как внутренняя способность к взаимодействию, способность человека производить общественно-значимые преобразования в мире на основе присвоения богатств материальной и духовной культуры, проявляющаяся в творчестве, волевых актах, общении [6].

Таким образом, активность – это деятельностное состояние субъекта, определяющее уровень и качество результатов обучения, процессуальные особенности деятельности через отношение субъекта к комплексу внутренних побуждений, установок, мотивов поведения и деятельности, направленности интересов.

Активность личности в обучении проявляется как со стороны студентов, так и с нашей стороны, преподавателей. При этом для положительного результата обучения у студентов она не должна быть принуждаемой – должна стать актом, побуждающим к ней, где обучение – направленный на достижения единой образовательной цели. Функция преподавателя при этом заключается в управлении процессом усвоения знаний и способов деятельности, а студента – овладеть ими.

Естественно, активность личности в обучении должна быть направлена на особые ее виды и способы, в результате которой формируются мотивация к учению, умения и навыки мыслительной деятельности.

Особенности мотивации, как ведущего фактора регуляции активности личности в учебно-познавательной деятельности зависит от индивидуальности личности: от потребности в достижении успеха или, наоборот, от лени, пассивности, нежелания совершать усилия над собой, устойчивости к неудачам и т.п. [2].

Положительный результат активности определяет высшие эмоции, связанные с познавательными процессами, такими как любознательность, пытливость, чувство радости от удачной мысли, решения задачи и т.п., которые лежат в основе сохранения и систематизации познавательных интересов, что в итоге стимулирует активность в учебно-познавательной деятельности. Отсутствие или снижение мотивации к учению происходит вследствие несформированности навыков учебно-познавательной деятельности, которая в свою очередь приводит к снижению эффективности обучения.

Степень развития мотивация к учению, а также логика процесса обучения обуславливают следующие уровни активности личности в нем [4]:

- активность воспроизведения, которая характеризуется стремлением обучаемого понять, запомнить, воспроизвести знания, овладеть способами их применения по образцу;
- активность интерпретации, которая связана со стремлением обучаемого постичь смысл изучаемо-

го, установить связи, овладеть способами применения знаний в измененных условиях;

- творческая активность предполагает устремленность обучаемого к теоретическому осмыслению знаний, самостоятельному поиску решения проблем, интенсивному проявлению познавательных интересов.

Теоретический анализ проблемы активности личности в обучении требует принципиального осмысления основных элементов обучения (содержание, форма, методы) и направляет нас на мысль, что стратегической целью активизации обучения будет создание таких педагогических условий активизации учебно-познавательной деятельности, в результате которых студенты выходят на уровень саморазвития и самообучения.

В педагогической практике имеется возможность применения различных технологий, направленных на активизацию познавательной деятельности – это разнообразные формы, методы, средства обучения, сознательно-обоснованный выбор которых в условиях умелого научно-оправданного сочетания существенно влияет на эффективность обучения, стимулирует активность и самостоятельность студентов.

Таким образом, в опоре на материалы исследований Т.И. Шамовой автор сформулировал следующие общие требования к организации обучения, направленного на активизацию учебно-познавательной деятельности в вузе:

- содержательный блок дисциплины должен стать основой активных мыслительных и практических действий студентов;
- средства активизации должны обеспечивать направленную активность на овладение знаниями и алгоритмами способов деятельности;
- отбор средств активизации должен осуществляться в соответствии с конкретной целью каждой ступени познания, воздействуя на каждый компонент учения.

При организации эффективного управления процессом обучения и отборе учебного материала дисциплины следует обеспечивать связь учебной информации между ее разделами и основным понятийным аппаратом.

Объединению знаний в единую систему способствуют также методические рекомендации, обобщения, представленные в свернутой форме в виде технологической документации.

В основе учебно-познавательной деятельности лежат знания, умения, навыки, опыт и готовность применять их на практике. Поэтому при работе с информацией студенты должны овладеть алгоритмами предметной области, операционными алгоритмами решения практических задач, которые используются безотносительно к предметной области учебной дисциплины и содержат следующие операции: анализ, синтез, сравнение, обобщение; а

также обобщенными алгоритмами решения задач: анализ, диагноз, решение, результат.

В результате обучения студенты должны иметь опыт как разработки алгоритмов применения знаний, так и способности применять их при выполнении заданий. Сформированность такой деятельности у учащихся позволит сократить время самостоятельной работы и затраченные усилия по усвоению учебного материала.

В современной образовательной практике имеется широкая возможность использования разнообразных методов и форм обучения.

Теоретический анализ проблемы активизации учебно-познавательной деятельности при обучении и изучение передового педагогического опыта склоняют нас к убеждению, что конструктивным решением для создания педагогических условий, обеспечивающих активную познавательную позицию студентов, будут методы активного образования. К ним относят методы, побуждающие к активной мыслительной и практической деятельности при усвоении учебного материала со стороны студентов, тогда как задачей преподавателя будет создавать побуждающую к вышеуказанному ситуацию. Иными словами, активные методы обучения – это обучение деятельностью. В их основе лежит диалог между преподавателем и студентами, между учащимися. В процессе такого взаимодействия между ними формируются опыт группового решения поставленных задач, развивается речевая коммуникация. В настоящее время в высшей школе используются такие методы активного обучения, как: проблемный или метод проектов; игровой метод; исследовательский метод; модульный метод; анализ конкретных примеров и другие методы.

Таким образом, современные условия развития общества все больше указывают на то, что соци-

альная активность и компетентность специалиста, его правовая культура, способность к общению и сотрудничеству, умение получать и технологично обрабатывать информацию, принимать решения, действовать оперативно становятся все более актуальными в условиях принятия инновационной модели общества. В этих условиях необходимо изменение системы подготовки специалистов. Разработка и применение в образовательном процессе инновационных технологий, методов и форм обучения, будет способствовать формированию у студентов опыта самостоятельного решения познавательных, коммуникативных, организационных, нравственных и иных проблем в профессиональной деятельности.

Литература:

1. *Фельдштейн Д.И. Возрастная и педагогическая психология. М., 2002. 432 с.*
2. *Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. СПб., 2012.*
3. *Каган М.С. Человеческая деятельность: опыт системного анализа. М., 1974. 328 с.*
4. *Шахмартова О.М. Активные методы обучения: учеб. пособие. 2-е изд. Пенза, 2011. 131 с.*
5. *Краткий психологический словарь / сост. Л.А. Карпенко; под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. М., 1985. 431 с.*
6. *Дудьев В.П. Психомоторика: словарь-справочник. 2008.*
7. *Психологический словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. М., 1990. 494 с.*
8. *Нестерова О.В. Педагогическая психология в схемах, таблицах и опорных конспектах: учеб. пособие для вузов. М., 2006. 112 с.*

Нагымжанова К.М.

п.ғ.д., профессор

Танирбергенова А.Ш.

п.ғ.к., доцент, anar-tanirbergenova@mail.ru

Құлмахан Н.

«Тұран-Астана» университетінің магистранты

ТҰЛҒА БОЙЫНДАҒЫ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ АХУАЛДЫҢ БАЙҚАЛУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйін: Мақалада тұлға мәселесі қозғалған. Тұлға қалыптасуы мен дамуындағы қоршаған ортаның, отбасының рөлі және басқада факторлардың әсіре қамтылған. Осы тұлға қалыптасуындағы эмоцияның орны талқыланған. Эмоция мәселесінің зерттелу деңгейі, эмоциялық күйлердің көрінісі берілген.

Кілтті сөздер: тұлға, тұлғалық даму, эмоция, эмоциялық күйлер.

Резюме: Статья посвящена проблеме человека. Окружающая среда, роль семьи в формировании и развитии человека и другие факторы широко освещаются. Обсуждается место эмоций в формировании этого человека. Уровень эмоциональных исследований, эмоциональных состояний.

Ключевые слова: личность, личное развитие, эмоции, эмоциональные состояния.

Summary: The article is devoted to the human problem. The environment, the role of the family in the formation and development of man and other factors are widely covered. The place of emotions in the formation of this person is discussed. The level of emotional research, emotional states.

Key words: personality, personal development, emotions, emotional states.

Тұлға өсуі көптеген ішкі және сыртқы детерминантпен қалыптасқан. Сыртқы немесе детерминанттық ортаға кіретіндер: адамның нақты мәдениетке тәуелділігі, әлеуметтік – экономикалық класқа арнайы әрбір жанұялық ортасы үшін. Бір жағынан ішкі детерминантқа генетикалық, биологиялық және физиологиялық факторлар жатады. Келесіде бейнеленген көптеген өзгерістер, біздің дамуды жүргізетін – физиологиялық, әлеуметтік, интеллектуальды, эмоциональды, моральді және т.б. көрсетті. Бұл адам дамуының проблемасы қандай қиын болатынын көрсетеді.

Тұлғаның қалыптасуына сонымен бірге жанұя қоғамы да әсер етеді. Бұл жерде негізгі мәнді ата – аналардың мінез - құлқы формасы сендіру және мақсат. Ата – аналар еліктеу үшін арналған модель, өзінің қылығының әсері, балаларға өз әсерін тигізеді. Сол әсер оның барлық өмірі бойы сақталады.

Тұлға теориясы дамудың қандай сұрағына мән берсе және өмір ағымының өзгеруіне бөлінеді:

факторларды бейнелеуде, күнделікті дамуға жауаптылық, сонымен бірге салыстырмалы түрде, генетикалық және әлеуметтік, орта факторлары, тұлғаның дамуына әсер ететін белгілер.

Тұлғалық даму – бұл «адам құрылымының психологиялық механизм негізі. Ол түбірлі қайшыны құрайды, күшті дамудың жолы болып есептеледі, адамның жетіліп өсуіне психо-социалды сатысының қажеттілік пен қолдағының арасы, қандайда болмасын іс - әрекеттің энергия процесінде болады, өзінтануды анықтайды, өзін анықтау құндылығын актуальдайды, мәнді кеңістік құрады. Тұлға қозғалушы сияқты, адамның «энергияның ядросы», «өзін алға лақтырады» мақсат пен өзінің дайын еместігін байқайды. Аз немесе көп оның орындалуына әр кезде жаңа циклдер шығарады, (векторлар, бағыттар, қадамдар) мақсатты ұстайды. Сонымен бірге ол әрдайым бір жағада шындық пен тілек арасында әрекет ету және даму мүмкіндігі. Жалпы өзінің мүмкіндіктеріне тырыса отырып, қажет жақтарын қарастырады. Сонымен бірге қалау арасындағы сатыны жоғарлатады, егер жетістікке ұмтылса, осы қалау сатысын жаңа тырысулармен өзін дамытуға тырысу. Бұл процесс өзін дамыту адамзат негізінің адам өзін механизм сияқты көрсетеді.

Тұлғалық даму – рухани өнеге өзіндік жалпы оның «өзіне - өзі жақсы» жағынан көрсету. Әрбір қадам саналы дамиды, бір жағынан: жарқын уайым өзінің қазір және осы жерде көргені «жетіспеушілік» компонентті еместігіне ұят сияқты қабілетсіздік күткен әрекетке қорқу, жаңа әрекетке күшті сынап көру, шығармашылық қиялды қолдану. Бұл контексте өзіне және өзінің іс - әрекетіне қарым – қатынасының құндылығынан көрінеді, қоршаған ортадан кіммен байланысты және іс - әрекет кімге бағытталған, көпжақты аксиологиялық анализ процесінде өзінің мінез – құлқы мен рухани практикалық үлесі әлеуметтік дамуда [1].

Бір – бірден өзінің іс - әрекетін өнеге ретінде баға беру және ондағы сезімнің көрінуі, өскен адам, егер бұл оның рухани күшінің түсінігі мен көмекшілерімен қолдау тапқаны. Өзін өндіруші ретінде суреттейді. Тұтастау тұлға ретінде көреді, осыған сай осы жұмыс тұлғаның өнеге потенциалын қажет ететін, бұл соңғылары барлығын

өсіреді. Біруақытта адам өз - өзімен сыртқы әсерден тәжірибе жинайды, рефлексиялық құндылықты өзіне қабылдау, өзінқадағалау, өзінстимулдау және өзін шектеу өзінің белсенділігінде іс-әрекетте өзін регуляциялау, мінез-құлық пен ішкі жағдай. Адамның өзін - өзі мақтауы бір жағынан процесс өзіндік дамудың асқақтауы, басқа жағынан оның өндірілуі, адамның қажеттілігі мотивтелген және белсендірілген болып табылады. Басқа сөзбен айтқанда өзін дамыту көріне бастайды. Сосын адам мен мақсатты түрде қолданылады, бұл оның рухани өсуі құралының әрекеті секілді.

Тұлға жетілуі – бұл адам оның өмірлік өзін анықтау рухани өнеге жүйесі ретінде негізделген эффективті және динаминтті, ол мінез – құлықта және және іс - әрекетте ішкі локус контроліне және ішкі регуляторға сүйенеді, ойлайтын жіне құрастыратынға жауаптылық, онда басқа да мінездемелер бар, индивидтік қасиет, субъектілік, индивидуалдық – жүйелі құрастырылған, өз бірлігін көрсетеді, тұтастылықтың өзгеруіне үлес қосады. Жетілу қалыптаспайды, ол жай құрылады, толықтырылады және шыға осылайша өзіндік ұйымның үлкен шыңына шығады. Бұл процесс соңында тұлғаның өз-өзін дамытуы болып табылады [2].

Қазіргі кезде психологияда эмоция жайындағы ілім және оның теориялық дамуы жалпы психологияның өзге тақырыптарымен салыстырып қарағанда өзіндік сипаты бар күрделі мәселелер қатарына жатады.

Эмоция туралы ілімдегі мұндай көзқарасты өз зерттеулері А.Адлер мен оның мектебі де қолдады. Олардың арнайы бақылау жүргізіп, эмоция қызметінің мәні тек жануарлар дүниесіндегі инстинкті әрекеттерде ғана емес, сондай-ақ ол бір жағынан адамның мінез ерекшеліктерінің қалыптасып отыруына әсер етеді деп санама, ал екінші жағынан ол сол эмоциялық күйлерді өз басынан кешіріп отырғандығын атап көрсетеді [1].

Сөйтіп, эмоцияның қызметі жайындағы түсініктер адам мінезінің тұрақты қасиетінің белгілі бір жағын құрайды. Мұндай түсінік эмоция туралы бұрынғы түсініктерге тікелей қарсы шығып, оның жойылып бара жатқандығын бекерлейді. Сонымен эмоция адам мінезінің белгілі бір жағын құрайтын қасиетіне айналып, оның жеке басының қалыптасуына ықпал етіп отырады дейді.

Бюлер балалар психологиясын нақтылы тәжірибелер арқылы зерттеп, эмоцияның балалар өмірінде атқаратын қызметі өзге де психикалық процестермен ұштас екендігін және оның өзіндік ерекшелігін анықтады. Сөйтіп бұл пәнге елеулі үлесін қосты.

Бюлер тәжірибелеріне негізделген оның эмоция жайындағы өзіндік теория жасағанын да бұл орайда атап көрсеткен дұрыс. Ол Рейдтің көзқарасын сынап, бала дамуының бастапқы кезеңінде өзінің қимыл-қозғалыстары арқылы нәрселерден рахат

пен мейірімділік тауып қана қоймай, оны әр алуан әрекеттер жасауға жетектеп отырады, сөйтіп мінез-құлқының өзгеруіне де өзге психикалық процестер сияқты әсер етеді деп санады. Э. Клапаредтік эмоция туралы зерттеуін атап өткім келеді. Ол бірқалыпты дамыған бала мен қалыпты жағдайдан ауытқыған баланы ересек адамдармен салыстыра отырып арнайы тәжірибе арқылы зерттеді; неміс психологы К.Левин, құрылым психологиясының өкілі ретінде, психологиядағы аффект пен ерікке байланысты зерттеулер жүргізгені мәлім. Клапаред зерттеуінің маңызын эмоция мен сезімді бірінен-бірі айқын ажыратып, олардың сыртқы кейіптен көрініс табуын арнайы тәжірибелік зерттеулермен анықтады. Клапаред эмоция мен сезім жеке процестер сипатында болғанымен, белгілі жағдайда біріне-бірі ұқсас, алайда олардың өзіндік мәндері ерекше дейді. Сондай-ақ, біздердің назарымызды аударатын жәйттің бірі – эмоция адамның жан дүниесінің әр алуан ерекшеліктерімен байланысты болатындығы.

Фрейд тұңғыш рет эмоцияның биологиялық маңызына сенімсіздікпен қарағаны мәлім. Ол бірқалыпты дамыған бала мен жүйке ауруына ұшыраған баланың эмоцияларын ересек адамдардың тіршілігімен салыстыра отырып зерттеуге психология мамандардың бәрі де үнемі көңіл аударып отыратындырына көз жеткізді. Фрейдті толғандырып ойландырған мәселе адамның өз басынан кешіретін эмоциялық күйдің көріністері. Әсіресе адамның ашу үстінде өз психикасы мен санасын басқара алма абыржуы, эмоциялық толқу үстінде адамның өзі істеген істерін есеп бермейтіндігі қандай себептерге байланысты деген мәселелерге ерекше назар аударуына мәжбүр болды. Эмоцияның адам өміріндегі қызметінің маңызын оның тамақ ішуі мен су ішуді қаншалықты қажет етсе, эмоция да сондай қызмет атқаратын адам санасының шұғыл мәселесі екендігіне көз жеткізді.

Клапаредтің эмоция туралы керісінше қойған сұрағының мәні оның сан алуан түрлерінің пайда болуы биологиялық тіршілікпен байланысты және оның тарихи дамуы адамның психикалық тіршілігін божыратын жіберуге әсер етеді деп Фрейдтің пікірін бекерге шығарады. Ол керісінше эмоцияның көптеген жаңа түрлерінің пайда болуы, мысалы, эмоцияның өнер саласындағы сан қилы көріністері осы жайттың жемісі дей. Клапаред бала мен ересек адамның өмір тағдырындағы елеу кезеңдердің бәрінде эмоциялық айқын із қалдыру себебі неде? деген сұрақ қояды. Клапаред бұл сұрағына өзі жауап береді. Ол бұл пікірінің шындығын дәйектеу үшін қорқақ қоянның тіршілік бейнесімен түсіндіреді. Қоянның қорқып қашуындағы эмоциясы мен оның әбден жүгіруге шамасы келмей қалған кезде шоқиып отырып қалуы оның сезімінің өзге бір жағдайын білдіреді. Клапаред тәжірибелері аффектті жайттар мен тіршіліктегі

эмоция және сезімге серпілу ерекшеліктері түрліше болатын дығын ажыратады. Мұндай тәжірибе нәтижелері эмоция мен сезім ерекшеліктерін өзара араластырып жіберіп, бір ғана процеске жатқызытын ескі психологиядағы көзқарастардың мәнін түсіндіру үшін ерекше маңызды [3].

К.Левин жұмыстарының өзге психикалық процестер жүйесінде эмоцияның аса күрделі динамикасын түсіндіруде маңызды рөл атқарды. Ол Фрейд пен Адлердің тәжірибе арқылы зерттеуге болмайтын психикалық процестер жайында айтқан пікір сенімсіздік білдіріп, оның «тереңдік психологиясы» деген ой қайтадан зерттеу қажеттігіне мән береді. К.Левиннің негізгі аффекті мен эмоциялық реакциялар жеке дара болуы мүмкін мұндай ерекшеліктер психологиялық тіршіліктің көріністері ретінде, олар өзге де психикалық процестермен белгілі бір жағынан өзара байланысты дейтін пікірге барып саяды. К.Левин эмоцияның пайда болуын спортшылар ойындары мен шахматшылардың ойындарынан, олардың сыртқы қимыл-қозғалыстары мен ойлау әрекеттерінен де байқауға болатындығын біршама деректермен түсіндіреді.

Эмоция қазіргі теорияларда білімнің маңызды түрі ретінде қарастырылады. Эмоция психологиясы психологияның белгілі аймағы болып табылады. Қазіргі эмоция психологиясында «эмоция» түсінігінің түрлі анықтамалары кездеседі. Бірақ, барлық теоретик-психологтардың тәжірибелі тұрғыдан сай келуі осы «эмоция» түсінігінің жалпы қабылдаған анықтамасының жоқтығында. Сондықтан да «эмоция» категориясы мамандар тарапынан үлкен қызығушылықты туғызып отыр. Осыған байланысты Э. Роштың прототиптік ағым бойынша талдаған эмоция категориясының ішкі құрылымын зерттеуін қарастырамыз. П.Витгенштейн пікіріне негізделген бұл ағым бойынша, табиғи категория прототип бойынша анықталады. Эмоция категориясы келесі 4 өзгергіштік бойынша суреттеледі.

1. Жиілік.
2. Прототиптілік.
3. Бейкатегориялық.
4. Доминанттылық.

А. Ортони, Дж. Клор және А. Коллинз өздерінің «эмоцияның когнитивті құрылымы», еңбегінде эмоцияға тек қана валенттілігі бар психикалық пайда болулар ғана жатуы керек, яғни, жағымды немесе жағымсыз сияқты уайымдар, таңқалу, қызығу, сенімсіздік және осы сияқты феноменттер эмоция психологиясында қарастырылмауы керек дейді. Бірақ, арнайы зерттеулердің нәтижесі бойынша, таңқалу эмоцияға кіргізіледі.

К. Изарды «Адам мінез – құлқының фундаментальды принципі болып, эмоцияның қабылдауды, ойлауды және әрекетті ұйымдастыруы және күшберуі болып табылады, барлық эмоция эво-

люция барысында дамитын адаптивті функцияларға ие» деп, атап көрсетеді.

Эмоция – адамның негізгі мотивациялық жүйесін құрады [4]. Мауер: «эмоция өз әсерімен мінез – құлықты өзгерте алады, сондықтан ол адам өмірінде маңызды роль атқарады. Сонымен қатар, эмоция интеллектінің жоғары тәртібін көрсетеді» деп, атап өтеді. Мінез – құлықтың негізгі қозғаушы күші эмоция болып табылады. Осы эмоция субъектіге түгелімен әсер етеді. Оны жекелеп қарастырайық.

Эмоция басқа мотивациялық жағдайлар секілді қабылдауға әсер етеді. Нормадағы субъект дүниені дұрыс қабылдаса, ал қайғырып немесе уайымдап жүрген адамдарға басқалардың берген бағасына, белсене мән бермеу тән.

Сонымен қатар, эмоция танымдық процестердің басқада бөліктеріне әсерін тигізеді. Осының әсерінен субъектінің мінез – құлқы өзгереді.

Томкинс пен Изард эмоцияның пайда болуына қабылдаумен білім үлкен роль ойнайды деп атап көрсетеді. Жалпы эмоция фундаментальді деп аталады. Өйткені ол 3 құрауыштан тұрады [1]:

1. Арнайы ішкі детерминацияланған жүйкелі субстрат;

2. Мимикалық немесе жүйкелі бұлшықет тән комплекс;

3. Субъективті уайымдаумен ерекшеленетін немесе феноменологиялық қасиет.

Осы 3 компонент бірігіп, эмоцияны көрсетеді. Ал осы пайда болған эмоцияға түрлі сипат тән:

1. Қызығу – толқу – жиі уайымдалатын жағымды эмоция, ол оқуды, дағды, үйрену және шығармашылық талпынуды мотивациялайды. Яғни, осы қызығу нәтижесінде субъектінің белгілі нәрсеге деген процестері артады.

2. Қуаныш – максималды қажет эмоция. Ол сенімділік сезімімен сипатталады. Бұл Томкинс позициясы тұрғысынан қуаныш - жүйке стимуляциясының градиентінің қатты төмендеуінің нәтижесінде пайда болады.

3. Таңқалу эмоцияның бірнеше түрлерінен көрінеді, бірақ ол эмоция емес. Басқаларға қарағанда таңқалудың ерекшелігі - ол барлық уақытта өтпелі жағдаймен сипатталады. Ол жүйке стимуляциясының бірден жоғарлауы нәтижесінде пайда болады.

4. Қайғы-қасірет – бұл эмоция нәтижесінде адам өзін тастап жібереді. Жалғыздықты адамдармен қатынастың жоқтығын сезінеді, өзіне жалынышпен қарайды.

5. Ашу – бұл кезде бет қызарып, қан қайнап кетеді.

6. Жек көру – ашумен бірге пайда болады. Ол физикалық немесе физиологиялық бұзылудың нәтижесінде пайда болады. Ол деструктивті мінез – құлыққа алып келуі мүмкін;

7. Көргісі келмеу – жоғарыдағы екеуімен бірге пайда болады. Осы, яғни эмоцияның үш сипаты «жаушылық триадасы» деп аталады. Өзін күштімін яғни, басқадан ақылдырақпын, білімдімін, т.с.с) сезіну осыған алып келеді. Мұның бір қауіптілігі «суық» эмоцияға келіп тіреледі, ол индивид немесе топтың деперсонализациялануына алып келеді. Бұл эмоция біреуді өлтіруде көмегін тигізеді;

8. Қорқыныш – бұл эмоция адам психикасы үшін өте зиян: адам тіпті «өлуге» дейін қорқуы мүмкін;

9. Ұят – бұл адамның тығылу немесе жоғалып кетуіне кепіл болады немесе керісінше;

10. Күнә - моральды этикалық норманы бұзу нәтижесінде пайда болады.

Біз эмоцияны мінез - құлық бейнесі ретінде көреміз. Түрлі теорияларға сүйене отырып, эмоция механизмі туралы келесі түсініктерді береді: Сөйтіп, қабылданған объект танылмаған инстинкті энергияны мобилизациялау инициаторы болып табылады деп атап көрсетеді, егерде осы энергияның шығуына ашық жолдар болмаса, (яғни, бұл инстинктивті талаптың конфликті болу жағдайлары) онда ол басқа канал арқылы жол тауып, тұр-

лі әрекеттерге әкеліп соғады. Осының әсерінен «эмоционалды түр» немесе эмоционалды сезім – симультанды немесе бірінен кейін бірі немесе жалғыз иекті болуы мүмкін.

Сонымен, мінез-құлық – психологиялық дәстүрлерде кеңінен қолданылатын жалпы термин. Осыған байланысты, эмоция мінез-құлық ретінде қарастырылған жоқ, ол мінез-құлық негізінде жататын феномен ретінде қарастырылды. Әрбір адам басқа адамдардан өзінің даралығымен ерекшеленеді. Ол даралық өзгешелік мінез болып табылады

Әдебиеттер:

1. Ильин Е.П. *Эмоции и чувства*. - СПб: Питер, 2001. - 752 с

2. Танирбергенова А.Ш. *Тұлғааралық қарым-қатынас психологиясы*. –Астана, 2014.

3. Прихожан А.М. *Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика*. – М., 2000.

4. Захаров А.И. *Дневные и ночные страхи у детей*. Серия «Психология ребенка» - СПб., 2000.

Нагымжанова К.М.

п.ғ.д., профессор

Танирбергенова А.Ш.

п.ғ.к., доцент, anar-tanirbergenova@mail.ru

Сабит Д.

«Тұран-Астана» университетінің магистранты

ТҮЛҒАЛЫҚ ДАМУ МЕН ҚАЛЫПТАСУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘДЕБИЕТТЕРДЕ ЗЕРТТЕЛУІ

Түйін: Мақалада тұлға мәселесінің зерттелу барысындағы ғалымдардың ой-пікірлеріне талдау жасалып, тұлға ұғымы талқыланды. Тұлғаны дамыту мен қалыптасуы мәселесі қарастырылған. Тұлғаның бойында қалыптасатын тұлғалық қасиеттердің мамандық таңдау мен кәсіби іс-әрекетпен байланысы қамтылған. Тұлғаны зерттеудің негізгі бағыттары көрсетілген.

Кілтті сөздер: тұлға, тұлғалық қасиет, тұлға теориясы, тұлға психологиясы, мамандық таңдау.

Резюме: В данной статье сделаны анализ мыслей ученых о личности, также анализирован феномен личности. Рассмотрены проблемы формирования и развития личности. Также рассмотрена формирования личностных качеств и связь с выбором профессии и профессиональной деятельности. Показаны направления исследования личности.

Ключевые слова: личность, личностные качества, теория личности, психология личности, выбор профессий.

Summary: This article analyzes the thoughts of scientists about the individual, and also analyzes the phenomenon of personality. The problems of the formation and development of personality are considered. Also considered the formation of personal qualities and connection with the choice of profession and professional activity. Are shown the direction of the study of personality.

Keywords: personality, personal qualities, personality theory, personality psychology, the choice of professions.

Адамзаттың әлеуметтік-тарихи дамуы барысында өз еңбектерін ұйымдастыру үшін көптеген күрделі құрал-жабдықтар, оның ішінде техниканы кеңінен пайдалануға байланысты мамандыққа даярлықтан өткізетін мектептер қалыптасты. Кәсіби мектептерде оқыту үшін әр индивидтің жекелік психологиялық ерекшеліктерін анықтап, әр адамның мамандық қызмет түріне икемділігін зерттеумен ұштастыру мәселелері көптеген елдерде ХҮІІІ ғасырдың аяғында басталды. Жеке тұлғаның психологиялық ерекшеліктері туралы ғылыми тұрғыдан негіздеуді алғашқы бо-

лып ХІХ ғасырдың екінші жартысында Ф.Гальтон қарастырды. Ол 1988 жылы халықаралық медициналық және денсаулық сақтау әдістерінің көрмесін ұйымдастырды. Халықаралық медициналық және денсаулық сақтау әдістерінің көрмесіне келушілерге өздеріне тән қабілетімен қатар психологиялық ерекшеліктерін 17 көрсеткіш бойынша анықтап алуына мүмкіндіктер жасалды. Бұл көрменің қолданбалы психологияға қызығушылық тудырудағы рөлі ерекше болды. Өйткені осы күннен бастап жеке тұлғалық қасиетті зерттеу проблемасы АҚШ, Германия, Франция т.б. елдерде кеңінен тарады [1].

Келесі кезеңде психодиагностикалық әдістемелердің көп мөлшерде жасалуымен байланысты әлеуметтік-психологиялық зерттеу орталықтары ашылып, бұл орталықтарда психодиагностикалық зерттеулермен қатар мамандыққа баулу және мамандыққа жарамдылығын анықтау жұмыстары жүргізілді.

Мінез бітістеріне Э.Кречмер[2], У.Шелдон зерттеулері бағытталды. Кейін мінез бітістеріне Э.Фромм, К.Леонгард, А.Е.Личконың еңбектері жалғасын тапты.

Ж.Аймауытов тұлғаны дамыту мен болашаққа бағдарлау мәселесінің маңыздылығын оқытумен байланыстырып, оқыту үдерісіндегі белсенділік мәселесінің маңыздылығын айтқан [3]. Ж. Аймауытов еңбектерінде әрбір адам мамандық таңдай алатындығын, сол мамандық таңдау ісінде өзінің туғаннан берілетін қабілетінен қандай әрекет түріне бейімділігін анықтауға болады деп көрсеткен. Егер адам өз бойындағы икемділігіне сай мамандық таңдайтын болса, бұл мамандықтың әлеуметтік ортаға, қоғамға пайда әкелетіндігін айтқан болатын. Осылайша Ж.Аймауытов өз еңбектерінде мамандық таңдау ісінің маңыздылығын баса айтқан [3].

Ал, М.Жұмабаев [4] психиканы ақыл-оймен, жүрекпен және ерік-жігермен тығыз байланысты бірлік ретінде қарастырған.

Т.Тәжібаев [5] тұлға психологиясын темперамент, мінез және қабілет сияқты қасиеттермен айқындаған.

Қ.Жарықбаев [6] тұлғаны – дара әлеуметтік тіршілік ету әдісі бар, ерекше өмір жолы бар,

өзінің ұстанымы бар, өмірлік орнын еркін әрі жауапкершілікпен таңдай білетін қоғамның өкілі болып табылатын адам деп анықтама берген. Адам тұлға болып туылмайды әлеуметтену үдерісінде тұлға болып қалыптасатындығын айтқан.

С.М.Жақыпов [7] зерттеулерінде тұлғаның танымдық белсенділігін зерттеу барысында да мамандық таңдаудағы мақсат пен мотивті детерминациялайтын факторларды көрсеткен

Г.Ж.Лекерова, И.К.Аманова, С.Д.Шукешева және басытуды және қалыптастыруды алдыңғы орынға қояды.

Х.Т.Шерьяданова адамның туылған тұлға ретіндегі қалыптасуы мен дамуының әртүрлі қырларын зерттесе [8], А.Р.Ерментаева адам егер адамгершілік құндылықтарды бойына жинамаған, психологиялық тұрғыдан даму дәрежесі төмен болса, сонымен қатар бойында ізгілік, белсенділік, дербестік, бастамашылық секілді субъективті қасиеттердің болмайтындығын өзінің зерттеулері нәтижелерінде анықтаған. Тұлға субъект тұрғысынан өзгелерге деген құндылық қатынастары негізінде анықталатындығын айтады [9].

Тұлғаның дамуы мәселесін қарастырған ғалымдар еңбектерін талдау бізге оның дамуында қоршаған ортаның ықпалының басымдығын, даму нәтижесі іс-әрекетінде көрініс табатынын және даму үдерісі оның өзіндік санасының, мотивациялық, эмоционалды-еріктік қырларының дамуымен тікелей байланысты екендігін көрсетті. Ал бұл болса бізге кәсіби даярлау үдерісінде әскери қызметшілердің кәсіби мәнді сапаларын дамыту мүмкін екендігіне себеп болды. Сондықтанда зерттеулерге назар сала отырып, тұлға дамуы мен жетілуінде мамандық таңдау маңыздылығы алдыңғы орындарға шығары сөзсіз.

Мамандық таңдай әр адам өміріндегі маңызды қадам. Таңдаған мамандығын атқару барысында тұлғаның мінезінде елеулі өзгерістер әкеліп, оның бойындағы қабілеттерінің толық ашылуына негіз болады. мамандыққа бағдарлау, мамандыққа деген мотивация мәселелері туралы көптеген ғалымдар зерттеу жасаған. Ф.Гальтон, Г.Мюнстерберг, П.П.Блонский Ю.П.Сокольников еңбектері негіз болған.

1908 жылы Бостонда адамның өмірлік жолын анықтау әдістемелері қолданылып, алғаш рет жастарды кәсіби бағдару мекемесі ашылған болатын. Кейінірек мұндай мекемелер Нью-Йоркте және басқада жерлерде қызмет атқара бастады. Ф.Парсонс 1909 жылы психометриялық әдістемелерді пайдалану жолын тұлға теориясын зерттей отырып құрды.

Кәсіби психологиядағы зерттеулер 1940 жылдан бастап психофизиологиялық қасиеттерді зерттеуден тұлғалық қасиеттерін зерттеуге ауыса бастады. Профессиналдың тұлғалық қасиеттерін

зерттеуге деген қызығушылық себептері мынандай:

Л.В. Корнива тұлғалық қасиеттер кәсіби іс-әрекеттің сәттілігі сенімділігі және т.б. объективті көрсеткіштеріне мәнді әсер ететіндігін айтқан. Ол педагогикалық іс-тәжірибелердің мамандыққа бағдарлануына әсер ететіндігін зерттеулерінде ашып көрсеткен.

Кәсіби маңызды қасиеттері болып келетін тұлғаның ерекшеліктері кәсіби іс-әрекеттің өнімділігіне, сенімділігіне және басқада объективті көрсеткіштеріне маңызды әсер етуі мүмкін. Бұл заңдылық іс-әрекеттің барлық түрлері үшін дәлелденген.

Тұлғаның ерекшеліктері кәсіби оқытудың маңызды детерминанттары болып келеді, себебі кәсіби шеберлікті алу жылдамдығы мен дайындық сапасы соларға байланысты болады. Кәсіби іс-әрекеттің сипаттамаларына тұлғаның ерекшеліктерінің әсері еңбекке деген қанағаттанушылық сияқты маңызды субъективті көрсеткішпен көбінесе жанамаланған болып келеді. Іс-әрекеттің кейбір түрлерінде жақсы мен жаман профессионалдар топтарының арасында тұлғалықтан басқа психологиялық ерекшеліктерді табу мүмкін еместігі анықталыны. Осыған төменгі деңгейдегі психологиялық қасиеттер маңызды болып саналатын іс-әрекет түрлері де жатады.

Қорыта келе тұлғаны зерттеудің негізгі екі бағыты қолданылып келеді. Біріншіден еңбектегі тұлғаның жеке индивидуалды психологиялық ерекшеліктеріне зерттеуде көп еңбектер арналған яғни, тұлғаны толығымен зерттеуден гөрі, біреуін немесе бірнеше тұлға белгілерін тереңдей зерттеуді эксперименталды тұрғысынан жүзеге асырған оңайырақ. Көптеген әдістемелер жеке белгілер диагностикасына немесе олардың комплектілеріне бағытталған. Зерттеуші зерттеу жүзінде көбінесе кәсіби маңызды қасиеттер концепциясына сүйенеді. Бұл қасиеттер жинағы іс-әрекеттің әр түріне әртүрлі болып келеді. Мұнда аналитикалық бағытталған тұлғаны тұтастай зерттеу деңгейіне көшу тәсілі байқалады. Сондықтан да бұл бағытты екінші бағыттан ажыратып алу мүмкін емес.

Жалпы тұлға дегеніміз өзіндік пікірі мен көзқарасы қалыптасқан, қажеттіліктері мен қызығушылықтары негізінде іс-әрекетін ұйымдастырумен қатар, бағытын таңдай алатын, қоғамда белгілі орны бар адам немесе индивид деуге болады.

Әдебиеттер

1. Гальтон Ф. Исследование человеческих способностей и их развитие <http://go.mail.ru/search>
2. Кречмер Э, рус пер «Строение тела и характер» 2 изд., М.-Л., 1930 <http://go.mail.ru/search>
3. Аймауытов Ж. Еңбектерінің психологиялық

мәні. // Журнал «Ұлт тағылымы».-2017,-№2 256-259 бет

4. Жұмабаев М. Педагогикалық ой тағылымдарын жаңа тұлға мәселесі // Қазақстан мектебі.-2016,-№9., 50-52 бет

5. Тәжібаев Т. Жалпы психология. Алматы, 1993.

6. Жарықбаев Қ.Б. Психология. – Алматы, 2004. – 272 б.

7. Джакупов СМ. Экспериментальные исследования этнических предубеждений // Теоретические и прикладные аспекты социализации личности:

Межвузовский сборник научных трудов / Под ред. СМ. Джакупова. - Алматы, 2002. - С.35-45.

8. Шерьяданова Х., Ермакбаева Л.К. Коррекционная тренинг-программа по устранению трудностей в обучении детей. - Алматы, 2006. -174с.

9. Қазақ студенттерінің кәсіби дамуына психологиялық әсер ету мәселелері / Ерментаева А.Р. // Региональное развитие Казахстана за десять лет независимости Республики: социально-экономический анализ: Тез. докл. междунар. науч.-теорет. конф. - Усть-Каменогорск, 2011. - С.99-100.

Сарыбаева Әлия Хожанқызы

П.ғ.к., доцент м.а., alya.sarybayeva@ayu.edu.kz

Турмамбеков Торебай Абдрахманович

Ф.-м.ғ.д., профессор, torebay.turmambekov@ayu.edu.kz

Серікқызы Ақшолпан

PhD докторант, aksholpan.serikkyzy@ayu.edu.kz

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қаласы.

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ҰҒЫМЫНЫҢ МАЗМҰНЫНА ТАЛДАУ

***Түйін.** Мақалада функционалды сауаттылық ұғымын қалыптастыру мәселелерінің ерекшеліктері қарастырылған. Функционалды сауаттылық мәселелері жөнінде зерттеу жүргізген ғалымдардың еңбектеріне шолу жасалған. 15 жастағы білім алушылардың білім жетістіктерін бағалайтын халықаралық зерттеу нәтижелері қарастырылған. Болашақ физика мұғалімдерінің функционалды сауаттылығын қалыптастыруға қойылатын талаптар талданған.*

***Резюме.** В статье рассматривается особенность проблемы формирования понятия функциональной грамотности. Описаны обзоры работ ученых по проведению исследования функциональной грамотности. Рассматривалось международное исследование образовательных достижений 15-летних учеников. Проанализированы требования к формированию функциональной грамотности будущих учителей физики.*

***Summary.** In the article features of a problem of formation of concept of functional literacy are considered. Descriptions of the works of scientists on the study of functional literacy are described. An international study of the educational achievements of 15-year-old pupils was considered. The requirements to the formation of functional literacy of future physics teachers are analyzed.*

Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты жолдауында: «Бәсекеге қабілетті ел болу үшін, біз жоғары білімді ұлт болуымыз қажет. Қазіргі әлемде жай ғана жаппай сауаттылық жеткіліксіз болып қалғалы қашан. Біздің азаматтарымыз үнемі ең озық жабдықтармен және ең заманауи өндірістерде жұмыс жасау машығын меңгеруге дайын болуға тиіс. Сондай-ақ балаларымыздың, жалпы барлық жеткіншек ұрпақтың функционалды сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет. Балаларымыз қазіргі заманға бейімделген болуы үшін аса маңызды» деп атап көрсетілген [1].

Қоғамның сұранысына сай осы талаптарды орындай алатын болашақ мұғалімдерді даярлау өзекті іс болып отыр. Сондықтан қазіргі күнге дей-

ін жоғары оқу орындарында оқытудың жаңа әдістері мен тәсілдері, оқыту құралдары, оқытудың жаңа технологиялары зерттеліп келеді. Өзгермелі қоғамда білім беру саласындағы жетістіктер – ақпараттандыру бағытының дамуымен ұштасады. Олар қазіргі білім, білік, дағды ғана емес, сонымен қатар негізгі, өзекті және пәндік құзыреттіліктер мен функционалды сауаттылық компоненттерін де қамтиды.

Функционалды сауаттылық белгілі бір мәдени ортаға бейімделген, әлеуметтік қарым-қатынас жүйесінде білім, білік және дағдыға негізделген жеке тұлғаның қалыпты жұмыс істеу қабілеті ретінде анықталады [2].

«Функционалды сауаттылық» термині 1957 жылы ЮНЕСКО құжаттарында пайда болды және кейінірек зерттеушілердің қолданысына енді. Шамамен 70-ші жылдардың ортасына дейін зерттеу стратегиясы мен тұжырымдамасы адамдардың кәсіби қызметімен, яғни осы саладағы білім мен дағдылардың жеткіліксіздігін теңестірумен байланысты болды. Онан соң ғана, функционалды сауаттылық термині кеңірек мағынада қарастырыла бастады: компьютерлік, саяси, экономикалық және т.б. сауаттылықтарды қосу.

Функционалды сауаттылық анықтамаларының бірнеше нұсқаларын қарастырайық.

Функционалды сауаттылық (ағылш. functional literacy) – тұлғаны дамытуға, жаңа білім алуға, мәдени жетістіктерге жетуге, жаңа техниканы меңгеруге, кәсіби қызметтерді табысты орындауға, отбасылық өмірді, яғни балаларды тәрбиелеуді ұйымдастыруға және әр түрлі тұрмыстық мәселелерді шешуге қажетті білім мен дағдыны қамтамасыз ететін білім беру нәтижесі.

Функционалды сауаттылық деңгейі «Қазіргі заманғы адамның білуі және қабілетті болуы тиіс» деген теңеумен айқындалып және мәдени, аймақтық дамуды есепке ала отырып, әрбір мемлекет үшін анықталды.

В.В.Маскевич пен С.А.Крупник, қызметтік сауаттылық функционалды сауаттылық жөніндегі ұғымда ерекше орын алады: анықталмаушылық жағдайында қызметтің қарапайым акттерін жүзеге асыру, қарым-қатынасты іске асыру, жеке қызмет-

тік мақсат пен тапсырмаларды қою мен өзгерту қабілеттілігі деп тұжырымдады. Сауаттылықты жүзеге асыру ол болмаған жағдайда ғана анықталады. Функционалды сауаттылық қоғамдық қарым-қатынасты дамытады. Осы жерде функционалды сауаттылықтың өзектілігі қойылады: халық, елдер және мәдениетті жоғалтқан уақыттың орнын толтыруға, алда тұрғандарды қуып жетуге мәжбүрлік.

Функционалды сауаттылық (лат.- бағыт) адамның өзіне жүктелген немесе өз еркімен қабылдауға дайын функцияларын орындау дәрежесі.

Функционалды сауаттылық мәселелері жөнінде заманауи психологиялық-педагогикалық ғылымда жүргізілген зерттеулер теориялық және практикалық көзқарас тұрғысынан көптеген ғалымдардың еңбектерінде сипатталған. А.М.Имашев, Т.И.Акатова, О.Е.Лебедев, Л.И.Полищук, С.Ю.Черноглазкин өз зерттеулерінде болашақ мұғалімдердің функционалды құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесін қарастырды.

Функционалды сауаттылық халықтың әл-ауқаты мен тұтастай мемлекетті алғандағы әлеуметтік-экономикалық құбылыс болып табылады. Зандылыққа сай, XX ғасырдың ортасынан бастап, функционалды сауаттылық халықаралық ұйымдардың көзіне түсті, 1990 жыл ЮНЕСКО-мен сауаттылықтың халықаралық жылы болып жарияланды, БҰҰ бұл ұғымды кеңірек түсіндіру мақсатында 2003-2012 жылдарды сауаттылықтың он жылдығы деп жариялады. Шартты түрде функционалды сауаттылық деңгейі мына тұжырымда айтылады: «Қазіргі заманғы адамның білуі және жасай алуы тиіс» және әрбір ел үшін мәдени және ұлттық құндылықтар негізінде анықталды.

Адамдар функционалды сауаттылықты хронологиялық шекараларды ұлғайтудың арқасында меңгереді, функционалды сауаттылықтың бастамасы тұрақты ұлғаю үрдісіне ие. Оқушылардың функционалды сауаттылығын қалыптастыру болашақ студенттердің, мамандардың құзыреттіліктерінің алға қарай дамуы үшін негіз болады. Осылайша, зерттеудің өзектілігі функционалды сауаттылық деңгейін жоғарылату қажеттілігін сезінген бітірушінің қажет екендігімен анықталады, яғни дағды деңгейін жоғарылату, ақпаратты қолдана білу, қызметтің жалпылама мақсаттары мен міндеттерін өз бетінше қоя білу және қалыптасқан қарым-қатынас жүйесіне тез бейімделу.

Атап айтсақ, функционалды сауаттылық мәселелерін білім берудің философиясы деңгейінде Б.С.Гершунский, В.В.Мацкевич, С.А.Крупник, үздіксіз білім беру аспекті ретінде С.А.Танган, И.А.Колесникова, құзыреттілік тәсіл тұрғысынан А.В.Хуторской, О.Е.Лебедев зерттеген.

Функционалды сауаттылықты теориялық және практикалық зерттеу көптеген ғалымдардың жұмыстарында көрініс тапты: Л.М.Перминова, О.Е.Лебедев – оқушылардың функционалды сау-

аттылығын қалыптастыру технологиясы; Л.Н.Полищук – технологиялық типтегі функционалды сауаттылықты қалыптастыру; В.А.Ермоленко, Р.Л.Перченков, С.Ю.Черноглазкин жалпы, кәсіби және қосымша білім беру жүйесінде функционалды сауаттылықты қалыптастыру технологиясын жасады; Н.Н.Сметанникова функционалды сауаттылықты оқу сауаттылығының стратегиялық тәсілі шеңберінде зерттеді; болашақ мамандарды кәсіби тұрғыдан дайындауға байланысты мәселелер Г.З.Адилгазинов, Г.К.Ахметова, Н.П.Албытова, Б.Әбдікәрімұлы, С.Ә.Әбдіманапов және т.б. ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған. Сонымен қатар, зерттеушілердің тұрақты қызығушылығына қарамастан, оқушылардың құзыреттілігін дамытуға әсер ететін, функционалды сауаттылықты қалыптастыру мәселесі педагогикалық ғылым мен практикада әлі де кең қолданыс таппады [3].

Функционалды сауаттылық – бұл қолданбалы білім негізінде әр түрлі қызметтік ортада стандартты тұрмыстық тапсырмаларды шешу қабілеттілігімен сипатталатын білімділік деңгейі. Функционалды сауаттылық ережелер, нормалар, тәсілдер, бұл ережелерді түсіну мен оларды сақтау дайындығы негізінде жатқан білімді меңгеруді ұсынады. Функционалды сауаттылықты меңгеру процесінде шешілетін тапсырмалардың келесі түрлерін бөліп қарастыруға болады: қоғам алдында балаларды дұрыс өмірлік ұстанымға, кез-келген жағдайда өзіндік ойының болуына, өз дербестігін сақтай алуға үйрету мәселесі түр. Балалардың күрделі жағдаяттарда өмірге бейімделген болуы және ондай жағдайлардан өзінің шыға білуі маңызды. Аталған тапсырмаларды шешуге қабілетті, шешуші факторлардың бірі тұлғаның креативтілігін дамыту болып табылады. Білім беру мазмұнының барлық компоненттерін кешенді жүзеге асыру қажеттілігі мен оқушы тұлғасының жан-жақты шығармашылық өзіндік дамуына педагогикалық процесстің бағытталуы оқыту функцияларын негіздейді: білімдік, тәрбиелік және дамытушылық. Сонымен қатар, білім беру функциясы көлемнің ұлғаюымен, яғни дамытушылық – құрылымдық күрделенуімен, ал тәрбиелік – қарым-қатынасты қалыптастырумен байланысты [4].

Функционалды сауаттылық дегеніміз - танымдық, эмоционалды және мінез-құлық дағдылары мен іскерліктерінің қатары, олар адамдарға мүмкіндік береді:

- тұлға ретінде өмір сүруге және жұмыс істеуге;
- өз әлеуетін дамытуға;
- маңызды және негізгі шешімдерді қабылдауға;
- өз өмірі мен қоғамның сапасын жақсарту үшін қоршаған ортада және қоғамда (жергілікті, ұлттық, жаһандық) тиімді жұмыс жасауға [5].

Функционалды сауаттылық концепциясына негізделген танымал халықаралық бағалау зерттеулерінің бірі - Экономикалық ынтымақтастық

және даму ұйымы (ЭЫДҰ) өткізген 15 жастағы білім алушылардың білім жетістіктерін бағалайтын халықаралық зерттеу (Program for International Student Assessment - PISA) болып табылады. 15 жасар жеткіншектердің мектепте оқып жүрген кезде алған білімдері арқылы ойлау белсенділігін дамытып, білімі мен біліктіліктерін өмірдің жаңа жағдайында пайдалана білуге қажеттілігі туындайды. Бұл міндеттердің жүзеге асуы оқушылардың шығармашылық іс-әрекеттерін оңтайлы ұйымдастыруға тікелей байланысты. Мектеп оқушысы жаңаша өмір сүріп қоймай, қоғамның әлеуметтік, құқықтық, экономикалық нормаларын меңгере отырып, қоғаммен тығыз байланыста болуын дамыту керек.

PISA арқылы тестілеу барысында функционалды сауаттылық үш жақты бағаланады: оқу сауаттылығы, математикалық және жаратылыстану сауаттылығы. Зерттеу циклды жүргізіледі (үш жылда бір рет). Әрбір циклде функционалды сауаттылықтың қандай да бір түріне көңіл бөлінеді.

2009 жылы Қазақстан алғаш рет PISA зерттеуіне қатысты. Зерттеу нәтижелеріне қарағанда, қазақстандық оқушылардың үлесі:

1) күрделі оқу мәтіндерін қолдану және олардың көмегімен күнделікті жағдаяттарға назар аудару оқу сауаттылығын зерттеуге қатысушылардың санынан 5 %-ды құрайды (ЭЫДҰ елдері бойынша орташа көрсеткіш - 28,6 %);

2) нақты жағдаяттарға арналған нақты модельдермен тиімді жұмыс жасау, әр түрлі тапсырмаларды дамыту мен интегралдау бойынша математикалық сауаттылықты зерттеуге қатысушылардың 4,2%-ын құрайды (ЭЫДҰ елдері бойынша орташа көрсеткіш – 16 %);

3) жаратылыстану ғылымдарының ролі жөнінде қорытынды жасауды талап ететін жағдаятпен тиімді жұмыс жасау, әр түрлі жаратылыстану пәндерінен түсінікті талдау және біріктіру және бұл түсініктерді өмірлік жағдаяттарға үздіксіз қолдану бойынша жаратылыстану сауаттылығын зерттеуге қатысушылардың санынан 3,6%-ды құрайды (ЭЫДҰ елдері бойынша орташа көрсеткіш – 20,5 %).

Осылайша, Қазақстанның PISA-ға қатысу нәтижелерінің көрсетуі бойынша, республиканың жалпы білім беретін мектептерінің педагогтері күшті пәндік білімді бергенмен, оларды нақты, өмірлік жағдаяттарға қолдануды үйретпеген.

Функционалды сауаттылық мемлекетпен және халықпен байланысты әлеуметтік-экономикалық құбылыс болып табылады [6].

Сонымен қатар, болашақ физика мұғалімдерінің функционалды сауаттылығын қалыптастыру үшін:

- функционалды сауаттылықтың мәнін анықтау;
- функционалды сауаттылықты қалыптастыру мәселесін шешудегі отандық және шетелдік тәжірибелерді талдау;
- функционалды сауаттылықтың негізгі ұғымдары мен принциптерін анықтау;
- физика сабақтарында функционалды сауаттылықты қалыптастыру шарттарын анықтау.

Сонымен, функционалды сауаттылық – субъектінің сапалы жаңа, қайталанбас, ерекше және керемет кәсіби құзыреттілігі және оның кәсіби-құзыреттілік қызметтегі кәсіби-педагогикалық шеберліктен көрінуі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты», Астана, Ақорда, 2012 жыл.

2. Оқушылардың функционалды сауаттылығын дамыту бойынша 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары <http://www.inform.kz/rus/article/2478586>

3. Краевский В.В. *Методология педагогического исследования*. — Самара: Изд-во СамГПИ, 1994. 186 с.

4. Леонтьев А.А. *От психологии чтения к психологии обучения чтению // Материалы 5-й Международной научно-практической конференции (26-28 марта 2001 г): в 2 ч. – Ч.1/под. ред. И.В.Усачевой. – М, 2002*

5. *Как расширить функциональную грамотность учеников на уроке физики* <https://sabaqtar.kz/phizika/3857-kak-rasshirit-funkcionalnuyu-gramotnost-uchenikov-na-uroke-fiziki.html>

6. Е.Г.Макарова «Формирование функциональной грамотности как основа развития учебно-познавательной компетентности школьников в процессе изучения физики» <http://worldofteacher.com/1162-123.html>

Байымбетова Жүзімкүл Арзымбетқызы

ф.ғ.к., доцент, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты

Тұрысқұлов Өмірәлі Жүсіпұлы

п.ғ.к., доцент, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты

Байбатшаева Айдайқыз Еркінбекқызы

п.ғ.к., доцент м.а., Шымкент, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

***Түйін.** Мақалада жоғары сынып оқушыларына кәсіби бағдар берудің психологиялық-педагогикалық аспектілері туралы қарастырылған.*

***Түйін сөздер:** кәсіби бағдар, кәсіптік іс-әрекет, мотив, әлеуметтік психологиялық, ғылыми-жаратылыстану, гуманитарлық, еңбек және дене дайындығы.*

***Резюме.** В статье рассматриваются психологические и педагогические аспекты профессиональной ориентации для старшеклассников.*

***Ключевые слова:** профессиональная ориентация, профессиональное действие, мотив, социальные психология, естественные науки, гуманитарные науки, труд и физическая подготовка.*

***Summary.** The article of high school students professional guidance is provided on the psychological of aspects*

***Keywords:** professional orientation, professional action, the motive, psychological, social and natural science, humanities, labor and physical training.*

Әлемдік білім беру кеңістігіне бағытталған білім берудің негізгі мақсаты білімді меңгеріп қана қоймай, білік пен дағды арқылы дербестік, ізденімпаздық, дені сау, өзгермелі жағдайда білімді де білікті жасөспірімдерді жан-жақты жеке тұлға ретінде даярлау. Осы мақсаттарды іске асыруда бүгінгі мектеп оқушыларына қойылып отырған мәселелер күн сайын талаптануда. Өйткені келешек қоғамымыздың басты тұлғасы бүгінгі мектеп оқушылары. Сондықтан мектепте берілетін кәсіби бағдар жұмыстарының бүгінгі күні маңызы зор болып табылады.

Еліміздегі жоғары мектептің негізгі міндеттерінің қатарында болашақ мамандарға білім беріп қана қоймай, олардың тұлғалық мотивтеріне қозғау салу, өзін-өзі жетілдіруге ұмтылыстарын қалыптастыру ескеріледі. Іс-әрекеттің нәтижелі болуына алдымен факторлар ықпал ететінін айтатын болсақ, осы факторлардың қатарында мотивациялар, ерекше тоқталуды қажет етеді. Жеке тұлғаның іс-әрекетіндегі мотив оның әрекетінің қозғаушысы, әрекетінің себебі болып табылса, ал кәсіптік іс-әрекетте мотив оның қажеттілігінің себебі ретінде қарастырылады.

Тұлғаның қажеттіліктері, мотивтерімен кәсіби даярлықтары оның қозғалыстарының бағыттарын айқындайды. Кәсіптік іс-әрекет мотивтері – кәсіптік іс-әрекеттің бағытын және белсенділігін мазмұндық жағынан айқындап, тиімді болуына ықпал етеді. Көптеген психологтар мотивтердің қызметкерлердің кәсіби деңгейін белсенді ететін және жоғарылататын фактор қатарында болатынын айтса, кейбір зерттеушілер мотивтерді, ең алдымен, адамның алға қойған мақсатымен байланысты екенін айтады.

Кәсіптік іс-әрекет мотивтері туралы айтқанда, оны түрлі жағдайларда қарастыруға болады: жеке тұлғаның қабілеттеріне байланысты, тұлғаның жеке ерекшеліктері мен қызығуларына байланысты, тұлғаның қарым-қатынасына және қажеттіліктеріне байланысты.

Г.А.Кәрібаева зерттеулерінде мотивтер туралы жан-жақты қарастырылып, «адамның бар қимылы мотивтерден туындайды, ол қандай да болсын мәселені шешеді және адамның қоршаған ортаға деген белгілі бір қатынасын бейнелейді» деп анықтама беріледі. Әлеуметтанушы ғалым Д.И. Зюзиннің пікірінше, жоғары білімді «маманның моделі» төрт бағытты қамтиды: кәсіби, әлеуметтік, идеялық-саяси, әлеуметтік психологиялық.

Жалпы білім – оқушылардың ғылым негіздерін игеру процесі және нәтижесі. Жалпы білім мазмұнына оқылатын пәндердің негізгі үш циклы: ғылыми-жаратылыс, гуманитарлық, еңбек және дене дайындығы.

Ғылыми жаратылыс пәндер (физика, математика, химия, биология т.б.) табиғат заңдылықтары жайында оқушыларға терең білім береді, олардың ойлау қабілеттерін дамытудың негізгі құралы болады. Гуманитарлық пәндер (тарих, әдебиет, қоғамтану, экономикалық география, түрлі тілдер) оқушыларды қоғамның даму заңдарымен таныстырады. Әр түрлі тілдер қоршаған шындықты танудың, ойлау аппаратын дамытудың, қарым-қатынас жасаудың құралы. Гуманитарлық білім беруде тарих, әдебиет, музыка, ән, бейнелеу өнері үлкен роль атқарады. Олар оқушылардың эстетикалық талғамын, адамгершілік сезімін қалыптастырады.

Еңбек және дене шынықтыру пәндері оқушылардың денсаулығын нығайтады, түрлі іс-әрекеттерінің процесінде олар іскерлікке, дағдыға иемденеді. Еңбек сабақтары кәсіптік сабақтары кәсіптік бағдар беру ісіне болымды әсер етеді.

Сонымен, оқушылар ғылыми бөлімдер жүйесін меңгере отырып, құбылыстардың мәнін түсінеді, ғылыми-зерттеу әдістері және ғылымның даму тарихымен танысады, табиғаттың және қоғамның әділетті даму заңдарын таниды.

Жалпы білім, политехникалық және кәсіптік білімнің негізгі және олармен өзара тығыз байланысты. Политехникалық білім берудің мәні өндірістің барлық процестерінің негізгі принциптерімен таныстыру.

Қазіргі жағдайда оқушыларға политехникалық білім беру радиотехниканың, кибернетиканың және телемеханиканың, атомдық энергетиканың, генетиканың т.б. ғылым мен техника салаларының соңғы жетістіктеріне байланысты.

Жалпы білім беретін орта мектептің (үшінші саты, 10-11 сыныптар) өзінде теориялық және лабораториялық сабақтарда ғылым мазмұнының политехникалық деңгейін көрсету; осы заманғы электрондық есептеу техникасын оқыту және бақылау машиналарын, компьютерлерді оқыту процесінде кеңінен қолдану; әр түрлі мамандықтар бойынша еңбекке баулу.

Мектепте политехникалық білім беруді іске асырудың басты жолдары:

1. Жаратылыс-математика пәндері және политехникалық білім беру «Өндіріс негіздері. Мамандық таңдау», «Есептеу техникасы және информатика негіздері» жаңа пәндері бойынша оқушыларды қазіргі заманғы өндірістің негіздерімен таныстырып, оларға қажетті білім беру.

2. Оқушыларды сабақ процесінде түрлі оқу аспаптары, препараттар, электротехника, компьютер және ЭВМ сияқты жаңа құралдармен таныстырып, оларды жұмыс істей білуге үйрету, дағдыландыру.

3. Лабораторияларда, оқу кабинеттерінде, шеберханаларда, оқушылардың өндірістік бригадаларында, мектепаралық оқу өндірістік комбинаттарында жүргізілетін практикалық және эксперименттік жұмыстар арқылы оқушылар қазіргі заманғы ғылымның және өндірістің негіздері жөнінде түсінік алады, практикалық іс-әрекетінде, мамандықты таңдап алуға даяр болады.

4. Мектепте және сыныптан тыс жұмыстардың барысында оқушылардың техникалық қабілетін дамыту.

Сонымен, жалпы, политехникалық білімнің және еңбекке оқыту негіздері мектепте салынуы қажет, өйткені, ғылыми техникалық процес өндіріске ЭВМ-ді, компьютерлерді, роботтарды қайта енгізу қайта құру кезеңінде жалпы орта білім беру ісіне көтеріңкі талаптар қояды.

Біздің елімізде кәсіптік білім берудің екі сатысы бар: орта мамандар даярлайтын арнайы оқу орындарын (әп түрлі техникумдар, училишелер), жоғары мамандар даярлайтын оқу орындары (институттар, университеттер, академиялар және жоғары кәсіптік-техникалық училишелер).

Арнайы орта және жоғары оқу орындарында кәсіптік білім беру мазмұны бір-бірімен өзара байланысты үш бағытта құрастырылады:

а) мамандыққа байланысты теориялық білім беретін арнайы пәндер;

б) практикалық білім –кәсіптік шеберлікті меңгеру;

с) жаратылыс-математикалық және гуманитарлық ғылымдардың негіздерін меңгеру.

Кәсіптік білімнің негізі – жалпы және политехникалық білім. Осы білімнің негізінде арнайы орта және жоғары оқу орнын бітіретін мамандардың жалпы ғылыми даярлығы кеңиді, сауаттылығы артады, өз мамандығын терең меңгереді.

Қазіргі кезеңде еңбектің одан ірі өзгеруі адамдардың білімімен кәсіптік даярлығына жоғары талаптар қояды. Осы талапқа сәйкес 1986 жылдан бастап білім берудің бірыңғай жүйесі құрылды. Бұл жүйеге мектепке дейінгі тәрбие, жалпы білім берудің даярлығы, кәсіптік оқыту, жоғары білім, мамандықты көтеру жатады.

Оқу орнын бітіргеннен кейін әрбір маман курстарда, мамандықты

көтеру институттарында оқып, өз мамандығын жетілдіреді. Сонымен, әрбір адам өз білімін үздіксіз толықтырады, оның өз бетімен білім алуына мүмкіншілік туады.

Кәсіптік бағдардың негізі оның ішінде өндіріс процесінің барлық ғылыми негізі жатқан, еңбек дағдысын меңгеруге жағдай жасалатын, қарапайым еңбек құралын пайдаланудың іскерлігін, оқушыларды өнімді еңбекке тарту, яғни политехникалық оқу болып табылады. Оқушыларды мамандықты саналы таңдауға дайындауда жалпы білім беретін пәндердің үлкен мәні бар. Жалпы пәндерді оқу процесінде негізгі тапсырманы бөліп қарастырған жөн; оқу пәндеріне және осы пәндерге жақын кәсіптерге тұрақты қызығуды дамыту және осы кәсіптерге сай икемділіктерді дамытып, ұйымдастыру, кәсіптік қызығуларды, икемділіктерді дамытып, ұйымдастыру кәсіптік қызығуларды, икемділіктерді, мүмкіндіктерді дамытуды кластан тыс және мектептен тыс жұмыстарда мүмкіндіктер жоғары. Айрықша кәсіптік бағдар мүмкіндіктері арнайы мектептерде белгілі бір пәнді тереңдетіп оқыту мектептерде, оқу-өндірістік комбинаттарда жасалған.

Бағдарламаның оперативті бөлімінде, қалай оқушы тәрбиелеу және дамыту, кәсіптік консультацияны және кәсіптік ақпаратты қалай ұйымдастыру, мектеп бітірген соң оқу және жұмыс нәти-

желерін тіркеу және талдау жолдары дәлелденіп нақтыланды.

Оқушылардың мүмкіндіктері оқу және кәсіптік қызығулықтары әр-түрлі факторлардың әсер ету нәтижесінде құралады. Егер оның бәрі оң болса, онда шешуші фактор болып оқу және тәрбие беру деңгейі, мұғалімнің жеке қасиеті, оқу материалдық базасы.

Әрбір пән мұғалімі;

- нақты кәсіптік бағдарды іске асырады;

-сыныпта оқушылар арасында жолдастық қатынастарды реттейді;

-оқушылардың дүниетанымын, сенімін, моралдық, психологиялық

сапасын, дамытады және реттейді;

- оқушыларды оқытады және кәсіптік бағдар сұрақтары консультация береді, оқушылардың белгілі бір еңбек саласына және оқу пәніне қызығуын тудырады және осы қызығуларды одан әрі дамыту үшін ұсыныстар береді;

- қандай да бір тақырыпты өту барысында мұғалім тақырыбына сай ауыл шаруашылығы және мәдениеті саласына және оған байланысты мамандықтарды сипаттайды, белгілі мамандардың жұмысымен жетістіктері туралы әңгіме етеді;

- пәндік, көркемдік және техникалық үйірмелерде, курстарда дарынды икемділіктері, жоғары оқушыларды сабаққа одан әрі тарта түседі;

- оқушыларды толғандырып жүрген сұрақтар, мәселелер бойынша жеке әңгіме өткізу және ұсыныстармен көмектесу.

Оқушылардың өміріне кәсіптік бағдарды енгізу үшін оны мектепте белгілі бір ұйым немесе оны жүйелі басқару керек. Оқушыны мамандықты саналы таңдауға дайындауды тек директор немесе оның оқу-тәрбие жұмыстары орынбасары ғана емес арнайы кәсіптік бағдар кеңесі, пән мұғалімдері, ата-аналар, қоғамдық ұйымдар мүшелері, мектеп дәрігері басқарады. Мектепте кәсіптік бағдар қызметін бүкіл педагогикалық ұжым және кәсіптік бағдар кеңесі жүргізеді. Кәсіптік бағдар кеңесі кәсіптік бағдардың барлық жоспарын тексеріп, бағалайды, оны бір жүйеге келтіреді, кәсіптік ақпаратты ұйымдастырады, кәсіптік консультацияны басқарады, мектеп төңірегінде сабақтар мен түрлі шараларды өткізуді жоспарлайды және т.б. жұмыстарды жүргізеді. Жыл бойы әрбір пән мұғалімі «өзінің оқушысын» 5-10 мамандықпен таныстыруы қажет. Оқушыларды барлық мамандықтармен таныстырудың қажеті жоқ. Бірнешеуімен ғана бірақ оның өзін терең таныстыру керек.

Оқушылардың еңбек және кәсіптік оқу мазмұны - оқушылардың кәсіптік бағдарының басты құралы.

Мектепте кәсіптік бағдар жұмысын жүргізуде пәндер арасында еңбек сабағының мүмкіндігі жоғары. Еңбекке оқыту сабағының теориялық

бөлімін оқушыларды материалдық өндірістегі кәсіптермен, ауыл-шаруашылығының салаларымен таныстыруға қолдануға болады. Бірақта бұл жұмыс егер кәсіптік бағдар материалы сабақ тақырыбымен тығыз байланысты болса ғана тиімді, ал информация кәсіптік өсу мүмкіндіктері, еңбек шарттары кәсіптік адамға қоятын талаптары оның таралуы туралы мазмұнды қамтыса, яғни кәсіптік бағдар материалы еңбек сабағы барысында сабақтың теориялық және практикалық бөлімінде елеулі орын алады.

Мектеп шеберханаларында, оқу - тәжірибе бөлімдерінде, практикалық жұмыс және практика өту барысында жұмысшы кәсіптермен таныса отырып іскерлік пен дағдыны қалыптастыра бастайды және өзінің кәсіптік қызығуын, икемділіктерін дамыта отырып, өзінің сол немесе басқа мамандықты таңдауға дайындығын тексереді.

I - IV сыныптарда еңбек сабағында қазіргі кезде қағаздан, картоннан, пластилиннен, табиғат материалдарынан т.б. оңай бұйымдар жасайды.

V - VII сыныптарда еңбекке оқыту мазмұны жеткіншектердің кәсіптік бағдарының дамуына және VIII -XI сыныптардан ары қарай кәсіптік оқуға жақсы база болып саналады.

VI - VII сыныптан бастап-ақ берілген кәсіп бойынша еңбек мазмұнын осы кәсіптегі адамдар қандай салаларда жұмыс істеп жатыр, еңбекке жарамдылығы және пәндері, олардың шығарып жатқан өнімдері, қазіргі өндірістегі кәсіптің маңыздылығы туралы мақсатты түрде кәсіптік дамуы туралы мәлімет келтіріп оның дамуы туралы әңгіме өткізу.

VIII - IX сынып үшін жоғарыдан бөлек мынандай ақпараттарды беру керек: еңбек шарты, берілген мамандықтың жұмысшысы қандай арнайы іскерлік пен дағдыны, жалпы техникалық жалпы еңбектік білімді меңгеру керектігін, кәсіптің адамға қоятын гигиеналық сипатын, психофизиологиялық талапты, еңбек ақы төлеу жүйесі, кәсіптің дайындық және квалификациялық көтерілу жүйесімен таныстырылып өтілуі қажет.

Еңбек сабағындағы кәсіптік бағдар жұмыстарына VIII - IX сыныптарда көптеп көңіл бөлу қажет, оларда бұл кезде қай кәсіпті таңдап, қайда барып оқысам деген сұрақ туындайды. IX сыныпты бітірген оқушының біраз бөлігі мектепте қалып оқуын X -XI сыныпта ары қарай жалғастырады және белгілі бір өзінің психофизиологиялық ерекшелігіне сай (дайындық) кәсіп меңгере бастайды. Мамандық таңдауда немесе өзінің болашақ кәсіптік іс-әрекет сферасын оқушы IX сыныпта таңдап қоюы қажет. Ол үшін мұқият (тиянақты) дайындалу керек. Осы мақсатта VII - VIII сыныптарда (VIII - IX) алынып тасталған «Өндіріс негіздері», «Мамандық таңдау» факультатив курстары қайта енгізілуі керек.

Кәсіптік бағдар мақсаты мазмұнының үлкен мүмкіндіктері Х - ХІ сынып кәсіптік оқыту бағдарламалары бар. Мысалы, қазіргі кезде програмист, жас юрист, кіші медбике, және т.б. мамандықтар бар. Кәсіптік оқуды және кәсіптік жеке қызығушылығымен таңдай отырып оқушы таңдауын өзінің болашақ кәсіптік іс-әрекетімен байланыстырады.

Мамандықты оқушы қызығып, қоғамның сұранысына сай және белгілі бір білім көлемін (мамандыққа сай) меңгерсе ғана біз оны саналы таңдау деп айта аламыз.

Көптеген жұмысшы мамандығы ішінен оқушыларға тек біреуін өзінің икемділіктері мен қызығушылығы барын таңдап алу керек.

Еліміздің бүгінгі мен ертеңі тізгіні бар жастардың қолында. Олар қандай адамдар, олардың білім деңгейі, ақыл-парасаты, азаматтық қыры, халыққа сіңіріп жатқан еңбегі қай дәрежеде? Көп

жағдайда адам өзінің рухани негізін отбасынан, балабақша, мектеп, жоғарғы оқу орнынан алады. Бірақ мұның бәрі бастама, адам өзін-өзі өмір бойы тәрбиелейді, білімін тереңдетіп одан әрі дамытып отырады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Жолмұқан Түрікпенұлы. *Кәсіптік бағдар.* -Алматы: Санат, 1995

2. Әубәкіров Мақсат. *Мектептегі кәсіптік бағдар.*//Қазақстан мектебі №3,2013.

3. М. Құдайқұлов, С. Құдайқұлов, Т.Мәмбетәлиев. *Нарықтық кәсіпкерлікке баулудың бастаулары.* «Қазақстан мектебі», 2008.

4. А.Асанбаева. *Қазіргі кездегі бейінді оқытуды ұйымдастырудың өзекті мәселелері.* «Білім әлемінде», №1, 2008

Уразбаев Куанышбек Баимбетович

кандидат филологических наук, доцент кафедры «Английской филологии»
Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмета Ясави,
г. Туркестан, kuanyshbek_u@mail.ru

Камал Дилноза Баходирқызы

магистрант МКТУ им. Х.А.Ясави, г.Туркестан, Түркістан қаласы, Dilnozahon.Kamalova@mail.ru

О НАУЧНОЙ СФЕРЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И НАУЧНОМ ВИДЕ ОБЩЕНИЯ

Резюме. В данной статье рассматривается понятие языка науки, которое обслуживает речевую коммуникацию в научной сфере деятельности человека и процесс выведения научного знания. А также рассматриваются различные типы деятельности.

Түйін. Бұл мақалада ғылым саласында қарым – қатынас жасаудың әр – түрлі үлгілері мен ғылым тілі түсінігі қарастырылады.

Summary. In this article the concept of language of science which serves speech communication in a scientific field of activity of the person and process of removal of scientific knowledge is considered.

Являясь одним из основных инструментов, средств познания действительности, язык науки выступает и в качестве самостоятельного объекта научного изучения. Данное понятие - язык науки - многомерно и полифункционально, так как включает в себя не только традиционные функционально-стилистические параметры научного стиля речи, но и элементы внутренней структуры языка (морфологии, морфемике, синтаксиса и др.). Специфика его, как известно, в том, что он обслуживает речевую коммуникацию в научной сфере деятельности человека и процесс выведения научного знания, что связано с особой функцией языка - когнитивной. Кроме того, язык науки, участвуя в речепроизводстве и продуцировании научных текстов, выполняет еще и коммуникативную функцию во временном пространстве, то есть служит одним из основных способов хранения научного знания во времени и пространстве, или выполняет кумулятивную функцию.

По определению Н.К.Рябцевой, «научный текст - это не только отдельный стиль с хорошо описанным набором свойств (объективность, точность, ясность и пр.), но, в первую очередь, особым образом организованное изложение, главную роль в котором играет его автор - субъект знания и познания» [1, 10]. Научные тексты абсорбируют в себе огромный комплекс научной информации по различным отраслям знания, которая благодаря им может быть доступна каждому человеку через любой отрезок времени независимо от расстояний. Преимущество науки обеспечивает ее функционирование как особого вида «социальной памяти» человечества, теоретически кристаллизирующей прошлый опыт познания действительности и овла-

дения ее законами.

Любая деятельность человека, в том числе и научная, может быть представлена и рассмотрена как непрерывный процесс смены целенаправленных действий, ситуаций или коммуникативных актов, в которых речевые намерения участников определяют как характер сообщения, так и характер восприятия конкретной информации. Познавательная и кумулятивная функции, через которые описывается процесс накопления и сохранения знаний в различных языковых и речевых проявлениях, являются важным звеном, характеризующим статус языка науки. Весь комплекс перечисленных факторов принято относить к экстралингвистическим факторам, определяющим различные типы внутриязыковой дифференциации (социолингвистические, стилистические и т.д.). Исследователи выделяют в данном случае два типа факторов: первичные и вторичные [2; 3; 4; 5; 6].

К первичным, или главным, принято относить:

- общественную сферу общения;
- содержание и тему общения;
- цели и задачи общения;

Ко вторичным, или второстепенным, относятся такие характеристики коммуникативного акта, как:

- условия и обстоятельства общения;
- спонтанность/подготовленность речи;
- социальный статус участников;
- характер межличностных отношений;
- эмоциональная целеустановка коммуникантов

и т.д.

Очевидно, что все перечисленные характеристики тесно связаны с определением «общественной сферы общения», в конкретном случае с описанием научной сферы общения, как базового методологического понятия при изучении языка науки.

Признание таких понятий, как «сфера деятельности», «сфера общения», терминами требует их недвусмысленного, точного толкования, однако в настоящее время отсутствует четкая их дефиниция, что в определенной мере является свойством многих общенаучных терминов единиц гуманитарных областей знания. Традиционно понятие «сфера» связывают с синонимичным ему «область» (что с лингвистической и с функциональной точки зрения является не совсем корректным). В совре-

менной философии и социологии лексема сфера чаще всего сочетается с термином деятельность, который применяется для характеристики сознательных целенаправленных действий как индивидуума, так и отдельных социумов. Понятие деятельности в философии тесно связано с такими понятиями, как субъект деятельности (= личность), объект деятельности (окружающий мир, его явления), результат деятельности, цель деятельности. Термин «сфера деятельности» классифицирует более широкое понятие «деятельность», дифференцируя его как на основе целеполагания, так и на основе способа осуществления. Так, по форме осуществления можно выделить ментальную, эмоциональную, физическую и речевую деятельность, которые следует рассматривать как совокупность однотипных, сходных по способу осуществления действий. На основе целеполагания выделяют такие типы деятельности, как социальная (социально-экономическая, социально-политическая и пр.), политическая, торговая, промышленная, научная, учебная и другие. Эти типы вычлениют на основе общности или приоритетности целей, для достижения которых человек производит различные по способу осуществления виды действий. В зависимости от результата деятельности можно выделить продуктивную и репродуктивную деятельность. Однако следует заметить, что действия могут быть мотивированы некоторым множеством целей, тогда сфера деятельности, в которой совершается определенная последовательность действий, находится на пересечении двух или нескольких сфер, что не противоречит статусу данного понятия в социологии.

Наука, безусловно, является сферой человеческой деятельности, сферой социально значимой, протекающей на основе исчислимого количества целей и характеризующейся определенным набором действий, наиболее частотными из которых следует признать ментальные действия. Специфичным же для данной сферы является тот факт, что результат научной деятельности лишь тогда становится социально значимым, когда он может быть охарактеризован с позиций признания/непризнания его обществом, когда он находит свое выражение в высказывании, определенным образом оформленном тексте, содержащем описание объекта исследования или описание способа или последовательности мыслительных операций, логически связанных и подводящих к определенным выводам. В этом плане наука имеет много общего с такой сферой деятельности, как управление (государственно-правовое, межгосударственные отношения и под.), основным результатом которой является создание определенного документа, регулирующего правила осуществления действий; а также с искусством, в особенности художественной литературой. Однако по социальной значимо-

сти результаты научной и государственно-правовой сфер, искусства различны. Научная деятельность не столь социально ориентирована. Ее результаты могут быть оспорены, подвергнуты обязательной апробации, верификации и становятся информативно состоятельными лишь после признания их научной общественностью. Последнее не всегда является социально регламентированным, хотя это и возможно (например, тексты диссертаций, признание которых приводит к присвоению научных степеней и званий, то есть изменению социального статуса лица - исполнителя ментальных действий в научной сфере).

Результат научной деятельности принимается социумом тогда, когда соответствующий текст находит своего адресата, чаще адресатов, входит в определенный контекст, становится элементом целого множества текстов, с которыми он генетически связан отношениями следования, а также и сам является стимулом, причиной для создания других научных текстов, то есть для совершения ментальных действий в определенной области науки. С точки зрения логики следует, как нам кажется, различать научную деятельность как ментальный процесс - собственно размышления, совершение различных логических операций с понятиями, экспериментальная проверка результатов, поиск источников, анализ разрозненных фактов и совокупность результатов этой деятельности, множество научных текстов, в которых описывается или излагается процесс выведения знания с точки зрения доказательности, логической верности полученных результатов. Данное разграничение обусловлено специфической связью речевой и мыслительной деятельности.

Известный австрийский ученый К.Бюлер отмечает: «Феномен речи имеет множество разнообразных причин (или мотивов) и занимает значительное место в жизни людей. Даже одинокого путника в пустыне и грезящего во сне он не покидает полностью, но иногда он оставляет его онемевшим, причем как в не столь важные, так и в решающие моменты. Этот феномен, разумеется, не только сопровождает размышляющего в одиночестве и действующего молча, он постоянно возникает и в ходе взаимодействия между Я и ТЫ, или в объединении МЫ, где это бывает совершенно регулярно...

Я думаю, что высказанная Платоном в диалоге «Кратил» мысль о том, что язык есть *Organum*, служащий для того, чтобы один человек мог сообщить другому нечто о вещи, удачно схватывает суть дела. В том, что такие сообщения имеют место, нет никаких сомнений, и их привилегированное положение связано с тем, что все другие, или большинство других случаев можно добыть из данного основного путем дедукции; а в самом деле, языковое сообщение в своих основных чертах - это наиболее богатая форма проявления конкретного

речевого события» [7, 30]. На наш взгляд, ученому удивительно тонко удалось разрешить имеющееся противоречие: вне зависимости от того, в какой форме (вербальной или невербальной, символической, образной) осуществляется мышление, оно материализуется, становится социально значимым лишь после облечения его в вербальную форму. В данном случае уместно привести в качестве примера следующую ситуацию: как известно, авторское право устанавливается естественным путем с момента появления текста, мысли, формулы; однако это право вступает в силу лишь тогда, когда продукт мыслительной деятельности становится известным кому-либо, проходит апробацию в виде сообщения, публикации, доклада и т.п., то есть тогда, когда он, будучи вербализован, становится достоянием социума.

Таким образом, речевая деятельность представляет собой не только способ осуществления научной деятельности наравне с мыслительной; продукт речевой деятельности - текст - является одновременно и продуктом научной деятельности. Но так же как не любой текст является научным, так и не всякая ментальная деятельность приводит к научным результатам. Логические операции с понятиями, их синтез и анализ осуществляются любым человеком в различных сферах деятельности, отличает научную сферу деятельности именно целеполагание процесс выведения нового знания об окружающем мире, а также продуктивный характер деятельности. В последние столетия этот вид деятельности стал профессиональным, так как требует специальной подготовки, знакомства с общей ситуацией, с общим «контекстом» деятельности. В пользу этого говорит и все большая дифференциация научной сферы не только по отраслям знания, но и по целеполаганию: фундаментальная наука («чистая наука») стремится лишь к получению все новых сведений и знаний о мире, часто без детального осмысления их социальных последствий. Прикладная наука стремится к адаптации этих знаний к потребностям общества и применению, например, технологические науки, информатика; особой отраслью прикладной науки является научно-учебная деятельность, направленная на постоянное воспроизводство научных знаний.

На наш взгляд, применительно к лингвистике термин сфера деятельности скорее принадлежит к области прагматики и социолингвистики, трансформируется в понятие сфера общения (мотивировано от сферы речевой деятельности) и коррелируется с собственно лингвистическими терминами стиль и жанр. При этом понятие сфера деятельности в философии и социологии сужает более широкое понятие деятельность, вкладывая в него в данном случае следующее содержание - «тип деятельности», однако четкое определение содержания данного термина отсутствует. Близость отдельных за-

дач прагма и социолингвистики, с одной стороны, и стилистики - с другой, давно отмечена в научной литературе, особенно в лингвистике текста. В дополнение к этому отметим, что изучение некоторых проблем, традиционно включаемых в сферу компетенции стилистики, не только является неотъемлемой частью ряда социолингвистических исследований, но и составляет специфику некоторых лингвистических школ и направлений.

Номенклатура и исследование сфер общения во многом зависят от детального изучения поведения языкового коллектива. В отечественной лингвистике понятие «сферы общения» органически включается в понятие «функция языка», которое понимается как «выполняемая языком как важнейшим средством общения в различных сферах человеческой деятельности». Очевидно, что существует определенная связь между сферами человеческой деятельности и сферами общения, которым соответствует определенная номенклатура речевых ситуаций. Современная прагматика, сосредоточившись на изучении структуры речевой ситуации, до сих пор не ставит перед собой целей четкой дифференциации различных сфер общения, соответствующих определенным сферам человеческой деятельности. Этот круг вопросов остается в ведении функциональной стилистики, которая сосредоточилась в основном на изучении и описании функциональной нагрузки тех или иных элементов языка. Основное внимание прагматическая теория языка уделяет выделению и изучению типологических свойств ситуации общения, справедливо настаивая на ее универсальном характере. Важную роль в социологическом и прагматическом изучении этих понятий играют типичные для той или иной сферы общения характеристики: автор речи (частное лицо, официальное лицо), адресат (собеседник, массовая аудитория), тематика общения, целевая установка и пр.

Литература:

1. Рябцева Н. К. *Теоретическое и лексикографическое описание научного изложения: Межъязыковой аспект.* - М., 1996.
2. Вейхман Г. А. *О стилистической квалификации современного английского языка // Филологические науки.* 1958.- № 4. - С. 97-111.
3. *Формановская Н. И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения.*-М., 1998.
4. *Троянская Е.С. К общей концепции понимания функциональных стилей // Особенности стиля научного изложения.* - М., 1976. - С. 23-82.
5. *Разинкина Н.М. Некоторые общие проблемы изучения функционального стиля // Особенности стиля научного изложения* - М., 1976. - С. 83-104.
6. *Матвеева ТВ. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий.* - Свердловск, 1990.
7. *Бюлер К. Теория языка.* - М., 1993.

Жумабекова Галия Байскановна

к.п.н., доцент, зав.кафедрой МИОКазУМОиМЯим.Абылай хана, Алматы, zhuma_a@mail.ru

Головчун Алефтина Анатольевна

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ п.ғ.к., доцент, Қазақстан, Алматы қ, al_tina@inbox.ru

ПРОБЛЕМНО-КОММУНИКАТИВНЫЕ СИТУАЦИИ КАК ЕДИНИЦА ПРЕДМЕТНОГО СОДЕРЖАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Резюме. В статье рассматриваются методологические аспекты формирования профессионально-ориентированной компетенции будущего учителя иностранного языка на основе проблемно-коммуникативных ситуаций. Уточняется сущность технологии ситуационного анализа как единицы предметного содержания в подготовке будущего учителя иностранного языка в общеобразовательной школе. Определен конечный результат обученности – формирование субъекта межкультурной коммуникации, способного и готового вести профессиональное общение на межкультурном уровне. Предпринята попытка описания процесса моделирования ситуаций, представляющий собой структуру и ключевые интерактивные действия с целеполаганием и прагматической установкой. Представлены классификация и компоненты ситуации. Основные положения данной статьи актуальны, поскольку удовлетворяют требованиям современного конструктивистского подхода в области иноязычного образования. Прикладные аспекты статьи вносят посильный вклад в планирование и организацию профессионально-ориентированной деятельности будущих учителей иностранных языков на профильной ступени общеобразовательной школы.

Ключевые слова: проблемно-коммуникативные ситуации, профессионально-ориентированная компетенция, будущие учителя иностранного языка, профильная ступень школы

Түйін. Бұл мақалада коммуникативтік жағдайлардың негізінде болашақ шет тілі мұғалімінің кәсіптік бағдарланған құзыреттілігін қалыптастырудың әдістемелік аспектілері қарастырылады. Жалпы білім беретін мектепте болашақ шет тілі мұғалімін даярлауда мазмұнның бірлігі ретінде жағдайлық талдау технологиясының мәні көрсетілген. Тренингтің түпкілікті нәтижесі - мәдениетаралық қарым-қатынас тақырыбын қалыптастыру, мәдениетаралық деңгейде кәсіби қарым-қатынас жасау қабілеті. Мақсатты жағдайды сипаттау, яғни мақсаты мен прагматикалық қарым-қатынасы бар құрылым және негізгі интерактивті әрекеттер сипатталған. Жағдайдың классификациясы мен компоненттері ұсынылған, осы мақаланың негізгі ережелері өзекті болып табылады, өйткені олар шет тілін оқыту саласында заманауи сындарлы көзқарасты қанағаттандырады. Мақаланың қолданбалы аспектілері жалпы білім беретін мектептің мамандандырылған деңгейінде болашақ шет тілдерінің мұғалімдерінің кәсіптік-бағдарланған қызметін жоспарлауға және ұйымдастыруға ықпал етеді.

Түйінді сөздер: проблемалық-коммуникативтік жағдайлар, кәсіби бағдарланған құзыреттілік, болашақ шет тілі мұғалімдері, мектептің бейіндік деңгейі

Summary. The article deals with methodological aspects of professionally oriented competence formation among future teachers of foreign languages on the basement of problem-communicative situations. The essence of situational technology as a unit of subject matter in future teachers' preparation for secondary school has been confirmed. The result of teaching process is the subject of intercultural communication capable to conduct professional communication on intercultural level has been identified.

There was an attempt to describe the process of situation modelling, which is a structure with key interactive activities, pragmatic setting and purposes. The components of and classification of situations are presented. The basic assumptions of this article are topical as they satisfy the demands of modern constructivist approach in the field of foreign language education. The applied aspects of the article contribute, in a certain degree, to planning and organization of professionally oriented activity of future teachers of foreign languages in profile secondary school.

Key words: problem-communicative situations, professionally oriented competence future teachers of foreign languages, profile secondary school.

Введение

Содержание иноязычного образования представляется двумя блоками: процессуальным и предметным. Для предметного содержания профессионально-ориентированной подготовки будущего учителя иностранного языка определяющим является выбор когнитивно-лингвокультурологического комплекса, выделенный в рамках общепринятых коммуникативных сфер или сфер общения набор тематик, типичных ситуаций общения, набор тематико-текстовых единств [1].

Посредством коммуникативных комплексов создаются максимально благоприятные условия для формирования рецептивных (аудирования и чтения) и репродуктивных (говорения и письма) умений на большом объеме информационно насыщенных текстов по предмету общения. Единицей предметного содержания профессиональной подготовки учителя ИЯ является проблемно-коммуникативная ситуация (ПКС), выступающая одновременно и единицей содержания обучения. На особую роль ситуаций в современном педагогическом процессе обращает внимание И.Л. Бим, отмечая, что единицей обучения учебному предмету объективно является не единица иноязычного

материала (слово, типовое предложение, текст), а единица деятельности, т.е. акт взаимодействия учителя и обучающегося, опосредуемый материалом (или учебника и обучающегося при самостоятельной работе), когда первый ставит задачу и намечает пути ее решения, а второй ее решает, сличая свои действия с образцом [2, С.48-52].

Ситуация есть фрагмент объективной действительности, отражаемый субъектом в процессе его деятельности. Такое определение включает в понятие ситуации не только совокупность предметов и их свойств, но и человека с его переживаниями и мыслями. Таким образом, ситуация представляет собой не локальный отрезок действительности, а отрезок деятельности, отраженный в сознании говорящих как форма, модель, в которой осуществляется взаимодействие общающихся. Ситуации являются универсальной формой функционирования процесса общения и служат способом организации речевых средств, способом их презентации, способом мотивации речевой деятельности, главным условием формирования навыков и развития речевых умений, предпосылкой обучения стратегии и тактике общения.

Важным моментом при профессионально-педагогической ориентации в обучении является умение применять принцип ситуативности в обучении, умения создавать учебно-речевые ситуации как совокупность речевых и неречевых условий, задаваемых учащимся, необходимых и достаточных для осуществления речевого действия в соответствии с намеченной преподавателем коммуникативной задачей. Принцип ситуативности, рассматривает ситуацию как интегративную динамическую систему социально-статусных, ролевых, деятельностных и нравственных взаимоотношений на основе взаимодействия ситуативных позиций общающихся, используется в методике для создания учебных педагогических ситуаций, моделирующих процесс реального профессионального общения будущих специалистов с иностранными клиентами/деловыми партнерами [3].

Учебная педагогическая ситуация как квази-профессиональная ситуация, сохраняя основные качества общения, воссоздает многообразие будущих профессиональных взаимоотношений, обучающихся и способствует стимулированию их творческой деятельности. Важность и необходимость использования заданий, максимально приближенных к реальной профессиональной деятельности, состоит не только в том, что они благотворно влияют на процесс формирования мотивации к овладению профессией, но и готовят обучающихся к профессиональной деятельности, формируя навыки и умения, определяющие уровень их социокультурной и специальной деятельностной компетенции. В этой связи существенным фактором является использование ролевых игр,

обеспечивающих целостность и приближенность учебных ситуаций к условиям будущей профессиональной деятельности; ролевые игры развивают у студентов способность анализировать, синтезировать и применять полученные теоретические знания на практике; прогнозировать и устранять трудности, которые могут возникнуть в реальной педагогической деятельности.

Основная функция ситуации как методического понятия заключается в том, что она воспроизводит в процессе обучения реальное общение в его мотивационном, содержательном, организационном и функциональном планах, что делает возможным адекватное обучение иноязычному говорению на основе моделирования ситуации речевого общения. Ситуация является фактором организации и связности компонентов, они в свою очередь реализуются во взаимосвязи, следовательно, такие особенности естественной ситуации, как динамичность и влияние на стимуляцию и развертывание речевого поступка должны быть учтены при создании учебных ситуаций. Ситуации могут использоваться в широком с одной стороны, и с другой стороны, в узком педагогическом смысле, связанные с процессом подготовки будущих преподавателей английского языка. Необходимо, чтобы процесс обучения был пронизан формированием готовности будущего преподавания к реальным условиям деятельности. Таким образом, ситуации должны отвечать следующими требованиями: иметь коммуникативную цель; быть аутентичными и актуальными; учитывать профессиональный опыт обучаемых; решать профессиональные задачи; учитывать лингвокультурологическую специфику.

Основная часть.

Профессионально-ориентированное обучение учителя ИЯ требует формирования знаний, навыков и речевых коммуникативных умений для предстоящей профессионально-педагогической деятельности, что предполагает также выполнение проблемных заданий (лингвистического, коммуникативного и профессионального характера) и создание преподавателем проблемных ситуаций. Наблюдения и анализ литературы по психологии мышления показывают, что активные формы мышления проявляются при решении задач-проблем и проблемной ситуации, требующих специальных усилий мысли. Решение проблемной задачи требует применения соответствующих знаний, опоры на прошлый опыт, умений использовать уже приобретенные знания и выводные знания, что позволяет обучаемым активно действовать при решении задач. Нельзя не обратить внимания, что знания выступают результатом процесса мышления, включаются в него, обогащают и обуславливают его дальнейший ход. Таким образом, решение проблемных задач активизирует речемыслительную деятельность. Задача выступает перед субъектом в

качестве специфической формы объекта познания действительности. В процессе решения проблемных задач обучающий получает новую информацию, раскрывает новые факты и стороны изучаемого явления.

Решение сложных практических заданий представляются для студентов трудностью, так как они предполагают обобщенные знания и владение способами решения, которые приобретаются в ходе длительной и кропотливой работы. Для преодоления этих трудностей студентам необходимо систематическое применение приобретенных знаний при решении профессиональных задач. Одной из ведущих форм познавательной деятельности студентов при овладении учебным материалом должно быть решение квазипрофессиональных задач. В литературе по психологии мышления задача определяется как словесная, речевая формулировка проблемы. Она возникает в результате анализа проблемной ситуации. Словесное оформление проблемы – результат большой мыслительной работы. Для проблемной ситуации характерны предметно-содержательная сторона – вычленение противоречия, пробуждение интереса к устранению осознанного противоречия и возможности его разрешить при условии приобретения новых знаний или практических умений. Возникшая в результате поставленной задачи проблемная ситуация требует от обучающихся усилий, мыслительных и практических действий. В результате активизируется познавательная потребность, мобилизуются интеллектуальные возможности, развиваются личностные речемыслительные способности.

Одним из средств реализации профессионально-коммуникативной деятельности в учебном процессе является моделирование коммуникативных и проблемно-коммуникативных ситуаций (задач) с четко выраженной профессиональной направленностью в русле контекстно-ориентированного обучения. Проблемная ситуация характеризуется наличием противоречия между известными способами действия и реальной учебной ситуацией, и расхождением между запланированной системой действий и реальным ходом занятия.

Однако, как справедливо замечает А.А.Залевская, выбор тех или иных способов решения зависит от ряда факторов, в том числе и от характера задач (хорошо сформулированных, плохо сформулированных и расплывчатых). Учебная профессиональная задача – это типичная проблемная ситуация, моделирующая процесс обучения иностранному языку, решение которой возможно при условии ее анализа, соотнесения данного и искомого и применения соответствующих знаний [4].

Проблемность – главная системообразующая единица, характеризующая содержание диагностической задачи. Проблемность появляется при обнаружении противоречий, поскольку именно про-

тиворечия составляют ядро проблемной ситуации и порождают процесс мышления. Проблемность сохраняет свойства обеих реальностей, когнитивную направленность, целостность, способность к преобразованию. Принцип нарастания сложности задач играет важную роль при решении проблемной ситуации. Сложность задач включает в себя мыслительную деятельность, количество и качество операций при их решении, а также степени самостоятельности обучаемых. Очевидно, что для усложнения задач необходимо варьировать характер заданий с целью более высокого уровня обобщения усваиваемых понятий. В психологическом смысле процесс решения любой профессионально-коммуникативной задачи начинается с ориентировки в ситуации профессионального общения, его целей, личности собеседника и т.д., далее планируется общение и выбираются конкретные средства. Механизм установки (целевой и операциональный) инициирует профессионально-ориентированное общение [5].

Коммуникативная задача в педагогике трактуется как функциональная единица общения, которая функционирует внутри коммуникативного акта и выполняет роль побудителя ответного речевого/неречевого действия, включает речевую деятельность говорящего/слушающего. При этом выделяют разные виды коммуникативных задач: передачи информации, запроса информации, побуждения к действию и выражения отношений к вербальному/невербальному действию. Проблемно-коммуникативную задачу можно определить, как конкретную проблемную ситуацию, моделирующую процесс обучения иностранному языку, решение которой возможно лишь при условии ее анализа, соотнесения данного и искомого и применения соответствующих знаний. Проблемно-коммуникативные задачи имеют свое содержание и структуру. Основанием для выделения содержания проблемно-коммуникативных задач в учебной работе являются конечные цели, задачи и специфика содержания обучения иноязычному общению и ступени их реализации, а также психологические закономерности и особенности процесса формирования профессионально-значимых умений иноязычного общения.

Выводы

Таким образом, исследователи по проблеме профессиональной компетенции учителя ИЯ отмечают, что необходимо определять и соблюдать последовательность решения коммуникативных задач с учетом их иерархии и объектом специального освоения студентами – будущими учителями ИЯ должны стать коммуникативные задачи и реализующие их действия. На сегодняшний день нет единого подхода к типологии проблемно-коммуникативных задач. Использование ситуационно-моделирующих технологий (кейс-стади, технология инцидента,

кейс-технология) предполагает наличие иерархии проблемно- коммуникативных задач разных уровней, что обеспечивается спецификой самих технологий ситуационного анализа. Моделирование ситуации профессионального общения позволяет решить следующие основные задачи: представить реальные ситуации в виде моделей, в которых протекает профессиональное общение; создать на основе модели ситуации и ситуационного анализа профессиональной деятельности учителя ИЯ систему управления обучением иноязычному профессиональному общению и практически его реализовать. Профессиональная проблемно-коммуникативная ситуация и соответствующие ситуационно-моделирующие технологии создают основание для развития профессионально-коммуникативной деятельности учителя ИЯ. Эффективность всякой деятельности человека отражается во взаимоотношениях с окружающими, так как деятельность человека является средством взаимодей-

ствия, взаимовлияния, в ходе которого устанавливается определенное взаимоотношение.

Литература

1. Кунанбаева С.С. *Теория и практика современного иноязычного образования.* – Алматы, 2010 – 344с.
2. Бим И.Л. *Цели обучения иностранным языкам в рамках базового курса.* // *Иностранные языки в школе.* – 1996. - № 1. - С. 48-52.
3. Пассов Е.И., Стояновский А.М. *Ситуация речевого общения как методическая категория* // *Ин.яз. в школе.* – 1989. - №2 – 18-22с.
4. Залевская А.А. *Вопросы теории овладения языком в психолингвистическом аспекте.* – Тверь, 1996. – 195с.
5. Хмель Н.Д. *Педагогический процесс как объект деятельности учителя.* – Алма-Ата, 1979.– 115с.

Головчун Алефтина Анатольевна

к.п.н., доцент КаЗУМОиМЯим.Абылай хана, Казахстан Алматы, al_tina@inbox.ru

Жумабекова Галия Байскановна

к.п.н., доцент, зав.кафедрой МИОКазУМОиМЯим.Абылай хана, Алматы, zhuma_a@mail.ru

КОМПЛЕКС ЗАДАНИЙ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Резюме. В статье рассматривается проблема формирования исследовательской компетенции учителя иностранных языков, что является актуальным вопросом на сегодняшний день, в связи с стремительными изменениями как на рынке труда, так и в социальной жизни; и в частности, определяется понятие исследовательской компетенции учителя иностранного языка в общеобразовательной школе и ее компонентный состав – субкомпетенции с их развернутой характеристикой; предлагаются критерии оценки сформированности исследовательской компетенции и модель формирования исследовательской компетенции будущего учителя иностранного языка на базе информационных коммуникативных технологий, включающая четыре последовательных этапа, с разработанным комплексом заданий и упражнений для каждого из них.

Ключевые слова: исследовательская компетенция, комплекс заданий, моделирование

Түйін. Осы жұмыста ШТ мұғалімінің зерттеу құзіретін қалыптастырудың мәселелері қаралады, бұл еңбек нарығы сияқты әлеуметтік өмірде болып жатқан үлкен өзгерістерге байланысты бүгінгі күннің көкейтесті мәселесі болып табылады; дәлірек айтқанда, ШТ мұғалімінің зерттеу құзіреті жөнінде түсінік және оның құраушы құрамы – субқұзыры мен іскерлігі кеңейтілген сипаттамамен айқындалады; әрқайсысы үшін тапсырмалар мен жаттығулар кешен ідайындалған 4 жүйелі кезеңнен тұратын АКТ негізінде болашақ ШТ мұғалімінің зерттеу құзіретін қалыптастыруға баға берудің өлшемі ұсынылады.

Түйінді сөздер: зерттеу құзіреті, тапсырмалар кешені, модельдеу

Summary. The main concern of this survey is the problem of research competence development as a key competence for a foreign language teacher, which is becoming an important question considering rapid changes in the demand at the labor market of our country, as well as in the social domain. Within the frame of the article, we have defined the notion of the research competence formation among future teachers of foreign languages with a profound description of

components (sub-competences) it involves. Moreover, the criteria to check the level of their development have been presented. The investigating of the ways to build this competence of students with the use of information-communication technologies throughout 4 sequential stages, providing a sufficient practice by means of a specially designed system of exercises are elaborated.

Keywords: research competence, complex of tasks, modelling

Введение

Анализируя проблемы методики формирования исследовательской компетенции у будущих учителей иностранного языка, мы фокусировались на моделировании процесса. Под моделированием мы понимаем способ получения научных знаний об объекте путем изучения модели, заменяющей оригинал. В рамках исследования предложены принципы построения модели формирования исследовательской компетенции у будущих учителей иностранного языка: принцип когнитивности; принцип взаимосвязи мышления и речи; принцип проблемности; принцип познавательной активности субъекта образовательного процесса; принцип критического осмысления; принцип последовательности формирования компетенции; принцип учета текстовой деятельности при формировании исследовательской компетенции; принцип учета индивидуальных и типических особенностей личности; принцип прагматической направленности обучения (принцип контекстного обучения); принцип самостоятельной творческой познавательной деятельности; принцип рефлексивного обучения.

Обозначены этапы формирования исследовательской компетенции будущего учителя ИЯ на базе информационно-коммуникативные технологий: мотивационно-целевой; этап, подготавливающий к научной деятельности; моделирующий этап и прагматико-репрезентирующий с описанием их содержания. Следующая задача – определить номенклатуру субкомпетенций, входящих в состав исследовательской компетенции и подробно описать критерии сформированности исследовательской компетенции у будущих учителей иностранного языка. Любая методика находит пути ее

реализации посредством использования ряда отобранных методов. По Ю.К. Бабанскому, методы обучения – «это способы взаимодействия учителя и обучающихся, которое направлено на осуществление задач образования, развития и воспитания» [1]. Таким образом, метод отражает процессуальный характер деятельности.

Как уже было отмечено выше, формирование субкомпетенций какой-либо деятельности осуществляется через применение ряда специальных методов. Соответственно, мы находим важным рассмотреть те методы, которые могут применяться для овладения студентами главным видом деятельности, в процессе которой и предполагается возможным развитие исследовательской компетенции студентов - учебно-познавательной деятельности. Данная группа методов была предложена Бабанским Ю.К., среди которых автор выделяет 3 подгруппы: подгруппа по источнику информации и восприятия. К данной подгруппе относятся все словесные методы (рассказ, лекция, беседа, конференция, диспут, объяснение), а также наглядные (метод иллюстрации, метод демонстрации) и практические методы (упражнения, лабораторные опыты, трудовые задания); подгруппа по логике мышления, куда включаются индуктивные методы обучения (логика раскрытия содержания изучаемого материала от частного к общему); дедуктивные методы обучения (логика раскрытия содержания изучаемой темы от общего к частному); подгруппа по степени самостоятельности и активности познавательной деятельности учащихся. В эту подгруппу Бабанский Ю.К. включает репродуктивные методы, такие как, активное восприятие, запоминание и воспроизведение сообщаемой или добываемой учебной информации словесными, практическими или наглядными методами и приемами; проблемно-поисковые методы обучения, при которых усвоение информации и выработка умений осуществляются в процессе частично-поисковой или исследовательской деятельности обучающихся, которая реализуется на основе заданной проблемной ситуации.

Основная часть

В педагогической литературе упражнения является методом обучения и относится к практическим методам, то есть таким методом, которые основываются на практической деятельности обучающихся, и, соответственно, призваны формировать практические умения. Пионова Р.С. определяет метод упражнений как «многократное повторение действий, поступков, переживаний обучающихся с целью формирования и закрепления у них навыков и привычек культуры поведения, нравственно-этических качеств» [2]. Рассматривая упражнения с этой точки зрения, предлагаются различные подходы к их классификации. Однако, анализируя существующие подходы к классифика-

ции упражнений в целом, мы столкнулись со своего рода трудностью классификации упражнений, используемых для организации учебно-исследовательской деятельности обучающихся. Так, например, традиционно, упражнения подразделяются на четыре категории: устные, которые способствуют развитию логики мышления, а также развитию других психических процессов обучающихся, таких как память, речь, внимание и т.д. Их отличительной чертой является динамичность, так как они ведение записей, а, следовательно, являются экономичными относительно затрачиваемого времени; письменные, которые используются с целью практического использования новых знаний и позволяющие развить умения, связанные с применением этих знаний. Такие упражнения также способствуют развитию логического мышления, формируют культуру письменной речи в зависимости от используемого стиля письма, требуют от обучающихся высокой самостоятельности в работе. Эти упражнения часто применяются в сочетании с устными и графическими упражнениями; графические упражнения подразумевают составление обучающимися схем, графиков, чертежей, плакатов, листовок, и т.д. Цель таких упражнений – содействие восприятию обучающимися нового учебного материала, что помогает глубже его осмыслить и понять; учебно-трудовые, которые включают практические работы обучающихся, имеющие творческую направленность. Их главной целью является обеспечить возможность применения новых знаний в практической деятельности.

Согласно традиционному подходу, по степени самостоятельности обучающихся при выполнении упражнений выделяют два вида: а) воспроизводящие упражнения (воспроизведение полученных знаний по образцу с целью их усвоения), б) тренировочные упражнения – применение полученных знаний в новых условиях.

С одной стороны, действительно, сложно придумать что-либо иное и, по большому счету, среди упражнений, выполняемых в учебном процессе, имеют место и устные обсуждения, и письменные работы с использованием графических элементов, и практические упражнения; но, хотелось бы добавить, что данная классификация упражнений включает лишь те характеристики, которые присущи репродуктивному стилю обучения. Новиков А.М. характеризует репродуктивную деятельность как «копию с деятельности другого человека, либо копию своей собственной деятельности, освоенной в предшествующем опыте» [3, с. 6]. Совершенно иной по своему характеру является продуктивная деятельность, которая направлена на личное открытие субъективно новых, или даже объективно новых знаний. Отсюда следует, что научно-исследовательская деятельность и учебная деятельность, в рамках новой образовательной парадигмы, как

таковые представляют собой продуктивный вид деятельности, следовательно, они требуют иного подхода к организации упражнений. Очевидно, что все предложенные виды упражнений в вышеприведенной классификации фокусируются на усвоении, отработке и свободном применении полученных знаний, и не уделяется должное внимание самостоятельному поиску знаний обучающимися. Соответственно, в рамках формирования исследовательской компетенции данная классификация не может быть достоверна. Поэтому, мы предприняли попытку разработки типологии упражнений, направленных на формирование исследовательской компетенции учителя ИЯ, учитывая специфику исследовательской деятельности, а также базирясь на типологии упражнений иноязычного учебного процесса, предложенной Кунанбаевой С.С.

Кунанбаева С.С. определяет упражнения как «одно из организационно-технологических средств» образования в условиях формирования заданной компетенции [4, с. 211]. Согласно С.С. Кунанбаевой, комплекс упражнений должен подразделяться на три основные категории, в нашем случае, это будут упражнения, подготавливающие к исследовательской деятельности, упражнение, моделирующие поисково-исследовательскую деятельность, и собственно самостоятельное осуществление исследовательской деятельности обучающимися. Соответственно, комплекс подготовительных упражнений должен включать, упражнения, обеспечивающие ознакомление с содержанием исследовательской деятельности, упражнение, формирующие усвоение этого содержания, а также упражнения, формирующие процессуальную составляющую исследовательской деятельности. Комплекс упражнений, моделирующих поисково-исследовательскую деятельность должен включать типовые, вариативные и креативные задания. Комплекс упражнений по осуществлению исследовательской деятельности включает стадии выполнения самостоятельного исследовательского проекта.

Так, для системы упражнений, направленных на ознакомление с содержанием исследовательской деятельности характерно организация занятий главной идеей, которых является понимание обучающимися роли и места исследовательской деятельности в повседневной работе учителя, формирование у них положительного отношения к исследовательской деятельности учителя и заинтересованности в ней. Для этих целей предлагается организация беседы студентов с учителями школы, которые расскажут о трудностях, с которыми они сталкиваются в процессе своей деятельности, современной школе и ее требованиях и т.д.; или, в качестве альтернативы, просмотр видео, где учителя или преподаватели рассказывают о своем опыте интеграции функций преподавания и исследования

в деятельности учителя; а также, прочтение и анализ статей, опубликованных учителями школ, с целью понять направленность их исследовательской деятельности и подчеркнуть ее разносторонне-направленный характер.

Система упражнений, направленная на формирование усвоения предметного содержания исследовательской деятельности, включает: анализ исследовательских проектов; определение назначения исследовательского проекта; выявление существенных признаков исследовательского проекта.

Система упражнений, направленная на формирование процессуальной составляющей исследовательской деятельности подразумевает: определение проблемы, подлежащей дальнейшему исследованию, исходя из анализируемой ситуации; определение темы, подлежащей исследованию, исходя из анализируемой ситуации; определение цели проведения исследования; постановка задач в исследовательской работе; выбор методов исследования; планирование хода исследования.

Типовые исследовательские задания могут включать: создание блогов по заданному алгоритму; создание вики по заданному алгоритму; работа с информационными сайтами и порталами; работа с интернет ресурсами: создание хот листа по заданной теме; работа с ресурсами: сравнение ресурсов и их критическая оценка.

Вариативные исследовательские задания строятся по принципу применения студентами полученных знаний в ходе осуществления предшествующих упражнений в новых обстоятельствах.

Креативные задания представлены в качестве: выбора оптимальных методов решения задачи; использования методов генерирования идей – brainstorming и brainwriting; составления анкет и вопросов для проведения интервью; проведения мини эксперимента; написания эссе; ведения личного интернет дневника; написания групповой статьи; разработки плана урока из серии.

Осуществление самостоятельного исследовательского проекта предполагает планирование. Данный этап предполагает коллективное обсуждение проекта, обмен мнениями между обучающимися с целью определения и утверждения тем проектов. Этот этап преследует 2 цели: стимулирование потока идей, используя методы генерирования, такие как brainstorming and brainwriting, а также определение общего направления исследовательской работы. Если проект является коллективным, то каждый участник должен выбрать под-тему в рамках проблемы, изучаемой в ходе исследовательского проекта, над которой будет работать группа обучающихся. Студенты так же могут разделить обязанности внутри своей группы. Аналитический этап – осуществление самостоятельной исследовательской деятельности, а именно, этап нахождения и анализа информации, во время которого, каждый

участник проекта: уточняет собственную задачу, исходя из цели проекта в целом и задачи своей группы в частности; осуществляет поиск информации посредством работы со специальной литературой и используя интернет, учитывая личный опыт, результаты группового обсуждения проблемы. На этой стадии, обучающиеся выбирают методы сбора информации, такие как, наблюдение, анкетирование, беседа, интервью, работа с литературой и СМИ; анализирует и интерпретирует полученные данные. На этом этапе каждый студент должен вести «индивидуальный журнал», отражающий ход работы по проекту. Этап обобщения информации, характеризуется систематизацией полученных данных и обобщением полученных знаний и умений на базе презентации проекта.

Выводы

Следует отметить, что для эффективности выполняемых упражнений необходимо учесть ряд требований к ним, среди которых: сознательный подход учащихся к их выполнению; соблюдение

дидактической последовательности в выполнении упражнений; преемственность и взаимосвязь; постепенное усложнение упражнений по целям и содержанию; правильное распределение выполнения упражнений по времени; каждое упражнение должно иметь свою определенную цель; обязательным является наличие мотивации; обязательным является обсуждение выполненного упражнения и его результат.

Литература

1. Бабанский Ю.К. *Оптимизация учебного процесса в школе.* – М.: 1982г., 216 с.
2. Пионова Р.С. *Педагогика школы.* – Мн.: Университетское, 2002г. – 256с.
3. Новиков А.М. *Методология учебной деятельности.* – М.: Издательство «Эгвес», 2005, 176 с.
4. Кунанбаева С.С. *Теория и практика современного иноязычного образования.* – Алматы, 2010 – 344с.

Savankova Marina Vladimirovna

master of Education, senior teacher of the Methodology of foreign language education department,
Kazakh University of International Relations and World Languages named after Ablai Khan,
marina.savankova@mail.ru

THE ROLE OF PORTFOLIO IN THE FORMATION OF THE INTERNATIONAL STANDARD LEVEL OF TRAINING FOR FOREIGN LANGUAGES

Түйін. Бұл мақала *CEFR* негізінде Шетел тілін оқытудың бірыңғай ұлттық жүйесін пайдалану арқылы шет тілдерінде оқытудың халықаралық стандартты деңгейін қалыптастыру жолдарын сипаттайды. *CEFR* ажырамас бөлігі болып Еуропалық Тілдік Портфолио табылады, оның негізінде біз отандық портфолионың үлгісін құрдық. Мақалада педагогикалық мамандық студенттеріне арналған халықаралық стандартты деңгейді қалыптастырудағы ролі мен портфолио үлгісі қарастырылады.

Тірек сөздер: портфолио, тілдің біліктілігінің жалпы еуропалық құзыреттілігі, өзін-өзі бағалау, портфолио бөліктері (Тіл паспорты, Тілдік өмірбаяны, Досье).

Резюме. В данной статье описываются способы формирования международно- стандартного уровня обученности иностранным языкам на основе использования Единой национальной системы обучения иностранному языку, созданной на основе *CEFR*. Неотъемлемой частью *CEFR* является Европейский Языковой Портфолио, на основе которого нами была создана отечественная модель портфолио. В статье рассматривается модель портфолио и его роль в формировании международно-стандартного уровня обученности для студентов педагогических специальностей.

Ключевые слова: портфолио, Общеευропейские компетенции владения языком, самооценка, части портфолио (Языковой Паспорт, Языковая Биография, Досье).

Summary. The given article describes the ways to form the international standard level of training for foreign languages based on the use of the Unified National System of Foreign Language Education, created on the basis of *CEFR*. The integral part of *CEFR* is European Language Portfolio which we use to create the domestic model of Portfolio. The article considers the model of Portfolio and its role in the formation of international standard level for the students of teacher training specialties.

Key words: Portfolio, Common European Framework of Reference, self-evaluation, parts of portfolio (Language Passport, Language Biography, Dossier)

Over the past decades, the Kazakhstani methodology of teaching foreign languages has undergone dramatic changes associated with the

creation of the Unified National System of Foreign Language Education. The integrity of this system is ensured by the introduction of a single/ unified monitoring and evaluation mechanism of foreign language competencies based on the "Common European Framework of References". The main purpose of this document is a systematic description of the interdependence between the objectives, the content of the foreign language studied, the levels of language proficiency and the results achieved, the development of common criteria for achieving certain levels of language proficiency. [3;11],[4]

The substantive basis of the "Common European Framework of References" is based on the recognition of the need for strict regulation of the number and composition of competencies, which, according to their degree of complexity, are built into the system of levels of language proficiency that constitute a single Pan-European system of requirements for foreign language education. A distinctive feature of the "Common European framework" is a very clear pragmatic orientation of the educational process. [5]

Learning begins with the formation of communicative skills on an elementary level: to understand by ear all that is being discussed in the immediate for the learner environment (listening, A1), to be able to describe in simple language the members of their family (speaking, A1), to fill in a questionnaire (writing, A1), to understand the content of simple advertisements, posters (reading, A1). Further, communicative skills develop without losing reference to communication, and at the end of training they reach the level of "near native speaker"[5;15].

The popularity and success of the *CEFR* are due to the fact that they are applicable to all languages, correspond to the interests of different age and professional groups of learners, characterize and generalize the planned result of training, provide a definite and continuum foundation for further improvement of language training. [3;29]

An integral part of the *CEFR* is the European Language Portfolio, adopted in the 90's in European countries.

The creation of ELP pursued two goals[1]:

A) to increase the motivation of students learning foreign languages through the confirmation of their achievements in the expansion and diversity of language skills across all levels B) to keep records of acquired linguistic and intercultural skills (which

can be taken into account in the transition to a more advanced level of language proficiency).

In Kazakh University of International Relations and World Languages named after Ablaihan, there has been developed and tested the domestic model of the Language Portfolio, created on the basis of ELP and CEFR. We propose to consider the Portfolio as a tool for the systematic organization of independent work of students, which in this case is regarded as a logical continuation of classroom activities, allowing the learner to work on a reproducing, semi-creative and creative levels involving self-assessment, self-control and self-study; on the basis of a student's understanding of the demands which are placed on him. While working independently the student is assigned the role of an active subject of the educational activity, a teacher - a consultant, directing this activity.

Portfolio consists of three parts: Language Passport, Language Biography and Dossier. [1,2,6]

In the Passport, the student in a concise form reflects his communicative and intercultural competence. It is a question of all non-native languages studied by him, examinations and their results, intercultural contacts that he had at a certain age or throughout his life, as well as tables for self-assessment (on the basis of CEFR). In other words, this part is an updateable overview of learner's experience in and ability with different languages.

In the second part, the Language Biography, a record is given of how, why and where the foreign language was studied. Language Biography part helps students to identify the goals of learning the foreign language, intercultural experience, and to assess and clarify the current level of language proficiency. This helps the teachers to determine the success of the application of one or another method of teaching a foreign language which can help to make informed decisions about further teaching process.

Language Biography combines 4 sections:

1) My language learning aims. - The student writes down why he studies the foreign language, and also determines the most important from his point of view language skills that he would like to obtain.

2) My language learning history- the student lists his experience of studying foreign languages in a chronological order.

3) My most significant linguistic and intercultural experiences – contains the description of the language learning and intercultural experiences that have been the most important for the learner.

4) My current language learning priorities - the learner evaluates what he already knows at this level (for all types of communicative skills including Grammar and Phonetics). This section contains tables for self-assessment, compiled on the basis of analysis of the language and speech material of the textbook, which is one of the distinctive features of our proposed model of portfolio (ELP, by contrast, uses the CEFR as the

basis of evaluating the current level of communicative skills). Another distinction of our model of portfolio is the use of the teacher's mark together with the learner's self-evaluation. By comparing the learner's self-evaluation and the teacher's mark it is possible to form the adequate student's self-evaluation and, as a result, improve significantly the studying results. Thus, based on self-assessment, self-monitoring by the student, as well as monitoring and evaluation by the teacher, self-learning (improvement) in the level of foreign language proficiency is carried out.

In the third part - the Dossier - the student collects all the materials that testify to his success in mastering the language: diplomas, certificates, interesting works in a foreign language, i.e. all that confirms the student's achievements in the study of the foreign language. It will help the learner to reflect on his/her progress and can also be used to demonstrate to others what he/she is capable of. In addition, the Dossier may contain models, examples, samples and a description of the course program.

In the process of experimental training, the students demonstrated an increase in interest, motivation to learn the language, the need for self-improvement in their level of language proficiency, and, what is very important, the formation of self-monitoring and self-assessment skills. In addition, the role of the student in the pedagogical process has changed significantly: from the "passive" object, he became an "active" subject of the activity, aware (to varying degrees) of responsibility for learning outcomes.

So, taking into account all the above, it can be concluded that the role of Portfolio in providing an international standard level of training in foreign languages should not be underestimated, since it is the Portfolio that is the means to implement the requirements set forth in the "Common European Framework of References".

References:

1. www.yahoo.navigator.welcome
2. www.eaquals.org/Portfolio_Web_Final/htm
3. Protasova Ye. Yu. *Yevropeyskaya yazykovaya politika// Inostranniye Yazyki v shkole, 2004 g., №1*
4. Kulibayeva D.N. *Metodika formirovaniya mezhdunarodno-standartnih urovney vladeniya yazikom v usloviyah shkol mezhdunarodnogo tipa (angliyskii yazik) diss. Na soiskaniye stepeni kand.ped. nauk, Almaty, 2001 g., -175 str.*
5. Arenova T.V. *K voprosu o sovremennom podhode v obuchenii inostrannim yazikam// Vestnik KazUMOiMYA, 2001, №3, str.-15-20.*
6. Savankova M.V. *Portfolio kak sovremenniy podhod k organizatsiyi samostoyatelnoi raboty studentov po inostrannomu yazyku. Mag. Diss. – Almaty, 2004, 115 str.*

Urazbaev Kuanyshbek Baimbetovich

Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of English Philology of the International Kazakh-Turkish University of names Hodzhi Ahmet Yasavi, Turkestan, kuanyszbek_u@mail.ru

Bahodirovna Kamal Dilnoza

Master student of Foreign Philology (English), Kazakh-Turkish University named after Khodja Akhmet Yassawi, dilnozahon.kamalova@mail.ru

OF SOME BASIC PARAMETERS OF COMMUNICATION IN THE SCIENTIFIC SPHERE

***Summary.** In this article language situations in the sphere of the scientific speech in various countries are considered. And also it is about certain "loan" of parametrs of communication which is accepted to call as a style of communication.*

***Резюме.** В данной статье рассматриваются языковые ситуации в сфере научной речи в различных странах. А также речь идет об определенном «заимствовании» самих параметров общения, которые в обиходе принято называть стилем общения.*

***Түйін.** Бұл мақалада әр түрлі елдердегі ғылым саласындағы тілдік ахуал қарастырылады. Және де қарым – қатынас үлгілеріне жататын қарым – қатынас параметрлері “кірме сөздер” туралы айтылады.*

Distinctive feature of scientific sphere of action is not only the mental nature, purposefulness, but also obligatory recognition or rejection of result of activity (that is its assessment from validity falsehood positions). Therefore it is impossible to limit this sphere only to mental behavior of the person owing to its width and versatility: its essence in constant exchange of opinions which is carried out generally in the form of creation and perception of various texts, in informing the public on results of experimental work which is also carried out in the form of special type of texts; in reproduction of scientific figures (the educational and scientific sphere); in maintenance of the status of this sphere of human activity (informing the general public, promoting); in distribution of scientific results on other socially significant spheres (the increasing science role in modern society).

Thus, the scientific activity of a person as a whole is not limited to the process of deducing new knowledge, which only then acquires scientific value, when it is approbated, becomes the property of the scientific community. The essence of this activity in the constant production and exchange of scientific texts that accumulate knowledge of people about the world in a certain period of social development.

The purpose of scientific activity is to present one's view of the scientific (disciplinary) picture of the world, which is the bearer of the addressee. Therefore, every scientific text must be impositional and causal - leading to a change in the overall picture of the world

(author and addressee), to satisfy such conditions that require the establishment of a correspondence and adequacy relationship between the author's reasoning and the course of the addressee's thought, the synchronization of the process of cognition of all communicative participants act. A characteristic of science is that previous texts do not disappear, they are not rejected by new ones, but they can be rethought, at subsequent stages they are subjected to a new reading, a new interpretation. The main form of verbalization of scientific activity is, undoubtedly, the creation, production in the form of scientific texts of various genres (articles, monographs, scientific reports, etc.), which are distinguished by a special composition, the use of special linguistic means. Speech communication in the scientific sphere proceeds most often as an exchange of texts and, accordingly, significantly differs from other spheres of human activity.

The potential stock of social experience includes a typical, mostly frequent model of the communication situation as a "universal form of functioning of the communication process, existing as an integrative dialectic system of social status, role, activity and moral relationships among subjects of communication" [1, 38]. Taking into account these typical oppositions, the speaker chooses the style and genre of communication that have a significant influence on the selection of linguistic units of the text and the ways of their connection. Therefore, we can assume that the impact of parameters such as the scope and theme of communication, on the mechanisms of speech generation and, accordingly, on the ways of its organization is obvious.

It should be noted that the sphere of communication is closely connected with such a concept as the word, accepted in a certain society by the traditions of communication. From this it follows that the different types and forms of human activity include not only typologically common features of a variety of societies, but also specific, related to social status, ethnic characteristics, specificity of a specific field of activity. Thus, A.D. Shveitzer notes that in certain social and communicative systems "such functional styles as the styles of scientific prose, journalism and official business speech are usually represented in the language of interethnic communication or the mediating language coexisting with the native language of the

given collective" [2, 107]. This remark is extremely relevant, especially for describing the scientific sphere of communication and the language serving it. Let us take as an example the linguistic situation of medieval Europe, when the Latin language acted both as an intermediary language and as a functional variety of the language of science for most European states; for the Byzantine Empire, the Greek language was not only a state language, but also a language of science and literature. Until the 18th century in Russia it was the Church Slavonic language that played the role of the language of science. In some Muslim states, the Arabic language is still used in specific spheres of communication. In this role, English is often spoken today, which, being the language of interethnic communication for scientists of different countries, has a significant impact on certain areas of scientific speech with an unformed speech. Of great importance in this case are modern communication systems: so at the present time the scientific community has accepted communication through the international Internet network, carried out most often in English.

In modern spheres of scientific speech, the following regularity can be noted: in those areas of knowledge where there are strong scientific traditions (philology, history, biology, mathematics, etc.), the influence of English is either unimportant or simply absent; but in areas of knowledge that did not develop in the society - computer science, economics, communication systems - there is a steady "language pressure" on the part of the English language.

The development of communication traditions in various branches of science is a rather lengthy process, since we are talking about "bringing to the common denominator" such contradictory concepts as the tradition and needs of modern society in the internationalization of this sphere. But "language influence" is not the only form of influence, often it is a question of a certain "borrowing" of the parameters of communication themselves, which in everyday life is usually called the "communication style". There are even definitions that characterize the behavioral characteristics of communicants in different situations: European, American, Asian, conservative styles of communication, or behavior. All of the above is a specific component of the situation, or act of communication. Common to them is the intention, or intent of the speaker, and the subject of the reported. They both determine the substantive and communicative integrity of the utterance; stimulate a certain sequence of speech actions. In addition, the terms of the communicative act should be singled out, which include the characteristics of the participants, the time and place of communication, as well as the additional communication rules adopted in the given society and in this particular society, the "general communicative background".

To determine the most typical situations of communication in science, it is necessary to establish criteria for such differentiation. Thus, situations can be identified in accordance with the subject of communication (the topic, the content essence of key words, semantic fields), with the relationships, social roles of participants in the speech situation (opposition, discussion, training, recommendations, etc.). The range of these situations is extremely broad and diverse, they can be defined as subject (natural, humanitarian, technical areas, fundamental and applied, theoretical and experimental studies), organizational (opposition, defense, discussion), status (training), normative. One of the distinguishing features of scientific communication is that in the overwhelming majority of cases it occurs in socially defined conditions and is sufficiently normative, the role positions of participants retain the force of social purpose, however, in each specific situation; personal forms of communication can come to the fore. The most optimal is the separation of the two main forms of communication: static (monologic), in which a purposeful formation of a view on a certain fragment, object of reality, and dynamic is taking place, in which a purposeful exchange of views takes place in order to identify coincidence and differences in the views of participants.

In accordance with participants in speech situations and the types of relations between them, one can single out situations of direct communication (two equal in communicant status) and communication management situations (one of the communicants dominates the speech situation). According to other external characteristics of the situation of communication in the scientific sphere, such as the place, method, time of communication, it is possible to identify more specific varieties of the situation, or genres.

For concretization and scientific justification for creating a typology of communication situations, it is important and urgent to study the impact of internal components of the situation on the mechanisms of speech generation. Exceptional possibilities in this case are the study of all kinds of speech intentions as an extremely important link in the sphere of interpenetration of linguistic pragmatics and psycholinguistics.

In modern psycholinguistics and applied linguistics, the description of speech situations by types of intentions has become most widespread. Some scientists, fascinated by this kind of modeling, practically identify the verbal situation and intention; suggest a behavioral scheme for presenting its model: intention (stimulus) in the form of a verbal performative or speech cliché and reaction in the form of two / three variants of response replicas. Practically, according to this scheme, all speech etiquette is described and the tendency to fit all genre speech genres is traced. At the

same time, it is overlooked that the etiquette forms of communication are strictly standardized and calculated by a limited list of intentions, and the real, real speech situation is always dynamic, since it always encounters two or several intentions that, when confronted, are corrected and mutated themselves, while modifying the language the fabric of the text itself as a product of this situation. In other words, all components of the speech situation are constantly interacting.

The concepts of intent and situation, in which the former is realized through utterance, is extremely important to distinguish, highlighting the circle of typed speech situations in which the most frequency-specific one is the intention. We note that in real speech communication, the intentions realized by communicants can be complicated, superimposed on each other. Therefore, in relation to the text as a product of the speech situation, and consequently, to the situation itself, the selection of a typical, most general intent, is practically applicable.

The study of the language of a certain field of activity now occurs as a solution to a whole range of problems related to the interaction of the communicatively-pragmatic, semantic and structural organization of the utterance, and even of the speech situation itself. This largely updates the description and research not only of the constitutive (connectivity, wholeness) and typological (style, genre, type of speech) characteristics of the text, but also the stages of its generation - intentional, deictic, presuppositional, modal, and the pattern of their mutual influence.

The experience of studying the process of generating speech in the domestic linguistics is extremely rich and diverse. Such scientists as L.S. Vygotskii A.N. Leont'yev, N. I. Zhinkin [3; 4; 5] and others, left a rich creative legacy that can be generalized in the following positions: the language model is not sufficient for description of the phenomenon of speech activity (SA), it is necessary to study pre-speech moments; it is necessary to investigate the nature of the correlation between verbal and pre-speech phenomena, and also to determine the sequence of the stages of SA generation. The first models, created in the late 60's, are based on the ideas of L.S. Vygotskii (1982), which represented the path from thought to word as a path from internal speech to external. Elementary model was developed by A.A. Leont'yev, which included two main stages: internal programming of speech and finding verbal forms, search and selection of a new word. "The sequence of stages in generating statements in the general case is this:

- a) the profiling of the grammatical-semantic side of the utterance;
- b) grammatical realization of the utterance and choice of words;
- c) motor programming of utterance components (syntagmas);

- d) choice of sounds;
- e) the way out " [5, 265].

The merit of this scheme we see primarily in the fact that it has linked together the communicative activity with the thoughtful, informative, which were traditionally considered separately in the form of special functions of the language, related the stage of planning the utterance to inner speech, presented the entire process of the SA as three phases: speech - structuring (lexical-semantic and grammatical) - external speech. In the works of I.A.Zimnyaya, the actions of all levels of the scheme proposed by A.A. Leont'yev were substantially detailed. A fundamentally new proposition was the simultaneous operation of all levels, the "imposition" of one level on another in the real process of repetition, "when a link of one level is a component of the other" [6, 99]. Having distinguished three levels-the impelling, forming and realizing, the researcher ascribes to each a special block of operations: thus, the communicative intention, the design and the motive of speech correspond to the impulse level; the forming level assumes the spatial, temporal and semantic orientation of the utterance, which are inextricably linked with the lexical and grammatical structuring of the utterance; First of all, the block of articulatory operations is assigned to the realizing level. The presented models of repetition are psycholinguistic, that is, they describe the process of generation of speech itself, beyond its connection with cognitive activity, carried out by means of the language, its relations with the content side of the utterance, the result of communication-utterance, text-is not taken into account in this model.

In this period, the linguistic models of the SA are also being created. Thus, some researchers, based on the ideas of Vygotsky, present only two main stages - internal and external speech, a stage of semantic-syntactic structuring and lexico-grammatical realization. They also express the idea of the parallelism of several verbal operations, since "the choice of a word is impossible without reference to the construction specifying its syntactic characteristics," and "design choice is not feasible without preliminary fixation of lexical elements, in particular a verb predetermining the configuration of actants" [7, 290].

Formation, structuring of the text begins already with a choice of a theme which activates in consciousness a certain site of memory, and a choice of strategy of the message which helps to segment a plan. Other investigators remark that the final part of the reipotency can be variable, which depends on the ways of implementing the communicative intention, on the constant correction of the statement in accordance with the concept and the theme are also valuable. A number of researchers developed procedural models for generating an utterance, splitting the whole process into separate components - information, referential,

modal, deictic, emotional, pragmatic, etc. The works of this direction brought the following provisions to linguistics: in speech practice one and the same intention can be realized by various linguistic means, and vice versa, the same text can serve to express various intentions. This leads to the conclusion that it is intention that determines integrity, forms a structure, and predetermines a formal organization, mode, the general tone of an utterance. Experimental studies have shown that throughout the communicative act there is a certain "pragmatic operator" or proofreader, which depends on the motive, intention, general and individual presuppositions of participants.

References:

1. Passov Ye.I. *Osnovy kommunikativnoi metodiki obucheniya inoyazychnomu obsheniyu (The foundations of the communicative approach of teaching foreign language communication)* Пассов Е.И. *Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению.*-М., 1989.

2. Shveitser A.D. *Sotsiolingvistika*

(Sociolinguistics) Швейцер А. Д. *Социолингвистика.* - М., 1976.

3. Zhinkin N.I. *Rech' kak provodnik informatsii (Speech as information conductor)* Жинкин Н.И. *Речь как проводник информации.* - М.,1982.

4. *Vygotskii L.S. Myshleniye i rech' (Thinking and speech)* Выготский Л. С. *Мышление и речь.* - М., 1982

5. *Leont'yev A.A. Psikhologvisticheskiye yedinitsey i porozhdeniye rechevogo vyskazyvaniya (Psycholinguistic units and generation of a speech statement)* Леонтьев А.А. *Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания.*-М.,1969.

6. *Zimnyaya I.A. Verbal'noye myshleniye (psikhologicheskii aspekt) (Verbal thinking (psychological aspect))* Зимняя И.А. *Вербальное мышление (психологический аспект)// Исследование речевого мышления.* - М. , 1985. - С.72-85.

7. *Obsheye yazykoznanie: Vnutrennyaya struktura yazyka (General linguistics: Internal structure of the language)* *Общее языкознание: Внутренняя структура языка.* - М., 1972.

Мукажанова Л.Г.

к.ф.н., профессор кафедры русской филологии
Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилёва, Астана

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ПОЛИЯЗЫЧИЯ И МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

Резюме. Уникальность Казахстана как полиэтнического и поликонфессионального народа воспринимается как внутренняя многоязычная среда, которая обеспечит безболезненное вхождение в полиязычное мировое сообщество. Требование современности в подготовке конкурентоспособных специалистов вносит коррективы в образовательные процессы, в том числе и в обучении отдельных дисциплин.

Рассмотрены некоторые виды самостоятельной работы студентов, в том числе презентации материала по русскому языку, связанных с будущей профессией, а также приведены примеры тренингов по русскому языку как активный формат формирования речевых навыков и коммуникативных компетенций в условиях многоязычия и модернизации общественного сознания в Казахстане.

Түйін. Көпэтносты және көпконфессионалы ұлт көптілді халықаралық қоғамда-стыққа ауыртпалықсыз жазбаны қамтамасыз ететін ішкі Көптілді ортаға, сондай-ақ қабылданады ретінде Қазақстанның бірегейлігі. Бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау заманауи талаптар жекелеген пәндерді оқыту, оның ішінде білім беру процесіне түзету-лер құрайды. Олардың болашақ мамандығына байланысты орыс тілінде материалды презентация, сондай-ақ көп тілді және Қазақстан қоғамдық сананы жаңғырту сөйлеу дағдылары мен коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың белсенді пішімі ретінде орыс тілінде оқыту мысалдар, оның ішінде студенттердің өзіндік жұмысының кейбір түрлерін қарастырайық.

Summary. Kazakhstan's uniqueness as a multi-ethnic and multi-confessional people is perceived as an internal multilingual environment that will ensure a painless entry into the multilingual world community. The requirement of modernity in the preparation of competitive specialists makes adjustments in educational processes, including in the training of individual disciplines. Some types of independent work of students are considered, including presentation of the material on the Russian language related to the future profession, as well as examples of trainings in the Russian language as an active format for the formation of speech skills and communicative competencies in conditions of multilingualism and modernization of public consciousness in Kazakhstan.

Ключевые слова: полиязычие, модернизация общественного сознания, текст, функционально-смысловый тип речи, описание, повествование, рассуждение, самостоятельная работа студента, презентация.

Түйінді сөздер: көптілділік, қоғамдық сананың жаңғырту, мәтін сөйлеу, сипаттамасы, сөйлеу түрі ретінде сөйлеу, пікірталас, студенттің өзіндік жұмысы, функционалды-семантикалық сөйлем түрі

Key words: multilingualism, modernization of public consciousness, text, functional and semantic type of speech, description, narrative, reasoning, independent work of the student, presentation.

Объективные реалии в Республике Казахстан на сегодня складываются таким образом, что свойственный казахстанскому обществу билингвизм постепенно начинает сменяться полиязычием [1]: должна быть сформирована личность нового типа, способная к межкультурной коммуникации и диалогу культур в мировом масштабе.

Для решения этой задачи была принята Концепция языковой политики и создан культурный проект «Триединство языков», согласно которым в государстве необходимо развитие трех языков: казахского как государственного языка, русского как языка межнационального общения (в пределах страны и СНГ) и английского как языка успешной интеграции в глобальную экономику. При этом уточняется, что русский язык определяется как основной источник информации по разным областям науки и техники [2].

Программой была воспринята статья Н.А. Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания», в которой указаны конкретные пути совершенствования образовательных программ высшей школы и имеются четкие указания научно-методического характера.

Для повышения конкурентоспособности Президентом Н.А. Назарбаевым была поставлена задача подготовки будущих специалистов с высшим образованием по международным стандартам, так как «образование - самый фундаментальный фактор успеха в будущем. В системе приоритетов молодежи образование должно стоять первым номером. Если в системе ценностей образованность станет главной ценностью, то нацию ждет успех» [3].

Таким образом, в области образования актуализируется проблема становления и развития полиязычного образования с модернизацией общественного сознания, в том числе наиболее важными являются вопросы разработки теоретико-методологических оснований такого образования.

Уникальность Казахстана как полиэтнического и поликонфессионального народа может быть воспринята как внутренняя многоязычная среда, которая обеспечит безболезненное вхождение в полиязычное мировое сообщество. У казахстанцев имеется бесценный опыт общения с представителями разных этнических групп, который позволит легко внедрить коммуникативную многоязычную среду, где обязательными языками общения всех граждан страны станут казахский, русский и английский языки.

Учитывая актуальность проблем, поставленных Н.А. Назарбаевым перед образованием Казахстана, профессорско-преподавательским составом евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилёва были внесены изменения в учебно-методические комплексы дисциплин (далее сокращено: УМКД). Так, в УМКД по русскому языку уровня В2, изучаемому в 1-ом семестре студентами всех специальностей, были включены темы по сохранению национальной идентичности, пропаганде культа знаний, воспитанию патриотизма к малой родине, пропаганде современной казахстанской культуры в глобальном мире. Например, изучение темы «Речь. Виды и формы речи» опирается на когнитивно-лингвокультурологический комплекс (далее сокращено: КЛК) «Национальная идея в Республике Казахстан». Тема «Функционально - смысловые типы речи. Описание как функционально-смысловый тип речи» изучается на материале КЛК «Искусство Казахстана» и «Искусство в жизни человека». КЛК «Культура и традиции» и «Праздники независимого Казахстана» рассматриваются по теме «Повествование как функционально-смысловый тип речи». При изучении рассуждения как типа речи привлекается КЛК «Культ знания – залог конкурентоспособности».

Как указал Президент Республики Казахстан, «первое условие модернизации нового типа – это сохранение своей культуры, собственного национального кода.» [3]. В работе со студентами первых курсов по русскому языку можно достичь многих позитивных результатов по данному направлению, если правильно применять методики работы с текстами по соответствующей тематике. Все языковеды-учителя и педагоги знают важность подбора текстов для изучения различных лексических и грамматических, стилистических тем. Тексты для работы в аудитории часто применяются для их анализа с целью ознакомления и закрепления каких-либо теоретических правил. Например, один и тот же текст может привлекаться в качестве материала для анализа его содержания, что важно, его структурной организации с точки зрения соответствия функционально-смысловому типу речи и функционально-стилистической представленности. Как было сказано выше, при изучении темы «Повествование как тип речи» студентами изучаются тексты по КЛК «Культура и традиции». На занятиях студенты знакомятся с текстами об истории формирования национальной культуры, традициях и обычаях, праздниках, среди которых тексты об истории появления казахских символов, тотемов, о значимости для казахов коня, об истории появления юрты как жилища кочевых племен, об особенностях национальной одежды. Большое внимание отводится формированию у студентов умений и навыков составления текстов-повествований об особенностях проведе-

ния традиций в наше время и их значимости для молодежи.

В определении направлений модернизации общественного сознания Н.А. Назарбаевым особое место отводит третьему направлению - сохранению национальной идентичности: «Наши национальные традиции и обычаи, язык и музыка, литература и свадебные обряды, – одним словом, национальный дух, должны вечно оставаться с нами». Таким образом, приобщение молодежи к культурной и духовной ценности, которые были установлены предками, может осуществляться во время изучения текстов по русскому языку. Изучение темы описания как ФСТР на материале текстов об искусстве Казахстана в жизни человека позволит сформировать у студентов умения и навыки правильного описания объекта созерцания, явления, события, процесса, состояния. В частности, изучение этих тем сопровождается посещением музея письменности в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, посещения Музея Первого Президента, выставок в г. Астана, посещения спектаклей в Государственном академическом русском драматическом театре имени М. Горького и т.д. Одновременно осуществляется и приобщение студентов - выходцев из регионов, сел – к духовным ценностям современности и мировой классике.

Четвертым направлением в модернизации общественного сознания был назван культ знаний. Во все времена знание и образованность, высококвалифицированные специалисты были гарантированным капиталом общества. Студенты, обучаясь в нашем университете, знакомятся с профессиональными компетенциями по каждой дисциплине. В течение всего срока обучения на занятиях студенты проверяют себя сами на предмет формирования профессиональных умений и навыков. Так, тема «Рассуждение как тип речи» изучается на материале КЛК «Культ знания – залог конкурентоспособности». Студенты знакомятся с ролью образованности и образованного человека в обществе, узнают много информации об уровне образованности стран, о рейтинге грамотности государств, об успешных странах, в которых благодаря высокому уровню образования эти страны заняли ведущие позиции в отдельных отраслях экономики, являются производителями брендовой продукции и т.д.

На занятиях по профессиональному русскому языку студенты презентуют материалы о рейтинговых вузах мира, в которых выпускают высококвалифицированных специалистов, пользующихся высоким спросом на современном рынке труда. В презентациях отражаются данные о выпускниках этих вузов, которые стали успешными, значимыми в своей области деятельности людьми.

В статье Президента Н.А. Назарбаева даны конкретные рекомендации достижения целей в системе образования. На повестке дня на ближайшие

годы - воспитание патриотизма к малой родине. В системе образования Казахстана всегда уделялось большое внимание патриотическому воспитанию. Особое отношение к родной земле, ее культуре, обычаям, традициям – это важнейшая черта патриотизма. Для реализации этой задачи «первое: необходимо организовать серьезную краеведческую работу в сфере образования, экологии и благоустройства, изучение региональной истории, восстановление культурно-исторических памятников и культурных объектов местного масштаба». Для осуществления конкурентоспособности национальной культуры «мы должны реализовать еще один проект – «Современная казахстанская культура в глобальном мире». Для того, «чтобы мир узнал нас не только по ресурсам нефти и крупным внешнеполитическим инициативам, но и по нашим культурным достижениям», необходимо применить целевой подход»: отечественная культура должна звучать на шести языках ООН: английском, русском, китайском, испанском, арабском, французском.

Данная задача также решается при помощи привлечения произведений казахской и русской литературы, кинофильмов. Так, при изучении темы «Рассуждение» студентам первых курсов предлагается предварительный просмотр кинофильма «Шал» автора сценария и режиссёра Е. Турсунова, который в сентябре 2013 года в Казахстане был выдвинут на соискание премии «Оскар» в номинации «Лучший фильм на иностранном языке». Отрадно, что при обсуждении этого фильма студенты выявляют все идейно-художественные ценности, показанные в этом фильме. Так, цитаты и комментарии из письменных работ студентов ярко демонстрируют их позицию в оценке этого фильма: 1) «высшее предназначение человека – развитие человечества при условии сохранения планеты с её флорой и фауной для своих потомков - человек всегда должен оставаться человеком, а не превращаться в хищника»; «у человека своя территория обитания, у животного мира – своя; никто не должен мешать другому»; 2) «любовь к малой родине, к Родине», 3) «ценность общечеловеческих традиций и обычаев, в том числе казахских национальных семейных традиций»: «молодые старики не бросают», «любовь между старшими и младшими в семье»; 4) «значимость связи между мужчинами в роду, поколениях благодаря женщине, её мудрости и терпимости»; «связующая роль невестки в сохранении связи между дедом и внуком при отсутствии мужа»; «светлая память об умерших предках»; 5) «скромность и человеколюбие, искренность души; вера в себя и окружающих людей и др.»; 6) «при явной социальной и материальной дискриминации села и города более стойкими и умными перед природными катаклизмами оказываются люди из земли – сельские».

Для реализации проекта «100 новых лиц Казахстана», указанного в программной статье Президента, следует знакомить с людьми из разных регионов, разных возрастов и национальностей, которые добились успеха за годы независимости. Так, самостоятельные работы студентов по русскому языку и профессиональному русскому языку посвящены темам «Выдающиеся ученые Казахстана», «Ученые ЕНУ имени Л.Н. Гумилёва – оплот науки Казахстана». Следует отметить, все студенты без исключения свои презентации начинают со знакомства с Канышем Сатпаевым. Студенты, которые готовили презентации в 2014-2017 гг., все без исключения знакомят своих сокурсников с М.О. Отелбаевым – профессором, акад. НАН РК, директором Евразийского математического института ЕНУ. Тому есть веская причина: в 2014 году отечественный математик завершил и опубликовал работу «Существование сильного решения уравнения На-вье-Стокса» в открытой печати. В математическом кругу это уравнение известно тем, что причислено к семи самым сложным математическим задачам, называемыми «проблемами тысячелетия».

В языковых дисциплинах образовательных программ высшей школы Республики Казахстан важная роль отводится формированию коммуникативной компетенции по четырем видам речевой деятельности - аудированию, чтению, говорению, письму. С возникшей необходимостью успешного формирования поликультурной личности будущих специалистов были определены педагогические условия в образовательном процессе. Такими условиями являются следующие: 1) надлежащий подбор тематики и структурирование содержания учебного материала на иностранном языке на основе социокультурного подхода и принципа профессиональной направленности; 2) использование интерактивных форм и методов в процессе обучения иностранному языку (дискуссии, ролевые игры, драматизирование, презентации, интернет-коммуникация, проектные технологии); 3) гуманизация взаимодействия субъектов образовательного процесса: взаимодействие преподавателя и студентов на диалогической основе, в рамках сотрудничества и сотворчества [4].

Для решения образовательных задач по формированию профессиональных компетенций следует сделать правильный выбор способов и средств обучения, среди которых важное место занимают учебные электронные издания, компьютерные обучающие системы, аудио- и видео-учебные материалы и многие др.

При подготовке специалистов бакалавриата в условиях полиязычия и модернизации общественного сознания обязательно должны учитываться объективные реалии международного сотрудничества. Это позволяет внести коррективы в образо-

вательные программы, прежде всего, в разработке языковых дисциплин, содержание которых должно отвечать требованиям приоритетных отраслей экономики. Ниже предлагается принципиально новый подход к обучению русского языка с погружением в сферу будущей специальности и с учетом полиязычного образования и общения.

Полиязычное образование признано как инновационно-педагогический процесс, требующий целенаправленного научно-методического сопровождения. Важную роль в решении задач, поставленных в реализации функций педагогических методик (обучающей, развивающей, воспитывающей, мотивационной и контрольно-коррекционной), играет самостоятельная подготовка студентов к занятиям. Самостоятельную работу обучающегося (далее сокр. СРО) следует рассматривать как один из эффективных способов активизации интереса к будущей профессии. Формирование профессиональной компетенции немислимо без формирования поликультурной личности.

В системе форм организации СРО по русскому языку и профессиональному русскому языку важное место отводится многочисленным видам презентаций. Для подготовки неинтерактивных презентаций студентами используются такие программы, как Microsoft PowerPoint, StarOffice Impress, Corel Presentation. В настоящее время охотно используется студентами программа Prezi для создания интерактивной презентации в режиме онлайн.

Этот вид работы может быть востребован на любом уровне их деятельности, потому важно научить студентов грамотно составлять презентационный материал. Задача презентации – активизация интереса аудитории посредством представленного объекта, для чего подбираются компьютерная графика, видеоряд, раздаточный материал, цветовое и звуковое оформление и другие средства. Программа подготовки презентаций позволяют создавать слайды (кадры) презентации и наполнять их содержанием, настраивать внешний вид презентации и возможные визуальные эффекты. Создаваемая презентация может включать в себя элементы интерактивности, что с успехом осуществляется студентами. Современные программы для создания мультимедийных презентаций позволяют использовать в презентации не только текстовые и графические изображения, но и аудио- и видеозаписи. Студентам должны предлагаться темы для презентаций с учетом года обучения и специальности.

Для решения педагогических задач далее предлагаются модели и типы заданий, которые должны выполняться в активном формате – производственных тренингах, которые приближают студентов к профессиональной среде. В заданных условиях студенты должны продемонстрировать

свои профессиональные знания и умения, используя иностранные языки. В будущем эти навыки позволят молодым специалистам справиться с поставленными задачами в реальной жизни.

На занятиях по дисциплинам русского языка и профессионального русского языка успешно были применимы тренинги с использованием активных методик обучения. Так, например, во время презентации объекта выставки на выставочном стенде ЭКСПО-2017 студент может продемонстрировать умение применять монологическую речь о профессиональном объекте на русском и иностранном языке.

Для более подготовленных студентов или на более продвинутом уровне обучения могут применяться тренинги с участием команд и групп. Так, например, для студентов 3-го курса специальности «Иностранная филология: китайский язык» уместен тренинг по профессиональной теме «Ведение устных переговоров представителей КНР и Республики Казахстан в сфере модельного бизнеса» («ANDRES» (АНДРЕС), COMILFO (КОМИЛЬФО) ИП в Астане - Модельные агентства в РК) по речевой теме «Полилог в профессиональной сфере. Культура речевого поведения в профессиональной сфере» и в соответствии с КЛК «Моя специальность в современном мире». Этот тренинг демонстрирует навыки студентов в использовании общих языковых этикетных правил и формул и профессиональных частных – в области модельного бизнеса. По содержанию этот вид работы можно усложнить применением трех языков, которыми должны овладеть студенты: русским, казахским, китайским, для чего достаточно перед началом тренинга ввести еще одного участника в качестве переводчика.

Тот же вид работы можно провести в группе студентов – будущих учителей немецкого языка с использованием русского, казахского и немецкого языков по профессиональной теме «Ведение устных переговоров представителей ФРГ и Республики Казахстан в сфере кулинарного бизнеса» (ученики Рената Агзамова), по речевой теме «Полилог в профессиональной сфере. Культура речевого поведения в профессиональной сфере» по КЛК «Моя специальность в современном мире».

Тренинг «Пресс-конференция руководства ТЭЦ г. N с представителями СМИ по вопросам ЧС» будет эффективен в аудитории будущих теплотехников при изучении речевой темы «Диалогические жанры профессиональной речи. Деловой этикет», а также дальнейшей выработке навыков и умений по КЛК «Пути решения проблем в профессиональной речи».

Учет уровня владения иностранными языками, присутствия в группе студентов-иностранцев по программе «Академическая мобильность» позволит усложнить задание, подключив несколько язы-

ков, например, рус-ский, казахский, английский, немецкий, французский, турецкий, китайский и монгольский языки. Для проведения таких занятий повышаются требо-вания к самому преподавателю-предметнику с точки зрения владения ино-странными языками на уровне LSP, LAP по специальности.

Таким образом, интеграция отечественной науки и образования в мировое пространство вносит существенные изменения в педагогическую науку и образовательную практику. Так, во многих вузах Республики Казахстан для обеспечения конвертируемости национального высшего образования активно реализуется программа академической мобильности и двудипломного образования студентов, магистрантов и докторантов.

Гармонизация образовательных программ вузов, функционирую-щих в рамках Болонского процесса, предполагает развитие у обучающихся таких качеств и способностей, которые позволили бы ему осуществлять профессиональную и социальную деятельность в быстро изменяющихся социокультурных условиях [5].

В связи с этим актуальным становится обращение к полилингваль-ному обучению, при котором иностранный язык наряду с родным языком (казахским или русским) выступает как инструмент постижения мира специальных знаний и самообразования, межкультурного общения и поли-культурного воспитания.

Таким образом, в условиях полиязычия и модернизации общественного сознания формирова-

ние профессиональной компетенции неразрывно связано с формированием поликультурной личности посредством языковых дисциплин. Без базовых речевых умений и навыков невозможно вхождение в профессиональную среду, построение коммуникации, грамотного общения как с отечественными коллегами, так и с иностранными, представляющими иную культуру.

Литература

1. *Жетписбаева Б.А. Теоретико-методологические основы полиязычного образования: Автореф. Дисс. ... на соискание д-ра пед. наук. - Караганда, 2009*
2. *Концепция языковой политики Республики Казахстан. – Распоряжение Президента Республики Казахстан от 4 ноября 1996 г. № 3186.*
3. *Н.А.Назарбаев «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». – Астана, 12.04.2017 г.*
4. *Иванова Л.В., Агранат Ю.В. Педагогические условия формирования поли-культурной личности студентов в контексте обучения иностранному языку в вузе // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 1-1. – С. 82-84*
5. *Нуртазина М.Б., Кульшенбаев Д. Инновационный образовательный процесс в социокультурном контексте евразийства. // www.edu.kz/.../INOVACIONNYI-OBRAZAVATEL'NYI-KOMPLEKS.p...*

Сактаганова М.

Ст. преподаватель, МКТУ им Х.А.Ясави

Бердимуратова Б.

Ст. преподаватель, МКТУ им Х.А.Ясави

Оналбек Г.

Магистр, МКТУ им Х.А.Ясави

ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Резюме: Знание иностранного языка связано с сбором различной информации и улучшает ментальную культуру. Студенты используют набор учебных пособий и материалов, словарный запас и телевизионное оборудование, а также работают в компьютерных классах.

Ключевые слова: в профессиональной, педагогической, научной, методической.

Түйін: Шет тілін меңгеру түрлі ақпарат жинаумен байланысты және ол ақыл-ой мәдениетін дамытады. Студенттер оқу құралдары мен материалдардың жиынтығын, сөздік жазбаларды және телевизиялық жабдықтарды пайдаланады, компьютерлік сыныптарда жұмыс істейтіні қарастырылған.

Кілтті сөздер: кәсіби, педагогикалық, ғылыми, әдістемелік.

Summary: Knowledge of a foreign language is associated with the collection of various information and improves the mental culture. Students use a set of teaching aids and materials, vocabulary and television equipment, and also work in computer classes.

Key words: in professional, pedagogical, scientific, methodical.

Исходной идеей концепции обучения предмета иностранный язык в школе, которая была подготовлена лабораторией обучения иностранным языкам, является превращением образования в механизм развития личности. До сих пор значение иностранного языка как предмета школьной программы, способствующего развитию учащихся, недооценивалось на практике. Провозглашенные практические, воспитательные и развивающие цели оказались недостаточно подкрепленными утвердившейся в системе среднего образования силовой педагогики. Учебная деятельность, организованная по схеме выучил-ответил, ориентировала как учителя, так и учащихся на репродуктивное говорение. Творческая активность педагога ограничивалась жесткими предписаниями учебно-методического комплекса, а наиболее успешно развивающейся интеллектуальной функцией учащихся было механическое запоминание. На уроках иностранного языка школьники оказались зна-

чительно менее интеллектуально нагруженными, чем по другим предметам. Это приводило к попыткам доказать отсутствие общеобразовательного значения изучения иностранных языков, сократить количество учебных часов по данному предмету.

В педагогике, рассматривающей учебный процесс с позиции силы учителя, цели воспитания и развития были заданы в виде требований, которые надлежало выполнять. Языковые знания, речевые навыки и умения, кругозор, социально-политические взгляды, нравственно-этические качества, общеучебные умения составляли список целей, спущенных сверху на учащихся. Эти цели не всегда были достижимы в условиях репродуктивного обучения, однако должны были присутствовать в планах и отчетах. В итоге накапливались бумажные результаты такой, например, работы, как формирование любви к природе после с трудом прочитанного и переведенного малосодержательного текста[1].

Иностранный язык исторически является важнейшим предметом общеобразовательного обучения. Однако его воспитывающие и развивающие резервы полностью до сих пор не изучены. Бытующие представления сводятся к тому, что изучение иностранного языка закладывает основы иноязычной речевой деятельности, является дополнительным средством расширения кругозора учащихся, позволяет углубить знания школьников о структуре родного языка, совместно с изучением родного языка помогает лучше понять общечеловеческие способы речевого общения, способствует воспитанию чувств патриотизма, интернационализма, нравственных качеств личности.

И это, разумеется, так, но названные направления не исчерпывают воспитывающих и развивающих возможностей данного учебного предмета, а педагогические действия в этих направлениях на практике нередко носят формальный характер. Причина заключается в том, что деятельностное обучение пока еще подменяется исполнительским, воспитание является информирующим, а развитие - декларативным.

Воспитывающие и развивающие резервы иностранного языка как предмета школьной програм-

мы наиболее полно раскрываются в условиях деятельностного подхода. В этих условиях: во первых ученик становится не объектом, а субъектом учебной деятельности, то есть ее активным инициатором, деятелем и контролером, во вторых по мере взросления учащиеся все более самостоятельно выдвигают значимые для них учебные цели, школьники выполняют учебные задания, имеющие четкий личностный смысл. Затем на уроках осуществляется взаимодействие с учителем, учебные задания моделируют различные аспекты человеческой деятельности. Учебная деятельность есть этап подготовки к трудовой деятельности[2].

Все эти положения в той или иной форме нашли отражение в упомянутой выше концепции. Одобрив ее в целом, хотелось бы подробнее рассмотреть исходное положение этой концепции - о развивающем обучении средствами иностранного языка, с тем чтобы содействовать его дальнейшей, более детальной разработке.

Главной целью развивающего обучения является формирование личностной активности школьника. Личностная активность обеспечивает активное отношение к знаниям, систематичность и настойчивость в учебном труде, положительные результаты и успешное непрерывное образование. Такая активность называется личностной, поскольку она обусловлена психологическими особенностями личности - актуальными потребностями, значимыми для ученика целями и мотивами, понятными смыслами, доминирующими отношениями[3-4].

Личностные психологические особенности не могут быть усвоены в виде знаний. Они становятся результатом самостоятельного включения учащихся в учебную деятельность и являются итогом деятельностной организации учебного процесса по иностранному языку. При такой организации средствами предмета иностранный язык развиваются индивидуальные особенности школьника, описываемые ниже.

На уроках иностранного языка формируются иноязычные речевые механизмы. В говорении и письме, чтении и аудировании развиваются речевые автоматизмы, навыки и умения, а также механизмы опережающего отражения высказывания, оперативной памяти, слухового и зрительного восприятия речи, смыслового структурирования высказывания. Развитие этих механизмов положительно влияет на становление и совершенствование функций родной речи, дополнительно тренируя соответствующие структуры мозга. Улучшается работа слухового и речемоторного анализатора, более точной и осознанной становится артикуляция.

Изучение иностранного языка способствует развитию познавательных функций психики учащихся. Тренируется мнемотехника, то есть разные приемы запоминания - произвольные и произвольные, механические и логические, не-

посредственные и опосредованные. Развиваются интеллектуальные функции анализа и синтеза: на материале языковых явлений школьники овладевают приемами аналитического расчленения целой грамматической конструкции на части синтетической интеграции в целое. В ходе такой работы формируются языковые обобщения, выделяются языковые абстракции в виде знаков, схем и правил, то есть совершенствуется отвлеченное мышление. Коммуникативное обучение иностранному языку существенным образом обогащается, если развивает абстрактное языковое мышление. Абстрагирование и обобщение могут следовать за речевой деятельностью в виде систематизации и языкового осмысления речевого материала, а также могут предшествовать речевой деятельности, создавая ее лингвистическую ориентировочную основу. Формируемая при этом системность мышления является еще одной стороной совершенствования познавательных функций психики школьников, изучающих иностранный язык. Развивающее воздействие иностранного языка на познавательные функции школьников заключается также и в том, что работа над иноязычным высказыванием способствует формированию логики мышления. Логика мышления совершается в слове, и поэтому последовательность изложения, информативность и полнота высказывания, взаимосвязь аргументов и следствий, переход от данного к новому, построение логически связанных диалогических единств, ситуативная обусловленность реплик полилога формируются в иноязычном высказывании.

Современный урок иностранного языка включает разнообразное ролевое общение школьников, широкое применение дискуссионных приемов в виде обсуждения проблем, использование страноведческого материала, иллюстраций, фото, кино и телематериалов. Такое обучение развивает воображение учащихся.

Иностранный язык как предмет школьной программы содержит большие резервы для формирования филологического мышления учащихся. Язык является важнейшим социальным явлением в окружающем школьника мире, средством национального и межнационального общения, внутренней и внешней деятельности, предметом изучения, обучения и исследования. Интерес к филологии издавна сопутствует подлинной образованности, интеллигентности и культуре. На уроках иностранного языка и в процессе самостоятельной работы могут быть созданы условия для развития интереса к истории изучаемого языка, к его связи с другими языками мира и родным языком, к парадоксальным и занимательным языковым явлениям, к афоризмам и их авторам, к лингвистическим загадкам, к "секретам" интерпретации художественного текста, к языковым играм и другой познавательной деятельности. Уроки иностранного языка могут,

таким образом, формировать интерес к филологическим явлениям.

Овладение иностранным языком расширяет фоновые знания школьников. Это понятие является частью привычного понятия "кругозор" и отличается тем, что вместо широкой и не всегда системной энциклопедичности кругозора подразумевает информированность в конкретных ситуациях общения. В таких ситуациях рассматриваемые знания составляют интеллектуальный фон речевой деятельности. В фоновые знания входят ключевые слова по обсуждаемой проблеме, систематизированные так, чтобы учащиеся могли достаточно свободно в ней ориентироваться. Необходимым компонентом фоновых знаний является информация по проблеме общения, включающая факты и сведения, даты и цифры и т.п.

Изучение иностранного языка связана с накоплением разнообразной информации, и это развивает культуру умственного труда. Учащиеся пользуются комплектом учебных пособий и мате-

риалов, словарями звукозаписывающей и телевизионной аппаратурой, работают в компьютерных классах.

Литература

1. Ахметгалиев, А. *Мотивация деятельности на уроках английского языка // Английский язык в школе.* - 2006. - № 2. - С. 56 - 60.

4. Бим, И.Л. *Теория и практика обучения английскому языку в средней школе / И.Л.Бим.* - М.: Просвещение, 2003. - С.256

3. Бухбиндер, В.А. *Основные типы уроков иностранного языка и их дидактико-методические модели // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия/сост. Леонтьев А.А.* - М.: «Русский язык», 1991. - С. 137 - 139.

4. Водзинский, Д.И. *Воспитание интереса к знаниям у школьников / Д.И.Водзинский.* - М.: Просвещение, 2003. - С. 5 - 138.

Молдабек Құлахмет

Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасы, п.ғ.д., профессор

Сманова Бақытгул Илесхановна

Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасының доцент м.а., п.ғ.к

Жаулыбаев Жамбыл Құралбайұлы

Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасы, п.ғ.к., аға оқытушы

ЖАТТЫҒУЛАР АРҚЫЛЫ ҚАТЫСЫМДЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйін: Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының қатысымдық құзыреттілігін жаттығулар арқылы қалыптастыру мәселесі қарастырылған.

Кілттік сөздер: Қатысымдық, құзыреттілік, бастауыш мектеп, қазақ тілі, әдіс, оқушылар.

Резюме. В этой статье рассмотрены формирование коммуникативной компетентности учащихся начальных классов через упражнения

Ключевые слова: Компетентность, коммуникативность, начальная школа, казахский язык, метод, учащиеся.

Summary. In this article, the formation of communicative competence of elementary school students through exercises

Key words: Competence, Communicative, Primary School, Kazakh Language, Method, Students.

Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасының негізгі мақсаты: «әлемдік білім беру кеңістігіне ықпалдастырылған және жеке тұлға мен қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыратын көп деңгейлі үздіксіз білім берудің ұлттық моделін қалыптастыру үшін білім беруді дамытудағы стратегиялық басымдықтарды белгілеу» - деп атап көрсетілген [1]. Демек, мұндай нәтижелерге республикада жалпыға бірдей білім беру жүйесінің мазмұндық, әдістемелік және ресурстық базаларын қалыптастырмай тұрып қол жеткізу мүмкін емес. Қазақстан Республикасындағы жалпы орта білім беру Тұжырымдамасында мұндай өзгеріс: «Қазақстан қоғамындағы мұндай жағдайда өзекті мәселелердің бірі — өзгермелі әлеуметтік және экономикалық жағдайда өмір сүруге дайын ғана емес, айналасындағы шынайы өмірге белсенді қатынасын байқатып, оны жақсартуға ықпал ете алатын, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру болып табылады. Осыған байланысты жеке тұлғаға қойылатын мынадай талаптар алдыңғы орынға шығады: креативтілік, белсенділік, әлеуметтілік жауапкершілік, ой-өрісінің кендігі, жоғары кәсіби деңгейлі сауаттылық, танымдық әрекет-

ке қызығушылығының басымдығы», - деп ерекше аталып өткен [2].

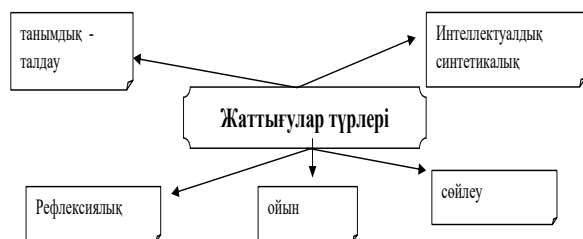
Жаттығулар орындау негізінде оқушылардың ақыл-ой әрекеттері қалыптасып, ақыл-ой қызметінің белсенділігі дамытылады. Әрбір жаттығудың қолдану аясы, мақсаты, тиімділігі, маңызы нақтыланды. Оқушылардың ізденімдік-зерттеу қабілетін қалыптастыру мен дамытуға лайықталған жаттығулар жүйесі берілді.

Жаттығулар оқушының білім меңгеруі процесін маңызды орын алады, өйткені, жаттығулар қандай да бір қызметтің, іс – әрекеттің негізін қалайды. Осындай маңызды қызметі бар жаттығу оқушының теориялық білім алуында тиімді нәтижелерге қол жеткізуі үшін оларды тиімділікпен жасау, нәтижелі орындау шарттарын ғылыми негізде анықтау керек. Егер жасалған жаттығулар жүйесі сөз тіркесін дамыта оқыту барысында тиімді және оң нәтижелі болсын десек, онда жаттығулардың оқушының теориялық ойлауы мен тілін дамытуға үлесін қосуына саналы түрде бет бұруымыз керек. Жаттығуларды орындау барысында оқушылар төменде көрсетілгендей түрлі ізденімдік – зерттеу міндеттерін шешеді:

- сөз тіркесіне байланысты тілдік құбылысты бақылайды;
- сөз тіркесінің қандай да бір қасиетін анықтау мақсатында бақылаулар жүргізеді;
- сөз тіркесін синтагмалық тұрғыдан талдау барысында фонетикамен байланысын таниды;
- сөз тіркесін жасайтын сөздердің табиғатын тану мақсатында лексикалық талдау жасайды;
- сөз тіркесі сөз таптарынан жасалатын болғандықтан, морфологиялық талдау жасайды;
- сөз тіркесінің жасалуындағы синтаксистік процестерді тану мақсатында синтаксистік талдау жасайды;
- сөз тіркесінің сөйлем және мәтін құрудағы қызметін тану үшін, функционалдық талдаулар жасайды;
- сөз тіркесінің контаминациялық, трансформациялық табиғатын тану үшін осы бағыттағы талдаулар жасайды;

- сөз тіркесі мен тұрақты тіркесті, күрделі сөздерді салыстыра тану мақсатында орфографиялық жаттығулар орындайды;
- сөз тіркесін модельдейді;
- берілген модель бойынша сөз тіркесін құрастырады;
- жекеленген сөздерден сөз тіркесін құрастырады;
- түрлі шығармашылық мақсаттарда берілген жаттығуларды орындайды;
- сөз тіркесінің графикалық модельдерін жасайды;
- тестер орындайды т.б.;

Сөз тіркесін оқыту арқылы оқушылардың қатысымдық құзыреттіліктерін қалыптастыруда жаттығулардың мынадай түрлері қолданылды:

1-сурет. Сөз тіркесін оқыту арқылы оқушылардың қатысымдық құзыреттіліктерін қалыптастыруда қолданылған жаттығулардың түрлері

1. Танымдық - талдау жаттығулары - теориялық білімдер меңгертуде жаңа материал туралы оқушылардың негізгі оқу, білік, дағдыларын қалыптастырады. Теориялық білімдерді бекітіп, ізденімдік-зерттеушілік міндеттерді шешеді. Өзіне таныс объекті туралы жан-жақты ақпараттар жинақтайды, тілдік өзгерістерді айқындайды. Танымдық жаттығулар жеке тұлғаның сана сезімін, өмірлік ұстанымдары мен танымын қалыптастырады. Оқушылардың дүниетанымын кеңейтуді мақсат етеді.

1-жаттығу. Берілген сөздердің тіркесім талпақтарын анықтап, жақшаны ашып, сөз тіркесін құраңдар. Жақшадан неліктен сол жұрнақты таңдағандарыңды түсіндіріңдер.

1. Нұр... жүрек... (-лы, -дай, -пен, -сыз, -тің).
2. Ақ... бет... (соң, дейін, -шыл, -дау, -тен).
3. Кітап... оқ... (-тан, -пен, -сыз, -у, -ған).

2-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңдер. Жауаптарында берілген тірек сөздерді қолданыңдар.

Жаңыңда неше жан бар? Сен нені жақсы көресің? Сен нені жақтырмайсың? Кіммен доссың?

3-жаттығу. Берілген сөз тіркестерінің бағыныңқысы мен басыңқысына сұрау қойыңдар. Екеуінің орнын ауыстырып сөз тіркесін жасаңдар. қандай өзгерістер пайда болғанын бақылап, сұрау қойып, тұжырымдарыңды дәптерге жазыңдар.

Алтын қасық, қасық алтын, темір жол, тас жол, жылы жүрек.

4-жаттығу. Берілген ситуацияға назар салып, түсініп алыңдар. Берілген тірек-сөз тіркестерін қосып, осы ситуацияға жоспар құрыңдар.

Дүкенде, алу, бару, сату, сұрау.

5-жаттығу. Берілген сөз тіркестерінің синонимдерін тауып, қасына жазыңдар. Олардың мағыналық және тұлғалық айырмашылықтары болса, соларға талдау жасаңдар.

6-жаттығу. Берілген сөз тіркесіне байланысты мынадай тапсырмалар орындаңдар: 1) сөз тіркестеріне грамматикалық сипаттама беріңдер; 2) сөз тіркестерін синонимдерімен ауыстырыңдар; 3) жаңа сөз тіркестеріне грамматикалық сипаттама беріңдер; 4) сөз тіркестерінің және олардың синонимдерінің салыстыру барысында ерекше көрінетін белгілерін көрсетіңдер.

Қара бала, қара жол, қара жүрек, қара көңіл

7-жаттығу. Берілген бір топ сөз тіркесін түсініп оқып алыңдар. Осы сөз тіркестеріне қандай мәтіннің тақырыбын атар едіңдер?

Алтын қасық, қасық алтын, темір жол, тас жол, жылы жүрек.

8-жаттығу. Мәтіннен мына модельдердегі сөз тіркестерін тауып, оларды бағандап көшіріңдер.

1. Adj+S;
2. S+S
3. Num+S

9-жаттығу. Берілген сөз тіркесіндегі басыңқы мүшенің жалғауына формасымен мағынасы бойынша кеңтүрдегі талдау жасаңдар.

1. Нұр... жүрек... (-лы, -дай, -пен, -сыз, -тің).
2. Ақ... бет... (соң, дейін, -шыл, -дау, -тен).
3. Кітап... оқ... (-тан, -пен, -сыз, -у, -ған).

10-жаттығу. Adj формасы сөз тіркесінің қай орнында келеді және неліктен? Мысалдар келтіріңдер.

11-жаттығу. Басыңқы орында Adj келгенде, Қандай процестер жүретініне бақылау жасап, синтез жасаңдар.

12-жаттығу. Төменде берілген сөз тіркестеріне байланысу тәсілдеріне қарай жіктеу жасаңдар.

Қара бала, қара жол, қара жүрек, қара көңіл

13-жаттығу. Берілген сөз тіркестерін байланысу түрлеріне қарай жіктендер.

14-жаттығу. S+V моделіндегі сөз тіркесін құраңдар. Осы сөз тіркесін қосып, жалаң сөйлем құраңдар. Берілген модель мен жалаң сөйлемге салыстыру жасап, тұжырымға келіңдер.

15-жаттығу. Берілген сөз тіркестері түрлендіруге, өзгертуге келе ме? Бақылау жасап, әрбір жасалған әрекеттеріне жазбаша сипаттама беріңдер.

16-жаттығу. Көп нүктенің орнына өзлерің бір етістік тауап, сөз тіркесін құраңдар. Неліктен сол сөзді таңдағандарыңа түсінік беріңдер.

17-жаттығу. Берілген етістіктерді қосып сөз тіркестерін құраңдар. Олармен сөйлем құрастырыңдар.

18-жаттығу. Берілген таблицаны есімді және етістікті сөз тіркестерімен толықтырыңдар. Есімді және етістікті сөз тіркестеріне қысқаша сипаттама беріңдер.

19-жаттығу. Num+S моделіне 12 мысал келтіріңдер. Ішінде өзгертуге келетініне бақылау жасап, неліктен өзгерту жасауға болатынын түсіндіріңдер.

Қорытындылай келе Қазақстан Республикасында білім саласында тұлғалық-бағдарлы оқытуға және ізгілендіруге көшуде қоғам талаптарына байланысты демократиялық құндылықтарға көшуде шешуші роль 12 жылдық білім жүйесіне берілген. Осыған орай, оқушылардың құзыреттілігін қалыптастыру қазіргі білім жүйесінің басты бағыттарының бірі болып қарастырылуда және білімі салада 12 жылдық білім беру дидактикалық және педагогикалық міндеттерді шешу жолында зор құрал болып отыр. Қазіргі мемлекеттік стандарттар мен қаулыларда 12 жылдық білім беру жүйесін әдіснамалық және практикалық талдауларда оқытудың және тәрбиенің психологиялық-педагогикалық

міндеттерін шешуге, оқушылардың жеке тұлғалық қабілеттерін қалыптастыруға бағытталған үрдіс есебінде қарастырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. *Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Қазақстан мұғалімі. 20.01.04, № 6, Б.1-3*

2. *Қазақстан Республикасындағы 12 жылдық жалпы орта білім беру Тұжырымдамасы. Астана: 2006.-23 б.*

3. *Арстанов М.Ж. Пидкасистый П.И., Хайдаров Ж.С. Проблемно – модельное обучение: вопросы теории и технологии. А.: Мектеп 1980*

4. *Махмутов М.И. Современный урок. –М.:Педагогика, 1981. -192 с.*

5. *Полат Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учебное пособие. М.: Академия, 2003.-272 с.*

6. *Дәулетбекова Ж. Жалпы білім беретін орта мектептерде қазақ тілінен сөз мәдениетін оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері п. г. д. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның Авторефераты. Алматы, 2008, 51 б*

Шатырбаева Г.Ж.

Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Оқыту және тәрбиелеу әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы,
Талдықорған қаласы, e-mail: gulnar.shatyrbaeva@mail.ru

МАТЕМАТИКАДАН ҚАЛЫПТАН ТЫС ЕСЕПТЕРДІ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУДА ПАЙДАЛАНУ

Түйін. Математикадан қалыптан тыс есептерді бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін дамытуда пайдалану арқылы оқушылардың мәселесі қарастырылады: оқыту процесінде қалыптан тыс есептерді пайдаланудың негізгі мақсаты мен міндеттері, әдістемелік ерекшеліктері анықталады. Бастауыш сыныптарда математикадан қалыптан тыс есептер арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту әдістемесі баяндалады.

Кілттік сөздер: бастауыш сыныптар, шығармашылық қабілет, әдістеме.

Резюме. В работе рассмотрены цель и задачи, методические особенности использование нестандартных задач по математике для развития творческих способностей учащихся начальных классов. Изложена методика развития творческих способностей учащихся начальных классов путем использования нестандартных задач.

Ключевые слова: начальные классы, творческая способность, методика.

Summary. The paper discusses the purpose and objectives, the methodological peculiarities of the use of non-standard problems in mathematics for development of creative abilities of primary school students. The technique of development of creative abilities of primary school students through the use of non-standard tasks.

Keywords: elementary school, creative ability, method.

Бастауыш мектептегі оқыту үрдісінің негізгі мақсаты оқушыларға білім беру ғана емес, сонымен бірге олардың шығармашылық қабілетін, ой-өрісін дамыту.

Шығармашылық қабілеттің дамуы біртіндеп жүреді, бірақ бірқалыпты емес. Оның дамуындағы алғашқы кезең іс-әрекет талаптарына табиғи қасиеттерді бейімдеу болып табылады. Шығармашылық қабілетті дамытудың екінші кезеңі оқу әрекетіне шығармашылық элементтерді енгізумен, мәселені қоюмен және шешімді өздігінен іздестірумен сипатталады. Қазіргі кезде әдіскер ғалымдар түрлі эксперименттің негізінде шығармашылық ойлау үрдісінің кезеңдік дамуын айқындауда. Шығармашылық процесінің әр кезеңінде оқушының бойында түрлі сапалық қасиеттер қалыптасады [1]. Бастауыш сыныптарда математикадан қалыптан тыс есептерді шығарудың үлкен білімдік және тәрбиелік маңызы бар. Н.А. Менчинская мен М.И. Моро[2] есеп шығару әрқашан да екі мақсатты көздейтін оқу іс-әрекеті ретінде қарастырылатындығын атап көрсетеді: біріншіден, есеп шығару математикалық ұғымдар мен заңдарды

менгеруге ықпал ететіндей құрал, екіншіден, оның өзіндік құндылығы бар, үйткені ол оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытуға қызмет етеді.

Оқу материалы балалардың ойлау қабілеті жетерліктей жас ерекшеліктерін ескере ұйымдастырылса ғана, оның шығармашылық қабілетінің дамуына мүмкіндік туады. Сондықтан да сабақ балалардың талабын шаттандыратындай, ойын оятатындай, белсенділігін, саналы түрде ойлана білуін, ой-өрісінің дамуын, олардың іскерлігін дамытатындай болуы тиіс. Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытудың бірден бір құралы математика есептері, оның ішінде қалыптан тыс практикалық мазмұнды есептер.

Теорияға байланысты қалыпты және қалыптан тыс есеп түрлері белгілі. Дайын ережелердің көмегімен шығарылатын есептер қалыпты делінеді де, ал шығару жолдары дайын ережелер арқылы табыла қоймайтын есеп – қалыптан тыс болып табылады.

Есеп шығару – ерекше ой жұмысы. Есеп шығару дегеніміз – математиканың жалпы заңдылықтарын (анықтамалар, аксиомалар, теоремалар, заңдар, формулалар) есеп шартына немесе оның салдарына белгілі бір ретпен қолдана отырып, есеп талабына жауап беру болып табылады.

Қалыптан тыс есепті оқушыға шығаруға берген кезде ол оның шығару тәсілін алдын ала білмейді де, шығару үшін қандай оқу материалына сүйенетінін де білмейді. Мұндай есептерді шығару барысында оқушылар есеп шығарудың жоспарын іздестіру жұмысын жүргізуі тиіс, оның шешу көзін ашатын теориялық материалды табуы тиіс. Сондықтан қалыптан тыс есеп оқушының ой-өрісінің дамуына ықпал етеді.

Математика ойлау құралы, оның мазмұнында оқушылардың танып қалыптастыруға, қалыптан тыс практикалық мазмұнды есептерді шығара білу қабілетін дамытуға берілген көптеген есептер бар.

Бастауыш мектеп оқушыларының шығармашылық қабілетін дамытатындай, оқушыларының пәнге қызығушылығын арттыратындай математикалық фокустарды, арифметикалық ребустарды, дидактикалық ойындарды, ертегі-есептерді, такпақтарды, жұмбақтарды және т.с.с.-ды пайдалану тиімді болады.

Бастауыш мектептегі оқыту процесінің негізгі мақсаты оқушыларға білім беру ғана емес, со-

нымен бірге олардың шығармашылық қабілетін, ой-өрісін дамыту. Оқу материалы балалардың ойлау қабілеті жетерліктей жас ерекшеліктерін ескере ұйымдастырылса ғана, оның шығармашылық қабілетінің дамуына мүмкіндік туады. Сондықтан да сабақ балалардың талабын шаттандыратындай, ойын оятатындай, белсенділігін, саналы түрде ойлана білуін, ой-өрісінің дамуын, олардың іскерлігін дамытатындай болуы тиіс. Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытудың бірден бір құралы математика есептері, оның ішінде қалыптан тыс практикалық мазмұнды есептер [3,4].

Теорияға байланысты қалыпты және қалыптан тыс есеп түрлері белгілі. Дайын ережелердің көмегімен шығарылатын есептер қалыпты делінеді де, ал шығару жолдары дайын ережелер арқылы табыла қоймайтын есеп – қалыптан тыс болып табылады.

Қалыптан тыс есепті оқушыға шығаруға берген кезде ол оның шығару тәсілін алдын ала білмейді де, шығару үшін қандай оқу материалына сүйенетідігін де білмейді. Мұндай есептерді шығару барысында оқушылар есеп шығарудың жоспарын іздестіру жұмысын жүргізуі тиіс, оның шешу көзін ашатын теориялық материалды табуы тиіс. Сондықтан қалыптан тыс есеп оқушының ой-өрісінің дамуына ықпал етеді.

Бастауыш сынып баланың логикалық ойлауын, шығармашылық қабілетін дамытудың негізгі кезеңі деп есептеледі.

Қазақстан Республикасы бастауыш білімнің мемлекеттік стандартына сәйкес, математикалық білімнің жаңа мазмұны біртекті емес және әр түрлі екі деңгейді қамтиды. Олар міндетті және мүмкін деңгейлер. Міндетті деңгейге бастауыш мектеп көлеміндегі берік игерілуі тиісті материалдар жатады. Ал, мүмкін деңгейге, мазмұны тұрғысынан алғанда, негізгі мәселемен үйлесетін, алайда оқушының математикалық ой-өрісін кеңейтуге бағытталатын, үйреншікті емес түрде ұсынылатын және де оны орындау шығармашылық іс-әрекетпен ұштасатын материалдар жатады. Мұның бәрі міндетті деңгейдің материалымен кеңейте және тереңдете түсуге қызмет етеді, математиканың жүйелі курстарының аса маңызды тарауларын ілгеріде оқытып – үйретудің негізін қалайды. Сондай-ақ балалардың дамуына әсерін тигізеді және негізгі материалды терең меңгеруге көмектеседі.

Баланың жас ерекшелігіне, зейініне сай, арнайы ұйымдастырылған логикалық ойын-ребус, сөзжұмбақ, қызықты әзіл-есептер, жұмбақ-есептер баланың ой-ақылын, дүниетанымын кеңейтеді, мінез-құлқын, ерік-жігерін қалыптастырады және де сабаққа қызығушылығын арттырады, шығармашылық қабілетін дамытады есептер [5].

Бастауыш мектеп математика курсына есептердің көпшілігі мәтінді есептер. Оларды шартты түрде мынадай топтарға бөлуге болады:

- бірмәнді сәйкестік орнатуға берілген есептер;
- логикалық тұжырым жасау арқылы шығарылатын есептер;

- тасымалдау туралы есептер;
- сұйықты ауыстырып құюға берілген есептер;
- өлшеуге арналған есептер.

Есептің түрін қалай білуге болады?

Бірінші белгісі есептің талабының сипаты.

Сондықтан есепті үш түрге бөлеміз:

1. Ізделіндіні табуға берілген есептер (есептеу есептері).

2. Дәлелдеуге немесе түсіндіруге берілген есептер (тұжырымның дұрыстығы, бұрыстығы, қандай да бір факторды түсіндіру).

3. Түрлендіруге немесе салуға берілген есептер (бір нәрсені құрастыру, өзгерту). Сол сияқты:

4. Бөлуге берілген есептер.

Процессуалдық есептер оқушылардың есеп шығару іс-әрекетіне қарай эвристикалық және алгоритмдік (қадаммен) болып бөлінеді.

Эвристикалық процессуалдық есептер оқушыларды шығармашылық іздеушілік немесе жартылай іздеушілік іс-әрекетке тартады, ол олардың интеллектуалдық білігінің дамуына ықпал етеді.

Мұндай есептерді шығару тәсілдері:

Кестелер құру(сұйықты ауыстырып құюға берілген есептер).

Суретті пайдалану және сурет бойынша талқылау.

Схема немесе блок-схема құру (Ешкі, қасқыр және капуста туралы есеп); (блок-схема – тындардың салмағын өлшеу);

(велосипедтер туралы есепке сурет)

Мұндай есептерді шығарғанда оқушылар түрлі таңбаларды, бейнелерді пайдаланады, талқылау нәтижесінде жауаптар алады, әрине бұл оқушылардың дамуына көмектеседі.

Түрлендіруге немесе салуға берілген есептер (бір нәрсені құрастыру, өзгерту) түрлі ойлау операцияларын қажет етеді. Мұндай есептердің ең кең тараған түрі сіріңке шырпысымен орындалатын есептер.

1. «Табиғи талқылау»есептері: Аралда әрқашанда шындықты айтатын рыцарьлар және әрқашанда өтірік айтатын купецтер тұрады екен. Аралдықтар олардың біреуінің көзінше біреуі өтірікші екендігін айтады. Олар кімдер?

- Марат, Саят, Дәурен, Болат және и Кәкім машинаның суреттерін салды

- олардың біреуі қызыл карандашпен өрт машинасының суретін салды;

- біреуі көк фломастермен жарыс машинасының суретін салды;

- біреуі қоңыр қаламмен жүк машинасының суретін салды;

- біреуі көк карандашпен жеңіл машинаның суретін салды;

Марат пен Саят карандашпен салды. Саят пен Дәурен бірдей түспен салды. Кім ненің суретін салды?

2. «Торға түсіру» есептері

Үш есе қырық пен бес қанша болады?

$$3 * 40 + 5 = 125 \text{ или } 3 * (40 + 5) = 135$$

- Екі бала 2 сағат дойбы ойнады. Олардың әрқайсысы қанша ойнады?

Өтештің екі аяқпен ұрғандағы массасы 4 кг. Егер өтеш бір аяқпен тұрса, онда массасы қанша болар еді?

- Төрт алманы кеспей біреуіне де артық болмайтындай етіп үш досқа бөліп беру керек. Мұны қалай жасауға болады?

3. Формальды-логикалық есептер, олардың жауаптары анық(және дұрыс) көрініп тұрады, бірақ алғашында оның қалай болатыны тіптен де түсініксіз болады:

Апам 4 ауа шарын сатып алды: қызыл және көгілдір. Көк шарларға қарағанда қызыл шарлар көп. Апам әр түстен қанша шар сатып алды?

4. “Іштей сұрағы бар есептер”:

а) Қолда бар шырпы шилерінен бірдей төрт шаршыдан тұратын фигура пайда болатындай етіп 2 шиді ауыстыру керек.

5. Жұмбақ есептер:

Тез сана: 012345678910.

Қатардағы 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 сандардың қосындысы қанша болады?

Егер ең үлкен екітаңбалы саннан екі сегіздікпен жазылған санды алып, ал алынған санға ең кіші екітаңбалы санды қосса, керекі сан шығады. Ол қандай сан?

Жоғалған цифрларды орнына қой:

Жақшаларды тура теңдік шығатындай етіп орналастыр:

$$211 - 126 - 74 * 8 = 88$$

Математика сабағында оқушының қызығушылығын тудыру үшін логикалық есептерді шығару шығармашылық есеп түрінде бастауыш сыныптан бастап беріледі.

Математиканың сан алуан сырын сандар әлемінің қызық құбылысын, осылай өрнектеген сабақ, не сабақтан тыс жұмыс қызықты әрі ұтымды болады. Логикалық тапсырмалар қарапайымнан басталып, біртіндеп қиындап оқушылардың танымдық қызметін белсендіруге назар аударады. Сабақта алған білім дағдысы ойлау барысында қолдану мүмкіндігі оқушының зор ынтасын тудырады, білгенін тереңдетіп, жаңа іс – қимылға жетелейді. Белсенді емес оқушылар жолдастарынан кейін қалмау үшін алға ұмтылады.

Логикалық есептер бастауыш сыныптан бастап, шығармашылық жұмыс ретінде, әр тақырыпта немесе келесі тақырыпқа дайындық ретінде беріледі.

Әр сыныптағы шығармашылыққа берілген есептерді қарастырайық.

1 - сынып бойынша амалдарды орындауға берген шығармашылық есеп. Тақырып «4» және «5» сандарын өткенде берілген логикалық есеп.

$$1) 24 - 2$$

$$2) + 4 - 35 + 4$$

2-сыныптан бастап 2 орынды сандарды өтеді және теңдеуді құрып, оны шеше білуге дағдыланады.

Осыған байланысты мынадай шығармашылық тұрғыдан логикалық ойлауға есептер беріледі. Теңдеу құрып оны шеше білуге үйретеді.

Берілгені:

Айданың ойлаған санынан ең үлкен бір таңбалы санды $(x - 9) + 11 = 100$ азайтып, нәтижеге ең кіші екі $x - 9 = 99$ таңбалы санды қосқанда,

$$100x = 108 \text{ шықты.}$$

Айдана қандай сан ойлады? Жауабы: 108

Ол сан туралытағы не айтуға болады?

Бұл есеп ойлауға, теңдеу құрып, оны есептеп, келесі үш орынды санды өтуге дайындық болып келеді.

Қызықты әзіл-есептер:

1. Олжас пен Жандос жасырынбақ ойнады. Олжас кәрі еменнен 12 қадам солға, 5 қадам оңға, қайтадан 4 қадам солға, 11 қадам оңға жүрді. Олжасқайдатығылды? (Шешуі: кәріеменнің түбіне)

2. Дорбадағы 10 асықты 10 бала бір-бірлеп алды. Сонда бір асық дорбада қалды. Бұл қалай?

3. 10 жасар Арман шашын тақырлап алдырып-тастады да ойланды. Егер менің шашым айына 1 см өсетін болса, 20 жасқа келгенде, менің шашымның ұзындығы қандай болар еді? (Шешуі: 120 см)-4 сынып.

Теңдеулер шешу» тақырыбына ұсынылатын есептер:

«Барлығы қанша қарға?»

Келеді ұшып екі қарға,

Топ достарын ертіп талға

Болды елу әлгі жиын

Санағанда демей қиын.

Болмаңыздар әбігер,

Шешімі табылар бәрі бір.

Айтпай есеп шарты кім,

Теңдеу құру тәртібін?

(Жауабы: $2+x=50$, $x=48$ қарға)

«Кетті бірге нешеуі»

Кездесіп бір топ аңменен,

Болды 30 бас малменен.

Олар кетті қоштасып,

Үш түлкімен достасып.

Теңдеуді ойлап құрыңыз,

Мал санын айта тұрыңыз.

(Жауабы: $x+3=30$, $x=27$ бас мал)

Есептеулерді жылдам орындаудың кейбір тәсілдері:

ABC Осы есептегі А,В,С орнына 0 мен 9 арасындағы сандарды тауып ABC қойындар. Сонда В-ның орнына қай сан сәйкес келеді.

ABC (Шешуі:В-9, А-1, С-8)

$$\begin{array}{r} + \quad C \\ 6 \quad 0 \quad 2 \end{array}$$

$$725-96=(725+4)-100=629$$

$$246 \cdot 5 = (246 : 2) \cdot 10 = 123 \cdot 10 = 1230$$

а) 38-9;	в) 572-84;
а) 134 · 5;	б) 428 · 84;
ә) 146-18;	г) 4325-190;
ә) 68 · 5;	в) 1308 · 5;

Математиканы оқып – үйрену есеп шығаруды үйрену үшін ғана емес, кез – келген проблеманы шеше білу, өз қабілетіңізді жетілдіре алу үшін қажет.

Сондықтан адамды тез ойлай білуге, аңғарымпаздыққа, ой ұшқырлығына жетелейтін оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуға бағытталған логикалық есептердің орны ерекше.

Бастауыш сыныптарда математикадан қалыптан тыс есептер оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту үшін белгілі жағдай туғызу қажет. Мұғалім оқушылардың ізденімпаздығын, ойлау әректін дұрыс ұйымдастырған жағдайда ғана қалыптан тыс есептер арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту тиіді болады. Ең бастысы, оқушылардың жас ерекшеліктеріне қарай қалыптан тыс есептерді шығарудың жалпы әдіс-тәсілдерін қалыптастыру қажет.

Бастауыш сыныптарда оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту үшін математикадан қалыптан тыс есептерді шығаруға арнайы дайындау қажет екендігін атап көрсеткен жөн. Әрбір қалыптан тыс есеп – шағын проблема. Ол оқушылардан ойлау белсенділігі мен тапқырлықты талап етеді, логикалық-математикалық өнімді, эвристикалық ойлауын дамытуға, ойлау операцияларының дамуына оң ісерін тигізеді, жалпы алғанда оқушылардың математикалық дайындығының сапасын арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қарасаев М.Ә., Еркінбаева Л.Қ., Нұғысова А., Сапарғалиев Ч.К. Мұғалімнің кәсіби-педагогикалық іс-әрекет жүйесінде оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту. Оқу-әдістемелік құрал. –Талдықорған. I. Жансүгіров атындағы ЖМУ. 2013. -126б.
2. Менчинская Н.А., МороМ.И. . Средства обучения математике в начальной школе. –М.,1991.
3. Нұғысова А. Практикалық мазмұнды есептер. Алматы. Республикалық Баспа Кабинеті. 1999. - 38б.
4. Стамбекова А.С. Практикалық мазмұнды есептер арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту. Учебно-методическое пособие I.Жансүгіров атындағы ЖМУ. – Т.2, 2015. -182б.
5. Нұғысова А., Алпысбаева Н.С. Студенттерді дидактикалық құралдар арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытуға даярлау: Оқу-әдістемелік құрал. -

Әбдікерім Айша
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ магистранты, aysha.2018@list.ru

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ӨСУГЕ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйін. Мақалада көптілді білім беру жағдайында мұғалімдердің кәсіби өсуге даярлығын қалыптастыру мәселесі көтерілген. Көптілді білім беру бағдарламасы аясында үштілді меңгеру тәжірибесін жинақтап, әлемдік деңгейде көтерілуіміз қажет екендігі және бүгінгі ұрпақтың бәсекеге қабілетті болуына көптілділіктің маңызы зор екендігі қарастырылған.

Резюме. В статье рассматриваются вопросы формирования повышения профессиональной подготовки учителей в условиях образования. Обобщен опыт работы по усвоению языков в рамках программы полиязычного образования, рассмотрена роль трехязычия в повышении качества образования и формировании конкурентноспособной личности.

Summary. The article deals with the formation of an increase in the professional training of teachers in the conditions of education. The experience of work on mastering languages within the framework of the program of multilingual education is generalized, the role of trilingualism in improving the quality of education and the formation of a competitive personality is considered.

Еліміздің экономикалық және әлеуметтік модернизациясының маңызды бір бағыты болып тәуелсіз Қазақстанның жаңа тілдік саясаты орын алады. Бұл тұрғыда Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына арнаған "Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан" атты 2007 жылғы 28 ақпандағы жолдауында [1] «Үш тұғырлы тіл» уникалды мәдени жобаны жүзеге асыруды біртіндеп бастауды ұсынды. Бұл жобаның мәні әр қазақстандық үш тілді меңгеруге кірігуі керек, ал білім жүйесі- мектеп және жоғары оқу орындары- бұл үшін қажетті шарттарды құрды. Күтілетін нәтиже- Қазақстан экономикасын көтеру, әлемдік кеңістікке еркін кіруге және бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету.

ҚР президентінің сөзінде, «Үш тілді қолдану арқылы Қазақстан барлық әлем жоғары білімді ел ретінде қабылдайтын ел болуы керек. Бұл: қазақ тілі- мемлекеттік тіл, орыс тілі- ұлтаралық қатынастың тілі ретінде және ағылшын тілі- ғаламдық экономикаға нәтижелі кірігуі». Дәл осы формула еуразиялық пост кеңестік кеңістікте ерекше сұранысқа ие, өйткені қазақ тілін білу мемлекетке құрметті бейнелесе, орыс тілін білу халықтар достығын нығайтады, ал ағылшын тілін білу жаңа ғаламдық әлемге бейімделуге көмектеседі.

Көптілді білім беру дегеніміз – оқу үрдісі барысында екі не одан да көп тілде білім беру. Мемлекетіміздің мектеп реформасында қаралған үш тілде оқыту – қазіргі заман қажеттілігі. Осы мақсатта қа-

зақ, орыс, ағылшын тілдері ұлтына қарамастан тең дәрежеде жүзеге асырылады. Көптілді білім беру моделі төмендегі мәселелерді қамтиды:

1. Қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде нығайту. Оқушылардың ұлттық дамуын сақтау.

2. Шетел тілдерін оқытуда ҚР жалпы орта білім мазмұнымен, құрылымымен санасу.

3. Көптілді білім берудің оқу жоспарын жасау. Тілді тереңдете оқытатын мектептер ашу, жалпы әдістемесін жасау.

4. Көптілді білім беруде материалдық, техникалық, оқу-әдістемелік жұмыстарды инновациялық үрдіске сай ұйымдастыру.

5. Кадрларды оқыту, шетелден волонтер кадрларды қолдану.

Қазіргі күні қоғам алдында жаңа міндеттер орын алуда: мемлекеттік тілді және арнайы тілдерді еркін меңгеру, қазақ тілін және мәдениетін дамыту, Қазақстан халқы ағылшын тілін дамыту арқылы динамикалық жалпы әлемдік үрдіске кіріктірілуі керек.

Көп тілділік идеясы мемлекетіміздің басшысы бес институционалдық реформасын жүзеге асыру туралы «100 нақты қадам Ұлт жоспарына сәйкес» [2], сонымен қатар «Үш тілде білім беруді дамытудың 2015-2020 жылдарға арналған Жол картасында» [3] көрсетілген. Осыған сәйкес, Қазақстанда жоғары сыныптар мен ЖОО- да ағылшын тілінің оқытуға кезең- кезеңмен көшу жоспарланған. Мұндағы басты мақсат болып даярланатын кадрлардың бәсекелестік қабілетін арттыру және білім беру секторының экспорттық әлеуетін көтеру, қазақ халқының әлеуметтік қауымдастыққа және халықаралық үрдістерге кең түрде араласуына жол ашу. Бұл жаңашылдық экономикалық ынтымақтастық пен даму ұйымы елдері стандарттарының негізінде адам капиталының сапасын көтеретін болады.

Көптілді және көпмәдениетті күздіреттіліктерді игерген полимәдениетті жеке тұлға қалыптастыру- бүгінгі күнгі маңызды мақсаттардың бірі болып отыр. Тек қана жоғары оқу орындарында ғана емес, сонымен бірге, мектептерде де көптілді білім беру үшін тілді терең меңгерген мұғалімдер даярлау жұмысы да дұрыс шешілуі тиіс. Бір жағынан мемлекеттік тілдің қызмет аясын кеңейту бізде шешімін таппай жатқан мәселе. Ол ұлттық келісім мен қазақстандық патриотизмді нығайтудағы рөлін арттыру ең басты мәселелердің бірі.

Орыс тілінің лингвистикалық белсенділігін сақтау және ағылшын тілін жаһандану экономикасындағы ғылыми – ақпарат алуудағы желісін кеңейту негізгі тақырыпқа айналды.

Қазіргі таңда көптілділік мәселесіне қатысты әр түрлі пікірлер, көзқарастар орын алып жүр, еліміздің барлық тұрғындарына үш тілділікті үйрету аса қиындық тудырады, бізде оларды үйретуге қажетті құралдар, ең бастысы мамандар жоқ, сондықтан мемлекет талапқа сай келетін қажетті ресурстарды қамтамасыз ете алмайды деген ойлар айтылуда. Сонымен қатар тілдерді оқыту әдістемесінде «көптілділік» және «жартылай тілділік» деген ұғымдар жөнінде дискуссиялар байқалады, жаңа стандартты енгізуге асығудан біз жалпы ұрпақтың жартылай тілділікке ұрынуына жол береміз. Олар ағылшын тілін ғана емес, сонымен бірге қазақ тілін де, орыс тілін де жақсы білмейтін болады, яғни бұл балаларда ұлттық сәйкестілік қалыптаспаған, бір тілді толық қанық меңгермеген, бір тілден екінші тілге «секіру» жағы орын алып, маргиналға айналулары мүмкін.

Осындай айтылған күдікті ойларға орай Жол картасында үш тұғырлы білімді кезенді және жоспарлы дамытуда мемлекеттік органдардың, білім ұйымдарының, ата-аналар қауымдастығының және БАҚ және т.б. тиімді өзара бірлестігіндегі стратегиялық бағыттылығында нақты анықтама берілген. Бұл бағыттардың қатарына үштілділік білімнің оқу-әдістемелік және әдіснамалық қамтамасыз ету, кадрларды даярлау және мамандықтарын жетілдіру, Қазақстанда үштілділік білім аясында тиімді ғылыми зерттеулерді өткізуді қамтамасыз ету, үштілділік білімді қаржыландыру және т.б. бар.

Көптілді білімді ендіру процесіндегі Орталық фигура- мұғалім, оқытушы. Кәсібилікке байланысты кроссмәдени тұлғаны қалыптастыру орын алады. Бұл ретте көптілділікке оқытуды жүзеге асыруда мұғалім- пән мұғалімдерін даярлау, ағылшын тілінде оқытуға қабілетті тұлғалардың даярлығын қалыптастыру мәселесі туындайды.

Қазақстан Республикасының 2015-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында білім және ғылымды дамытуда жоғары білімге қатысты мынандай мәселелер көрсетілген: «Студенттерді үштілділік оқыту бағдарламасына тарту төмен деңгейде. Студенттердің, сонымен бірге оқытушылардың да тілдік құзыреттіліктерін арттыру қажеттілігі бар. Ағылшын тілінде оқытуды ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету толық талданбаған». Көбінесе, жаратылыстану-математика циклындағы пәндерді ағылшын тілінде оқыта алатын мұғалімдер қатары төмен екендігі байқалыны. Осыған байланысты, Бағдарлама бойынша тиісінше шаралар қолданылады, оның ішінде, «2017-2018 жылдардан бастап 15 жетекші ЖОО-да оқытушыларды ағылшын тілінде оқыту мақсатқа

алынады. Жаратылыстану-математикалық бағыттағы 4 педагогикалық мамандықтар бойынша педагогтар кадрларын даярлауды жүзеге асыру нысанға алынды. Бұл ретте білім бағдарламасы, оқулықтар және ОӘК-дері ағылшын тілінде талданымымен ағылшын тіліне көшуі керек. Мектеп оқушыларын жаратылыстану-математика циклы бойынша төрт пән (информатика, физика, химия және биология) ағылшын тілдерінде оқытылады және үштілділікті енгізу «Болашақ» бағдарламасы түлектері санатымен, мектеп мұғалімдерінің квалификацияларын көтеру және ЖОО-да оқытушыларды даярлау бойынша жүзеге асады. Осы контексте педагогтарды даярлауда маңызды бағыт болып көптілді мамандарды қалыптастыру табылады. Мектеп жасынына дейінгі мекемеден және мектептен қол үзу, жоғары оқу орындарында ескірген дәстүрлі, тиімсіз оқыту әдістерін қолдану болашақ оқытушылардың қазіргі кәсіби іс-әрекетке дайындығына кедерге жасайды. Осыған байланысты ЖОО-дағы дайындау және студенттердің кәсіби-педагогикалық құзыреттіліктерін дамытуды ұйымдастыру құрылымдарын қайта қарастыру қажет. Үш тілділікте жетілдіру және дамыту мақсатында ЖОО 2015-2020 жылдарда үш тілде білім берудің жол картасы бекітілді. Сонымен қатар осы бағдарламаны жүзеге асыруда жасалынатын жұмыстардың жоспары жасалынды. Одан ары қарай үш тілдік білім берудің әдіснамалық базалары дайындалуда. Олар: Үш тілде жұмыс оқу жоспары, пәннің оқу-әдістемелік кешені дайындалды, элективті пәндер каталогы қайта қарастырылып, білім алушылардың тілдік құзыреттіліктері анықталды.

Үш тілде білім берудің приоритеттік бағыты мемлекеттік тіл - қазақ тілін үйрену болып табылады. Өйткені қазақ тілі тәуелсіздігіміздің, ұлт дамуының ең негізгі кепілі. Қазіргі таңда мемлекеттік тілді білу кез-келген қызмет сферасында жеке бәсекеге қабілеттіліктің, мансапта алға жылжудың негізгі факторы болып табылады. Осы туралы Білім және ғылым министрі Е.К. Сағадиев: «Мемлекеттік қазақ тілін үйрену приоритеті болған, қазірде бар және солай қалады. Сонымен қатар біз қазақ тілін жалпы игеру міндетін қоямыз. Үш тілділіктің негізгі мәні осында»-деп нақты атап өтті[4].

Сонымен қатар Қазақстандағы мемлекеттік және мемлекеттік емес білім беру мекемелерінде негізгі пән болып табылатын орыс тілін сақтаудың негізгі қажеттілігін ескеру де маңызды.

Мемлекеттің экономикалық және ғылыми-техникалық даму мүдделері орыс тілінен алынатын білім мен біліктіліктерді қажет етеді.

Осыған байланысты институттардың ғылыми кеңесінің шешімі бойынша 1-ші курстағы жалпы білім беру пәні болып табылатын «Әлеуметтану», «Экология және тұрақты даму» және т.б. екінші тілде жүргізіледі (орыс бөліміне-қазақ тілін ал қазақ бөліміне орыс тілін).

Үш тілде білім берудің үшінші идеясы ағылшын тілін үйренудің қажеттілігімен байланысты. Осыған байланысты жоғарғы оқу орындарындағы институттарда шеттілдік білім берудің деңгейлік моделін енгізе бастады. Бірінші деңгей қарапайым меңгеру (А деңгей), өзіндік меңгеру (В деңгей), еркін (С деңгей). Тілге даярлау 2015- 2016 оқу жылынан бастап студенттерге және оқытушыларға тегін интенсивті курстарды ұйымдастырудан жүзеге аса бастады. Оқытудың жемісті болуы ресурсты орталықтардың, мультимедиялық аудио- видеоаппаратуралармен, компьютерлермен, Интернет желісінің қосылуымен, интербелсенді тақталармен және басқа да құралдармен жабдықталуымен тікелей байланысты, бұл өз ретінде тілдік органың «жандануына» көмегін береді.

Ұстаздың білім деңгейін көтеруде мұғалімдерді қайта даярлау курстары деген дүние бар. Мақсат - жаңартылған білім беру мазмұнына бейімдеу делік. Ұстаз біліктілігі дегенді қысқа курстармен шеше алмаймыз. Оқушылардың бүкіл оқу процесіндегі еңбектерін және үлкен адамдармен өмір қажеттігіне байланысты қарым-қатынастарын жан-жақты ұйымдастыру олардың біртіндеп сөздік қорының дамуына, жетіле түсуіне мүмкіндік береді. Ал тұрмыс жағдайы оқушылардың сөздік қорының дамуына айрықша үлкен әсер етеді. Осындай педагогикалық заңдылықтарға сай әрбір мұғалім өз пәнін оқытудағы білімдік, тәрбиелік мақсаттарды дәлдеп, нақтылай білуі керек. Жеке пәндерді оқыту барысында мұғалім диалектикалық материализмнің қағидаларын дайын күйінде оқушыларға ұсына салмайды.

ҚР білім және ғылым министрі Ерлан Сағадиев Қазақстанның үштілділікке қалай өтетінін түсіндірді. Қазақстан 1 қыркүйектен бастап білім берудің жаңа жүйесі бес күндік оқу аптасына кезең-кезеңмен өтеді, бастапқыда бұл жүйеге бірінші сынып оқушылары көшеді. Бағдарламаға сәйкес, тек 10-11-сыныптарда және тек 2019 жылдың қыркүйегінен бастап, төрт пәннен ғана (физика, химия, биология, информатика) сабақтар ағылшын тілінде өтеді. Бұл аптасына 8 сағат деген сөз. Сонымен қатар, қазақ тілінде білім беретін мектептерде: математика, қазақ тілі, қазақ әдебиеті, Қазақстан тарихы, география және басқа пәндер қазақ тілінде өтеді. Барлығы 16 сағат. Мен мұны мамандарға айтып отырмын. Оқудың 22 сағатының 14 сағаты қазақ тілінде өтіп, оған қоса 3 сағат дене шынықтыру пәні қосылады және де таңдау пәндері бар. Оқу қай тілде болмасын орыс тілі мен әдебиеті, дүниежүзі тарихы пәндері орыс тілінде өтеді. Орыс мектептерінде де осылай. Және бұл төртінші жылы болады. Тек жоғары сынып оқушылары үшін", - деп түсіндірді ол[5].

"Қалған сыныптарда бүгінгі базалық жүйе қалады. Балалардың жоғары мектепте үштілділікке дайын болуы үшін тілдерді үйрету күшейеді. Біз мектептерге оқушылардың пәндерді үш тілде үй-

ренулеріне мүмкіндік береміз. Бұл мектептердің оған қай уақытта дайын болатынына байланысты. Мұғалімдерді жаппай дайындау осы жылы басталады. Мұғалім дайындау – мемлекеттің алдыңғы қатарда дамуын қамтамасыз ететін негізгі ресурс, себебі мұғалім мемлекеттің зияткерлік капиталының іргетасын қалайды. Бірнеше тілді білу – заман талабы, бірнеше тілді қатар меңгеру маманның кәсіби шыңдалуына үлкен жол ашады, бәсекеге қабілеттіліктің көрсеткіші болып табылады.

Қазіргі кезде адамның кәсіби шеберлігіне, білім өрісіне, зиялылық және танымдылық деңгейіне өмірдің өзі биік талаптар қойып отыр.

Бүгінгі күні көкейкесті болып отырған білімнің құзырлылық ұстанымын жүзеге асыру құралы ретінде педагогикалық технологиялар мен белсенді оқыту әдістерінің алар орны ерекше. Әрекетке негізделген технологиялық оқыту танымдық белсенділігі жоғары, өмірде әртүрлі мәселелерінен хабардар, кез келген тапсырманы орындауға қабілетті, қолынан іс келетін (құзырлы) азаматтарды қалыптастырады.

Қорыта айтатын болсақ, көптілді білім беру бағдарламасы аясында үштілді меңгеру тәжірибесін жинақтап, әлемдік деңгейде көтерілуіміз керек. Бұл оқушылардың халықаралық жобаларға қатысуын кеңейту, шетелдік әріптестермен ғылыми байланыстарын нығайтуға, шетел тілдеріндегі ақпарат көздеріне қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Елдің ертеңі өресі биік, дүниетанымы кең, кемел ойлы азаматтарын өсіру үшін бүгінгі ұрпаққа ұлттық рухани қазынаны әлемдік озық ой-пікірімен ұштастырған сапалы білім мен тәрбие берілуі қажет. Н.Ә.Назарбаев өзінің Қазақстан халқына жолдаған Үндеуінде: «Біздің болашағымыз білікті де, білімді жастардың қолында»- деп атап көрсетсе, сол жастарды мектеп табалдырығынан бастап дайындауға көш алдында болайық. Жас ұрпақтың қазақ тіліне деген сүйіспеншілігін, өзге тілдерді оқып білуге деген қызығулары мен ұмтылыстарын арттыру арқылы олардың Отанға деген махаббаттарын оятып, бәсекеге қабілетті, өз тағдырын ел тағдырымен мәңгілікке байланыстыратын ұрпақ болып қалыптасуына қол жеткізу- басты міндетіміз. Осы міндеттердің жемісті шешілуі үшін ең бастысы мұғалімдердің кәсіби өсуге даярлығын қалыптастыруымыз аса маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жолдау «Жаңа лемдегі жаңа Қазақстан», «Тілдердің ұштұғырлығы» мәдени жобасы. Астана, 2007ж
2. План нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Н.А.Назарбаева (май 2015 года).
3. Үштілде білімберуді дамытудың 2015-2020 жылдарға арналған жол картасы
4. 12 жылдық білім. ғылыми-әдістемелік, ақпараттық-сараптамалық журнал, №3 2008ж.
5. ҚР білім және ғылым министрі жазғы каникул, үштілділік және қазақ тілінің болашағы туралы. 22 сәуір, 2016

Мирманов Арман Барлыкович

старший преподаватель Казахского агротехнического университета им. С.Сейфуллина г.Астана
e-mail: mirmanov.a@mail.ru

Хамзина Ботагоз Еркеновна

д.п.н., доцент Казахского агротехнического университета им.С.Сейфуллина г.Астана
e-mail: be_khamzina@mail.ru

Шукралиев Мурат Аяганович

к.т.н., доцент Казахского агротехнического университета им.С.Сейфуллина г.Астана
e-mail: shukraliev.kz@mail.ru

Сарсембиева Эльмира Кумалиевна

магистр, ассистент КазАТУ им.С.Сейфуллина, e-mail: sarsembieva@list.ru

К ВОПРОСУ КЛАССИФИКАЦИИ ТЕХНОЛОГИЙ ЭЛЕКТРОННОГО ОБУЧЕНИЯ

***Түйін.** Берілген жұмыста уақыт пен кеңістік сияқты біріккен мағынасы бар 4 типтен тұратын (E-learning) электрондық оқыту технологиясының классификациясы ұсынылған. Классификация инженерлік жағынан және компьютерлік технологиялар мен байланыс техникаларына негізделген.*

***Резюме.** В данной работе представлена классификация технологий электронного обучения (E-learning), состоящая из 4 типов, на основе сочетаний двух понятий, как время и пространство. Классификация в большей степени имеет инженерный подход и основана на компьютерных технологиях и техники связи.*

***Summary.** This paper presents a classification of e-learning technologies, consisting of 4 types, based on combinations of two concepts, such as time and space. The classification is more of an engineering approach and is based on computer and communication technology.*

Образование является одним из наиболее быстро растущих экономических и социальных секторов в мире, и использование новых технологий является неотъемлемым компонентом этого роста [1,2].

Классификация технологий и функций, используемых в электронном обучении сегодня, и тех, кого мы можем использовать завтра, является необходимым для систематизации нового вида обучения.

Мнений о классификациях электронного обучения, подходах к формированию списка технологий и сопутствующим им толкованиям у разных авторов расходятся [3,4]. Причиной этому явлению, на наш взгляд, стало немного различное понимание термина электронного обучения. В современной литературе можно встретить десятки толкований электронного обучения. Если прибегнуть к наи-

более укрупненному пониманию электронного обучения, которое можно сформулировать как - использование электронных информационных и коммуникационных технологий в образовании, и логичным представляется вариант классификации на основе компьютерных технологий и техники связи. В этом случае, классификация в большей степени имеет инженерный подход, и из области педагогики перешла в область телекоммуникаций и информационных технологий. Например, понятия: webcasting, потоковое видео, технология Push, многим неизвестны, но это не мешает отдельным авторам считать их классами электронного обучения.

Рассмотрим классификацию через инструменты электронного обучения: e-mail, вебинары, различные чат. Этот список могут продолжить новые приложения, которые появляются и могут войти в классификацию технологий электронного обучения. Эти инструменты рассматривают системы коммуникаций, то есть доставка и доступ к контенту. Рассматривая приложения для создания контента, появятся классы: для работы с презентациями, для работы с аудио, для работы с видео, для работы с текстом, для работы с изображениями.

В ходе анализа различных трактовок электронного обучения нами выделены ключевые характеристики, фигурирующие в том или ином определении электронного обучения: технологическая составляющая; способ доставки контента; поддержка процессов коммуникации; изменение парадигмы обучения.

Предлагаемая классификация объединяет особенности понятия электронного обучения и позволяет выявить их особенности, попутно предлагая преподавателю материал для размышления и советы по внедрению возможных педагогических сценариев.

На рисунке 1 представлена классификация технологий E-learning, состоящая из 4 типов, на основе сочетаний двух понятий, как время и пространство. Для того, чтобы понять различия между классификациями важно различать доставку контента и доступа к контенту. Горизонтальная ось

- «Временная часть» классификации относится к асинхронному и синхронному процессу обучения. Вертикальная ось - «Пространственная часть» к наличию/отсутствию удаленного соединения между преподавателем и обучаемым, в процессе учебы.

Классификация технологий E-learning

Класс I: Независимо от времени и пространства

Этот Класс в большей степени соответствует общепринятой форме электронного обучения – асинхронной. Обучающий и обучаемый не находятся в прямом контакте в процессе обучения. В этом Классе нет ни физического, ни виртуального присутствия. Так как преподаватель и студент не взаимодействуют в течение доставки контента, содержание контента готовится заранее, а студент обращается к нему в другое более позднее время. Таким образом, доставка контента и доступ к нему произойдет независимо друг от друга. Стоит отметить, что инструмент доступа к контенту может быть единым для занятых в учебном процессе, то есть используется единая платформа для общения, например Moodle, TrainEx. Конечно же, это не обязательно должны быть целые системы управления электронным обучением, возможно применение различных инструментов E-learning, в асинхронном режиме: SMS-чат, e-mail, «дискуссионные доски», записанные видео и аудиоматериалы, размещенные в интернете. [5,6]

Этот Класс наиболее типичный в представлении электронного обучения для большинства людей. Именно в этом Классе большое значение отдается

взаимодействию с использованием инструментов электронного обучения. Хотя электронные коммуникации не задействованы в момент доставки контента, однако, они являются основным способом связи в асинхронном формате, а их общедоступность не привязывают место доступа к контенту.

Также этот Класс, определяется самостоятельным подходом к обучению. Каждый из участников обучения самостоятельно распоряжается временем и местом для усвоения контента. В этом случае примером, является кейсовая технология. Обучающиеся получают медиаконтент и учатся самостоятельно. Связь между организацией обучения и обучающимися (или группой, для которой распространяется контент) ограничивается технической поддержкой или другими вопросами, не связанными с контентом, например, замена поврежденных носителей или получение дополнительного материала. Данный вариант использования Класса в обучении более приемлем для повышения квалификации, изучения языков, а также совместного применения с другими Классами.

Одно из главных преимуществ этого Класса – полная свобода действий, и в то же время гибкость времени и места обучения в противовес самодисциплине и самоконтролю.

Класс II: Зависимо от времени и независимо от пространства

Этот Класс также известно, как "синхронное электронное обучение". По названию понятно, что процесс обучения одновременен, а участники физически находятся в различных местах, а виртуально в одном классе.

В синхронном электронном обучении преподаватель и студент всегда присутствуют во время доставки контента, и это является общим с классической ВУЗовской системы обучения, но пространственная независимость друг от друга, дает преимущества данному Классу по сравнению с традиционным обучением. Использование интернета, делает данный Класс самой распространённой формой электронного обучения. Примером служит вебинар, на сегодня самый популярный инструмент синхронного электронного обучения в интернете.

Стоит отметить, что в данном Классе в отличии от классического обучения (Класс III), преподаватель не всегда может контролировать процесс присутствия слушателей, часто отсутствует обратная связь, и успех занятия уже зависит от сознательности обучающихся. Также преподаватель не может мгновенно вносить изменения в темп и технику подачи материала, а только после опроса обучающихся, путь и онлайн.

Многое в Классе II решает используемая технология и качество связи. В последние годы, использование мультимедиа в интернете находит широкое применение. Даже в условиях плохого подключения, применение потоковой передачи облегчает доступ к большим файлам и данным, требовательным к ресурсам сети. С развитием инфокоммуникационных технологий, получает развитие и синхронное электронное обучение.

Аудио - это первый тип мультимедиа, который стал инструментом E-learning Класса II. Аудио передача нетребовательна к ресурсам, что является его основным преимуществом в сравнении с потоковым видео. Но как отмечено ранее, нет визуального участия как преподавателя, так и студента, и это большой минус в её применении для обучения.

Передача видео и анимаций является существенным плюсом для электронного обучения, и в этом почти не уступает традиционному обучению, но ограничивается как правило пропускной способностью канала и производительностью компьютера, программным обеспечением. В таких условиях применение синхронного электронного видео обучения затруднительно. Необходимо наращивать производительную мощь серверов, качество картинки и умение «держаться» перед камерой.

Бесстрастная «говорящая голова» преподавателя в углу веб-страницы – образ который приходит на ум, когда применяется видео в электронном об-

учении Класса II. При этом, видеоконференция, вебинар с использованием вебкамеры, видеозвонок находят всё большее применение и считаются наиболее перспективными инструментами E-learning. [7]

Класс III. Зависимо от времени и пространства

Это Класс, относящийся к традиционному обучению, обучающий и обучаемый физически присутствуют в одном и том же месте в одно и тоже время. Также этот класс называется «лицом к лицу». [8]

Включение данного Класса к E-learning необходимо для распространения электронных и мультимедийных обучающих средств при передаче знаний в аудитории. Примером данного класса можно считать, обычный класс с доской и столами, где студенты слушают лекцию преподавателя, который использует Power Point слайды, мультимедиа для обучения.

Аудитории, оборудованные интерактивными досками и персональными компьютерами отражают применение в традиционном обучении элементов E-learning. Преподаватель, используя современные электронные средства обучения по Классу III, предоставляет доступ к контенту в ограниченное время и только в определенном месте. Следует отметить, что большинство преподавателей перекладывают функцию обучения на контент E-learning (электронные конспекты лекций, виртуальные лабораторные работы и другие), тем самым исключая себя из процесса обучения, что не приемлемо для данного Класса. Обязательным условием в этом Классе является передача информации с использованием инструментом E-learning непосредственно от преподавателя к студенту, находящимся в пространстве и во времени в одной точке.

Для Класса III не используются средства электронной связи, удаленный доступ, кейсовая технология дистанционного обучения.

Класс IV: Независимо от времени и независимо от пространства

Класс IV то особый Класс технологий электронного обучения. Обучение проходит асинхронно, но зависит от места, чаще всего это связано с доступом к учебным материалам. [4] В этом Классе, контент, разрабатываемый преподавателем готовится заранее, при этом он специфичен. Обучающийся самостоятельно изучает материал, но под контролем и ограниченным доступом. К примеру, это могут быть лабораторные работы, выполняемые на компьютерах с определённым программным и аппаратным обеспечением, доступ к электронным материалам только в аудиториях учебного заведения. При этом время почти не регламентируется. В этом случаи помощь преподавателя не обязательна, достаточно присутствие вспомогательного

персонала. Использование дорогостоящего специального оборудования в учебном процессе стало ограничением для применения пространственно-независимого электронного обучения.

Предложенная классификация призвана лишь обозначить область электронного обучения и натолкнуть к размышлению о педагогических сценариях, в которых можно применить электронное обучение.

Список использованных источников

1. *Стратегия информатизации системы образования Республики Казахстан до 2020 года.* [Электронный ресурс] / – Режим доступа: http://orleupvl.kz/images/inovacii/strategia_2020.pdf

2. *Послание президента Республики Казахстан - Лидера нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана. Стратегия «Казахстан-2050». Новый политический курс состоявшегося государства: Астана, Акорда, 2012.* [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://kaznpu.kz/docs/Strategy 2050 .pdf>

3. *Электронное обучение: руководство по применению и внедрению в вузе/Под редакцией О. Зубиковой, Г. Исмуратовой, О. Куфлей, Н. Суеркуловой, И. Ястребовой/ - Костанай: ТОО «Центрум», 2016. - 147 с.*

4. *Building an Inclusive Definition of E-Learning: An Approach to the Conceptual Framework/Sangra A., Vlachopoulos D., and Cabrera N. The International review of research in Open and Distance education, Vol. 13/No 2, 2012.*

5. Bieletzke S., Grob H.: *Internet Assisted Learning, in: Einsatz neuer Medien in der Wirtschaftslehre, Новосибирск, 1998. - 47 с.*

6. Нургалиева Г.К. *Преемственность в развитии научной школы [Текст]. – Алматы: АО «Национальный центр информатизации», 2015. – 310 с.*

7. Тажигулова А.И. *Методология и технология информатизации среднего образования [Текст]: Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук: 13.00.02. / – Алматы, 2009. — 200с.*

Хамзина Ботагоз Еркеновна

д.п.н., доцент Казахского агротехнического университета им.С.Сейфуллина г.Астана
e-mail: be_khamzina@mail.ru

Мирманов Арман Барлыкович

старший преподаватель Казахского агротехнического университета им. С.Сейфуллина г.Астана
e-mail: mirmanov.a@mail.ru

Наурыз Каныш Жанабергеновна

старший преподаватель Казахского агротехнического университета им. С.Сейфуллина г.Астана
e-mail: naurizastana@mail.ru

Жолдангарова Гульнара Игибаевна

старший преподаватель Казахского агротехнического университета им. С.Сейфуллина г.Астана
e-mail: igibaevna@bk.ru

**СЛАГАЕМЫЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ
СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ**

***Резюме.** В статье анализируются некоторые актуальные проблемы профессиональной подготовки будущих специалистов в системе высшего образования. Авторы придают большое значение перспективным технологиям обучения, как профессионально-ориентированные технологии обучения, которые способствуют повышению конкурентоспособности современного специалиста на рынке труда и свободному владению своей профессией на уровне международных стандартов.*

***Түйін.** Мақалада жоғарғы білім жүйесіндегі болашақ мамандардың кәсіби дайындықтың кейбір өзекті проблемалар сарапталынған. Авторлар халықаралық стандарттар деңгейінде өз мамандығын еркін иеленуі мен еңбек нарығында заманауи маманның бәсекеге жарамдылығын жоғарлатуға себепкер болатын, кәсіби бағытталған келешек оқыту технологияларына үлкен мән береді.*

***Summary.** The article analyzes some actual problems of professional training of future specialists in the system of higher education. The authors attach great importance to advanced teaching technologies, such as professionally-oriented teaching technologies, which contribute to the competitiveness of a modern specialist in the labor market and the free possession of their profession at the level of international standards.*

Вопросы повышения эффективности профессиональной компетентности будущих специалистов являются сегодня важной составной частью планов модернизации образования и создания новых технологий обучения, которым принадлежит сегодня ключевая роль в модернизации высшего образования. В новых социально-экономических условиях значительно возросли требования к профессиональной компетентности будущих специалистов. Стратегическое направление развития образования в современном обществе предус-

матривает, что выпускники высшей школы будут уметь применять приобретенные знания на практике для решения профессиональных задач; критически мыслить, генерировать новые идеи; адаптироваться в изменяющихся жизненных ситуациях; осуществлять международное сотрудничество в сфере профессиональной коммуникации и т.д.

Возросли требования и к преподавателю. Сегодня преподаватели должны быть готовы не только к творческому использованию наиболее эффективных образовательных технологий, но и обеспечивать психолого-педагогические условия учебного труда и комфортность в процессе обучения, на творческое осмысление студентами учебного материала, связь учебного материала с жизнью и практикой. Только тогда получаемые студентами знания материализуются, повышается к ним интерес, способствует применению получаемых знаний на практике.

В условиях модернизации казахстанского образования, предполагается новый подход к обучению с использованием эффективных и перспективных технологии обучения нового поколения, которые должны формировать системное видение профессиональной деятельности, обеспечивать будущему специалисту самостоятельный ориентир в избранной им сферы деятельности [1]. На наш взгляд, в большой мере, профессионально-ориентированные образовательные технологии, позволят организовать учебный процесс с учётом профессиональной специализации, а также с ориентацией на личность обучающегося, его интересы, склонности и способности. Рассмотрим и определим слагаемые профессионально-ориентированной технологии обучения студентов в системе высшего образования.

Под профессионально-ориентированной технологией обучения следует считать технологию,

способствующую формированию у студентов значимых для их будущей профессиональной деятельности качеств личности, знаний, навыков и умений, т.е. компетенций обеспечивающих выполнение ими функциональных обязанностей по избранной специальности. Данная технология представляет собой систему психологических, общепедагогических, дидактических процедур взаимодействия педагогов и студентов с учетом их способностей и склонностей, направленную на реализацию содержания, методов, форм и средств обучения, адекватных целям образования, будущей деятельности и профессионально важным качествам специалистов. Важнейшими характеристиками профессионально-ориентированных технологий в высшей школе являются: результативность; экономичность; эргономичность; создание высокой мотивации к изучению предмета; использование новейших достижений дидактики, психологии, информационно-коммуникационных технологий и других наук; повышение информативной емкости содержания обучения; развитие общеучебных навыков; учебно-методическое сопровождение; обеспечение высокой мыслительной активной деятельности обучающихся и др.

Исходными данными для проектирования профессионально-ориентированных технологий обучения, выступают образовательные и профессиональные стандарты с учётом целей и содержания обучения. Позитивный потенциал и творческие возможности личности, которые могут получить своё развитие только в условиях комфортности обучения, также должны быть в полной мере учтены педагогом.

Разработка профессионально-ориентированных технологий обучения осуществляется на концептуальном, диагностическом, целевом, информационно-содержательном, оперативно-методическом, рефлексивно-аналитическом, контрольно-оценочном, коррекционно-результативном уровнях. Данные уровни находятся в логической взаимосвязи и представляют систему действий преподавателя при проектировании новых профессионально-ориентированных технологий обучения.

Одним из условий высококачественной профессиональной подготовки будущих специалистов в системе высшего образования является вовлечение в активную познавательную деятельность каждого студента, применения им на практике полученных знаний и четкого осознания их применимости. Профессионально-ориентированные технологии обучения нового поколения должны быть направлены на качественные изменения в системе образования и иметь своим итогом овладение обучающимися профессиональной и коммуникативной компетенциями, способностью инициативно

и творчески участвовать в общении по тематике изучаемого предмета.

Новейшие технические средства обучения постепенно превращаются в обязательное звено профессионально-ориентированного обучения в высшей педагогической школе. Получают признание информационные технологии, где владение компьютером существенно интенсифицирует и активизирует интеллектуальную деятельность человека, способствует принятию оптимальных решений [2,3].

Профессиональное становление будущих специалистов в системе высшего образования предполагает, с одной стороны, оптимизацию обучения, позволяющую построить учебный процесс, правильно отобрав и организовав учебный материал, а, с другой, активизацию обучения, где основное внимание уделяется созданию благоприятных учебных условий для обучения.

К наиболее важной особенности системы образования сегодня следует отнести фундаментализацию образования, которая включает в себя важнейшие аспекты как ориентация на формирование системного мышления, целостной научной картины мира, обеспечение приоритетности информационных компонент в перспективной системе образования.

Проектирование профессионально-ориентированной технологии обучения означает создание преподавателем специальной обучающей среды, позволяющей ему в рамках учебной дисциплины организовать педагогическое взаимодействие с обучающимися, обеспечивающее гарантированное достижение дидактических целей. При этом важным является наполнение ее предметным профессионально-ориентированным содержанием, отвечающим требованиям ГОСО РК и квалификационным требованиям к подготовке в вузе специалиста определенного профиля и качества.

При проектировании технологии обучения целесообразным является алгоритм действий преподавателя, потому детально рассмотрим некоторые особенности реализации педагогом на отдельных этапах и на некоторых уровнях проектирования технологии обучения [4].

Первым и важным является этап целеполагания, осуществляемый на концептуальном и диагностическом уровне, от которого зависит степень достижения цели обучения, трансформированных в систему значимых профессиональных умений и навыков, которые должны быть сформированы у выпускников вуза [5].

Следующий второй этап - отбор содержания учебной дисциплины на информационно-содержательном уровне. Данный уровень обеспечивает формирование профессионального образования, что предполагает качественный отбор фундамен-

тальных знаний, их гуманистическую направленность, широкий общекультурный контекст. При отборе содержания необходимо соотнесение их с запросами профессиональной деятельности конкретного специалиста, а также требованиями общества к личности вообще. Разрабатывая содержание образования, педагог-ученый тем самым раскрывает и конкретизирует социальный заказ средствами своей науки, а преподаватель, реализуя в практической деятельности это содержание, тем самым выполняет этот заказ. Важным также на данном этапе является оценка информационной емкости учебной дисциплины. Целью измерения последней является определение допустимых доз учебного материала, которые могут быть предложены студентам для усвоения на различных этапах обучения.

Отобранное содержание учебного материала далее подлежит структурированию. Поэтому сущность третьего этапа состоит в том, чтобы выявить систему смысловых связей между элементами содержания крупной дидактической единицы и расположить учебный материал в той последовательности, которая вытекает из этой системы связей. Здесь важным является выбор форм наглядного представления, как элементов содержания, так и последовательности их изучения. Структурирование содержания учебного материала позволяет педагогу выделить его наиболее существенные элементы, выявить системообразующие связи, определяющие эффективность функционирования дидактической системы в целом, и представить их наглядно в проекте технологии обучения.

Следующим четвертым этапом проектирования профессионально-ориентированной технологии обучения выступает задание требуемых уровней усвоения изучаемого материала и определение исходных уровней обученности студентов. Наиболее целесообразной формой реализации обозначенных положений является внутрипредметная и междисциплинарная связи. При планировании содержания дисциплины необходимо указать требуемый для изучения каждой темы дисциплины уровень обученности до которого необходимо довести обучающихся. Если рассматриваемая тема или дисциплина обеспечивает другие учебные дисциплины, то целесообразно строить междисциплинарные связи, которые отражают связь учебных вопросов данной темы или дисциплины с другими дисциплинами. Уровень обученности в данном случае устанавливает преподаватель, отвечающий за учебную дисциплину, изучаемую позже. Окончательное значение требуемого уровня определяется как максимальное значение уровней, полученных из анализа внутрипредметных и междисциплинарных связей. Его определение ориентирует преподавателя на подготовку в вузе специалиста с гаран-

тированным качеством, появляется возможность дифференцировать содержание учебного материала с целью создания соответствующих тестов и тестовых заданий, позволяющих организовать контроль за качеством его усвоения студентами.

При проектировании профессионально-ориентированной технологии обучения, с целью управления познавательной деятельностью обучающихся, педагогу необходимо определить блок целей и задач профессионально-ориентированного обучения и воспитания, последовательную ориентацию на их достижение.

В дидактике разработка процессуальной стороны обучения связывается, в первую очередь, с выбором педагогом оптимальных организационных форм, методов и средств обучения на операционно-методическом уровне.

Исходя из модели подготовки специалиста в вузе при проектировании технологии обучения целесообразно обратиться к контекстному подходу, разработанному в трудах А.А. Вербицкого, В.С. Леднева, В.А. Сластенина и других ученых. Суть которого заключается в последовательном моделировании методической системы обучения с помощью трех типов взаимосвязанных моделей: семиотической, имитационной и социальной, представляющие собой динамическую основу перехода обучающихся от учебной к профессиональной деятельности. Для этого целесообразно перенести акцент в обучении с теоретической подготовки на практическую, т.е. решение системы познавательных и практических задач, для формирования у студентов значимых профессиональных качеств, необходимые им для полноценного выполнения своих будущих обязанностей.

Одним из наиболее трудоемких при проектировании технологии обучения является четвертый этап, этап оценки и контроля результатов обучения, его коррекции, разработанный на рефлексивно-аналитическом уровне. Данный уровень строится на систематическом анализе педагогической деятельности, с последующей коррекцией установок учебно-воспитательного процесса, направленных на достижение более высоких результатов подготовки студентов. На этом этапе преподавателю необходимо разработать соответствующий инструментарий, для объективной оценки уровня сформированности у обучающихся требуемых профессиональных знаний, навыков и умений, компетенций, соответствие полученных результатов поставленным дидактическим целям, например, педагогических тестов, рейтинга.

Завершающим этапом работы преподавателя при проектировании профессионально-ориентированной технологии обучения является разработка им модели будущего учебного процесса или технологической карты. В модели педагогом ука-

зываются основные параметры, обеспечивающие успех обучения: диагностическое целеполагание, логическая структура проекта, дозирование учебного материала и контрольных заданий, описание дидактического процесса в виде пошаговой, поэтапной последовательности действий педагога и обучающихся, система контроля, оценки и коррекции. Технологическая карта позволяет четко представить логику и структуру освоения студентами профессионально-ориентированного содержания учебной дисциплины, а также особенности взаимодействия субъектов учебного процесса на всех этапах обучения.

Таким образом, сущность профессионально-ориентированной технологии обучения для подготовки будущих специалистов в системе высшего образования в Казахстане выражается:

- в рациональной организации занятия; в создании необходимого коммуникативного комфорта на занятии;
- в разнообразии оптимальных приемов и форм работы;
- в эмоциональной включенности обучающихся в учебный процесс, в реализации установки на раскрытие резервов личности учащихся;
- в использовании технических средств;
- во внедрении в практику обучения интенсивных образовательных технологий для интенсификации и индивидуализации процесса обучения.
- в предварительном проектировании учебного процесса с последующей возможностью воспроизведения в педагогической практике;
- в специально организованном целеобразовании для объективного контроля достижения поставленных дидактических целей;

- в структурной и содержательной целостности;
- в наличии оперативной обратной связи для оперативной корректировки процесса обучения.

Таким образом, составляющие профессионально-ориентированной технологии подготовки будущих специалистов отвечают требованиям высшего профессионального образования РК в условиях его обновления, а в его основе лежит проектирование высокоэффективной учебной деятельности студентов и управленческой деятельности педагога.

Литература

1. *Послание президента Республики Казахстан - Лидера нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана. Стратегия «Казахстан-2050». Новый политический курс состоявшегося государства: Астана, Акорда, 2012. [Электронный ресурс]/Режим доступа: http://kaznpu.kz/docs/Strategy_2050.pdf.*
2. *Образцов П.И. Психолого-педагогические аспекты разработки и применения в вузе информационных технологий обучения. Монография. - Орел, 2000.*
3. *Хамзина Б.Е. Активизация учебно-познавательной деятельности обучаемых при использовании информационно-коммуникационных технологий. Известия Кыргызской академии образования. - Бишкек, 2009. - С.87-90.*
4. *Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. - М.: Педагогика, 1989.*
5. *Дмитренко Т.А. Профессионально-ориентированные технологии обучения иностранным языкам. Монография. М.: Прометей. МПГУ. 2009.*

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Резюме. Статья посвящена вопросам экологического образования студентов в ВУЗе. Автор раскрывает специфику научно-методического обеспечения экологического образования в высших учебных заведениях. Автором предлагается программное и научно-методическое обеспечение преподавания курса «Экология и устойчивое развитие» для студентов высшего учебного заведения.

Түйін. Мақала жоғарғы оқу орындарының студенттеріне экологиялық білім беру туралы сұрақтарға арналған. Автор жоғарғы оқу орындарында экологиялық білім берудің, ғылыми-әдістемелік негізін ашып береді. Автор оқу орындарының студенттеріне «Экология және тұрақты даму» курсына оқытуда ғылыми-әдістемелік және бағдарламалық оқытуларды ұсынады.

Summary. The article is devoted to the issues of environmental education of students at the higher education institution. The author reveals the specifics of scientific and methodological support of environmental education in higher education institutions. The author proposes a software and a scientific and methodological support for the teaching of the course «Ecology and Sustainable Development» for the students of a higher education institution.

В мировой практике в теории развития экологического образования сделано достаточно много – разработаны основные принципы и концепции развития. Но, несмотря на это, актуальной остается проблема методической организации экологического образования. Другими словами, конкретно вопрос заключается в правильном выборе модели экологического образования. Различают экологическое образование и экологизацию образования. Экологическое образование – целенаправленный, непрерывный и комплексный процесс обучения и воспитания граждан с целью формирования у них экологической культуры, взаимодействия в системе «человек – общество – природа». Экологизация учебных дисциплин – это привнесение в практику преподавания различных дисциплин элементов экологического подхода, ориентирующего, в первую очередь, на исследование и отражение отношений и взаимодействия организмов и, в частности, человека с окружающей средой методами конкретной дисциплины [1].

Одни специалисты считают, что экологическое образование ориентировано на формирование адекватных экологических представлений, системы умений и навыков взаимодействия с природой,

что реализуется посредством введения отдельного предмета «Экология и устойчивое развитие». Эта однопредметная модель позволяет интегрировать разные аспекты экологических проблем и целостно рассмотреть их в глобальном масштабе. При этом снижается познавательная сущность принципов межпредметности и непрерывности, призванных совершенствовать в общеобразовательном процессе экологические знания и формировать экологически грамотного человека [2].

Другие утверждают, что наиболее эффективной формой является экологизация традиционных дисциплин. С этих позиций экологизация системы образования – это проникновение экологических идей, понятий, принципов, подходов в учебно-воспитательный процесс, а также подготовка экологически грамотных специалистов. Это так называемая многопредметная модель экологического образования, в рамках которой реализовать основные цели экологического образования, связанные с междисциплинарным характером его содержания, оказывается довольно сложно [3].

Наиболее перспективной является смешанная модель построения системы общего экологического образования, в последнее время нашедшая все большее одобрение в работах ведущих специалистов-экологов [4]. Эта модель лишена недостатков первых двух и предполагает сочетание интегрированного курса по экологии с включением экологических опросов в содержание основных предметов. Специалисты разных профессий должны иметь не только фундаментальную подготовку в определенной области науки, но и фундаментальные знания по экологии и, кроме того, необходимую экологическую подготовку в рамках специальности. Это достигается посредством введения в учебный процесс, помимо традиционных общеобразовательных и специальных дисциплин, общих экологических предметов, а также экологизации предметов естественнонаучного цикла, гуманитарного цикла и специализированных курсов.

Нам представляется правильным рассматривать экологизацию как составную часть осуществления экологического образования в целом [5]. Одним из главных компонентов содержания образования должна стать экология как система научных и учебных дисциплин об окружающем мире и устойчивом развитии человеческой цивилизации и каждого отдельного человека. В настоящее время в большинстве вузов страны реализована двухуровневая система подготовки специалистов, в

частности, по схеме бакалавр – магистр. Вузовское базовое экологическое образование, подразделяющееся на общее (образование студентов любой профессиональной направленности) и специализированное (в зависимости от направления будущей деятельности), должно представлять единый последовательный процесс формирования экологического знания от общего к профессиональному. Современное состояние экологического образования характеризуется недостаточным уровнем программно-методического обеспечения, в структуре его программы можно обнаружить лишь отдельные фрагменты экологического содержания, а учебники и учебные пособия, не учитывая региональных особенностей, исключают реализацию принципа взаимосвязи глобального, регионального и локального в содержании экологического образования; отсутствует легитимная база по подготовке кадров для работы по образованию целостной системы непрерывного экологического воспитания и образования.

Основные трудности экологического образования в высшей школе состоят в том, что университеты готовят специалистов различных профилей, которым нужны знания самых различных разделов экологии и подчас в самой разной интерпретации. «Экологическая компонента» становится одним из важных критериев профессионализма специалистов. В то же время, поскольку все люди подчиняются общим законам биосферы, их деятельность, независимо от специальности, должна иметь общую методическую основу, которая бы объединяла разнообразные проблемы в единую целостную систему. Следовательно, несоответствующее требованиям современности экологическое образование нуждается в коренных изменениях. При организации экологического образования в вузе нужно иметь четкое представление о квалификационных характеристиках будущих выпускников. В настоящее время ощущается потребность в кадрах, не только имеющих достаточные знания о природе и особенностях взаимоотношений с ней человека и общества в целом, но и способных практически осуществлять рациональное и экологически обоснованное природопользование.

Требуется существенная перестройка учебного процесса, характера научной, методической и воспитательной работы в вузе, преодоление технократических и ведомственных подходов в системе высшего образования. Учебный процесс должен быть ориентирован на развитие мыслительной и эмоциональной сторон психики студента, его деятельностной активности в области охраны окружающей среды, на выработку навыков практического применения полученных экологических знаний на пользу обществу. Поэтому основными моментами, которые необходимо учитывать при выборе направления экологического образования являют-

ся формирование навыков идентификации, исследования, анализа и участия в разрешении локальных экологических проблем местности, где живут студенты. Эти навыки включают умение собрать информацию по определенному вопросу, провести анализ ситуации с целью определения оправданности тех или иных мер по ликвидации или решению экологических проблем, использовать гражданские права и имеющиеся возможности для проведения в жизнь решений, оценить эффективность проведенных действий.

Достижение поставленных целей возможно посредством построения многоуровневого экологического образования в вузе [6]:

I уровень – изучение общих фундаментальных вопросов экологии; экологизация традиционных общеобразовательных дисциплин;

II уровень – изучение экологических вопросов, непосредственно связанных с будущей специальностью; экологизация специализированных курсов;

III уровень – дальнейшее расширение и углубление экологических знаний студентов в рамках выбранной специальности.

Данная модель экологического образования предусматривает создание единой системы преподаваемых общих экологических дисциплин, изучение которых необходимо вводить не позднее I семестра, и экологических спецкурсов. В этом случае студенты смогут использовать полученные экологические знания при подготовке рефератов, выполнении индивидуальных творческих заданий, выпускных и дипломных проектов, в учебно-научно-исследовательской деятельности. Методологической основой отбора содержания экологического образования и воспитания является единство социальной сущности человека и его биологической природы в процессе становления личности. Основываясь на работах ряда ученых, занимающихся вопросами экологического образования, предлагаемые уровни можно охарактеризовать следующим образом:

- научно-теоретический, содействующий усвоению информации по проблемам взаимодействия в системе «человек – общество – природа» или так называемый уровень базовых знаний, обеспечивающий основные экологические знания, достаточные для принятия ответственных решений и уважительного отношения к окружающей среде (I уровень).

- научно-практический, на котором формируется экологический стиль мышления будущего специалиста, обеспечивает развитие экологических знаний и умений, необходимых для изучения конкретных экологических проблем и принятия ответственных решений. Этот уровень вырабатывает способность принимать как коллективные решения по тем или иным проблемам, так и спо-

способность проявлять собственную ценностную позицию (II уровень).

- творческий или практических умений, на котором происходит преобразование экологических знаний и умений в практическую деятельность специалиста, позволяет принимать собственные решения по отдельным вопросам (III уровень).

Предлагаем программное и научно-методическое обеспечение преподавания курса «Экология и устойчивое развитие».

Изучение основных закономерностей функционирования организмов, надорганизменных систем и биосферы в целом в процессе освоения учебного курса «Экология и устойчивое развитие» должно заложить основы понимания того, что все процессы, протекающие на Земле, взаимосвязаны. Проблема преподавания курса «Экология и устойчивое развитие» в вузах, сложна и многопланова. Вузовские программы, учебники и учебные пособия, связанные с экологией и охраной окружающей среды, как указывает Гольдфейн М.Д. с соавторами [7], часто весьма противоречивы и не способствуют формированию единого природоохранного мировоззрения. Нет и взаимодействия между различными высшими учебными заведениями в преподавании этих дисциплин, и рассмотрения общих и более частных (региональных) экологических проблем. В большинстве из них преподавание экологии базируется исключительно на биологических аспектах. Это, по мнению Я. Вишнякова и других ученых [8], не может не вызывать тревогу, так как экология из раздела биологии переросла в самостоятельную науку. В других вузах имеются различные варианты преподавания экологии: инженерная, социальная, правовая и др. Следующая группа вузов трактует экологию как мировоззренческую науку, как науку, закладывающую основы культуры и профессиональной грамотности, позволяющей принципиально по-иному относиться к окружающей среде, перейти к новой парадигме развития человечества.

Формирование же или воспитание новой культуры достаточно сложный процесс, успешное протекание которого во многом определяется содержанием курса «Экология и устойчивое развитие», точным выбором его места в общей системе образовательного процесса при соблюдении принципов целостности, единства и преемственности всех звеньев и этапов вузовского обучения. Известен еще один опыт преподавания экологии как прагматической науки, науки, позволяющей привить определенные умения и навыки будущим специалистам. Однако, как отмечает профессор Я. Вишняков с коллегами [8], большинство читаемых курсов по дисциплине «Экология и устойчивое развитие» ориентируются на решение узкопрагматических задач, не учитывающих следующие стратегические задачи экологии:

- Экология взаимодействует с другими науками, обуславливая стратегию их развития, привнося в них новый понятийный аппарат, меняя концептуальные основы фундаментальных представлений.

- Экология как мировоззренческая наука определяет состояние развитие человека как индивидуума, человечества как элемента биосферы и самой биосферы в целом.

- Невозможно развитие промышленной сферы без учета экологических проблем. Экология определяет глобальные тенденции развития промышленности.

Обобщая изученный опыт, можно заключить, что встает вопрос о переходе к качественно новой системе образования. Новый подход к образованию на данном этапе требует и обновленного подхода к преподаванию дисциплины «Экология и устойчивое развитие». Особое внимание следует обращать на содержательную часть курса – на каких уровнях системы вузовского экологического образования давать тот или иной объем знаний, что способствовало бы формированию у будущего специалиста не только грамотности и профессионализма в области экологии, но и повышения культурного потенциала до требуемого на сегодняшний день уровня.

Дисциплина «Экология и устойчивое развитие» входит в элективный компонент для специальностей различных групп: естественнонаучных, гуманитарных, искусства и культуры, образования (гуманитарных), образования (естественных), медицинских и ветеринарных, экономических, инженерно-технических, технологических и сельскохозяйственных. Следовательно, курс «Экология и устойчивое развитие» должен быть универсальным и в то же время приспособленным к особенностям различных специальностей. Отсюда вытекает задача программного и научно-методического обеспечения преподавания курса «Экология и устойчивое развитие». Методическая система преподавания экологии должна, как принято, включать следующие элементы организации: цель, содержание, методы и методические аспекты, средства обучения, формы обучения, контроль и диагностику. Так, Учебная программа составляется согласно целям обучения, направленным на формирование квалификационных качеств будущего специалиста в соответствии с профессиограммой и требованиями государственного стандарта.

Определяя содержание курса «Экология и устойчивое развитие», необходимо учитывать структуру науки экологии, при этом содержание учебного материала должно отвечать общеизвестным дидактическим принципам: научности, достоверности, доступности, наглядности и т.д. Анализ показывает, что большинство учебных программ содержит только основы общей экологии и изложение проблем, связанных с подготовкой "узких" специалистов. Этот недостаток относится и к про-

блеме формы и содержания учебно-методической литературы. Курс «Экология и устойчивое развитие», направленный на решение задач, связанных с познанием экосистем, должен строиться на межпредметной основе и включать философские, социальные, экономические, исторические, культурологические, эволюционные, технические, педагогические и психологические аспекты. Это будет способствовать воспитанию экологически мыслящего специалиста. Основная цель учебной программы по данной дисциплине – обеспечить изложение материала в логической последовательности с учетом специфических особенностей учебного процесса на различных факультетах вузов.

Курс «Экология и устойчивое развитие» должен быть нацелен на формирование научно-теоретических знаний, характеризоваться относительным постоянством и основываться на биологических аспектах, потому что, не познакомившись с последними, студент не сможет понять ключевые процессы, происходящие в природных системах. Биологические аспекты – основа для понимания места и роли человека, человеческого общества, его хозяйственной деятельности в экосистеме. Их изучение позволит обучаемым предметно рассматривать круговороты вещества и потоки энергии, облегчит понимание ими прикладных разделов экологии, непосредственно связанных с их будущей специальностью. Однако, рассматривая самостоятельность экологии как науки, в рамках элективного компонента курса «Экология и устойчивое развитие» необходимо учитывать:

- изучение общих вопросов взаимодействия человека и окружающей среды,
- рассмотрение природных и антропогенных факторов влияния, состояния различных среды их воздействия на реципиентов;
- переход биосферы в техносферу;
- роль государственных, частнопредпринимательских и общественных организаций в защите окружающей среды;
- анализ политики и стратегии развития социума с точки зрения внедрения наукоемких производств на базе безотходных технологий;
- анализ совокупного влияния факторов и условий на формирование экологической политики.

Одной из основных задач элективного компонента курса «Экология и устойчивое развитие» является формирование у студентов системного мышления и представлений о сложных процессах развития биосферы и ее отдельных компонентов.

Приоритетная роль в экологическом образовании, по нашему мнению, должна принадлежать изучению региональных условий функционирования эколого-природных и эколого-социальных систем, реалий общества, оно должно обучать практическому решению экологических задач. Реализация принципа региональности в экологическом обра-

зовании должна пронизывать все этапы и аспекты подготовки специалистов в университете. На современном этапе важна подготовка специалистов, хорошо разбирающихся в проблемах своего территориально-производственного комплекса, способных воспринимать состояние окружающей среды как предмет личной ответственности и оказать активное влияние на решение экологических проблем региона.

Соответственно введение в содержание курса экологии регионального аспекта при составлении учебной программы очень важно. Содержание курса должно обязательно основываться на взаимосвязи глобального, национального, регионального и локального компонентов, т.е. включать изучение специфики экологической ситуации, экологических проблем родного края (области, города, района). Необходимо точно определить соотношение глобальные/частные проблемы потому, что в результате традиционного перехода от глобальных проблем к частным, происходит некоторое принижение собственных экологических проблем.

Список литературы:

1. Хамзина, Ш. Ш. Развитие неформального экологического образования в Республике Казахстан. // Вестник КазНУ. Серия экологическая. №2/1 (38). Казахский Национальный университет им. Аль-Фараби. Алматы. «Қазақ университеті», 4-5 октября 2013 г. С. 176-178.
2. Бойкова, Н. М. Экологизация системы образования: основные направления и подходы // Науч. прак. конф. «Сиб. стандарт жизни: экол. обр., здоровье». - Новосибирск, 1997. С. 217-219.
3. Попов, Л.В. Вопросы экологического образования при подготовке специалистов с дополнительной квалификацией «Преподаватель» // Вестник экол. образ. в России, 1999. - №2. - 4.
4. Захлебный, А. Н. Проблемы стандарта общего экологического образования в школе // 2 Междунар. конф по экол. образ. «Между школой и университетом», Тула, 1996. – С. 351-353.
5. Сармурзина, А. Г. Абилов, Ж. А., Ефремова, С. В., Хамзина, Ш. Ш., Лебедева, О. Е., Уиурова, Г. Р. Вузское экологическое образование в условиях устойчивого развития – насыщенная педагогическая проблема подготовки специалистов различного профиля // Вестник ПГУ. – Павлодар, 2001. - №3.
6. Сармурзина, А. Г., Ефремова, С. В., Хамзина, Ш. Ш., Лебедева, О. Е. Научно-методические аспекты преподавания в вузах общеобразовательной дисциплины «Экология»: Учебно-методическое пособие для преподавателей вузов. – Алматы: КазНУ, 2001. – 40 с.
7. Гольдфрейн, М. Д., Сомов, А. Ю., Шляхтин, Г. В. Учебно-методические и научные проблемы экологического образования в высших учебных заведениях города Саратова // Пробл. регион. экол., 1997. - №3. – С. 104-111.
8. Вишняков Я., Кирсанов К., Прокопенко А. Экология: опыт преподавания в экономических и управленческих вузах // Высшее образование в России, 1996. - №3. – С. 90-96.

Меньшикова Наталья Олеговна

Магистрант II-го курса КазНАИ им.Т.Жургенова, e-mail: menshikovatasha@mail.ru

Научный руководитель: Алишева Алила Турсумбаевна,

Заслуженный деятель РК, профессор факультета «Хореография» кафедры «Педагогика хореографии»

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДИКИ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ ОБУЧЕНИЯ В УРОКЕ ПО СПОРТИВНЫМ БАЛЬНЫМ ТАНЦАМ С ДЕТЬМИ МЛАДШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Резюме. В данной статье рассматриваются инновационные методики и педагогические приемы обучения в уроке по спортивным бальным танцам с детьми младшего дошкольного возраста. В статье рассматривается введение инноваций в тренировочный процесс по спортивным бальным танцам, как шаг на пути к развитию бального танца в Казахстане. Наиболее подробно расписаны некоторые инновационные приемы, более подходящие для обучения детей младшего дошкольного возраста, с точки зрения психологии и педагогики.

Ключевые слова: дети младшего дошкольного возраста, спортивный бальный танец, психология, педагогика, инновации, педагогические приемы, методика обучения.

Түйін. Бұл мақалада спортты – балдық бидің мектепке дейінгі балалар жасындағы сабақтардың инновациялық әдістермен педагогикалық тәсілдермен оқытылуы қарастырылған. Сонымен қатар Қазақстанда балдық бидің дамыту жолында спорттық балдық бидің инновациялық жаттықтыру процесі қарастырылған. Сондай-ақ психологтардың, педагогтардың көзқарасымен инновациялық әдістердің кестесі көптеген мектепке дейінгі балалардың жасына сәйкес келеді.

Түйінді сөздер: мектепке дейінгі балалар, спортты-балдық билер, психология, педагогика, инновациялық, педагогикалық әдістер, оқыту әдістері.

Summary. This article considers innovation methodical and pedagogical admissions in teaching of sport and ballroom dances with early aged kids. There is also consider the insertion of innovations in training process, as a step on a way of ballroom dance development in Kazakhstan. There are also described some details of innovation admissions which are suitable for education of early aged kids.

Key words: early aged kids, ballroom dances, psychology, pedagogy, innovations, pedagogical methods, teaching methods.

В занятиях по спортивным бальным танцам, как и на других уроках, с детьми младшего дошкольного возраста используются давно исследованные психологические методы и педагогические приемы: игровые методы и приемы, словесные и

наглядные методы, практические методы и т.д. Наряду с этим, достаточно быстро формируются современные технологии обучения, одинаковые, монотонные занятия по танцам, уступают место урокам с инновационными методиками и приемами. Введение инноваций в тренировочный процесс по спортивным бальным танцам - одна из важных педагогических задач нашего времени, а новшества, внедренные в урок бального танца с детьми дошкольного возраста – серьезный шаг на пути к развитию бального танца в Казахстане. Инновационные методики обучения помогают раскрепостить педагога и учащегося, дают возможность действовать на опережение, сохраняя наибольшее количество свободы в выборе приемов и методов обучения. «Обучение только тогда хорошо, - писал Л. С. Выготский, когда оно идет впереди развития. Тогда оно пробуждает и вызывает к жизни целый ряд функций, находящихся в стадии созревания, лежащий в зоне ближайшего развития» (Выготский Л. С. Собр. соч.: В 2 т. - М., 1982. - Т. 1. - С. 252) [4,с.130]. Исследования, проводимые преподавателями в экспериментальных группах, показали, что при применении инновационных методов обучения, результаты в качестве и скорости обучающихся возрастают. Таким образом, рассмотрим инновационные методики и приемы обучения в уроке по спортивным бальным танцам с детьми младшего дошкольного возраста.

Спортивные бальные танцы являются прекрасным способом развития творческого потенциала у детей, начиная с раннего возраста. С применением инновационных методик обучения на уроках по спортивному бальному танцу, педагог-хореограф может не только раскрыть творческий потенциал ребенка, развить художественные способности учащихся, но и обогатить их таким понятием, как «язык хореографического искусства», расширив детское представление об окружающем мире. Хочется уделить внимание нескольким новым педагогическим и психологическим приемам, которые в дальнейшем помогут педагогам по спортивным бальным танцам в планировании своего занятия.

Нужно помнить, что при составлении занятия по спортивным бальным танцам, преподаватель должен учитывать не только возрастные, но и индивидуальные особенности каждого ребенка. С

самого начала урока, хореограф должен продумать алгоритм упражнений для «правильного» начала занятия. Под выражением «правильное» начало урока, мы понимаем, введение в занятие таким образом, чтобы каждый ребенок не чувствовал физическое и эмоциональное напряжение. Так, применение коммуникативного упражнения из раздела психологии в начале занятия, можно применить для знакомства детей как друг с другом, так и с педагогом, создавая тем самым комфортный климат в группе. Эмоциональное общение возникает на основе совместных действий, сопровождаемых улыбкой, ласковой интонацией, проявлением заботы к каждому малышу. Поэтому занятия должны быть фронтальными, чтобы ни один ребенок не чувствовал себя обделенным вниманием педагога [2, с.57]. На этих занятиях важен эффект «эмоционального воздействия и сопереживания», что приводит к повышению умственной активности, побуждает ребенка к самовыражению [4, с.148]. Вот описание одного из коммуникативных упражнений: все учащиеся заходят в зал и садятся в круг вместе с учителем. Взявшись за руки, здороваются, знакомятся, рассказывают о своем настроении и делятся новыми впечатлениями. Очень важно соблюдать поочередность и внимательно слушать каждого из присутствующих, уделить персональное внимание, проявив свою заинтересованность. Хореограф ставит в центр круга зажжённую свечу, которую в конце своего знакомства все участники задувают. Это упражнение помогает познакомиться, сплотиться и сформировать эмоциональные контакты «ребенок-взрослый», «ребенок-ребенок». Если уделять этому упражнению хотя бы по 5-7 минут в начале урока, положительный настрой и позитивный заряд гарантирован.

Сказкотерапия – еще один из нововведенных методов на уроках с детьми. Сказкотерапия — один из приемов в арт-терапии, разделе психологии — психологическое воздействие на личность через сказки, способствующее коррекции проблем и развитию личности. В основе сказкотерапии лежит процесс связи между действиями в сказке и реальности. Область применения этого приема не имеет возрастных ограничений и может использоваться в работе как с детьми, так и со взрослыми. Цель сказкотерапии — относительно мягкое по сравнению с большей частью психологических инструментов искоренение страхов, коррекция характера, поведения и внутреннего состояния ребёнка [5]. Приемы арт - терапии очень просты для детей и не составляют труда при выполнении, но результата можно добиться быстро, потому что дети не считают сказки «пустой тратой времени». Внедрив в занятия по спортивным бальным танцам несколько минут сказкотерапии, педагог может добиться хороших результатов, а именно: раскрепостить

ребенка, расположить доверие малыша к себе, поймать интерес ребенка к занятиям по бальным танцам.

Следующий пункт инновационных методов – это коммуникативные игры. В недрах игры зарождаются и дифференцируются (выделяются) другие виды деятельности (труд, учение). По мере развития игры ребенок овладевает компонентами, присущими любой деятельности: учится ставить цель, планировать, добиваться результата. В последствии, он переносит эти умения в другие виды деятельности, прежде всего в трудовую. В свое время А. С. Макаренко высказал мысль о том, что хорошая игра похожа на хорошую работу: их роднят ответственность за достижение цели, усилие мысли, радость творчества, культура деятельности. Кроме того, по словам А.С. Макаренко, игра готовит детей к тем нервно-психическим затратам, которые требует труд. Это значит, что в игре вырабатывается произвольность поведения. В силу необходимости выполнять правила, дети становятся организованнее, учатся оценивать себя и свои возможности, приобретают сноровку, ловкость и многое другое, что облегчает формирование прочных навыков трудовой деятельности. Являясь ведущей деятельностью, игра в наибольшей степени способствует формированию новообразований ребенка, его психических процессов, в том числе воображения [4, с.157,158]. Проводя тренировки по танцам через призму игры, преподаватель формирует любовь и интерес к уроку, а значит, процесс обучения будет проходить с удовольствием. Ребенок будет стремиться на следующий урок. Здесь хочется выделить программу по коммуникативным играм-танцам, разработанную семьей Железновых. Их танцевально-песенный комплекс «Музыка с мамой», подготовленный с учетом психофизиологических особенностей детей трех – пяти лет, очень популярен во всем мире. Дочь и отец Железновы, имея за плечами педагогическое музыкальное образование, сочинили музыкальные упражнения, веселые игровые песенки, и аранжировали народные потешки. Движения, сопровождаемые незамысловатой песенкой, можно быстро повторить и легко запомнить. Исследовав их курс, отметим, что методика помогает скоординировать движения тела, выработать навыки крупной и мелкой моторики рук и ног, развить танцевальность и музыкальный слух, а также развить способность концентрации внимания. Хотим заметить, что детям младшего дошкольного возраста очень нравятся такого рода занятия и эта методика может быть прекрасным подспорьем на уроке по бальным танцам. Именно поэтому, считаем целесообразным добавить авторскую методику Сергея и Екатерины Железновых в свою программу занятий по спортивным бальным танцам с детьми младшего дошкольного возраста.

Одна из особенностей детей младшего дошкольного возраста – это рассеянность внимания. Поэтому требуется постоянное переключение внимания с одного объекта на другой, с одного задания на другое, для возникновения непроизвольного внимания. Закономерность циркуляции внимания – через каждые 6-10 секунд мозг человека отключается от приема информации на доли секунды, в результате какая-то часть информации может быть потеряна. Исследования Б. М. Теплова и В. Д. Небылицына показали, что качества внимания зависят от свойств нервной системы человека [3, с.31]. Вследствие еще не до конца сформированной детской нервной системы, для детей младшего дошкольного возраста требуются постоянные раздражители, то есть частая смена заданий, музыкального материала, интонации преподавателя. Поэтому автор исследования рассматривает еще один из инновационных методов обучения – это «смехотерапия». Лучшее лекарство от стресса – смех. Нужно создавать такие ситуации, чтобы ребенок больше смеялся. Для этого в группу часто вносят игрушки-забавы, демонстрируются веселые, доступные возрастному пониманию ситуации... [2, с.54]

Телесно-ориентировочная психотерапия – еще одна из инновационных методик обучения, которая используется на уроках в основном у актеров. Основоположником телесно-ориентировочной психотерапии является В. Райх. Мускульные «зажимы» или мускульный панцирь, согласно В. Райху, создаются в качестве защиты против беспокойства, которое возникает у ребенка на основе сексуальных желаний и сопровождается страхом наказания. И, конечно, основной защитой от этого страха является подавление его, что временно обуздывает сексуальные импульсы. Впоследствии такие эго-защиты становятся постоянными и автоматическими, и, в результате, становятся чертами характера, образуется характерный панцирь. Характерный панцирь – это подавляющие защитные силы, организованные в более или менее связанный паттерн в эго, но не являются невротическими симптомами [1, с.43]. Существует огромное количество упражнений на «настройку» тела и сознания человека на работу, на танец, на снятие «зажимов». Изучив все существующие, мы выбрали самые подходящие для детей младшего дошкольного возраста, которые можно включить в занятия по спортивным бальным танцам в качестве расслабляющих упражнений в конце занятий. Вот описание нескольких из них:

1. Потянулись – сломались.

Исходное положение: ребята должны встать прямо, руки и все тело устремляются вверх, ступ-

ня полностью прилегает к полу. Педагог дает команду: «Тянемся, тянемся вверх, выше и выше». Учащиеся должны мысленно отрывать пятки от пола, чтобы стать еще выше. Затем хореограф предлагает представить, что кисти рук сломались и повисли безвольно. В дальнейшем задание усложняется, и руки ломаются в локтях, плечах, голова виснет, тело ломается в талии, колени подгибаются, и все участники падают на пол. Лежат расслабленно и безвольно на полу».

При выполнении данного упражнения, педагог-хореограф обязательно должен обойти каждого ребенка и проверить, полностью ли расслаблено его тело, указывая места зажимов. Это упражнение применяется в конце занятия по бальным танцам для снятия эмоционального и мышечного напряжения.

2. Упражнение «Растем».

Исходное положение: сидя на корточках по кругу, обхватив колени руками, голова нагнута к коленям. По команде преподавателя, ребята постепенно начинают расти вверх и выпрямляться. На пять счетов дети учатся распределять стадии своего роста. Это упражнение со временем усложняется увеличением счета до 10.

3. Расслабление с помощью массажного мячика.

Исходное положение: лежа на ковре, на животе. Упражнение выполняется в парах. Каждая пара берет по одному массажному мячу и катает по всему телу другого участника: по спине, по ладоням, по подошве, по голове. Данное упражнение выполняется в конце занятия для релаксации.

Список источников:

1. Дефуа Н. Жизнь в гармонии. Как помочь самому себе стать счастливым / Наталья Дефуа. — *Другое Reshenie*, 2014. — 168 с. — ISBN 978-3-639-73757-8, ISBN 3639737571;
2. А.Ю. Кремлякова, «Психологическое сопровождение детей с раннего возраста в ДОУ», *Детско-Пресс, Санкт-Петербург*, 2013;
3. Л.Д.Столяренко, «Основы психологии», *Ростов н/Д, Издательство «Феникс»*, 1996г. – 736с.;
4. Козлова С.А., Куликова Т.А. *Дошкольная педагогика*. - М.: Академия, 2000;
5. Материал из Википедии — свободной энциклопедии: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%8F>.

Тюлепбердинова Г.А.,

ф.м.ғ.к., доцент м.а.

Исабаева С.Н. п.ғ.к., доцент м.а.

Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, tyulepberdinova@mail.ru

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДЕГІ БҰЛТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Түйін: Бұл мақалада қазіргі заманғы жоғары оқу орындарының оқу үрдісінде бұлтты технологияларды қолдану перспективалары қарастырылады. Бұлтты есептеулерге (cloud computing) негізделген базалық қызметтер, студенттерді оқыту үдерісінде оларды қолдану мүмкіндігі ұсынылған. Жоғары білім берудің білім беру үдерісінде бұлтты технологияларды қолдану артықшылықтары мен кемшіліктері анықталды. Оқу процесінде мұғалімнің сұранысы бойынша анықталатын, конфигурациясы мен саны көрсетілген виртуалды машиналарды пайдалану мүмкіндігі көрсетілген. Студенттердің ұтқырлығын арттыру үшін бұлтты технологияларды қолдану университеттің білім беру және ақпараттық ресурстарына қашықтан қол жеткізуді жеңілдетеді, олар әртүрлі байланыс құралдарымен жұмыс істеген кезде Интернетке қолжетімділіктің кез келген нүктесінен қол жетімді. IDE қорларын бұлтқа орналастыру - бағдарламаларды оқып жатқан студенттерге арналған жаңа мүмкіндіктер. Жоғары білімге арналған дайын бұлт шешімдері: білім беру үшін Google Apps және Live @ Edu, бұлтты бұлт сақтау қызметтері. Оқу үрдісінде бұлтты шешімдерді жоспарлау және пайдалану кезінде назар аудару қажет негізгі тәуекелдер атап өтіледі: деректер қауіпсіздігін қамтамасыз ету, қол жетімділікті төмендету, бұлтты қызметтердің провайдеріне байланыстырылуы қарастырылады.

Кілт сөздер: бұлтты технологиялар, бұлтты есептеулер, жоғары білім, білім беру үшін Google Apps, Live @ Edu, деректерді сақтау қызметтері.

Резюме: В данной статье рассматриваются перспективы использования облачных технологий в образовательном процессе современных высших учебных заведений. Представлены основные сервисы на основе облачных вычислений (cloud computing), возможности их применения в процессе обучения студентов. Выявляются достоинства и недостатки применения облачных технологий в образовательном процессе высшей школы. Показана возможность использования в учебном процессе виртуальных машин, размещаемых в облаке, конфигурация и количество которых определяются по заявке преподавателя. Рассмотрено использование облачных технологий для повышения мобильности студентов, облегчения удаленного доступа к учебно-информационным ресурсам вуза, кото-

рые становятся доступными с любого места, где есть доступ в Интернет, при обращении с различных коммуникационных устройств. Размещение средств IDE в облаке – новые возможности для студентов, изучающих программирование. Готовые облачные решения для высшей школы: Google Apps for Education и Live@Edu, общедоступные облачные сервисы хранения данных. Отмечены основные риски, которые следует учитывать, планируя и используя облачные решения в учебном процессе: обеспечение безопасности данных, снижение доступности, привязка к поставщику облачных услуг.

Ключевые слова: облачные технологии, облачные вычисления, высшее образование, Google Apps for Education, Live@Edu, сервисы хранения данных.

Summary: In The article discusses the prospects of using cloud technologies in educational process of modern higher education institutions. The main services based on cloud computing (cloud computing), their application in the learning process of students. Advantages and disadvantages of the use of cloud technologies in educational process of higher school. The possibility of using virtual machines hosted in the cloud, configuration and number of which are determined at the request of the teacher, in the learning process. The paper considers the use of cloud technology to enhance the mobility of students, facilitate remote access to educational and information resources of the University, which can be accessed from any location where there is access to the Internet, handling various communication devices. IDE in the cloud, new opportunities for students studying programming. Solutions for higher education: Google Apps for Education and Live@Edu, public cloud services data storage. Highlighted the key risks that should be considered when planning and using cloud solutions in the educational process: ensuring data security, availability, binding to the cloud provider.

Keywords: cloud computing, higher education, Google Apps for Education, Live@Edu, services, data storage.

Жоғары оқу орындары білім беру үрдісінің оңтайлы жүргізілуін қамтамасыз ету үшін түрлі ұйымдастырушылық және техникалық құралдарды пайдаланады. Бұлтты технология оқыту үрдісін ұйымдастыру шығындарын төмендетіп, оның тиімділігін арттыра алады. Мысалы, компьютер-

лерде дәстүрлі түрде қолданылатын компьютерлік кластарға ғана емес, студенттер компьютерлерде орнатылған бағдарламалық өнімдермен жұмыс істейді, сонымен бірге осы компьютерлерде бұлтта жұмыс істейтін виртуалды машиналарға қосылу үшін терминалдар ретінде пайдаланылады [1]. Компьютерді терминал ретінде пайдалану шектеулерді алып тастайды, компьютерлік қуат жеткіліксіз болғандықтан, осы компьютерде арнайы оқу пәні бағдарламасына сәйкес оқытуды жүзеге асыру үшін қажетті бағдарламалық қамтамасыз етуді жергілікті түрде орнатуға болмайды [2]. Оқу үрдісінде пайдаланылатын виртуалды машиналардың іске қосылған серверлермен үзіліссіз жұмыс істеуге мүмкіндік беретін тұрақты қатынау арнасын ұсыну қажет.

Сыныптардың компьютерлері терминалдар ретінде пайдаланылғандықтан, қажет болған жағдайда аудиторияны икемді түрде өзгертуге мүмкіндік береді. Дәстүрлі шешімдердің бір бөлігі ретінде, бағдарламалық қамтамасыз ету сыныптық компьютерлерде орнатылады, орнату процесі айтарлықтай уақытты талап етеді және еңбекке қабілетті болуы мүмкін. Дәстүрлі тәсілмен оқу топтары оқу сабақтарына қатыстырылмайды, онда сабақтар өткізу үшін қажетті бағдарламалық жасақтама (БЖ) орнатылған, бірақ әр түрлі курстар мен әртүрлі академиялық пәндерге арналған бағдарламалық жасақтаманың үйлесімділік мәселелері болуы мүмкін. Компьютерде қолданбалы бағдарламалық жасақтама аз орнатылған болса, бір уақытта пайдаланылатын бағдарламалық жасақтаманың үйлесімділігіне қатысты проблемалар да аз болады.

Бұлтпен жұмыс жасау, техникалық мүмкіндіктер мен экономика тұрғысынан алғанда, көптеген жағдайларда, әрбір студентке белгілі бір академиялық пәннің шеңберінде белгілі бір мамандық үшін арнайы жасалған жеке виртуалды машинаны жасауға мүмкіндік береді. Шешім оқу орындарын біріктіруді қамтамасыз етеді, оқушы осы компьютерде бұрын жұмыс істеген басқа бір студенттің бір нәрсе қайтадан жасалынған немесе өшірілгеніне байланысты барлық адамдармен тең дәрежеде тиімді жұмыс істей алмайтын жағдайды жоққа шығарады. Кітапханаларда сақталған бейнелерге негізделген виртуалды машиналардың бірдей түрін жаппай жасау мүмкіндігін ғана емес, сондай-ақ оқу сессиясы аяқталған кезде виртуалды машиналардың күйін сақтауды атап өту керек.

Бұл мүмкіндік мұғалімдер үшін өте ыңғайлы, өйткені зертханалық және практикалық жұмыс физикалық компьютерде бағдарламалық қамтамасыз етуді пайдалануға байланысты қатаң шектеусіз жоспарлануы мүмкін, онда жаттығудың аяқталуына қарай бағдарлама аяқталуы керек. Барлық бағдарламалық жасақтама деректерді сақтаумен жұмысты тоқтату мүмкіндігін қолдамайды, бірақ

виртуалды машинаның жағдайын (операциялық жүйе, онымен жұмыс істейтін бағдарламалармен бірге) сақтап қалу мүмкін болса, қолданбаның бағдарламалық жасақтамасынан мұндай қолдауды қамтамасыз ету маңызды емес. Шешім жүйе ұйымдастырушылары үшін де қолайлы. Сақталған виртуалды машиналар тек дискілік кеңістікке ие болады, бірақ процессор ресурстарын пайдаланбайды. Виртуалды машиналарды қажетті санына тапсырыс беру (белгілі бір топтағы студенттердің санын ескере отырып) және пайдаланылатын конфигурация (спецификациялар - процессорлардың түрі, саны және процессорлар саны, сонымен қатар осы курсты оқитын студенттер үшін қажетті операциялық жүйе және бағдарламалық қамтамасыз ету) - автоматтандырылған болуы керек.

Оқытушы виртуалды машиналарды қажетті конфигурациясы бар, өзін-өзі басқару порталына кіру үшін (қауіпсіз https протоколын пайдалану) тіркелген телефон нөмірлерінен SMS хабарларын жіберуге тапсырыс бере алады, электрондық поштаны пайдалануға болады (электрондық пошта хабарларын рұқсатсыз кіруден және модификациялаудан қосымша қорғау жіберіледі). Білім беру үдерісінде қолданылатын бұлтты есептеулердің классификациясы қарастырылған, ол бұлтты шешімдердің немесе технологиялардың классификациясы ретінде дұрыс қарастырылуы мүмкін, дистрибуцияланған есептеудің аспектісіне басымдық бермей, үш түрді (деңгейлерді) ажыратуға болады. Бұл инфрақұрылым сервис, сервис және бағдарламалық қамтамасыз ету сияқты платформа болып табылады [3].

Заманауи бұлтты есептеулер (бұлт технологиясы) - бұл бағдарламалық жасақтаманың белгілі бір түрі болып табылатын Web 2 деңгейлі шешімдерден ерекшеленетін соңғы пайдаланушыға деректерді сақтау және беру әдісі.

Бұлтты технологияларды қолдану университеттің ақпараттық-анықтамалық жүйелеріне кез-келген заманауи коммуникациялық құрылғылардан (стационарлы компьютерлер, ноутбуктар, нетбуктар, смартфондар, планшеттік компьютерлер, Интернетке қол жетімді ұялы телефондар және т.б.), жергілікті (соның ішінде сымсыз Wi-Fi желілері) университеттер желісінен ғаламдық Интернеттің арналарын пайдаланып кез-келген жерде қосылуға мүмкіндік береді. Студенттерге ақпараттық ресурстарға (университеттің электрондық кітапханасын қоса алғанда) жылдам қол жеткізу мүмкіндігін ғана емес, зертханалық және практикалық жұмыстарды орындау үшін қажетті бағдарламалық жасақтама орнатылған виртуалды машиналарға, сондай-ақ оқу жоспарында қарастырылған басқа да міндеттерге қол жеткізуге мүмкіндік бар. Оқушыларға ақпараттық ресурстарға (университеттің электрондық кітапханасын қоса алғанда) жылдам қол жеткізу мүмкіндігін ғана емес, зертханалық және

практикалық жұмыстарды орындау үшін қажетті бағдарламалық жасақтама орнатылған виртуалды машиналарға, сондай-ақ басқа да міндеттерге оқу үрдісінде пайдаланылатын бағдарламалық қамтамасыз етудің оқу жоспарымен қамтамасыз етілгендіктен, кейбір оқушыларға осы бағдарламалық жасақтаманы үйдегі компьютерлерге орнатуға кедергі келтіретін ресурс қарқынды болуы мүмкін - компьютерлік ресурстар жеткіліксіз, т.б. Қашықтан қатынау технологиясын пайдалану өте қарапайым техникалық сипаттамалары бар құрылғылармен жұмыс істеуге мүмкіндік береді, байланыс бағдарламалары (клиенттері) кіреді немесе іс жүзінде кез келген байланыс құрылғысында жүктеледі. Оқу орнының осындай маңызды аспектісін атап өткен жөн, яғни студенттердің лицензияланған бағдарламалық қамтамасыз етуді дұрыс пайдалануын қадағалау.

Егер бағдарламалық жасақтама бұлтта орналастырылса, оқушылар өздерінің компьютерлерінде жергілікті бағдарламалық жасақтаманы орнатқан кезде оқушылардан қайсысын және бағдарламалық жасақтаманың қалай пайдаланылатынын бақылауға болады. Бағдарламалық қамсыздандыруды бұлтқа орналастыру лицензиялаумен қамтамасыз етуге бақылауды жеңілдетумен қатар, орталықтандырылған бағдарламалық жасақтаманы жаңарту проблемаларын шешеді - бұлтпен жұмыс істейтін барлық студенттер үшін бір мезгілде жаңа бағдарламалық жасақтамаға көшу жүзеге асырылады, сондай-ақ барлығы бір бағдарламалық жасақтамамен өңделеді және жұмыс істейді. Қажет болған жағдайда мекеме қолданыстағы бағдарламалық қамтамасыз етуді ғана емес, сондай-ақ бұлтта жұмыс істеу үшін арнайы жазылған өз бағдарламалық жасақтамасын да дамыта алады. Бұлтта орналасқан осындай бағдарламалық қамтамасыз етуді рұқсатсыз пайдаланудан қорғау үшін бұлтты өнімдер мен инфрақұрылымдарды қорғауға маманданған (мысалы, SafeNet, Inc. <http://www.sentinelcloud.com>) жетекші әзірлеушілердің дайын шешімдерін пайдалануға болады.

Оқу мекемелері жеке немесе бірлесіп, өздерінің жеке бұлттарын жасай алады, бұл бүкіл бұлт инфрақұрылымын толығымен бақылауға және «бір жағында» ақпаратпен байланысты тәуекелдерді болдырмауға мүмкіндік береді. Дегенмен, өзіңіздің жеке бұлт жасау - бұл қазіргі заманғы аппараттық құралдардың, бағдарламалық қамтамасыз етудің және, ең бастысы, бұлтты орналастыру және қызмет көрсету үшін жауапты мамандардың болуын талап ететін қымбат шешім. Ашық бұлтты пайдалану шығынды айтарлықтай төмендетеді, өйткені тек шын мәнінде жұмсалған ресурстар төленеді. Мәселен, қоғамдық бұлт жүйелерінің төмен деңгейлі IaaS-қызметтері көп мөлшерде деректерді сақтауға арналған ең аз экономикалық шығындары бар білім беру мекемелері, соның ішінде жазылған

бейне дәрістер, аудио материалдар және т.б. пайдалана алады. Алайда сақталған ақпараттың қол жетімділігі мен құпиялылығын қамтамасыз етумен байланысты тәуекелдер қалады. Қоғамдық бұлттың иесі ақпаратты сақтау қызметтерінің құнын экономикалық тұрғыдан негізсіз көтере алады; ақпарат бұлтты инфрақұрылымды жүзеге асыратын деректер орталықтары орналасқан елдегі құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне берілуі мүмкін; ықтимал санкциялар, қазіргі халықаралық жағдаймен байланысты және т.б. Бұлтқа немесе қоғамдық бұлтқа жалданған бұлттық ресурстардың және білім беру мекемесі бұлттың өз сегментінен тұратын гибриді бұлтты қолданғанда және орналастырғанда біріккен нұсқаны техникалық түрде жүзеге асырамыз [4].

Әрбір жоғары оқу орны ИТ-технологияларына байланысты компьютерлік желілермен, дерекқорлармен және программалау тілдерімен жұмыс істеу үшін компьютерлік ғылымнан ең аз мөлшерде әр түрлі арнайы курстарға дейін оқытады. Студенттер бағдарламаларды дамытудағы дағдыларды меңгеруі тиіс, оның күрделілігі оқу орнына тәуелді. Сонымен қатар зерттелетін бағдарламалау тілдері қолданылады. Бағдарламаларды жазу үшін, әдетте, аудиториялардағы компьютерлерде орнатылған арнайы әзірленген құралдарды (IDE - Integrated Development Environment) пайдаланыңыз. IDE құралдарын орнату және конфигурациялау үшін сыныптарда арнайы дағдыларға ие жүйелік әкімшілер талап етіледі, орнату жұмысы өте ұзын болуы мүмкін және IDE құралы дискілік кеңістіктің үлкен көлемін алады. Студенттер бағдарламалау тілдерінің ең танымал тілдерімен танысқан жағдайда, мысалы, информатика курсы барысында, бір оқу компьютеріне бірнеше түрлі IDE орнату қажет болуы мүмкін. Дәстүрлі шешімге балама ретінде, IDE құралдарын бұлтқа орналастыруға ұсыныс жасай аласыз, себебі оқушылар веб-интерфейсті қолдана отырып, бағдарламаларды әзірлеуге арналған құралдарға қол жеткізе алады. Егер мекеме IDE құралдарын қандай да бір себептермен өз бұлттында орналастыруды қаламаса, білім беру үдерісін қамтамасыз ету үшін қоғамдық бұлт ресурстары, соның ішінде тегін, пайдаланылуы мүмкін. Осы тұрғыдан, <http://ideone.com> порталы арқылы ұсынылатын бағдарламалау тілдерінің студенттеріне келесі бағдарламалық құралдарды on-line: Ada, Assembler, AWK (gawk), AWK (mawk), Bash, bc, C, C #, C ++ 4.3.2, C ++ 5.1, C ++ 14, C99 қатаң, CLIPS, COBOL, COBOL 85, Common Lisp (clisp), D (dmd), F #, Factor, Falcon, Forth, Fortran, Java, JavaScript Perl, Perl 6, PHP, Pike, Prologue (swi), Python 3, Ruby, SQL, Tcl, Unlambda, WB.NET, Whitespace және басқалар (pical), pascal (fpc), pascal (gpc) басқалары (<http://ideone.com/samples> қолдану мысалдары). Барлық негізгі программалау тілдеріне қолдау көрсетіледі, бірақ кейбір шектеулермен:

компьютерлік желілердің жұмыс істеуіне қолдау көрсетілмейді, файлдарға қол жетімділікке қолдау көрсетілмейді, бағдарламаны орындау мерзімі 15 секундтан аспайды, бағдарлама 256 МБ оперативті жады емес, және оның көлемі 64 КБ шектеледі. Кәсіби әзірлеушілер үшін мұндай шектеулер өте маңызды, бірақ шын мәнінде бағдарламаны үйренуге кіріскен оқушыларға арналған емес. Сіз порталмен анонимді түрде немесе тіркелу арқылы жұмыс жасай аласыз, ол қосымша мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді, мысалы, қызметке бағдарламаны сақтау, дамыған бағдарламаларға сілтемелерді жариялау (басқа студенттермен байланыс орнату, оқытушыларды тестілеу үшін әзірленген бағдарламаларға сілтемелер жіберу және т.б.). Интернетте порталдарды табуға болады (мысалы, Cloud9 IDE <http://www.c9.io>), сол сияқты салынған, бірақ коммерциялық негізде үлкен мүмкіндіктер ұсынады.

Жоғары білім беру мекемелерінің бұлтты технологияларды пайдалану оқу үдерісінің тиімділігін арттыруға және оны іске асыру үшін үстем шығындарды азайтуға мүмкіндік беретін перспективалық бағыт болып табылады. Оқу орталықтарының өздерінің дербес деректер орталықтарымен құрылуы мен қызмет көрсетуіне байланысты күрделі шығындар едәуір қысқартылды, оқытудың икемді масштабталуы және қызмет көрсетудің жоғары қолжетімділігі қамтамасыз етілді, нәтижесінде түпкі пайдаланушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру деңгейін көтереді: студенттер, оқытушылар, тренингтер және қолдау қызметкерлері, білім беру және зерттеу мәселелерін шешуге көп уақыт жұмсалады. Жоғары білім беру мекемелерінің бұлтты технологияларды пайдаланудан алған айқын артықшылығын ескере отырып, білім беру үдерісінде бұлтты шешімдерді жоспарлау және пайдалану кезінде назарға алынуы тиіс негізгі тәуекелдерді анықтау керек, атап айтқанда: деректер қауіпсіздігі - бұлтта орналасқан ақпаратты

рұқсатсыз пайдаланудың алдын алу үшін арнайы шаралар қабылдау қажеттілігі; қолжетімділікті төмендету - DoS шабуылдары мүмкіндігі, бұлтқа қосылу үшін пайдаланылатын желілік кабельдердегі физикалық зақымданумен байланысты тәуекелдер және т.б. ; бұлтты қызмет провайдеріне (бұлт провайдеріне) байланыстыру - егер ұйым тек жеке бұлтпен жұмыс істемесе, қоғамдық немесе гибридік бұлтты пайдаланса, онда басқа бұлт провайдеріне ауысу өте қымбат және уақытты қажет етеді, соның ішінде үлкен көлемдегі деректерді беру.

Әдебиеттер тізімі

1. Газуль С.М., Ананченко И.В., Кияев В.И. *Совершенствование образовательного процесса в вузе: активные методы обучения и гибридные информационные системы на основе виртуализации // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2; URL: www.science-education.ru/122-20856 (дата обращения: 16.08.2015).*
2. Тюлепбердинова Г.А., Унайбаева Р.К., Шанлаякова А.С. *Процесс компьютеризации и информатизации общества // ТРУДЫ Международной научно-практической конференции «Информационные и телекоммуникационные технологии: образование, наука, практика», Посвященной 50-летию Института информационных и телекоммуникационных технологий Алматы, Казахстан, 5-6 декабрь, 2012 стр. 204-207.*
3. Б.А. Урмашев, Ф.Р. Гусманова, Г.Г. Газиз, Г.А. Тюлепбердинова, М.Ж. Сақыпбекова, А. Алтыбай. *Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар: Оқу құралы. Алматы, КазНУ, 2017.*
4. Сейтбекова Г.О., Тюлепбердинова Г.А. *Ақпараттық технологиялар: оқу құралы / Г.О. Сейтбекова, Г.А. Тюлепбердинова - Алматы: «Эверо» баспасы, 2015. - 256 б.*

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ РЕГИОНА НА РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ

Резюме. В настоящее время не представляется возможным достижение высоких показателей развития личности, без знания основных социально-экономических факторов. В статье рассматриваются социально-экономические факторы оказывающие влияние на развитие личностных качеств.

Түйін. Қазіргі уақытта негізгі әлеуметтік-экономикалық факторларды меңгермей, тұлға дамуының жоғарғы көрсеткіштеріне жету мүмкін емес. Бұл мақалада тұлғалық қасиеттердің дамуына әсер ететін әлеуметтік-экономикалық факторлар қарастырылады.

Summary. At present, it is not possible to achieve high rates of personal development, without knowledge of the basic socio-economic factors. The article deals with socio-economic factors that influence the development of personal qualities.

Значимые изменения в экономике и социальной жизни страны оказывают громадное влияние на весь жизненный путь индивида, начиная от темпов физического созревания и кончая содержанием мировоззрения. Пожалуй, нет ни одного личностного качества, которое не зависело бы от социально-экономических и средовых факторов. Отсюда – необходимость изучения проблем и выявления факторов влияющих на развитие личности. Слово «личность» употребляется только по отношению к человеку, и притом начиная лишь с некоторого этапа его развития [1]. Личность относительно поздний продукт социально – исторического и онтогенетического развития человека. В настоящее время изучению проблем, связанных с развитием личностных качеств, посвящено большое количество исследований. Такие исследователи как Л.С. Выготский, А.А.Леонтьев, Г. С. Абрамова и др. отмечают, что в целях сохранения психологического здоровья человека, необходимо прежде всего разностороннее изучение личностных особенностей. Определяющую роль, также в формировании здоровой личности играют социальные факторы.

Под фактором следует понимать причину, движущую силу какого-либо процесса, определяющую его характер или отдельные черты. Факторы показывают наличие присущих для региона определенных качеств, которые востребованы и представляют для него особую ценность. Без сомнения, можно сказать, что на развитие личности оказывает влияние целый ряд социально-экономических факторов, значимых для процесса социализации в це-

лом. К числу основных факторов следует отнести семью, отношения «равенства», образование, труд, культуру, доходы, организацию и др. Социальные факторы напрямую связаны с жизнедеятельностью людей, с их взаимоотношениями в обществе. В это понятие входят реальные отношения людей друг к другу, к природе, то есть классовые, семейные, трудовые, национальные, производственные, бытовые, их материальные аспекты. Среди любой национальности, так же, как и среди казахской национальности семья, прежде всего выступает, основной сферой первичной социализации личности. Она характеризуется совокупностью социальных норм, санкций и образцов поведения, регламентирующих взаимоотношения между супругами, родителями и детьми, другими родственниками, поэтому ребенок усваивает образ жизни и модели поведения, которые характерны для его родителей.[2].

Если же говорить об «отношениях» равенства, то здесь предполагают включение в «группы равных» (приятелей, друзей) одной возрастной группы, что также влияет на процесс развития личности. Взаимоотношения сверстников носят более демократичный характер, чем взаимоотношения между детьми и родителями. В такой группе индивиды вступают в разносторонние контакты между собой, очень часто эти отношения сохраняются на всю жизнь, образуя неформальные группы людей одной возрастной группы.

Особая роль отводится, конечно же, значимости образования для развития личности. Она обусловлена тем, что общество обеспечивает образование, обучение и воспитание подрастающего поколения в соответствии с теми ценностями, идеалами, стандартами поведения, которые являются типичными для данного общества. С одной стороны, этот процесс носит формальный характер и включает в себя определенный круг учебных предметов. С другой стороны, на процесс обучения и воспитания огромное влияние оказывает авторитет педагога, его реакция на поведение учащихся. Модели поведения, сформированные в школе, часто сохраняются у индивида на всю жизнь, в особенности, когда образование ограничивается обучением в школе. По своей сути образование представляет собой процесс и результат усвоения систематизированных знаний, умений, навыков и одновременно необходимое условие подготовки человека к трудовой деятельности.

Одним из важнейших факторов развития личности является труд. Ведь труд – особая деятельность всех людей, которая направлена на удовлетворение основных потребностей общества. Он может быть осуществлен как с помощью специальных орудий, так и посредством интеллекта. Если рассматривать человека как личность (не часть общей системы), то для него труд – это все, что он сделал за свою жизнь до настоящего момента. Опять же, здесь можно провести разделение на интеллектуальные и производственные достижения. Лишь немногим личностям удастся преуспеть в том и другом аспектах. В процессе трудовой деятельности человек стремится развивать и реализовывать свой умственный и физический потенциал. Становясь работником, индивид осваивает не только профессиональные роли, но и отношения, например, начальника и подчиненного, товарища и коллеги, лидера и аутсайдера. В процессе труда он учится получать и передавать информацию, реагировать на давление извне, разрешать конфликтные ситуации и т.д.

Еще одним фактором развития личности является культура. Культура и есть совокупность материальных и духовных ценностей, созданных обществом и характеризующих определенный уровень его развития. Здесь различается культура материальная и духовная. В более узком смысле термин относится именно к культуре духовной. Согласно З. Фрейду, культура – это вся сумма достижений и институций, отличающих нашу жизнь от жизни животных предков и служащая целям защиты от природы и урегулирования взаимоотношений. Благодаря культуре и труду человек выделился из животного мира. Культура – это специфический способ деятельности человека, направленный на создание духовных и материальных ценностей, результатом которого является система идеалов, ценностей, норм поведения и т.д. Их усвоение в процессе социализации отражает социальное становление и развитие человека, его духовного мира.

Доходы играют важную символическую роль в процессе социализации личности. В экономике понятие «доход» имеет несколько классификаций. Трудовой или заработанный доход – это доход, полученный за выполненный труд, а незаработанный доход – получение ренты или процентов за природные ресурсы или за вложенный куда-либо капитал. На Западе данная классификация употребляется для определения ставки налогообложения. Номинальный доход – это денежный доход, который поступил независимо от изменения цены и налогообложения и реальный доход – это доход с учетом и изменения цен и налоговых отчислений. Валовый доход – это доход предприятия от продажи товаров и услуг, имущественных ценностей, процентов, которые получают от предоставления денег в кре-

дит, продажи выполнения работ, выручки и другие денежных поступлений.

Словосочетание «чистый доход» является самым употребляемым и представляет собой разницу между затратами ресурсов и валовым доходом. Таким образом, словосочетание «чистый доход» стало ассоциироваться с прибылью. Высокий доход символизирует высокую профессиональную квалификацию, хорошие деловые способности человека и его благополучие в целом. Доход выступает как статусная привилегия личности, продукт ее властных полномочий.[3].

Организация – это включение индивида в общество осуществляется через различные социальные общности, которые каждый конкретный человек персонифицирует через социальные группы, социальные институты и социальные организации. Если рассматривать социальную организацию как группу людей, стремящихся к достижению общей цели, то именно цель связывает людей через интерес в организацию. Организации отличаются друг от друга целевыми характеристиками, по-разному влияя на социальное развитие своих членов. Следовательно, каждый трудовой коллектив, спортивные клубы, молодежные объединения, церковь и т.п. участвуют в процессе социализации личности.

Безусловно, в современном мире средства массовой информации являются важнейшим и эффективным инструментом формирования мнения в обществе и имеют колоссальное количество методов и способов влияния на общественное сознание не только человека, но и всего государства. Средства массовой информации (радио, печать, телевидение, кино) представляют в настоящее время сильнейший фактор воздействия на сознание и поведение человека. В связи с существенными изменениями в социально-экономической сфере Казахстана произошли значительные изменения в образовании и профессиональной структуре общества. Некоторые профессии стали менее престижными, а некоторые и вовсе исчезли. Многие профессиональные группы изменились количественно (например, стало меньше инженеров, но резко возросло количество юристов и экономистов). В силу усиления экономических факторов региона стали появляться новые профессии – менеджеры различных отраслей, дилеры, брокеры и пр. Появляются профессии, которые занимаются созданием новейших технологий, позволяющих экономить энергию, труд, сырье, а, следовательно, и финансовые ресурсы. Ведь активное применение инновационных технологий позволяют региону существенно вырваться вперед в социально-экономическом плане. В период получения образования у молодежи вызывают беспокойство высокие цены на продукты питания, коммунальные услуги и образование, а также слабая социальная защищенность и безработица. [4].

В силу этого вопросы социально экономической адаптации молодежи должны стать одними из центральных вопросов с целью оптимального приспособления молодежи к переменам в социально экономической жизни общества. Следствием экономических изменений стало социально-имущественное расслоение общества: с одной стороны - это массовое обнищание больших групп населения, с другой - образование крайне малочисленного слоя богатых. Социально-экономические особенности региона обуславливают возможности профессионального определения молодежи, сказываются на уровне и стиле их жизнедеятельности. Социально-демографические особенности региона (национальный и этнический состав населения, его половозрастная структура, типы семей, миграционные процессы) находят отражение в обычаях и приметах, традициях, народных праздниках и играх, а также в уровне и характере противоправного поведения и преступности и влияют на формирование ценностных ориентаций и стиля жизни молодежи, на их установки в сфере межличностных, межвозрастных, межполовых и межэтнических отношений. .

Анализ литературы, проведенный нами свидетельствует о том, что становление личности протекает под влиянием огромного количества разнообразных социально-экономических условий и факторов. Совмещение жизненных целей и перспектив различного масштаба при сохранении собственной индивидуальности личности возможно только на основе относительно стабильного образа «Я». Пока его нет, молодежь мечется между желанием полностью слиться с другими и страхом потерять себя в этом слиянии. К сожалению, казахстанская молодежь в массе своей не умеет гасить свои стрессы и работать с «агрессорами». В нашем регионе с высоким социально-экономическим

уровнем отсутствует инфраструктура, которая бы помогала людям управлять своими эмоциями. В основном все психологические курсы у нас платные, нет центров поддержки семьи, о которых очень много говорят политики. Если даже такие центры и существуют, то они работают с маленькими группами людей, которые и так охвачены вниманием государства. [5].

Возникает необходимость специального психологического сопровождения формирующейся личности, ориентированного на формирование у них личностной устойчивости к негативным воздействиям социально-экономических изменений.

Литература

1. *Психология индивидуальных различий Л.С. Выгодский, Москва, 2000 год.*
2. *Положение семьи в Казахстане: обзор ситуации и результаты социологического исследования, Алимбекова Г.Т., Зайналова Е., Сванова А., Алматы, 2008 год.*
3. *Экономическая психология: актуальные теоретические и прикладные проблемы/отв.ред. М:ИП РАН, 2004г.*
4. *Буканова Ж.К., Кудайбергенов Р.А. Молодежь городов Казахстана: проблемы социально-экономической адаптации*
<http://youthpolicycenter.kz/ru/fundamentalnye-issledovaniya/molodezh-gorodov-kazahstana-problemy-socialno-ekonomicheskoy-adaptacii.html> (06.04.2015)
5. *Социально-экономическое положение казахстанской молодежи на рубеже веков /* <http://bibliotekar.kz/chitat-onlain-kazahstanskaja-molodezh-na-pervyi-razdel-socialno-yekonomicheskoe-p.html> (28.02.2015)

Ауелбеков Ержан Бураханұлы

Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Бейнелеу өнері кафедрасының доценті, п.ғ.к., Түркістан қ., е-mail: Aron-2005@mail.ru

Бүркітбаев Талгат Сағындықұлы

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті,
Дизайн және бейнелеу өнері кафедрасының доценті, п.ғ.к., Шымкент қ., E-mail: talgat.62@inbox.ru,

Сәдібек Ажар

Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Бейнелеу өнері кафедрасының аға оқытушысы, Түркістан қ., E-mail: azhar.sadibek@mail.ru

Шаханбаев Мұрат

Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Бейнелеу өнері кафедрасының аға оқытушысы, Түркістан қ., E-mail: murat-515@mail.ru

**БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӨРКЕМДІК
ТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

***Түйін.** Мақалада мектептегі бейнелеу өнерін оқытуда оқушылардың көркемдік бағыттылығы туралы мәселелер және оқушылардың көркемдік танымдық іс-әрекетін қалыптастыру ерекшеліктері қарастырылады.*

***Тірек сөздер:** Бейнелеу өнері, танымдық іс-әрекет, көркемдік таным, бейнелеу өнеріндегі танымдық әрекет.*

***Резюме.** В данной статье рассматриваются проблемы художественной направленности учащихся в преподавании изобразительного искусства в школе и о его особенности в формировании художественной познавательной деятельности учащихся.*

***Ключевые слова:** изобразительное искусство, познавательная деятельность, художественное познание, познавательное действие в изобразительном искусстве.*

***Summary.** This article examines the problems of the artistic direction of students in teaching fine arts in the school and its features in the formation of the art students' cognitive activity.*

***Keywords:** visual arts, educational activities, artistic cognition, the cognitive effect in the visual arts.*

Президентіміз Н.Ә.Назарбаевтың 2017 жылдың 31 қаңтар күнгі халыққа Жолдауында білім беру сапасын арттыра отырып, оны әлемдік деңгейдегі сапаға бағыттау жолдары белгіленіп берілуі еліміздегі білім беруді дамытудың ауқымды міндеттерін межелейді[1]. «Мәңгілік ел» идеясына сәйкес еліміздің алдағы онжылдықтардағы күрделі даму стратегиялары айқындалып, келешек ұрпақтың тәрбиесін, оқу-білімін қазіргі әлемдік жаңа технологиялардың негізінде арттыру қажеттілігін баса

назарда ұстау керектігі көрсетілген. Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында: «Табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім екенін әркім терең түсінуі керек. Жас-тарымыз басымдық беретін межелердің қатарында білім әрдайым бірінші орында тұруы шарт. Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді», - деп сапалы білім берудің маңыздылығын айқындап берді[2].

Осыған байланысты негізгі білім ошағы орта мектептің алдына қоятын ең басты мәселесінің бірі - өркениетті, дамуға бағытталған, азаматтық-эстетикалық сезімі мол, сондай-ақ ұлттық тілін жоғалтпаған, өзге елдегі замандастарымен тең дәрежеде бәсекелесе алатын, өрелі де терең білімді ұрпақ тәрбиелеу екендігі белгілі.

Оқушылардың білімі – оқыту үдерісін, ең бірінші кезекте оқу материалдарын меңгерудің, танымдық іс-әрекеттерінің нәтижесі. Білім қандай да бір танымдық іс-әрекетті жасау негізін құрап, іс-әрекет жеке тұлғаны қалыптастырады. Білім қоғамдық-өндірістік тәжірибеде қолданылады, меңгерілген білімнің көмегімен адам жаңа білімдер жасауға қатысады, еңбекке дағдыланады, сөйтіп қоғамдық-материалдық байланыстың артуына, рухани мәдениетінің дамуына өз үлесін қосады. Осылайша жеке тұлға сапалы білімнің қажеттілігін түсініп, оның пайдасын көреді. Кемелделген тұлға тәрбиелеу ісі ең алдымен оған қажетті алғы шарттар мен жан-жақты тәрбиелеу құралдарына тікелей байланысты болып келеді. Осындай парасаттылыққа, ізгілікке және сұлулық талғамға тәрбиелеу құралдарының бірі - өнер болып табылады. Өнердің оқушы тұлғасын қалыптастырудағы орны бөлек. Яғни, оқушының өзін қоршаған ортасын танып білуіне, ұшқыр қиялы мен нәзік сезімдерінің

дамуына, саналылық пен биік адамгершілік сезімдерге, яғни рухани жағынан дамып, жан-жақты жетілуіне ықпал ете алады.

Бейнелеу өнері - жас ұрпаққа сұлулық тәрбие берудің, ой-өрісін кеңейтіп, танымын арттырып, олардың көркем дүниетанымын қалыптастыруға көмектесетін мол қазына және адамның өз ортасын түсінуіне, әдемілік пен әсемдікті, жақсы мен жаманды ажырата білуіне бағыттайтын білім мен тәрбие көзі.

Оқушыларды бейнелеу өнеріне баулу олардың ақыл-ой, парасатын өсіреді, танымы мен білімін кеңейтіп, ізгілікке үйретеді, сол сияқты өмірдегі келеңсіз құбылыстармен күресуге, халқына, елі мен жеріне деген сүйіспеншілікке бағыттайды. Сол сияқты, бейнелеу өнерін оқытудың оқушылардың өнерді сүйіп өсуіне, оған қызығуына, көркемдік пен сұлулықты танып-білуге үйретуге әсері мол. Сондықтан оны жүйелі, қызықты және танымдық іс-әрекеттерді дамыта отырып өткізу бейнелеу өнері пәні ұстаздарының басты міндеті болып саналады.

Мектепте бейнелеу өнерін оқытуда оқушылардың көркемдік танымын арттыруда әсіресе олардың кеңістіктік түсініктерін, ойларын дамытудың ерекше ролі бар. Бейнелеу өнерін оқытуда оқушылардың кеңістіктік қабылдауын дамыту мәселелерімен П.П.Чистяков, Г.А.Гиппиус, Б.П.Юсов, С.А.Герасимов, Қ.Е.Ералин, Ә.О.Қамақ, Қ.К.Болатбаев т.б. ғалым-педагогтар шұғылданып, балалардың кеңістікті көрсете білу деңгейі олардың танымдық және жалпы даму көрсеткіші болып табылатындығы туралы тұжырымдамалар жасады.

Бейнелеу өнері арқылы оқушылардың танымын арттыруда суретші-педагог П.П.Чистяковтың орны ерекше. Ол бейнелеу өнеріне үйретуде оқушылардың табиғатты, қоршаған ортаны зерттеуге негізделген байқағыштық, шығармашылық қиял, пішіндер мен түстерді есте сақтау сияқты танымдық қасиеттерін дамытуды көздеді [3]. Г.А.Гиппиус бейнелеу өнерін оқытудың танымдық іс-әрекетке ықпалын терең негіздеп берген ғалымдардың бірі ретінде сурет салуды үйрену үшін талдауға, ойлауға үйрену қажеттілігін айтып, бұл өз кезегінде оқушылардың танымдық іс-әрекеттерін арттыруға көмектесетіндігін, талдау мен ойлай білуді сурет салуда дамыту керектігін тұжырымдаған [4,59].

Б.П.Юсов адам өмірінің рухани, көркемдік жағынан дамуына бейнелеу өнерінің тікелей ықпалын нақтылай келе, білім мен техникада қолданылатын қиял мен фантазияның бейнелеу өнері арқылы жасалатынын жазды, сөйтіп оқушылардың рухани-көркемдік тұрғыда тұлға қалыптастырудағы, көркемдік танымын арттырудағы бейнелеу өнерінің маңызын ашып берді. Сонымен қатар бейнелеу өнерінің интеграциялық сипатына үлкен мән береді[5].

Бейнелеу өнерін оқытудағы оқушылардың кеңістіктік елестетулерінің, қиялының дамуы олардың ойлау қабілеті мен танымдық іс-әрекеттеріне тікелей байланыста болады. Яғни, кеңістіктік ойлау қабілеттері қаншалықты нашар қалыптасса, олардың ғылымдар негізін игеруі, көркемдік танымдық міндеттерді орындауы да соншалықты қиындай түседі. Осыған орай, С.А.Герасимов өз зерттеулерінде оқушылардың салған суреттерін талдай отырып, сабақта кеңістікті игерудің маңызды буындарына көп мән беру керек екендігін жазады [6].

Қ.Е.Ералин оқушылардың кеңістіктік ойлауын арттыру олардың бейнелі ойлау мен елестетулерін дамыта отырып, танымдық іс-әрекеттерін әсіресе көркемдік танымдарын арттыруға көмектесетіндігін жазады. Ғалым оқушылардың кеңістікті бейнелеуге үйретудегі мұғалімнің әдістемелік қызметіне ерекше орын береді[7, 37].

Оқушылардың бейнелеу өнері пәнін оқу арқылы бойында түзген кеңістікте ойлау қабілетінің күшті болуы оның бүкіл ойлау қабілетіне, дүние келбетін шынайы түсіне білуіне, көркемдік танымын, дүниетанымын кеңейтуіне көмектеседі. Өмірдің көріністері мен табиғат құбылыстарын суретпен бейнелеу арқылы оқушы танымдық жағынан ілгерілей түседі, оның есте ұстау, ойлау, елестету қабілеттері дамиды. Бейнелеу іс-әрекеттерін оқушылардың әлі де ерекше әуестенетін ісі деп атауға болады. Іс жүзінде оқушылардың бәрі де бейнелеу өнеріне бейімділік қана емес, қабілеттілік танытады, ал қолайлы жағдай жасалған кезде бұл қабілет дами түседі. Бейнелеу іс-әрекеті оқушының болмысты қабылдауын белгілі бір дәрежеде мақсат етіп қояды. Бұл ретте тиісті үдеріс бейнелеу міндеттерімен ғана шектеліп қалмайды, сонымен бірге оқушының рухани өмірінің басқа жақтарын да қамтиды, оның тұтастай түйсіну қабілетіне, біліміне әсер етеді.

Бейнелеу іс-әрекетінің міндетті түрдегі шарты - өмірді бақылау болып табылады. Ә.О.Қамақ адамды бейнелеу оқушының адамдар жөніндегі түсініктерін терендетуге, оның бойында мінез-құлықтың адамгершілік мәнін эстетикалық құралдарымен бағалауға деген қажеттіліктер туындайтындығын, адамгершілік қасиеттердің көрініс беруіне себепші болған жағдайларды бақылау - оқушының рухани-көркемдік, адамгершілік тәжірибесінің жинақталуына ерекше көмектесетіндігін айтады[8].

Қ.К.Болатбаев жас ұрпақтың туған жер табиғатының тылсым сырын ұғыну, оған қызығу, жүрегі елжірей сүйсіну адамның рухани мәдениетін жоғарлатып, көркемдік танымы мен талғамын арттыратындығын жазады[9, 12].

Бейнелеу өнерін оқыту үдерісінің құрылымына мынадай танымдық іс-әрекеттің кезеңдері кіреді: таным міндеттеріне жете түсіну; жаңа материал-

ды қабылдау; ұғыну - жаңа материалдарын түсініп жинақтау үдерісі; білімді, іскерлікті және дағдыны практикада қолдана білу; оқушылардың жетістіктерін талдау; білімін, іскерлігін және дағдысын тексеру, бағалау. Бейнелеу өнерін оқытудағы оқушылардың оқу танымдық іс-әрекетін ұйымдастырудың барысында олардың ақыл-ойы дамиды, танымы, практикалық іскерлігі және дағдысы қалыптасады. Ал оқушылардың танымдық іс-әрекетін дамыту оларды өз бетімен ізденуге, зерттей білуге және жаңа білімді еркін игеруге үйретуді қамтиды. Бұл жерде іскерлік, яғни алған білім негізінде оқушылардың практикалық әрекеті іске асырылады. Мысалы, суретті жақсы салу үшін сурет салу заңдылықтары мен ережелерін, сағылары мен кезеңдерін білу керек т.б.

Қоршаған дүниедегі бақыланған бейнелер мен құбылыстарды суреттер арқылы бейнелеу баланың бойында адамның мінез-құлқына адамгершілік тұрғыдан баға беруге деген қажеттілікті тудырады. Уақыт өткен сайын бақылаулардың мазмұны күрделене түседі, сурет арқылы бейнелеу үшін өмірлік материалды таңдап алуда оқушының дербестік дәрежесі арта түседі. Картиналарды, суреттерді көріп тұрған бала оларды бақылау үстінде адамдардың жан толқыныстарының сыртқы белгілеріне, мимикасына, жүріс-тұрсына, дене қимылына қарап баға беруге біртіндеп үйренеді.

Оқушылардың адамдар сезімін түсіну тәжірибесін жинақтауы олар салған суреттердің мазмұнынан, адамдар реакциясын өмір оқиғаларын бейнелеу тәсілдерінен көрініс табады. Адамдарды бейнелеу, олардың көңіл-күйін сурет арқылы көрсету міндетінің өзі-ақ баланы өзін қоршаған ортаны түсінуге батыл араласып, адамдардың өз сезімдерін қалай білдіретінін бақылауға мәжбүр етеді. Мысалы, сурет кейіпкерлерінің іс-қылықтарына ортақтасу, психологиялық жағынан алғанда басқалардың ойын үстіндегі мінез-құлқына ұқсас болып келеді. Бала тәрбиесі үшін мұның маңызы зор. Өйткені ойын сияқты суретте де, мінез-құлықтағы адамгершілік нормаларын игеру шын мәнісіндегі қарым-қатынас жағдайындағыдан қарағанда тиімдірек әрі түсінікті болып келеді.

Оқушылардың көркемдік танымдарына сәйкес салған суреттерінің тақырыптарының маңызы зор. Бұл тақырыптар мейлінше әртүрлі болып келуі мүмкін. Бірақ оқушылар өмірімен байланысты тақырыптар бойынша тапсырма берудің оқушының жеке басын қалыптастыру үшін маңызы зор.

Қорыта келгенде, бейнелеу өнері оқушылардың көркемдік танымын қалыптастыруға, өнерге

деген қызығушылықтарын арттыруға бағытталған, кеңістіктік түсініктері арқылы қоршаған дүниені тануға мүмкіндіктері мол пән болып табылады. Бейнелеу өнері оқушылардың бойында адамның ішкі жай-күйін, оның сезімдері мен толғаныстарын, табиғат құбылыстарын дұрыс түсініп, сурет арқылы бейнелеу қабілетіне машықтандырып, солардың негізінде көркемдік танымын арттыруға әсер етеді. Бейнелеу өнері сабақтары оқушының бойында адамның өмірге қарым-қатынасын адамгершілік тұрғыдан түсіну, эстетикалық баға беру қабілетін қалыптастырады, өзіне және басқа адамдарға қайырымдылық пен қарым-қатынасты түсініп, бағалай білуге үйретеді. Сөйтіп, оқушылардың бойында шындық құбылыстарына адамгершілік-эстетикалық тұрғыдан баға беруге көмектесіп, табиғатқа деген дұрыс көзқарасты, табиғатты бағалай білу қабілетін дамыта отырып, жалпы олардың көркемдік танымын қалыптастыруға зор ықпалын тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *«Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік». Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 31 қаңтар, 2017 ж.*
2. *Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру». Егемен Қазақстан. Астана. 12 сәуір 2017 ж.*
3. *Чистяков П.П. Письма. Записные книжки. Воспоминания. -М., Просвещение. - 1983. 443с.*
4. *Ростовцев Н.Н. Методика преподавания изобразительного искусства в школе. М., Просвещение. – 1983.*
5. *Юсов Б.П. Искусство и дети. Сборник /под ред. Б.П.Юсова, В.П.Шестакова. М., Искусство. 1989.*
6. *Герасимов С.А. Система эстетического воспитания школьников. –Москва: Педагогика. -1983. 264 с.*
7. *Ералин Қ.Е., Айменов Ж. Кеңістік көріністерін бейнелеу. -Түркістан. ХҚТУ баспаханасы. -2006. -76 б.*
8. *Қамақ Ә.О. Ұлттық мектеп оқушыларын имандылық-эстетикалық бағытта тәрбиелеу жүйесі. -Тараз. -2002. -130 б.*
9. *Болатбаев Қ.К. Көкжиек және кеңістік. – Алматы: «Алматы баспа үйі» ЖШС, 2008. – 192 б.*

Байдаулетова А.Д.,

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің 2-курс магистранты

Бескемпирова А.У.

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің 1-курс докторанты

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ІСКЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Түйін. Мақалада педагогикалық және әдістемелік әдебиеттер талданады, бұл тақырыпты зерттеу дәрежесін анықтауға және одан әрі зерттеу үшін үлкен қызығушылықты анықтауға мүмкіндік береді, бизнес ойын тұжырымдамасы анықталады және шет тіл сабағында бизнес ойындарды ұйымдастыру әдістемесі ұсынылған.

Резюме. В статье проведен анализ педагогической и методической литературы, позволивший определить степень изученности данной темы и выделить направления, представляющие наибольший интерес для дальнейшего исследования, определено понятие деловой игры, представлена методика организации деловых игр на уроке иностранного языка.

Ключевые слова: деловая игра, имитационная модель.

Summary. The article presents the analysis of pedagogical and methodical literature, which defines the level of investigation of this theme and distinguishes the directions that are of the greatest interest for further research. The concept of a "business game" is defined in the article. The methods of organization of business games at foreign language lessons are presented.

Key words: business game, imitational model.

Ағылшын тілін меңгеру – заман талабы, ал оны үйретудің тиімді жолдары мен әдістерін қолдану оқытушыға артылған міндет. Бүгінгі күннің талабы, ағылшын тілі оқытушысының алдына қойған мақсаты – білімгерлерді ағылшын тілінде сөйлету болғандықтан, оқытушының алдында тұрған басты міндеттің бірі – ағылшын тілін үйретудің түрлі әдістерін зерттей келе, ең тиімдісін өз сабағында қолдану. Осы әдістердің ішінде коммуникативтілік әдістің қолданылуы маңызды деп саналады, себебі бұл әдістің мақсаты – сөйлесу, сөйлету. Сабақ барысында ойындарды қолдану – бұл оқушыларды ағылшын тілінде сөйлеуге психологиялық жағынан дайындап, өткізілген тіл материалын бірнеше рет қайталауға мүмкіндік берумен қатар, оларды керекті сөз бірліктерін таңдауға жаттықтырады. Ойын – эмоциялық және ақыл-ой күшін талап ететін ерекше ұйымдастырылған сабақ. Ойынның педагогикада, оқыту үрдісінде алатын орны Платон заманынан белгілі болған. XVIII ғасырдың өзінде-ақ Ж.Ж.Руссо мен И.Г.Песталоцци ойын арқылы балаларды болашақ өмірге бейімдеу

керек деп түсіндірген. Ойынның сабақ барысында басты мақсаты – білім беруді ойынмен ұштастыру. Баланың ойынға белсенді түрде қатысуы оның ұжымдағы басқа да әрекеттерін айқындайды. Ойын бір қарағанда қарапайым құбылыс не әрекет сияқты болғанымен, ол ұжымдық әрекет. Ойын арқылы оқушы неге үйренеді? Өздігінен жұмыс істеуге үйренеді, сөздік қоры байиды, тілі дамиды, зейіні қалыптасады, байқампаздығы артады, өзара сыйластыққа үйретеді, ойынның ережесін бұзбау, яғни, тәртіптілікке баулиды, бір-біріне деген оқушы сенімі артады, достыққа, ынтымақтастыққа баулиды, сабаққа қызығушылығы артады. Сонымен қатар, оқу үрдісіндегі ойынның тиімділігі мынадай бірқатар талаптарға сай болуы қажет, яғни, олар: оқушылар әрекет ететін қиялдағы жағдайдың, жоспардың болуы және білімгерлердің ойын нәтижесін, ойын ережесін міндетті түрде түсінуі. Ойын бұл тек ұжымдық көңіл көтеру емес, бұл оқытудың барлық міндеттеріне қол жеткізудің негізгі тәсілі, сондықтан ол қандай дағды және икемділікті талап ететіндігін, білімгердің нені жасай біледі және ойын барысында нені үйренгендігін білу қажет. Ойын – білімгерлердің ойлау қабілетін күшейту қажеттілігін алдына қоюы керек.[1.37-40]

Ойын түрлері өте көп. Соның ішінде: ойын-сабақ, ойын-жаттығу, сергіту ойындары, дидактикалық мақсаттағы ойындар, логикалық ойындар, грамматикалық ойындар, ролдік ойындар, іскерлік ойындар, т.б. Мұндай ойындар оқушыны жан-жақты дамытып, білімді толық игеруіне көмектеседі. Ойынның негізгі мақсаты-баланы қызықтыра отырып білімді меңгерту болса, мұғалімнің міндеті - сол ойын түрлерін пайдалана отырып оқушылардың өздігімен жұмыс істей білуге, ой белсенділігі мен тіл байлығын арттыра түсуге түрлі дағды мен шеберлікті меңгертуге қол жеткізу. Іскерлік ойындар басқа көптеген ойындар арасынан кәсіби бағдарлылықты қажет ететін ойынның бір түрі. Іскерлік ойын басқа тілде қарым-қатынас жасау, сөйлесу саласын кеңейтуге, білім алушылар пікір айтуда мазмұнды жағына назар аударуға мүмкіндік беретін тиісті дағдыларды дамыту және машықтандыру жаттығуларындағы тіл материалдарын алдын-ала меңгеруді болжайды. Мысалы, заң факультетінде, ағылшын тілі сабағында жиі қолданылатын іскерлік ойындардың түрлері: ад-

вокат пен клиент арасындағы сұхбат; мекемедегі заңгерлер кеңесі; сот процесі; Аталған ойындар көмегімен білімгерлер болашақ заңгерлер ретінде, сот процесінде, заңгерлер кеңесінде және т.б. шынайы жағдайларда әрекет ету жодарын меңгеріп, заң терминдерінің ағылшын тіліндегі эквивалентін қолдану арқылы машықтанады. Ағылшын тілі сабағында қарым-қатынастың нақты жағдайын модельдеу үшін іскерлік ойындарды пайдаланудың өзіне тиісті талаптары бар. Олар: ойын оқу мотивациясына ынталандыруы, оқушылардың тапсырманы жақсы орындауға қызығушылығы мен ұмтылысын тудыруы тиіс, оны қарым-қатынастың нақты жағдайына тең жағдай негізінде жүргізу қажет. Білім алушылардың белгілі бір рөлді жақсы орындау қажеттілігіне көздері жетуі қажет. Тек сонда ғана олардың сөздері табиғи және шынайы болады. [2.56-58] Бұл әдістің дамуына үлкен рөл атқарған көптеген ғалымдардың жұмыстарынан көз жеткізуге болады. Олар, М. М. Бирштейн, В. Н. Бурков, В. М. Ефимов, В. Ф. Комаров, Р. Ф. Жуков, В. И. Маршев, В. Я. Платов, И. Г. Абрамова, М. В. Брагинский, Н. А. Даниличев, В. А. Ченобытов және т.б.

Көп жағдайларда, шетел тілін оқытуда іскерлік ойындарды пайдалану кәсіби қарым-қатынасқа үйрету ұйғарылады. Осы ойындарды іске асыру барысында ойыншылардың кәсіби білімі, күрделі және түрлі жағдайларда білімдерін қолдана білу деңгейі анықталады. Осылайша, осы ойындардың басты дидактикалық мақсаты - кәсіби теориялық білімді іс-әрекетке айналдыру болып табылады. Іскерлік ойындарды жүзеге асыру үшін белгілі бір кәсіби білімнің қажеттілігі көзделіп отыр. Сондықтан, шетел тілін оқытуда іскерлік ойындар, негізінен жоғары оқу орнында оқитын білімгерлерге бағытталған. Қазіргі таңда орта мектеп оқу орындарына қойылатын талаптардың бірі ол, вариативті білім беру жүйесіне көшу болғандықтан, жоғарғы сынып оқушылары осы жүйе арқылы кәсіби білім алуларына мүмкіндіктері бар. Бұл іскерлік ойындарды әзірлеп, іске асуына негіз және түрткі болып отыр. Іскерлік ойындар өзінің кең қолданысын белгілі бір пәндерді тереңдетіп оқытылатын мектептерде тауып отыр. Мысалы, экономика пәні жүргізілетін сыныптарда шетел тілі мен кәсіптік білімге бағытталған курстар терең оқытылады, бұл білімгерлердің болашақта белгілі бір мамандыққа ие болатынына әбден көз жеткізуге болады [3. 20-22].

Сонымен, іскерлік ойындар дегеніміз не? Қазіргі уақытта іскерлік ойынды анықтайын екі көзқарас туып отыр. Бұл мәселені зерттеген кейбір зерттеушілердің пайымдауынша, іскерлік ойын – шешім қабылдау процесінің моделі [4.36], экономикалық, саяси немесе беделді сипаттағы мақсаттарға қол жеткізу процесінде адамдардың өзара іс-қимыл моделі [5.58], жағдайдың, мазмұнның,

белгілі бір қызметтің динамикасын жаңадан шығаратын моделі ретінде [6.240], адамның белгілі бір іс-тәжірибесіндегі қарым –қатынас пен жүйелер тәжірибесінің моделі [7].

Бұл мақалада іскерлік ойынды біз үлгі ретінде қарастырамыз. Іскерлік ойын - оқытушы мен білімгерлердің өзара бірлесіп жасалатын жұмыстың әдіс-тәсілдер жиынтығының көрінісі ретінде қамтылады. Жұмыстың нәтижесінде оқушылардың шетел тілін белгілі бір деңгейде меңгергенін көре аламыз. Іскерлік ойындарды іске асырып, сәтті өткізу үшін оның барлық элементтері толығымен егжей-тегжейлі алдын - ала ұйымдастырылып, құрылымы талқылануы тиіс. Іскерлік ойын құрылымы төрт кезеңді қамтиды.

1-ші кезең – ұйымдастырушылық-әдістемелік.

Бұл блокта оқытушы – ұйымдастырушының қызметін атқарады, сондай-ақ мынадай құрамдас бөліктерден тұрады: а) ойын мақсаты; б) ойын сценарийі; в) лексикалық және грамматикалық материал; г) ойын ережелері; г) ойын қатысушылары үшін оқу материалдары;

Іскерлік ойындардың мақсаты – оқытудың мотивациялық жүйесіне бағытталған. Осыған байланысты, іскерлік ойындарға қойылатын мақсат - білім беру мен ойын ретінде қолданылуы тиіс. Ал шетел тілін ауызша оқытудағы негізгі мақсаты - сөйлеу дағдыларын дамыту және қалыптастыру болып табылады. Екінші жағынан, студенттер үшін іскерлік ойындар, жай ғана ойын болып табылады. Сондықтан да ойынның мақсаттары мен міндеттері болуы тиіс (көп ұпай жинау, жеңіске жету). Ойынды ұйымдастыратын мұғалім, әрбір жағдайда, ойынның жеке дидактикалық мақсаттарын, оның нақты қолданылу құрылысына байланысты толықтырып отырады. Іскерлік ойындарды әзірлеу кезіндегі негізгі мақсаты – ойынның сценарийін дайындау. Бұл жұмыста біз мынадай анықтамаларға тоқталамыз: сценарий дегеніміз, ойын қатысушыларының іс-шаралар сипаттамасы, олардың қарым-қатынасы және өзара іс-әрекеттері. Сценарий, барлық ойын қатысушыларына алдын-ала жүргізуші арқылы хабарланады.

2-ші кезең – дайындық кезеңі. а) Тиісті жаттығулар жиынтығының орындалуы; б) Ойынға дейін жүргізілетін брифинг; Жаттығулар жиынтығы оқушылардың дискуссияға алдын ала дайындығын қамтамасыз етеді (олар, тақырыптық материалдар, осы ойынға берілетін құрылымдар, тілдік үлгілер, қолданылатын сөздер). Сонымен қатар, ойын барысында қолданылатын сөйлеу машықтарын дамыту. Бұл жаттығулардың мақсаты – ойыншылардың психологиялық, ақпараттық, тілдік дайындықтарының дұрыс орындалуы, жеке берілетін рөлдерге бейімделу, ойыншылар арасындағы өзара қарым-қатынасқа дайындау болып табылады. Ойынға дейін жүргізілетін брифингте ойын қатысушыларына іскерлік ойынның ережесі мен ба-

рысы талқыланады. Олар ойынның сценарийімен және рөлдердің әлеуметтік-психологиялық сипаттамасымен танысады. Бұл кезеңде ойын командалары(топтар) қалыптасады. Топтың саны ойынның сипаты мен мазмұнына байланысты болып келеді.

3-ші кезең – іскерлік ойынның өзі, топтық үйлестірілген әрекет түрінде өткізіледі. Іскерлік ойындардың берілген сценарийлері біртіндеп күрделене береді. Мысалы, «мәтіндер» сценарийі - ойыншының жеке көзқарасы мен пікірін тұжырымдауға бағыттайды, «таңдау» сценарийі болса, өз позициясын анықтау, қасындағы серіктестерінің мүддесін анықтауға бағыттайды. Іскерлік ойыны оқытушының кіріспе сөзінен басталып, сценарийге қарай ойынның әр кезеңдеріне оның негізгі мақсаты баяндалады. Сынып топтарға бөлініп, ойынды ұйымдастыратын оқытушы әр топтың орнын белгілейді, олардың бір-біріне кедергі жасамауына жағдай жасап бақылайды. Әр топқа жазбаша түрде тапсырмалар беріліп, топтық жұмысқа шамамен 20 минутты белгілейді.

Дайындық кезінде ойыншылар арасында шешім қабылдау, пікір алмасу, ұжымдық шешімдер арқылы қабылданады. Топтық жұмыста топ сарапшылары ойыншылардың жауаптарын бағалауға дайындалады. Сол үшін, олар міндетті түрде көпшілік даусымен мақұлданған бағалау шкаласын әзірлеуі қажет. Мүмкіндігінше бағалау шкалаларының алдын-ала жасалануы тиіс, және де бұл процеске барлық топ мүшелері қатысуы қажет. Келесіде әр топ кезекпен өздерінің жауаптарын сарапшылардың және басқа топтың алдында хабарлайды. Қарсы топтағы топ мүшелері олардың жауаптарына өздерінің не қарсылығын білдіреді, не қосымша ақпаратпен толықтыруды сұрайды. (ойынның сценарийіне байланысты). Оқытушының рөлі мен мақсаты – ойыншыларды ынталандыру үшін талқылаудағы барлық пікірлерге өзінің қолдауын көрсетеді, жаңа бағыт- бағдар беру арқылы нақты фактілерге сүйенуді үйретеді, кейбір жерде қарсылығын білдіртіп т.с.с., талқылауды қорытындылайды. Талқылаудан кейін, сарапшылар тобы

топтардың жұмысына өздерінің бағасын беріп, жеңіске жеткен топты марапаттайды.

4-ші кезең - ойынды қорытындылау, талдау мен анализ жұмыстарынан тұрады. Ойынның нәтижелері хабарланғаннан кейін, топ мүшелері ойын туралы өз әсерлерімен бөліседі. Оқытушы әрбір жеке қатысушының шетелдік сөйлеу дағдысына қарай сапалық және сандық сипаттамаларын беріп талдайды.

Қорытындылай келе, жүргізілген анализ жұмыстарына қарай, ағылшын тілі сабағында іскерлік ойынды қолдану мәселелері әлі толық түрде әзірленіп, іске аспағанын көруге болады. Алайда, кез келген мұғалім осы ұйымдастыру әдістері арқылы оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамытып, өзара қарым- қатынас арқылы талқылауды үйрете алады деген тұжырымға келдім.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Макапова Г.К. *«Роль ролевых игр в обучении иностранному языку» // Қазақстан мектептеріндегі шет тілі 6/2006. – 37-40 б.*

2. Мартыненко Л.С. *Ролевые и деловые игры на уроках английского языка. – М., 1997. -56-58б.*

3. Мальшева А. Н. *Профессионально ориентированное преподавание иностранного языка в общеобразовательной школе: цель, задачи и организация обучения // Иностр. яз. в шк. 1992. № 1. С. 20–22.*

4. Сыроежин И. М., Вербицкий А. А. *Методика разработки и использования деловых игр как формы активного обучения студентов. М.: НИИ ВШ, 1981. 36 с.*

5. Емельянов С. В. и др. *Метод деловых игр. Обзор / Емельянов С. В., Бурков В. Н., Ивановский А. Г. М., 1976. 58 с.*

6. Шмаков С. А. *Игры учащихся – феномен культуры. М.: Новая школа, 1994. 240 с.*

7. Лернер И. Я. *Дидактические основы методов обучения. М., 1991. 186 с.*

Махамбетова Ж.Т.

Магистр психологии, старший преподаватель кафедры педагогики и образовательного менеджмента
КазНУ им. аль-Фараби, e-mail: mzhamilya@mail.ru

ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ 1 КУРСА К ОБУЧЕНИЮ В ВУЗЕ

Түйін. Мақалада аль-Фараби атындағы бірінші курс студенттерінің әлеуметтік психологиялық бейімделуі қарастырылады. Жоғары оқу орнының бұл жердегі міндеті студенттік өмірді енді ғана бастаған жастарды жаңа білім беру жағдайына барынша жылдам бейімдеу, меңгерту болып табылады.

Зерттеу әдістемелері және материалдары: Аталмыш зерттеу жұмысында әлеуметтік-психологиялық бейімделуді анықтаудың (диагностикалаудың) Роджерс-Даймонд ұсынған әдістемесі қолданылды. Сауалнама 100 сұрақтан тұрады. Жауап нәтижелері студенттің бейімделу ерекшеліктері мен тұлғалық қасиеттерін анықтауға көмектеседі. Ал бірінші курс студенттері өз-өзіне баға бере отырып, ол жайында жалпы тұлғалық ерекшеліктерді бейнелеп бере алады. Зерттеуге ҚазҰУ «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» және «Педагогика және психология» мамандықтарының бірінші курс студенттерінен 45 студент қатыстырылды.

Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, 1 курс студенттерінің әлеуметтік-психологиялық бейімделуі жалпы нормаға сәйкес келетіндігі анықталды, яғни респонденттердің 89%-ы бейімделу қабілетінің жақсы екендігін көрсетсе, ал 11%-ы бейімделу қабілетінің, тіпті, нормадан жоғары екендігін байқатты.

Кілтті сөздер: бейімділік, кәсіби қызмет, эмоционалдық жайлылық, білім беру ортасы.

Резюме. В статье рассматривается социально-психологическая адаптация первокурсников Казахского национального университета имени аль-Фараби. Задача университета - помочь молодым людям адаптироваться к новым условиям обучения и присоединиться к рядам студентов.

Методы и материалы исследования: методика К. Роджерса и Р.Даймонда диагностики социально-психологической адаптации. В анкете содержится более 100 вопросов.

В исследовании приняли участие 45 студентов 1 курса специальности «Социальная педагогика и самопознание» и «Педагогика и психология».

Выводы: анализ данных нашего исследования показал, что социально-психологическая адаптивность учащихся 1-го курса формируется в норме, то есть успешно у 89% респондентов, а в остальных 11% эффективность адаптации даже выше нормы. Все опрошенные студенты справились с новыми условиями жизни и обучения.

Показатели диагностики личностных характеристик, полученных в результате обследования, были в пределах нормы или выше.

Ключевые слова: адаптивность, профессиональная деятельность, эмоциональный комфорт, образовательная среда.

Summary. The article reviews the socio-psychological adaptation of freshmen of al-Farabi Kazakh National University. The task of the university in this difficult period

for a young person is to help him to adapt to the new learning conditions as quickly and successfully as possible, to join the ranks of students.

Methods and materials of research: the Rogers-Diamond method for diagnosing socio-psychological adaptation. The questionnaire contains more than 100 questions. Interpretation of answers makes it possible to determine adaptability and indicators of personal characteristics.

45 people from the first year of the specialty of «Social pedagogy and self-cognition» and «Pedagogy and Psychology» participated in the study.

Conclusion: An analysis of the data of our study showed that the socio-psychological adaptability of 1st-year students is formed within the norm, i.e. successfully in 89% of respondents, and in the remaining 11% the effectiveness of adaptation was even higher than the norm. All interviewed students coped with the new living and learning conditions.

The indicators of diagnosis of personality characteristics obtained as a result of the examination were within the norm or higher.

Keywords: adaptivity, professional activity, emotional comfort, educational environment.

Общеизвестно, что одна из важнейших педагогических задач любого университета - работа с первокурсниками, нацелена на их быструю и успешную адаптацию к новой системе образования, новой системе социальных отношений и освоению новой роли студента. Задача университета в этот трудный период для молодого человека - помочь ему максимально быстро и успешно адаптироваться к новым условиям обучения, чтобы присоединиться к рядам студентов.

Целью нашего исследования было изучение того, как социально-психологическая адаптация к новым условиям жизни и учебы формируется у студентов первого курса в самом начале обучения в высшем учебном заведении.

Проблема адаптации актуальна для всех уровней образования. Несмотря на существующие различия в объективных, содержательных и процедурных компонентах, на каждом уровне образования процесс адаптации характеризуется наличием как конкретных, так и общих задач.

Необходимость адаптации у людей возникает тогда, когда они начинают взаимодействовать с любой системой в новых условиях для него, что порождает потребность в изменениях. Эти изменения могут быть связаны с самим человеком или с системой, с которой он взаимодействует, а также с характером взаимодействия между ними. А именно, побуждающим механизмом процесса адаптации человека является изменение его окружения,

при котором привычное поведение неэффективно, что создает необходимость преодоления трудностей, связанных с новизной условий.

Категория адаптации относится к числу наиболее распространенных концепций, которые определяют связь живого организма с окружающей средой.

Введенный в 1865 году Обертом для описания изменения чувствительности при длительном воздействии адекватного стимула, он стал одним из центральных понятий в науках о жизни: философии, физиологии, медицине, психологии.

Существует много определений феномена адаптации. В обобщенной форме адаптация описывается как адаптация, необходимая для адекватного существования в изменяющихся условиях, а также как процесс включения индивида в новую социальную среду, овладение спецификой новых условий. Большинство исследователей видят специфику адаптации человека в своей способности активно влиять на окружающую среду.

Ученые, исследователи разных сфер дают определения, касающиеся направления их исследований. Если В.Н. Дружинин считает «адаптацию» как процесс эффективного воздействия на окружающую среду [1],

Е.А. Ямбург говорит, что «адаптация» - структура и функция тела, способность его частей адаптироваться [2].

По сравнению с различными видами животных адаптивные возможности человека, обладающего биологической, а также развитой социальной базой, определяются самым широким спектром «гибких связей». Социальная адаптация - это процесс интеграции индивида в социальную группу, предполагая принятие на себя групповых норм, ценностей, стандартов, стереотипов и требований. Социальные проблемы, которые влияют на адаптивность, включают взаимосвязь между людьми и характер требований.

На повседневные жизненные условия человека очень сильно влияют информационные воздействия, такие как сложные или ложные, недостаточные, неясные новости или когда информация чрезвычайно чрезмерна [3]. Студенты с первого дня пребывания в университете получают много различной информации. Это новый учебный материал, организационные уведомления и незнакомые условия жизни и новые связи. Поэтому на эффективность социальной и психологической адаптации в значительной степени влияют личные качества, психологические характеристики учащихся, их стрессоустойчивость.

Социально-психологическая адаптация студентов к высшему образованию предполагает процесс ввода личности в новые роли и формы деятельности, которые определяют развитие оптимального режима функционирования личности в учебной

среде. В результате, социально-психологическая адаптация первокурсника представляет собой процесс интеграции человека в общество, что приводит к формированию самосознания и ролевого поведения - способности к самоконтролю и самообслуживанию, адекватным связям с другими членами коллектива.

В результате личность ученика сначала развивается в образовательной среде, в условиях университета, а затем в будущей профессиональной деятельности. Прием в университет, конкретный учебный процесс, а также участие в новой системе отношений определяют множество трудностей для первокурсников.

В незрелой личности может происходить сильное нарушение давнего привычного школьного стереотипа, учащийся присоединяется к новому социальному сообществу, пытается занять место в этой системе отношений, а в результате трудности в общении, сравнительно низкая успеваемость, несоответствие взглядов и убеждений человека на этапе становления.

Эффективность процесса адаптации и создание благоприятного адаптационного периода является фундаментальной задачей всего учебного процесса университета и педагогического персонала, участвующего в работе с первокурсниками.

Социально-психологическая адаптация студентов к условиям университета имеет свои особенности: ввод первокурсников в новую систему образования, присвоение социального статуса студента, что, в свою очередь, требует от них выработки новых стилей поведения, которые позволят им соответствовать их новому статусу.

Кроме того, студенты развивают свои коммуникативные навыки, поскольку они попадают в совершенно новый коллектив, в котором необходимо искать новые связи. Студенты, которые только что переехали от своих родителей, вынуждены учиться самостоятельно контролировать свою жизнь, то есть они должны разумно управлять своим временем и финансами.

Самооценка первокурсника выглядит как обобщенная идея о себе, система взглядов на его личность. М.И. Ковель определяет самооценку первокурсников как основы внутренней мотивации, которая тесно связана с процессом познания себя и окружающего нас мира [4].

Структура самооценки первокурсника состоит из двух компонентов - когнитивных и эмоциональных. Когнитивная составляющая отражает знание о себе, а эмоциональный компонент отражает себя как меру самоудовлетворения.

В процессе самооценки эти компоненты функционируют в полном единстве: в чистом виде. Знания, которые студенты приобретают о себе в социальном контексте, безусловно, приобретут эмоциональную окраску, а также значение для уче-

ника в процессе оценки содержания [5]. В данном исследовании использовалась методика К. Роджерса и Р.Даймонда для диагностики социально-психологической адаптации. Анкета содержит более 100 вопросов. Интерпретация ответов позволяет определить адаптивность и показатели персональных характеристик.

В исследовании приняли участие 45 человек с первого курса Казахского национального университета, специальность «Социальная педагогика и самопознание» и «Педагогика и психология».

№	Изученные показатели	Норма	Отклонение от нормы
1.	Адаптивность	40 (89%)	5- высокая (11%)
3	Самопринятие	26 (57%)	19- выше нормы (43%)
4	Принятие других	44 (98%)	1- выше нормы (2%)
5	Эмоциональный комфорт	43 (95,5%)	2- выше нормы (0,5%)
6	Внутренний контроль	37 (82,2%)	8- выше нормы (17,8%)
	Внешний контроль	41 (91%)	4-ниже нормы (9%)
7	Доминирование	40 (89%)	4- выше нормы (11%) 1- ниже нормы
8	Ведомость	44 (98%)	1- выше нормы (2%)

Рисунок-1

Анализ данных нашего исследования показал, что социально-психологическая адаптивность учащихся 1-го курса формируется в пределах нормы, то есть успешно у 89% респондентов, а в остальных 11% эффективности адаптации была даже выше нормы. Все опрошенные студенты справились с новыми условиями жизни и обучения (рис.1).

Показатели диагностики личностных характеристик, полученных в результате обследования, были в пределах нормы или выше.

Наши исследования подтверждают мнение о том, что эффективность адаптации зависит во многом от личностных характеристик человека, от его самосознания (принятия самого себя), от позитивного отношения к другим (принятие других), чувства эмоционального комфорта, т.е. уверенность, оптимизм, независимость (внутренний контроль), ответственность (внешний контроль), желание и способность быть лидером (доминирование) или ценить мнение команды, быть гибкими, способность подчиняться (ведомость).

Литература:

1. Ромм М.И. *Философия и психология адаптивных процессов: учебное пособие.*- Москва – Воронеж, 2006.- 250 с.
- 2.Судаков В.Н. *Адаптация личности.*- Свердловск, 1983.
3. *Сәтбаева Х.Қ., Өтепбергенов А.А., Нилдібаева Ж.Б. Адам физиологиясы. Алматы, 2005г.*
- 4.Ковель М.И., Зорина М.И., Глинкина Г.В. *Диалектика учебного процесса. Модуль «Оценка и самооценка в учебном процессе»: учебное пособие к профессиональной образовательной программе «Диалектика учебного процесса» для слушателей системы основного и дополнительного профессионального образования.*-Красноярск: СибГТУ, 2009.-180 с.
5. *Ивченко Е.И. Формирование самооценки как фактора успешности социально-психологической адаптации студентов в образовательном пространстве вуза: на примере студентов-мигрантов: Дис.....канд. псих. наук: 19.00.07: защищена 2007 Ставрополь,2007.-194 с.*

ЖУРНАЛ РАСПРОСТРАНЯЕТСЯ:

1. Франция. Библиотека университетского комплекса Сорбонны
2. Польша. Польский университет имени Николая Коперника
3. Библиотека Венгерского государственного университета
4. Библиотека университета Карлова в Чехии
5. Библиотека филиала Нью-Йоркского университета в Праге
6. Библиотека Стамбульского университета
7. Библиотека Российской академии государственной службы при Президенте Российской Федерации (РАГС)
8. Библиотека Московского университета им. М.В. Ломоносова
9. Читальный зал юридического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова
10. Библиотека Московской государственной юридической академии им. О.Е. Кутафина
11. Библиотека Московского университета МВД России
12. Библиотека Российской правовой академии МЮ РФ
13. Библиотека Белорусского государственного университета
14. Библиотека Киевского государственного университета
15. Национальная научная библиотека Грузии
16. Библиотека Ереванского государственного университета
17. Национальная библиотека Азербайджана
18. Библиотека Академии Полиции МВД Азербайджанской Республики
19. Библиотека Туркменского государственного университета им. Магтымгулы
20. Библиотека Ташкентского государственного юридического института
21. Библиотека академия МВД Республики Узбекистан
22. Библиотека Таджикского государственного университета
23. Академия МВД Кыргызской Республики имени генерал-майора милиции Э.А. Алиева
24. Библиотека Университета Кыргызско-Российский славянский университет имени Б.Н. Ельцина
25. Библиотека Национальной академии наук Кыргызской Республики
26. Библиотека ВНИИ МВД России
27. Библиотека Российской академии правосудия
28. Библиотека Ярославский государственный университет им. П.Г. Демидова
29. Библиотека юридического факультета Санкт-Петербургского университета
30. Библиотека Санкт-Петербургского юридического института Генеральной прокуратуры РФ
31. Библиотека Санкт-Петербургского Международного Криминологического Клуба
32. Библиотека Рязанской академии права и управления
33. Библиотека Северо-Кавказская академия государственной службы (Ростов-на-Дону)
34. Библиотека Уральская государственная юридическая академия
35. Библиотека Омской академии МВД РФ
36. Библиотека Томского государственного университета
37. Библиотека Саратовской государственной академии права
38. Библиотека Саратовского центра по исследованию проблем организованной преступности и коррупции
39. Научная библиотека Новосибирского государственного университета
40. Библиотека Дальневосточного государственного университета
41. Библиотека Самарского государственного университета
42. Библиотека Администрации Президента Республики Казахстан
43. Библиотека культурного центра Президента Республики Казахстан
44. Национальная академическая библиотека Республики Казахстан (г. Астана)
45. Национальная библиотека Республики Казахстан (г. Алматы)
46. Библиотека Евразийского Национального Университета им. Л.Н.Гумилева
47. Библиотека Алматинской академии МВД РК
48. Библиотека Казахского Национального Университета имени аль-Фараби
49. Библиотека Казахского Национального Педагогического Университета имени Абая
50. Библиотека Международного Казахско-Турецкого Университета имени Х.А.Ясави
51. Библиотека Казахского гуманитарно-юридического института
52. Библиотека Карагандинской академии МВД РК им. Б.Бейсенова

**«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ»
«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА»
«SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN»**

Халықаралық ғылыми журналы (Мемлекеттік тіркеу: №9875-Ж 09.02.2009 ж.
Халықаралық тіркеу: ISSN 2073 — 333X, Париж, наурыз)
2009 жылдан бастап жылына 6 рет шығады.

Международный научно-популярный журнал
(Гос. регистрация: №9875-Ж 09.02.2009,
Международная регистрация: ISSN 2073 — 333X, Париж, март 2009 г.)
Периодичность издания журнала выходит 6 раз в год.

Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2012 жылғы 10 шілдедегі №1082 бұйрығымен ғылыми баспалар тізіміне енгізілген.

Журнал индексті ғылыми дәйексөздер қатарына қосылады және ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау жөніндегі комитет ұсынған заңтану, филология, педагогика, өнертану ғылымдары бойынша басылымдар тізіміне кіреді.

Автор мәліметтің нақтылығына, ресми құжаттардың сілтемелері мен басқа да деректердің дұрыстығына жауапты. Редакцияға келген материалдар кері қайтарылмайды.

Мақалада отандық авторлардың еңбектеріне міндетті түрде сілтеме берілу керек.

Журналға мақаланы қазақ, орыс, ағылшын, неміс, француз, қытай, түрік, араб және ТМД халықтары тілдерінде жазуға болады.

Приказом Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК от «10» июля 2012 года № 1082 рекомендован для научных публикаций.

Журнал включен в индекс научного цитирования (ИНЦ) и в список изданий, рекомендованных Комитетом по контролю в сфере образования и науки МОН РК по специальностям: юриспруденция, филология, педагогика, искусствоведение.

Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях, несут авторы. Материалы редакцией не возвращаются.

В статье обязательно сопровождение ссылок на работы отечественных авторов.

Статьи журнала принимаются на казахском, русском, английском, немецком, французском, китайском, турецком, арабском языках и могут быть написаны на языках народов СНГ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал
№ 6 (50) 2017 жыл

Бас редактор: «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», з.ғ.д., профессор Е.О. Алауханов

Басуға 20.11. 2017 ж. қол қойылды. Пішімі 84x108 1/8. Офсетті қағаз.
Сандық басылыс. Көлемі 20 б.т. Таралымы 1000 дана. Тапсырыс №97.

Редакция мекенжайы: Астана қ., Алматы ауданы, Оңтүстік-Шығыс, оң жағалау,
Түлкібас көш., 49 үй, web-site: www.nauka-zan.kz, e-mail: nauka-zan@mail.ru